

การศึกษาพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

ปริญญานิพนธ์

ของ

พีระยศ แก้วปัญญา

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

ตุลาคม 2551

การศึกษาพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

ปริญญานิพนธ์

ของ

พีระยศ แก้วปัญญา

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

ตุลาคม 2551

ลิขสิทธิ์ของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษาพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

บทคัดย่อ

ของ

พีระยศ แก้วปัญญา

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

ตุลาคม 2551

พระยศ แก้วปัญญา. (2551). การศึกษาพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์. ปริญญาโท กศ.ม.

(ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

คณะกรรมการควบคุม : รองศาสตราจารย์พทุทธิ ศุภเศรษฐศิริ, รองศาสตราจารย์
วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ.

การศึกษานี้มีความมุ่งหมายเพื่อ ศึกษาพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ ในประเด็น กระบวนการจัดสร้างพระโกศไม้ในสมัยรัตนโกสินทร์ ด้านโครงสร้างเทคนิควิธีการจัดสร้าง และ วัสดุในการจัดสร้าง รูปแบบลวดลายประดับพระโกศ เครื่องประกอบพระโกศ โดยศึกษาจากพระโกศไม้ที่จัดสร้างขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 9 โดยทางสำนักพระราชวังใช้สำหรับพระราชทานพระโกศเกียรติยศแก่พระศพ และศพ ตามหลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานพระโกศเกียรติยศ ที่เก็บรักษาไว้ในห้องพระคลัง และห้องเก็บรักษาพระโกศ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง จำนวน 13 องค์ การศึกษาใช้วิธีเก็บข้อมูลจากเอกสาร และข้อมูลการบันทึกรายละเอียดต่างๆ จากการสัมภาษณ์ และถ่ายภาพ นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ ประกอบภาพ

ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

โครงสร้างพระโกศเทคนิคการจัดสร้าง โครงสร้างพระโกศไม้วัสดุไม้สักเป็นโครงสร้างด้านใน โดยแกะสลักรูปทรง และลวดลายให้ปรากฏในองค์พระโกศ รูปทรงพระโกศทั้ง 13 องค์ พบมีรูปทรง 3 รูปทรง ได้แก่ รูปทรงแปดเหลี่ยม, รูปทรงสี่เหลี่ยม และทรงกลม พระโกศทั้ง 13 องค์ พบมีการใช้รูปทรงแปดเหลี่ยมมากที่สุด ส่วนรูปทรงชั้นฝาพระโกศมีการนำเอารูปทรงมงกุฎแบบต่างๆ และรูปทรงเครื่องยอดปราสาทมาใช้เพื่อกำหนดเป็นลำดับชั้นเกียรติยศรูปทรงชั้นฝาพระโกศพบมีรูปทรงมงกุฎ, ทรงยอดปราสาท, ทรงพระเกี้ยว และทรงยอดปริก โครงสร้างองค์พระโกศแยกเป็น 4 ชั้น แบ่งเป็น ชั้นฐานพระโกศ ชั้นองค์พระโกศ ชั้นฝาพระโกศ และชั้นยอดพระโกศ โดยชั้นฐานพระโกศ และชั้นองค์พระโกศแยกออกเป็นสองส่วน วัสดุที่นำมาใช้ในการจัดสร้างพระโกศมีการเลือกใช้ วัสดุ ไม้สัก แผ่นเหล็ก แผ่นโลหะทองคำ แผ่นโลหะเงิน แผ่นทองคำเปลว อัญมณีสังเคราะห์ กระฉก สี ยางรัก ขี้ผึ้งชัน และโลหะดีบุก โดยการเลือกใช้วัสดุที่นำมาจัดสร้างองค์พระโกศจะมีความสัมพันธ์กับลำดับชั้นเกียรติยศ เช่น พระโกศทองใหญ่ และพระโกศทองเล็ก มีลำดับชั้นเกียรติยศสูง วัสดุที่นำมาใช้จะเป็นโลหะทองคำ และอัญมณีสังเคราะห์ ส่วนพระโกศในลำดับรองลงมา เลือกใช้แผ่นทองคำเปลว และกระฉกสีมาประดับองค์พระโกศ

รูปแบบลวดลายประดับพระโกศ และเครื่องประกอบพระโกศ มีการนำเอารูปแบบลวดลายที่ใช้ประดับในงานสถาปัตยกรรมมาใช้ ความแตกต่างของลวดลายที่ประดับพระโกศในแต่ละ

ละองค์มีความสัมพันธ์กันกับลำดับชั้นเกียรติยศ พระโกศลำดับชั้นเกียรติยศสูงอย่างพระโกศทองใหญ่รูปแบบลักษณะลวดลายมีความวิจิตรสวยงามมากกว่าพระโกศองค์อื่น ส่วนพระโกศลำดับรองลงมาการตกแต่งประดับลวดลายมีรายละเอียดลวดลายแตกต่างกันออกไป รูปแบบลักษณะลวดลายที่ประดับในพระโกศ 13 องค์ จะมีลักษณะแตกต่างกันไป แต่โครงสร้างลายมีรูปแบบลวดลายคล้ายคลึงกัน พบลวดลายปรากฏในองค์พระโกศดังนี้ ลายหน้ากระดาน ลายฐานสิงห์ ลายบัวลูกแก้ว ลายบัวปากฐาน ลายบัววง ลายกระจัง ลายกลีบขนุน ลายบัวกลุ่ม บัวกาบป्ली และลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลักษณะลวดลายเป็นลายใบเทศกลีบลายด้านในมีการประดับด้วยฉลุฉลุกระจกสี เพื่อให้เกิดมิติความงามแตกต่างกันออกไป ส่วนการประดับลวดลายชั้นฝาพระโกศรูปทรงยอดปราสาทมีการนำเอารูปแบบเครื่องยอดปราสาทมาประดับในชั้นฝาพระโกศ พบลวดลาย ชุ่มบันแถลง ชุ่มรังไก่อ ลายนาคปัก ลายบัวคอเสื้อ ลายบัลลังก์ ลายเหม ลายบัวกลุ่ม และลายปลียอดจากรูปแบบลวดลายพบว่าการกำหนดรูปแบบลวดลายจะมีความสัมพันธ์กับลำดับชั้นเกียรติยศและวัสดุที่นำมาประดับลายรูปแบบลวดลายในพระโกศแต่ละองค์ จึงขึ้นอยู่กับเทคนิคการจัดสร้างวัสดุ และลำดับชั้นเกียรติยศประกอบกัน

ผลจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ช่วยให้สามารถบันทึกข้อมูลที่ปรากฏเกี่ยวกับงานพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ ที่จัดสร้างขึ้นในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 9 ไว้เป็นหลักฐานสืบทอดต่อไป

THE STUDY OF ROYAL WOOD CINERARY URN IN RATANAKOSIN ERA.

AN ABSTRACT

BY

PEERAYOD KEAWPANYA

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Art Education
at Srinakharinwirot University

October 2008

Peerayod Kaewpanya. (2008). The Study of Royal Wood Cinerary Urn in Ratanakosin Era. Master of Degree (Master of Arts). Bangkok: Graduate School, Srinakarinwirot University. Committee: Assoc. Prof. Prit Suphasethasiri, Assoc. Prof. Wannarat Tungcharoen.

The purposes of this research were to study the Royal Wood Cinerary Urn in Ratanakosin era. The point was upon processes on building the Royal Wood Cinerary Urn in Ratanakosin era on technique of structure building and materials on building, decorating designs with the Royal Wood Cinerary Urn, components of cinerary urn. By studying them since King Rama 1-9, with the Royal Palace has been used for a king to confer the Royal Wood Cinerary Urn to a Royal King's Body or Body. As well as the comparison criterion of honor conferring of a king, where has been kept in the Royal Treasury room and Royal Cinerary Urn storage room, bureau of state ceremony, Office of the Royal Household of 13 bodies. The study has been used data collection from papers and details of records from interview and taking picture through a presentation of desccovertive analysis with figures.

The results of this study as follows:

With structure of the Royal Cinerary Urn building technique, structure of teakwood Royal Cinerary Urn to be internal by sculpture and designs on a body of Cinerary Urn of all 13 bodies. The bodies found 3 figures: octagon, square and round. All of 13 bodies found out octagon in usage at the most. Cover that covers the Royal Cinerary Urn has decorated by various crowns and a figure of top castle for being set it up by honor level. Cover for the Royal Cinerary Urn found a lot of figures: Crown, Royal Top castle, Royal Litter and Royal Top Jar. In order to the structure of Royal Cinerary Urn was classified by 4 levels: base, body, cover and top. For its base and body was also classified by 2 parts. Materials for using this Royal Cinerary Urn consisted of teakwood, steel plate, gold plate, silver plate, gold foil, synthetic gemstones, color mirror, yangruk, bees wax and tin. Selection of using those materials must be relative to honor classes, for example; Royal Great Gold Cinerary Urn and Tiny means highly honor level will be

use materials such as gold, synthetic gemstones. Secondary honor level will be used gold foil and color mirror decorated by the body of the Royal Cinerary Urn.

For designs with the Royal Cinerary Urn and components, there was used variety of designs which has been decorated in an architecture work. The difference of designs which decorated the Royal Cinerary Urn in each would be relative to level of honor. For highly honor level like Royal Great Gold Royal Cinerary Urn: more beauty than others. Secondary Royal Cinerary Urn will be decorated in different but the structure still exists. It found that designs within the Royal Cinerary Urn: Na Kra Dan , Than Sing, Bow Look Kaew, Bow Pak Than, Bow Wang, Krajang, Kleep Kanoon, Bow Kroom, Bow Kap Plee and Poom Khao Bin. With designs as well as Bai Tet Kleep Line Dan Nai was decorated by gemstones, color mirrors for creating dimensions and beauty in different way. For designs of cover of the Royal Cinerary Urn as Top Castle was taken by figure of top castle to decorate within the cover of the Royal Cinerary Urn, which found a lot of designs: Zoom Bun Thalaeng, Zoom Rung Kai, Line Nak Pak, Line Bow Kho Seu, Line Banlang, Line Bow Kroom and Line Plee Yod. With the figures of these designs found that the designation will be relative to honor level and materials which was used for decorating as designs in the Royal Cinerary Urn in each, it would be upon techniques as building, materials and level of honor altogether.

The results of this research help us to record data which has been related to the Royal Cinerary Urn in Ratanakosin era, since King Rama 1-9 for being evidence forever.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง
การศึกษาพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

ของ
พีระยศ แก้วปัญญา

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. สมชาย สันติวัฒนกุล)
วันที่.....เดือน ตุลาคม 2551

คณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์

.....ประธาน

(รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ)

.....กรรมการ

กรรมการ(รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ)

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

.....ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์สมศิริ อรุณทัย)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์เรื่องการศึกษาพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจากรองศาสตราจารย์พฤทธิ ศุภเศรษฐศิริ ประธานกรรมการที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ กรรมการที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง รองศาสตราจารย์สมศิริ อรุณทัย กรรมการแต่งตั้งเพิ่มเติม และคณาจารย์ทุกท่านที่กรุณาให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ ตลอดจนปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องในการทำปริญญานิพนธ์จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอประทานกราบขอบพระคุณ ท่านแก้วขวัญ วัชรโรทัย ที่ประทานอนุญาตให้เข้าศึกษา งานพระโกศสมัยรัตนโกสินทร์ ขอบพระคุณท่าน นอ. อาวุธ เงินชูกลิ่น นายมานิตย์ โตเมศร์ และนายเสนอ ศุภรเกียรติ ผู้อำนวยการกองพระราชพิธี ท่านอาจารย์จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ อาจารย์มนตรี จันทพันธุ์ ที่กรุณาให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ และมีคุณค่าต่อการศึกษาในครั้งนี้ ขอขอบพระคุณ ดร.เพิ่มสุข นิตสิงห์ ผู้อำนวยการกาญจนาภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ที่อนุเคราะห์อนุญาตให้ใช้ข้อมูลงานพระโกศในการจัดทำปริญญานิพนธ์ในครั้งนี้

คุณค่างานปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ หากบังเกิดเป็นสิ่งอันเป็นกุศลผลบุญผู้ศึกษาขออุทิศให้กับทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือในการจัดทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้รวมถึงช่างหลวงทุกท่านที่ได้รังสรรค์งานศิลปะอันทรงคุณค่าเพื่อการเผยแพร่งานพระโกศสมัยรัตนโกสินทร์แก่อนุชนรุ่นหลังได้ทำการศึกษาต่อไป

สุดท้ายผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณบุพการีทั้งสอง นายวิโรจน์ แก้วปัญญา และนางบุญเย็น แก้วปัญญา นักศึกษาปริญญาตรี นางสาวเพชรรัตน์ แก้วรากมุก และนางสาวนฤชา วงศ์วิไพศาล ที่ช่วยจัดพิมพ์เอกสารปริญญานิพนธ์ สุดท้ายขอขอบคุณ อาจารย์เยาวลักษณ์ แก้วปัญญา ภรรยาผู้ช่วยเหลือ และให้ขวัญกำลังใจกับผู้ทำวิจัยฉบับนี้มาโดยตลอด

พีระยศ แก้วปัญญา

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ.....	1
	ภูมิหลัง.....	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษา.....	3
	ความสำคัญของการศึกษา.....	4
	ขอบเขตการวิจัย.....	4
	นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
	ประเพณีฝังศพในอุษาคเนย์.....	7
	ประเพณีการฝังศพ และการฝังศพครั้งที่ 2.....	11
	การปลงศพในประเทศไทย.....	13
	พระราชพิธีอินทราภิเษก.....	13
	ประวัติการจัดพระราชพิธีการพระบรมศพ.....	16
	งานพระราชพิธีพระบรมศพในสมัยรัตนโกสินทร์.....	23
	พระราชพิธีพระบรมศพ.....	30
	ความหมายของโกศ , พระโกศ.....	45
	วิวัฒนาการของพระโกศ.....	46
	รูปแบบพระโกศสมัยรัตนโกสินทร์.....	51
	หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานพระโกศเกียรติยศ.....	82
	หลักเกณฑ์ในการพระราชทานพระโกศเกียรติยศ.....	94
	ข้อมูลเกี่ยวกับลวดลายไทยที่ใช้ประดับพระโกศ.....	95
	วัสดุและการตกแต่งพระโกศ.....	140
3	วิธีดำเนินการวิจัย.....	155
	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	155
	การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	156
	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	156
	การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	156
4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	157

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
กระบวนการจัดสร้างพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์.....	157
เทคนิควิธีการจัดสร้างพระโกศและโกศ.....	167
วัสดุการจัดสร้างพระโกศและโกศ.....	170
โครงสร้างรูปทรง ลวดลายประดับพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์.....	171
พระโกศทองใหญ่ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1).....	171
พระโกศกุดั่นใหญ่ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1).....	185
พระโกศกุดั่นน้อย (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1).....	197
พระโกศไม้สิบสอง (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1).....	209
โกศแปดเหลี่ยม (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1).....	218
โกศโถ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1).....	229
พระโกศทองน้อย (จัดสร้างในรัชกาลที่ 4).....	239
พระโกศมณฑป (จัดสร้างในรัชกาลที่ 4).....	252
พระโกศราชวงศ์ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 4).....	262
พระโกศราชินิกุล (จัดสร้างในรัชกาลที่ 4).....	272
พระโกศทองใหญ่ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 5).....	283
พระโกศทองเล็ก (จัดสร้างในรัชกาลที่ 5).....	297
พระโกศทองใหญ่ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 9).....	307
การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์.....	337
การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฐานพระโกศและโกศ.....	337
การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นองค์พระโกศและโกศ.....	346
การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฝาพระโกศและโกศ.....	354
การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นยอดพระโกศและโกศ.....	362
การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ.....	370

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
5	สังเขป ความมุ่งหมาย สมมติฐานและวิธีการศึกษาค้นคว้า.....	378
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	378
	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	379
	สรุป และอภิปรายผลการศึกษา.....	380
	ข้อเสนอแนะทั่วไป.....	387
บรรณานุกรม		391
ภาคผนวก		395
ประวัติผู้วิจัย		407

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 หลักเกณฑ์การเทียบเคียงวัดยศพระราชทานแก่พระศพและศพ.....	82
2 หลักเกณฑ์ในการพระราชทานพระโกศเทียบยศ	94
3 เปรียบเทียบเทคนิควิธีการจัดสร้างพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์.....	170
4 เปรียบเทียบวัสดุในการจัดสร้างพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์.....	171
5 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฐานพระโกศและโกศ.....	337
6 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นองค์พระโกศและโกศ.....	346
7 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฝาพระโกศและโกศ.....	354
8 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นยอดพระโกศและโกศ.....	362
9 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ.....	370

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)	56
2 พระโกศทองใหญ่ ประดับเฉพาะดอกไม้เพชรพุ่มข้าวบิณฑ์ เฟืองและดอกไม้เอน.....	57
3 ดอกไม้เพชรพุ่มข้าวบิณฑ์ ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)	57
4 ดอกไม้เอนประดับชั้นฝาพระโกศ.....	58
5 ฝาพระโกศประดับเฟืองและพุเงิน.....	59
6 เอนพระโกศประดับดอกไม้เอน.....	60
7 ลวดลายพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)	61
8 รายละเอียดลวดลายพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1).....	62
9 พระโกศกุดั่นใหญ่.....	63
10 พระโกศกุดั่นน้อย.....	64
11 พระโกศไม้สิบสอง.....	65
12 โกศแปดเหลี่ยม.....	67
13 โกศโถ.....	68
14 พระโกศทองน้อย.....	69
15 พระโกศมณฑป.....	70
16 พระโกศราชวงศ์ หรือพระโกศลังกา.....	72
17 พระโกศราชินิกุล.....	73
18 โกศเกราะ.....	74
19 พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	75
20 ดอกไม้เพชรพุ่มข้าวบิณฑ์ พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)	76
21 ดอกไม้เอนประดับชั้นฝา พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	76
22 ดอกไม้เอนประดับชั้นฝาในแต่ละชั้น พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)	77
23 ฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5) ประดับเฟืองและพุเงิน.....	78
24 เอนพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5) ประดับดอกไม้เอน.....	78
25 พระโกศทองเล็ก.....	79
26 ดอกไม้เพชรพุ่มข้าวบิณฑ์และเฟืองประดับฝา พระโกศทองเล็ก.....	80

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
27 ลวดลาย พระโกศทองเล็ก.....	81
28 ลายก้านต่อดอก.....	105
29 ลายกระจังและแม่ลายดาว.....	106
30 แม่ลายดอกสี่กลีบและแม่ลายนก.....	106
31 แม่ลายพื้นฐาน.....	107
32 วิวัฒนาการแม่ลายกระจังสมัยต่างๆ.....	108
33 วิวัฒนาการแม่ลายดอกสี่กลีบ.....	108
34 วิวัฒนาการแม่ลายดอกสี่กลีบแบบต่างๆ.....	109
35 แบบแม่ลายนก.....	110
36 แบบแม่ลายนกสกุลต่างๆ.....	112
37 ลวดลายหน้ากระดาน.....	117
38 ลายหน้ากระดาน.....	117
39 ลายหน้ากระดานประจำยาม.....	118
40 ลายหน้ากระดานประจำยามแบบต่างๆ.....	118
41 ลักษณะแนวยาวลายหน้ากระดาน.....	119
42 ลายน่องสิงห์แบบต่างๆ.....	120
43 ลายบัว.....	123
44 ลายบัวแบบต่างๆ.....	124
45 ลายเกลียวแบบต่างๆ.....	125
46 ลายกาบ.....	126
47 ลายนก.....	128
48 ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์.....	130
49 รูปแบบลายประจำยาม.....	131
50 ลายประจำยาม.....	132
51 จุดกำเนิดลายกระจังตาอ้อย.....	135
52 ลายกระจังแบบต่างๆ	135

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
53 เฟื่องอุบะทับทรวงพวงนก.....	136
54 ลายรักร้อย	137
55 ลายทองไม้ราชวัตร.....	137
56 ลายดอกมะเขือ.....	138
57 ดอกลายประดับ.....	138
58 ลายลูกฟักแบบต่างๆ.....	139
59 ภายในพระโกศบรรจุพระศพและศพ	159
60 พระโกศบรรจุพระศพและศพ.....	159
61 พระโกศจันทน์.....	161
62 รูปแบบพระโกศบรรจุพระบรมอัฐิ.....	162
63 โครงสร้างชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	164
64 โครงสร้างชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	165
65 โครงสร้างชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	166
66 ลักษณะโครงสร้างพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1).....	173
67 โครงสร้างรูปทรงพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1).....	174
68 ลวดลายประดับพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1).....	175
69 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1).....	176
70 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1).....	177
71 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1).....	178
72 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1).....	179
73 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1).....	180
74 เครื่องประกอบเฟื้องประดับองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1).....	181
75 ดอกไม้ไหวประดับองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1).....	182
76 ดอกไม้ไหวประดับฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1).....	183
77 ดอกไม้ไหวประดับฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1) แกวบน.....	184
78 ลักษณะโครงสร้างพระโกศกุดั่นใหญ่.....	187
79 โครงสร้างรูปทรงพระโกศกุดั่นใหญ่.....	188

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
80 ลวดลายประดับพระโกศกุดั่นใหญ่.....	189
81 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 1).....	190
82 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 2).....	191
83 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 3).....	192
84 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศกุดั่นใหญ่.....	193
85 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 1).....	194
86 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 2).....	195
87 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศกุดั่นใหญ่.....	196
88 ลักษณะโครงสร้างพระโกศกุดั่นน้อย.....	199
89 โครงสร้างรูปทรงพระโกศกุดั่นน้อย.....	200
90 ลวดลายประดับพระโกศกุดั่นน้อย.....	201
91 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 1)	202
92 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 2)	203
93 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศกุดั่นน้อย.....	204
94 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 1)	205
95 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 2)	206
96 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 3)	207
97 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศกุดั่นน้อย	208
98 ลักษณะโครงสร้างพระโกศไม้สิบสอง.....	210
99 โครงสร้างรูปทรงพระโกศไม้สิบสอง.....	211
100 ลวดลายประดับพระโกศไม้สิบสอง.....	212
101 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศไม้สิบสอง (ลำดับที่ 1).....	213
102 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศไม้สิบสอง (ลำดับที่ 2).....	214
103 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศไม้สิบสอง	215
104 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศไม้สิบสอง.....	216
105 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศไม้สิบสอง.....	217
106 ลักษณะโครงสร้างโกศแปดเหลี่ยม.....	220

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
107 โครงสร้างรูปทรงโกศแปดเหลี่ยม.....	221
108 ลวดลายประดับโกศแปดเหลี่ยม.....	222
109 รูปแบบลวดลายชั้นฐานโกศแปดเหลี่ยม (ลำดับที่ 1).....	223
110 รูปแบบลวดลายชั้นฐานโกศแปดเหลี่ยม (ลำดับที่ 2)	224
111 รูปแบบลวดลายชั้นองค์โกศแปดเหลี่ยม.....	225
112 รูปแบบลวดลายชั้นฝาโกศแปดเหลี่ยม (ลำดับที่ 1)	226
113 รูปแบบลวดลายชั้นฝาโกศแปดเหลี่ยม (ลำดับที่ 2).....	227
114 รูปแบบลวดลายชั้นยอดโกศแปดเหลี่ยม.....	228
115 ลักษณะโครงสร้างโกศโก.....	231
116 โครงสร้างรูปทรงโกศโก.....	232
117 ลวดลายประดับโกศโก.....	233
118 รูปแบบลวดลายชั้นฐานโกศโก.....	234
119 รูปแบบลวดลายชั้นองค์โกศโก.....	235
120 รูปแบบลวดลายชั้นฝาโกศโก (ลำดับที่ 1).....	236
121 รูปแบบลวดลายชั้นฝาโกศโก (ลำดับที่ 2).....	237
122 รูปแบบลวดลายชั้นยอดโกศโก.....	238
123 ลักษณะโครงสร้างพระโกศทองน้อย.....	240
124 โครงสร้างรูปทรงพระโกศทองน้อย.....	241
125 ลวดลายประดับพระโกศทองน้อย.....	242
126 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 1).....	243
127 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 2)	244
128 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองน้อย(ลำดับที่ 3).....	245
129 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศทองน้อย.....	246
130 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 1).....	247
131 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 2).....	248
132 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศทองน้อย.....	249
133 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองน้อย.....	250

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
134 เครื่องประกอบเพื่องประดับองค์พระโกศทองน้อย.....	251
135 ลักษณะโครงสร้างพระโกศมณฑป.....	254
136 โครงสร้างรูปทรงพระโกศมณฑป.....	255
137 ลวดลายประดับพระโกศมณฑป.....	256
138 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศมณฑป.....	257
139 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศมณฑป.....	258
140 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศมณฑป (ลำดับที่ 1).....	259
141 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศมณฑป (ลำดับที่ 2).....	260
142 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศมณฑป.....	261
143 ลักษณะโครงสร้างพระโกศราชวงศ์.....	264
144 โครงสร้างรูปทรงพระโกศราชวงศ์.....	265
145 ลวดลายประดับพระโกศราชวงศ์.....	266
146 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศราชวงศ์.....	267
147 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศราชวงศ์.....	268
148 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศราชวงศ์ (ลำดับที่ 1).....	269
149 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศราชวงศ์ (ลำดับที่ 2).....	270
150 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศราชวงศ์.....	271
151 ลักษณะโครงสร้างพระโกศราชินิกุล.....	274
152 โครงสร้างรูปทรงพระโกศราชินิกุล.....	275
153 ลวดลายประดับพระโกศราชินิกุล.....	276
154 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศราชินิกุล (ลำดับที่ 1).....	277
155 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศราชินิกุล (ลำดับที่ 2).....	278
156 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศราชินิกุล (ลำดับที่ 1).....	279
157 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศราชินิกุล (ลำดับที่ 2).....	280
158 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศราชินิกุล.....	281
159 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศราชินิกุล.....	282
160 ลักษณะโครงสร้างพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	285

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

187	รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	331
ภาพประกอบ		หน้า
161	โครงสร้างรูปทรงพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)	286
162	ลวดลายประดับพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	287
163	รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	288
164	รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	289
165	รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	290
166	รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)	291
167	เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	292
168	เฟื้องประดับองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	293
169	ดอกไม้ไหวประดับเอวพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)	294
170	ดอกไม้ไหวประดับฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5).....	295
171	ดอกไม้ไหวประดับฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5) แถวบน.....	296
172	ลักษณะโครงสร้างพระโกศทองเล็ก.....	298
173	โครงสร้างรูปทรงพระโกศทองเล็ก.....	299
174	ลวดลายประดับพระโกศทองเล็ก.....	300
175	รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองเล็ก.....	301
176	รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศทองเล็ก.....	302
177	รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองเล็ก.....	303
178	รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศทองเล็ก.....	304
179	เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองเล็ก.....	305
180	เฟื้องประดับองค์พระโกศทองเล็ก.....	306
181	ลักษณะโครงสร้างพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)	309
182	โครงสร้างรูปทรงพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	310
183	ลวดลายพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	311
184	รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	312
185	รายละเอียดลวดลายชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	313
186	รายละเอียดลวดลายชั้นฐานสิงห์และบัวลูกแก้วฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	314
187	รูปแบบลายเส้นลวดลายชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	315

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
188 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	316
189 รายละเอียดลวดลายชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	317
190 รูปแบบลวดลายกลีบนูนชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	318
191 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	319
192 รายละเอียดลวดลายชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	320
193 รายละเอียดการประดับพลอยสังเคราะห์ช่องท้องไม้ชั้นฝาพระโกศทองใหญ่	321
194 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 1.....	322
195 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 2.....	323
196 แผ่นโลหะทองคำสลักดุนลายประจำยามก้านไขว้ชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ ร.9.....	324
197 แผ่นโลหะทองคำสลักดุนลายบัววงรักร้อยใบเทศชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ ร.9.....	325
198 แผ่นโลหะทองคำสลักดุนลายบัวกาบปลีและลายบัวกลุ่มใบเทศชั้นยอดพระโกศ.....	326
199 แผ่นโลหะทองคำสลักดุนลายบัวกาบปลียอดและลายบัวกลุ่มใบเทศชั้นยอด.....	327
200 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9).....	328
201 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 1.....	329
202 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 2.....	330
203 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 3.....	331
204 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 4.....	332
205 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับเอนพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 1.....	333
206 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับเอนพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 2.....	334
207 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับเอนพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 3.....	335
208 ชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ที่สมบูรณ์.....	336

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

จากหลักฐานทางโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์เมื่อมีคนตายลงมักจะนำไปฝังพร้อมทั้งวางสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ขวานหินและทำอาหารใส่ภาชนะวางไว้กับศพ บางศพจะใส่เครื่องประดับด้วย การฝังศพบางแห่งในสมัยก่อนประวัติศาสตร์จะเอาภาชนะดินเผาหุ้มศพกันหลุมก่อนที่จะนำไปวาง เช่น ที่หลุมขุดบ้านไร่หาญสงคราม ตำบลวังดัง อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรีหรือที่บ้านเชียงจังหวัดอุดรธานี พบว่ามีภาชนะเขียนสีใส่อาหารให้ผู้ตาย บางศพมีจำนวน 30 ถึง 50 ใบ มีสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่วางไว้กับศพนั้น เชื่อกันว่าเป็นการอุทิศให้กับผู้ตาย เพื่อนำไปใช้ในชาติหน้า

ดังที่ พระอณูมานราชชน (2515 : 319) ได้กล่าวถึงความสืบเนื่องจากการประเพณีการฝังมาสู่การเผ่าว่า หลังจากพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้ามาในแผ่นดินที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน ได้นำเอาคติความเชื่อในเรื่องการทำศพของคนอินเดีย โดยถือว่าไฟเป็นผู้ชำระล้างบาปมลทินของผู้ตายได้หมดสิ้น และไฟจะนำเอาส่วนที่ไม่ตาย คือวิญญาณลอยตามควันขึ้นสู่สวรรค์ ฉะนั้น การเผาศพจึงเป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดพิธีกรรมแนวปฏิบัติให้กับผู้ตายจะมีการปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปตามความเชื่อถือของแต่ละกลุ่มชนและตามฐานะทางสังคมของผู้ตาย

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีชนบทรหมนิยมประเพณีอันดั้งเดิมสืบต่อกันมาจากอดีตถึงปัจจุบัน และเป็นประเทศที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมาโดยตลอด ชาวไทยถือว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันสูงสุดเป็นที่เคารพสักการะของปวงชนทั้งหลาย ดังนั้นเมื่อพระมหากษัตริย์พระราชินี และราชวงศ์ชั้นสูงสวรรคตลง จึงต้องจัดการพระบรมศพอย่างสมพระเกียรติ มีการปฏิบัติต่อพระบรมศพอย่างมีระเบียบแบบแผนที่ทำสืบต่อกันมาแต่โบราณและเป็นประเพณีที่สืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

งานพระราชพิธีที่ถวายพระเกียรติพระบรมศพถือว่าเป็นงานใหญ่ ต้องมีการเตรียมงานหลายด้าน ต้องรวบรวมช่างหลวงหลายแขนงมาสร้างพระเมรุสำหรับเตรียมการถวายพระเพลิงพระบรมศพ

พระโกศเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพ และเป็นเครื่องประกอบเกียรติยศสำหรับพระมหากษัตริย์พระราชินี และราชวงศ์ชั้นสูง เมื่อสวรรคตลง นอกจากนี้แล้วพระมหากษัตริย์ยังคงมีพระราชอำนาจพระราชทานพระโกศให้บุคคลอื่นๆ ตามเกียรติยศแต่ละบุคคลแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ เมื่อวาระสุดท้ายมาถึง

พระโกศจึงเป็นหลักฐานสำคัญในด้านการพระราชพิธีเกี่ยวกับความตายและเครื่องแสดงเกียรติยศ นอกจากนี้พระโกศยังเป็นผลงานศิลปกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากงานศิลปะตอนปลาย

สมัยอยุธยา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นยุคสร้างบ้านแปลงเมืองเพื่อให้อาณาจักรมีสภาพใกล้เคียงสมัยอยุธยา ดังนี้พระราชประเพณีเกี่ยวกับพระบรมศพจึงถูกรื้อฟื้นด้วยเช่นกัน พระองค์ทรงให้ช่างหลวงจัดสร้างพระโกศขึ้นมาใหม่อีกหลายองค์ เพื่อใช้ประกอบพระราชพิธีพระบรมศพ การฟื้นฟูช่างศิลป์ในแขนงต่างๆ ในยุคสมัยของพระองค์ปรากฏหลักฐานในอดีตกฎหมายโบราณสมัยพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1991 – 2051) ชื่อ “กรมช่างสิบหมู่” ในพระราชกำหนดบทพระอัยการ ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้ชำระกฎหมายนี้ เรียกว่า กฎหมายตราสามดวง (ตราราชสีห์ คชสีห์ และตราบัวแก้ว) ในกฎหมายโบราณสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ปรากฏชื่อช่างต่างๆ เช่น ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างปั้น ช่างหุ่น ช่างรัก ช่างสนะ ช่างมุก ช่างเงิน ช่างหล่อ เป็นหลักฐานให้รู้ ช่างหลวง ในอดีตมีช่างหลายประเภทไม่ใช่เพียงสิบหมู่ดังที่สมเด็จพระบรมเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีลายพระหัตถ์ความรู้ต่างๆ เล่ม 1 หน้า 10 – 11 มีความตอนหนึ่งว่า “ช่างสิบหมู่เป็นแต่ชื่อกรมเท่านั้น” (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2532 : 16)

การจัดสร้างพระโกศในสมัยรัตนโกสินทร์นับได้ว่าเป็นการรวบรวมเอาฝีมือช่างหลวงมาไว้รวมกันคือ “ช่างสิบหมู่” กระบวนการจัดสร้างองค์พระโกศสามารถแยกลักษณะงานได้ดังนี้

ประเภทที่ 1	งานเขียนแบบ
ประเภทที่ 2	งานแกะสลักไม้
ประเภทที่ 3	งานก่อสร้าง
ประเภทที่ 4	งานสลักหิน
ประเภทที่ 5	งานบุห่ม
ประเภทที่ 6	งานเจียรระไน
ประเภทที่ 7	งานประดับอัญมณี
ประเภทที่ 8	งานประดับกระจก
ประเภทที่ 9	งานลงรักปิดทอง
ประเภทที่ 10	งานโลหะ

ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า งานจัดสร้างพระโกศต้องอาศัยช่างหลวงที่มีความรู้ความสามารถหลากหลายแขนงมาสร้างสรรค์ชิ้นงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์ใช้สอยและความงาม ภายใต้อิทธิพลทางธรรมชาติ วัสดุ พระราชพิธีประเพณีและวัฒนธรรม คติความเชื่อ เพื่อแสดงเกียรติยศให้กับผู้ล่วงลับ ด้วยความงามด้านศิลปกรรม

เนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การศึกษาวิเคราะห์พระโกศยังมีข้อมูลการศึกษามีเพียงเล็กน้อย อาจเนื่องมาจากขาดการส่งเสริมความสำคัญของภูมิปัญญาไทย และคุณค่าทางวัฒนธรรมดังที่ อำนาจ เย็นสบาย (2544 : 5) ได้กล่าวว่า

เราคงต้องยอมรับว่าสังคมไทยพัฒนาแบบเอาวิธีการดำเนินชีวิตวัฒนธรรมและศิลปะของโลก ตะวันตกเป็นแม่แบบจนขาดความสมดุลในการศึกษาค้นคว้าเพื่อสืบทอดและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมของ สังคมอันส่งผลทำให้สังคมไทยอ่อนแอในองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมขาดจิตสำนึกและมองไม่เห็น คุณค่าของวัฒนธรรมที่พัฒนามาจากสังคมไทยจนส่งผลไปสู่การมองไม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญา ไทยที่เป็นทรัพย์สินทางปัญญาในโลกที่มีการค้นคว้าวิจัยพัฒนาไปสู่ลิขสิทธิ์และสิทธิบัตร

จากเหตุผลดังกล่าวจะเห็นว่า พระโกศสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีคุณค่าในด้านต่างๆ อาทิ ด้านคติ ความเชื่อด้านพระราชพิธีและวัฒนธรรม ด้านความงาม ด้านเอกลักษณ์ของชาติ อีกทั้งยังกล่าวได้ว่า งานพระโกศสมัยรัตนโกสินทร์เป็นทั้งงานช่างฝีมือและงานช่างศิลป์ชั้นเอกของชาติ เนื่องจากงาน จัดสร้างพระโกศเป็นงานรวมฝีมือช่างหลวงหลายสาขาที่มีความรู้ความสามารถสร้างสรรค์ขึ้น งานที่ สะท้อนความงามที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติ เพื่อเป็นการถ่ายทอดความสำคัญดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้เกิด ความรู้โดยการบันทึกข้อมูลรูปแบบพระโกศสมัยรัตนโกสินทร์ อันจะทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการความ เป็นมาของพระราชพิธีบรมศพ และการจัดสร้างพระโกศ ด้านรูปแบบ วัสดุ ลวดลายที่ใช้ประกอบ ประดับพระโกศ และกระบวนการจัดสร้างเป็นรวบรวม สรุปวิเคราะห์ข้อมูลที่กระจัดกระจายอยู่ตาม แหล่งต่างๆ ให้เป็นองค์ความรู้เฉพาะทางนำไปสู่การถ่ายทอดทางการศึกษา ไทยในระบบต่างๆ อีกทั้ง เป็นการอนุรักษ์งานพระโกศเพื่อใช้ในการศึกษาและสืบค้นข้อมูลในอนาคต เพื่อรักษาภูมิปัญญางานช่าง หลวงงานศิลปะของชาติอีกแขนงหนึ่งที่สะท้อนคุณค่าความงามอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติให้คงอยู่ สืบไป

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ศึกษาพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ในเรื่องต่อไปนี้

1. ศึกษากระบวนการจัดสร้างพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ในด้านรูปแบบโครงสร้าง วิธีการ ประดับลวดลายและวัสดุ ในการจัดสร้างองค์พระโกศ
2. ศึกษารูปแบบลวดลายประดับพระโกศ และเครื่องประกอบประดับองค์พระโกศ

ความสำคัญของการศึกษา

ผลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ จะทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับงานพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ในประเด็นความเป็นมา งานพระราชพิธีอันเกี่ยวเนื่องกับพระโกศ กระบวนการจัดสร้างพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ในด้านโครงสร้าง รูปแบบองค์พระโกศ วัสดุ วิธีการประดับลวดลาย และเครื่องประกอบประดับองค์พระโกศ เพื่อเป็นฐานข้อมูลและการสืบค้นในอนาคต และเป็นแนวทางในการอนุรักษ์พัฒนาภูมิปัญญางานช่างหลวงที่ถือเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชาติ

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ ที่จัดสร้างขึ้นเพื่อใช้ในงานพระราชพิธีและพิธี ตั้งแต่ รัชสมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 9 ตามหลักเกณฑ์การเทียบเคียงวัตถุพระราชนิพนธ์พระโกศเกียรติยศ ที่เก็บรักษาไว้ห้องพระคลังและห้องเก็บรักษาพระโกศ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง จำนวน 13 องค์ ได้แก่

- พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)
- พระโกศกุดั่นใหญ่
- พระโกศกุดั่นน้อย
- พระโกศไม้สิบสอง
- โกศแปดเหลี่ยม
- โกศโถ
- พระโกศทองน้อย
- พระโกศมณฑป
- พระโกศราชวงศ์
- พระโกศราชินี
- พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
- พระโกศทองเล็ก
- พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. พระโกศไม้ หมายถึง งานพระโกศที่จัดสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ที่โครงสร้างด้านในของพระโกศใช้วัสดุไม้มาจัดสร้างรูปโครงสร้าง
2. ช่างหลวง หมายถึง ช่างที่ทำงานศิลปะแขนงต่างๆ ภายใต้สังกัดสำนักพระราชวัง
3. กวดทอง หมายถึง เทคนิควิธีทำให้แผ่นโลหะทองคำแนบและแน่นติดกับโครงสร้างรูปทรงพระโกศ โดยการใช้ส่วเหล็ก หรือแท่งไม้กดและชุบซ้ำๆ จนแผ่นทองยึดติดแน่น โดยมีส่วยึดด้วยขี้ผึ้งชั้น
4. ขี้ผึ้งชั้น หมายถึง ผงชั้นผสมกับขี้ผึ้งแท้เคี้ยวด้วยไฟให้ร้อนผสมด้วยผงอิฐ เพื่อใช้สำหรับเทบนแผ่นโลหะและรูปโครงสร้างที่ต้องการให้แผ่นโลหะยึดติดกับรูปโครงสร้าง
5. สลักดูน หมายถึง กระบวนการขั้นตอนทำให้แผ่นโลหะเกิดมิติเป็นรูปภาพหรือลวดลายโดยใช้ค้อนเคาะส่วดูนแผ่นโลหะให้ระนาบพื้นผิวมีมิติขึ้นตามที่ต้องการ การเคาะด้วยส่วนั้นจะสลักลายเส้นจากด้านหน้าก่อน จากนั้นเคาะดูนพื้นด้านหลังให้สูงขึ้น และสลักเก็บรายละเอียดด้านหน้าอีกครั้งเพื่อให้เกิดลวดลายที่มีมิติสวยงาม
6. สีชาด หมายถึง สีฝุ่นสีแดงที่ผสมด้วยกาวหนังสัตว์ กาวกระถิน และกาวมะขาม ให้ความร้อนด้วยไฟ คนให้สีฝุ่นกับกาวเข้ากัน รอให้สีเย็นจึงนำไปทาบบนผิวไม้

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวិเคราะห์ศิลปะพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ ในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แยกประเภทเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

1. ประเพณีฝังศพในอุษาคเนย์
2. ประเพณีการฝังศพ และการฝังศพครั้งที่ 2
3. การปลงศพในประเทศไทย
4. พระราชพิธีอินทราภิเษก
 - 4.1 อินทราภิเษกในกฎมณเฑียรบาล
 - 4.2 เครื่องประกอบพิธีกรรมอินทราภิเษก
5. ประวัติการจัดพระราชพิธีการพระบรมศพ
6. งานพระราชพิธีพระบรมศพในสมัยรัตนโกสินทร์
7. พระราชพิธีพระบรมศพ
 - 7.1 ประเพณีสงเคราะห์พระบรมศพ
 - 7.2 พระราชพิธีมหาสุก้า
 - 7.3 การบำเพ็ญพระราชกุศล
 - 7.4 เครื่องยศสำหรับศพ
 - 7.5 การไว้ทุกข์
 - 7.6 แบบอย่างการพระเมรุ เอก โท ตรี
 - 7.7 กระบวนแห่พระบรมศพ
 - 7.8 พระราชพิธีเผาพระบุพโพ
8. ความหมายของโกศ , พระโกศ
9. วิวัฒนาการของพระโกศ
10. รูปแบบพระโกศสมัยรัตนโกสินทร์
 - 10.1 พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)
 - 10.2 พระโกศกุดั่นใหญ่
 - 10.3 พระโกศกุดั่นน้อย
 - 10.4 พระโกศไม้สิบสอง
 - 10.5 โกศแปดเหลี่ยม

- 10.6 โศกโถ
- 10.7 พระโศกทองน้อย
- 10.8 พระโศกมณฑป
- 10.9 พระโศกราชวงศ์
- 10.10 พระโศกราชนิกุล
- 10.11 โศกเกราะ
- 10.12 พระโศกทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
- 10.13 พระโศกทองเล็ก
- 11. หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานพระโศกเกียรติยศ
- 12. หลักเกณฑ์ในการพระราชทานพระโศกเกียรติยศ
- 13. ข้อมูลเกี่ยวกับลวดลายไทยที่ใช้ประดับพระโศก
 - 13.1 ความหมายลวดลายไทย
 - 13.2 วิวัฒนาการลวดลายไทย
 - 13.3 รูปแบบลายไทยที่เกี่ยวข้องกับลายประดับพระโศก
- 14. วัสดุและการตกแต่งพระโศก
 - 14.1 การแกะสลัก
 - 14.2 ลงรักปิดทอง
 - 14.3 งานประดับกระจก
 - 15.4 งานสลักคุณโลหะ

ประเพณีฝังศพในอุษาคเนย์

มนุษย์ยุคแรกๆ ในอุษาคเนย์เมื่อมีคนตาย ก็เอาไปทิ้งให้แร้งกากินถ้าคนตายมีฐานะทางสังคมสูงกว่าคนอื่น ๆ มักฝังไว้ในสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งอาจจะเป็นใต้ถุนเรือนผู้ตายหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ร่วมกันกำหนดขึ้น (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2539 :18,111 –113) แห่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นที่ฝังศพ (หรือสุสาน) ของชนชั้นหัวหน้าเผ่าพันธุ์และเป็นที่รู้จักทั่วไปในปัจจุบันคือบ้านเชียง(จังหวัดอุดรธานี) นอกจากจะพบภาชนะดินเผาทั้งที่มีลวดลายเขียนสีและไม่มีลวดลายฝังในหลุมศพจำนวนมากแล้วยังพบเครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยสัมฤทธิ์อีกมากมายด้วย แสดงว่าผู้ตายที่ฝังอยู่ในแห่งนั้นเป็นบุคคลสำคัญมาก ลักษณะเดียวกันนี้ยังพบที่อื่น ๆ อีกเช่นที่บ้านปราสาท(นครราชสีมา),บ้านเก่าและบ้านดอนตาเพชร(กาญจนบุรี)บ้านโคกพลับ(ราชบุรี) ฯลฯ ประเพณีฝังศพมนุษย์ยุคเริ่มแรกของอุษาคเนย์มักวางศพนอนเหยียดยาวราบกับพื้นหลุมแต่มีบางแห่งฝังศพนั่ง นักโบราณคดีพบประเพณีฝังศพในท่านั่ง เช่น

1. ที่เวียดนามและมาเลเซีย มีอายุเกือบหมื่นปีมาแล้ว
2. ที่มณฑลกลวงสี มีอายุประมาณ 6,700 ปีมาแล้ว
3. ที่บ้านเชียง (อุดรธานี) นักโบราณคดีบางคนบอกว่าพบเพียง 2 โครง

ปัจจุบันการฝังศพยังพบในกลุ่มชนที่อยู่หมู่เกาะทางทะเลใต้ และพบในกลุ่มไทดำและตองซึ่ง เป็นพวกพูดภาษาตระกูลไทย – ลาวในเวียดนามและจีน ในเวียดนามยังพบภาชนะดินเผาและสัมฤทธิ์ใช้ ฝังศพในทำนองด้วย จากหลักฐานการพบ ดังนี้

1. การฝังศพครั้งที่สอง

ประเพณี “ฝังศพครั้งที่สอง” พบครั้งแรกในภูมิภาคนี้เมื่อประมาณ 2,000 ปีมาแล้ว เมื่อคน ตายแล้วก็ฝังศพชั่วคราวในระยะเวลาหนึ่งเมื่อเนื้อหนังมังสาเปื่อยเน่าไปหมดแล้วจึงขุดขึ้น มาทำความสะอาด สะอาดกระดูกแล้วบรรจุใส่ภาชนะ เช่นหม้อ ไห จากนั้นก็เอาไปฝังอีกครั้งหนึ่งจึงเรียกว่า “ฝังศพครั้งที่ สอง” พบทั่วไปในภูมิภาคอุษาคเนย์ตั้งแต่มณฑลกลวงสี เวียดนามและลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

ในประเทศไทยพบในอีสานแถบลุ่มแม่น้ำมูลชีตอนล่างตั้งแต่เขตจังหวัดมหาสารคามไป จนถึงอุบลราชธานีการเก็บกระดูกไว้ในเจดีย์และโกศในสมัยหลังๆ จนถึงปัจจุบันก็เป็นการสืบทอด ประเพณีนี้ด้วย

2. ไหหินในลาว

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2539 :113 –114) ได้กล่าวว่า ไหหินที่ทุ่งไหหินแขวงเชียงขวางในลาว ก็คือ ประเพณี “ฝังศพครั้งที่สอง” อ้างถึง ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ กล่าวว่า “จากการขุดค้นในไหใบใหญ่ๆ ได้พบฟันและกระดูกมนุษย์มีรอยไหม้ไฟในโคลน ซึ่งดำเป็นถ่าน ทำให้เราสันนิษฐานได้ว่าไหเหล่านี้ใช้ เป็นอ่างหรือโถงานศพ คือได้มีการเผาผู้ตายในถ่านไถลี้เคียง แล้วถ่านจากการเผาผู้ ตายซึ่งเป็นสามัญชน ได้รับการเก็บรักษาไว้ในอ่างหรือโถกรรมดา เฉพาะซากของคนชั้นหัวหน้าเท่านั้นที่ถูกเก็บไว้ในไหหิน

3. หีบหินในเขมร

ในเขมรมีการค้นพบโบราณวัตถุชนิดหนึ่งทำด้วยหินมีลักษณะสี่เหลี่ยมเรียกว่าถังหินหลาย ชุด ถังเหล่านี้มีฝาหินครอบอยู่เพียงถังเดียวและทุกถังที่ตอนล่างยังสมบูรณ์คืออยู่นั้นมีรูสำหรับถ่ายน้ำ ออก ยอร์ช เซเดส์ (2503:1-24) ทำรายการถังหินไว้ดังต่อไปนี้

3.1 ถังหินพบที่บ้านทายสัมเร ขนาด $0.97 \times 0.60 \times 0.50$ เมตร, มีฝาครอบ,ที่ฝาครอบ มีรูอยู่ตรงกลาง,ที่ฐานด้านยาวมีรูถ่ายน้ำออก,ตรงที่เจาะรูสลักเป็นรูปเศียรราหูหรือเกียรติมุข

3.2 ถังหินพบที่พนมบางแขง ขนาด $0.40 \times 0.80 \times 0.72$ เมตร,ไม่พบฝาครอบ,รูถ่ายน้ำ ออกอยู่ด้านที่ฐานด้านสั้น

3.3 ถังหินพบที่พิมานอากาศ ขนาด $1.17 \times 1.00 \times 0.53$ เมตร, ไม่พบฝาครอบ, มี ลวดลายประดับอย่างวิจิตรเหมือนกับที่ประดับรอบฐานปราสาทเช่นรูปสิงห์ล้อม,มีรูถ่ายน้ำออกอยู่ที่ฐาน ด้านหนึ่ง

3.4 ถังหินที่เทพประนม ขนาด $1.55 \times 0.83 \times 0.75$ เมตร, ไม่พบฝาครอบ, ที่ฐาน และ ขอบด้านบนประดับด้วยลวดลาย (แบบบายล), มีรูถ้ำน้ำอยู่ด้านยาว

3.5 ถังหินพบที่วัดตำหนัก ขนาด $1.52 \times 0.86 \times 0.74$ เมตร, ไม่พบฝาครอบ, มีรูถ้ำน้ำออกอยู่ด้านที่ฐานด้านสั้น

ศาสตราจารย์ออร์ซ เซเดส์ อธิบายเรื่องถังหินไว้อย่างละเอียดแต่สรุปใจความสำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. ถังหินเหล่านี้แท้จริงก็พอได้ขนาดกับลงในของโกศไทยอันใส่ศพสดซึ่งได้มัดให้อยู่ในท่านั่ง

2. มีร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับพิธีศพสมัยโบราณ ดังนี้

2.1 เอกสารใจตึกวาม ระบุว่าเขมรครั้งนั้นเก็บพระศพกษัตริย์ไว้ในหอ เมื่อเก็บก็ต้องมีภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่งใส่ไว้

2.2 ประเพณีพระศพของเขมร ได้ความจากจารึกเขมรหลายหลักว่านิยมประเพณีสร้างเทวรูป หรือศิวิลิ่งไว้สนองพระองค์พระราชหรือผู้เป็นใหญ่อื่นๆ เพื่อความวัฒนาถาวรของผู้สร้างบ้าง, เพื่อการภายหลังเมื่อผู้สร้างวายชนม์ไปแล้วบ้าง, หรือบางที่สร้างสนองพระองค์บรรพบุรุษก็มีมาก สมมุติว่าเป็นรูปของเทวดาที่อวตารลงมาเป็นพระราชพระองค์นั้น ๆ แต่ยังไม่พบหลักฐานว่าเวลาวายชนม์ลงแล้วได้จัดการกับพระศพสถานใด

2.3 หลักฐานจากชาวบาหลี่ มีการสร้างเทวรูป ส่องพระองค์ผู้วายชนม์เมื่อเชิญพระวิญญาณให้เข้าไปสิงอยู่สำหรับอนุชนจะได้เชยสรวงต่อไป

ทางชาวบาหลี่นี้ได้ความว่าเมื่อพระราชเสด็จสวรรคตถือกันว่าพระองค์ “กลายเป็นธรรม” จึงจับพิจารณาคำว่าธรรมนี้ “ธรรม” ตรงกับภาษาไทยว่าธรรมปทานุกรมของรัฐบาลอธิบายเป็นนัยนัยการ เช่น คุณความดี, คำสั่งสอน, หน้าที่, ความประพฤติ, กฎหมาย ฯลฯ อย่างไรก็ตามใจความได้ว่าไทยใช้ในแง่นามธรรม (abstract) เสมอแต่ในเขมรโบราณใน *periodeangkorianne* หรือยุคนครหลวง (ประมาณระหว่าง พ.ศ. 1300 – 1700) ปรากฏว่าใช้ในแง่รูปธรรม (concrete) ด้วย คือใช้สำหรับสถานที่ซึ่งสร้างขึ้นด้วยศรัทธาเพื่อจะไว้ซึ่งเทวรูปหรือศิวิลิ่งอันจะพึงปลูกให้มีชีวิตขึ้นด้วยการเชิญพระ “ภูบาลภาพ” (ลัทธิครองเมืองที่พระราชได้จากพระเป็นเจ้า) เข้าสิงสู่ในระหว่างพระองค์มีพระชนม์อยู่ และเมื่อวายพระชนม์แล้วทายาทก็ต้องปลูกให้กลับมีชีวิตอีกด้วยวิธีเบิกพระเนตรเทวรูปสนองพระองค์ (หรือศิวิลิ่ง) และการบรรจุพระอวเสษวัตถุ (อัฐิหรืออังคารหรือสิ่งของเครื่องอุปโภค) ไว้ในนั้นและบำบวงบูชาเป็นนิจกาล เป็นอันได้ความทางชาวบาหลี่ว่าเมื่อพระราชเป็นผู้ใหญ่วายพระชนม์ลง คงจะได้ใส่ในหีบอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อถวายพระเพลิงแล้วก็เก็บเอาอวเสษวัตถุไว้ให้สิงเทวรูป (หรือศิวิลิ่ง) ส่องพระองค์

ปรากฏว่าประเพณีทั้งในอินเดียและแถบอินโดจีนนิยมการฝังศพพระธรรมในเจดีย์สถานแล้วเลยถืออุปมาว่าบทพระธรรมนี้คืออวเสษธาตุแห่งพระธรรมกายของพระพุทธเจ้าด้วย พุทธภานุติเคยมีว่า “ใครเห็นพระธรรม เขาก็เห็นตถาคต”ในเมืองไทย “หีบพระธรรม” ที่ใช้ตั้งบนแท่นพระสวดหน้าศพก็ทำเป็นรูปโลงศพเกือบไม่ผิดกันกับ “ถังหิน” ที่เป็นปัญหาอยู่นี้ทางอุปมานี้ย่อมแสดงแนบแน่นลงไปอีกชั้นหนึ่งว่าในโบราณกาลได้ดีความแห่งคำว่า “ธรรม” นี้กันทั้งในแง่รูปธรรมทั้งในแง่นามธรรมด้วยประการฉะนี้

3. ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ จึงเห็นว่าหากจะรวมหลักฐานสามทางนี้เข้าก็มีทางเข้าใจได้ว่า พระบรมศพพระราชเชมรโบราณก็ดี, ศพท่านผู้ใหญ่เชมรโบราณก็ดี, คงจะได้บรรจุลงในหีบหินเหล่านี้โดยวิธีรดให้เล็กและสั้น (ศพโกศของไทยก็มัดในทำนอง)

3.1 รูสำหรับถ่ายน้ำออก คงจะเป็นรูสำหรับถ่ายบุพโพจากศพสดตั้งไว้ในโกศและหีบที่ใช้สำหรับเก็บศพก่อนเผาในประเทศเชมรและไทยทุกวันนี้ รูปตรงกลางบนฝาถึง (พบฝาเดียวในขณะนั้น) อาจจะมีไว้สำหรับถ่ายกลิ่นเหม็นและไอเสียออก หรือสำหรับสอดสายสิญจน์ หรือผ้าขาวที่ใช้ติดต่อระหว่างศพผู้ตายและผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ในพิธีบังกุลที่กระทำกันทุกวันนี้ในประเทศเชมรและไทย

ฉะนั้นโดยอาศัยเทียบเคียงกับธรรมเนียมการทำศพสมัยนี้คงอนุมานได้ว่าใช้หีบศพเหล่านี้สำหรับเก็บศพไว้จนแห้ง และเมื่อแห้งและได้เผาแล้วก็เก็บอัฐิใส่ภาชนะเช่นผอบ ส่วนหีบศพนั้นนำไปฝังไว้ ณ สถานที่สำหรับสักการบูชาผู้ตายเพราะไม่มีที่อื่นจะเหมาะกว่าสำหรับเก็บเครื่องที่เกี่ยวกับศพของผู้ตาย

3.2 ถังเหล่านี้สำหรับใส่ศพที่เอาเนื้อออกหมดแล้ว รูปบนฝาและรูถ่ายน้ำใช้สำหรับประหรือรดน้ำอบพรมสิริระที่บรรจุไว้ในถัง ซึ่งกระทำกันเป็นคราว ๆ พวกจามและลาวยังมีธรรมเนียมรดน้ำลงบนหีบหินที่ตั้งอยู่เชิงธาตุซึ่งเป็นหีบบรรจุโกศอัฐิพระหรือเจ้า เป็นต้น

ยอร์ช เซเดส์ (2525 :18-19) ได้กล่าวต่อไปว่า เรามีความรู้เกี่ยวกับพิธีศพของพวกเชมรโบราณน้อย จึงเป็นการยากที่จะเลือกระหว่างข้ออนุมานข้อใดข้อหนึ่งในสองข้อข้างบนนี้โดยมีเหตุผลสนับสนุนให้เพียงพอ ข้อ ข. นั้นได้เปรียบที่อาจอธิบายขนาดเล็กแห่งถังเหล่านี้ ซึ่งโดยมากไม่โตพอที่จะบรรจุศพสดเหยียดขาดของผู้ใหญ่ได้ ทั้งจะอธิบายรูถ่ายน้ำออกได้ดีว่าเป็นพวกเดียวกันกับช่องที่เจาะข้างหีบศพหรือโกศของพวกมนุษย์โบราณก่อนสมัยประวัติศาสตร์สำหรับให้ผู้ตายติดต่อกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่หรือสำหรับให้ออกไปสู่โลกเทวดา

นอกจากนี้แล้วท่านศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ยังได้อธิบายว่าแท้จริงสองข้อนี้ก็ไม่ขัดกันทีเดียว คือศพสดนั้นอาจจะมัดใส่ลงไปในหีบแล้วทิ้งไว้ให้แห้งโดยไม่เผาเลยก็ได้ (และเมื่อแห้งแล้วก็รดพรมน้ำหอมตามกาละ) น่าจะลงความเห็นได้ว่าโบราณสถานของเชมรใช้ไว้หีบศพนั้นอย่างหนึ่ง หรืออาจจะไว้อัฐิหรืออังคารได้รูปภายหลังที่ได้เผาศพแล้วตั้งในชวาบาลักก็ได้ดูกันหีบศพที่หาได้ในประเทศ

เขมรนั้นหาได้ในโบราณสถานใหญ่ ๆ แต่น้อยแห่งจึงอนุมานว่าในแห่งอื่น ๆ ที่ไม่มีหีบอาจะจะได้ฝังอังคารไว้ภายในหรือภายใต้ฐานรูปก็เป็นได้

ประเพณีฝังศพ และฝังศพครั้งที่ 2

ปราณี วงษ์เทศ (2539 :173) ได้กล่าวว่า ในเขตอีสานพบร่องรอยว่ามีการฝังศพครั้งที่ 2 คือเมื่อมีคนตายจะนำศพไปฝังทิ้งไว้ระยะหนึ่ง แล้วขุดศพขึ้นมาทำพิธีฝังใหม่ คือจะปล่อยให้ศพคนเฒ่าเปื่อยจนเนื้อหลุดหมดแล้วเหลือแต่กระดูกจึงนำมาใส่หม้อหรือไหขนาดใหญ่แล้วจึงทำพิธีฝัง ศพแต่ละศพอาจใช้ภาชนะที่บรรจุตั้งแต่ใบเดียวที่มีขนาดใหญ่จนถึงหลายใบที่ใช้ใส่กะโหลกศีรษะและชิ้นส่วนต่างๆ ของร่างกายฝังรวมกับบรรดาภาชนะที่ใช้ในการเซ่นศพ ในเอกสารจีนที่กล่าวถึงบ้านเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคต้นประวัติศาสตร์ก็กล่าวถึงการนำศพไปทิ้งให้นกกา กิน หลังจากนั้นก็นำกระดูกที่เหลือมาประกอบพิธีอีกครั้งเช่นหลักฐานที่พบในเขตอีสานก็ได้

ในชุมชนเผ่าดั้งเดิมส่วนใหญ่ก็มักจะนำศพเก็บไว้ระยะเวลานานก่อนจะนำไปประกอบพิธีตามประเพณีต่อไป ด้วยความเชื่อว่าผู้ตายจะไม่สามารถเดินทางไปยังดินแดนของวิญญาณได้จนกว่าร่างกายจะเหลือแต่เพียงกระดูก ในบางสังคมจะทำพิธีแลเนื้อของศพออกให้หมด หรือปล่อยให้เนื้อหนังเน่าเปื่อยหลุดไปหมดเอง แล้วจึงนำกระดูกไปฝังเป็นครั้งที่สองเช่นกัน หลักฐานจากพิธีศพเหล่านี้แสดงถึงความเชื่อของมนุษย์ในสมัยนั้นว่า มีความเชื่อในภูตผีวิญญาณบรรพบุรุษว่ายังอยู่ในโลกเดียวกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ยังไม่มีแบ่งแยกโลกนี้กับโลกหน้า คนเป็นกับคนตายยังติดต่อกันได้ ผีคนตายจะแวะเวียนมาอยู่ใกล้ๆ บ้านเดิมยังไม่ไปโลกผี และรู้เห็นความเป็นไปในบ้านได้ตลอด

กระทั่งประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 - 13 เมื่อเกิดพัฒนาการของสังคมเมืองขึ้นในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีการติดต่อกับศูนย์กลางทางลุ่มน้ำเจ้าพระยากับทางลุ่มน้ำโขงในประเทศลาว มีการติดต่อกับต่างประเทศรับศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาของภูมิภาค เกิดการสร้างศาสนสถาน และศิลปวัตถุขึ้นเคารพบูชาอิทธิพลความเชื่อที่เข้ามาใหม่มิได้ทำให้ความเชื่อดั้งเดิมของประชาชนพื้นเมืองที่นับถือผีเสื่อมคลายลง แต่เป็นการนับถือควบคู่กันไปกับความเชื่อดั้งเดิม จึงเป็นการผสมผสานของการนับถือผี ความเชื่อในเทพเจ้าของศาสนาฮินดูกับพุทธศาสนาที่เน้นความเชื่อในกฎแห่งกรรม ความเชื่อในวิญญูสงสารคือการเวียนว่ายตายเกิด หรือการกลับชาติมาเกิดเชื่อว่าการกรรมมีผลต่อจิตใจและบุคลิกภาพของคนในชาติปัจจุบัน และมีผลต่อแบบแผนชีวิตในอนาคต รวมทั้งมีผลต่อวิญญาณของคนในภพหน้าด้วย อิทธิพลจากวรรณกรรมที่เนื่องในพระพุทธานุภาพช่วยย้ำความเชื่อในเรื่องจักรวาลที่มีเขาพระสุเมรุเป็นแกน มีสวรรค์ โลกมนุษย์ บาตาล นรก ที่เป็นที่อยู่ของบรรดาลิขิตมีชีวิตต่างๆ ที่มีผลบุญกรรมที่แตกต่างกันจึงเน้นความเชื่อในชาติหน้าและการเกิดใหม่ความสำคัญของศาสนาฮินดูและพุทธศาสนานั้น อยู่ที่มีระดับสูงกว่าระบบความเชื่อพื้นเมืองจึงมีพลังในด้านการ

คมนาคมและการสื่อสาร ทำให้คนหลายพวกหลายเหล่าที่มีความแตกต่างกันทางเผ่าพันธุ์และวัฒนธรรมยอมรับให้เป็นสิ่งที่เป็นของกลางร่วมกัน ซึ่งเป็นช่องทางที่นำไปสู่บูรณาการทั้งทางวัฒนธรรมและทางการเมืองในระยะต่อมาด้วย

ความแตกต่างกันระหว่างชนชั้นปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองจะเห็นได้จากการที่ประชาชนทั่วไปมีชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ ทั้งในด้านของที่อยู่อาศัย การแต่งกาย รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับการปลงศพของคนธรรมดา เมื่อคนตายก็ปล่อยให้ร่างกายเปลือยแต่กระดูก ผิดกับประเพณีของกษัตริย์ที่แวดล้อมด้วยพิธีรีตองที่มีความละเอียดซับซ้อนและศักดิ์ โดยมีสมณชีพราหมณ์และข้าราชการบริพารที่ช่วยส่งเสริมฐานะของกษัตริย์ให้สูงขึ้นในฐานะทรงเป็นสมมติเทพตามความเชื่อของศาสนาที่รับเข้ามาใหม่

ประเพณีฝังศพ และฝังศพครั้งที่สอง ที่มีอยู่ในภูมิภาคอุษาคเนย์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ คือ พื้นฐานดั้งเดิมทำให้เกิดการเก็บศพและกระดูกไว้ในไห ต่อมาจึงเป็นโกศ โกศสัมพันธกับพระศิวะที่สถิตอยู่รอบเขาไกรลาส แต่ถูกโยงเข้าเรื่องพระอินทร์ที่สถิตอยู่บนจอมเขาพระสุเมรุในคติพุทธศาสนา ทำให้โกศกับเมรุมาเกี่ยวกันในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ตามโบราณราชประเพณี คือ สมมุติว่าโกศตั้งอยู่บนเขาพระสุเมรุ พระเมรุมาศก็คือ เขาพระสุเมรุ

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2539 :18 –22) กล่าวถึง เขาพระสุเมรุเป็นภูเขาประจำโลกเรื่องนี้ “พญาลวง” (นามปากกา) เขียนไว้ในหนังสือ “เมืองโบราณ” ว่าเขาพระสุเมรุไม่ใช่อื่นไกล คือโลกของเรานี่เอง คนโบราณถือว่าจุดที่ตนยืนอยู่บนโลกนั้นเป็นจุดสังเกตการณ์ สำรวจตรวจสอบการโคจรของดาวนพเคราะห์บนนภากาศ แต่ในสำนักของคนในสังคมกัมพูชามัยโบราณ เขาพระสุเมรุ คือศูนย์กลางของจักรวาลดังมีข้อความอยู่ในจารึกปราสาทบาปวน สมัยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 2 เมื่อพุทธศตวรรษที่ 16 (หรือราวหลัง พ.ศ. 1500) ว่า “เนื่องจากพระองค์ทรงคิดว่า ศูนย์กลางของจักรวาลย่อมถูกหมายด้วยเขาพระสุเมรุ และพระองค์ทรงคิดว่าสมควรที่จะมีเขาพระสุเมรุอยู่ ณ ศูนย์กลางของราชธานีขององค์” เอกสารไทยที่กล่าวถึงเขาพระสุเมรุอย่างละเอียดคือหนังสือไตรภูมิ พรรณนาว่าเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของโลก และจักรวาลด้านตะวันออกเป็นบุพผิเทพทวีป มีสี่จีน ด้านใต้เป็นชมพูทวีปที่มีมนุษย์อยู่อาศัย มีสี่แก้ว อินทนิล, ด้านตะวันตกเป็นอมรโคยานทวีป มีสี่แก้วผลึก, ด้านเหนือเป็นอูตรกุรุทวีปมีสี่ทอง บนยอดเขาพระสุเมรุคือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นที่อยู่ของพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทวดาทั้งหลาย กลางนครดาวดึงส์มีปราสาทชื่อไพชยนต์ เป็นที่ประทับของพระอินทร์ ภูเขายใต้เขาพระสุเมรุเป็นอสูรมีภูเขา 3 ลูก เหมือนก้อนเส้ารองรับเชิงเขาพระสุเมรุชื่อว่าตรีภูฏ (เขา 3 ยอด) ภายใต้อาตรีภูฏเป็นแผ่นดินเมืองอสูรภูเขาที่รายล้อมเขาพระสุเมรุถัดออกไปตามลำดับมี 7 ลูกเรียกว่าเขาสัตถภัณฑ์ ประกอบด้วย ยุคันธร อิลินธร กรวิก สุทิสสนะ เนมินธร วินันตกะ และอัชสกันณะ ตรงกลางระหว่างภูเขาแต่ละเทือกมีทะเลสี่พันนคร คั่นทุกระยะไปตั้งแต่เขตกำแพงจักรวาลถึงภูเขา ยุคันธรระหว่างกลางเป็นหนทางโคจรของพระอาทิตย์

พระจันทร์ และดาวนพเคราะห์ ดวงดาวทั้งหลายเที่ยวหมุนเวียนไปมาในทางวิถีทำให้รู้ปี เดือน วัน และ รู้จักพยากรณ์เรื่องดีและร้ายได้

การปลงศพในประเทศไทย

สมภพ ภิรมย์ (2539 : 8-10) ได้กล่าวสรุปการปลงศพในประเทศไทย มีเนื้อมหาดังนี้เมื่อบุคคลใดได้ถึงแก่กรรมหรือตายไปแล้วบุคคลที่อยู่จะเป็นบุตรภรรยาหรือญาติผู้อุปการะก็ดีย่อม ทำการปลงศพผู้ตายโดยมีกรรมวิธีจารีตประเพณีของแต่ละชาติ แต่ละสังคมแต่ละชุมชนในประเทศไทยเท่าที่ปรากฏอันเป็นธรรมเนียมการปลงศพขั้นสุดท้ายมีอยู่ 2 ประการ

- การฝังศพ เช่น ชาวมุสลิม คริสต์ศาสนิกชน และชาวจีน
- การเผาศพ เช่น ชาวไทย

ในเรื่องการทำศพ สมภพ ภิรมย์ (2528:8) เรียบเรียงไว้ดังนี้

- 1.การบอกทาง
- 2.การอาบน้ำศพ
3. การแต่งตัวศพ
4. การมัดศพ
5. โลงและการเบิกโลง
6. เครื่องประกอบโลง
7. การตั้งศพ
8. การนำศพออกจากบ้าน
9. ชักฟากสามซี่ หมายถึง กามภพ รูปภพ อรูปภพ ตีหม้อสามใบ หมายถึง ประณมวัย มัชฌิมวัย ปัจจุฉิมวัย
10. การเผาศพ
11. ข้างขึ้นเผาคี ข้างแรมเผาคู่
12. เดินสามหาบแปรรูปและเก็บอัฐ

พระราชพิธีอินทราภิเษก

งานพระราชพิธีอินทราภิเษกถือได้ว่าเป็นงานพระราชพิธีโบราณดั่งอนันต์ อมรรตัย (2550 : ออนไลน์) ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการงานพระราชพิธีพระบรมศพมีความเป็นมาจาก เรื่องเขาพระสุเมรุจะเกี่ยวข้องกับพระเมรุมาศที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพมีเหตุมาจากพระราชพิธีอินทราภิเษก ซึ่งเป็นพระ

ราชพิธีเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินให้ทรงเป็นพระจักรพรรดิราชที่มีมาแต่ครั้งต้นกรุงศรีอยุธยาเพราะปรากฏครั้งแรกในกฎหมายเพียรบาทที่ตราขึ้นระหว่างรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นอกจากนั้นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยายังจดว่าในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2039 (จุลศักราช 858 ปีมะโรง) “ ท่านประพุดติการเบญจาพิศพระองค์ท่าน และให้เล่นการดึกดำบรรพ์ ” ที่ว่า “ เล่นดึกดำบรรพ์ ” ก็คือพิธี “ กวนเกษียรสมุทร ” อย่างเดียวกับการละเล่นในพระราชพิธีอินทราภิเษก และเป็นวิวัฒนาการงานพระราชพิธีพระบรมศพ

1. อินทราภิเษกในกฎหมายเพียรบาท

นอกจากนี้ อนันต์ อมรรตย์ (2550:ออนไลน์) กล่าวอ้างถึง กฎมณเฑียรบาลสมัยต้นกรุงศรีอยุธยาพรรณนาพระราชพิธี “ อินทราภิเษก ” ดังต่อไปนี้ การพระราชพิธีอินทราภิเษกตั้งพระสุเมรุสูงเส้น 5 วา ในกลางสนามนั้น พระอินทร์นั่งบนพระสุเมรุอิสิณธรคุณธสูงเส้นหนึ่งกรวีกสูง 15 วา เขาไกรลาสสูง 10 วา ฉัตรทองชั้นใน ฉัตรนาคชั้นกลาง ฉัตรเงินชั้นนอก แลนอกนั้นราชวัตรฉัตรเบญจรงค์ ได้ฉัตรรูปเทพดาชั้นนอกฉัตรราชวัตรไว้ไว้ ฉัตรกระดาดรูปยักษ์คนธรรพ์ รักษาขึ้นตีนพระสุเมรุ รูปคชสีห์ ราชสีห์ สิงโตกิเลนเยี่ยงผา ช้างโคกระบือแลเสื่อหมีมีรูปเทพดานั่งทุกเขาไกรลาส รูปพระอิศวรเป็นเจ้าแลนางอุมาเทวี ยอดพระสุเมรุรูปพระอินทร์รูปอสูรอยู่กลางพระสุเมรุ รูปพระนารายณ์ บรรณทมลินฐานในตีนพระสุเมรุนาค 7 ศีรษะเกี่ยว พระเมรุนอกสนามอสูรยืนนอกกำแพง โรงรำระทาดอกไม้มหาชาติไทยบำเรอ สมองพระโอรสผู้ดำรงเล็กเป็นรูปอสูร 100 มหาตเล็กเป็นเทพดา 100 เป็นพาลีสุครีพ มหาชมพูแลบริวารพานร 103 ชักนาคดึกดำบรรพ์ อสูรชักหัวเทพดาชักหาง พานรอยู่ปลายหางพระสุเมรุ เหลี่ยมหนึ่งทอง เหลี่ยมหนึ่งนาค เหลี่ยมหนึ่งแก้ว เหลี่ยมหนึ่งเงิน เขานูคุณธทอง อิสิณธรรนาค กรวีกเงิน ไกรลาสเงิน รอบสนามข้างนอกตั้งข้างม้า จัตุรงค์พล นา 10,000 สตรีเพศห่มเสื้อนุ่งแพรเคราพ นา 5,000 ไส้หมวกทองห่มเสื้อนุ่งแพรตำรวจ นา 3,000 หมวกแพรเทศห่มเสื้อนุ่งแพร นา 2,400 ลงมาถึงนา 1,200 ถีอดอกไม้เงินดอกไม้ทองตามตำแหน่ง เข้าตอกดอกไม้ถวายบังคมพรหมอาจารย์ โยคีโกคืออาดาลตบคิวนั่งในราชวัตรวันแรกการ อธิภาศในวัน 2 ราบอันก่อ วัน 3 สร้างอันก่อ วัน 4 จบสนิท วัน 5 ชักดึกดำบรรพ์ วัน 6 ตั้งน้ำสุราอมฤต 3 ตุ่ม ตั้งข้าง 3 ทิศม้าเอกอุศุภราช ครุฑธรรน นางดาราหน้าฉาน ตั้งเครื่องสรรพยุทธเครื่องช้างและเชือก บาศหอกไชยตั้งโตมรของ้าว ชูบน้ำสุราอมฤตเทพดาผู้ดึกดำบรรพ์ ร้อยรูปพระอิศวรพระนารายณ์ พระอินทร์พระวิศณุกรรม ถีอเครื่องสำหรับตามธรรมเนียมเข้ามาถวายพระพรวันคำรพ 7 พรหมอาจารย์ถวายพระพรวันคำรพ 8 ท้าวพญาถวายพระพรวันคำรพ 9 ถวายช้างม้าจัตุรงค์วันคำรพ 10 ถวาย 12 พระคลังวัน 11 ถวายส่วยสัตพทยากรวัน 12 ถวายเมือง 13 ถีอน้ำสุราอมฤตวัน 14 ยกบ้านานเทพดาวัน 15 ยกวางวันท้าวพญาวัน 16 ยกวางวันลูกขุนหมื่นวัน 17 พระราชทานแก่พรหมอาจารย์วัน 18 ชัดกรรมพฤกษวัน 19 วัน 20 วัน 21 สามวัน ไปรยเงินทอง สามวันเล่นการมหรสพเดือนหนึ่งตั้งรูปกุมภกรรณที่ตรงฐานสูงเส้นหนึ่ง รูปแบบการจัดงานพระราชพิธีพระบรมศพในปัจจุบันจึงมีรูปแบบและวิวัฒนาการมาจากงานพระราชพิธีอินทราภิเษก

2. เครื่องประกอบพิธีกรรมอินทราภิเษก

อนันต์ อมรรตย์ (2550:ออนไลน์)ยังได้กล่าวถึงเครื่องประกอบงานพระราชพิธีอินทราภิเษก ในกฎมณเฑียรบาลที่คัดมามีเครื่องประกอบพิธีกรรมสำคัญที่จะเกี่ยวข้องกับงานพระเมรุต่อไปอย่างน้อย 3 ประการคือ สิ่งก่อสร้าง, การละเล่น, และขบวนแห่ ดังนี้

2.1 สิ่งก่อสร้าง เขาพระสุเมรุ ที่กลางสนามสร้างเขาพระสุเมรุที่ประทับของพระอินทร์ “สูงเส้น 5 วา” เท่ากับสูงประมาณ 50 เมตร แต่เขาไกรลาสที่ประทับของพระอิศวร “สูง 10 วา” ประมาณ 200 เมตรเท่านั้น ส่วนพระนารายณ์ให้บรรทมสินธุ์อยู่ต้นเขาพระสุเมรุเขาสดบริภัณฑ์ มีจอมเขาบริวาร 4 ทิศคือ อิศินธร ยุคันธร กรวิก และไกรลาส เป็นสัญลักษณ์ของเขาสัตบริภัณฑ์รูปคตุโลกบาล มีรูปเทวดา ยักษ์ คนธรรพ์ และยืนประจำที่สัตว์หิมพานต์ บริเวณต้นเขาพระสุเมรุมีรูปคชสีห์ ราชสีห์ สิงโต กิเลน เลียงผา ช้าง โค กระบือ เสือ หมูโรงการละเล่น ที่นอกกำแพงเขาพระสุเมรุปลูก “โรงรำระหาดอกไม้” หมายถึงโรงรำกับ (โรง) ระหาสำหรับจุดดอกไม้ไฟทั้งหมดนี้คือการจำลองป่าหิมพานต์ที่มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง และเท่ากับยกย่องให้ความสำคัญพระอินทร์ซึ่งเทวดาสูงสุดฝ่ายพุทธไว้เหนือกว่าเทพเจ้าสูงสุดของฝ่ายฮินดูนี้คือพระเมรุมาศในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ

2.2 การละเล่น ชักนาคศึกดำบรรพ์ ดำรวจเล็ก 100 คนแต่งตัวเป็นอสูร, มหาเล็ก 100 คนแต่งตัวเป็นเทวดา, แล้วยังมีอีกพวกหนึ่งจำนวน 103 คนแต่งตัวเป็นพาลี, สุครีพ, มหาชมพู และบริวารวานรให้ทำการชักนาคศึกดำบรรพ์

มหรสพ ตั้งรูปกุมภัณฑ์คือยักษ์สูง “เส้นหนึ่ง” คือสูงราว 40 เมตร ให้มหาดเล็กแต่งตัวเป็นฝูงวานรเล่นลอดออกจากหู, ตา, จมูก, ปากของยักษ์

โรงรำ ที่นอกกำแพงเขาพระสุเมรุมีฟ้อนรำหรือระบำ

โรงระหา ที่นอกกำแพงเขาพระสุเมรุมีโรงระหาจุดดอกไม้ไฟ (หรือ “เล่นไฟ” ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง)นี้คือโขน ละคร โรงระบำ โรงร้านดอกไม้ไฟในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ

2.3 รั้วขบวนแห่ ขบวนแห่ รอบสนามข้างนอกมีรั้วขบวนต่าง ๆ ดังนี้ ขบวนช้าง ขบวนม้า ขบวนขุนนางตั้งขบวนตามศักดิ์นาแต่งเครื่องยศด้วยสีลันต่าง ๆ กันนี้คือขบวนแห่ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ

สิ่งก่อสร้างที่เป็นเครื่องประกอบในพระราชพิธีอินทราภิเษกน่าจะจะได้แบบแผนมาจากปราสาทนครวัดในกัมพูชา แล้วปรับเปลี่ยนให้เนื่องจากอาณาจักรที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างกรุงศรีอยุธยา นครวัด ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ บรรยายว่าเป็นโบราณสถานขนาดใหญ่ที่สุดของเขมร สร้างขึ้นในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 17(ราวหลัง พ.ศ.1600) โดย พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 เพื่อเป็นเทวสถานที่บูชาพระวิษณุในร่างของพระองค์ในขณะมีชีวิตและเป็นสุสานสถานที่ทรงรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระวิษณุเมื่อสิ้นพระชนม์ นครวัดก็เช่นเดียวกับเทวสถานบนภูเขาอื่นๆของเขมรคือเป็นจักรวาลที่ย่อจำลองด้วยหินตามคติโลกภูมิของเขมร ปราสาทองค์กลางคือเขาพระสุเมรุศูนย์กลางของโลก ซึ่งมีเหล่าเทวดา

ประทับอยู่บนยอดเขา ปราสาททั้งห้าเป็นสัญลักษณ์ของยอดเขาทั้งห้าของเขาวพระสุเมรุ กำแพงล้อมรอบ หมายถึงภูเขาที่ล้อมรอบโลก คุน้ำล้อมรอบเป็นทะเลที่อยู่ถัดไป ที่ผนังระเบียงด้านทิศตะวันออก (ด้านหลัง) มีภาพสลักนูนต่ำแสดงเรื่องกวนเกษียรสมุทรหรือชกนาคศึกดาบรพ มีทั้งรูปอสูร เทวดา รวมทั้งรูปพาลี สุครีพ มหาชมพู และบริวารวานร ทั้งหมดนี้เป็นสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ที่พระราชพิธี อินทราภิเษกในกรุงศรีอยุธยาได้จำลองแบบมาอีกทอดหนึ่ง แต่ทำด้วยไม้ ไม่ได้ทำด้วยหินอย่างกัมพูชา เพราะประเพณีช่างของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ชำนาญเรื่องแกะสลักหิน ประเพณีเกี่ยวกับพระราชพิธี อินทราภิเษกหมดความ สำคัญลงไปสมัยหลัง ๆ เพราะไม่มีคำกล่าวถึงในเอกสารและไม่มีหลักฐานอื่นใดอีก แต่สัญลักษณ์และความหมายของพระราชพิธีอินทราภิเษกไม่ได้หมดไปเสียทีเดียว หากได้ปรับเปลี่ยนเป็นพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ซึ่งให้เห็นว่า ความคิดคำนึงเรื่องเขาวพระสุเมรุมีการสืบเนื่องต่อมาในรูปของพระเมรุมาศในงานพระบรมศพ ซึ่งน่าจะเริ่มมีขึ้นตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทำให้ดูคล้ายกับว่าพระราชพิธีอินทราภิเษกได้ปรับเปลี่ยนไปเป็นพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระมหากษัตริย์

สรุปว่าก่อนสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ยังไม่มีราชประเพณี “ออกงานพระเมรุ” คือถวายพระเพลิงพระบรมศพบนเขาวพระสุเมรุ (จำลอง) รวหลังรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงเริ่มมีขึ้นครั้งแรกในพระนครศรีอยุธยา

ประวัติการจัดพระราชพิธีการพระบรมศพ

การที่จะทราบเรื่องราวเกี่ยวกับงานพระบรมศพที่มีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีคติความเชื่อและวิธีการจัดการเกี่ยวกับศพที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ พระยาอนุมารราชชน. (2515 :318) ได้กล่าวว่า การปลงศพ ชนชาติสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุโรปใช้เผาศพมาก่อนปรากฏจากซากเก้าถ่านที่นักโบราณคดีพบ สันนิษฐานกันว่าที่ใช้เผา เพราะมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยังเป็นพวกเร่ร่อนอยู่ ถ้าทิ้งศพไว้ ศัตรูอาจจะทำลามกหรือทำเวทย์มนต์แก่ศพ เกิดเป็นเหตุร้ายแก่ผู้ตายและทั้งผู้เป็นด้วยจะพาศพไปด้วยก็ลำบากจึงเผาเสีย การเผานี้ยังมีสืบมาถึงชาวกรีก โรมัน นิยมกันว่าถ้าเป็นศพข้าราชการชั้นสูง และเป็นคนมั่งมีก็ใช้เผา จะฝังก็แต่คนชั้นสามัญหรือคนฆ่าตัวตายและศพคนที่ฆ่าเขาตาย ยิ่งเป็นศพคนฆ่าพ่อฆ่าแม่ของตัวเองถือว่าเป็นบาปหนัก

นอกจากนี้ พระยาอนุมารราชชน. (2515 :319) ได้กล่าวว่า คติของคนอินเดียถือว่าไฟเป็นผู้ชำระบาปมลทินของคนตายได้หมดสิ้น และไฟเป็นผู้นำเอาส่วนที่ไม่ตาย คือวิญญาณลอยตามควันขึ้นไปสู่สวรรค์ เพราะฉะนั้นการเผาศพของเขาจึงใช้ไฟศักดิ์สิทธิ์ซึ่งก่อให้เกิดขึ้นตามลัทธิพิธีสำหรับใช้จุดเผาพราหมณ์ในประเทศอินเดียผู้ถือศาสนาฮินดูในเมืองพาราณสี เมื่อถึงแก่กรรมจะแห่ศพมายังริมฝั่งแม่น้ำคงคา การแต่งศพนั้นสุดแท้แต่ฐานะหากมีฐานะดีศพจะถูกห่อผ้าขาวมัดตราสังแน่นอนมีผ้าคลุมจัดเป็น

กระบวนแห่เอิกเกริกตามฐานะ แต่ถ้าเป็นผู้ยากจนเพียงแต่มีผ้าคลุมศพขึ้นแคร่ไม้หยาบ ๆ หามมาเท่านั้นและมีญาติมิตรเดินร้องให้ตามมา จะร้องให้จริงหรือพิธีก็ไม่ทราบเมื่อมาถึงฝั่งแม่น้ำคงคาจะต้องเอาศีรษะผู้ตายจุ่มลงในแม่น้ำคงคา แล้วยกศพขึ้นมาตั้งบนกองฟืน การประชุมเพลิงผู้จุดคนแรกจะเป็นญาติใกล้ชิดผู้ตายมากที่สุด การประชุมเพลิงนั้นใช้เชื้อเพลิงสดแต่ฐานะ ถ้ามั่งคั่งจะมีน้ำหอมถ่วงารอยศพเพื่อดับกลิ่น กองฟืนจัดวางสวยงามมีการร้องให้มาในกระบวนด้วย ถ้าเป็นคนจนก็จะมีพิธีใด ๆ ขณะเผาโครงร่างจะงอพลิกหรือลุกขึ้นก็สุดแต่การจะไหมไฟ ดู ๆ ก็น่ากลัวแต่เป็นการอนิจจังใครก็เหมือนกัน ภาพเหล่านี้ได้เห็นด้วยตนเอง การเผาศพคงทำได้ทั้งวัน ได้เห็นที่ริมแม่น้ำคงคานั้นเริ่มเผาแต่ย่ำรุ่งพระอาทิตย์ขึ้น เมื่อเผาแล้วถ้าถ่านจัดให้ลอยไปในแม่น้ำคงคา ผู้อาบน้ำหรือผู้ซักผ้าในบริเวณใกล้ ๆ น้ำก็ได้รู้สึกกังเียว

นอกจากนี้ รักไทย สิงห์สถิตย (2530 : 6) อ้างถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ว่าพวกฮินดูเชื่อว่าพระอัสสีสามารถทำสิ่งทั้งปวงให้สะอาด เพราะฉะนั้นการเผาศพที่ทำแล้วทิ้งอัฐิธาตุลงในแม่น้ำคงคาพวกที่ลอยเอาบาปอาทิน้ำอยู่ใกล้ ๆ จึงไม่รังเกียจเพราะถือว่าเป็นของสะอาด พวกที่ถือพุทธศาสนาเผาแล้วเอาอัฐิธาตุฝังและก่อกองดิน กองหินไว้ตรงที่ฝังเรียกว่า “สถูป” แต่พวกถือศาสนาฮินดูทิ้งอัฐิธาตุลงในแม่น้ำ ไทยเราถือพระพุทธรูปเป็นพื้นเมือง เพราะฉะนั้นถ้าเป็นคนชั้นสูงก็ก่อพระเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุแต่พระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายทรงถือประเพณีของพราหมณ์ด้วย จึงรับคติมาใช้ในประเพณีพระบรมศพเจ้านายทำทั้งสองทาง พระอัฐิบรรจุไว้ในพระเจดีย์ตามทางพระพุทธรูป ส่วนพระอังคารหรือที่ถ่านเผาพระศพเชิญไปลอยปลอยในแม่น้ำตามทางศาสนาฮินดู เพิ่งมาเลิกลอยพระอังคารเปลี่ยนเป็นบรรจุเมื่อรัชกาลที่ 5

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ ดำรงราชานุภาพ. (2509 : 284) ได้กล่าวถึง วิธีเผาศพนั้นไทยทำตามอย่างพราหมณ์ พม่าทำอย่างพุทธศาสนา ตามคติของพราหมณ์เมื่อมีคนตายลงก็จุดเทียนกลเม็ดไว้ที่ข้างศพจนย้ายศพไปตั้งหรือฝัง แล้วจึงดับเทียนกลเม็ด เมื่อจะเผาศพถ้าเป็นศพเจ้าหรือขุนนางพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานดวงไฟไปเผาศพจึงเรียกกันว่า “พระราชทานเพลิง” ไฟที่พระราชทานนั้นไม่ใช่ไฟสามัญ พระเจ้าแผ่นดินต้องทรงฉายแสงอาทิตย์ด้วยแว่น ให้เกิดไฟเรียกกันแต่ก่อนว่า “ไฟฟ้า” ทรงจุดเทียนด้วยไฟนั้นพระราชทานไปให้นำหน้าศพไปยังเมรุ แล้วเผาศพจากไฟดวงนั้น ถ้าเป็นเวลาไม่มีแสงแดดพอจะฉายแว่นได้ก็ทรงดับศิลาหน้าเพลิงให้เกิดไฟฟ้าอย่างเดียวกันเพิ่งมาแก้ไขในรัชกาลที่ 5 โปรดให้จุดไฟ(ไฟที่ทรงฉายจากแสงอาทิตย์)จุดเลี้ยงไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นนิจสำหรับพระราชทานเพลิงศพไม่ต้องฉายแสงอาทิตย์หรือดับศิลาหน้าเพลิงทุกคราวไป ถ้าพระราชทานเพลิงศพตามหัวเมืองอันไม่สามารถจะส่งดวงไฟไปได้ก็พระราชทานศิลาหน้าเพลิงไปให้ผู้แทนพระองค์ในที่นั้นตีให้เกิดดวงไฟที่พระราชทานเพลิงศพ พิเคราะห์ตามความที่กล่าวมาคือ ให้เป็นได้ว่าไทยเคยถือคติเรื่องดวงไฟอย่างพราหมณ์มาแต่ก่อนการที่เผาศพด้วยดวงไฟที่พระราชทานไปในเมืองเขมรเขายังใช้ประเพณีอันนี้แลเห็นชัด เช่นเมื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพเจ้าศรีสวัสดิ์ พระเจ้ามณีนวดี ผู้รัชทายาทขึ้น

ไป ถวายบังคมวางข้าว ตอกดอกไม้ ฐูปเทียน ขมาศพก่อนแล้วออกมานอกพระเมรุ (เอาไฟที่จุดจากดวงอาทิตย์) จุดฝึกแควถวายพระเพลิง

นอกจากนี้สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ ดำรงราชานุภาพ (2509 : 185) ได้กล่าวต่อไปว่า ประเพณีเมืองไทยถ้าเป็นศพผู้สูงศักดิ์ พระเจ้าแผ่นดินเสด็จเข้าไปทรงขอขมาถึงที่ตั้งศพ แล้วจุดไฟฟ้าด้วยเทียนขมานั้นเองพระราชทานเพลิงศพ ถ้าเป็นผู้สูงศักดิ์ที่ต่ำลงมาก็โปรดให้มีผู้แทนพระองค์ไปวางเครื่องขมาที่ศพแล้วจึงทรงจุดฝึกแควด้วยไฟฟ้า พระราชทานเพลิง ถ้ามิได้เสด็จไปเองก็ให้ผู้แทนพระองค์พระราชทานเพลิง ผู้อื่นที่กิจเพียงเอาฐูปเทียนของตนไปวางขมาที่ศพเท่านั้น ห้ามกิจที่จะเผาศพไม่ สำหรับประเทศไทยนั้นมีการเผาศพโดยนำเอาฟืนกองกับพื้นดินเอาศพวางบนนั้นแล้วจุดไฟเผา เป็นธรรมดาที่ไฟไหม้ฟืนๆ ก็ย่อมแปรรูปไปทำให้ศพเคลื่อนที่ทางอุบลราชธานีเขามีไม้คดบนศพเรียกว่า (ไม้ข่มเผง) เพื่อกันไม่ให้ศพเคลื่อนที่ไปเมื่อไฟฟืนทลุที่เราจะเห็นรูจิ้งจอกเป็นเอาไม้ปักกันฟืนไม่ให้กระจายออกไปนอกทางเมื่อไหม้ไฟ ที่หลังทำฟืนบนไม้หลักนั้นเพื่อตั้งศพให้เรียบร้อย ที่หลังส่งเสาไม้หลักนั้นให้ยาวทำปราชั้นบนปลายเสา เป็นสิงประดับศพให้ดูงามขึ้น ทั้งเป็นรากเหง้าของตารางและเมรุซึ่งทำครอบคลุมศพ ที่หลังไม้ปักกันกองฟืนนั้น แก่เป็นไม้ปักดินทำเป็นม้ายกไปได้ ใช้ฟืนกองไต้นั้นเรียกว่า “ร้านม้า” ต่อมาจัดทำเป็นตะเฒ่า เอาร้านม้าตั้งบนนั้น สอดฟืนตั้งศพเสร็จแต่ญาติที่โต ๆ ใช้ชั๊กตะเฒ่าไปเข้าเมรุ ซึ่งปลูกไว้ในทุ่งจึงเรียกว่า“ชั๊กศพ” และแต่งญาติที่เล็ก ๆ ให้โปรยข้าวตอกดอกไม้ไปหน้าตะเฒ่าที่หลังก็แต่งให้ประณีตขึ้นอีก เช่น กองฟืนก็แต่งปิดเสียให้เห็นเป็นภูเขาเหนือภูเขาก็กทำเป็นรูปสัตว์มีหลังคา บนหลังเป็นที่ศพภายหลังขยายตะเฒ่าให้ใหญ่ ตั้งลานพระสวดพระอภิธรรมไปบนนั้นด้วย ต่อมาก็เปลี่ยนไปเอาศพขึ้นรถลากไปแทนตะเฒ่าหรือหามไปได้เหมือนกัน ตอนนั้นแหละแม้จะยกขึ้นเมรุก็ไม่ขัดขวางเลย จะเห็นได้อยู่ว่าผู้ชักโยงก็คือผู้แทนญาติโต ๆ ซึ่งเคยช่วยกันชั๊กตะเฒ่า พระอ่านพระธรรมหน้าศพก็คือผู้แทนพระสวดทั้งร้าน แม้รูปสัตว์ ศพนั้นเอง หากทำแต่เล็ก ๆ ย่อเห็นปรากฏอยู่ได้ทั้งนั้น

นอกจากนี้ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า นริศรานุวัดติวงศ์. (2509 : 49) กล่าวว่า ในสมัยโบราณการจัดงานพระบรมศพได้มีการเตรียมการอย่างน้อย 5 – 7 เดือนนับตั้งแต่ การปลูกสร้างพระเมรุมาศ การเตรียมเครื่องอิสริยยศ ขบวนอัญเชิญพระบรมศพให้พร้อมจัดให้มีจำนวน 10 – 15 วัน มีการแสดงมหรสพสมโภชต่าง ๆ เช่น ละคร โขน หนัง จั้ว ใต้ไม้ ใต้ลวด กายกรรม ฯลฯ เพื่อให้ประชาชนที่มาร่วมงานได้ชม ถือกันว่าเป็นงานออกทุกข์

หลังจากที่ถวายพระเพลิงแล้วมีการเก็บพระบรมอัฐิลงในพระโกศทองคำลงยาประดับด้วยพุ่มเฟื่องอัญมณีแล้วเชิญไปประดิษฐานไว้ในที่อันควร ในสมัยอยุธยาเชิญไปบรรจุไว้ในเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ ในสมัยรัตนโกสินทร์เชิญประดิษฐานไว้ ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท สร้างพระราชสิริรางคารนำไปบรรจุไว้ในพระอุโบสถวัดประจำรัชกาล

โดยปกติแล้วการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพเป็นงานใหญ่ต้องมีการเตรียมงานหลายด้านและมักจะมีมีความสำคัญมากกว่างานอื่น ใช้คน แรงงาน ทรัพย์ และเวลามาก สมัยอยุธยาและ

คันรัตนโกสินทร์ตอนต้น นิยมจัดฤดูแล้งซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เดือนหงายคือช่วงข้างขึ้น 8 ค่ำ ถึงข้างแรม 8 ค่ำ เพราะต้องอาศัยแสงสว่างจากธรรมชาติ ถ้าจัดในฤดูฝนก็คงจะไม่สะดวกด้วยประการทั้งปวง จนลำบากแก่ผู้คนที่มาร่วมงานในเวลากลางคืน เมื่อมีแสงสว่างจากพระจันทร์ก็จะดีขึ้น สะดวกแก่การไปมา อาศัยแสงสว่างจากดวงไฟก็คงจะไม่เพียงพอและลำบาก ปัจจุบันนิยมทำในหน้าแล้งไม่ต้องอาศัยแสงสว่างจากธรรมชาติเพราะมีความเจริญแล้ว

มีหลักฐานที่กล่าวถึงการจัดการพระบรมศพที่เก่าที่สุดปรากฏอยู่ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงหรือไตรภูมิภพ พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ 1 พญาสิทธิแห่งกรุงสุโขทัย พระราชนิพนธ์เมื่อปีระกามหาศักราช 1267 ประมาณ พ.ศ.1886 ได้กล่าวถึงการจัดพิธีพระศพพระมหาจักรพรรดิความว่า

กรมศิลปากร (2526 : 71) กล่าวว่า พระศพพระมหาจักรพรรดิมีการขโลมด้วยน้ำอบน้ำหอม แล้วนำเอาผ้าขาวเนื้อละเอียดมาตราสังพระศพ เอาสำลีย่างดีมาหุ้มหนึ่งชั้น เอาผ้าขาวเนื้อละเอียดมาห่อสลับก้นถึง 1,000 ชั้น (ห่อด้วยผ้าขาว 500 ชั้น และห่อด้วยสำลี 500 ชั้น) มีการถวายน้ำอบน้ำหอม 100 ครั้งแล้วเชิญพระศพสู่พระโกศทองที่มีการแกะสลักลายบุด้วยทองคำฝังรัตนชาติอย่างสวยงาม มีการประกอบราชพิธีบำเพ็ญกุศลและถวายพระเพลิงแล้วนำเอาพระอัฐิไปบรรจุไว้ในเจดีย์ที่กลางเมือง เพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา

นอกจากนี้ กรมศิลปากร (2526 : 369) กล่าวว่า ในสมัยอยุธยาตอนต้น ไม่ปรากฏว่ามีหลักฐานกล่าวถึงการพระบรมศพ เริ่มมีการบันทึกในการพระบรมศพเริ่มมีในอยุธยาตอนกลาง ในหนังสือพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา แต่ก็เป็นกรกล่าวถึงเฉพาะการสร้างพระเมรุสำหรับถวายพระเพลิงเท่านั้น มิได้กล่าวถึงรายละเอียดการจัดพิธี ต่อมาได้พบหลักฐานในสมัยอยุธยาตอนปลายคือจดหมายเหตุการณพระบรมศพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ซึ่งกล่าวถึงเฉพาะตอนถวายพระเพลิง แต่พระบรมอัฐิและพระอังคารและเรื่องงานพระเมรุมาศสมเด็จพระเจ้าฟ้าสุทนต์ดี กรมหลวงโยธาเทพเพียง 2 เรื่องเท่านั้น จากบันทึกการพระบรมศพและพระศพในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาทำให้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับพระราชพิธีถวายพระบรมศพและพระศพดังนี้

1. แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 2 (เจ้าสามพระยา)

เมื่อสมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ 1 (พระนครินทร์) ผู้เป็นพระราชบิดาเสด็จสวรรคต เจ้าอ้าย เจ้ายี่ แย่งชิงราชสมบัติโดยทำยุทธหัตถีกัน ทั้งสองพระแสงของ้าวต้องพระศอกขาดพร้อมกันที่สะพานป่าถ่าน เจ้าสามพระยาขึ้นครองราชย์ ทรงโปรดให้ขุดพระศพทั้ง 2 ขึ้นมาถวายพระเพลิงแล้วสถาปนาพระมหาธาตุและวิหารเป็นพระอารามให้นามว่าวัดราชบูรณะ ตรงที่ถวายพระเพลิงนั้นทรงโปรดเกล้าให้ก่อพระเจดีย์ไว้ที่เชิงสะพานป่าถ่าน ตรงที่เจ้าอ้ายและเจ้ายี่ทำยุทธหัตถีกัน ปัจจุบันเหลือแต่ซากของฐานเจดีย์อยู่ตรงทางแยกหน้าวัดด้านทิศตะวันออกของวัดราชบูรณะ ไม่ได้กล่าวถึงพระเมรุมาศว่ามีรูปลักษณะใด

2. แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระบรมราชา)

ศักราช 1836 ประมาณ พ.ศ. 2071 ปีมะเมียศก ไม่ได้อธิบายการถวายพระเพลิงพระศพ และการจัดสร้างพระเมรุมาศ กล่าวเพียงว่าอัญเชิญพระอัฐิธาตุของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไปประดิษฐานในพระมหาสถูป โดยบอกสถานที่ไม่ชัดเจน

3. แผ่นดินสมเด็จพระยอดฟ้า

พงศาวดารได้กล่าวถึงการถวายพระเพลิงไม่ได้กล่าวถึงลักษณะพระเมรุมาศเช่นกัน

4. แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ 1)

พระมหาจักรพรรดิได้อัญเชิญพระศพพระศรีสุริโยทัยมาไว้ที่ตำบลสวนหลวง แต่พงศาวดารไม่ได้กล่าวถึงการพระบรมศพเพียงแต่บรรยายการสถาปนาที่พระราชทานเพลิงเป็นพระเจดีย์และวิหาร แล้วให้นามว่า “วัดศพลาว” บางตอนเขียนว่า “วัดสพสวรวิ”

5. แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ 2)

งานพระบรมศพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ได้กล่าวไว้ เพราะบ้านเมืองอยู่ระหว่างเสียกรุงแก่พม่า สมเด็จพระมหินทราธิราช ถูกจับเป็นเชลย สวรรคตระหว่างทาง พระราชทานเพลิงเสร็จให้นำพระอัฐิเครื่องราชูปโภคมายังกรุงศรีอยุธยา

6. แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 2 (พระนเรศวร)

ถวายพระเพลิงสมเด็จพระมหาธรรมราชามิได้กล่าวถึงการพระราชพิธีพระบรมศพ

7. แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ

สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดเกล้าฯ ให้จัดการถวายพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยบำเพ็ญพระราชกุศลแล้วให้จัดแต่งการถวายพระเพลิงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช) ตกแต่งประดับประดาอย่างวิจิตรพิสดารสวยงามอลังการเป็นพิเศษ พระเมรุสูง 1 เส้น 11 วา 1 ศอก 1 คืบ ประกอบด้วยเมรุทิศ เมรุรายประดับด้วยฉัตรทอง ฉัตรเงิน ฉัตรนาก ฉัตรเบญจรงค์ และธงทิวต่าง ๆ ที่พระโกศพระบรมศพเหนือบุษบกตกแต่งด้วย กลด จามร มีการสมโภชด้วยมหรสพต่าง ๆ อย่างมโหฬาร มีเสนาอำมาตย์มนตรีมาร่วมพระราชพิธีทั่วหน้า อัญเชิญพระบรมศพด้วยราชรถไปยังพระเมรุมาศ วงดุริยางค์ ประโคม ช้อง กลอง แตร สังข์ ขณะที่เคลื่อนขบวน นิมนต์พระสงฆ์สวดสังวาส 10,000 รูป ถวายทักษิณานุประทานมหากุศล ทางพุทธศาสนาทุกประการตามอย่างโบราณขัตติยราชประเพณีนิยมเมื่อถวายพระเพลิงแล้วก็อัญเชิญพระบรมอัฐิธาตุไปบรรจุไว้ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ คาราม นิมนต์พระสงฆ์สดับปกรณ์ (กรมศิลป์ฯ , 2507 : 367)

8. แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

สมเด็จพระเพทราชา โปรดให้แต่งการพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ความเป็นพระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้สร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ สูง 1 เส้น ชื่อ 8 วา เมรุทิศ เมรุแทรก ชื่อ 5 วา ตกแต่งอย่างสวยงามวิจิตรพิสดารที่สุด ใช้เวลาสร้างประมาณ 8 เดือน กรมศิลป์ฯ (2505 :

411-412) กล่าวว่า พระบรมศพนั้นถูกอัญเชิญลงสู่พระโกศทองคำในการถวายพระเพลิงพระบรมศพมีพระมหาพิชัยราชรถอัญเชิญพระบรมศพ มีม้าต้น 2 คู่ ทำตกแต่งประดับด้วยทองเพชร พูชนจามรีทุกตัวอย่างสวยงาม ขบวนแห่งเป็นขบวนใหญ่โตประกอบ ด้วยเครื่องสูง พหลพลโยธา เสนาอำมาตย์ราชมนตรีข้าทูลละอองทั้งหลาย แต่งกายนุ่งขาวเขียนลายทองเป็นเชิงใส่ลอมพอก สวมเสื้อครุย สนมก้านัลในการพระบรมศพนั้นมีเสียงนางร้องไห้โหยหวน คร่ำครวญอย่างโศกาอาลัย เคลื่อนมหาพิชัยราชรถไปสู่พระเมรุมาศ มีราชรถสมเด็จพระสังฆราชนำแสดงพระอภิธรรมนำหน้าพระบรมศพ ราชรถไปรยเข้าตอกดอกไม้ ราชรถโยง ราชรถท่อนจันทน์ มีรูปสัตว์จรูญนาท ทวิบาททั้งหลายบนหลังตั้งสังเค็ดใส่จีวรเป็นคู่ ๆ มีการทิงทานตามอย่างโบราณราชประเพณี มีการสมโภชด้วยมหรสพต่าง ๆ อย่างมโหฬาร 7 วัน 7 คืน ด้วยดอกไม้เพลิงต่าง ๆ นิมนต์พระสงฆ์ 10,000 รูป ทรงสดับปกรณ์ ถวายพระราชากุศลทางพุทธศาสนาตามอย่างโบราณราชประเพณี เมื่อพระราชทานเพลิงเสร็จแล้วนิมนต์พระสงฆ์อีก 400 รูป สดับ ปกรณ์ แล้วก็อัญเชิญพระอัฐิบรรจุไว้ ณ ท้ายจวนาพระมหาวิหาร วัดพระศรีสรรเพชญ์ดาราม

พงศาวดาร กรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระนพรัตน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามได้กล่าวแตกต่างไปว่า การอัญเชิญพระโกศพระบรมศพของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชลงสู่เรือพระที่นั่งศรีสมรรถชัย ซึ่งตกแต่งด้วยเครื่องสูงบังแทรกบังพระสุริยทางชลมารคลงไปยังกรุงเทพมหานคร (อยุธยา) แล้วเชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐานไว้ ณ พระที่นั่งสุริยามรินทร์มหาปราสาท

สมภพ ภิรมย์ (2528 : 60) กล่าวว่าไว้ว่า พระเมรุมาศของพระนารายณ์มหาราชสูง 2 เส้น ชื่อ 8 วา ความไม่ต้องกันเข้าใจว่าข้อความอาจจะคลาดเคลื่อน เปรียบเทียบไว้ 2 เส้นเท่ากับ 80 เมตร 11 วา 1 ศอก 1 คืบ เท่ากับ 22.75 เมตร รวมแล้ว 102.75 เมตร สูงกว่าพระปรางค์วัดอรุณฯ และเกือบเท่าความสูงของพระปฐมเจดีย์ เมื่อนี้คงจะกล่าวความสูงเกินความจริงไปก็อาจเป็นได้ หรือไม่มาตรฐาน วัดสมัยก่อน 1 วาอาจจะสั้นกว่า 2 เมตร ถ้าสร้างได้สูง 102.75 เมตรจริง แสดงว่าช่างไทยสมัยนั้นมีอัจฉริยะมาก และมีความยิ่งใหญ่

9. แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (ขุนหลวงสรศักดิ์)

สมเด็จพระเพทราชาสวรรคต ณ พระที่นั่งบรรยงศรีรัตนสนมมหาปราสาท สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 โปรดให้อัญเชิญพระบรมศพสมเด็จพระเพทราชาไว้ ณ พระที่นั่งบรรยงศรีรัตนสนม จัด สร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ ชื่อ 7 วา 2 ศอก (15.00 เมตร) ประกอบด้วยเมรุแทรก เมรุทิศ สามข้าง 11 เดือน จึงเสร็จ ศักราช 1060 (พ.ศ. 2241) ปีชาลัมภฤทธิศก เดือน 4 ได้อัญเชิญพระโกศพระบรมศพด้วยพระมหาพิชัยราชรถยาดราชขบวนสู่พระเมรุมาศมีการทิงอานกัลปพฤกษ์ มีมหรสพต่าง ๆ อย่างมโหฬาร มีการจุดดอกไม้เพลิง มีระบำบูชาพระบรมศพพระทาทนาใหญ่ 16 ระบำ พระสงฆ์สดับปกรณ์ 10,000 รูป ครบ 7 วัน 7 คืน แล้วถวายพระเพลิง รุ่งขึ้นแปรพระรูปพระสงฆ์สดับปกรณ์อีก 400 รูป แล้วเก็บพระอัฐิใส่พระโกศน้อย อัญเชิญขึ้นพระราชยาน แห่งเป็นขบวนเข้ามายังพระราชวัง แล้วจึงอัญเชิญ

พระโกศพระบรมอัฐิเข้าบรรจุไว้ท้ายจรณาพระมหาวีหาร วัดพระศรีสรรเพชญ์ดาราม (กรมศิลปากร. 2505: 552-553)

10. แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

กรมศิลปากร (2505 : 581,583-584) ได้กล่าวถึง การจัดงานพระบรมศพของสมเด็จพระเจ้าเสือหรือขุนสรศักดิ์ ว่า “ในปีศักราช 1068 พ.ศ. 2249 พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์พร้อมด้วยพระประยูรญาติทั้งหลายได้กระทำพระราชพิธีสู้งานด้วยน้ำสุคนธาสทั้งหลายแล้วทรงเครื่องราชาภรณ์ อัญเชิญพระบรมศพใส่ในพระโกศทองสลักลายอย่างสวยงามประดับด้วยมณีนพรัตน์อย่างแพรวพราว และประดิษฐานพระโกศพระบรมศพไว้ที่พระที่นั่งสุริยamarinทร์ ปีศักราช 1069 ประมาณ พ.ศ. 2250 ปี ฤกษ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงโปรดให้จัดทำเมรุมาศขนาดใหญ่ ชื่อ 7 วา 1 ศอก 1 คืบ สูง 2 เส้น 11 วา 1 ศอก 1 คืบ ดำเนินการอยู่ 11 เดือนจึงเสร็จ มีขบวนแห่อัญเชิญพระบรมศพด้วยมหาพิชัยราชรถ และ ทิ้งทานตันกัลปพฤกษ์มีมหรสพสมโภชดอกไม้เพลิงต่าง ๆ ตามอย่างขัตติยราชประเพณีทุกประการ ทรงสดับปกรณ์พระสงฆ์ 10,000 รูป ครบ 7 วัน 7 คืน แล้วถวายพระเพลิง รุ่งขึ้นก็แปรพระรูปเก็บพระบรมอัฐิใส่พระโกศน้อย พระสงฆ์สดับปกรณ์ 400 รูป มีขบวนอัญเชิญพระบรมอัฐิเข้าในขึ้นแล้วนำพระอัฐิธาตุบรรจุไว้ที่ท้ายจรณาพระมหาวีหารวัดพระศรีสรรเพชญ์ดารามไม่กล่าวถึงการลอยพระอังคาร

กรมศิลปากร (2507 :369) ได้กล่าวถึง พระเจ้าท้ายสระจัดงานพระบรมศพ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาทิศ พระขริษฐาในสมเด็จพระนารายณ์มหาราชความว่า เมื่อกรมหลวงโยธาทิพพิทวงศต ณ พระตำหนักกรมวัดพุทไธสวรรย์ จัดสร้างเมรุชื่อยาว 5 วา 2 ศอก สูง 20 วา 2 ศอก ใช้เวลาดำเนินการอยู่ 6 เดือนจึงเสร็จ แล้วอัญเชิญพระบรมศพด้วยราชรถพร้อมเครื่องสูง มีผู้คนแห่แหนจำนวนมากมาสู่พระเมรุ ฉลองสมโภช 7 วัน 7 คืน ตามอย่างโบราณราชประเพณีมาแต่ก่อนไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดการจัด

11. แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์

พระราชพงศาวดารไม่ได้กล่าวถึงการจัดงานพระบรมศพของพระเจ้าท้ายสระแต่มีเอกสารเก่าคือ จดหมายเหตุงานพระบรมศพ ปีฉลู เบญจศก ได้บันทึกเรื่องเกี่ยวกับงานพระศพเฉพาะตอนท้ายงาน การถวายพระเพลิง การบรรจุพระบรมอัฐิธาตุ และการลอยพระอังคาร หลังจากการถวายพระเพลิงแล้ววันรุ่งขึ้นมีการเก็บพระอัฐิใส่พานทอง พระสงฆ์สดับปกรณ์ 100 รูป ส่วนพระอังคารห่อผ้าขาวใส่พานทองขึ้นยานมาศสามคัน ตามพระพิไชยราชรถ มีขบวนแห่ไปยังวัดพระศรีสรรเพชญ์ เมื่อถึงที่แล้วนำเอาสนมมาศสองคนมารับพระบรมอัฐิ แล้วกลับออกมาแห่พระอังคารไปยังประตูท่าปราบลงเรือขนานแล้วเอาเรือพระที่นั่งสุพรรณหงษ์เข้ามารับเศษพระอังคารไปลอยที่หน้าวัดพุทไธสวรรย์ (กรมศิลปากร. 2507:369)

กรมศิลปากร (2528 :70) กล่าวถึง การจัดการจัดงานถวายพระเพลิงพระศพเจ้าฟ้าอภัย ทรงพระกรุณาให้จัดทำพระเมรุขนาดเล็ก ชื่อ 5 วา 2 ศอก ดำเนินการอยู่ 10 เดือนลดพระสงฆ์สดับปกรณ์

เหลือ 5,000รูป ต่อมาทรงเห็นว่าบุญน้อยจึงเพิ่มจำนวนอีก1,000 รูปรวมทั้งหมด 6,000 รูป ฉลองสมโภช อยู่ 3 วัน 3 คืน ถวายพระเพลิงเมื่อเดือน 4 ปีฉลู อัญเชิญพระบรมอัฐิธาตุใส่พระโกศน้อยแห่เข้ามาบรรจุไว้ท้ายจรรนำวัดพระศรีสรรเพชญ์ดาราม

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้ทรงจัดงานพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าสุทนต์ดิกรมหลวงโยธาเทพ จากหลักฐานจดหมายเหตุ พระเมรุครั้งกรุงเก่าเรียกชื่อตามต้นฉบับเดิมว่า “กฎหมายสมเด็จพระบรมศพ” ความว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัดงานพระเมรุมาศสมเด็จพระเจ้าฟ้าสุทนต์ดิกรมหลวงโยธาเทพ ซึ่งเป็นพระราชธิดาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นพระมเหสีซ้ายของสมเด็จพระเพทราชา และเป็นพระชนนีของเจ้าฟ้าดรัสน้อย เมื่อสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาทรงผนวชเป็นชี ออกไปประทับอยู่ตำหนักไต้วัดพุทไธสวรรย์ สิ้นพระชนม์เมื่อวันจันทร์ ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 6 ปีเถาะ สัปตศก จุลศักราช1092 (พ.ศ.2278) อัญเชิญพระบรมศพไว้ที่พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ ปราสาท โปรดให้ทำเมรุใจกลางเมือง มีการจัดแห่พระศพเป็นขบวนใหญ่ด้วยมหาพิชัยราชกฤษฎาธาร ทรงตั้งทานกลัปฤกษ์ ฉลองสมโภช 3 วัน 3 คืน กล่าวถึงพนักงานเอาแว่นส่องเพลิงฟ้า แล้วใช้เทียนเลี้ยงเพลิงไฟในโคเงินที่มุมพระมณฑปพระเมรุ

งานนี้ใช้เวลาสร้างและจัดงาน 10 เดือน มีการเชิญพระเสลี่ยงเงินรับพระบรมศพ และใช้พระเสลี่ยงงารับเสด็จไปทรงพระราชกุศลในวันพระ 8 ค่ำ และ15 ค่ำ พระสงฆ์สดับปกรณ์วันละ 30 รูป จึงเชิญพระอัฐิเข้าพระบรมโกศ แล้วขึ้นตั้งบนพานทองสองชั้นมีครุฑอัด (ครุฑที่เห็นด้าน หน้าตรงดูแบบเหมือนหัวเข็มขัดข้าราชการ) เชิญพระอัฐิขึ้นพระมหาพิชัยราชรถไปยังวัดพระศรีสรรเพชญ์ดารามบรรจุไว้ท้ายจรรนำมหาวิหาร พระสงฆ์สดับปกรณ์ 60 รูป ส่วนพระอังคารก็ลงเรือสุพรรณหงส์ที่ประตูท่าปราบ ไปลอยที่หน้าวัดพุทไธสวรรย์

งานพระราชพิธีพระบรมศพในสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นช่วงเวลาที่สั้นมากไม่ปรากฏหลักฐาน ว่าได้จัดงานพระเมรุ พระศพเจ้านายชั้นสูงก็เพียงงานพระศพของกรมพระเทพามาตย์พระราชินีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เท่านั้น ซึ่งในพระราชพงศาวดารได้กล่าวถึงการจัดพระเมรุพระราชทานเพลิงและแห่พระอังคาร “เมื่อวันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น 15 ค่ำ ทรงโปรดให้อัญเชิญพระโกศพระอัฐิธาตุสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ลงเรือบัลลัง มีเรือแห่เป็นกระบวนไปแต่พระตำหนักแพ แห่เข้าไปที่วัดบางยี่เรือใต้ แล้วเชิญพระโกศขึ้นสู่เมรุณิมณฑ์พระสงฆ์สดับปกรณ์ 10,000 ทรงถวายไทยทานฉลองสมโภชอยู่ 3 วัน 3 คืน เชิญพระโกศลงเรือแห่กลับเข้าพระราชวัง” งานนี้จัดขึ้นเพื่อให้เป็นพระราชกุศลพิธีทางศาสนา (กรมศิลปากร. 2528: 94)

1. แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีพระราชดำริฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่เคยมีมาแต่ก่อนไว้ เป็นแบบแผนของแผ่นดินทรงทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมโบราณราชประเพณีหลายประการ การถวายพระเพลิงพระศพก็ทรงนำเอามาแบบอย่างตามธรรมเนียมราชนิยม เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลของพระองค์ทรงจัดงานพระศพเจ้านายหลายพระองค์ คือ งานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อปีมะโรง ที่เมรุวัดบางยี่เรือ

งานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เมื่อวันจันทร์ เดือนทุติยาชาม ขึ้น 12 ค่ำ ที่เมรุวัดแจ้ง (วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร)

งานพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก เมื่อปีเถาะ สัปตศก จุลศักราช 1158 (พ.ศ. 2339) ขึ้น 13 ค่ำ

งานพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี เจ้ากรุงกัมพูชา เมื่อ พ.ศ. 2340 ที่เมืองบันทายเพชร

งานพระบรมศพสมเด็จพระเทพสุทนต์ เมื่อ พ.ศ. 2343

งานพระบรมศพสมเด็จพระศรีสุทนต์ 2343 ที่ท้องสนามหลวง พร้อมกัน

งานพระบรมศพสมเด็จพระราชวังบวรฯ สุริยนาถ เมื่อเดือน 7 ปีมะแม จุลศักราช 1166 (พ.ศ. 2347)

ในการตอนแรกทรงดำริจะไม่ถวายพระเพลิงให้เพราะสาเหตุทรงพิโรธว่า กรมพระราชวังบวรให้ทำยโธสทั้งสองคิดร้ายต่อแผ่นดิน ทรงเห็นว่ากรมพระราชวังบวรเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่ดี จะไม่เผาศพให้โดยเสนาบดีทัดทานไม่เป็นการสมควรถ้าไม่พระราชทานเพลิงโดยจัดพระเมรุที่ถวายทำเป็นที่บูชาพระบรมธาตุ เมื่อสมโภชพระบรมธาตุเสร็จแล้ว จึงถวายพระเพลิงเพื่อกันนินทา งานนี้มีการฉลองพระบรมศพ 7 วัน 7 คืน และสมโภชพระอัฐิอีก 1 วัน 1 คืน

งานพระบรมศพพระราชวังบวรสถานพิมุขเจ้าฟ้ากรมพระอนุรักษเทเวศร์ (วังหลัง) เมื่อศักราช 1169 (พ.ศ. 2350) วันเสาร์ เดือน 6 ขึ้น 10 ค่ำ พระราชทานเพลิงแล้วสมโภชพระอัฐิอีก 1 วัน 1 คืน

งานพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา ที่เมรุวัดบพิตรพิมุข

งานพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศรีสุนทรเทพ เมื่อวันเสาร์ เดือน 2 ขึ้น 5 ค่ำ เมื่อพระราชทานเพลิง แล้วโปรดให้เลื่อนพระอัฐิขึ้นเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ(กรมศิลปากร. 2528: 94-95)

2. แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ทรงมีการวัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ตามแบบโบราณราชประเพณี เมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 โดยสร้างพระเมรุอย่างใหญ่เต็ม

อัตรา ขนาดเสาใหญ่สูง 1 เส้น (40 เมตร) ซี่ยาว 7 วา (14 เมตร) สูงตลอดยอด 2 เส้น ภายในเมรุใหญ่มีเมรุทอง สูง 10 วา (20 เมตร) มีเมรุทิศทั้ง 8 มีสามข้าง มีรูปสัตว์ร้ายรอบตกแต่งด้วยราชวัตรฉัตรธง มีระทาดอกไม้เพลิง สูง 12 วา จำนวนถึง 16 ระทาด โรงมหรสพ ระหว่างระทาด 15 โรง มีละคร โขน จั้ว มีต้นกล้วยพฤกษ์ทั้ง 8 มีโรงทานอาหารคาวหวานแก่ไพร่ฟ้าที่มาในงานพระบรมศพ

วันเสาร์ เดือน 6 ขึ้น 5 ค่ำ อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุในพระบรมมหาราชวังตั้งกระบวนแห่ ออกไปยังพระเมรุมาศ ประดิษฐานขึ้นบนพระเบญจาทอง พระสงฆ์ฝ่ายกัมมวาสี อรัญวาสี 80 รูป เจริญพุทธมนต์มีการฉลองสมโภช 1 คืน 1 วัน มีการตั้งทาน เวลาค่ำวันอาทิตย์เดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุกลับเข้าพระบรมมหาราชวัง

วันจันทร์ เดือน 6 ขึ้น 7 ค่ำ อัญเชิญพระบรมศพของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สู่พระเมรุมาศด้วยยานมาศลำदानแล้วอัญเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นพระมหาพิชัยราชรถ มีกระบวนแห่อย่างใหญ่โต เมื่อประดิษฐานบนพระจิตกาธานในพระเมรุมาศแล้วจัดให้มีการสมโภช 7 วัน 7 คืน พระสงฆ์ในพระนครและหัวเมืองสดับปกรณ์ 10,000 เศษ มีการตั้งทานกล้วยพฤกษ์ทั้ง 8 ทิศ ทรงพระราชทานเงินตราเสื้อผ้าแก่ผู้มีอายุ 70 ปีขึ้นไปทั่วหน้าทุกคน (กรมศิลปากร. 2528: 123 -127)

วันอาทิตย์ เดือน 6 ขึ้น 13 ค่ำ มีการถวายพระเพลิงรุ่งขึ้นอัญเชิญพระบรมอัฐิประดิษฐานในพระโกศลงยาราชาวดี แล้วจัดฉลองสมโภชอีก 3 วัน 3 คืน ส่วนพระอังคารนั้นได้อัญเชิญไปลอยที่หน้าวัดปทุมคงคาโดยขบวนเรือตั้ง มีการอัญเชิญพระโกศพระบรมอัฐิโดยขบวนพระราชนทรยานเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ประดิษฐานไว้บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีการสมโภชทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอีก 4 วัน 4 คืน เมื่อครบ 7 วัน 7 คืน จึงอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในหีบพระธาตุมณฑิรในพระบรมมหาราชวัง

นอกจากนี้ในสมัยแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า ยังกล่าวถึงที่พระราชทานเพลิงที่ท้องสนามหลวงอีกคือ

พระบรมศพของสมเด็จพระสังฆราช (มี) เมื่อศักราช 1181 วันอาทิตย์เดือนอ้าย ขึ้น 11 ค่ำ

พระบรมศพของสมเด็จพระสังฆราชวัดพลับ (สังฆราช – ไก่เถื่อน) เมื่อเดือน 12 ปีมะเมีย จัตวาศก

พระบรมศพเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เมื่อเดือน 3 ขึ้น 11 ค่ำ

พระบรมศพพระเจ้าที่นั่งนางเธอ เจ้าฟ้าพรหมหลวงเทพยวดี เมื่อเดือน 6 ขึ้น 10 ค่ำ มีการฉลองสมโภช 4 วัน 4 คืนการพระบรมศพสมัยที่มีการกล่าวถึงพิธีสุกว่าพระบรมศพ และทรงเครื่องฉลองพระองค์เต็มพระยศ เชิญพระบรมศพเข้าสู่พระลองไดมีการราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล(กรมศิลปากร. 2528: 95)

3. สมัยแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

กรมศิลปากร (2528:95-96) กล่าวงานพระราชพิธีพระบรมศพ ว่า ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังนี้ ทรงสงวนน้ำพระบรมศพ ทรงพระเครื่องต้นพระมหาสุกรำ แล้วอัญเชิญลงพระลงเงินแล้วอัญเชิญสู่พระสุพรรณโกศพระหนุณ พระปฤษฎางค์ข้างซ้ายขวา หน้าพระบรมศพด้วยพระขนิษฐาหม่อมกันเอยง ทรงถวายพระมหาสุกฐินตามโบราณราชประเพณีพระมหากษัตริย์ตราธิราชเจ้าแต่ก่อนสืบมา ตั้งกระบวนแห่พระบรมศพจากถนนหน้าพระที่นั่ง อัมรินทร์วินิจฉัย เสด็จขึ้นสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระโกศพระบรมศพประดิษฐานพระแท่นแว่นฟ้า 3 ชั้น ตั้งเครื่องราชูปโภคทั้งปวง เสด็จไปบวดีบุกรองใต้พื้นพระบรมโกศเอาไม้ไผ่ทะลวงข้อทำท่อน้อยลงไปได้พื้นมหาปราสาทถึงพระถ้ำที่รองพระบุไฟ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

จัดทำเมรุมาศขนาดใหญ่ยอดปราสาทเต็มอัตราตามอย่างโบราณราชประเพณี วันพุธ ที่ 20 เมษายน 2368 เชิญพระบรมสารีริกธาตุฉลอง 1 คืบ รุ่งขึ้นอัญเชิญกลับ และอัญเชิญพระอัฐิออกสู่พระมหาเมรุมาศสมโภช 1 คืบ แล้วแห่กลับพระบรมมหาราชวัง วันเสาร์ ที่ 23 เมษายน 2368 ได้อัญเชิญพระโกศพระบรมอัฐิโดยขบวนราชยานและมหาพิชัยราชรถ มีการตั้งทานกัลปพฤกษ์ มหรสพต่าง ๆ สมโภช 7 วัน 7 คืบ เมื่อเก็บพระอัฐิแล้วตั้งฉลองที่พระเมรุอีก 3 วัน 3 คืบ อังคารที่ 3 พฤษภาคม เชิญพระบรมอัฐิแห่กลับสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล 4 วัน 4 คืบ จึงอัญเชิญขึ้นสู่หอพระอัฐิธาตุมณฑิร พระบรมมหาราชวังชั้นใน

ในสมัยแผ่นดินนี้ยังมีการถวายพระเพลิงพระบรมศพของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2371 และถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีสุลาลัย เมื่อวันที่ 6 เดือน 6 ขึ้น 13 ค่ำ การพระบรมศพจัดตามอย่างโบราณราชประเพณีทุกประการ

4. สมัยแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กรมศิลปากร (2528: 97) กล่าวว่า ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีถวายพระพร ทานเพลิงพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ดังนี้ ทรงเสด็จพระราชดำเนินสงวนน้ำพระบรมศพ ให้เจ้าพนักงานถวายพระเครื่องต้นตามราชประเพณี เชิญพระบรมศพลงสู่พระโกศทองคำจำหลักลายกุดั่นประดับพลอยเนาวรัตน์ ตั้งขบวนแห่ออกประตูสนามราชกิจไปประดิษฐานไว้ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล ทรงเร่งให้สร้างเมรุให้ทันในฤดูแล้ง ขนาดความสูง 2 เส้น มีปราสาท 5 ยอด ภายในมีเมรุทอง 10 วา จัดการทำเมรุตั้งแต่เดือน 11 มา 8 เดือนจึงเสร็จ มีการจัดเบญจาทองรองพระบรมโกศ มีเมรุทิศ 8 มีราชวัติ 2 ชั้น มีฉัตรเงิน ทอง นาค ที่ราชวัติชั้นใน ส่วนราชวัติชั้นนอกประดับด้วยฉัตรเบญจรงค์ มีระฆังดอกไม้เพลิง สูง 12 วา 16 ระฆัง มีเครื่องประดาในพระบรมศพครบทุกสิ่งทุกประการ ตามอย่างโบราณราชประเพณีพระบรมศพมาแต่ก่อน มีการจัดประกวดขลุ่ยไพอย่างสวยงาม มีการจัดถวายงิ้ว 7 วัน 7 คืบ ตามอย่างธรรมเนียมจีน

ทรงโปรดเกล้าฯ สั่งว่าวันอาทิตย์ ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 6 แห่งพระบรมธาตุออกพระเมรุ พระราชาคณะ 50 รูป สวดพุทธมนต์ วันจันทร์ ขึ้น 8 ค่ำ เดือน 6 เวลาค่ำ จุดดอกไม้แล้วแห่งพระบรมธาตุกลับ วันพฤหัสบดี ขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 เวลาย่ำซ้องรุ่ง เชิญพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงยานมาศสามลำคาน ตั้งกระบวนแห่ทางสถลสุเมรุท้องสนามหลวง มีการฉลองสมโภช 7 วัน 7 คืน มีการนิมนต์พระสงฆ์ทั้งในกรุงและนอกกรุง พระสงฆ์คู่สวดที่สามข้าง 64 รูป พลัดกันสวดทั้งกลางวันและกลางคืน 64 รูป ประณิบัติพระสงฆ์เวลาเช้า 400 รูป เพล 400 รูป เวลาบ่ายวันพุธ แรม 2 ค่ำ เดือน 6 ทรงถวายพระเพลิง รุ่งเช้าพฤหัสบดี แรม 3 ค่ำ เดือน 6 พระราชาคณะ 9 รูปรับพระราชทานฉันทน์ในพระเมรุ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงพระสุคันธ์แปรรูป เก็บพระบรมอัฐิประมวลลงในพระโกศทองคำลงยาราชาวดี เชิญขึ้นประดิษฐานพระเบญจาทองคำจำหลักดั่งเก่าแล้วอาราธนาสงฆ์มาสดับปกรณ์ มีงานเฉลิมพระบรมอัฐิอีก 3 วัน 3 คืน ครั้นเมื่อถึงวันอาทิตย์ แรม 6 ค่ำ เดือน 6 เชิญพระบรมอัฐิขึ้นทรงพระราชนิพนธ์พระราชนิพนธ์ พระบรมมหาราชวังการนี้ไม่ได้กล่าวถึงการประดิษฐานพระบรมอัฐิและการบรรจุพระบรมราชสรีรางคารงานพระเมรุในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ มีหลายครั้ง (กรมศิลปากร. 2528: 98)

งานพระศพสมเด็จพระนางเจ้าโสมมณีนครนาวดี เมื่อวันศุกร์ เดือน 5 ขึ้น 9 ค่ำ (18 มีนาคม 2396) มีมหรสพ 3 วัน 3 คืน เมื่อพระราชทานเพลิงพระศพแล้วมีการสมโภชพระอัฐิ 1 วัน รุ่งขึ้นอีกวันก็เชิญพระอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

งานพระศพสมเด็จพระบรมมานุชิตชินโนรสและกรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ์ เมื่อศักราช 1216 ปีชาลศก เดือน 5 ขึ้น 9 ค่ำ (พฤหัสบดี ที่ 6 เมษายน 2397) ตั้งกระบวนแห่จากวัดพระเชตุพนไปยังเมรุสนามหลวง มีมหรสพ 3 วัน 3 คืน พระราชทานเพลิงวันที่ 9 เมษายน 2397)

งานพระศพสมเด็จพระเดชาดิศพ เมื่อศักราช 1222 ปีวอกโทศก วันศุกร์ เดือน 5 แรม 1 ค่ำ วันจันทร์ เดือน 5 แรม 4 ค่ำ พระราชทานเพลิง

งานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์ (สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี) เมื่อวันอังคาร เดือน 5 แรม 1 ค่ำ มีขบวนแห่โดยราชรถตามประเพณีโบราณ บำเพ็ญพระราชกุศล 4 วัน 4 คืน เมื่อพระราชทานเพลิงเสร็จได้เชิญพระบรมราชสรีรางคารนำไปลอย มีการเฉลิมพระบรมอัฐิอีก 2 วัน 2 คืน วันจันทร์ เดือน 5 แรม 7 ค่ำ เวลาเช้าได้เชิญพระบรมอัฐิแห่กลับเข้าในพระบรมมหาราชวัง

งานพระบรมศพสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันอาทิตย์ที่ 17 กุมภาพันธ์ 2409 (เดือน 3 ขึ้น 13 ค่ำ) พระราชทานเพลิง วันรุ่งขึ้นก็แปรพระรูปและเก็บพระอัฐิประดิษฐานพระโกศทองคำลงยาสมโภชพระบรมอัฐิ 2 วัน 2 คืน รุ่งขึ้นก็เชิญพระบรมศพแห่เข้าสู่พระบรมมหาราชวังส่วนพระอังคารอัฐิเชิญลงเรือพระที่นั่งไกรสรมุขไปลอยอังคารที่หน้าวัดยานนาวา งานสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯครั้งนี้มีการฉลองมหรสพทางหน้าเป็นพิเศษ และยอดพระเมรุเป็นฉัตร 9 ชั้น อย่างกษัตริย์ทุกประการ

5. แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กรมศิลปากร (2528: 180-195) กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างพระเมรุถวายพระเพลิงอย่างสมเด็จพระที่นั่งเกล้าฯ ให้ทันกำหนดถวายพระเพลิงในฤดูหนาว มีการสร้างน้ำทรงเครื่องพระบรมศพแล้วเชิญลงพระลงเงิน จัดกระบวนแห่พระบรมศพมาประกอบพระโกศใหญ่ประดิษฐานไว้บนพระเบญจาทองคำจำหลักลายดุน ตกแต่งพระบรมศพด้วยเครื่องสูง เครื่องราชูปโภค เตียงสำหรับพระสงฆ์สวดอภิธรรม 2 เตียง ให้มีประโคมตามอย่างโบราณราชประเพณี

ครั้นเมื่อสร้างพระเมรุมาศเสร็จแล้วโปรดให้มีการสมโภชพระบรมสารีริกธาตุที่พระเมรุมาศ 1 ค่ำ มีการจุดดอกไม้เพลิง ต่อมาก็มีการสมโภชพระบรมอัฐิของบุพการีอีก 1 ค่ำ แล้วรุ่งขึ้นก็เชิญเสด็จกลับเข้าพระบรมมหาราชวัง

อัญเชิญพระบรมศพสู่พระเมรุมาศ ในวันเสาร์ ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 4 เวลาตี 11 พุ่ม จากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้วยยานมาศสามลำดาน ตั้งกระบวนพระราชอิสริยยศแห่ตามสถลมารคมาตรา ไปยังหน้าวัดเชตุพน แล้วอัญเชิญพระโกศพระบรมศพ ขึ้นประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถ สู่พระเมรุทองสนามหลวง อัญเชิญพระศพขึ้นพระที่นั่งเบญจาทองคำ มีมหรสพสมโภช 7 วัน 7 ค่ำ พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี อรัญวาสีดับปกรณ์ 64 รูป ผลัดกันสวดทั้งกลางวันกลางคืน ทรงปฏิบัติพระสงฆ์ตอนเช้า 400 รูป เวลาเพล 400 รูป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ ประชาชน พร้อมกันถวายพระเพลิง ในวันศุกร์ แรม 2 ค่ำ เดือน 4 เวลาบ่าย รุ่งขึ้นเวลา 1 โมงเช้า พระสงฆ์ราชาคณะ 9 รูป รับพระราชทานฉัตรในพระเมรุ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเก็บอัฐิประมวลงลงในโกศทองคำจำหลักลงยาชาวดี เชิญขึ้นประดิษฐานไว้บนพระเบญจาทองคำ มีการสมโภชพระบรมอัฐิอีก 3 วัน 3 ค่ำ แล้วอัญเชิญพระบรมอัฐิกลับไปประดิษฐานที่พระบรมมหาราชวัง ส่วนพระบรมราชสรีรางคารนำไปบรรจุไว้ฐานพระประธานวัดราชประดิษฐ์

ในสมัยแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ยังทรงโปรดเกล้าฯ งานพระบรมศพและพระศพ คือ พระศพกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ไม่แจ้งวันพระราชทานเพลิง และพระบรมศพพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์บรมราชเทวี พระราชทานเพลิง วันที่ 22 มีนาคม 2433 พระบรมอัฐิอัญเชิญไปบรรจุไว้ที่สุสานหลวงวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ส่วนพระบรมราชสรีรางคารอัญเชิญลงเรือชัย 2 ลำ ไปลอยที่หน้าวัดปทุมคงคา

6. แผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

กรมศิลปากร (2528:203-256) กล่าวว่า ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีการพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถวายน้ำสรงพระบรมศพ เวลาบ่าย 4 โมงเศษ ของวันที่ 23 รัตนโกสินทร์ศก 124 ให้เจ้าพนักงานถวายเครื่องต้นตามโบราณขัตติยราชประเพณี อัญเชิญพระบรมศพลงสู่พระลงเงิน แล้วเชิญพระลงลงจากพระที่นั่งอัมพร

สถานขึ้นพระเสลี่ยงหิ้วมาประดิษฐานบนพระที่นั่งสามดาน เจ้าพนักงานประกอบพระโกศทองใหญ่ เวลา 1 หุ่ม ยাত্রาตั้งแต่น้ำพระที่นั่งอัมพรสถานตามถนนราชดำเนินนอกผ่านสะพานมัฆวาฬรังสรรค์ สะพานผ่านฟ้าลีลาศ สะพานผ่านพิภพลีลา เลี้ยวถนนหน้าพระลาน เลี้ยวเข้าประตูวิเศษชัยศรี เชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐานที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทบนแว่นฟ้าทองคำภายใต้พระนพปฎลเศวตฉัตร ตกแต่งพระโกศด้วยราชอิสริยยศ ราชูปโภค พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญพระราชกุศลตามพระราชประเพณี

ในการพระบรมศพครั้งนี้มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เช่นทรงโปรดเกล้าฯ ให้เลิกการโกนหัวไว้ทุกข์งดการสร้างเมรุใหญ่ ขบวนแห่ก็แก้ไขไม่ให้มีรูปสัตว์ และให้มีการถวายพระเพลิงเสร็จภายในวันเดียว เลิกการฉลองดอกไม้เพลิงและมหรสพต่าง ๆ ไม่ต้องตั้งโรงครัวเลี้ยง เลิกต้นกล้วยพฤษ์เปลี่ยนเป็นพระราชทานของแจก เมื่อถวายพระเพลิงเสร็จรุ่งเช้า วันที่ 17 มีนาคม เวลา 1 โมงเช้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระบรมอัฐิด้วยน้ำพระสุคันธประมวลพระบรมอัฐิลงในพระโกศทองคำจำลองลายกุดั่นประดับเพชร เชิญพระโกศพระบรมอัฐิสู่พระที่นั่งทรงธรรม ทรงจุดธูปเทียนสักการะพระบรมอัฐิแล้วทรงบำเพ็ญพระราชกุศล พระสงฆ์สดับปกรณ์ 50 รูปต่อจากนั้นเชิญพระบรมอัฐิประดิษฐานบนพระที่นั่งราเชนทรยาน เชิญพระอังคารจากพระเมรุขึ้นประดิษฐานบนบุษบกพระราชเชนทรน้อยตั้งริ้วแห่ประกอบด้วยเครื่องพระราชอิสริยยศสู่พระบรมมหาราชวังส่วน พระบรมราชสรีรางคารนำไปฝากพุทธปรารค์ปราสาทในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมอัฐิประดิษฐานบนพระเบญจาทองคำที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลจนถึงวันที่ 24 มีนาคม อัญเชิญพระบรมอัฐิขึ้นประดิษฐานที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในวันที่ 4 เมษายน รัตนโกสินทรศก 130 อัญเชิญพระราชสรีรางคารบรรจุที่รัตนบัลลังก์พระพุทธชินราชวัดเบญจมบพิตร

7. แผ่นดินสมเด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีการพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ตามพระบรมราชโองการที่ทรงแสดงพระราชประสงค์ไว้เกือบทุกข้อ เว้นแต่ข้อ 11 ทรงแก้เป็นทรงพระมหาพิชัยราชรถแต่พอมาเวียนรอบพระเมรุมาศทรงโปรดเกล้าฯ ให้ให้ราชรถปืนใหญ่รางเกวียนตามพระราชประสงค์ ในการพระบรมศพครั้งนี้ ทรงได้ยึดเอาตามอย่างพระบรมชนกนาถและยังได้ตัดเมรุทิศออก ทรงยกเลิกไม่ให้มีการร้องไห้แต่ใครจะร้องก็ไม่ว่า แต่ขอให้ร้องจากใจจริง และทรงตัดราชรถออก 3 องค์ เนื่องจากทรงเห็นว่าไม่สมควรและสิ้นเปลืองพระราชทรัพย์ (กรมศิลปากร. 2528:264-266)

8. แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

การพระบรมศพของพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้จัดในประเทศไทย หลักจากทรงสละราชสมบัติแล้วทรงประทับอยู่ต่างประเทศ เมื่อสวรรคตแล้วก็จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพที่สุสานไกลเด้นกรีนประเทศอังกฤษประกอบกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นแบบประชาธิปไตย การพระราชพิธีทั้งหมดก็เป็นหน้าที่ของรัฐบาลเป็นผู้รับผิดชอบ เมื่อพระนาง

เจ้ารำไพพรรณีได้อัญเชิญพระบรมอัฐิมาสู่ประเทศไทย จึงโปรดให้กำหนดการรับพระบรมอัฐิและประกอบพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ตามพระบรมราชดิสริยศแห่งมกุฎราชกุมารมหาราชวัชรยาธิราชทุกประการ อัญเชิญโกศพระบรมอัฐิขึ้นประดิษฐานเหนือบุษบกกราชนครรถ ขึ้นประดิษฐานเหนือพระที่นั่งพุดตานประถมบรมราชอาสน์ บนพระราชบัลลังก์ภายใต้ฉัตรพญาลมहाเศวตฉัตร แวดล้อมด้วยเครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศ ภายในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงปฏิบัติบำเพ็ญกุศลพระสงฆ์ 50 รูป สวดศัทธพทธคาถา การไว้ทุกข์ให้แต่งสุภาพตามแบบการเข้าออกพระราชฐานจะไว้ทุกข์หรือไม่ก็ได้ แต่ห้ามผู้หญิงสวมกางเกงเข้าไม่ได้ (กรมศิลปากร. 2528: 279 - 284)

9. แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

การจัดพระราชพิธีพระบรมศพขอพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลนั้น ได้จัดตามแบบขัตติยราชประเพณีอย่างโบราณทุกประการ นับว่าสมัยนี้เป็นสมัยที่เริ่มมีเทคโนโลยีการบันทึกภาพนิ่ง ภาพยนตร์เก็บไว้เป็นหลักฐาน เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยไว้อย่างดีหลังจากถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว พระเมรุมาศยังใช้งานถวายพระเพลิงพระศพต่ออีก แต่เปลี่ยนฉัตร 9 ชั้น มาเหลือ 7 ชั้น 5 ชั้น 3 ชั้น (กรมศิลปากร. 2528: 319 -419)ตามความเหมาะสมกับฐานันดรศักดิ์ แห่งพระศพนั้น เช่นพระราชทานเพลิงพระศพจอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระพณสวรค์วรพินิต พระศพพลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าประภาพรรณพิไลย ณ พระเมรุท้องสนามหลวง ในปี พุทธศักราช 2493 ครั้นต่อมาในปีพุทธศักราช 2499 ก็ได้จัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าและจัดถวายพระเพลิงพระศพของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชเทวี ในรัชกาลที่ 7 ทรงโปรดเกล้าพระราชทานอย่างเต็มตามอัตราตามโบราณราชประเพณีมาแต่ก่อน แต่การพระราชพิธีพระบรมศพครั้งสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เป็นระยะที่บ้านเมืองกำลังเจริญรุ่งเรืองทุกด้านการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการจัดถวายพระเพลิงจึงสมบูรณ์แบบมาก บันทึกทั้งภาพนิ่ง ภาพถ่าย และถ่ายทอดโทรทัศน์ซึ่งบันทึกด้วยวิดีโอ สามารถทำให้ประชาชนทั่วประเทศได้ชมพระราชพิธีนี้โดยทั่วหน้ากัน ตลอดจนชาวต่างประเทศได้เห็นชาวไทยมีวัฒนธรรมอันดีงามมาแต่โบราณกาลแล้ว และมีชาติไทยประเทศเดียวที่รักษาประเพณีเกี่ยวกับการพระราชพิธีพระบรมศพของกษัตริย์และราชินีเอาไว้ได้(กรมศิลปากร. 2528:285-290)

พระราชพิธีพระบรมศพ

1. ประเพณีสงสการพระบรมศพ

งานพระราชพิธีสงสการพระบรมศพมีหลักฐานกล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อคราวสมเด็จพระเจ้ามหาธรรมราชา (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาสวรรคตได้จัดการพระบรมศพตามโบราณราชประเพณี ดังนี้ คือ สรงน้ำชำระพระบรมศพสะอาดแล้ว ถวายพรสุคนธ์สรงพระบรมศพ แล้วเอาผ้า

คลุมบรมทม มีลายริมเงินคลุมพระบรมศพไว้ จนถึงเวลา (พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่) สรงพระบรมศพ ครั้นสรงเสร็จแล้วถวายพระภูษาอาภรณ์ทองพระบรมศพ และทองสังวาลและพระขุภา (เชิญพระบรมศพ สู่พระบรมโกศ) ประดิษฐานไว้ยังพระแท่นในพระมหาปราสาทราชประเพณีกรุงศรีอยุธยา (นนทพร อยู่ มั่งมี. 2551 : 71)

2. พระราชพิธีมหาสุก้า

สิ่งสุดท้ายที่มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญคือความตายในแต่ละสังคมย่อมมีวิธีการจัดการกับ สภาวะการณ์เช่นนี้แตกต่างกันตามภูมิหลังทางวัฒนธรรมและสถานะทางสังคมธรรมเนียมการปฏิบัติใน พิธีกรรมต่างๆ จึงถูกจัดขึ้นด้วยความเชื่อที่ว่าความตายไม่ใช่เป็นจุดสิ้นสุดของชีวิตโดยสมบูรณ์เท่านั้น แต่ยังเป็น การเปลี่ยนสภาพจากโลกที่อาศัยอยู่หรือจากสิ่งที่มีชีวิตอยู่ไปสู่อีกโลกหนึ่งหรืออีกภาวะหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยพิธีกรรมเกี่ยวกับการแยกตัวหรือแยกคนตายออกจากคนเป็น พิธีเกี่ยวกับการ เปลี่ยนแปลงสภาพ เช่น การปล่อยให้น้ำเปื่อย ให้นกกากินเหลือแต่กระดูก หรือการเผาและพิธีการ รวมตัวของผู้ตายในโลกใหม่หรือในสภาพใหม่กับบทบาทใหม่ที่ต่างไปจากโลกของคนเป็น แต่กระนั้นการ ที่มนุษย์อยู่รวมกันเป็นสังคมด้วยสถาน ภาพที่หลากหลายย่อมส่งผลต่อการแสดงออกในเชิงพิธีกรรม อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะพิธีศพในราชสำนักซึ่งมีความสลับซับซ้อนด้วยขั้นตอนและองค์ประกอบของพิธีที่ ยากจะพบเห็นในปัจจุบัน

นนทพร อยู่มั่งมี (2551 : 71) กล่าวว่า สุก้าศพ เป็นอีกขั้นตอนหนึ่งในงานพระราชพิธีพระบรม ศพหรือพระศพ ซึ่งมักไม่เป็นที่ทราบกัน อาจเนื่องด้วยเป็นเรื่องภายในราชสำนักและเกี่ยวข้องกับ เจ้าหน้าที่เฉพาะฝ่ายอย่าง เจ้าพนักงานสนมพลเรือน และเจ้าพนักงานภูษามาลา คำว่า สุก้า และสุก้า ศพ มีความหมายตาม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ดังนี้

สุก้า เป็นคำนาม หมายถึง เครื่องชาวแต่งศพ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2493 : 916)

สุก้าศพ เป็นคำกริยา หมายถึง อาการที่เจ้าพนักงานภูษามาลาหรือเจ้าพนักงานสนมพลเรือน เอาผ้าขาวห่อศพและใช้ด้ายดิบมัดตราสัง แล้วบรรจุศพลงโกศหรือหีบซึ่งมีกระดาดฟางปูรองรับ เช่น เจ้าหน้าที่จะสุก้าศพ, ทำสุก้าศพ ก็ว่า เช่น เมื่อทำสุก้าศพเสร็จแล้ว เจ้าหน้าที่ก็ยกโกศหรือหีบขึ้นตั้ง

ดังนั้นคำว่า สุก้า จึงมีความหมายทั้งเครื่องสำหรับแต่งศพและขั้นตอนในการห่อศพกับบรรจุศพ หากเปรียบเทียบกับของสามัญชนทั่วไปก็คือ การแต่งตัวให้ศพ และห่อผ้าขาวมัดตราสังลงหีบศพ สำหรับราชสำนักขั้นตอนนี้จะมีความสลับซับซ้อนกว่ามากโดยเริ่มต้นภายหลังการสรงน้ำพระบรมศพ หรือพระศพ เจ้าพนักงานภูษามาลาจะเชิญเครื่องพระมหาสุก้า หรือเครื่องพระสุก้า สำหรับแต่งพระบรม ศพหรือพระศพ ซึ่งจะเรียกต่างกันตามพระอิสริยยศ บางครั้งเรียกผิดเพี้ยนเป็นเครื่องกรุกกรำ ก็มีหาก เป็นพระมหากษัตริย์เครื่องพระมหาสุก้าจะมีความอลังการสมพระเกียรติยศดังข้อความในจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 กล่าวถึงการจัดงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เล่ม 1. 2530 : 16) ได้กล่าวถึงพระราชพิธีพระบรมศพว่า

“...จึงเชิญพระบรมศพทรงพระอุทกธารสุคนธวิลราชกิจ เป็นสุทธราชการเสร็จแล้ว ถวายพระภูษาลายพระกระบวนพื้นขาวเขียนทอง ทรงนุ่งไว้พอกเบื้องพระพักตร์ชั้นหนึ่ง ถวายพระภูษาลายพระกระบวนพื้นขาวเขียนทองมีกรวยเชิง ทรงนุ่งไว้พอกเบื้องพระปฤษฎางค์ชั้นสอง ถวายสนับเพลาเจียรบาตพื้นทองดอกเงิน ติดเชิงอนตาดทอง แล้วทรงพระภูษาลายพระกระบวนพื้นขาวเขียนทองมีกรวยเชิงไว้พอกเบื้องพระพักตร์อีกองค์หนึ่ง ทรงรัดพระองค์มั่นประดับเพชรสายสร้อยอ่อนแล้วทรงสะพักเฉียงตาดทอง แล้วทรงฉลองพระองค์ทรงประพาสตาดทอง มีสังเวียนหยักต้นพระศอปลายพระกรทำด้วยทองคำ ทรงฉลองพระองค์ครุยกรองทองพื้นขาว ทรงฉลองพระองค์ประดับเพชรสายทองมีลายประจำยามและทรงพระมหาสังวาลประจำทิศประดับเพชรองค์หนึ่ง ทรงพระสังวาลประดับเพชรเจวียงซ้ายองค์หนึ่ง พระเฟื้องประดับเพชรองค์หนึ่ง ทรงทองปลายพระกรประดับเพชรซ้าย 1 ขวา 1 ทรงพระอำมรงค์พระหัตถ์ขวา พระอำมรงค์เพชรทั้งสี่นิ้วพระหัตถ์ พระหัตถ์ซ้ายทรงพระอำมรงค์ทับทิม มรกต ไพฑูรย์ บุษย์น้ำทองรวม 4 องค์ แล้วทรงพระกรองเชิงประดับเพชรซ้าย 1 ขวา 1 ทรงฉลองพระบาทมยาราชาวดีซ้าย 1 ขวา 1 แล้วทรงพระหัตถ์โยลีตาดทองซ้าย 1 ขวา 1 ทรงพระบาทโยลีตาดทองซ้าย 1 ขวา 1 พระอำมรงค์เพชรนพสุลไศพระโอบุสร้องค์หนึ่ง ทรงพระสุพรรณแผ่นจำหลักปริณมณฑล ฉลองพระพักตร์ทรงพระมาลาสูกำตาดทองมีระบายนสองชั้น...”

นอกจากนี้ สมภพ ภิรมย์ (2539:33) กล่าวว่า เครื่องพระมหาสุก้าของพระมหา กษัตริย์ตามโบราณราชประเพณีประกอบด้วยพระภูษาหลายชั้นและเครื่องประดับอีกจำนวนมาก รวมทั้งยังมีการนำแผ่นทองจำหลักลายปิดที่พระพักตร์ และท้ายสุดคือการทรงพระมาลาสูกำ ซึ่งในที่นี้อาจหมายถึงพระมหามงกุฎ เช่น เมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต เมื่อปี พ.ศ. 2411 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนบาราบปรปักษ์ ทรงสงวนน้ำและทรงเครื่องพระบรมศพรวมทั้งถวายพระมหามงกุฎเป็นครั้งสุดท้าย ส่วนเจ้านายและผู้มีบรรดาศักดิ์จะได้รับพระราชทานเครื่องพระสุก้าลดหลั่นกันไปตามอิสริยยศและสถานภาพ สิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือเครื่องสวมศีรษะ เช่น งานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์ (พระองค์เจ้าชายคเนจร) และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงเงินยวง พระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่างก็สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2421 ทั้งสองพระองค์เป็นเจ้านายชั้นพระองค์เจ้า ได้รับพระราชทานพระขุาลอมพอกทรงพระศพ สำหรับขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ เช่น งานศพของเจ้าพระยาภูธราภัย ซึ่งเคยเป็นแม่ทัพใหญ่ในสงครามปราบฮ่อรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ พระราชทานลอมพอกจีบโหมดเกี้ยวทองคำลงยาราชาวดีสวมศพ ขั้นตอนต่อมาหลังจากที่ถวายเครื่องสุก้าศพหรือแต่งศพเสร็จแล้ว จึงทำสุก้าศพหรือการมัดตราสังและห่อศพ ตามความจากจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 กล่าวถึง การทำสุก้าพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งทำให้เห็นแบบแผนและวิธีการแต่ครั้งอดีต(สมภพ ภิรมย์. 2539:33)

“ครั้นทรงเครื่องพระมหาสุก้าเสร็จแล้ว หลวงพิพิธภูษาถวายบังคมแล้วเชิญพระปทุมปัตติการทำด้วยเงินกาไหล่ทองวางลงเป็นพื้นรองพระบาทยุคล มีก้านพระปทุมปัตติการขึ้นมารองรับพระหนุแล้วถวายพันธิ

การด้วยพระกัปปาสิกะสูตรเป็นปวงชั้นห้าแต่พระบาทเป็นปฐมขึ้นไปตามลำดับ แล้วถวายทองพระศรีทองคำถมยาราชาวดีใส่เครื่องสักการะพระจุฬามณี แล้วเชิญพระกัปปาสิกะเศวตพัสดุ์ยาวหกศอกปูซ้อนเป็นหกแฉกแล้วเชิญพระศพนเศวตง้วนหนึ่งเหนือพระกัปปาสิกะเศวตพัสดุ์หกชายหุ้มเป็นปริมณฑล รวบชายประชุมเป็นหนึ่ง เหนือพระอุตมางคลักษณ์ แล้วพันการด้วยพระกัปปาสิกะเศวตสูตรเป็นชั้นธนาศ แต่โอภาลลำดับมันทุกชั้น ตลอดถึงที่ประชุมชายพระกัปปาสิกะเศวตพัสดุ์แล้วเหลือเศษพระกัปปาสิกะเศวตสูตรไว้พอผูกผ้าโยงสดับปกรณ์ แล้วเชิญพระเศวตกัปปาสิกะพัสดุ์พับชนบกกว้างคืบหนึ่งโดยยาวตลอดตราเป็นมหาพันิกา แต่พระบาทตลาเหลือมกลีบมันขึ้นไปทุกชั้นถึงที่พระกัณฐาเหน็บตราไว้เป็นมหันตพันธนาศนาสนเศวตจักรการพาหิรโกศแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าและพระบรมวงศานุวงศ์ชาวมาลาคนการพร้อมกันกราบถวายบังคมพระบรมศพแล้วเชิญเสด็จเข้าประดิษฐานในลองพระสุพรรณโกศ หนุนพระปฤษฎางค์ข้างซ้ายขวาหน้าพระบรมศพด้วยพระเชณยวมกัณเธิย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าทรงถวายพระมหากฐินเป็นพระอาภรณ์พิไลยราชปฏิการ ตามนุราณราชประเพณีพระมหากษัตริราชเจ้าแต่ก่อนสืบมา”

การทำสุกัภาพระบรมศพหรือพระศพจากข้อความข้างต้นเริ่มจากการถวายเครื่องสำหรับค้ำพระเศียรคือพระปทุมปัตติการ รองที่พระบาท (เท้า) ซึ่งมีการออกมาค้ำพระหนุ (คาง) ให้พระเศียรอยู่ในท่าที่เหมาะสม อาจเพื่อให้พระเศียรไม่ก้มต่ำลงมาหรือขยับเขยื้อน ก่อนจะจัดพระอิริยาบถให้อยู่ในท่านั่งต่อไป หลังจากถวายเครื่องค้ำพระเศียรแล้วจึงถวายพระกัปปาสิกะสูตร (ด้ายสายสิญจน์หรือด้ายดิบ) ทำสุกัภาพระบรมศพหรือมัตตราสัง แล้วเตรียมพระกัปปาสิกะเศวตพัสดุ์ (ผ้าฝ่ายสีขาว) ปูซ้อนกันเป็นรูปหกแฉก แล้วเชิญพระบรมศพให้ประทับในท่านั่งเหนือท่านั้น แล้วรวบชายผ้าไว้เหนือพระเศียรซึ่งจะปล่อยชายผ้าไว้สำหรับผูกพระกุษาโยงสดับปกรณ์ จากนั้นห่อด้วยผ้าตั้งแต่พระบาท (เท้า) พันขึ้นไปจนถึงพระกัณฐา (คอ) แล้วเหน็บไว้ หลังจากนั้นจึงเชิญพระบรมศพลงพระโกศหนุนด้วยหมอนโดยรอบเพื่อกันเอียงเป็นเสร็จขั้นตอน

ผุสดี ทิพทัส (2541 : 69-82) กล่าวว่า วิธีการบรรจุศพลงโกศจะเห็นว่าศพถูกจัดให้อยู่ในท่านั่งแต่หลักฐานดังกล่าวก็มิได้ระบุว่าอยู่ในลักษณะใด ซึ่งจากข้อเขียนของ คาร์ล ดือห์ริง(Karl Dohring) สถาปนิกชาวเยอรมันที่เข้ารับราชการในประเทศไทย ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 6 ได้เขียนไว้เมื่อปี พ.ศ. 2467 กล่าวถึงขนบธรรมเนียมในเรื่องนี้ว่า

“บรรดาเจ้านายเชื้อพระวงศ์หรืออำมาตย์ราชวัลลภข้าราชการชั้นสูงซึ่งเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะได้รับพระราชทานพระโกศหรือโกศราคาด่างเพื่อบรรจุศพ ด้วยเหตุนี้พระศพหรือศพนั้นจะอยู่ในท่านั่งคุกเข่า ประนมมือถือดอกบัวและกุษาโยงยาวซึ่งเห็นปรากฏออกมาระหว่างฝาและขอบโกศ”

กรมศิลปากร (2529 : 53) กล่าวว่า การใช้พระโกศบรรจุพระบรมศพและพระศพได้กระทำต่อเนื่องจนถึงงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 เมื่อปี พ.ศ.

2527 นับเป็นครั้งสุดท้ายที่ดำเนินขั้นตอนตามกรรมวิธีแบบโบราณ โดยหลังจากเสร็จพิธีการสงฆ์น้ำพระบรมศพแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาถวายเครื่องพระสุก้าเป็นพระภูษาใหม่ไทย จากนั้นจึงจัดให้พระบรมศพอยู่ในที่นั้งคุกพระชานุ (เข่า) ทั้งสองยกขึ้นแนบเสมอพระองค์ประนมพระหัตถ์ ระหว่างพระหัตถ์ถวายของพระศรีทองคำลงยาบรรจุดอกบัว 1 ฐูปไม้ระกำ 1 เทียนเล็ก 1 เป็นเครื่องสักการะพระจุฬามณี และถวายแผ่นทองจำหลักลายคุณมีพระกรรมปิตที่พระพักตร์พระบรมศพจากนั้นเจ้าพนักงานปูผ้าขาว 3 ผืน ปูซ้อนเป็นหกแฉกเชิญพระบรมศพประทับบนผ้าขาว แล้วรวบชายประชมไว้เหนือพระเศียรถวายสุก้าด้วยด้ายดิบปล่อยชายไว้สำหรับสอดออกไปต่อกับพระภูษาโยง จากนั้นเจ้าพนักงานอัญเชิญพระบรมศพลงสู่พระโกศลงในโลหะเหล็กหล่อปิดทองวางพระเนนยจับหนุนรอบพระองค์กันเอียงแล้วกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถวายพระขุภาสวรมที่พระเศียรพระบรมศพก่อนปิดฝาพระโกศพระบรมศพ เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระขุภาสออกห่อผ้าขาวเก็บไว้

นนทพร อยู่มั่งมี (2551 : 79) ยังได้กล่าวถึง งานพระบรมศพของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 ได้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการสุก้าพระศพ ในบางขั้นตอน เนื่องจากการเปลี่ยนจากการบรรจุพระบรมศพหรือพระศพจากการใช้พระโกศเป็นหีบพระศพแทน มีผลต่อท่าทางพระศพจากการนั้งคุกพระชานุ (เข่า) ประนมพระหัตถ์ (มือ) ไปเป็นบรรทมหลับ ซึ่งดูสบายกว่าดังที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงกล่าวถึงวิธีการจัดงานพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สวรรคต ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. 2484 ความว่า

“พิธีกับข้าพเจ้าเดินทางไปถึงโดยรถไฟเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน มีท่านขึ้น (หม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท) มารับที่สถานี เมื่อไปถึงที่ประทับก็เห็นมีคนไทยชุมนุมอยู่มากแล้ว ที่สำคัญนอกจากพระองค์สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ และ ฯ หม่อมมณีพระองค์วรานนท์ ไอร์สทูลหม่อมอาตั่ว นอกจากนั้นก็ยังมีหม่อมเจ้าอีกหลายพระองค์ เป็นไอร์สธิดาเสด็จปู่สวัสดิ์บ้าง เป็นหม่อมเจ้าที่ทูลหม่อมอาตั่วทรงเลี้ยงอยู่บ้าง เมื่อไปถึงพอสมควรเวลาแล้วก็ได้ขึ้นไปถวายบังคมพระบรมศพ ซึ่งดูเหมือนบรรทมหลับอยู่ในพระหีบใหญ่บุณวมสีขาว ดูสบายดีกว่าที่จะต้องถูกจัดลงพระบรมโกศ อย่างในเมืองไทยเรามากนัก”

งานพระบรมศพของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 7 ดำเนินไปอย่างเรียบง่ายมิได้เป็นไปตามแบบแผนโบราณราชประเพณีด้วยเพราะเหตุสุดวิสัยจากสภาพการเมืองไทยในขณะนั้นสำหรับการเปลี่ยนรูปแบบและขั้นตอนดังกล่าวเริ่มในรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระบรมศพ และพระศพลงหีบพระศพ แทนการบรรจุพระโกศซึ่งสามารถทำได้ตามพระราชอัธยาศัย ได้แก่ พระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยเฉพาะงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อปี พ.ศ.2538 ได้ปรับเปลี่ยนขนบธรรมเนียมในส่วนนี้ ดังในจดหมายเหตุอธิบายการประดิษฐานพระบรมศพ ความว่า (กรมศิลปากร.2541:65)

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ไปทรงรับพระสาจากเจ้าพนักงานภูษามาลา ทรงหืพระเกศาขึ้นครั้งหนึ่ง หืลงครั้งหนึ่ง แล้วหืกลับขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แล้วทรงหืพระสาจากนั้นไว้ที่พานซึ่งเจ้าพนักงานเชิญอยู่เสร็จแล้ว เสด็จฯ ไปประทับพระราชอาสน์ที่นอกพระฉากพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถจากนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายแพทย์ พยาบาล เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระบรมศพลงบรรทมในหีบที่จัดสร้างขึ้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทอดพระเนตรพร้อมด้วยท่านผู้บัญชาการวชิร ศรสงคราม และมีนายแก้วขวัญ วัชโรทัย เลขาธิการพระราชวัง ควบคุมการปฏิบัติงาน เรียบร้อยแล้ว นายแก้วขวัญ วัชโรทัย เลขาธิการพระราชวัง ไปเฝ้าฯ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ไปถวายซองพระศรีทองคำลงยาบรรจุดอกบัวตูม 1 รูปไม้ระกำ 1 เทียนเล็ก 1 เป็นเครื่องสักการะพระจุฬามณี โดยทรงวางที่ข้างพระกรพระบรมศพ แล้วทรงแผ่นทองจำหลักลายคุณมีพระกรรมทรงถวายปิดที่พระพักตร์ แล้วทรงรับพระขุฎาทองคำจากเจ้าพนักงานถวายวางข้างพระเศียรพระบรมศพ ทรงเสด็จฯ ไปประทับพระราชอาสน์ที่เดิม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายแก้วขวัญ วัชโรทัย เลขาธิการพระราชวัง ควบคุมถวายก่อนที่เจ้าพนักงานปิดฝาหีบพระบรมศพและไขตะปูดวงที่มุมด้านข้างของหีบพระบรมศพทั้ง 4 ด้าน แล้วถวายคลุมหีบด้วยผ้าตาดทองพร้อมที่จะเชิญไปยังที่ประดิษฐาน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท”

การเปลี่ยนวิธีบรรจุพระบรมศพและพระศพทำให้ขั้นตอนการสุกัลความซับซ้อนลงเห็น ได้จากการตัดทอนขั้นตอนต่างๆ ที่ใช้กับพระโกศ อย่างเช่น วิธีการห่อพระศพด้วยผ้าขาวจำนวนมาก การจัดพระอริยาบถให้เหมาะกับพระโกศการหนุนพระเขนย (หมอน) กันเอียงสำหรับขั้นตอนที่ยังคงอยู่หรือปรับเปลี่ยนได้แก่การถวายซองพระศรีบรรจุเครื่องบูชาพระจุฬามณี และถวายแผ่นทองจำหลักปิดที่พระพักตร์ ส่วนการถวายพระขุฎาจากที่ต้องสวมพระเศียรเปลี่ยนเป็นวางข้างพระเศียรแทน

3. การบำเพ็ญพระราชกุศล

รักไทย สิงห์สถิต (2530 :43 -46) กล่าวถึงงานพระราชบำเพ็ญพระราชกุศลในพระราชพิธีบรมศพว่า ในฐานะพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเอกอัครราชูปถัมภ์ทุกศาสนาที่มีอยู่ในประเทศ พระองค์ทรงปฏิบัติ พระราชกรณียกิจการกุศลทางด้านศาสนาต่าง ๆ มาโดยตลอดโดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาประจำชาติของไทยมาแต่อดีตและฝังลึกในจิตใจของคนไทยทุกคน ตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา คือ สมัยทวารวดีตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏอยู่ในประเทศไทย ว่าคนไทยได้รับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว

ในสมัยสุโขทัยได้รับเอาพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาไว้ในบ้านเมืองสมัยนี้พุทธศาสนา มีความเจริญมากตามหลักฐานทางโบราณสถานของพุทธศาสนาปรากฏอยู่ทั่วไปในกรุงสุโขทัย ตลอดจนหลักฐานการจารึกได้บอกไว้ถึงขนบธรรมเนียมการปฏิบัติพระราชกรณียกิจองค์พระมหากษัตริย์

ในสมัยอยุธยาพุทธศาสนามีความเจริญสืบต่อจากสุโขทัยมาตลอดเช่นกัน กรณีการพระราชกุศลอุทิศถวายให้แก่พระบรมศพ พระศพ และศพนั้น พระยาสิทธิหรือพระมหาธรรมราชาที่ 1 แห่งกรุงสุโขทัย พระราชนิพนธ์เมื่อปีระกา ประมาณ พ.ศ.1888 ได้กล่าวถึงการจัดพระศพพญามหาจักรพรรดิราช

ในหนังสือไตรภูมิว่าเมื่อถวายพระเพลิงเสร็จแล้วให้นำเอาพระอัฐิไปบรรจุไว้เจดีย์ใจกลางเมืองอยุธยา เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสได้มาเคารพกราบไหว้ ถึงแม้หลักฐานไม่ได้บ่งบอกถึงพิธีการกุศลโดยตรงก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าจะต้องมีการอุทิศให้แก่ผู้ตายตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นมาตลอดตามหลักฐานบันทึกไว้ในจดหมายเหตุเกี่ยวกับการจัดแต่ละครั้งล้วนแล้วเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น

งานพระเมรุมาศสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จดหมายเหตุได้อ้างถึงการพิธีทางศาสนาว่าได้ นิมนต์พระสงฆ์วัดสบสังวาส 10,000 รูป ถวายทักษิณามหากุศลทางพุทธศาสนาทุกประการตาม อย่างโบราณราชขัตติยราชประเพณี งานพระเมรุมาศสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ได้นิมนต์พระสงฆ์ 10,000 รูป สดับปกรณ์ถวายพระราชากุศลทางพุทธศาสนาตามอย่างโบราณราชประเพณี เมื่อพระราชทานเพลิงเสร็จแล้ว นิมนต์พระสงฆ์อีก 400 รูป สดับปกรณ์ แล้วเก็บพระอัฐิบรรจุไว้ที่ท้ายจรนำวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์ดาราม งานพระบรมศพสมเด็จพระเพทราชาในปี พ.ศ. 2241 งานพระบรมศพของสมเด็จพระเจ้าเสือหรือขุนสรศักดิ์ว่าในปี พ.ศ.2249 งานพระศพของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพในปี พ.ศ. 2276 ถึงไม่ได้กล่าวถึงการจัดพระราชกุศลผู้วิจัยคิดว่าต้องมีการถวายพระราชากุศลแน่นอนตามหลักฐานที่อ้างว่าได้จัดตามประเพณีราชนิยมทุกประการ ครั้นต่อมาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจัดถวายพระเพลิงพระเจ้าฟ้าอภัยได้ลดจำนวนพระสงฆ์สดับปกรณ์เหลือ 5,000 รูป ต่อมาทรงเห็นว่าทำบุญน้อยจึงเพิ่มจำนวนพระสงฆ์อีก 1,000 รูป รวมเป็น 6,000 รูปและต่อมาทรงจัดงานพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าสุทธาวดีกรมหลวงโยธาเทพ เมื่อ พ.ศ. 2278 ตอนทรงสรงพระอัฐิใช้พระสงฆ์สดับปกรณ์ 100 รูป และตอนนำอัฐิไปบรรจุท้ายจรนำวัดพระศรีสรรเพชญ์ดาราม 60 รูป

นอกจากนี้สมภพ ภิรมย์ (2528 :34-35) กล่าวว่า สมัยกรุงรัตนโกสินทร์พระมหากษัตริย์สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดให้จัดงานพระบรมศพสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ พระราชชนนีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่านิมนต์พระสงฆ์สดับปกรณ์ 10,000 รูป เป็นอย่างเดียวกับพระราชประเพณีนิยมเช่นสมัยอยุธยาทุกประการ งานพระบรมศพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช งานพระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชกุศลเช่นเดียวกัน เพื่อเป็นการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมเอาไว้ งานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีเป็นครั้งสุดท้าย ก็ได้มีการบำเพ็ญเกี่ยวกับพระราชกุศลแก่พระบรมศพ พระศพทุกประการตามอย่างโบราณราชประเพณีทั้งสิ้น เพียงแต่ลดจำนวนพระสงฆ์ลงตามความจำเป็นเพื่อให้เหมาะสมกับภาวะสังคมบ้านเมืองเป็นสำคัญ แต่ไม่ได้ลดการพระราชพิธีการกุศลแต่อย่างใดจากหลักฐานดังกล่าวมานั้นพอจะสรุปได้ ดังนี้

1. บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญพระราชกุศล มีพระราชพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมตามราชประเพณี ดังนี้

- 1.1 การบำเพ็ญพระราชกุศลประจำสัปดาห์
- 1.2 การบำเพ็ญพระราชกุศลประจำปีญญาสมวาร
- 1.3 การบำเพ็ญพระราชกุศลประจำสัปดาห์

2. งานพระราชกุศลออกเมรุ พระมหากษัตริย์ทรงจุดธูปเทียน เครื่องราชสักการะถวายบังคม พระบรมศพ จุดธูปเทียนถวายเครื่องทองธรรม สมเด็จพระราชาคณะถวายศีล และถวายพระธรรมเทศนา ถิ่นที่ 1 จบ แล้วพระสงฆ์ทรงสมณะศักดิ์รวมสวดศรัทธาพรต

3. งานพระราชกุศลพระบรมอัฐิ และพระอัฐิสมเด็จพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ ตามโบราณราชประเพณี ซึ่งเคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

4. งานพระราชกุศลเก็บพระอัฐิที่พระเมรุมีการถวายพิธีพระราชกุศลทักษิณานุประทาน

5. พระราชกุศลบรรจุพระบรมราชสรีรางคาร นับว่าเป็นวาระสุดท้ายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชภารกิจแก่พระบรมศพ

6. การถวายทักษิณานุประทานมหากุศลให้แก่พระบรมศพ พระศพนั้นเป็นการยึดถือตามคติของพุทธศาสนา โดยอาศัยพระสงฆ์เป็นสื่อกลางในการติดต่อผู้ล่วงลับไปให้ได้รับสิ่งของที่อุทิศถวายไว้ในภพหน้า

7. การถวายทักษิณานุประทานมหากุศลเป็นผลทางจิตวิทยา เพื่อความสบายใจ ตัดความกังวลใจได้

8. เป็นการสนองพระคุณแก่พระบรมศพ พระศพนั้นด้วยความศรัทธาตามคติที่ยึดถือมั่นในพระพุทธศาสนา จึงจัดพระราชพิธีพระราชกุศลให้เพื่อเป็นการสนองพระเดชพระคุณต่อพระบรมศพ และพระศพนั้น

9. เป็นการจัดพระราชพิธีตามขัตติยราชประเพณีนิยมสืบต่อกันมาแต่โบราณ

10. เป็นภารกิจของพระมหากษัตริย์ที่สืบสันตติวงศ์ที่จะต้องทรงปฏิบัติ

11. เป็นแบบแผนที่มีระเบียบและเหมาะสมกับประเพณีนิยมที่จะได้ปฏิบัติสืบต่อไป ได้ยึดเอาเป็นแบบอย่าง อาจมีการแก้ไขและดัดแปลงได้ตามความเหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักสำคัญ

4. เครื่องยศสำหรับศพ

ไทยมารย (2550 : ออนไลน์) ได้อธิบายถึง เครื่องราชอิสริยยศ สำหรับพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดิน และสำหรับพระราชทานในการพระศพพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายหน้า ฝ่ายใน ที่มีความชอบ และตามตำแหน่งยศ แลพระสงฆ์ที่มีฐานันดรสมณศักดิ์ ได้รับพระราชทานนิตยภัตร ตั้งตำลึงหนึ่งขึ้นไปท่านทั้งนั้นสิ้นชีพมีเครื่องยศสำหรับศพตามบรรดาศักดิ์ สูงแลต่ำ คือพระบรมศพ พระเจ้าแผ่นดินนั้น พระบรมโกศคลุมยอดเหมบุษบกพุ่มทองเข้าปิ่น มีเทพนม พรหมพักตร์พระโกศ จาลักลาย กุดัน ภาพพรหมศรกริบบุษบกบวรทำด้วยทองคำลงยาราชาวดีประดับนาวรัตน์ ตั้งบนเบญจาใต้พระมหาเศวตฉัตร 9 ชั้น มีเครื่องสูงเศวตฉัตรอริยมุขมลายพัดโบกจามร มโหระทึก กลองชนะทอง 50 กลองชนะทอง 50 กลองชนะเลศ 50 กลองแดง 100 จำปี จ่ากลอง ช้องไชย ประโคมที่ว่ำนี่แต่พระบรมศพพระเจ้าแผ่นดิน อย่างนี้เท่าที่นั่นถ้าเป็นพระศพ เจ้าฟ้า พระองค์เจ้า หม่อมเจ้า ราชตระกูลเชื้อพระวงศ์ต่าง ๆ

นั้น ต้องยกเศวตฉัตร 9 ชั้น อภิรมชุมสาย เครื่องสูงสำคัญ ยกสังข์ ยกมโหรีทีก ยกกลองชนะทองเงินออกเสียดไม้ควรประดับศพลูกไว้แต่เครื่องสูงตามสมควรกับยศศพนัน แตรงอน แตรลำโพง กลองชนะแดง จำปี จำกลอง คงไว้ ตามควรแก่ศพบรรดาศักดิ์ ถ้าศพข้าราชการให้คงไว้ แต่เครื่องสูงตีพิมพ์ กับกลองชนะเขียว จำปี จำกลอง ตามควรแก่บรรดาศักดิ์ ตามธรรมเนียมโบราณราชประเพณี

ไทยมารย (2550 : ออนไลน์) กล่าวว่า ตั้งแต่พระบรมศพพระเจ้าแผ่นดิน และพระศพพระองค์เจ้า หม่อมเจ้าราชินิกุลข้าราชการเชื้อพระวงศ์ ศพที่ว่างมานี้ กลองชนะต้องตีดังนี้ ตึงเปิงครูป –ตึงเปิงเปิง เปิงครูปอย่างนี้ เป็นการประโคมศพในราชินิกุล ถ้าศพสมเด็จพระสังฆราช และเจ้าพระยาเสนาบดี ข้าราชการทั้งหลายที่มีไ้ราชินิกุล เชื้อพระวงศ์ กลองชนะต้องตีดังนี้ ตึง เปิง ครูป ครูป-ตึง เปิง เปิง ครูป ครูป-ตึงเปิง เปิง เปิง ครูป ครูป ครูป ครูป อย่างนี้เป็นการประโคมศพมิใช่ตระกูลเชื้อพระวงศ์

เครื่องยศสำหรับศพเอก ดังนี้ พระโกศ ไม้สิบสอง สำหรับพระศพอย่างเอกตั้งแต่พระมหาอุปราช และพระอรรคมเหสี พระชนนี และพระบรมวงศ์ ผู้มีบันดาศักดิ์สูง แลพระเจ้าลูกยาเธอเท่านั้น พระโกศ ยอดทรงมณฑปนพสุร สำหรับพระศพอย่างโทเท่านั้น พระโกศแปดเหลี่ยม ลายกุดั่นยอดทรงมงกุฎ สำหรับพระศพอย่างตรีเท่านั้น พระโกศทั้งสามชนิดนั้นสำหรับพระศพพระองค์เจ้าในพระราชวังหลวงทั้งสิ้น พระโกศ ทั้งสามนั้นตั้งบนแท่นแว่นฟ้าสองชั้น มีเครื่องสูงเก้ายันต์ กลองชนะแดง 5 คู่ แตรงอน 1 คู่ แตรลำโพง 1 คู่ จำปี 1 จำกลอง 1

พระราชบุตร พระมหาอุปราช ถ้าสิ้นพระชนม์ มีเครื่องยศสำหรับพระศพ ดังนี้ พระโกศหลังเจียด ย่อเหลี่ยม รับพระศพตั้งบนแท่นแว่นฟ้าทั้งสอง มีเครื่องสูง 4 คัน กลองชนะแดง 5 คู่ แตรงอน แตรลำโพงสี่คู่ จำปี จำกลอง 1 ประโคมศพ พระองค์เจ้าไม่ได้เป็นพระราชบุตร พระเจ้าแผ่นดิน พระมหาอุปราชถ้าสิ้นพระชนม์ อย่างหนึ่งกับเจ้าประเทศราชใหญ่ ถึงพิลาไลยอย่างหนึ่ง ท่านเสนาบดี สมุหนายก กลาโหมถึงแก่อสัญกรรมอย่างหนึ่ง สมเด็จพระสังฆราช และสมเด็จพระวันรัตน์ ถึงแก่มรณภาพอย่างหนึ่งศพ 5 อย่างนี้ มีเครื่องยศสำหรับศพดังนี้ โศภณลึงสี่เหลี่ยมตั้งบนแท่นแว่นฟ้าสองชั้นมีเครื่องสูงอย่างน้อยเจ็ดคันกลองชนะ 4 คู่ แตรงอน 1 คู่ แตรลำโพง 1 คู่ จำปี 1 จำกลอง 1 เจ้าพระยาเสนาบดี จตุสดมภ์ แลเจ้าพระยาสามัญ ถ้าถึงแก่อสัญกรรม มีเครื่องยศสำหรับศพดังนี้ โศภณลึงสี่เหลี่ยม ตั้งบนแท่นแว่นฟ้า 2 ชั้น มีเครื่องสูง

5. การไว้ทุกข์

รักไทย สิงห์สถิต (2530 : 47 -51) กล่าวถึงธรรมเนียมการไว้ทุกข์แก่ผู้ตายของไทยว่า ได้เอาแบบอย่างมาจากอินเดีย ได้นำเอามาใช้เฉพาะเท่าที่จำเป็นหรือควรกระทำโดยดัดแปลงให้เหมาะสมกับความเป็นอยู่ของสังคมไทยได้ยึดถือเป็นหลักตายตัว มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขอยู่ตลอดมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่คนไทยควรปฏิบัติกันสืบทอดมาเป็นเวลานานในประเทศอินเดีย เมื่อเลกพิธิสตรียุภรรยาโจนเข้ากองเพลิงตายตามสามีแล้วหญิงหม้ายจะโกนหัว ปลดเครื่องประดับกายไม่ไปมาหาสู่ใคร

รับใช้ทำงานหนักให้แก่แม่สามีจนตลอดชีวิต ไม่เหมาะสมในยุคปัจจุบันชาวทมิฬไม่มีนุ่งห่มไว้ทุกข์ มีแต่ถือศีลกินถั่วกันไปจนครบ 15 วัน นับแต่วันที่มีคนตายไป เว้นแต่ผู้ตายเป็นผู้ใหญ่ลูกต้องโกนหัวไว้ทุกข์

ประเพณีของไทยทางภาคอีสาน ถ้าผู้ตายเป็นคนมีอายุและเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านในที่นั้น เราจึงไว้ทุกข์ให้คือโกนหัวนุ่งขาวรักษาศีล 5 ศีล 8 เพื่อแสดงจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ (ดำรงราชานุภาพ. 2509:185) ได้กล่าวว่า ปัจจุบันมีการบวชเป็นสามเณรจุฬศพ เมื่อมีการเผาศพเสร็จแล้วก็สึกหรืออาจจะบวชต่ออีก 3 วัน 5 วัน หรือ 7 วันก็ได้ประเพณีโกนหัวไว้ทุกข์นี้ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย เมื่อพระราชชนนีพระพันปีหลวง ในพระเจ้าอัครบรมหาราช ซึ่งถือศาสนาอิสลามโกนพระเศวตไว้ทุกข์ตามธรรมเนียมอินเดียด้วยเคารพสมัยอยุธยาไม่มีการบันทึกเกี่ยวกับการโกนหัวไว้ทุกข์ มีแต่การบันทึกเรื่องราวละเอียดเกี่ยวกับการจัดพระราชพิธีพระบรมศพเท่านั้น แต่สมัยอยุธยาตอนปลายนั้นต้องมีการโกนหัวไว้ทุกข์อย่างแน่นอน เพราะในสมัยพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่าเอาแบบอย่างราชประเพณีมาจากอยุธยาทุกอย่าง

ครั้นสมัยรัตนโกสินทร์เกี่ยวกับงานราชประเพณีการราชพิธีพระบรมศพของกษัตริย์ อันเป็นสถาบันสูงสุด ก็เป็นการสมควรอยู่ที่ประชาชนจะต้องแสดงความจงรักภักดีแก่พระมหากษัตริย์ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคตราชภรรยาก็ถูกบังคับให้ขายและหญิงทุกคนโกนผมจนเกลี้ยงเดือนละครั้ง จนกว่าจะถวายพระเพลิงพระบรมศพเสร็จ โดยให้ “กรรมการ แขวงนายบ้าน นายอำเภอ เป้าร้องอาณาประชาราษฎร์ให้โกนผมให้สิ้นเชิง อย่าให้หลงเหลืออยู่แต่คนหนึ่งคนใด ถ้าผู้ใดมิได้โกนผมจับได้จะเอาตัวเป็นลงโทษหนัก” (กรมศิลปากร. 2528:85)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องด้วยครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศกัลปพฤกษ์ถวายแด่สมเด็จพระบรมเปตามหัยกา สมเด็จพระบรมเปตามหัยยิกา สมเด็จพระบรมอัยกี สมเด็จพระบรมชนกาทิราช สมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช และพระบรมวงศานุวงศ์ ล่วงลับพระชนนีการไปแล้วจึงโปรดให้สร้างพระเมรุชื่อว่า “พระวิมาน” ที่สนามหลวง พระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์มณฑลโสภณภควดีโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท นุ่งผ้าดำไว้ทุกข์ ภายหลังมีผู้เห็นชอบด้วย ได้ทำตามแบบอย่างถือเป็นธรรมเนียมสืบมาและถือเป็นกันต่อมาว่า ถ้าเป็นทุกข์โศกเล็กน้อยหรือผู้น้อยล่วงลับไป ผู้มีอายุแก่กว่าก็ให้ไว้ทุกข์เป็นการสังเขป โดยใช้ผ้าดำกว้างประมาณ 6-7 นิ้วพันแขนซ้ายและมีวันกำหนดไว้ทุกข์มากและน้อยตามสมควร(กรมศิลปากร. 2528:87)

สมภพ ภิมมย์ (2528:12-13) ได้กล่าวถึง การไว้ทุกข์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สวรรคตว่า งานพระบรมศพครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการให้จัดการโกนผมแทนการไว้ทุกข์ตามโบราณราชประเพณีในเวลาเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จสวรรคต พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการราษฎรทั้งหลายต้องโกน ผมแทนการไว้ทุกข์ทั่วทั้งพระราชอาณาจักร แต่พระบาทสมเด็จพระชนกนาถได้ดำรัสสั่งไว้ว่า การไว้ทุกข์โดยการบังคับให้ราษฎรทุกคนทั้งชายหญิงที่

กล่าวมาข้างต้นย่อมเป็นเรื่องเดือดร้อนอยู่เป็นมากให้ยกเลิกเสีย ประกาศ ณ วันที่ 23 ตุลาคม
รัตนโกสินทร์ศก 169

นอกจากนี้ สมภพ ภิรมย์ (2528:13) ได้วิเคราะห์การไว้ทุกข์ การไว้ทุกข์ของราษฎรที่มีการพระราชพิธีพระบรมศพว่า

1. ยึดเอารูปแบบมาจากวัฒนธรรมของอินเดีย เพราะลักษณะคล้ายคลึงกันมาก คนไทยในภาคอีสานก็นำเอาแนวความเชื่อของพวกพราหมณ์จากเขมรมา ซึ่งเขมรหรือขอมก็ได้้นำเอาแบบอย่างของอินเดียมาอีกต่อหนึ่ง การนุ่งขาวห่มขาวของคนอีสานเวลาในงานศพจะนุ่งจูงกระเบนแบบเดียวกับชาวอินเดีย

2. การจัดงานพระราชพิธีพระบรมศพของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบันอันสูงส่ง ทรงพระราชอำนาจในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น เป็นพระบรมราชโองการ จิตวิทยาการปกครองบ้านเมือง เพราะผู้ที่อาศัยอยู่ใต้พระบรมโพธิ์สมพาน มีหลายชาติ และหลายเผ่าที่ถูกกวาดต้อนมาจากถิ่นอื่น เช่น ลาว เขมร จะได้ทราบว่าใครกล้าขัดคำสั่งของราชการหรือไม่ยอมสวามิภักดิ์

3. ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่าไทยเรานำเอาแบบอย่างอินเดียมาใช้เท่าที่จำเป็น เท่าที่จะกระทำได้ตามยุคตามสมัยย่อมมีการดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาวะของสังคม ลดภาวะความเดือนร้อนลง

4. การยกเว้นเรื่องการโกนหัวบางท้องถิ่นนั้นวิเคราะห์ดูแล้ว มักจะเป็นจังหวัดหรือเมืองที่อยู่ชายแดนเพื่อไม่ต้องการให้ข้าศึกรู้ อันอาจจะเป็นจุดอ่อนขณะที่ทุกคนกำลังเสียใจหมดกำลัง ใจที่จะต่อสู้บ้านเมืองก็เกิดความสับสนทั้งราชการงานศึกษา

5. บุคคลที่ได้รับการยกเว้นเป็นกรณีพิเศษไม่ต้องโกนหัว มักจะเป็นบุคคลที่มีหน้าที่ตรวจลาดตระเวนจึงไม่ให้โกนหัวจนเป็นที่ผดสังเกตุข้าศึกรู้ อันอาจจะเป็นจุดอ่อนยามที่ขณะลาดตระเวน

6. เป็นความทุกข์และขมขื่นทุกเดือนต้องโกนผมทั้งจนเกลี้ยงศีรษะจนกว่าจะเสร็จ พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพอย่างน้อยก็ 11 เดือน ก็ต้องโกนผมทั้งถึง 11 ครั้ง โดยเฉพาะผู้หญิงก็คงไม่ชอบเพราะทำให้หมดความสวยความงาม

7. การโกนหัวอันอาจเป็นช่องทางให้ผู้คนกระทำผิดได้ เช่น การฆ่าคนแล้วหนี อาศัยผ้า เหลืองทำเป็นนักบวช หรือพระภิกษุก็อาจจะมีผิดศีลโดยตั้งใจก็ได้ เพราะไปไหนก็มีแต่ผู้คนหัวโล้นเต็มไปหมด

8. การโกนศีรษะให้โล้นไม่ใช่แสดงความจงรักภักดีจากใจจริง เพราะหากเป็นการบังคับเช่นเดียวกับการมีคนร้องไห้หน้าพระบรมศพ โดยจ้างคนมาร้องไห้ นอกจากจะก่อความน่ารำคาญแล้วเป็นการเสแสร้งทำไปเท่านั้นไม่เห็นมีประโยชน์อะไร

9. ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาท นุ่งผ้าดำไว้ทุกข์ ภายหลังมีความเห็นชอบด้วย ได้ทำตามแบบอย่างถือเป็นธรรมเนียม

สืบต่อมา และใช้ผ้าดำพันแขนซ้ายที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ที่เรียกว่า แขนทุกข์ การพระราชพิธีพระบรมศพ ก็ยังนิยมเป็นราชประเพณีนิยมตลอดมา โดยแต่งชุดปกติขาวไว้ทุกข์

10. ตามโบราณราชประเพณีแต่ก่อนมานุ่งสุมปักลายสีต่างๆคาดเสื้อครุยกันทั้ง นั้นเวลาเข้าริ้ว ต้องสวมเสื้อครุย เวลาอยู่นอกพิธีถอดเสื้อครุยออกคาด (พระยาอนุมารราชธนะ. 2515:215)

11. หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หญิงแต่งดำล้วนแบบตะวันตกโดยมีประกาศการแต่งกายของ สำนักวัฒนธรรม ชายผูกเน็คไทดำพันแขนทุกข์ที่แขนบนซ้าย รองเท้าถุงเท้าดำ ปัจจุบันแต่งชุด พระราชทานสีสุภาพได้โดยไม่ต้องพันแขนทุกข์ คงแสดงความจงรักภักดีด้วยจิตใจมากกว่า

12. เมื่อครั้งงานพระบรมศพของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี มีประกาศของสำนัก นายกรัฐมนตรี เรือให้ประชาชนเข้าเฝ้าถวายสักการะพระบรมศพ ให้แต่งกายตามสบายไม่จำกัดแต่ให้ แต่งแบบสุภาพ ไม่จำเป็นต้องไว้ทุกข์ก็ได้ ทั้งนี้เป็นไปตามพระราชดำริเพื่อมิให้ประชาชนเดือดร้อน

13. การตายผู้อยู่เบื้องหลังมีความอาลัยอาวรณ์กับผู้จากไป จึงมีการแสดงกริยาทำทางและการ แต่งกายซึ่งแตกต่างกันในแต่ละสังคม จนยึดถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างหนึ่ง สำหรับ สังคมไทยมีประเพณีการไว้ทุกข์ให้แก่ผู้ตายมาแต่โบราณด้วยการนุ่งขาวห่มขาว โกนศีรษะ ถือศีล 5 ศีล 8 เพื่อแสดงถึงการอาลัยอาวรณ์ผู้ตาย

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้อ้างถึงธรรมเนียมการไว้ทุกข์ว่า ได้รับแบบอย่างมาจากครั้งกรุงศรีอยุธยา ด้วยการโกนศีรษะทุกเดือนตลอดจนเสร็จการพระราชพิธีพระบรมศพ นอกจากนั้นยังมีนางร้องไห้ หน้าศพ ต่อมาได้มีการยกเลิกการโกนหัวและการร้องไห้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เปลี่ยนมาเป็นการไว้ทุกข์ ตามแบบอย่างอารยธรรมตะวันตกเหมือนในปัจจุบันนี้

6. แบบอย่างการพระเมรุ เอก โท ตรี

การจัดงานพระราชพิธีพระบรมศพต้องมีการเตรียมการหลายด้าน เรื่องการจัดสร้างพระเมรุ จึงมีความสำคัญในการจัดงานพระราชพิธีพระบรมศพ สมภพ ภิมภ (2528:36-41)ได้อธิบายถึง แบบงานพระเมรุ เอก ตรี โท มีลักษณะโครงสร้างดังนี้ พระเมรุเอก เสายาว 20 วา ซี่ยาว 7 วา ทงตั้งแต่ฐาน บัดถึงยอดตรี 40 วา มียอดปรางค์ใหญ่ 1 ฐานปรางค์มีชั้นแว่นฟ้ารอบสองชั้น ถัดชั้นแว่นฟ้าลงมามีรูป พรหมพักตร์ประดับยอดฐานถัดมามีรูปเทพนมรอบ ถัดมามีรูปปอสูรแบกฐานบัตรรอบฐาน ตามช่วงซุ้มคฤ หะกุดาการน้อย ๆ นั้น มีรูปเทพสถิตประจำอยู่ทุกช่วงซุ้มแลมุขคฤกุดาการใหญ่ เป็นหน้ามุขซ้อนสอง ชั้นทั้งสี่มุข ๆ นั้นมียอดปรางค์ย่อม ๆ ตั้งอยู่บนหลังคามุขทั้ง 4 ทิศ ที่เรียกว่าเมรุทิศนั้นที่ระวางมุขใหญ่ใน ร่วมมณฑปที่ย่อเก็จนั้น มียอดปรางค์ย่อม ๆ ตั้งอยู่ตามระหว่างมุขนั้นทั้ง 4 ทิศที่เรียกว่าเมรุแขก แล้วมี หลังคาใหญ่ซ้อนสองชั้น รองหลังคามุขทิศนั้น ๆ เป็นมุขยาวออกมาทั้ง 4 ทิศ ที่อกไก่บนหลังคามุขยาว ทั้ง 4 ก็มียอดปลาสีตั้งเป็นระย้าห่างกันคอกหนึ่งเป็นแถวไปทั่วทุกมุขใต้หน้าบรรณมุขนั้นเป็นซุ้มคฤหา ตามอกไก่แลเชิงกลอน มีครีบลึงห์ ครีบลึงห์ทับหลังคาทั้งสี่ด้าน ตามเชิงกลอนน้ำตก มีพวงมโหดีชโคมเพชร ห้อยตามหน้ามุขใหญ่เล็ก แลมณฑปมีซื่อฟ้าใบระกา หางหงส์ นาคสดุ้ง พริ้วมสรรพางค์ ที่ย่าเมรุมีมีช่อง

บัญชรทุกห้องหลังบัญชรมีซุ้มเป็นยอดมณฑปนพสุร ระหว่างบัญชรมีเสาย่อเก็จประกอบนอกฝา ต้นเสา
 การพychพรหมศรกลางเสามีตาบประจำยามรัด ปลายเสาเป็น กายกليبบัวทรงเครื่องบนปลายเสามีทวย
 นาครรับเชิงกลอนยอดปรางค์แลหลังคาหน้ามุข ซ่อฟ้าใบระกา บลาลีผ้าหน้าบัญชรจรนำลายอง ล้วนแต่
 หุ้มดีบุกทองน้ำตะโกทั้งสิ้นภายในพระเมรุเป็นพื้นขาวเขียนลายทองข้าวปิ่นทเทพนม เพดานดาษผ้าขาว
 เขียนลายดาวทองเป็นระยะทั่วไปบานพระบัญชร ฝายนอก เขียนลายรดน้ำทอง ฝายในเขียนรูปเทพบุตร
 เทพธิดาในกลางพระเมรุมีพระเมรุทองยอดมณฑปนพสุรสูง10วามีซุ้มคูหาหน้าวงผึ้ง ตรีปสิงห์ย้อยลง
 มาตาเสาเมรุทอง ที่ซุ้มคูหาหน้ามุขใหญ่ทั้งสี่ด้านนั้น มีม่านผ้าแดงรอยทองปิดบังแดดในระหว่างพระเมรุ
 ทองตั้งพระเบญจาทองคำรับพระบรมโกศ ที่เพดานพระเมรุทองนั้น แขนงพระมหานพดลเศวตฉัตรตาม
 ชั้นพระเบญจาตั้งเครื่องสักการบูชา แต่ล้วนพานทองคำรองรับพุ่มข้าวตอกดอกไม้ รอบฐานพระเบญจามี
 รูปปักเป็นเทวดานั่งพับพระนางเชิงถือเครื่องสูงทุกอย่างตามรอบฐานปูนภายนอกพระเมรุตามมุม
 ระหว่างมุขทั้งสี่มีซุ้มมณฑปกนิกรและเทพยดามุมละสองซุ้ม ตามฐานพระเมรุตีตะเรือกไม้ไผ่รอบพระ
 เมรุที่สุดฐานเรือกพระเมรุ มีราชวัติทึบแผงเขียนเรื่องรามเกียรติ์ แล้วปักฉัตรทองขนาดเงินอย่างละเก้าชั้น
 ปักรายไปตามราชวัติที่รอบพระเมรุ หลังราชวัติทึบมีสามสร้างรอบพระเมรุ ที่มุมสามสร้างทั้งสี่ทิศ มี
 พระเมรุยอดปรางค์ทั้งสี่ทุกทิศ กลางสามสร้างระหว่างเมรุทิศ เป็นประตู ๆ ทั้ง 4 ด้านตรงกับมุขเมรุ
 ใหญ่ บนซุ้มประตูทั้ง 4 ด้าน เป็นพระเมรุยอดปรางค์ แก้มประตูเมรุภายนอก มีรูปสุรภุมภัณฑ์ยักษ์ใหญ่
 ยืนถือกระบองรักษาประตู ประตูละคู่ 4 ประตู เป็นยักษ์ 8 ยักษ์ ภายนอกสามสร้างมีรูปสัตว์รับบุศ
 บกสังเขตรายตามหลังสามสร้างรอบพระเมรุหน้าโรงสัตว์มีราชวัติทรงเครื่องทำด้วยไม้จริงล้อม รอบสาม
 สร้างหน้าราชวัติทรงเครื่องราชวัติมีไม้ไผ่และปักฉัตรเบญจรงค์เป็นระยะล้อมรอบพระเมรุอีกชั้นหนึ่งหน้า
 ราชวัติไม้ไผ่มีร้านหลังคาย่อม ๆ ตั้งตม่น้ำให้ทาน ต้นพุ่มปักดอกไม้เพลิงปักล้อมรอบพระเมรุชั้นนอกอีก
 ชั้นหนึ่งต้นกล้วยพฤษภตั้งทั้ง 8 มุมรอบพระเมรุ หน้าพระเมรุมีระชาใหญ่สำหรับดอกไม้เพลิงสูง 12 วา สิบ
 หกกระชานนั้น ๆ มียอดมณฑปทั้งสิ้น ระหว่างระชามีโรงระบำ 15 โรง หน้าระชาใหญ่มีเสาไม้สามต่อ 12 ต้น
 เสาต่ำยลวด 4 ต้น เสาหกคะเมนเท้าซี้ฟ้า 4 ต้น เสายื่นลำแพน 4 ต้นรวมเป็น 12 ต้น หน้าเสาไม้สามต่อ
 มีไม้ลวดลวด เลอลวดลังกา มีคมดาบค้อนนอนหอกดาบลอดบัวเพลิง กะฉั่วแทงควาย กุลาตีไม้ โม่งครุ
 มการเล่นอีกหลายอย่างต่าง ๆ แลมี โขน หุ่น จั้ว ละคร สิ่งละสองโรง ละครชาตรี เทพทอง มอญรำ เพลง
 พรบไก่ เสภา เล่านิยายอย่างละโรง พระเมรุเอกมีอาคารดังกล่าวมาแล้วนั้นพระเมรุโท ชื่อห้าวา เสายาว
 17 วา ระชาใหญ่สูง 10 วา 14 ระชา มียอดมณฑปเหนือสองระชา ได้สองระชา กลาง 1 ระชา มียอด
 มณฑปเหนือสองระชา ได้สองระชา กลาง 1 ระชา เป็นยอดป้อมยอดปรางค์ทิศแขกไม่มีหลังคาสี่มุข บลา
 ลีไม่มีหน้าพรหมพักต์ รอบยอดปรางค์ใหญ่ไม่มีพระเมรุทองสูง 7 วา อยู่ภายในเมรุใหญ่ พระเมรุตรี ชื่อ 4
 วา เสายาว 15 วา ระชาใหญ่ 12 คัน สูง 8 วา มียอดป้อมทั้งสิ้น ปรางค์ยอดทิศแขกไม่มี พรหมพักต์รูป
 สัตว์ไม่มี ยักษ์ที่ประตูไม่มี พระเมรุทองภายในไม่มี เมรุทิศเป็นยอดนพสุรย์ ซุ้มประตูเป็นยอดนพสุรย์ ซุ้ม
 เหวดามีไม่มี

7. กระบวนแห่พระบรมศพ

สมภพ ภิรมย์ (2528: 97-99) กล่าวถึงกระบวนแห่ที่ใช้ประกอบงานพระราชพิธีพระบรมศพ มีการจัดตั้งรั้วขบวนว่า มีม่านำรั้วคู่ 1 แล้วมีธงต่าง ๆ และมีเครื่องฟ้าย่ามทำบุญแห่หน้าด้วยถัดมามีรูปสัตว์ รับบุษบกไฟ มีคันเชิงหน้าคู่ 1 ถัดมารูปสัตว์ จตุบาททวิบาท รับบุษบกสังฆะแล้วถึงเทวดาถือดอกบัว แล้วจึงถึงรถพระสังฆราชลำแดงพระอภิธรรมคาถาหน้ารถพระสังฆราชนั้นมีหาดเล็กนึ่งสองปักทองขาว สวมเสื้อครุย สวมพอกเกี้ยว เชิญพระแสงดาบคู่ 1 พระแสงหอก 1 พระแสงจ้าว 1 พระแสงตรี เดินนำหน้ารถพระสังฆราช ฯ มีเครื่องสูง แตรสังข์กลองชนะประโคมข้างรถพระสงฆ์ มีขุนนางนึ่งสองปักลายทองขาวสวมเสื้อครุย สวมพอกเกี้ยว เดินเป็นคู่เคียงซ้าย 4 คนขวา 4 คน ถัดมาถึงรถไปรยข้าวตอกดอกไม้ และรถโยงพระภูษารถทั้งสองนั้นมีคู่เคียงแตรสังข์กลองชนะเหมือนดุจรถพระสังฆราชถัดมาถึงรถพระบรมศพ มีหาดเล็กเชิญพระแสงนำหน้ารถและขุนนางคู่เคียง เครื่องสูงแตรสังข์มีกลองชนะทอง 50 เงิน 50 แดง 100 มโหรีทีก 2 คู่ หลังพระมหาพิชัยราชรถนั้น มีเจ้าพนักงานเชิญเครื่องราชูปโภคสำหรับพระบรมราชอิสริยยศพระเจ้าแผ่นดิน ถัดมาถึงรถพระโกศจันทน์ เป็นพระที่นั่งรองถัดมาถึงรถพานทองรับท่อนจันทน์ รถพระโกศจันทน์ รถท่อนจันทน์ นั้นมีคู่เคียง และเครื่องสูงเหมือนรถพระบรมศพรราชรถทั้ง 7 นั้น เทียมด้วยม้ารถละ 4 ม้า เป็นธรรมเนียมแลรถทั้ง 7 นั้นมีบุษบกยอดมณฑปทุกรถ ถัดมาถึงรถพระประเทียบ มีหลังคาช่อฟ้า 12 รถ ในรถพระประเทียบนั้น มีเจ้าจอมพระสนมขุนนางมาในรถตามพระบรมศพถัดมาถึงกระบวนสิบสองพระก้านัล นางข้างในเดินตามพระบรมศพ ถัดมาถึงกระบวนพระราชวงศานุวงศ์ที่เป็นชายทรงม้า ทรงเครื่องต้นตามพระบรมศพเป็นคู่ ๆ มาตามรั้วยาราชาวัติ จัตุรถเป็นเบญจอารายทางแห่พระบรมศพ

8. พระราชพิธีเฝ้าพระบุพไฟ

งานพระราชพิธีเฝ้าพระบุพไฟ เมื่อเสด็จ จากการทำสุกาศแล้ว พระโกศจะถูกนำไปประดิษฐานไว้ยังสถานที่ต่างๆ ตามแต่จะโปรดเกล้าฯ หากเป็นสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้า สมเด็จพระอัครมเหสี พระราชโอรส พระราชธิดาที่เป็นเจ้าฟ้า หรือพระบรมวงศานุวงศ์ ชั้นสูงบางพระองค์ จะประดิษฐานพระบรมศพหรือพระศพที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท หรือหอธรรมสังเวช ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นรองลงมาจะตั้งพระศพ ณ หอธรรมสังเวช หรือหอนิเทศพิทยา ในพระบรมมหาราชวัง ในส่วนของการประดิษฐานพระบรมโกศหรือพระโกศในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีวิธีการตามที่จดหมายเหตุเมื่อครั้งงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี นนทพร อยู่มั่งมี (2551 : 80) ได้อธิบายธรรมเนียมปฏิบัติงานพระราชพิธีเฝ้าพระบุพไฟไว้ว่า

“การประดิษฐานพระบรมโกศ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตามแบบอย่างธรรมเนียมปฏิบัติ เริ่มจากการวัดระยะทั้งสายตั้งลงมาจากเพดานตรงกลางหมู่ดาวล้อมเดือนสลักลายกลีบบัว หมู่กลางห้องที่สองของมุขตะวันตกลงมาถึงพื้น แล้วจึงปูพรมสีแดงเต็มพื้นที่มุขตะวันตกทั้งหมด จากนั้นเชิญพระแท่นทองทรายชั้นแรกทอดเหนือพื้นโดยให้จุดศูนย์กลางของพระแท่นตรงกับสายตั้ง แล้วเชิญพระแท่นทองทรายชั้นที่ 2 ทอดเหนือชั้นแรก โดยปฏิบัติเช่นเดียวกับชั้นแรก ลำดับต่อไปจึงเชิญพระเบญจาทองคำขึ้นทอดเหนือพระ

แท่นทองทรายอีก 3 ชั้น โดยให้จุดศูนย์กลางของพระเบญจาทองคำตรงกับสายดิ่งเช่นกัน แล้วจึงเชิญฐานบัวรองรับพระบรมโกศทอดเหนือพระเบญจาทองคำอีกชั้นหนึ่ง จากนั้นเป็นการเชิญพระสัปตปฎลเศวตฉัตรขึ้นแขวนเหนือพระแท่นทั้งปวง โดยใช้ลวดร้อยลงมาจากเพดานตรงจุดที่สายดิ่งผูกกับยอดเศวตฉัตรแล้วเชิญขึ้น ลำดับสุดท้ายจึงเชิญพระบรมโกศขึ้นประดิษฐานเหนือฐานบัวเป็นอันเสร็จการ”

สมภพ ภิรมย์ (2528: 19) กล่าวว่า หลังจากนี้ก็เป็นพิธีการทางศาสนาบำเพ็ญพระราชากุศล จนกว่าการสร้างพระเมรุจะแล้วเสร็จ และเมื่อเตรียมพระเมรุเรียบร้อยแล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ถวายเพลิงพระศพ ในอดีตก่อนการถวายเพลิงพระสรีระ จะเริ่มจากการเผาพระบุพโพ (น้ำเหลือง) ก่อนซึ่งขั้นตอนนี้ปัจจุบันไม่ได้ปฏิบัติแล้ว เนื่องจากวิทยาการทางการแพทย์ที่ทันสมัยทำให้การรักษาสภาพศพดีขึ้น ศพจึงไม่มีของเสียออกมามากมายเช่นสมัยก่อน ซึ่งการสุกาก็ช่วยได้อย่างการใส่เครื่องสุกาทรงพระบรมศพหรือพระศพหลายชั้นตลอดจนการห่อผ้าขาวจำนวนมากสามารถซับพระบุพโพได้บางส่วน ทำให้การประดิษฐานพระบรมโกศหรือพระโกศแต่โบราณจำเป็นต้องทำทางสำหรับให้พระบุพโพไหลลงมาได้สะดวกรวมไว้ในที่แห่งเดียว มิฉะนั้นอาจจะล้นออกมาไม่น่ามองก็เป็นได้ ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 กล่าวถึงการประดิษฐานพระบรมโกศของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ความว่า

“ชาวที่เชิญพระเสลี่ยงแว่นฟ้าเข้าไปรับพระบรมโกศเชิญเสด็จขึ้นสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท मुखฝ่ายปราจีนทิศ แล้วเชิญพระบรมโกศ ขึ้นประดิษฐานเหนือพระแท่นแว่นฟ้า 3 ชั้นที่พนักงานสี่ตำรวจแต่งไว้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าเสด็จตามพระบรมศพขึ้นไปทอดพระเนตรเจ้าพนักงานจัดแจงประดับพระบรมโกศและตั้งเครื่องราชูปโภคทั้งปวง ให้พนักงานช่างทหารในเจาะพื้นพระมหาปราสาท สนมพลเรือนเอาใบบัวดีบุกรองใต้พื้นพระบรมโกศ เอาไม้ไผ่ทะลวงข้อทำท่อหยั่งลงไปใต้พื้นพระมหาปราสาทถึงถ้ำที่รองพระบุพโพ”

วิธีการในข้างต้นทำให้ทราบว่าที่ได้พื้นของพระบรมโกศและพระโกศมีช่องสำหรับนำพระบุพโพ (น้ำเหลือง) ออกมา โดยจะต้องประกอบกับท่อขณะที่ประดิษฐานเพื่อให้พระบุพโพไหลลงสู่ภาชนะที่เรียกว่า ถ้ำ ขณะเดียวกันวิธีรักษาสภาพศพในสมัยโบราณก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งของการทำท่อรองรับสิ่งที่จะออกมาจากพระบรมศพหรือพระศพ ซึ่งจากข้อเขียนของ (นทพร อยู่มั่งมี 2551:82)อธิบายรายละเอียดว่า

“การขโลมศพด้วยน้ำมันที่กระทำกันไม่สู้จะพิถีพิถันเหมือนในสมัยโบราณ ทั้งนี้เนื่องจากมีความมุ่งหมายเพียงประการเดียว คือเพื่อเก็บรักษาศพไว้จนกว่าจะถึงวันเผา ตามพิธีการนั้นต้องใช้น้ำผึ้งและปรอทเป็นหลัก ศพจึงจะคงสภาพอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง นับว่าเป็นผลดียิ่งยิ่งโดยเฉพาะสำหรับประเทศที่มีอากาศร้อน ซึ่งมักจะทำให้ศพเน่าเปื่อยเร็วขึ้น...พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะมีแผ่นทองคำปิดเต็มพระพักตร์และทรงพระมหามงกุฎเหนือพระเศียร พระวรกายถูกห่อพันหนาด้วยผ้าขาวอย่างแน่นหนา มีการ

ใส่เครื่องเทศเครื่องหอม และยางสนหอมมากมาย ต่อจากนั้นจะอัญเชิญพระบรมศพในท่าประทับนั่งลงพระ
 ลองในบรอนซ์ซึ่งมีตะแกรงเหล็กกรองอยู่ข้างใต้พระลองในบรอนซ์นี้บรรจุอยู่ในพระลองนอกหรือพระโกศทอง
 ซึ่งตกแต่งประดับประดาเป็นที่ยิ่ง พระโกศทองเหล่านี้จัดเป็นศิลปกรรมชั้นเยี่ยมจริงๆ ของช่างทองไทย มักจะ
 ผังเพชรและพลอยอันมีค่าไว้โดยรอบ โครงฐานพระโกศทำเป็นรูปโค้งนูนขึ้นและท่อนเล็กๆ บางๆ ปิดด้วยจุไม้
 ก๊อก ภายใต้มีภาชนะสำหรับรองรับสิ่งซึ่งจะไหลออกมาเป็นครั้งคราว เนื่องจากปรอทที่ไหลใส่พระโขนงไว้”

เมื่อประดิษฐานพระบรมโกศหรือพระโกศไว้จนถึงช่วงที่การเตรียมพระเมรุเรียบ ร้อย และทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ถวายพระเพลิง ก่อนการเคลื่อนย้ายพระบรมศพหรือพระศพออกสู่พระเมรุ มีการ
 พระราชทานเพลิงบุพโพในเบื้องต้น โดยที่เจ้าพนักงานจะเปลื้องเครื่องสุกาศพ ซึ่งเป็นการนำสิ่งปฏิภูม
 ภายในพระโกศ เช่น กระดาษฟาง หมอนหนุน ไปเผาพร้อมกับพระบุพโพ ก่อนเผาพระบุพโพจะมีการ
 สดับปกรณ์ก่อนสถานที่เผาพระบุพโพจะอยู่ตามวัดต่างๆ เป็นคนละส่วนกับการออกพระเมรุที่ต้อง
 สนามหลวงและหากมีการตั้งพระศพเจ้านายพร้อมกันหลายพระองค์ก็นำพระบุพโพไปเผาพร้อมกัน

ความหมายของโกศ, พระโกศ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2538 : 122) ให้ความหมายของ โกศ ไว้ว่า ที่ใส่ศพหนึ่ง
 เป็นรูปทรงกลมทรงกระบอก ฝาครอบมียอด ที่ใส่กระดูก, มีขนาดต่างๆ ฝาครอบมียอด

สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2516 – 2517 :1687) กล่าวว่า โกศ ที่ใส่ศพหนึ่งมีอยู่ 2
 ชั้นคือ ชั้นในและชั้นนอก ชั้นในเรียกในทางราชการว่า“โกศ” มีอยู่ 2 ชนิด คือ ชนิดเป็นรูปกลมทรง
 กระบอกรูปปากผายฝาครอบเป็นลูกแก้ว 5 ชั้น มียอดทำด้วยเงินลงรักปิดทอง มีอยู่องค์เดียวสำหรับทรง
 พระบรมศพสมเด็จพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ นอกนั้นทำด้วยทองแดงหรือลงรักปิดทอง สำหรับทรงพระ
 ศพพระราชวงศ์ชั้นเจ้าฟ้าครอบ 5 ชั้นมียอด และสำหรับพระราชวงศ์ตั้งแต่พระองค์เจ้าลงไปจน
 ข้าราชการฝาครอบ 3 ชั้นมียอด หุ้มผ้าขาวสำหรับพระวงศ์ และลงรักปิดทองสำหรับข้าราชการ

สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2561-2517 :1687 – 1690) กล่าวเกี่ยวกับโกศว่า
 ส่วนชั้นนอกเรียกว่า “ลอง” สำหรับประกอบนอกโกศอีกทีหนึ่ง มีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้น เช่น
 พระลองทองใหญ่ จนถึงลองราชินิกุล ทั้งชั้นในซึ่งเรียกว่า โกศ และชั้นนอกซึ่งเรียกว่า ลอง มักเรียกร
 วมๆกันเป็นสามัญว่า “โกศ”

เรื่องฤทธิ์ สังขะโร (2542:98 – 99) กล่าวเกี่ยวกับโกศไว้ว่า โกศ มาจากภาษาสันสกฤตแปล
 โดยนิรุกติญได้ใจความว่า“เครื่องหุ้มหรือครอบ”ความนี้หมายถึงเทวาลัยที่ประดิษฐานคิ่วลึงค์ บาง
 ท่านแปลว่า “ปรางค์” ก็มี ไทยเรานำมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องประดับศพบุคคลชั้นสูง มีส่วนภายนอก
 เรียกว่า “พระลอง” โกศเป็นเครื่องประดับยศ สามารถบ่งบอกถึงเกียรติยศระหว่างชนชั้นได้ชัดเจน

พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรมราชบัณฑิตยสถาน (2526 : 55) กล่าวว่า โกศ เป็นภาชนะชนิดหนึ่ง
 สำหรับใส่ศพเจ้านายหรือผู้มีบรรดาศักดิ์ ที่จัดทำศพให้อยู่ในอากรนึ่ง ซึ่งต่างกับสามัญชนทั่วไป รูปทรง

ของโกศตามธรรมเนียมเป็นรูปทรงกระบอกปากผาย ตั้งบนฐานบัวจกกลม ปากโกศมีฝาครอบทำเป็นทรงปริก ประกอบด้วยลูกแก้ว 5 ชั้น

สมภพ ภิรมย์ (2539 : 17 – 20) กล่าวว่า พระโกศ ในที่นี้หมายถึงที่ใส่ศพหนึ่งของพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศ์ ราชวงศ์ และโกศ ซึ่งพระมหากษัตริย์พระราชทานเกียรติยศให้ใช้โกศใส่ศพบุคคลสามัญ จากสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 3 “โกศ” คือที่ใส่ศพหนึ่ง มีอยู่ 2 ชั้น คือ ชั้นนอกและชั้นใน

- ชั้นนอก เรียกว่า “ลอง” (ทำด้วยโครงไม้หุ้มทอง ปิดทองประดับกระจกอันมณี)

- ชั้นใน เรียกว่า “โกศ” (ทำด้วยเหล็กหรือทองแดงหรือเงินปิดทอง) ชั้นนอกที่เรียกว่า “ลอง” นั้นสำหรับประกอบปิด “โกศชั้นใน” คำว่า “ลอง” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายว่า

ลอง น. ของที่ทำรองรับไว้ชั้นใน : เรียกพระโกศที่ประกอบนอกว่าพระลอง มีหลายลำดับตามฐานานศักดิ์

ต้องฤดี มากบุญ (2539 :1– 2) กล่าวว่า คำว่า “พระโกศ” หมายถึง โกศที่ใช้บรรจุพระบรมศพของพระมหากษัตริย์หรือพระศพของพระบรมวงศานุวงศ์ และพระศพเจ้านายชั้นสูงต่างๆหรือหากเป็นศพข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์สูงก็จะได้รับพระราชทานโกศเพื่อบรรจุศพ ซึ่งมีหลายแบบหลายชั้นตามยศและบรรดาศักดิ์ที่แตกต่างกันออกไป

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ กล่าวไว้ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง (2542 :499) ว่า พระโกศทองพระบรมศพและพระศพเจ้านาย กับโกศพระราชทานสำหรับศพข้าราชการผู้มีบรรดาศักดิ์สูง

ดังกล่าวสรุปได้ว่า พระโกศและโกศ สำหรับใส่ศพหนึ่งเป็นรูปกลมทรงกระบอก มีขนาดใหญ่พอบรรจุศพขนาดเท่าคนจริงได้ ถ้าเป็นการบรรจุพระบรมศพของพระเจ้าแผ่นดิน หรือพระศพพระบรมวงศานุวงศ์และพระศพเจ้านายชั้นสูง ก็จะเรียกว่า “พระโกศ” แต่ถ้าบรรจุศพข้าราชการชั้นสูง ผู้มีบรรดาศักดิ์หรือสามัญชนที่พระราชทาน ก็จะเรียกว่า “โกศ” โกศกับลอง จะใช้คู่กันไปตามฐานะบรรดาศักดิ์ เช่น พระโกศทองใหญ่ใช้คู่กับพระลองทองใหญ่

วิวัฒนาการของพระโกศ

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2539 :18) ได้กล่าวถึงประเพณีการฝังศพอันเป็นที่มาของโกศไว้ว่า ประเพณีฝังศพมนุษย์ยุคเริ่มแรกของอุษาคเนย์ มักวางศพนอนเหยียดยาวราบกับพื้นหลุม แต่มีบางแห่งฝังศพหนึ่งนักโบราณคดีพบประเพณีฝังศพในท่างู เช่น ที่เวียงจันทน์ และมาเลเซียมีอายุเกือบหมื่นปี นักโบราณคดีพบเพียง 2 โครง ปัจจุบันการฝังศพยังพบในกลุ่มชนที่อยู่หมู่เกาะทางทะเลได้ และพบในกลุ่มไทดำ ซึ่งเป็นพวกพูดภาษาตระกูลไทย – ลาว เวียงจันทน์และจีนประมาณ 2,000 ปีมาแล้ว เมื่อคนตายแล้วก็ฝังชั่วคราวระยะหนึ่ง เมื่อเนื้อหนังมังสาเปื่อยเน่าไปหมดแล้วจึงขุดขึ้นมาทำความสะอาดกระดูกแล้วบรรจุใส่ภาชนะ เช่น หม้อ ไห จากนั้นก็เอาไปฝังอีกครั้งหนึ่งเรียกว่า “การฝังศพครั้งที่สอง” พบทั่วไปในภูมิภาค

อุษาคเนย์ตั้งแต่มณฑลทวายสี, เวียดนาม และลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ในประเทศไทยพบในอีสานแถบลุ่มแม่น้ำมูล – ชีตอนล่าง ตั้งแต่เขตจังหวัดมหาสารคามไปจนถึงอุบลราชธานี นอกจากนี้ยังมีการค้นพบหลักฐานประเพณีการฝังศพครั้งที่สองคือไหหิน ที่ทุ่งไหหินแขวงเชียงขวางในลาว และหีบหินหรือถังหินในเขมร ซึ่งสันนิษฐานว่าคงใช้เป็นที่บรรจุศพ ไหหินในลาวและถังหินหรือหีบหินในเขมรจะเป็นจุดเริ่มต้นของโกศ (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2539 : 111 – 113)

ประเพณีการฝังศพนั้น อาจจะเป็นที่มาของการบรรจุศพลงโกศในไทย เพราะการเอาศพเข้าโกศจะต้องอยู่ในท่านั่ง เพราะโกศมีลักษณะแนวตั้ง ซึ่งใกล้เคียงกับการปลงศพของชาวฮินดู, เขมร และจีน ดังที่ เรื่องฤทธิ์ สังฆะโร ได้กล่าวไว้ว่า การปลงศพของชาวฮินดูตามลัทธิวิมูติจะเข้าโกศในท่านั่ง แต่พุทธจะเข้าหีบในท่านอน ไทยได้นำหลักการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในราชสำนัก จึงกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีชั้นสูง เขมรแต่เดิมก็เข้าโกศในท่านั่ง แต่ไม่ได้ตกแต่งรูปลักษณะโกศให้สวยงาม และภายหลังได้มาถอดแบบจากไทยส่วนประเทศจีน (บางมณฑล) ก็ใช้โกศ แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อบรรจุเป้าหมายในทางศาสนา แต่ไทยเราถือเป็นเรื่องเกียรติยศและฐานันดรศักดิ์ กล่าวโดยสรุป คือ ปรับจากลัทธิเทวราชมาใช้นั่นเอง (เรื่องฤทธิ์ สังฆะโร. 2542 : 99)

ดังกล่าวสอดคล้องกับ ป.บุญนาค ที่ว่า ต้นกำเนิดของ “พระเมรุมาศ” ในสยามนั้นเชื่อกันว่าเป็นอิทธิพลความเชื่อแบบฮินดูที่ไทยได้รับมาจากเขมร กล่าวคือ คติความเชื่อเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์หรือที่เรียกว่า “ลัทธิเทวราช” กับคติความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาประกอบด้วย ภูเขาพระสุเมรุ ทวีป ภูเขา และแม่น้ำ – มหาสมุทร แต่แนวความเชื่อต่างๆได้ถูกนำมาผสมผสานกับทัศนคติที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธอย่างแนบเนียน จนกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (ป.บุญนาค. 2539 : 19)

ประเพณีทำศพ นับว่าเป็นวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ คนไทยนั้นได้ถูกปลูกฝังให้มีจิตใจเคารพยึดมั่นในความกตัญญูต่ผู้ที่เราทำคุณประโยชน์ให้แก่บ้านเมือง โดยเฉพาะต่อองค์พระมหากษัตริย์ ที่ได้รับการยกย่องเปรียบเสมือน “สมมุติเทพ” ดังนั้นตามโบราณราชประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อพระมหากษัตริย์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จสวรรคตหรือพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ทรงประกอบคุณงามความดีให้แก่ชาติบ้านเมืองสิ้นพระชนม์ จะมีการบำเพ็ญพระราชกุศล และถวายพระเพลิงตามลำดับ ตามโบราณราชประเพณีนั้น เมื่อพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์สวรรคต จะสรงน้ำพระบรมศพโดยสรงทั้งพระองค์ จากนั้นสาวพระเกศาจนแห้งสนิท แล้วจึงใช้ผ้าฝ้ายขาวเนื้อละเอียดที่ทอด้วยเส้นด้ายที่เล็กมาห่อพระศพ สลับกับสำลีที่ปั่นมาแล้วประมาณร้อยครั้ง และชโลมพระศพด้วยน้ำหอม แป้งกระแจะต่างๆ จากนั้นจะนำพระบรมศพหรือพระศพบรรจุไว้ในโกศทอง (ต้องฤดี มากบุญ. 2539 : 1)

ส่วนคติในการสร้างเมรุนั้น ต้องฤดี มากบุญ ได้อ้างถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงสันนิษฐานไว้ว่าตามความเชื่อของคนไทยแต่เดิมนั้นถือเรื่องไตรภูมิ ตามคติของพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงภพจักรวาล อันมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของภูมิทั้งสาม และราย

ล้อมด้วยสรรพสิ่งนานา นับแต่วิมานทำวจุโลกบาล เขาสัตบริภัณฑ์ เป็นอาทิ ดังนั้นจึงได้นำคติความเชื่อจากไตรภูมิมาใช้ประกอบพิธีถวายพระเพลิงจะมีส่วนจำลองให้ละม้ายกับดินแดนเขาพระสุเมรุด้วย ดังเช่น โบราณจะมีรูปสัตว์ป่าหิมพานต์มีลักษณะหลากหลายนานาพรรณ บนหลังตั้งสังเค็ด (ทานวัตถุ) ผ้าไตรถวายสงฆ์ เดินเข้ากระบวนแห่อัญเชิญพระบรมศพสู่พระเมรุมาศ หรือเป็นแม่แต่การสร้างพระเมรุทองอยู่ภายในพระเมรุใหญ่ ก็เชื่อว่าเป็นความคิดสร้างสรรค์หมายความว่าถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ เขาพระสุเมรุนั่นเอง (ต้องฤดี มากบุญ, 2539:3) ธรรม เนียมการใช้โกศบรรจุศพไม่มีผู้ใดทราบแน่ชัดว่าเริ่มตั้งแต่สมัยใด เรื่องฤทธิ์ สังฆะโร (2542:99) กล่าวอ้างตามที่ พระเจ้าวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ได้ประทานเล่าไว้ในหนังสือ “เจ้าชีวิต” ความตอนหนึ่งว่า

“การที่คนไทยใช้โกศนี้ ไม่มีผู้ใดทราบแน่ชัดว่าเริ่มแต่สมัยใด สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตรัสว่าน่าจะเป็นแต่สมัยที่ไทยโบราณยังเป็นชนที่ไม่มีถิ่นประจำเฉพาะและเร่ร่อนอยู่ จึงต้องเอาศพพ้อเมืองขึ้นเกวียนไปด้วย เมื่อใดมีโอกาสจำทำการเผาศพ การตั้งเกวียนตามแบบโกศง่ายกว่าหีบยาวๆ ครั้นถึง พ.ศ. 2351 พระพุทธยอดฟ้าฯ โปรดให้สร้างโกศทองคำอันมีลวดลายเครื่องตกแต่งงดงามยิ่งนัก ซึ่งได้นามว่าพระบรมโกศทองใหญ่ ถอดออกเป็นส่วนๆ ได้และเมื่อจะใช้ก็นำเข้าประกอบกันได้...”

เริ่มปรากฏหลักฐานที่เกี่ยวกับการเผา หรือการพระบรมศพถวายพระเพลิงพระบรมศพ ก็เป็นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในไตรภูมิพระร่วงซึ่งเชื่อกันว่ามีมาแต่ในสมัยพระยาลิไท จึงสันนิษฐานได้ว่าพระยาลิไทน่าจะเขียนเล่าพระราชพิธีพระศพจากความจริงในสมัยสุโขทัยนั่นเอง ดังความตอนหนึ่งในวรรณคดี ดังนี้ (รักไทย สิงห์สถิตย์. 2530:7-8)

“เมื่อนั้นจึงพระญากัณฑ์พรตราชัน ๓ ก็ทิพพวงศตพิตรชะโลมด้วยกระแจะจวงจันทร์ แล้วจึงเอาผ้าขาวอันเนื้อละเอียดมาตราสังศพพระญามหาจักรพรรดิราชัน แล้วจึงเอาสาลีอันดีด้วยสะพัดได้และร้อยคาบมาห่อชั้น 1 แล้วเอาผ้าขาวละเอียดมาห่อชั้น 1 เล่า แล้วเอาสาลีอันละเอียดมาห่อเล่า ดังนั้นนอกผ้าตราสังทั้งหลายเป็นพันชั้นคือว่าห่อผ้า 500 ชั้น แลสาลีอันอ่อนนั้นก็ได้ 500 ชั้น จึงรดด้วยน้ำหอมอันอบได้และร้อยคาบแล้วเอาใส่ในโกศทองอันประดับด้วยถมอ (หิน) แลรจนาด้วยวรรณลวดลายทั้งหลาย อันละเอียดหนักหนาแล้วจึงยกศพไปลงสัการด้วยแก่นจันทร์กฤษณาทั้งหลาย”

หลักฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่กล่าวถึงการพระบรมศพ ปรากฏครั้งแรกในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ที่ 2 (พระเจ้าสามพระยา) แต่มีกล่าวถึง “พระเมรุมาศ” จนกระทั่งมาถึงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศราชที่ 3 (สมเด็จพระเอกาทศราช) จึงได้มีการกล่าวถึง “พระเมรุมาศ” เป็นครั้งแรกในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระเมรุมาศในครั้งนั้นสูง

เทียบได้เท่ากับตึกปัจจุบันที่สูงถึง 20 ชั้นทีเดียว)ในรัชกาลต่อมาก็ได้มีการสร้างพระเมรุมาศที่สูงเท่ากับตึก30 ชั้นก็มีพระเมรุมาศที่สูงให้เช่นนี้เป็นความอลังการของช่างไทย (ป.บุณนาค. 2539 :18)

ป.บุณนาค (2539 : 22) กล่าวว่า พระเมรุมาศในงานพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศที่มีความสูง 45 วา หรือ 90.00 เมตร โดยอ้างถึงพระราชพงศาวดารที่กล่าวถึงงานพระบรมศพนั้น ได้พรรณนาถึงรายละเอียดของการสร้างพระเมรุมาศ ทั้งรูปแบบและรายละเอียดในการตกแต่งมากกว่าที่เคยปรากฏในที่อื่นๆ ดังนี้

“...ทั้งสองพระองค์จึงมีรับสั่งให้ตั้งพระเมรุทองที่ท้องสนามหลวงแล้วตั้งพระเมรุใหญ่สูง แล้วปิดทองประดับกระจกเป็นลวดลายรองสามชั้นเป็นหลั่นๆ ลงมาตามที จึงมีพระเมรุใหญ่สูงสุดยอดพระเมรุนั้น 45 วา (เท่ากับ 90.00 เมตร : ป.บุณนาค) ฝานั้นแบ่งหุ้มปิดกระดานปูพื้นแดง เขียนเป็นชั้นนาค ชั้นครุฑ ชั้นอสุร และชั้นเทวดา และชั้นพระอินทร์ ชั้นพรหมตามอย่างเขาพระเมรุ ฝาข้างในเขียนเป็นดอกสมุณฑาละมณฑาเงินแกมกัน และเครื่องพระเมรุนั้นมีบรรันแถลงและมุข 11 ชั้น เครื่องบนจำหนักปิดทองประดับกระจก ขุนสุเมรุทิพราชเป็นนายช่างอำนวยการ พระเมรุใหญ่นั้นมีประตู 4 ทิศ ตั้งรูปกนิษฐรูปอสุรทั้ง 4 ประตู พระเมรุใหญ่นั้นปิดทองที่บริเวณเชิงเสากลางพระเมรุทองก่อนเป็นแท่นรับเชิงตระกอน อันเสาเชิงตระกอนนั้นก็ปิดทองประดับกระจก เป็นที่ตั้งพระบรมโกศแล้วจึงมีเมรุทิศ 4 เมรุแทรก 4 เป็น 8 ทิศ ปิดกระจกเป็นลวดลายต่างๆ แล้วจึงมีรูปเทวดาและรูปคนธรรพ์ และครุฑ กิณรทั้งรูปคชสีห์ ราชสีห์ และหงส์เหิม และรูปนรสิงห์และสิงโต ทั้งรูปมังกรเหินาคา และรูปทักกะทอ รูปช้างม้าและเลียงผา สารพัดรูปสัตว์ปวงต่างๆ นานาครบครันตั้งรอบพระเมรุชั้นกันตามทีแล้ว จึงกันราชวัติสามชั้น ราชวัตินั้นปิดทอง ปิดนาค ปิดเงิน และตีเชือกเป็นทางเดินที่สำหรับจะเชิญพระบรมศพมา ริมทางนั้นจึงตั้งต้นไม้กระถางอันมีดอกต่างๆ แล้วประดับประดาด้วยฉัตรและธงงามไสว...”

นอกจากนี้ในพระราชพงศาวดารตอนนี้ยังได้เอ่ยถึงนายช่างผู้ก่อสร้างเป็นครั้งแรกในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยระบุชื่อไว้ว่า“ขุนสุเมรุทิพราช” ซึ่งก่อนหน้านี้จะไม่พบชื่อของนายช่างผู้ออกแบบก่อสร้างหรือผู้อำนวยการก่อสร้างมาก่อนเลย เมื่อพิจารณาดูราชทินนาม“ขุนสุเมรุทิพราช” ก็จะเห็นได้ว่าเป็นตำแหน่งสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่สร้างเมรุโดยตรงแน่นอน (ป.บุณนาค.2539:22-23)

การสร้างพระเมรุหรือพระบรมเมรุมาศ (เมรุทอง) เพื่อใช้ในการถวายพระเพลิงเจ้านายชั้นสูงนั้น มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว การสร้างพระเมรุนั้นคงเป็นการสร้างขึ้นชั่วคราวไม่ถาวร เมื่อใช้เสร็จก็รื้อออกไป (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2539:132)

ปรากฏหลักฐานว่า การสร้างพระเมรุและพระโกศ เป็นของที่สร้างขึ้นเพื่อใช้คู่กันมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังที่ ต้องฤดี มากบุญ (2539:3) กล่าวไว้ว่า การถวายพระเพลิงพระบรมศพในสมัยอยุธยานั้น สิ่งจำเป็นที่ต้องจัดเตรียมให้พร้อมนอกจากการจัดเตรียมพระเมรุมาศอันมาขนาดใหญ่มหึมาแล้ว ยังมีอุปกรณ์อีกหลายอย่างคือ พระโกศไม้จันทร์ เครื่องฟืนไม้จันทร์ ภูพหอม เทียนทอง พระโกศบรรจุ

พระบรมอัฐิและพระผอบบรรจุพระบรมราชสรีรางคาร เครื่องดอกไม้สดประดับพระเมรุมาศ เหล่านี้ต้องเตรียมพร้อมสรรพ

พระเมรุมาศสมัยรัตนโกสินทร์ได้นำแบบอย่างสมัยกรุงศรีอยุธยามาใช้แทบทั้งสิ้น ในการถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในแผ่นดินสมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยปรากฏหลักฐานว่า โปรดฯ สร้างตามแบบพระเมรุพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเก่าอย่างสมพระเกียรติ ซึ่งก็ได้เป็นแบบอย่างที่ใช้ต่อมาในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยด้วยครั้นมาถึงคราวพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เพิ่มเติมรายละเอียดจากรัชกาลก่อนๆ คือ มีการระบุรูปแบบของเครื่องบนอย่างชัดเจนว่าเป็นแบบ “ปราสาทห้ายอด” และพระเมรุมาศตามแบบอย่าง พระเมรุมาศในงานพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ๆ นี้เองใช้เป็นแบบอย่างหรือเป็นต้นแบบในการสร้างพระเมรุมาศในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเวลาต่อมา ครั้นถึงคราวพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็โปรดเกล้าฯ ให้สร้างสมเกียรติดังเช่นที่เคยทำมา ในงานพระบรมศพก่อนหน้านี้ ในงานพระเมรุครั้งนี้ได้มีการกล่าวถึงผู้สร้างพระเมรุซึ่งได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม พุทธศักราช 2411 ได้มีการจัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ เมรุท้องสนามหลวง โดยโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำพระเมรุมาศตามอย่างพระเมรุมาศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทุกประการ สำหรับช่างไทยที่ออกแบบพระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ “พระยาอภัยรณฤทธิ์” (ป.บุณนาค. 2539:24-27)

จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงได้มีพระบรมราชโองการตัดทอนการพระบรมศพของพระองค์ให้น้อยลง เป็นต้นว่าให้สร้างพระเมรุมาศให้มีขนาดเล็กลงเพียงพอเผาได้ไม่ให้สูงถึงสองเส้นดังแต่ก่อน รวมนครให้ตั้งพระบรมศพฉลองพระเมรุมาศในเวลาหลายวันหลายคืน เปลี่ยนเป็นการอันเชิญพระบรมศพออกพระเมรุแล้วถวายพระเพลิงให้เสร็จในวันเดียวกัน หลังจากที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว มีการเก็บอัฐิประมวลลงในพระโกศทองคำประดับฟุ่มเฟือยอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในที่อันควรสักการะต่อไป ในสมัยกรุงศรีอยุธยาอัญเชิญไปบรรจุไว้ ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ แต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์อัญเชิญไปประดิษฐาน ณ พระราชมณเฑียรในพระบรมมหาราชวัง (ต้องฤดี มากบุญ. 2539 : 9)

นับตั้งแต่งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา แม้ว่าขนาดพระเมรุมาศจะเล็กลง แต่แบบแผนรวมทั้งแนวความคิดสร้างสรรค์ของช่างที่จะปรุงแต่งสร้างความงดงามแก่พระเมรุมาศนั้นด้วยความวิจิตรบรรจง ยังคงอยู่สืบมาจนเท่าทุกวันนี้

รูปแบบพระโกศสมัยรัตนโกสินทร์

เรื่องฤทธิ์ สังขะโร (2542 : 99 – 100) กล่าวเกี่ยวกับการใช้โกศตามรูปแบบของโกศหลวงไว้ พระโกศ จะใช้ตั้งแต่พระโกศทองใหญ่จนถึงพระโกศมณฑป ซึ่งนับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินลงมาจนถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระราชวงศ์เธอที่เป็นสะใภ้หลวงและได้รับพระราชทานตราทุติจุลจอมเกล้า ส่วน โกศ จะใช้ตั้งแต่พระบรมวงศ์เธอและหม่อมเจ้าลงมาถึงชั้นนายกรัชมุนตรี ประธานศาลฎีกา ประธานวุฒิสภา และประธานผู้แทนราษฎรซึ่งถึงแก่กรรมขณะดำรงตำแหน่ง

กัมม (2549 : ออนไลน์) กล่าวว่า เมื่อในรัชกาลที่ 6 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้กรมพระดำรงราชานุภาพ แต่งหนังสือเรื่องตำนานพระโกศให้หอพระสมุดพิมพ์เล่ม 1 ครั้นต่อมาเรายังได้พิจารณาพบเค้าเงื่อน และได้ความรู้ในเรื่องในเรื่อตำนานพระโกศเพิ่มเติมอีกหลายข้อแต่ยังไม่ได้เขียนลงไว้เป็นลาลักษณ์อักษร คือ

1. พิจารณาโกศต่างๆ ซึ่งสร้างชั้นเก่าในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ดูเหมือนจะมีแบบกำหนดคักัดโกศเป็น 3 ชั้นโดยลำดับกันพึงสังเกตได้ด้วยรูปทรงฝาโกศ

- ชั้นที่ 1 โกศฝาเป็นทรงมงกุฎ เช่น พระโกศทองใหญ่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯให้สร้างสำหรับทรงพระบรมศพของพระองค์เอง และมีโกศไม้สิบสองใบหนึ่งซึ่งทรงเป็นฝามงกุฎ (เป็นฝีมือช่างครั้งรัชกาลที่ 2 หรือ ที่3) แต่น่าสันนิษฐานว่าทำตามรูปพระโกศไม้สิบสอง ซึ่งในหนังสือพงศาวดารว่าสร้างทรงพระศพกรมพระราชวังบวร รัชกาลที่ 1 (เมื่อก่อนสร้างพระโกศทองใหญ่) โกศฝาทรงมงกุฎสำหรับแต่ทรงพระบรมศพ กับพระศพเจ้านายซึ่งพระราชทานเกียรติยศอย่างสูงสุด

- ชั้นที่ 2 โกศฝา เป็นทรงยอดปราสาท เช่น โกศกุดั่นซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯให้สร้าง (ก่อนโกศไม้สิบสองฝาทรงมงกุฎ และพระโกศทองใหญ่) สำหรับทรงพระศพสมเด็จพระที่นั่ง 2 พระองค์ และโกศ 8 เหลี่ยมใช้ทรงพระศพเจ้านายแต่ก่อน

- ชั้นที่ 3 โกศฝาปริก เช่น โกศไม้สิบสองอีกใบหนึ่ง (แต่ปลีเป็นยอดเมื่อภายหลัง) กับโกศโถสำหรับใส่ศพขุนนาง

หรือว่าโดยย่อ โกศต่างกันเป็น 3 ชั้น คือ โกศสำหรับทรงพระบรมศพทำฝาเป็นมงกุฎ โกศสำหรับทรงพระศพเจ้านายทำฝาเป็นทรงยอดปราสาท และโกศสำหรับศพขุนนางทำฝาเป็นทรงปริกเป็นแบบแผนมาดังนี้ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ข้อนี้รู้ได้ด้วยมีโกศสร้างครั้งกรุงธนบุรีอยู่ 2 ใบ ใบหนึ่งเป็นโกศกลมฝาทรงมงกุฎ อีกใบหนึ่งเป็นโกศแปดเหลี่ยมฝาทรงปราสาท มีเรื่องในพงศาวดารสอให้เห็นว่าโกศฝาทรงมงกุฎนั้น พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดฯให้สร้างสำหรับทรงพระศพกรมพระเทพามาตย์พระราชชนนีพันปีหลวง ซึ่งถวายพระเพลิงเมื่อ พ.ศ. 2318 โกศใบที่ยอดเป็นทรงปราสาทก็คงให้สร้างสำหรับทรงพระศพเจ้านายครั้งกรุงธนบุรี ตามแบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา เพราะฉะนั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดฯให้สร้างโกศตามแบบเดียวกันสืบมา เป็นแต่แก่พระโกศทองใหญ่เป็นแปดเหลี่ยม และแก้แบบโกศแปดเหลี่ยมฝาทรงยอดปราสาท สำหรับทรงพระศพ

เจ้านาย ซึ่งของเดิมตัวโกศเป็นแต่จำหลักปิดทอง ให้ประดับกระจกเพิ่มขึ้น จึงเรียกว่าโกศกุดั่น เมื่อมีพระโกศกุดั่นขึ้นแล้ว โกศแปดเหลี่ยมผาทรงยอดปราสาทของเดิมก็ลดศักดิ์ลงมาสำหรับเจ้านายสามัญ และที่สุดเอาไปใส่ศพเจ้าพระยา และสตรีมีบรรดาศักดิ์สูงก็มี คงเริ่มพระราชทานเฉพาะแต่ศพที่เป็นพระญาติ แล้วจึงเลยกลายไปเป็นตามยศ

โกศสำหรับใส่ศพขุนนาง เดิมเห็นจะมีแต่ที่เรียกว่าโกศโกอย่างเดียวมาสร้างโกศไม้สิบสองเพิ่มขึ้นเมื่อภายหลังรัชกาลที่ 3 มีอยู่ 2 องค์ คือ ใบหนึ่งผาเป็นทรงปริกส่อให้เห็นว่าสร้างสำหรับศพขุนนาง คงเป็นชั้นเจ้าพระยาอัศรมหาเสนาบดีซึ่งสูงศักดิ์กว่าเจ้าพระยาจุลศตมภ์ที่ใช้โกศโก แต่โกศไม้สิบสองอีกใบหนึ่งนั้นผาเป็นทรงมงกุฎและตัวโกศจำหลักลายเป็นอย่างอื่นไม่เหมือนเป็นโกศไม้สิบสองที่เป็นคู่กัน ส่อให้เห็นว่าสร้างแต่คราวและเพื่อกิจต่างกัน ลองคิดค้นว่าจะสร้างสำหรับศพบุคคลชั้นไหน เพราะโกศเจ้าก็มีโกศแปดเหลี่ยมผาทรงยอดปราสาทอยู่แล้ว ศพขุนนางก็มีโกศโกกับโกศไม้สิบสองผาทรงปริกอยู่แล้ว เห็นว่าบุคคลจำพวกเดียวที่ศักดิ์ไม่เข้ากันกับโกศอย่างใดทั้งสองอย่างนั้น คือที่เป็นเจ้านองพระราชวงศ์ เช่น กรมขุนสุนทรภูเบศร (เรื่องชาวเมืองชลบุรี ผู้ได้กระทำสัตย์เป็นพระภาคากับกรมพระราชวังบวรรัชกาลที่ 1 มาแต่ก่อน) ซึ่งศักดิ์เหมาะแก่โกศชั้นนั้น (บางทีจะสร้างเมื่อศพกรมขุนสุนทรภูเบศรนั่นเอง จึงเอารูปหุ่นพระโกศกรมพระราชวังบวรเป็นแบบ) นอกจากกรมขุนสุนทรภูเบศร เมื่อพระศพกรมหมื่นนริทรภักดี ใช้โกศไม้สิบสองใบเดียวกัน เพราะฉะนั้นต่อมาจึงใช้โกศไม้สิบสองใบนั้นสำหรับพระศพเจ้านายต่างกรมวังหน้า

2. โกศต่างๆที่ลงบัญชีไว้ในหนังสือตำนานพระโกศนั้น สังเกตดูว่าจัดสร้างต่อในรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 โดยมาก มีโกศซึ่งสร้างก่อนนั้น และยังเป็นโกศของสงวน เช่น พระโกศทองใหญ่และโกศกุดั่นก็หลายใบ เหลือโกศสำหรับใช้สักสามสี่ใบ เจ้านายและผู้มีบรรดาศักดิ์ศพใส่โกศก็มีมากมั่นในสมัยชั้นหลังเมื่อมีโกศมากขึ้นแล้ว บางคราวยังต้องเปลื้องโกศศพเก่าทิ้งไว้แต่ลงใน เอาโกศไปประดับศพใหม่มีเนื้อๆ เมื่อโกศมีน้อยจะทำอย่างไรกัน อธิบายข้อนี้ไปแลเห็นธรรมเนียมเก่าปรากฏอยู่ในสำนวนจดหมายเหตุกรมวังครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่งว่าด้วยงานพระศพ (เรียกในนั้นว่า"สมเด็จพระบรมศพ") เจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพ พระราชธิดาสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ.2278 ใช้คำเรียกลงในซึ่งทรงพระศพว่า "พระโกศ" เรียกพระโกศที่ประกอบนอกว่า "พระลง" พิเคราะห์ถูกต้องตามจริง (แต่เหตุใดมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงเรียกกลับกันไปเสีย ข้อนี้หาทราบไม่) สำนวนในจดหมายเหตุนั้นส่อให้เห็นว่าที่เรียกศพใส่โกศ คือใส่ลงในเท่านั้น ที่เราเรียกว่าโกศเดี่ยวนั้นเป็นแต่เครื่องประดับ ถ้าพระศพศักดิ์สูงก็ประกอบ "พระลง" ประดับอยู่เสมอ ถ้าเป็นศพสามัญชั้นต่ำลงมาก็ใส่แต่ "โกศ" ตั้งไว้แต่ในเวลาฝังงานหน้าศพหรือเมื่อแห่ตั้งที่เมรุ จึงประกอบลง (คือโกศนอก) เป็นเครื่องประดับ ประเพณีเดิมเห็นจะเป็นอย่างว่านี้ โกศลงในแม้ใส่ศพศักดิ์ชั้นต่ำจึงปิดทองที่ใบ

จุลทรรศน์ พยาชมรานนท์ (2542 : 494-499) กล่าวไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง โกศสำหรับใส่ศพทำด้วยโลหะต่างๆ กันตามลำดับฐานานุศักดิ์ของศพ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาโกศสำหรับ

ใส่พระบรมศพพระมหากษัตริย์ทำด้วยทองคำ ในสมัยรัตนโกสินทร์โกศที่ใช้เฉพาะใส่พระบรมศพสมเด็จพระมหากษัตริย์ทำด้วยทองเงินลงรักปิดทองคำเปลวและโกศสำหรับใส่ศพเจ้านายลงไปถึงข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์ทำด้วยทองแดงบ้าง ทำด้วยเหล็กบ้าง ภายนอกลูกโกศลงรักปิดทองคำเปลว แต่จะมีสิ่งสังเกตลักษณะ แตกต่างแห่งฐานานุศักดิ์ได้ที่ตรงฝาครอบโกศ กล่าว คือ ถ้าเป็นโกศพระศพพระราชวงศ์ชั้นเจ้าฟ้าลงไปถึงข้าราชการ ฝาครอบโกศเป็นทรงปริกประกอบ ด้วยลูกแก้วเพียง 3 ชั้นเท่านั้น พระโกศที่ทรงพระบรมศพและพระศพเจ้านาย กับโกศพระราชทานสำหรับศพข้าราชการผู้มีบรรดาศักดิ์สูง มีอยู่ในเวลานี้ 14 อย่าง เรียงตามลำดับการจัดสร้างในแต่รัชสมัยดังนี้

1. พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)
2. พระโกศกุดั่นใหญ่
3. พระโกศกุดั่นน้อย
4. พระโกศไม้สิบสอง
5. โกศแปดเหลี่ยม
6. โกศโก
7. พระโกศทองน้อย
8. พระโกศมณฑป
9. พระโกศราชวงศ์
10. พระโกศราชินีกุล
11. โกศเกราะ
12. พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
13. พระโกศทองเล็ก

สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2516-2517 : 1687-1690) กล่าวว่า ส่วนชั้น นอกของโกศเรียกว่า “ลอง” สำหรับประกอบตัวนอกของโกศอีกทีหนึ่งมีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้นดังนี้

1. พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

กรมพระสมมตอมรพันธ์และคณะ (2539 :2) กล่าวว่า พระโกศทองใหญ่(รัชกาลที่ 1) ทำด้วยไม้แกะสลักลงลายทองแปดเหลี่ยมหุ้มด้วยทองคำตลอดองค์ฝายอดทรงมงกุฏ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2351สำหรับทรงพระบรมศพของพระองค์ เมื่อสร้างเสร็จในปีนั้น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพสิ้นพระชนม์ ทรงพระอาลัยมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระลองทองใหญ่นี้ทรงพระศพเป็นประเดิม

แล้วจึงได้ใช้ทรงพระบรมศพสมเด็จพระมหากษัตริย์และอัครมเหสีโดยที่พระลองทองใหญ่นี้ ในรัชกาลที่ 1 ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพมาแล้ว ในรัชกาลต่อมาจึงได้อนุโลมพระราชทานทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าและสมเด็จพระบรมวงศ์ที่ทรงมีพระเกียรติคุณยิ่งเป็นกรณีพิเศษ

นอกจากนี้ สมภพ ภิรมย์ (2528 :31-32) กล่าวว่า ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสร้างพระบรมโกศทองคำด้วยฝีมือพระหัตถ์ของพระองค์เอง และสำหรับใส่พระองค์เองเมื่อสวรรคตแล้ว พระบรมโกศใบนี้คือที่เรียกกันว่าพระโกศ “ทองใหญ่” และทางราชการใช้สำหรับประกอบพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราสืบจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมาทั้ง 5 รัชกาลรวมทั้งสมเด็จพระบรมราชินีด้วย

เมื่อรัชกาลที่ 1 ทรงสร้างพระบรมโกศนี้เสร็จแล้วรวมทั้งพระลองเงินปิดทองด้วย ก็ทรงทดลอง คือลองไปประทับในพระลองเพื่อทอดพระเนตรว่าจะเหมาะหรือยัง พอดีเจ้าจอมผู้หนึ่งมาเห็นเข้าก็ร้องไห้ และกราบบังคมทูลขอมิให้ทรงกระทำเช่นนั้นด้วยเป็นลางนักรบกล่าวตามจดหมายเหตุว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1 ทรงพระสรวล พระบรมโกศทองใหญ่คงประกอบตั้งถวายให้รัชกาลที่ 1 ทอดพระเนตรอยู่ทุกวัน จนกระทั่งพระเจ้าลูกยาเธอ(หญิง) กรมหลวงสุนทรเทพกษัตริ์สิ้นพระชนม์ จึงโปรดเกล้าฯพระราชทานพระบรมโกศทองใหญ่นี้บรรจุพระศพ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นี้ จึงเป็นพระองค์แรกที่ได้พระราชทานพระโกศทองใหญ่เป็นพระเกียรติยศ และพระ

เกียรติยศยิ่งกว่านั้นก็คือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าได้ทรงนุ่งผ้าขาวในวันพระราชทานเพลิงด้วย พระโกศทองใหญ่คงได้ใช้ประกอบถวายแด่พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต่อมาจนถึงรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงเห็นว่าพระโกศทองใหญ่มีรูปบุราณไปไม่โปรด จึงโปรดฯให้กรมหมื่นนครสวรรค์เจ้าหน้าผู้ทรงชำนาญในการช่างหล่อทองแก้ไขเสียใหม่

พระโกศทองใหญ่ใบนี้ เป็นของศักดิ์สิทธิ์นัก ในเวลาปกติไม่มีใครจะได้ชมฝีมือพระหัตถ์เลย เว้นเสียแต่ถึงคราวเอาออกสู่พระมรุ คงเก็บไว้ในคลังคลังเรื่อย และในที่สุดเมื่อได้จัดตั้งกระทรวงมหาดมบัตินั้นเป็นของแผ่นดิน กระทรวงนี้มิหนำซ้ำรักษาพระโกศทองใหญ่ด้วย ไม่มีใครจะเปิดคลังพระโกศนี้ได้แม้เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ เว้นเสียแต่จะมีพระบรมราชโองการให้เปิดเล่ากัน ว่าเมื่อกรมพระจันทบุรีฯได้รับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังใหม่ฯ ทรงตรวจกระทรวงไปทั่วทุกแผนก จนไปถึงพระคลังเก็บพระโกศทองใหญ่ รับสั่งให้เปิดออกทอดพระเนตร แต่เจ้าพนักงานไม่ยอมเปิดถวาย กรมพระจันทบุรีฯเลยเป็นอันไม่ได้ทอดพระเนตร ในระหว่างทรงอำนาจในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการคลัง ทั้งนี้กล่าวกันว่าเป็นเพราะถือกันว่า การเปิดประตูคลังพระโกศนี้ในเวลาอันไม่ควรเปิด คือพระเจ้าแผ่นดินยังไม่สวรรคตนั้นเป็นลางร้าย ในเวลานี้การเปิดคลังพระโกศจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรหรือเปล่าหมดเรื่องที่เราจะกล่าวที่เดียว เพราะลางร้ายนั้นคงไม่มีตามความเชื่อของเราสมัยนี้ แต่อย่างไรก็ดี ถึงกระนั้นการเปิดก็ยังน่าติดใจอยู่นัก ด้วยพระโกศทองใหญ่จำหลักด้วยทองคำ

ที่จะกล่าวที่เดียว เพราะลางร้ายนั้นคงไม่มีตามความเชื่อของเราสมัยนี้ แต่อย่างไรก็ดี ถึงกระนั้น การเปิดก็ยังน่าติดใจอยู่นัก ด้วยพระโกศทองใหญ่จำหลักด้วยทองคำ ตำนานเรื่องทรงสร้างพระลงทองใหญ่ มีปรากฏอยู่ในหนังสือ "พระราชวิจารณ์" พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลเกล้าเจ้าอยู่หัว

“.....ในพงศาวดารพยายามที่จะกล่าวถึงเรื่องพระโกศอย่างหลงๆว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรด)ให้หล่อทองหุ้มพระโกศ พระโกศอะไรก็ไม่ว่า มาเติมทองขึ้นอีก ทำเป็นพระโกศทองคำ กุดันแปดเหลี่ยมยอดทรงมงกุฎขึ้นไว้องค์ 1 สำหรับพระองค์ดังนี้ ความถูกต้องนั้นคือ รับสั่งให้หล่อทองที่หุ้มพระโกศกุดัน ทรงพระศพระพินางทั้ง 2 พระองค์นั้น มารวมกันทำพระโกศทองใหญ่ ไม่ใช่มาทำโกศกุดัน ผู้เขียนพงศาวดารหมายว่ากุดัน--แปลว่าลวดลาย--ลวดลายอย่างเช่นพระโกศทองใหญ่นั้น ควรจะเรียกว่ากุดัน แต่ภาษาในราชการเขาเรียกพระโกศสมเด็จพระพินางนั้นว่า กุดันน้อยกุดันใหญ่ พระโกศแปดเหลี่ยมยอดทรงมงกุฎ เข้าเรียกพระโกศทองใหญ่ พระโกศทองใหญ่นี้เขาทำแล้วเสร็จในปีมะโรง (สัมฤทธิศก พ.ศ. 2351)นั้น ทั้งพระลงเงินด้วย รับสั่งเข้ามาตั้งถวายทอดพระเนตรในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ซึ่งเสด็จประทับอยู่ คุณเสื่อสนมเอกทูลห้ามปรามว่า ทรงอะไรเช่นนั้น น่ากลัวเป็นลาง เห็นพระโกศเข้าก็ร้องให้ล่วงหน้าเสียก่อน รับสั่งว่า กูไม่ถือ ไม่เอามาตั้งดูทำไมกูจะได้เห็น ตั้งถวายทอดพระเนตรอยู่เป็นหลายวัน ครั้นทูลกระหม่อมใหญ่(คือสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ) สิ้นพระชนม์ลง ทรงโศกเศร้ามาก จึงรับสั่งว่าให้เอาพระโกศทองใหญ่ไปประกอบถวายทอดพระเนตร ยกไว้เสียแต่พระลงเงิน ด้วยเหตุที่พระราชทานครั้งนั้นเป็นตัวอย่างต่อมา เจ้านายใหญ่ๆที่สำคัญจึงได้พระราชทานตั้งแต่กรมหลวงศรีสุนทรเทพ เป็นต้นติดต่อกันมา เรื่องราวที่ถูกต้องนั้น ดังนี้....”

สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2516-2517 : 1687-1690) กล่าวว่า ส่วนชั้นนอกของโกศเรียกว่า “ลง” สำหรับประกอบตัวนอกของโกศอีกทีหนึ่ง มีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้น

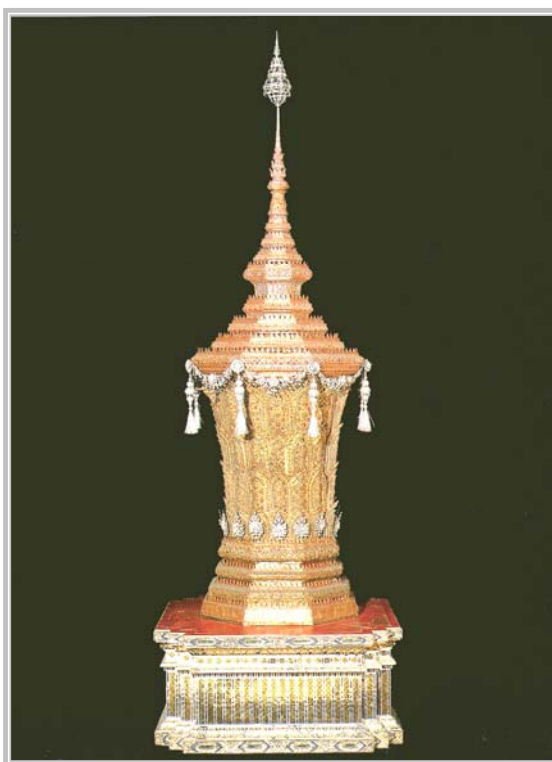
นอกจากนี้ กรมพระสมมตอมรินทร์และคณะ (2539:2) อธิบายถึง พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่1) ทำด้วยไม้แกะสลักลวดลายทองแปดเหลี่ยม หุ้มด้วยทองคำตลอดองค์ฝ่ายยอดทรงมงกุฎ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2351 สำหรับทรงพระบรมศพของพระองค์ เมื่อสร้างเสร็จในปีนั้น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพสิ้นพระชนม์ ทรงพระอาลัยมากจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระลงทองใหญ่นี้ทรงพระศพเป็นประเดิม แล้วจึงได้ใช้ทรงพระบรมศพสมเด็จพระมหาจักรีและอัครมเหสีโดยที่พระลงทองใหญ่นี้ ในรัชกาลที่ 1 ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าและสมเด็จพระบรมวงศ์ ที่ทรงมีพระเกียรติคุณยิ่งเป็นกรณีพิเศษ ดังภาพประกอบที่ 1- 8

ภาพประกอบ 1 พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

ที่มา : กรมพระสมมตอมรินทร์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. : 8.

ภาพประกอบ 2 พระโกศทองใหญ่ ประดับเฉพาะดอกไม้เพชรพุ่มข้าวบิณฑ์ เพ็ญและดอกไม้เอน
ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. : 9.

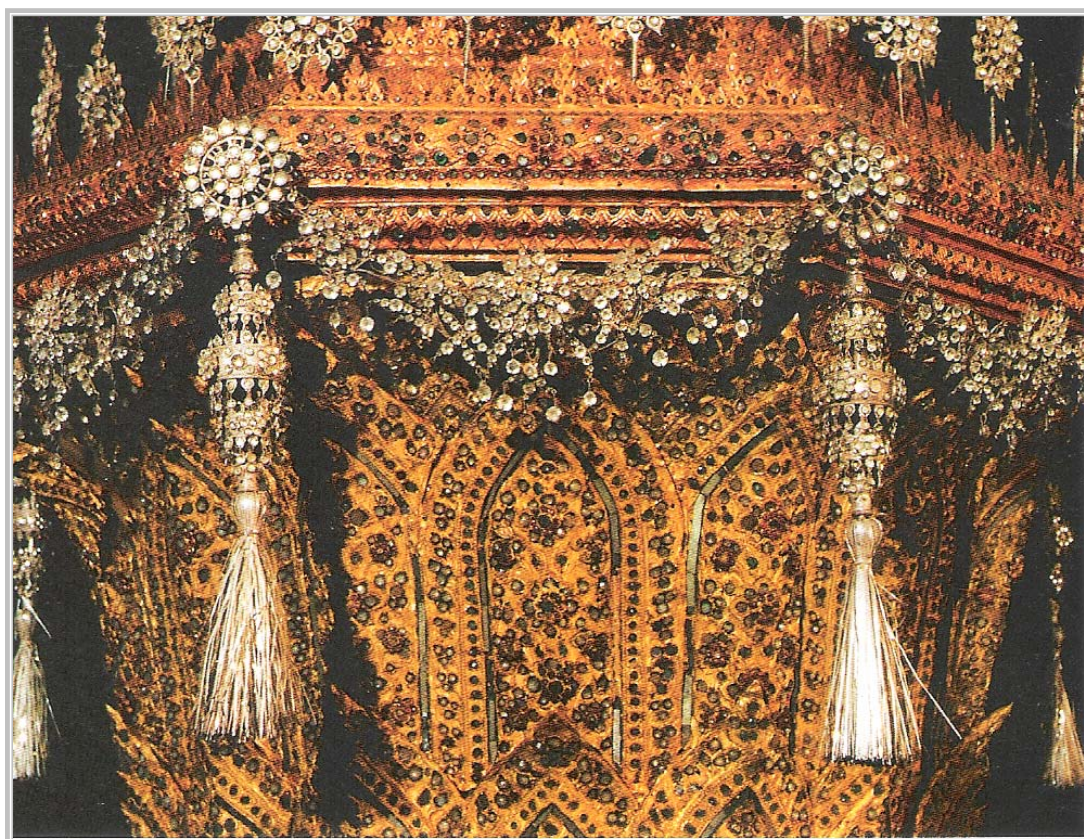

ภาพประกอบ 3 ดอกไม้เพชรพุ่มข้าวบิณฑ์ ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)
ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. : 10.

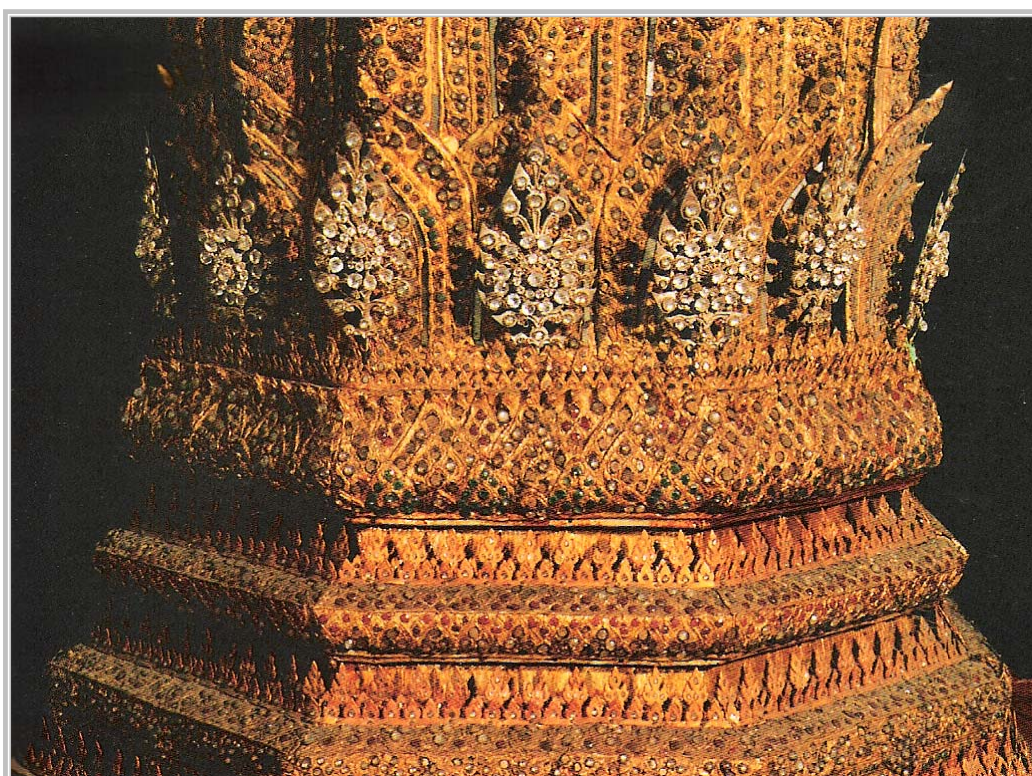
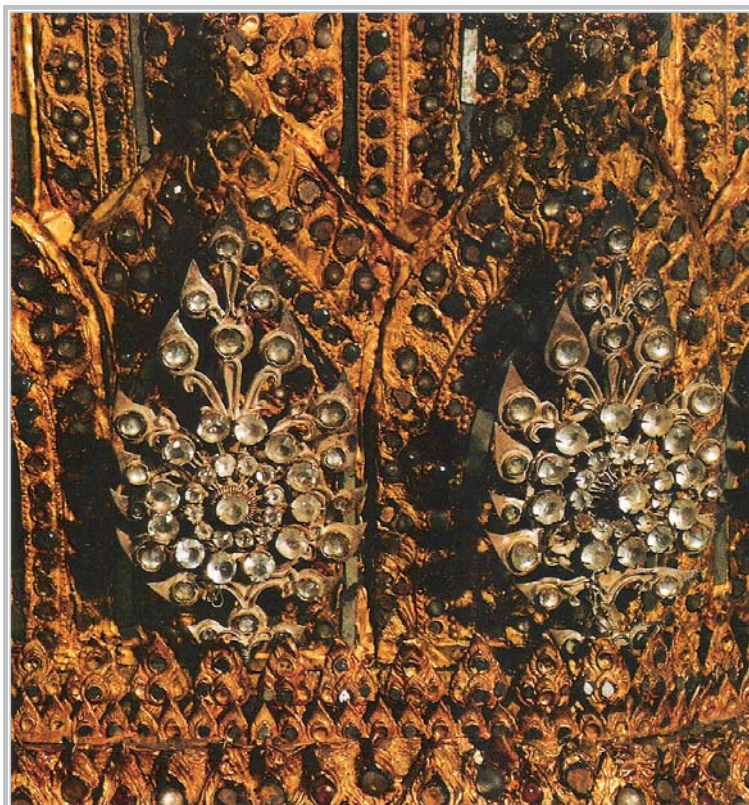
ภาพประกอบ 4 ดอกไม้ไหวประดับชั้นฝาพระโกศ

ที่มา : กรมพระสมมตอมรินทร์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :11.

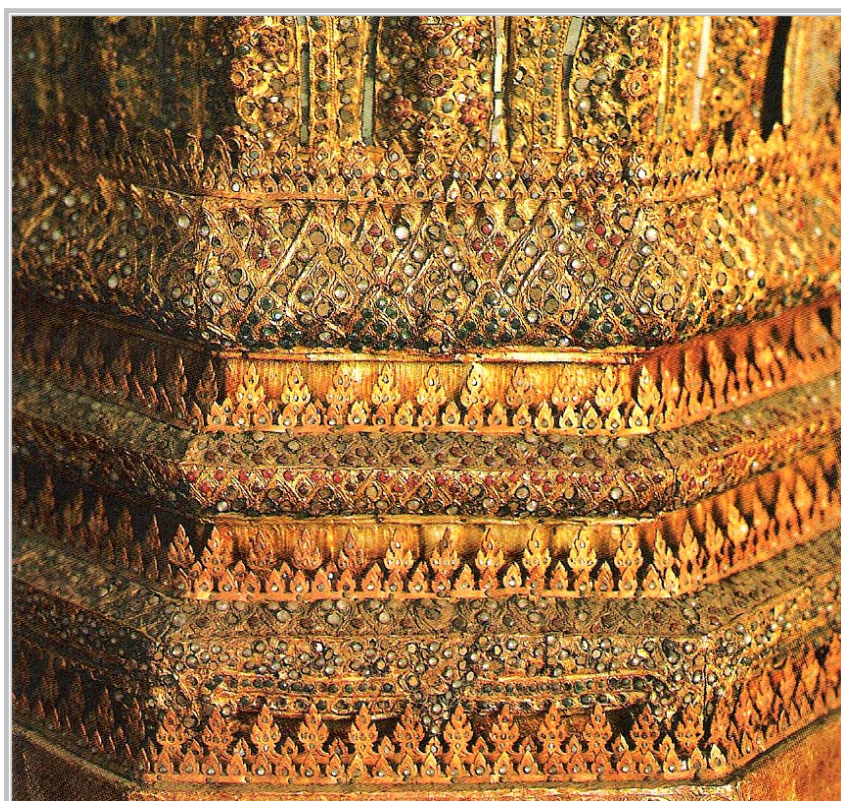
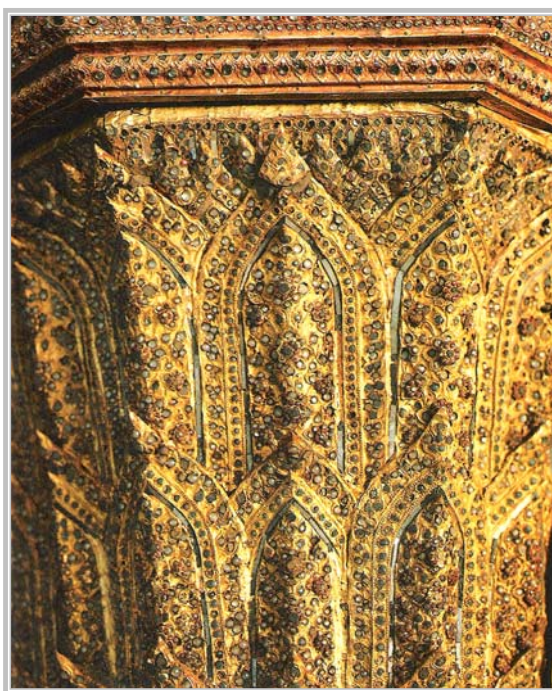
ภาพประกอบ 5 ฝาพระโกศประดับเฟืองและพู่เงิน

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :12.

ภาพประกอบ 6 เวพระโกศประดับดอกไม้เว

ที่มา : กรมพระสมมตอมรินทร์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :13.

ภาพประกอบ 7 ลวดลายพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :14.

ภาพประกอบ 8 รายละเอียดดลวดลายพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

ที่มา : กรมพระสมมตอมรินทร์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :15.

2. พระโกศกุดั่นใหญ่

กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ (2539 :2) กล่าวว่า พระโกศกุดั่นใหญ่ ทำด้วยไม้แกะสลักกลดลายทรงแปดเหลี่ยม ฝายยอดทรงมณฑปปิดทองล่องชาติประดับกระจกสีสร้างในรัชการที่ 1 สำหรับพระราชทานทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าและสมเด็จพระบรมวงศ์ สมเด็จพระมหาสมณะหรือสมเด็จพระสังฆราช

นอกจากนี้ วิกิพีเดีย (2551: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า พระโกศกุดั่น 2 พระโกศ สร้างในรัชกาลที่ 1 เมื่อปีมะแม จุลศักราช 1161 (พ.ศ. 2342) ทรงพระศพสมเด็จพระที่นั่งเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี แลเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุมิตรราช เมื่อทรงพระศพสมเด็จพระที่นั่งห่มทองคำทั้ง 2 พระโกศ ตามคำที่ว่ากันว่า พระโกศกุดั่นนั้นชำรุดหายไปเสียองค์ 1 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบวรราภิปราย หงคันหาได้มาแต่ตัวพระโกศจึงทรงทำฝาแลฐานใหม่ประกอบ เข้าพระโกศองค์นี้เรียกว่า “กุดั่นใหญ่” ฝีมือทำซึ่งปรากฏอยู่ที่ภาพพระโกศนั้นงามอย่างยิ่งสมกับที่มีตำนานว่าเป็นของทำในรัชกาลที่ 1 อีกองค์ 1 เรียกว่า “กุดั่นน้อย” องค์นี้ที่ว่าได้ชำรุดสูญหาย แต่ดูทำนองลายในภาพไม่ค่อยเที่ยมทน เสมอกันกับพระโกศกุดั่นใหญ่อันมีตำนานว่าทำพร้อมกัน อาจจะเป็นตัวแทนเสียแล้วก็ได้ พระโกศทั้ง 2 องค์นี้เกียรติยศใช้ต่างกัน ทุกวันนี้ถือว่าพระโกศกุดั่นใหญ่เกียรติยศสูงกว่าพระโกศกุดั่นน้อย แลพระโกศกุดั่นน้อยนี้ กรมหมื่นปราบปรบักษ์ได้ทรงสร้างขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ 5 อีกองค์หนึ่ง ดังภาพประกอบที่ 9

ภาพประกอบ 9 พระโกศกุดั่นใหญ่

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :26.

3. พระโกศกุดั่นน้อย

กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ (2539 :2) กล่าวว่า พระโกศกุดั่นน้อย ทำด้วยไม้แกะสลักกลดลายทองแปดเหลี่ยม ฝายยอดทรงมณฑปปิดทองประดับกระจกสี สร้างในรัชกาลที่ 1 สำหรับพระราชทานทรงพระศพพระบรมวงศ์ที่ดำรงตำแหน่งเสนาบดี และพระเจ้าบรมวงศ์ที่ทรงพระอิสริยยศดี เป็นกรมหลวง และศพเจ้าจอมมารดาที่ธิดาเป็นอัศวเมเหสี ข้าราชการที่ได้รับพระราชทานตรา นพรัตน์ราชวรารณ์และดำรงตำแหน่งหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ดังภาพประกอบที่ 10

ภาพประกอบ 10 พระโกศกุดั่นน้อย

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :27.

4. พระโกศไม้สิบสอง

กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ (2539:2) กล่าวว่า พระโกศไม้สิบสอง ทำด้วยไม้แกะสลัก ลวดลายย่อมุมหักเหลี่ยม ทรงแปดเหลี่ยม ปลายยอด ทรงแปดเหลี่ยมประดับกระจกสี สร้างในรัชกาลที่ 1 สำหรับพระราชทานทรงพระศพพระราชวงศ์ฝ่ายพระราชวังบวร พระบวรวงศ์-พระองค์เจ้าที่ทรงรับราชการในตำแหน่งหน้าที่สำคัญ และสำหรับพระราชทานประกอบโกศศพข้าราชการชั้นเสนาบดี เจ้าพระยา และรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงและรัฐมนตรีช่วยว่าการซึ่งถึงแก่กรรมในขณะดำรงตำแหน่งหน้าที่อยู่นั้น และศพสมเด็จพระราชาคณะฝ่ายอดทรงแทงฆาพอกปิดทองล่องชาติ

นอกจากนี้ วิกิพีเดีย (2551: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า พระโกศไม้สิบสอง มีตำนานว่าสร้างใน รัชกาลที่ 1 เมื่อปีจุล จุลศักราช 1165 (พ.ศ.) 2346) ทรงพระศพกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ครั้น นั้นหุ้มทองคำในบัดนี้พระโกศไม้สิบสองมี 2 องค์ ว่าเป็นของเก่า 1 องค์ เป็นของสร้างเสริมขึ้นใหม่อีก 1 องค์ แต่ไม่ได้ความว่าสร้างเสริมขึ้นเมื่อไร และทั้ง 2 องค์นั้นรูปทรงก็ไม่เหมือนกัน องค์หนึ่งยอดเป็นมงกุฎ อีกองค์หนึ่งยอดเป็นทรงปริกต่อแก้เป็นทรงมงกุฎเห็นได้ว่าทำใช้ต่างคราวต่างชั้นมิได้ถ้อยอย่างออกจาก กัน แลมิได้มีประสงค์จะใช้แทนกันหรือตั้งคู่กัน แต่หากคราวใดคราวหนึ่งต้องการตั้งคู่จึงจะต่อยอดขึ้นพอ ให้ดูเทียมทันกันไปได้สังเกตดูรูปทรงลวดลายทั้ง 2 องค์ ไม่เห็นสมเป็นฝีมือช่างในรัชกาลที่ 1 สักองค์ เดียว ดังภาพประกอบที่ 11

ภาพประกอบ 11 พระโกศไม้สิบสอง

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :29.

5. โศกแปดเหลี่ยม

กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ (2539 :1) ได้กล่าวว่า โศกแปดเหลี่ยม ทำด้วยไม้แกะสลักกลดลายทรงแปดเหลี่ยม ประดับกระจกสี สร้างในรัชกาลที่ 1 สำหรับพระราชทานประกอบโกศศพข้าราชการที่ได้รับพระราชทานตราปฐมจุลจอมเกล้า หรือประณมมาภรณ์ช้างเผือก และเจ้าพระยาชั้นสัญญาบัตร หรือรัฐมนตรีสั่งราชการที่ถึงแก่กรรมในขณะที่ยังดำรงตำแหน่งหน้าที่อยู่ เจ้าจอมมารดาและท้าวนางที่มีโอรสธิดาทรงกรมและไม่ทรงกรม ซึ่งประกอบด้วยคุณงามความดีในรัชกาลและส่วนพระองค์หม่อมห้ามของพระบรมวงศ์ที่เป็นสะใภ้หลวง พระราชาคณะชั้นหิรัญบัฏหรือรัฐมนตรีสั่งราชการที่ถึงแก่กรรมในขณะที่ยังดำรงตำแหน่งหน้าที่อยู่ เจ้าจอมมารดาและท้าวนางที่มีพระโอรสธิดาทรงกรม กับที่ไม่ทรงกรม ซึ่งประกอบด้วยคุณงามความดีในราชการและส่วนพระองค์หม่อมห้ามของพระบรมวงศ์ที่เป็นสะใภ้หลวง พระราชาคณะชั้นหิรัญบัฏ

นอกจากนี้ วิกิพีเดีย (2551: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า โศกแปดเหลี่ยม มีอยู่ 4 โศกด้วยกัน แต่โกศหนึ่งนั้นเก่ามากไม่ทราบตำนานว่าสร้างครั้งใด สังเกตทำนองกลดลายเห็นเป็นอย่างเดียว กับช่างครั้งรัชกาลที่ 1 แต่ฝีมือทำนั้นหยาบมาก ถ้าจะกะเอาว่าสร้างแต่ครั้งกรุงธนบุรีก็เห็นจะเป็นการสมควร ด้วยเหตุข้อ 1 ยุคนั้นเวลาวางการศพก็มิค่อย งานพระเมรุต้องรีบทำในเวลาวางอันเป็นเวลานั้น จึงต้องเร่งทำเอาแต่พอให้ใช้ได้ทั้งงานจะให้งดงามถึงที่ไม่ได้ ข้อ 2 โศกแปดเหลี่ยมนี้ เป็นอย่างเดียวกันกับพระโกศกุดั่น อันมีตำนานปรากฏว่าสร้างครั้งแรกในรัชกาลที่ 1 โศกแปดเหลี่ยมต้องมีอยู่ก่อนแล้ว พระโกศกุดั่นทำเอาอย่างจึงจะเป็นได้ ซึ่งโกศแปดเหลี่ยมจะทำทีหลัง เอาอย่างพระโกศกุดั่นนั้นเป็นไปไม่ได้ ใช้ประกอบศพที่ต่ำศักดิ์เป็นกรรโชก เข้าใจว่าโกศแปดเหลี่ยมนี้เก่าแก่กว่าโกศชนิดอื่นหมด ด้วยทำยอดเป็นหลังคา คงเป็นแบบแรกที่แปลงมาจากเดิมตั้งแต่ครั้งกรุงเก่า

ยังมีอีก 3 โศกนั้น โศกหนึ่งก็ไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างเมื่อไร แต่สังเกตฝีมือเห็นว่า คงทำราวรัชกาลที่ 3 หรือ ที่ 4 อีกโกศหนึ่งกรมหมื่นปราบปรบักษ์ทำขึ้นในรัชกาลที่ 5 ใช้ประกอบศพหม่อมแม่ในสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเป็นคราวแรก อีกโกศหนึ่ง กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ ขอพระบรมราชานุญาตทำถวายในรัชกาลนี้ใช้ประกอบศพเจ้าจอมมารดาสังวาลเป็นเดิมด้วยประสงค์ความงามเช่นเดียวกัน ดังภาพประกอบที่ 12

ภาพประกอบ 12 โกศแปดเหลี่ยม

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :32.

6. โกศโก

กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ (2539 :1-2) ได้กล่าวว่า โกศโกทำด้วยไม้แกะสลัก ลวดลายรูปกลม ฝายอดปริก ปิดทองประดับกระจก มีมาแต่ในรัชกาลที่ 1 สำหรับพระราชทานประกอบ โกศศพหม่อมห้าม พระบรมวงศ์ซึ่งมีโอรสดำรงตำแหน่งเสนาบดี ศพท่านผู้หญิง ท.จ.ว.ทำวนาง ข้าราชการ ที่ได้รับราชอิสริยาภรณ์ประถมาภรณ์ มงกุฎไทยหรือผู้ที่ป็นรัฐมนตรี แต่ไม่ได้มีตำแหน่งป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการหรือสั่งราชการ และไม่ได้รับสายสะพาย ซึ่งถึงแก่กรรมในขณะที่ยังดำรงตำแหน่งอยู่ ในคณะรัฐมนตรีเวลานั้น แต่ทั้งนี้ถ้าผู้นั้นเป็นราชสกุล ราชินิกุล ก็เปลี่ยนเป็นพระราชทานลงราชินิกุล ประกอบโกศศพ

นอกจากนี้ วิกิพีเดีย (2551: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า โศโก มีอยู่ 2 โศโก โศโกหนึ่งนั้นเก่ามาก ลวดลายและฝีมือเหมือนกับโศโกแปดเหลี่ยมใบเก่า เห็นได้ว่าทำรุ่นราวคราวเดียวกัน ไม่ปรากฏตำนานว่าสร้างเมื่อไร ได้ยินแต่กล่าวกันว่าเป็นโศโกเก่าแก่ ใช้มาแต่รัชกาลที่ 1 แล้ว คำกล่าวเช่นนี้ประกอบกับฝีมือที่ทำรุ่นเดียวกับโศโกแปดเหลี่ยมชักให้น่าเชื่อถือขึ้นอีก ว่าโศโกแปดเหลี่ยมและโศโกทั้งสองอย่างนี้ สร้างแต่ครั้งกรุงธนบุรี ทำไมจึงเรียกโศโกก็เข้าใจไม่ได้ รูปก็ไม่เหมือนโศโก ทรงอย่างโศโกแปดเหลี่ยม นั้นเองแต่ตากแปลงเป็นกลม แก่ยอดเป็นทรงมงกุฎเหมือนชฎาละคร คงทำที่หลังโศโกแปดเหลี่ยมและเห็นจะใช้เป็นยศสูงกว่าโศโกแปดเหลี่ยม ด้วยยอดทรงมงกุฎพาให้เข้าใจเช่นนั้น แต่เดี๋ยวนี้ถือว่าต่ำกว่า โศโกแปดเหลี่ยมใช้สำหรับพระราชทานพระราชาคณะและข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์ได้รับพระราชทาน โศโกเป็นชั้นต้น อีกโศโกหนึ่งเป็นของทำเติมขึ้นใหม่ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลังการเป็นผู้ทำ โดยรับสั่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ เมื่อในรัชกาลที่ 5 ดังภาพประกอบที่ 13

ภาพประกอบ 13 โศโก

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโศโกและหีบศพบรรดาศักดิ์. :33.

7. พระโกศทองน้อย

กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ (2539 :5-6) กล่าวว่า พระโกศทองน้อย ทำด้วยไม้แกะสลักลวดลายทรงแปดเหลี่ยม ยอดทรงมงกุฎ ปิดทองประดับกระจกทั้งองค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อพ.ศ. 2394 สำหรับพระราชทานทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าและอัครชายา

นอกจากนี้ วิกิพีเดีย (2551: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์สร้างขึ้นตามแบบอย่างพระโกศทองใหญ่ เมื่อในรัชกาลที่ 4 ปีขุน จุลศักราช 1213 (พ.ศ.2394) สำหรับทรงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อผลัดพระโกศทองใหญ่ไปแต่งก่อนออกงานพระเมรุ เมื่อทรงพระบรมศพหรือตั้งงานพระศพคู่กับพระโกศทองใหญ่แล้วหุ้มทองคำ ถ้าใช้งานอื่นไม่หุ้ม กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงจดคราวที่ได้หุ้มทองคำไว้ มีอยู่ในทำียบัญชีพระโกศทองใหญ่ ดังภาพประกอบที่ 14

ภาพประกอบ 14 พระโกศทองน้อย

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :25.

8. พระโกศมณฑปใหญ่

กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ (2539:6) กล่าวว่า พระโกศมณฑป ทำด้วยไม้แกะสลัก ลวดลายทาง 4 เหลี่ยม ฝ่ายอุดทรงมณฑปปิดทองประดับกระจกสีสร้างในรัชกาลที่ 4 สำหรับ พระราชทานทรงพระศพพระเจ้าบรมวงศ์-พระองค์เจ้า และ พระเจ้าบรมวงศ์- พระองค์เจ้าที่ทรง กรม ข้าราชการชั้นเสนาบดีที่เป็นราชสกุล

นอกจากนี้ วิกิพีเดีย (2551:ออนไลน์) ได้กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมขุนราชสีหวิกรมคิดอย่างสร้างขึ้นแต่ในสมัยที่ 4 เมื่อปีกุน จุลศักราช 1225 (พ.ศ.2406) เอา แบบมาแต่พระโกศมณฑปน้อย ทรงพระศพกรมพระพิทักษเทเวศร์ก่อนด้วยกรมพระพิทักษเทเวศร์ พระ รูปใหญ่โต พระศพลงลงพระโกศสามัญไม่ได้ ต้องทำลงสี่เหลี่ยมขึ้นมาโดยเฉพาะ จึงโปรดให้สร้างพระ โกศมณฑปนี้สำหรับประกอบลงสี่เหลี่ยมพระโกศมณฑปใหญ่นี้ต่อมาสร้างขึ้นอีกองค์หนึ่ง แต่จะสร้าง ขึ้นเมื่อใดไม่ทราบแน่ ดังภาพประกอบที่ 15

ภาพประกอบ 15 พระโกศมณฑป

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :28.

9. พระโกศราชวงศ์

กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ (2539 :5) กล่าวว่า พระโกศราชวงศ์ เรียกกันแต่แรกว่า โศคลังกา พระโกศพระองค์เจ้า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริสร้างขึ้นทรงพระศพลสมเด็จพระเจ้าฟ้าอาภรณ์ แต่ครั้งยังทรงผนวช เป็นล่องสี่เหลี่ยมหุ้มผ้าขาว ยอดเป็นฉัตรระบายผ้าขาว เมื่อในรัชกาลที่ 4 โปรดฯ ให้ใช้ทรงพระศพพระเจ้าลูกเธอที่ทรงพระเยาว์ ครั้นมีพระโกศมณฑปน้อย พระโกศนี้ใช้สำหรับทรงพระศพพระองค์เจ้าวังหน้าแลพระองค์เจ้าตั้งมาถึงในรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบวรราชนาธิภักษ์ จึงทรงคิดทำประกอบนอกขึ้น มีรูปทรงคงเดิม แปลงแต่ยอดเป็นชฎาพอก ต่อมากรมหมื่นปราบปรปักษ์ทำเพิ่มเติมขึ้นใหม่อีกพระโกศหนึ่ง จึงมีอยู่ในเวลานี้ 2 พระโกศด้วยกัน

นอกจากนี้ วิกิพีเดีย (2551: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า กรมพระสมมตอมรพันธุ์ กรมพระดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ช่วยกันทรงสืบสวนเรียบเรียง (คัดจาก ประชุมพงศาวดาร ภาค 8) ตำนาน“พระโกศราชวงศ์” เรื่องนี้เป็นเรื่องต่อเนื่องของคดีหม่อมไกรสร คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าอาภรณ์ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 2 และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากุณฑลฯ ทรงถูกกล่าวหาว่าสมรู้ร่วมคิดกับหม่อมไกรสร รัชกาลที่ 3 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คุมสมเด็จพระเจ้าฟ้าอาภรณ์ จึงพระชนมายุ ได้ 30 พรรษา เข้าที่คุมขังด้วย แต่ยังมีทันท้หระคดี สมเด็จพระเจ้าฟ้าอาภรณ์ก็สิ้นพระชนม์ ด้วยพระโรคหิวาจึงทรงพระกรุณาฯ ให้นำพระศพไปฝังดินไว้ พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะนั้นทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าพระฯ ทรงผนวชที่วัดบวรนิเวศ ทรงพระกรุณาสงสารพระอนุชาองค์นี้มาก จึงทรงขอพระบรมราชานุญาต สมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ขุดพระศพลสมเด็จพระเจ้าฟ้าอาภรณ์ ขึ้นมาใส่โกศที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า คล้ายโลงศพตั้งขึ้น แล้วหุ้มผ้าขาว ยอดทำเป็นฉัตรระบายผ้าขาว และเสด็จทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานเพลิงพระศพอย่างเจียมๆ เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯมิได้เสด็จเจ้านายอื่นๆจึงมีกล้าเสด็จ

โกศที่ทรงพระศพลสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นี้ ภายหลังในรัชกาลที่ 4 เรียกพระโกศคลังกา ใช้ทรงพระศพพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า วังหลวง และทรงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวังหน้าเมื่อพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสีหนาทราชดรุณฤทธิ์สิ้นพระชนม์ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ผู้เป็นพระโอรสขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ สร้างล่องนอกปิดทองประดับกระจก ยอดชฎาพอกประกอบนอก ตั้งแต่นั้นมา โศคลังกาจึงมีล่องนอกงดงามมาก ภายหลังจึงเรียกว่า “โกศราชวงศ์” โกศราชวงศ์นี้ล่องใน จะมีลักษณะเป็น คล้ายโลงศพหุ้มผ้าขาว ยอดเป็นลักษณะฉัตร (คิดว่าคงเคยเห็น ที่คล้ายๆศิลาจารึก แต่เป็นสีขาวเวลางานพระราชทานเพลิงพระศพพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าหรือหม่อมเจ้า) ดังภาพประกอบที่ 16

ภาพประกอบ 16 พระโกศราชวงศ์ หรือพระโกศลังกา

ที่มา : สมภพ ภิรมย์ (2538). พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. : 28.

10. พระโกศราชินิกุล

กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ (2539:6) ได้กล่าวว่า พระโกศราชินิกุล ทำด้วยไม้แกะสลักกลดลายทรงสี่เหลี่ยมตัดมุม ฝาทองชฎาปิดทองประดับกระจกสี สำหรับพระราชทานข้าราชการผู้เป็นราชสกุลราชินิกุล ซึ่งมีเกียรติยศชั้นที่ได้รับพระราชทานลงโถประกอบโกศศพ นอกจากนี้ยังมีเครื่องประดับพระลองอีกหลายอย่าง เช่น พระลองทองใหญ่ มีดอกไม้เพชรเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ ดอกไม้ไหวเฟื่องดอกไม้เฒ่า ของเหล่านี้ประดับครบทุกอย่างเฉพาะพระบรมศพถ้าพระราชทานให้ทรงพระศพพระราชวงศ์โดยปกติไม่มีเครื่องประดับถ้าพระราชทานเครื่องประดับด้วยมีเป็นชั้นๆ กันชั้นต้น ประดับพุ่มข้าวบิณฑ์กับเฟื่อง ชั้นสูง ลงแต่พระบรมศพประดับดอกไม้เฒ่าด้วยอีกอย่างหนึ่ง พระลองสำหรับพระราชวงศ์ ก็มีเครื่องประดับยอดพุ่มข้าวบิณฑ์กับเฟื่อง ต่อที่ทรงบรรดาศักดิ์สูงจึงใช้เครื่องประดับ ถ้าพระราชทานพระราชวงศ์ชั้นต่ำลงมาหรือข้าราชการไม่ใช้เครื่องประดับ ทั้งนี้การที่จะทรงพระกรุณาโปรด

เกล้าฯ พระราชทานเกียรติยศแก่พระศพและศพผู้ใดเพียงใด ย่อมแล้วแต่พระราชอัธยาศัยที่จะทรงพระมหากรุณา ทั้งชั้นในซึ่งเรียกว่า โกศ และชั้นนอกซึ่งเรียกว่า ลอง ดังกล่าวมานั้น มักเรียกรวมๆ กันเป็นสามัญว่า “โกศ” อนึ่งยังมีโกศอีกชนิดหนึ่งซึ่งบัดนี้เลิกใช้แล้ว แต่เพื่อรักษาไว้เป็นประวัติจึงเห็นสมควรนำมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วยคือ โกศเกราะ โกศนี้สร้างขึ้นในรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2406 สำหรับศพเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โตกัลยาณมิตร) ด้วยท่านอ้วน ศพลงโกศสามัญไม่ได้ ต้องทำโกศสี่เหลี่ยม แล้วโปรดให้ทำล่องขึ้นประกอบเรียกว่า “โกศเกราะ” เพราะลายสลักเป็นเกราะรัด

นอกจากนี้ วิกิพีเดีย (2551: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า โกศราชินิกุล โปรดฯให้กรมขุนราชสีหวิกรมสร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ 4 เมื่อปีขาล จุลศักราช 1228 (พ.ศ. 2406) พระราชทานให้ประกอบศพพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) ก่อนผู้อื่น ดังภาพประกอบที่ 17

ภาพประกอบ 17 พระโกศราชินิกุล

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :31.

11. โศศเกราะ

กรมพระสมมตอมรินทร์และคณะ (2539 :6) ได้กล่าวว่า โศศเกราะ สร้างขึ้นแต่ในสมัยที่ 4 เมื่อปีขุน จุลศักราช 1225 (พ.ศ. 2406) สำหรับศพเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต กัลยาณมิตร) ด้วยทำ อ้วน ศพลงลงสามัญไม่ได้ ต้องทำลงสี่เหลี่ยม จึงโปรดเกล้าให้ทำโศศขึ้นประกอบที่เรียกว่า “โศศ เกราะ” เพราะลายสลักเป็นเกราะรัด

นอกจากนี้ วิกิพีเดีย (2551: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า โศศเกราะ สร้างขึ้นในรัชกาลที่ 4 เมื่อปี ขุน จุลศักราช 1225 (พ.ศ. 2406) สำหรับศพเจ้าพระยานิกรบดินทร์ ด้วยทำอ้วน ศพลงลงสามัญ ไม่ได้ ต้องทำลงสี่เหลี่ยม จึงโปรดฯให้ทำโศศเกราะขึ้นประกอบ ที่เรียก "โศศเกราะ" เพราะลายสลักเป็น เกราะรัด ดังภาพประกอบที่ 18

ภาพประกอบ 18 โศศเกราะ

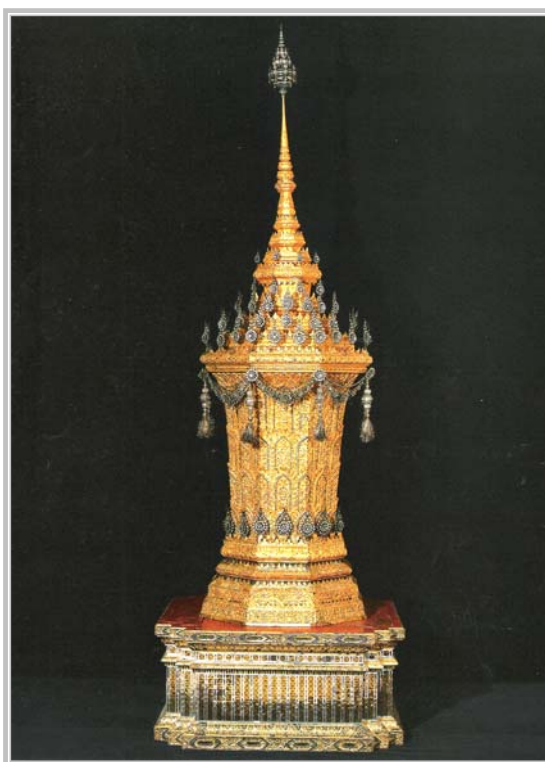
ที่มา : สมภาพ ภิรมย์. (2528). พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. : 27.

12. พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ (2539:4) กล่าวว่า พระโกศทองใหญ่(รัชกาลที่ 5) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2443 อีกรงค์ 1 นั้น และมีศักดิ์เสมอพระล่องทรงใหญ่(รัชกาลที่ 1) สำหรับทรงพระบรมศพ

นอกจากนี้ วิกีพีเดีย (2551: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า พระโกศทองรองทรง โปรดฯให้กรมหมื่นปราปรปักษ์สร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ 5 เมื่อปีขวด รัตนโกสินทร์ศก119 (พ.ศ. 2443) พระโกศองค์นี้นับเหมือนพระโกศองค์ใหญ่ สำหรับใช้แทนที่พระโกศทองน้อย เวลาที่จะต้องหุ้มทองคำ เพื่อจะไม่ให้ต้องหุ้มเข้าและรื้อออกบ่อยๆมีบัญชีคร่าวที่ได้ใช้ทรงพระบรมศพและพระศพกรมสมมตอมรพันธุ์ทรงจดไว้ทำบัญชีพระโกศทองใหญ่ ยังมีเครื่องประดับสำหรับพระโกศอีก เช่นพระโกศทองใหญ่มีดอกไม้เพชรเป็นพุ่มเข้าบิณฑ์ ดอกไม้ไหว เฟื่อง ดอกไม้เอน ของเหล่านี้ประดับครบทุกอย่างแต่พระบรมศพถ้าพระราชทานให้ทรงพระศพเจ้านาย โดยปกติไม่มีเครื่องประดับ ถ้าพระราชทานเครื่องประดับด้วยมีเป็น ชั้นๆ กัน ชั้นต้นประดับพุ่มเข้าบิณฑ์กับเฟื่อง ชั้นสูงรองแต่พระบรมศพประดับดอกไม้เอนด้วยอีกอย่างหนึ่ง พระโกศเจ้านายมีเครื่องประดับคือ ยอดพุ่มเข้าบิณฑ์และเฟื่อง ต่อที่ทรงบรรดาศักดิ์สูง จึงใช้เครื่องประดับ ถ้าพระราชทานให้ทรงพระศพเจ้านายชั้นต่ำลงมาหรือขุนนาง ไม่ใช้เครื่องประดับ ดังภาพประกอบที่

19 - 24

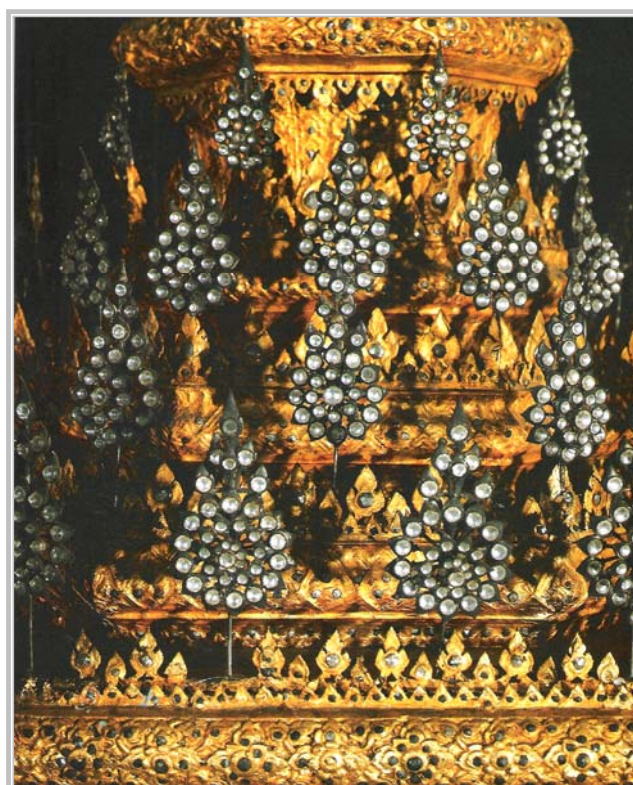
ภาพประกอบ 19 พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :16.

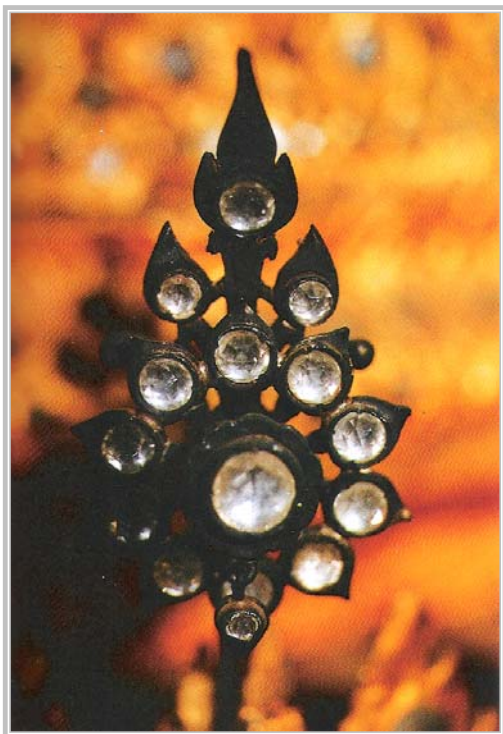
ภาพประกอบ 20 ดอกไม้เพชรพุ่มข้าวบิณฑ์ พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :17.

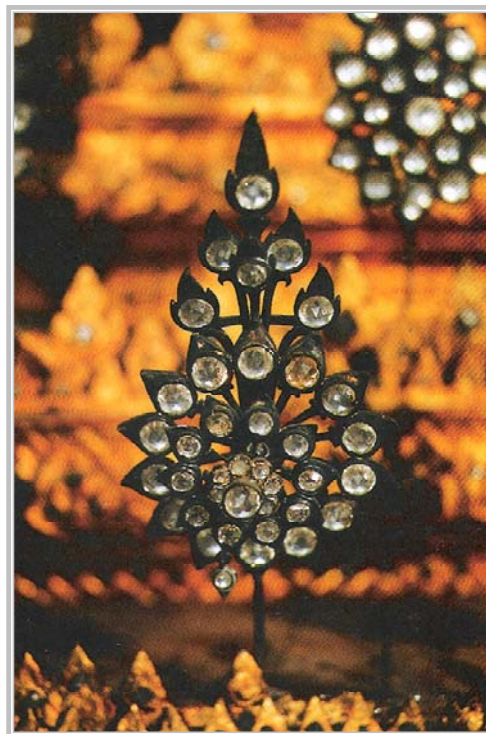

ภาพประกอบ 21 ดอกไม้ไหวประดับชั้นฝา พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

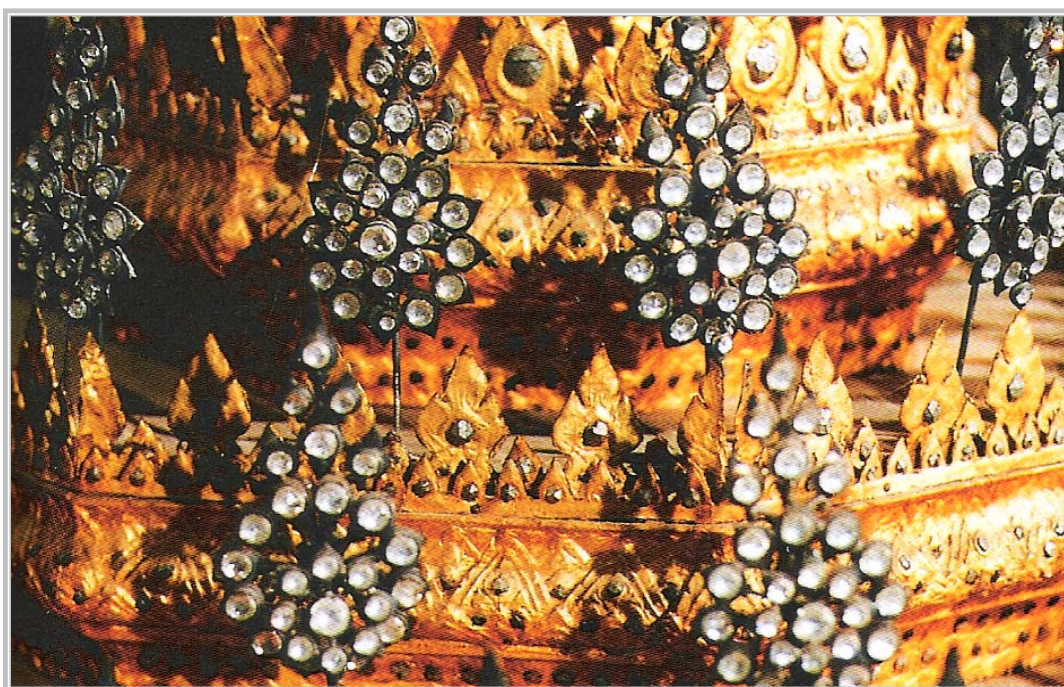
ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :18.

ดอกไม้ไหวประดับชั้นฝ้าพระโกศแฉวบน

ดอกไม้ไหวประดับชั้นฝ้าพระโกศแฉวล่าง

ดอกไม้ไหวประดับชั้นฝ้าพระโกศแฉวกลาง

ภาพประกอบ 22 ดอกไม้ไหวประดับชั้นฝ้าในแต่ละชั้น พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :19.

ภาพประกอบ 23 ฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)ประดับเฟืองและพู่เงิน
ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :20.

ภาพประกอบ 24 เวพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)ประดับดอกไม้เว
ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :21.

13. พระโกศทองเล็ก

กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ (2539:6) กล่าวว่า พระโกศทองเล็ก ทำด้วยไม้แกะสลัก ลวกลายทรงแปดเหลี่ยม หุ้มด้วยทองคำทั้งองค์ฝ่ายยอดทรงมงกุฎพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2430 สำหรับพระราชทานพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า

นอกจากนี้ วิกิพีเดีย (2551: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้กรมหมื่นปราบปรปักษ์ สร้างขึ้นในรัชกาลที่ 5 เมื่อปีขุน จุลศักราช 1249 (พ.ศ. 2430) ทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสิริราชกกุฎกัญท์ เป็นที่แรกแล้วได้ใช้ทรงพระศพเจ้านายต่อมา มีบัญชีกรมพระสมมตอมรพันธุ์ทรงจดไว้ในท้ายบัญชีพระโกศทองใหญ่ ดังภาพประกอบที่ 25 – 27

ภาพประกอบ 25 พระโกศทองเล็ก

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :22.

ดอกไม้เพชรพุ่มข้าวบิณฑ์

เฟืองประดับฝา พระโกศ

ภาพประกอบ 26 ดอกไม้เพชรพุ่มข้าวบิณฑ์และเฟืองประดับฝา พระโกศทองเล็ก
ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :23.

ภาพประกอบ 27 ลวดลาย พระโกศทองเล็ก

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :24.

หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานพระโกศเกียรติยศ

ตาราง 1 หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานแก่พระศพและศพ

ฐานันดรศักดิ์, ชั้นยศ	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับ พระราชทาน เมื่อสิ้นชีวิต	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับ พระราชทานเมื่อพระราชทาน เพลิง
พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระยุพราช สมเด็จพระบรมราชชนนี	น้ำหลวง พระโกศทองใหญ่ มีพระเศวตฉัตร 7 ชั้นแขวนเหนือพระโกศ เครื่องสูงหักทองขวางและทูลสายหัก ทองขวางมโหรีทีก สังข์ แตรงอน แตร ฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลารับ พระราชทานน้ำสรงพระบรมศพ (แต่ง กายเครื่องแบบเต็มยศไว้ทุกข์ สายสะพายจุลจอมเกล้า) และประโคม ย่ำยามกลางวัน, กลางคืนตลอด 100 วัน พระสงฆ์สดับปกรณ์ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมกลางวัน, กลางคืนกำหนด 100 วัน ทรงบำเพ็ญ พระราชกุศล 7 วัน (วันสวดมนต์แต่ง กายเครื่องแบบเต็มยศไว้ทุกข์ สายสะพายมหาจักรกรีบรมราชวงศ์ หรือสายสะพายมงกุฎไทย, รุ่งขึ้นเลี้ยง พระ แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศไว้ ทุกข์) 50 วันและ 100 วัน (วันสวดมนต์ แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์ สายสะพายจุลจอมเกล้า หรือ สายสะพายมงกุฎไทย, รุ่งขึ้นเลี้ยงพระ แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศ ไว้ทุกข์)	พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราช กุศลเมื่อออกพระเมรุมาศ กระบวนแห่พระราชอิสริยยศ ราชรถทรงพระโกศพระบรมศพ จากที่ประดิษฐานไปยังเมรุหลวง พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม ประจำข้างเมรุ ปี กลองชนะ ประโคมย่ำยามที่พระเมรุทุก 3 ชั่วโมง ตลอดคืน เสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญ พระราชกุศลที่พระเมรุ เสด็จขึ้นพระเมรุทรงจุดเพลิง พระราชทานฉัตรแขวนสุมพระ บรมอัฐิบนพระเมรุ

ตาราง 1 หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานแก่พระศพและศพ (ต่อ)

ฐานันดรศักดิ์, ชั้นยศ	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อสิ้นชีวิต	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อพระราชทานเพลิง
สมเด็จพระเจ้าฟ้า	น้ำหลวง พระโกศทองน้อย มีเศวตฉัตร 5 ชั้น แขวนเหนือพระโกศ เครื่องสูงทองแผ่ลวดและชุมสายทองแผ่ลวด สังข์ แตรทอง แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลารับพระราชทานน้ำสรงพระศพและประโคมย่ำยามทุก 3 ชั่วโมง ถึง 24 นาฬิกา 15 วัน พระสงฆ์สดับปกรณ์ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมกลางวัน, กลางคืน 15 วัน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วัน 50 วัน และ 100 วัน	พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ออกพระเมรุ กระทบนอหน้าพระราชอิสริยยศ ราชรถทรงพระโกศพระศพจากที่ประดิษฐานไปยังพระเมรุหลวง พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมประจำช่างเมรุ กลองชนะประโคมย่ำยามที่พระเมรุทุก 3 ชั่วโมง ถึง 24 นาฬิกา เสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่พระเมรุ เสด็จขึ้นพระเมรุทรงจุดเพลิง พระราชทานฉัตรแขวนสุมพระบรมอัฐิบนพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์	น้ำหลวง พระโกศทองน้อย มีฉัตรขาวลายทอง 5 ชั้น แขวนเหนือพระโกศ เครื่องสูงทองแผ่ลวด สังข์ แตรทอง แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลารับพระราชทานน้ำสรงพระศพและประโคมย่ำยามถึง 24 นาฬิกา พระสงฆ์สดับปกรณ์ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมกลางวัน, กลางคืน 15 วัน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วัน 50 วัน และ 100 วัน	พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ออกพระเมรุ ราชรถเชิญพระโกศไปยังพระเมรุหลวง กระทบนอหน้าพระอิสริยยศแห่งพระศพ เวียนพระเมรุ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมประจำช่างเมรุ สังข์ แตรทอง แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลาพระราชทานเพลิง และประโคมย่ำยามที่พระเมรุ จนถึง 24 นาฬิกา เสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่พระเมรุ เสด็จขึ้นพระเมรุทรงจุดเพลิง พระราชทานฉัตรขาวลายทอง 5 ชั้น แขวนสุมพระอัฐิบนพระเมรุ

ตาราง 1 หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานแก่พระศพและศพ (ต่อ)

ฐานันดรศักดิ์, ชั้นยศ	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อสิ้นชีวิต	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อพระราชทานเพลิง
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ	น้ำหลวง พระโกศกุดั่นน้อย มีฉัตรโหมดทอง 5 ชั้น แขนวนเหนือพระโกศ เครื่องสูงทองแผ่ลวด สังข์ แตรทอง แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลารับพระราชทานน้ำสรงพระศพ พระสงฆ์สดับปกรณ์ 10 รูป พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมกลางวัน , กลางคืน 7 วัน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วัน	พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุ รวอพระประเทียบเชิญพระโกศพระศพไปยังพระเมรุหลวง กระบวนพระอิสริยยศแห่งพระศพเวียนพระเมรุพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม ประจำช่างเมรุ สังข์ แตรทอง แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลาพระราชทานเพลิงเสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่พระเมรุ เสด็จขึ้นพระเมรุทรงจุดเพลิง พระราชทานฉัตรโหมดทอง 5 ชั้น แขนวน สุ่มพระอัฐิ
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระราชวงศ์ที่เป็นสะใภ้ หลวงซึ่งได้รับพระราชทาน ตราทุติยจุลจอมเกล้า	น้ำหลวง พระโกศมณฑป เครื่องสูงทองแผ่ลวด สังข์ แตรทอง แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลารับพระราชทาน น้ำสรงพระศพ พระสงฆ์สดับปกรณ์ 10 รูป พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม 7 คืน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วัน	รวอพระประเทียบเชิญพระโกศพระศพ เครื่องสูงแผ่ลวด 1 ลำรับ แห่งพระศพเวียนพระเมรุ สังข์ แตรทอง แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลาเวียนพระเมรุ และเวลารับพระราชทานเพลิง พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม ประจำช่างเมรุ เสด็จพระราชดำเนินทรงทอดผ้าไตรสดับปกรณ์

ตาราง 1 หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานแก่พระศพและศพ (ต่อ)

ฐานันดรศักดิ์, ชั้นยศ	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อสิ้นชีวิต	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อพระราชทานเพลิง
หม่อมเจ้า	น้ำหลวง หีบทองทิบ ฉัตรเบญจา 4 คัน ปี กลองชนะ ประโคมเวลารับพระราชทานน้ำสรงศพ	เพลิงหลวง รถวอเชิญหีบศพฉัตรเบญจา 10 แห่ เวียนเมรุ ปี กลองชนะ ประโคมเวลาแห่เวียนเมรุและเวลารับพระราชทานเพลิงศพ พระราชทานผ้าไตร 3 ไตร ทอดถวาย พระสงฆ์สดับปกรณ์ก่อนพระราชทานเพลิง
เจ้าจอมมารดา, เจ้าจอม	น้ำหลวง หีบทองทิบ	เพลิงหลวง รถวอเชิญหีบศพ
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า	น้ำหลวง (เสด็จพระราชดำเนินสรงน้ำพระศพแต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์) ไตรแพรทรงพระศพ พระโกศทองน้อย มีฉัตรตาดเหลือง 5 ชั้น แขนวนเหนือพระโกศ เครื่องสูงทองแผ่ลวด สังข์ แตรวงดนตรีฝรั่ง ปี กลองชนะ ประโคมเวลารับพระราชทานน้ำสรงพระศพและประโคมย้ายมาถึง 24 นาฬิกา พระสงฆ์สดับปกรณ์พระราชพิธีกรรมสวดพระอภิธรรมกลางวัน, กลางคืน 15 วัน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วัน 50 วัน และ 100 วัน (แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์)	พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุราชรถเชิญพระโกศพระศพจากที่ประดิษฐานไปพระเมรุหลวง กระบวนแห่พระอิสริยยศเชิญพระศพ พระพิธีกรรมสวดพระอภิธรรมประจำช่างพระเมรุ สังข์ แตรวงดนตรีฝรั่ง ปี กลองชนะ ประโคมเวลารับพระราชทานเพลิง และประโคมย้ายมาถึง 24 นาฬิกา เสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่พระเมรุ เทคนิ สดับปกรณ์ เสด็จขึ้นพระเมรุทรงจุดเพลิง พระราชทานฉัตรตาดเหลือง 5 ชั้น แขนวน สุ่มพระบรมอัฐิบนพระเมรุ (แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์)

ตาราง 1 หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชนานแก่พระศพและศพ (ต่อ)

ฐานันดรศักดิ์, ชั้นยศ	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อสิ้นชีวิต	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อพระราชทานเพลิง
สมเด็จพระสังฆราช	น้ำหลวง ไตรแพรทรงพระศพ พระโกศกุดั่นน้อย มีฉัตรผ้าขาว 3 ชั้น แขวนเหนือพระโกศ เครื่องสูงทองแผ่ลวด สังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลา รับพระราชทานน้ำสรงพระศพและประโคม ย้ายมาถึง 24 นาฬิกา พระราชพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม กลางคืน กลางคืน 7 วัน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วัน 50 วัน และ 100 วัน (แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์)	พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ออกพระเมรุราชรถเชิญพระโกศพระ ศพจากที่ประดิษฐานไปพระเมรุหลวง กระบวนแห่พระอิสริยยศเชิญพระศพ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมประจำ ข้างพระเมรุ สังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลารับพระราชทานเพลิง และประโคมย้ายมาถึง 24 นาฬิกา เสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระ ราชกุศลที่พระเมรุ เทคนิ สดับปกรณ์ เสด็จขึ้นพระเมรุทรงจุดเพลิง พระราชทานฉัตรตาดเหลือง 3 ชั้น แขวนสุมพระบรมอัฐิบนพระเมรุ (แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์)
สมเด็จพระราชาคณะ	น้ำหลวงไตรครองถวายสุกัศพ โกศไม้สิบสอง ฉัตรเครื่องแตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ 10 ประโคมเวลารับพระราชทานน้ำสรงศพ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม 7 คืน ทรง บำเพ็ญพระราชกุศล 7 วัน	เพลิงหลวงรถวอเชิญโกศศพ ฉัตรเครื่อง 10 แห่เวียนเมรุ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ 10 ประโคมเวลา เวียนเมรุ และเวลารับพระราชทาน เพลิง พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม ประจำข้างเมรุ พระราชทานผ้าไตร 5 ไตร ทอดถวายพระสงฆ์บังสุกุลก่อนรับ พระราชทานเพลิง (ถ้าเสด็จพระราช ดำเนิน ทรงทอดผ้าไตร 10 ไตร บังสุกุล บนพลับพลา แล้วเสด็จขึ้นเมรุ พระราชทานเพลิง) (แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศ ไว้ทุกข์)

ตาราง 1 หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานแก่พระศพและศพ (ต่อ)

ฐานันดร, ชั้นยศ	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทาน เมื่อสิ้นชีวิต	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทาน เมื่อพระราชทานเพลิง
พระราชอาคันตุกะชั้นเจ้าคณะ รอง(หรืออุปการ)	น้ำหลวง ไตรครองถวายสุก้าศพ โกศแปดเหลี่ยม ฉัตรเบญจา ปี กลองชนะ 10 ประโคมเวลารับ พระราชทานน้ำสรงศพ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม 3 คืน	เพลิงหลวง รถอัญเชิญโกศศพ ปี กลองชนะ 10 ประโคมเวลาเวียนเมรุและรับ พระราชทานเพลิงศพพระราชทาน ผ้า ไตร 5 ไตร ทอดถวาย พระสงฆ์บังสุกุลก่อนรับพระราชทาน เพลิง (ถ้าเสด็จพระราชดำเนิน ทรงทอด ผ้าไตร 10 ไตร บังสุกุลบนพลับพลา แล้ว เสด็จขึ้นเมรุพระราชทานเพลิง)
พระราชอาคันตุกะชั้นธรรม	น้ำหลวง ไตรครองถวายสุก้าศพ โกศโล ฉัตรเบญจา ปี กลองชนะ 10 ประโคมเวลารับ พระราชทานน้ำสรงศพ	เพลิงหลวง รถอัญเชิญโกศศพ ปี กลองชนะ 10 ประโคมเวลาเวียนเมรุ และรับพระราชทานเพลิงศพ พระราชทานผ้าไตร 5 ไตร ทอดถวาย พระสงฆ์บังสุกุลก่อนรับพระราชทาน เพลิง (ถ้าเสด็จพระราชดำเนิน ทรงทอด ผ้าไตร 10 ไตร บังสุกุลบนพลับพลา แล้ว เสด็จขึ้นเมรุพระราชทานเพลิง)
พระราชอาคันตุกะชั้นเทพ, ราชและพระราชอาคันตุกะ สามัญ	น้ำหลวง หีบทองทึบ	เพลิงหลวง รถอัญเชิญหีบศพ
พระครูสัญญาบัตร	น้ำหลวง หีบเงิน	เพลิงหลวง

ตาราง 1 หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานแก่พระศพและศพ (ต่อ)

ฐานันดรศักดิ์, ชั้นยศ	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อสิ้นชีวิต	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อพระราชทานเพลิง
1.ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่ถึงอสัญกรรม ขณะดำรงตำแหน่ง 2. ผู้ที่ได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์ปรีดิมาลาจักร	น้ำหลวง โกศกุดั่นน้อย ฉัตรเครื่อง แตงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคม เวลารับพระราชทานน้ำอาบศพ และ ประโคมประจายามพระพิธีธรรมสวดพระ อภิธรรม 7 คืนทรงบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วัน 50 วัน และ 100 วัน (แต่งกาย เครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์)	ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกเมรุ ราชรถเชิญศพจากที่ประดิษฐานไปยัง เมรุ แตงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลารับพระราชทานเพลิง เสด็จพระราชดำเนิน ทรงทอดผ้าไตร บังสุกุล เสด็จขึ้นเมรุพระราชทาน-เพลิง (แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์)
นายกรัฐมนตรี, ประธาน วุฒิสภา, ประธานสภา ผู้แทนราษฎร และประธาน ศาลฎีกา ซึ่งถึงอนิจกรรม ในขณะดำรงตำแหน่ง	น้ำหลวง โกศไม้สิบสองฉัตรเครื่อง แตงอน แตร ฝรั่ง ปี่ กลองชนะ 10ประโคมเวลารับ พระราชทานน้ำอาบศพพระพิธีธรรมสวด พระอภิธรรม 7 คืนทรงบำเพ็ญพระราช กุศล 7 วัน(แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์ ถ้าเสด็จพระราชดำเนิน แต่งกาย เครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์)	รถอัญเชิญโกศศพฉัตรเครื่อง 10 แห่งเวียน เมรุ แตงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ 10 ประโคมเวลาเวียนเมรุและเวลารับ พระราชทานเพลิง พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมประจำ ข้างพระเมรุเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานผ้าไตรให้ทนายทอดถวาย พระสงฆ์บังสุกุลที่โกศศพ เสด็จขึ้นเมรุพระราชทานเพลิง (แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศ ไว้ทุกข์)
ประธานองคมนตรี และ องคมนตรี ที่ถึงแก่อนิจกรรม ในขณะดำรงตำแหน่ง	น้ำหลวง โกศมณฑป ฉัตรเครื่อง แตงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ 10ประโคมเวลารับ พระราชทานน้ำอาบศพ พระพิธีธรรมสวด พระอภิธรรม 7 คืน ทรงบำเพ็ญพระราช กุศล 7 วัน(แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์ ถ้าเสด็จพระราชดำเนิน แต่งกาย เครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์)	รถอัญเชิญโกศศพฉัตรเครื่อง 10 แห่งเวียน เมรุ แตงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ 10 ประโคมเวลาเวียนเมรุและเวลารับ พระราชทานเพลิง พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมประจำ ข้างพระเมรุเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานผ้าไตรให้ทนายทอดถวาย พระสงฆ์บังสุกุลที่โกศศพ เสด็จขึ้นเมรุพระราชทานเพลิง (แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศ ไว้ทุกข์)

ตาราง 1 หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานแก่พระศพและศพ (ต่อ)

ฐานันดรศักดิ์, ชั้นยศ	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อสิ้นชีวิต	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อพระราชทานเพลิง
รัฐมนตรี ถึงแก่นิจกรรม ในขณะตำแหน่งหรือผู้ที่ ได้รับพระราชทานราช อิสริยาภรณ์ปฐม จุลจอมเกล้า	น้ำหลวง โกศไม้สิบสอง (ถ้าเป็นหม่อมหลวง หม่อมราชวงศ์ พระราชทาน โกศมณฑป) ฉัตรเครื่องตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ 10 ประโคมเวลา รับพระราชทานน้ำอาบศพ พระพิธีธรรมสวด พระอภิธรรม 7 คืนทรงบำเพ็ญพระราช กุศล 7 วัน (แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์ ถ้าเสด็จพระราชดำเนิน แต่งกาย เครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์)	รถอัญเชิญโกศศพฉัตรเครื่อง 10 แห่งเวียน เมรุ แตรวงดนตรีฝรั่ง ปี่ กลองชนะ 10 ประโคมเวลาเวียนเมรุ และเวลา รับพระราชทานเพลิงพระพิธีธรรมสวดพระ อภิธรรมประจำข้างพระเมรุเสด็จพระราช ดำเนิน พระราชทานผ้าไตรให้ทนายทอด ถวาย พระสงฆ์บังสุกุลที่โกศศพ เสด็จขึ้นเมรุ พระราชทานเพลิง (แต่งกายเครื่องแบบ ครึ่งยศ ไว้ทุกข์)
ผู้ที่ได้รับพระราชทานราช อิสริยาภรณ์ประถมาภรณ์ ช้างเผือก, มหาวชิรมงกุฎ และมหาปรมาภรณ์ ช้างเผือก	น้ำหลวง โกศแปดเหลี่ยม ฉัตรเบญจา 10 แห่งเวียนเมรุ แตรวงฝรั่ง ปี่ กลองชนะ 10 ประโคมเวลา รับพระราชทานน้ำอาบศพ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม 3 คืน	เพลิงหลวง รถอัญเชิญโกศศพ ฉัตรเบญจา 10 แห่งเวียนเมรุ แตรวงดนตรี ฝรั่ง ปี่ กลองชนะ 10 เวลาเวียนเมรุ และ เวลา รับพระราชทานเพลิง พระราชทานผ้าไตรให้ทอดถวายพระสงฆ์ บังสุกุลก่อนรับพระราชทานเพลิง 5 ไตร (ถ้าเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานผ้า ไตรให้ทนายทอดถวายพระสงฆ์ บังสุกุลที่โกศศพ 10 ไตร แล้วทรงจุดฝักแค้น พระราชทานเพลิงศพ)

ตาราง 1 หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชนานแก่พระศพและศพ (ต่อ)

ฐานันดรศักดิ์, ชั้นยศ	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อสิ้นชีวิต	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อพระราชทานเพลิง
ผู้ที่ได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์ ประดมาภรณ์มงกุฎไทย	น้ำหลวง โกศโถ (ถ้าเป็นราชินิกุลหรือราชินีกุล พระราชทาน โกศราชินิกุล)จัดเบญจา ปี กลองชนะ ประโคมเวลา รับพระราชทานน้ำอาบศพ	รถวอเชิญโกศศพ จัดเบญจา 10 แห่ง เวียนเมรุ ปี กลองชนะ 10 เวลาเวียนเมรุ และเวลารับพระราชทานเพลิง
สตรีผู้มีเกียรติได้รับ พระราชทานราช อิสริยาภรณ์ทุติย จุลจอมเกล้าวิเศษ	น้ำหลวง โกศแปดเหลี่ยม จัดเบญจา ปี กลองชนะ ประโคมเวลา รับพระราชทานอาบศพ พระพิธีธรรมสวด พระอภิธรรม 3 ค่ำ	เพลิงหลวงรถวอเชิญโกศศพ จัดเบญจา 10 แห่งเวียนเมรุปี กลองชนะ 10 ประโคมเวลาเวียนเมรุ และเวลา รับพระราชทานเพลิง พระราชทานผ้าไตรให้ทอดถวายพระสงฆ์ บังสุกุลก่อนรับพระราชทานเพลิง 5 ไตร
ผู้ที่ได้รับพระราชทานราช อิสริยาภรณ์ทุติย จุลจอมเกล้าวิเศษ (ชาย)	น้ำหลวง โกศโถ (ถ้าเป็นราชินิกุลหรือราชินีกุล พระราชทาน โกศราชินิกุล)จัดเบญจา ปี กลองชนะ ประโคมเวลา รับพระราชทานน้ำอาบศพ	เพลิงหลวงรถวอเชิญหีบศพ จัดเบญจา 10 แห่งเวียนเมรุ ปี กลองชนะ 10 เวลาเวียนเมรุ และเวลา รับพระราชทานเพลิง

ตาราง 1 หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานแก่พระศพและศพ (ต่อ)

ฐานันดรศักดิ์, ชั้นยศ	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อสิ้นชีวิต	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อพระราชทานเพลิง
1.ผู้ที่ได้รับพระราชทานตรา หุติยจุลจอมเกล้า 2. บิดามารดาของผู้ดำ ตำแหน่งองคมนตรี, นายกรัฐมนตรี, ประธานวุฒิสภา, ประธานสภาผู้แทนราษฎร, ประธานศาลฎีกา, รัฐมนตรี นายพลทหารบก-เรือ อากาศ และนายพลตำรวจ, ข้าราชการพลเรือนสามัญชั้น พิเศษ, พนักงานเทศบาลชั้น พิเศษ และผู้ที่ได้รับ พระราชทานราชอิสริยาภรณ์ ทวีติยาภรณ์ช้างเผือกหรือ มงกุฎไทย ผู้ที่ได้รับพระราชทานราช อิสริยาภรณ์ดัตติย- จุลจอมเกล้าวิเศษ	น้ำหลวง หีบทองลายสลัก ฉัตรเบญจา 4 ปี กลองชนะ 10 ประโคมเวลา รับพระราชทานน้ำอาบศพ น้ำหลวง หีบทองลายสลัก น้ำหลวง หีบทองทราย	เพลิงหลวง รถอัญเชิญโกศศพ ฉัตรเบญจา 10 แห่เวียนเมรุปี กลองชนะ 10 ประโคมเวลาเวียนเมรุ และเวลา รับพระราชทานเพลิง เพลิงหลวง รถอัญเชิญหีบศพ เพลิงหลวงรถอัญเชิญหีบศพ

ตาราง 1 หลักเกณฑ์การเทียบเกียรติยศพระราชทานแก่พระศพและศพ (ต่อ)

ฐานันดรศักดิ์, ชั้นยศ	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อสิ้นชีวิต	เครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อพระราชทานเพลิง
สตรีผู้มีเกียรติที่ได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์ ตติย-จุลจอมเกล้า 1.นายพันทหารบก-เรืออากาศ, นายพันตำรวจ, ข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นโท, เอก สมาชิกวุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งถึงแก่กรรมขณะดำรงตำแหน่ง 2.ผู้ที่ได้รับพระราชทานอิสริยาภรณ์จักรทวารภรณ์ช้างเผือก/มงกุฎไทย, ตริตาภรณ์ช้างเผือก/มงกุฎไทย, ตติยจุลจอมเกล้า ซึ่งเป็นตราสืบตระกูล และสตรีที่ได้รับพระราชทานอิสริยาภรณ์ จตุตถจุลจอมเกล้า	น้ำหลวง หีบกุดัน น้ำหลวง หีบลายก้านแย่ง (ถ้าเป็นราชินิกุล หรือราชินีกุลพระราชทานหีบกุดัน)	เพลิงหลวง รถอเนกอุทัย เพลิงหลวง
นายร้อยทหารบก-เรืออากาศ, นายร้อยตำรวจ	น้ำหลวง หีบเชิงชาย	เพลิงหลวง

ที่มา : สำนักพระราชวัง. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. : 44 -51.

หลักเกณฑ์ในการพระราชทานพระโกศเกียรติยศ

ตารางที่ 2 หลักเกณฑ์ในการพระราชทานพระโกศเกียรติยศ มีดังนี้

ชั้นยศ	พระโกศ
สมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จพระยุพราช (พระบรมศพ)	พระโกศทองใหญ่
สมเด็จพระเจ้าฟ้า	พระโกศทองน้อย
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ	พระโกศทองน้อย
พระบรมวงศ์เธอ	พระโกศกุดั่นน้อย
พระเจ้าวรวงศ์เธอ - พระราชวงศ์ที่เป็นสะใภ้หลวง ได้รับพระราชทานตราทุติยจุลจอมเกล้า	พระโกศมณฑป
พระวรวงศ์เธอ	พระโกศราชวงศ์
หม่อมเจ้าที่ได้รับพระราชทานอิสริยาภรณ์ประดมาภรณ์ มงกุฎไทยหรือตราทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ	พระโกศราชวงศ์
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า	พระโกศทองน้อย
สมเด็จพระสังฆราช	พระโกศกุดั่นน้อย
สมเด็จพระราชาคณะ	โกศไม้สิบสอง
พระราชาคณะชั้นเจ้าคณะรอง (หิรัญบัฏ)	โกศแปดเหลี่ยม
พระราชาคณะชั้นธรรม	โกศโก
ประธานองคมนตรี นายกรัฐมนตรี ประธานวุฒิสภา ประธานสภาผู้แทนราษฎร และประธานศาลฎีกา ถึงแก่อสัญกรรมขณะดำรงตำแหน่ง	โกศมณฑป
องคมนตรี ถึงแก่อสัญกรรมขณะดำรงตำแหน่ง	โกศไม้สิบสอง
รัฐมนตรีที่ถึงแก่อสัญกรรมขณะดำรงตำแหน่ง (ถ้าเป็นราชินิกุล หรือราชินีกุล)	โกศราชินิกุล
ฯลฯ	

ที่มา : สมภพ ภิรมย์. (2528). พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยรัตนโกสินทร์. :19 -20.

ข้อมูลเกี่ยวกับลวดลายไทยที่ใช้ประดับพระโกศ

1. ความหมายของลวดลายไทย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2530 : 711) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ลาย” หมายถึง รูปแบบซึ่งประกอบด้วยเส้นเขียน หรือแกะสลัก

ชะลูด นิมเสมอ (2544 : 278) ให้ความหมายของคำว่า “ลาย” หมายถึง รูป ที่ทำขึ้นเพื่อตกแต่งสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สวยงาม ส่วนมากจะรูปซ้ำๆ ของแม่ลาย : ในจังหวัดและลีสลาต่างๆ เช่น ลายเครือเถา ลานกระหนก ลายกุดั่น ฯลฯ

พระพรหมพิจิตร (2508 : 24) ได้กล่าวถึง “ลาย” ว่า คำนำหน้าชื่อแต่ละชนิดของศิลปกรรมไทยที่เรียกกันอยู่ขณะนี้ มักมีความเข้าใจกันว่าเส้นก็เรียกว่า ลาย บางทีก็เรียกว่า กระหนก ลายเป็นคำแทนคำชื่อชนิดหนึ่งของความหมาย และการกระทำ เช่น ลายผ้า หรือผ้าลาย เป็นต้น

พจนานุกรมนักเรียนฉบับปรับปรุง (2536 : 443) ให้ความหมายของคำว่า “ลวด” และ “ลวดลาย” ไว้ว่า ลวด น. สิ่งที่ทำเป็นเส้นขาวๆ เช่นลวดหนัง ลวดโลหะ ; ลายที่ออกเป็นเส้นกลมยาวไปตามขอบต้นไม้ต่างๆ ลวดลาย น. ลายต่างๆ ที่เขียนหรือแกะสลัก, ฝีมือที่แสดงให้ปรากฏ, โดยปริยายความหมายว่า มีลูกไม้หรือชั้นเชิงต่างๆ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2530 : 720) ให้ความหมายของ “ลวดลาย” ว่า หมายถึงลายต่างๆ ที่เขียน หรือแกะสลัก

น.ณ ปากน้ำ (2522 : 377) ให้ความหมายของ “ลาย” คือ ลวดลายต่างๆ ในศิลปะไทย ภาพเขียนส่วนใหญ่ที่ปรากฏบนตู้พระธรรมและจิตรกรรมฝาผนัง มักจะมีลวดลายปนกันทั้งสิ้น ลายกนกเรียกว่า ลายไทยถ้าเป็นลายดอกไม้อย่างธรรมชาติ เรียก ลายเครือเถา

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ (2527 : 4) ได้กล่าวถึง “ลวดลาย” ว่า เป็นรูปภาพที่อาศัยเส้นหรือรอยขีดเป็นทาง เนื่องด้วยทิศทางต่างๆ กัน นำมาสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นรูปแบบ มีต่างชนิด ต่างประเภทกันออกไป คำว่า เส้นนี้ คนไทยแต่ก่อนเรียก “ลวด” มีความหมายถึงรอยขีดเป็นทาง ที่ปรากฏถาวร และแลเห็นได้ ส่วนคำว่า “ลาย” มีความหมายว่า รูปประเภทหนึ่ง ซึ่งเกิดแต่การนำเอา “ลวด” มาผูกเรียก รวมกันขึ้นให้ปรากฏเป็นรูปแบบ ที่เรียกกันว่า “ลาย”

อัจฉราพร ไสละสุต (2524 : 32) กล่าวถึงรูปแบบของลวดลายว่า สามารถแบ่งออกเป็น 5 หมู่ได้แก่

1. ลายดอกไม้ รวมถึงส่วนอื่นๆ ของพืช เช่น ใบ ผล หรือราก
2. ลายสัตว์ ได้แก่ สัตว์ทุกประเภท เช่น นก ผีเสื้อ ปลา กระต่าย สุนัข หรือแมว รวมทั้งภาพ คน หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของสัตว์
3. ลายเรขาคณิต ได้แก่ ลายที่นำเอารูปทางในหลักวิชาเรขาคณิตทั้งหมด เช่น เส้น รูปทรงกลม สามเหลี่ยม หรือสี่เหลี่ยมมาจัดรวมกันให้เป็นรูปร่างต่างๆ

4. ลายสมัยใหม่ เป็นลวดลายที่มีรูปลักษณะคล้ายลายเรขาคณิตแต่ไม่ได้เป็นทรงเรขาคณิต

5. ลายภาพของจริง เป็นภาพวิจิตรเครื่องจักรหรืออาคาร ฯลฯ

สิทธิศักดิ์ ธีรศรีสวัสดิ์กุล (2529 : 21 – 44) แบ่งประเภทของลวดลายออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. รูปแบบจากธรรมชาติ สิ่งต่างๆที่เกิดโดยธรรมชาติ รูปทรงที่เป็นหลักต้นแบบในการออกแบบ ที่เป็นรูปทรงของธรรมชาติ ได้แก่

1.1 พืช

- ต้นไม้ ใบไม้ ดอกไม้ กิ่งก้าน ฯลฯ
- ต้นทรงสูง ทรงเตี้ย เป็นพุ่ม เป็นช่อ เป็นเถา ฯลฯ
- ใบเหลี่ยม ใบกลม ใบยาว ใบแคบ

1.2 สัตว์

- สัตว์ 2 เท้า และสัตว์ 4 เท้า
- สัตว์ปีกทุกชนิด
- สัตว์น้ำเช่น ปลา กุ้ง หอย ฯลฯ

1.3 แร่ธาตุ

- หินต่างๆ ภูเขา
- ดิน น้ำกรวด ทราย สารประกอบ จุลินทรีย์ต่างๆ

สิ่งเหล่านี้มนุษย์ได้นำมาปรุงแต่งจนเป็นผลงานในการออกแบบ

2. รูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต รูปทรงเรขาคณิต ได้แก่ รูปทรงที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยเครื่องมือ มีสัดส่วนแน่นอน เช่น รูปสามเหลี่ยม หกเหลี่ยม วงกลม ฯลฯ รูปทรงเหล่านี้เป็นได้ทั้งสองมิติและสามมิติ รูปทรงเรขาคณิตเกิดจาก จุด เส้น รูปร่าง รูปทรง เป็นส่วนประกอบของการออกแบบ เมื่อออกแบบแล้วต้องสามารถนำไปสร้างตามความคิดนั้น

3. รูปแบบจากลวดลายทางประวัติศาสตร์ ในการออกแบบเพื่อการตกแต่ง ลักษณะที่นิยมของศิลปะพื้นบ้านหรือศิลปะประจำชาติไว้ ผู้ออกแบบควรศึกษาหาความรู้จากแบบอย่างลวดลายประดับในสมัยต่างๆ เท่าที่จะค้นคว้าได้ เช่น ลวดลายปูนปั้น ลายสลักหิน ลายดินเผา ลายสลักไม้ ลายสลักนูนบนโลหะ ลายประดับมุก ภาพเขียน และอื่นๆ เพื่อจะได้ทราบที่มาของรูปแบบ และวิวัฒนาการของลวดลาย เช่น ลวดลายเครือเถา ลายกนก ลายเครือเถาภาพ สัตว์ในเรื่องทวยเทพ และอื่นๆ แล้วนำลวดลายต่างๆ มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย โดยรักษารูปแบบ หรือเอกลักษณ์เพื่อแสดงความงามของศิลปะท้องถิ่น หรือศิลปะประจำชาติให้ก้าวหน้าสืบไป ลวดลายทางประวัติศาสตร์ที่จะศึกษาได้มีลวดลาย สมัยทวารวดี สมัยลพบุรี สมัยสุโขทัย สมัยเชียงแสน สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์

ไมตรี เกตุขาว (2540 : 31) แบ่งประเภทของลวดลายออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. รูปแบบจากพืช
2. รูปแบบจากสัตว์
3. รูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต
4. รูปแบบจากการประยุกต์

จุลทรรศน์ พยาสมรณนที (2521 : 5 – 7) ได้แบ่งประเภทของลวดลายออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. ลวดลายแบบเรขาคณิต ลวดลายรุ่นแรกที่คนสร้างทำขึ้นมีปรากฏในถาวรวัตถุต่างๆ เช่น ลวดลายบนภาชนะเครื่องใช้สอย ลวดลายตกแต่ง เครื่องอาวุธหรือลวดลาย

2. ลวดลายธรรมชาติ เมื่อคนได้อาศัยเวลาเป็นทางไต่เต้าให้เกิดความเจริญทางด้านความสามารถในการสร้างสรรค์ และความงอกงามด้านจิตใจยิ่งขึ้นกว่าสมัยบรรพกาล คนเริ่มรู้จักชื่นชมความงามของสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะธรรมชาติรอบๆ ตัว การรู้จักนำเอาเครือเถาไม้ ทั้งดอกและเถาไม้มาตกแต่งประดับร่างกาย หย้าเรือน สัตว์เลี้ยง หรือยานพาหนะในโอกาสควรยินดี หรือนักชตฤกษ์ต่างๆ ย่อมเป็นเหตุุดใจ เกิดความเป็นที่ถนอมความสวยงามของพวงเถาไม้ดอกเหล่านั้นไว้ดูชมให้ได้นาน จำทำให้การปั้น สลัก หรือเขียนระบาย เลียนแบบ เอาอย่างพวงดอกและเถาไม้ของจริงนั้น ทำประดับตกแต่งกับผ้าผืน อาคราสถาน ยานพาหนะ และเครื่องใช้ต่างๆ โดยเหตุทั่วไปรู้จักชื่นชมต่อสิ่งสวยงามที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาติ ด้วยการรับรู้โดยไม่ผู้ยาก ดอกไม้ แมลง นก และสัตว์เลี้ยงบางชนิด ซึ่งเป็นสิ่งควรยินดี จึงถูกใช้ป็นสิ่งดลใจให้คิดเห็น และนำเอารูปแบบมาสร้างทำให้เกิดเป็นลวดลายขึ้นอีกประเภทหนึ่ง ลวดลายที่มีรูปแบบเช่นกล่าวนี้เรียกว่า ลวดลายแบบธรรมชาติ

3. ลวดลายประดิษฐ์ ความจำเจอยู่กับสิ่งที่เป็นธรรมชาตินานๆ ไป ย่อมทำให้คนเกิดความเบื่อหน่ายได้ในบางครั้ง ทั้งนี้คนเป็นผู้ที่มีความรู้สึกไม่หยุดยั้งอยู่กับที่ได้นานๆ โดยเฉพาะความรู้สึกในการแสวงหาสิ่งใหม่ๆ นำให้เกิดความคิดเห็นปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เป็นอยู่ให้แปลกใหม่และดีกว่า ในกรณีที่เกี่ยวข้องลวดลายก็เช่นเดียวกัน คนเกิดความคิดในการจัดระเบียบลวดลายแบบธรรมชาติประดิษฐ์ให้เกิดมีรูปแบบสวยงามตามความรู้สึกพึงพอใจของคนเป็นพิเศษกว่า รูปแบบที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ลวดลายประเภทที่คนเกิดความคิดเห็นประดิษฐ์รูปแบบให้เกิดความสวยงามเป็นระเบียบ มีลักษณะพิเศษกว่าธรรมชาติเช่นนี้

4. ลวดลายนามธรรม ยังมีลวดลายอีกประเภทหนึ่งเกิดแต่ความดลใจได้คิดจากรูปแบบต่างๆ อันไม่เป็นระเบียบในธรรมชาติเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความคิดเห็นสร้างทำเป็นลวดลาย มีตัวอย่าง เช่น รอยคราบน้ำรอยทางในก้อนหิน กลุ่มเมฆรูปแบบต่างๆ รูปแบบสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดแนวทาง สร้างลวดลายอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า ลวดลายแบบนามธรรม

อุทัย สินธุสาร (ม.ป.ป. : 3928) ได้กล่าวถึง “ลายไทย” ว่าเป็นลายชนิดปลายแหลม อาจเป็นลายเปลว ลายเถา เขียน ขุด หรือแกะสลักด้วยไม้ หรือลงยาสี และลายถม ลายสอยเส้น ลายเสียด

ลายปักดินไทย แล้วแต่ผู้ประดิษฐ์คิดบรรจุ ลายไทยเป็นประณีตศิลป์ที่เป็นมรดกตกทอดศิลป์นี้ต่อกันมา โดยต่อเติมสร้างเสริมให้เหมาะสมกับกาลสมัย

บุญมา แห่งฉายา (2533 : 1) กล่าวเกี่ยวกับ “ลายไทย” ว่า ลายไทย เป็นศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นภาพเขียนลายเส้นที่มีเอกลักษณ์เป็นของไทยอย่างแท้จริง กล่าวคือ มีเส้นที่อ่อนหวาน ชุ่มช้อย และให้ความรู้สึกแบบอุดมคติแฝงอยู่ในภาพทั้งภาพ เป็นภาพที่ประดิษฐ์ออกมาจากธรรมชาติ เช่น ดอกบัว ใบไม้ เปลวไฟ เป็นต้น

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2521 : 7 – 8) กล่าวว่า ลวดลายไทย เป็นลวดลายที่มีรูปแบบจัดอยู่ในระหว่างลวดลาย 2 แบบ คือ เป็นทั้งลวดลายธรรมชาติ และลวดลายแบบประดิษฐ์ ลวดลายแบบธรรมชาตินั้นอาจกล่าวได้ว่า เป็นลวดลายดั้งเดิมซึ่งคนไทยได้สร้างทำขึ้น โดยเฉพาะเกี่ยวกับลวดลายในเวลาต่อมา

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปความหมายของ “ลวดลายไทย” ได้ว่า ลวดลายไทย หมายถึง รูปแบบซึ่งประกอบเป็นเส้นเขียนหรือแกะสลัก เพื่อให้เกิดเป็นลายลักษณะต่างๆ เช่น ลายกนก เป็นต้น มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ของไทยโดยเฉพาะ มีเส้นลายคดโค้งอ่อนช้อย เป็นลายประดิษฐ์จากธรรมชาติ ส่วนรูปแบบของลวดลายไทย เป็นลวดลายที่มีรูปแบบจัดอยู่ในระหว่างลวดลาย 2 แบบ คือ ลวดลายแบบธรรมชาติและลวดลายแบบประดิษฐ์

นอกจากคำว่า ลาย, ลวดลาย และลวดลายไทยแล้ว ยังมีคำที่เกี่ยวข้องกับข้อความดังกล่าวอีก ได้แก่คำว่า “แม่ลาย”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2530 : 653) ได้ให้ความหมายของคำว่า แม่ลาย หมายถึง ลายตอนที่เป็นประธาน มีซ้ำๆกันเป็นแถว

ชะลูด นิมเสมอ (2534 : 286) ให้ความหมายของคำว่า แม่ลาย หมายถึง ลายง่ายๆ ลายหนึ่ง ที่ซ้ำตัวเองในแบบของจังหวะที่คลี่คลายไปในแบบต่างๆจนกลายเป็นลวดลายที่พิสดาร

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2521 : 28) ได้อธิบาย “แม่ลาย” ตามนัยเข้าใจกันในบรรดาช่างศิลป์ ว่า เป็นลายต้นแบบที่สามารถนำไปใช้ปะติดปะต่อ หรือผูกเนื่องกับให้เป็นลวดลายได้หลายแบบหลายกระบวนจนไม่รู้จบ

นอกจากนี้ จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2527 : 28 – 30) ได้แบ่งลายออกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1. แม่ลายรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส แม่ลายลักษณะเช่นนี้ย่อมคิดผูกเป็นลวดลายอยู่ภายในขอบเขตรูปพื้นที่สี่เหลี่ยมจัตุรัสทั้งสิ้น ตัวอย่างแม่ลายลักษณะนี้ได้แก่ ลวดลายที่มีชื่อเรียกว่าดอกสี่กลีบ หรือลายประจำยาม ใช้เป็นแม่ลายหรือเป็นประธานในการผูกลวดลายต่างๆ แบบกันออกไป เป็นต้นว่า ลวดลายประจำยามก้ามปู ซึ่งมีดอกสี่กลีบ หรือลายประจำยามวางลงเป็นประธาน แล้วจึงเอาลายกระหนกวางขนานออกไปทั้งสองข้างเป็นส่วนประกอบของดอกสี่กลีบ ดังนี้

“แม่ลาย” ลักษณะรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่เรียกว่า ดอกสี่กลีบหรือลายประจำยามนี้ แต่เดิมมาเขา วางดอกลายเอาด้านตรงขนานไปกับพื้น หรือเส้นลวดลายขอบ อนึ่ง แม่ลายลักษณะรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซึ่ง ผูกตะแคงด้านนี้ ยังแผงออกไปเป็นลายดอกไม้ร่วงกับแปลงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสตีทรงออกไปเป็น สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน แล้วคิดเป็นลวดลายพุ่ม และเป็นหน้าขาบต่างๆแบบออกไปอีกประการหนึ่งด้วย

2. แม่ลายรูปทรงกลม แม่ลายลักษณะกลมนี้ ย่อมคิดผูกเป็นลวดลายสำเร็จอยู่ภายในขอบเขต รูปวงกลมทั้งสิ้น แม่ลายลักษณะเช่นนี้ ได้แก่ ลวดลายประเภทลายดาว ลายจงกล ลายดอกจอก เป็นต้น แม่ลายลักษณะเป็นดวงกลมๆเช่นที่กล่าวมาก็ใช้เป็นประธานในการผูกเป็นลวดลายประดับฝาเพดาน เป็นลวดลายผ้าดอกดังนี้

3. แม่ลายรูปทรงสามเหลี่ยมด้านเท่า แม่ลายซึ่งลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม ก็ย่อมเป็น ลวดลายที่คิดผูกให้สำเร็จอยู่ภายในขอบเขตรูปพื้นที่สามเหลี่ยมด้านเท่าโดยแท้ แม่ลายลักษณะเช่นนี้ เรียกว่านี้ มีตัวอย่างเป็นต้นว่า ลายกระจัง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายคำ “กระจัง” ว่า “ชื่อลายอย่างหนึ่งใช้เป็นลวดลายสำหรับเครื่องประดับที่อยู่บนชั้นหรือตามขอบของสิ่งบางอย่าง เช่น ชั้น ฐานธรรมมาสน์” แม่ลายกระจังอาจผูกเป็นขนาดเล็กเรียก กระจังตาอ้อยขนาดเล็กย่อมเรียก กระจังเดิม ที่ ขนาดใหญ่เรียกกระจังปฏิญาณ กับที่ผูกเป็นกระจังจำหลักไม้หรือปั้นด้วยปูนติดประจำไว้ตามมุมหัก เรียกว่า กระจังหู และกระจังทำห้อยปลายแต่ทำเหล็กปิดปลายไปทางหนึ่งทางใดเรียกว่ากระจังรวน แม่ ลายกระจังทำด้วยขนาดและมีชื่อเรียกต่างกันอย่างนี้ออกไปกว่านี้ยังมีอีกมาก

อนึ่ง แม่ลายซึ่งมีรูปทรงสามเหลี่ยมด้านเท่านี้ ยังเป็นต้นเค้าผูกเป็นลายบัวประเภทต่างๆ มีเป็น ต้นว่าลายบัวหงาย ลายบัวคว่ำ และเป็นแม่ลายต้นเค้าแห่งการผูกเป็นลวดลายประเภทลายเชิง เช่นลาย ซ่อแทงท้อง หรือลายซ่อแทง และลายกรวยเชิงหรือลายกรวยเชิงอีกประเภทหนึ่งด้วย

2. วิวัฒนาการลวดลายไทย

ความเป็นมาของลายไทยลายไทยเป็นศิลปะเก่าแก่มีมาตั้งแต่เริ่มประวัติศาสตร์ไทย ลาย ไทยในสมัยก่อนมีลักษณะแตกต่างจากลายไทยในสมัยปัจจุบัน แต่ยังมีลักษณะเค้าเดิมว่าเป็นเครือ เดียวกัน ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมตามกาลเวลาสมัยนิยม และการเข้ามาจากอิทธิพลของอินเดียที่ เข้ามาพร้อมกับลัทธิศาสนา ซึ่งบรรดาประเทศต่างๆ ก็ได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดียเช่นกัน เช่น อินเดีย จีน โศนีเซีย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ต่างๆ และการสถาปนาชาติของไทยก็เป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับจาก อินเดีย

ลายไทยเท่าที่ปรากฏในปัจจุบันถือเป็นแบบแผนตายตัวเนื่องจากวิวัฒนาการนี้ได้ดำเนินมา จนสมบูรณ์ มีกฎ และชื่อลายเป็นลักษณะเฉพาะ เช่นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายกนกหางหงส์ ลายขอส้อย ลายประจำยาม ลายกระจังปฏิญาณ ลายซ่อหางโต ฯลฯ

ลายไทยก่อนกรุงศรีอยุธยาไม่ได้มีรูปแบบดังที่เห็นในปัจจุบัน ซึ่งได้พบลายปูนปั้นสมัยอุทอง และสุโขทัยบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่เก่าของเมืองสุโขทัยไปจนสุดนครศรีธรรมราช

ลวดลายที่พบไม่ได้เกิดจากการสืบทอดงานศิลปะของขอมหรือทวารวดีแต่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงศิลปะจากเดิมที่ได้รับจากอินเดียเข้าสู่รูปแบบของตนเอง คือการดัดรูปแบบธรรมชาติเข้ามาสร้างเป็นงาน เช่น ลายเครือเถา ลายก้านขด ซึ่งลักษณะของลายเป็นคนละตระกูลกับลวดลายของอินเดีย

น.ณ.ปากน้ำ (2524 : 4) กล่าวถึงลักษณะของลวดลายที่มีว่า

“..อินเดียจะปรากฏมากในช่วงสมัยทวารวดีและพูนัน เป็นศิลปะในช่วง พุทธศตวรรษที่ 11 ถึง 13 มักจะจำหลักลายคล้ายกับลายที่เราเรียกว่า ลายผักกูด คือมีแกนกลางเป็นลายแผ่นโค้งเหมือนคลื่นส่วนข้างทำเป็นหยักและขมวดม้วนตัวบริเวณปลายซึ่ง ปลายไม่เป็นลักษณะพุ่งเป็นเปลวแหลมดังลายไทยในปัจจุบัน อาณาจักรขอมในบริเวณลุ่มน้ำโขงที่จีนบันทึกไว้เรียกประเทศเจนละ ซึ่งร่วมยุคกับทวารวดีและอาณาจักรจามปาของพวกจาม ลายของทั้งสองที่พบมีลักษณะเหมือนลายผักกูดของทวารวดี ซึ่งมีแบบอย่างมาจากอินเดียลายผักกูดยังปรากฏตามโบราณสถานต่างๆ ในอินเดียหลายแห่ง เช่นลายจำหลักในถ้ำแอลเลฟต้า ลายจำหลักวิหารราชาและราชินี BHUBONES WAR ลายบนแผ่นศิลารูปรัศมีจากพระพุทธรูปสมัยคุปตะ ที่เมืองสารนาท..”

ลายไทยในยุคเริ่มต้นจะพบลายไทยได้มากตามโบราณสถานที่มีความเกี่ยวข้องกับทางศาสนา เนื่องจากศาสนสถานเป็นจุดรวมของผู้คนที่มีความเลื่อมใสหากมากจะเป็นลายปูนปั้นบนสถูปเจดีย์ ลายจำหลักบนเสมาส่วนมากพบเห็นบน ศาสนสถาน นครต่างๆ บนลุ่มน้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นช่วงที่สลัดอิทธิพลของอินเดียออกไปเพราะศิลปะอินเดียบรรลุถึงจุดสุดยอดแล้วในช่วงศิลปะทวารวดี และศิลปะขอมรุ่นเก่า จึงทำให้เกิดงานรูปแบบใหม่ขึ้นมาในช่วง พุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา เนื่องจากอินเดียซึ่งเป็นศูนย์กลางอารยธรรม เริ่มเสื่อมความสำคัญในราชวงศ์ปาละแห่งเบงกอล

ศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้นในลักษณะของลายประจำยามซึ่งตรงกลางของลายมีรูปดอกไม้ ธรรมชาติซึ่งงานประเภทนี้จะพบทั่วไปในศิลปะอยุธยาแสดงให้เห็นว่าอยุธยาตอนต้นรับอารยธรรมจากอยุธยาโดยตรง

รูปแบบลวดลายสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาเริ่มต้นจากการเลื่อมสลายของศิลปะทวารวดี ในช่วงศตวรรษที่ ๑๗ งานศิลปะเริ่มมีความเป็นตัวของตัวเองแต่อิทธิพลของอาณาจักรนครหลวงของขอมเข้ามาครอบงำอย่างรุนแรง ศิลปะอุททองรุ่นแรกกับศิลปะลพบุรีรุ่นแรกจึงมีลักษณะค่อนข้างไปทางขอมเสียมาก

ในสมัยหลังจัดเป็นสมัยอาเคอิคของศิลปะไทย ศิลปะอยุธยาเป็นศิลปะในช่วงอุททองตอนปลายหรือลพบุรีตอนปลายศิลปะอาเคอิค เรียกว่าเป็นช่วงที่ก้าวสู่ความเป็นคลาสสิกของสุโขทัย ซึ่งเป็นตอนต้นของอยุธยาและล้านนา งานศิลปะของอยุธยาในยุคนี้แม้จะมีความละเอียดงดงามแต่ลักษณะของงานยังคงมีลักษณะที่แข็งอยู่บ้าง

ศิลปะอยุธยา ถือว่าเป็นงานศิลปะสุดยอดและละเอียดวิจิตรพิสดาร ในช่วงก่อนเริ่มมีอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเดิมอาณาจักรนี้เป็นของคนไทยกลุ่มหนึ่ง และตกเป็นเมืองขึ้นของขอมจนกระทั่งพ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนบางกลางท่าวได้เข้ายึดเมืองสุโขทัยคืนได้ และพ่อขุนบางกลางท่าวปกครอง

ลายไทยสมัยสุโขทัยศิลปะในสมัยสุโขทัยก่อนการปกครองของขอมจะมีลักษณะเช่นไร จากหลักฐานที่พบ จากรากฐานที่พบจากวัดพระพายหลวง จากในกรุและวัดร้างแห่งหนึ่งข้างวัดมหาธาตุ พระพุทธรูปเก่าที่บรรจุไว้เป็นศิลปะสมัยอุทงจากข้อเท็จจริงที่ว่าในช่วง พ.ศ. 1600 ถึง พ.ศ. 1762 ได้มีอาณาจักรไทยแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาอาณาจักรเหล่านี้ใช้แบบแผนงานศิลปะเดียวกันกับศิลปะสมัยอุทง

ศิลปะไม่ว่าสมัยอุทง ละโว้ อยุธยา หรือแม้แต่สุวรรณภูมิ ล้วนมีลักษณะคล้ายคลึงกันเพราะเป็นของร่วมสมัยดังนั้นจึงเรียกศิลปะกลุ่มนี้ว่า ศิลปะสมัยอุทง

ศิลปะอุทงสมัยปลายอยู่รวมกับศิลปะบายนของขอม (พ.ศ. 1700 - 1790) ศิลปะสมัยนั้นได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธมหายาน ซึ่งมีทั้งแบบตันตริกและมนตรยานอันเป็นแบบเดียวกับศิลปะสมัยอุทง

ศิลปะสุโขทัย กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 ตัวอย่างลวดลายไม้แกะสลักมีอยู่น้อยมาก หลังคาโบสถ์ วิหารหักพังไม่เหลือร่องรอยลวดลายหน้าบัน คันทวย ไม่มีตัวอย่างให้ศึกษา แต่พิจารณาจากลวดลายที่ปรากฏบนแผ่นศิลาในอุโมงค์วัดศรีชุม ลายปูนปั้นวัดนางพญา ลายบนเครื่องถ้วยสังคโลก หรือเครื่องประดับอาคาร เช่น หัวนาคปั้นลมที่ทำจากสังคโลกแล้ว ลวดลายเหล่านั้นมีความเป็นธรรมชาติ คล้ายกับศิลปะของไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา และในภาคเหนือในระยะเวลาเดียวกัน และยังไม่ปรากฏลายที่เป็นแม่แบบของลายไทยอย่างลายกนกเลย แม้จะใกล้เคียง แต่ก็ยังมีเค้าของลายในศิลปะทวารวดีและเขมรที่เคยหยั่งรากของศิลปะไว้แต่เดิม ดังตัวอย่างลายแกะสลักไม้ดาวเพดานห้องปราสาทวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัย ตัวดาวตรงกลางทำเป็นรูปดอกบัวและลายที่มุมเป็นลายขมวดแบบธรรมชาติ ยังไม่ได้ประดิษฐ์เป็นลายกนก แต่เป็นลายร่วมสมัยกับอยุธยาตอนต้น

ลายไทยสมัยอยุธยาตอนต้น และตอนกลางสืบสายมาจากศิลปะอยุธยา อันเป็นศิลปะคลาสสิกของไทย อีกทั้งยังได้รับอิทธิพลต่าง ๆ เช่น สุโขทัย และสุพรรณภูมิ ในช่วงศตวรรษที่ 18 และ 19 นครอิสระของไทยได้แก่ เชียงใหม่ พะเยา สุโขทัย และสุพรรณภูมิได้มีความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากมองในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแล้วนครเหล่านี้จะไม่ลงรอยกันเท่าไร แต่นั่นเป็นเพียงเหตุผลทางการเมืองการคบหาของชาวเมือง ความสัมพันธ์ทางการค้าขายและการแลกเปลี่ยนความรู้ ยังคงดำเนินไปตามปกติปรากฏตำนานมูลศาสนาว่า พระเถระสำคัญจากนครสุโขทัยสองรูป ได้เดินทางไปศึกษาพระศาสนายังนครอยุธยา ซึ่งแสดงว่าในสมัยนั้นอาณาจักรอยุธยาเยอมีความเจริญกว่าสุโขทัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านพระพุทธศาสนาแบบนิกายลังกา ซึ่งรับช่วงมาจากมอญอีกต่อหนึ่ง ศิลปะบนใบเสมา ในสมัยอยุธยา สุพรรณภูมิ และลพบุรี หรืออุทง มักจะใช้ใบเสมาทำด้วยศิลาทรายแดงหรือขาว จำหลักลวดลายรูปเครือเถา ดอกไม้ ใบไม้ ที่เวิ้งเวิ้งกับบริเวณป่าเสมางามวิจิตรบรรจง

เหลือขนาด การตกแต่งลวดลายเช่นนี้เข้าใจว่าเป็นช่วงสมัยที่ยังนับถือพุทธแบบหินยานพุทฺธม หรืออาจเป็นแบบเถรวาทเดิม ซึ่งอาจมีทั้งสองปะปนแต่ยังไม่สามารถแยกแยะได้

ใบเสมาแบบหินยานลังกา ปรากฏในสมัยอยุธยาและสุโขทัย รวมทั้งอยุธยาตอนต้น ในสามสมัยนี้จะเป็นใบเสมาขนาดใหญ่ทำด้วยหินชนวนสีเขียว สูงประมาณ เมตรเศษ ๆ หนามาก ไม่มีลวดลาย มีเพียงเส้นกลางตั้งแต่ยอดถึงฐาน เข้าใจว่าคณะสงฆ์ชาวสิงหลมุ่งในทางหลุดพ้นจึงตัดเครื่องอสังการอันเป็นพันธะร้อยรัดชีวิตออกไป ใบเสมาลัทธิลังกาวงศ์รุ่นแรกจึงไม่มีลวดลายปรากฏอยู่

ลายหน้าบันสมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนใหญ่จะสลักรูปหน้าคนจนเต็มหน้าบัน คือรูปเทวดาล้อมรอบพระนารายณ์เพราะชื่ออยุธยาเป็นชื่อเมืองของพระราม ซึ่งเป็นอวตารหนึ่งของพระนารายณ์

การที่หน้าบันในตอนต้นไม่นิยมลวดลายแต่บรรจุรูปคนเช่นนั้นเข้าใจว่ารับอิทธิพลจากขอม ดูจากรูปแบบงานของขอมที่ใช้หน้าคนบนหน้าบันศิลานครวัด และที่พิมาย ส่วนใหญ่จะเต็มไปด้วยภาพคนที่ใช้ลวดลายมีเพียงเล็กน้อย

ศิลปะอยุธยา กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-23 ในช่วงต้นของศิลปะอยุธยา ยังมีลักษณะลวดลายที่มีเค้าแบบมาจากศิลปะทวารวดีและเขมรที่ได้คลี่คลายพัฒนามาเป็นศิลปะของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างที่เรียกในกลุ่มอยุธยา สุพรรณภูมิ ตามอย่าง น ญ ปากน้ำ เรียกไว้ เช่นลวดลายบนไม้แกะสลักพระพุทธรูปไม้ที่สุพรรณบุรี ซึ่งยังไม่มีกนกอีกเช่นกัน ลายกนกสามตัวอันเป็นแม่แบบของลายไทย เริ่มประดิษฐ์ขึ้นใช้แล้วในสมัยอยุธยาตอนกลาง โครงสร้างของลายยังมีเค้าแบบธรรมชาติปะปนอยู่ ผิดกับลายสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งประดิษฐ์เป็นลายล้วน ๆ ส่วนลวดลายที่ประกอบอาคาร เช่น กระฉิงในแบบต่าง ๆ ลายก้านขดปรากฏแล้วในสมัยอยุธยาตอนต้น และได้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ

ลายก้านขดที่บ้านประตู่วัดพนัญเชิง ซึ่งออกลายคล้ายกับที่วัดหน้าพระเมรุ สมัยอยุธยาตอนต้น มีเถาตรงกึ่งกลางก้านขดเป็นรูปหัวสิงห์ และใบเทศ อย่างที่เรียกชื่อลายก้านขดหน้าสิงห์ ลายก้านขดใบเทศ ในสมัยอยุธยาตอนกลาง ก้านของลายจะเป็นเส้นใหญ่ และก้านของลายเป็นเส้นเล็กบางในสมัยอยุธยาตอนปลายตรงกลางวงจะเป็นลายช่อกนกหรือลายหางโตก็มี ลักษณะอันเข้มแข็งของศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น เห็นได้จากคันทวยอุโบสถวัดพระเมรุ อยุธยา เป็นคันทวยขนาดใหญ่ลักษณะเส้นคดโค้งอย่างดูดัน แบบคันทวยนี้ยังพบที่ธรรมมาสน์เก่าในพระวิหารหลวงวัดมหาธาตุพิษณุโลก

ปืนใหญ่สัมฤทธิ์ สมัยปลายอยุธยาตอนต้น ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรุงเทพฯ ลักษณะลายเข้มแข็งสังเกตจากใบหน้าของเทวดาที่สวมชฎาเทริด และรูปนางกนิษฐช่อกนก เป็นลักษณะที่ปักปืน ลายกระฉิงตรงปากกระบอกปืนก็อ้วนใหญ่เทอะทะ เข้าใจว่าเป็นศิลปะสมัยพระชัยราชา สังเกตจากรูปนางกนิษฐไฉยมยาวและเกล้าผมสูงเป็นมวยเหนือศีรษะซึ่งการแต่งผมแบบนี้ปรากฏในศิลปะสุโขทัยและอยุธยาตอนต้นใน

ลักษณะการจัดวางลายไทยจะมีการจัดวางลายโดยดูลักษณะของลวดลายที่เหมาะสมกับพื้นที่รูปแบบลายที่ใช้กับพื้นที่จะมีการใช้ลายหลายรูปแบบ เช่น ลายที่มีพื้นที่ยาวแคบเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าจะใช้ลายรูปแบบเป็นลายหน้ากระดาน พื้นที่บริเวณกว้างไม่เป็นเหลี่ยมมุมที่เท่ากันก็ขึ้นอยู่กับผู้ออกแบบจะจัดลายลงไปเช่นลายก้านขด ลายดอกพุดตาน ลายกนก ฯลฯ ลวดลายไทยนั้นแตกต่างกับลายของต่างชาติตรงที่มีมิติของลายไทยนั้นสามารถมองได้มากกว่า 3 มิติ มิติที่เกิดขึ้นมาจะเป็นมิติที่เกิดจากความรู้สึกจากภายใน ซึ่งผู้มองแต่ละคนจะมองไปในรูปเดียวกันนั้นคือความ เชื่อความศรัทธา

ลายไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย ลายกนกมีความอ่อนไหวและพลิ้วขึ้นมาก ประดิษฐ์ให้กนกเพริ้วขึ้นแบบเปลวไฟ เรียกว่ากนกเปลว เป็นที่นิยมในงานเขียน อย่างลายรดน้ำ ตู้พระธรรมฝีมือวัดเชิงหวาย ตู้พระไตรปิฎกวัดศาลาปูน และในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ มีลวดลายอย่างฝรั่งแบบยุโรปเข้ามามีอิทธิพลต่อลายศิลปะอยุธยาอย่างกว้างขวาง มีลายใบไม้ม้วนแบบใบอะแคนทัส ลายเทพนมหน้าตาเป็นแบบฝรั่ง ผสมผสานกับลายไทย ตัวอย่างลายไม้แกะสลักอยุธยาตอนปลายที่มีอิทธิพลของลายฝรั่งนี้ดูได้จากบานประตูไม้แกะสลักหอไตรวัดระฆังสิตาราม

นอกจากลวดลายแล้ว การแกะสลักภาพมีตัวอย่างที่หน้าบันไม้สมัยอยุธยาตอนต้นที่วัดหน้าพระเมรุ อยุธยา จะเห็นว่านิยมการสลักภาพพระนารายณ์ทรงครุฑ ล้อมรอบด้วยเทวดาเต็มทั่วแผ่นหน้าบันราวกับรังเกียจพื้นที่ว่าง ตามแบบของศิลปะเขมร ลักษณะหน้าบันเช่นนี้ ยังมีจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยาอีก 1 ชิ้น เป็นหน้าบันของวัดแม่นางปลื้ม อยุธยา และที่พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้มีครุฑไขนเรศวรที่นั่น อันเป็นตัวอย่างของไม้แกะสลักลอยตัวในสมัยอยุธยาตอนปลาย

ลายไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ งานศิลปะในสมัยกรุงธนบุรีไม่ปรากฏเด่นชัดเนื่องจากเป็นช่วงที่การก่อตั้งเมือง และงานช่างศิลปะ รวมถึงช่างลัคนแล้วแต่สืบทอดมาจากอยุธยาทั้งสิ้น จึงไม่มีใครได้กล่าวถึงกันนัก จวบจนสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2325 เป็นต้นมาศิลปกรรมที่สืบทอดมาแต่กรุงศรีอยุธยาเพียงยังไม่ถึงชั่วอายุคน จึงยังปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 1 อย่างเห็นได้ชัด การพยายามรวบรวมช่างฝีมือเก่าแต่ครั้งสมัยอยุธยาที่ยังคงหลงเหลืออยู่ เพื่อสร้างปราสาทราชวัง ซ่อมแซมวัดวาอาราม หน้าบัน คันทวย ซ่อฟ้า ใบระกาของพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ หมู่พระวิมานวังหน้าแม้ว่าจะได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์หลายครั้งเช่นเดียวกับพระราชมณเฑียร พระที่นั่ง พระอุโบสถ ในพระบรมมหาราชวังแต่ยังสถาปัตยกรรมเหล่านี้เป็นตัวอย่างเพื่อใช้ในการศึกษาลวดลายงานไม้แกะสลักในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ รูปลายบนประตูไม้แกะสลักจากวิหารวัดสุทัศน์ฯ เป็นรูปแบบของลวดลายธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลงานไม้แกะสลักในรัชกาลที่ 2 พบว่าลักษณะของดอกไม้ ไขดหิน กับใบไม้เป็นมีรูปแบบมาจากศิลปะจีน ทำให้ทราบถึงอิทธิพลของศิลปะจีนเริ่มมีบทบาทในสมัยนั้น

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ศิลปะจีนเรียกว่าได้ว่าเป็นศิลปะพระราชนิยม เนื่องจากโบสถ์วิหารที่เคยสร้างมีเครื่องไม้หลังคาไม้แกะสลักเปลี่ยนรูปแบบเป็นการก่ออิฐถือปูน ลายต่าง ๆ เช่น ตู้ ตั่ง สลักลายดอกพุดตานลายหักมุมฉากแบบประแจจีน ในการใช้ลายอย่างจีนนี้นิยมสอดแทรกอยู่ในลายไทยมาจนถึง

สมัยรัชกาลที่ 5 ในงานศิลปะดั้งเดิมแบบอยุธยาในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกำกับให้รักษารูปแบบเดิม

หลังจากรัชกาลที่ 3 ลวดลายไทยในแบบหลักยังคงอยู่ต่อไป ในขณะเดียวกันตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ประเทศไทยเปิดประตูสู่ตะวันตกมากขึ้น มีการนำลวดลายอย่างฝรั่งเข้ามาสอดแทรกในศิลปะไทยอีกครั้งหนึ่งและเริ่มเด่นชัดขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เครื่องเรือน อาคารสร้างตามอย่างยุโรป แต่สำหรับในส่วนของงานศิลปะประเพณีแล้วลวดลายไทยยังปรากฏเป็นเอกลักษณ์อยู่เสมอ เช่น หลังคาทรงปราสาทของพระที่นั่งจักรีฯ พระเมรุมาศทุกสมัย และการสร้างวัดวาอารามทั้งที่กษัตริย์และราษฎรสร้าง ยังคงรูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยเป็นส่วนใหญ่และงานไม้แกะสลักลวดลายต่าง ๆ ก็ยังคงรูปแบบหลักอย่างเดิมจะผิติดเพี้ยนในรายละเอียดเล็กน้อยเท่านั้น

ต้นกำเนิดของลายไทยกำเนิดจากรูปทรงธรรมชาติได้แก่ดอกบัว ดอกชัชพฤกษ์ ดอกมะลิ ดอกรัก ดอกพุดตาน ใบเทศ เปลวไฟ นอกจากลายที่เกิดจากดอกบัวแล้ว ยังมีลายที่เกิดขึ้นจากใบไม้ต่าง ๆ ใบฝ้าย ใบเทศดอก ใบเทศ ก้านขดใบเทศ

1. ก้าน

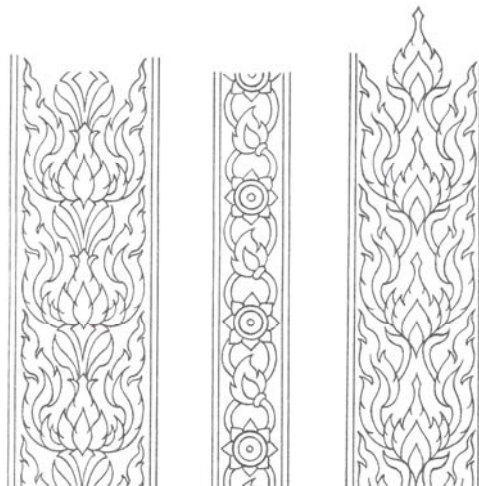
ก้านเป็นคำเรียกเถาวัล ๆ ใช้เชื่อมต่อดอกหรือใบในการผูกลายไทยเช่น ลายก้านต่อดอก ลายเกลียวและลายก้านแย่ง ในการผูกลวดลายชนิดที่เป็นเถาแบบหนึ่ง เรียกว่า กนกก้านขด หรือลายก้านขด ลวดลายแบบนี้อาศัยเถาเป็นหลักในการผูกลาย การผูกวงเถามีลักษณะเฉพาะที่ต้องขมวดเป็นก้นหอย แม้ว่าจะขยายลายออกไปเท่าใดก็ต้องผูกประกอบเข้าด้วยกัน ลักษณะคล้ายข้อของเถาไม้ตามธรรมชาติ บางครั้งในส่วนปลายเถาในใจกลางวง มักจะทำเป็นช่อกนกหางโตบ้าง หรือสัตว์หิมพานต์โผล่มาแต่งเฉพาะส่วนหัวหรือทำเป็นรูปเทวดา อมนุษย์ก็มี จึงมีชื่อเรียกตามแบบลายที่ผูกขึ้น เช่น กนกก้านขด หน้าสิงห์ กนกก้านขดใบเทศ ฯลฯ กนกก้านขดนี้ ในการแกะสลักไม้นิยมบนบานประตูบานหน้าต่าง โบสถ์วิหาร

1.1 ลายก้านแย่ง ลายไทยแบบหนึ่ง มีลักษณะการผูกเป็นแถวโค้งบรรจบกัน ตรงที่เถาบรรจบกันนั้นผูกลายเป็นดอกหรือเป็นพุ่มแบบต่าง ๆ กัน ลงทุก ๆ ร่วมเถา ทำให้ดูคล้ายกับว่าเถาหรือก้านแย่งดอกกัน พบในการตกแต่งบนพื้นผนังหรือพื้นที่ที่มีความกว้างและพบเป็นลายรดน้ำในกลุ่มเรื้อรูปสัตว์ในกระบวนเรือพระยุหยาตรา

1.2 ก้านต่อดอก ลายไทยแบบหนึ่งเป็นลวดลายผูกติดต่อกัน ซึ่งต่อเนื่องไปในพื้นที่หน้ากระดานทางตั้งลักษณะของลายแบบนี้ ประกอบ ตัวแม่ลายผูกเป็นข้อเล็ก ดอกจะต่อเรียงกันเป็นข้อขึ้นไป ถ้าใช้กนกเปลวมาต่อเป็นดอกจะมีชื่อว่า ก้านต่อดอกกนกเปลว ถ้าแม่ลายประจำยามมาผูก จะเรียกว่าก้านต่อดอกประจำยาม

1.3 ก้านขด หมายถึงลายที่มีก้านม้วนขดเดินเป็นแถวรูปวงก้นหอยเรียงต่อเนื่องซ้ำ ๆ กัน ก้านขดจัดเป็นลายไทยชนิดหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมาหลายยุคหลายสมัย หากนับจากหลักฐานเก่าแก่

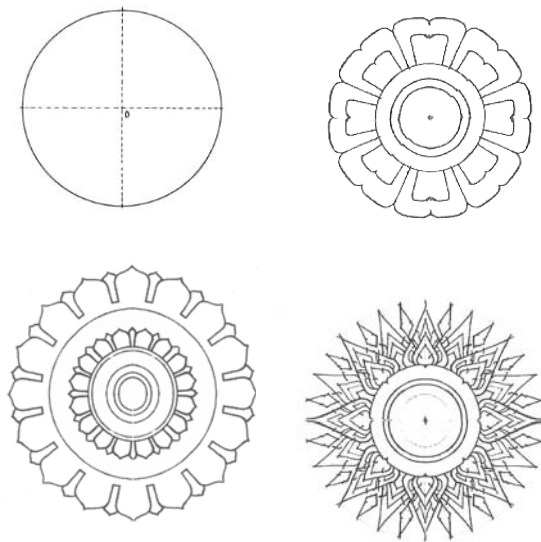
น่าจะเริ่มมาจากศิลปะขอม มีการขดเป็นวงใหญ่ ๆ แทรกลดลายภายในขดอย่างวิจิตรพิสดาร ลายก้านขดในประเทศไทยมีการค้นพบมาตั้งแต่สมัยทวารวดีและสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งมักนิยมทำปลายก้านขดด้านในให้สวยงาม การตกแต่งบางทีนำรูปสัตว์หิมพานต์ เทพ ยักษ์ มาประกับจึงมีชื่อตามที่ประดิษฐ์ ลายก้านขดจะนำมาใช้กับพื้นผิวที่เรียบเป็นหน้ากระดานที่มีความกว้าง ดังภาพประกอบที่ 28

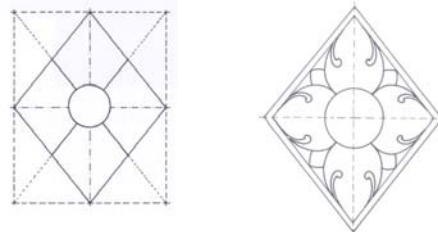
ภาพประกอบ 28 ลายก้านต่อดอก

ที่มา : มานะ ทองสอดแสง. (2545). หนังสือตำรา ศึกษาศิลปะลายไทย : 53.

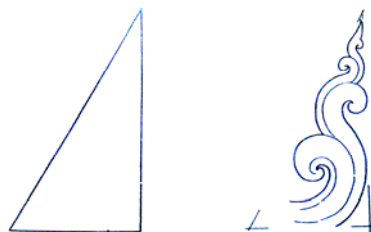
ลวดลายไทยที่ปรากฏเห็นได้ในทุกวันนี้ ได้มาจากต้นเค้าเดิมซึ่งรับทอดมาแต่ครูชาวอินเดีย เป็นลวดลายติดมากับพุทธศิลป์โดยตรง ลวดลายที่มีชื่อว่า ลายกระหนกก็ดี ลายกระจังก็ดี หรือลายประจำยาม หรืออื่นๆ ล้วนแต่เป็นลวดลายอันมีต้นเค้ามาแต่แม่ลาย ซึ่งปรากฏในสกุลช่างอินเดีย แต่ละสมัยมีมาก่อน พอพระพุทธศาสนาแพร่เข้ามาในเมืองไทย พระภิกษุที่เรียนรู้ประวัติศาสตร์ก็พาวิชาพุทธศิลป์เข้ามาแพร่ และปลูกฝังให้แก่คนไทยพื้นเมืองเรา คนไทยเมื่อได้เรียนรู้แล้ว ด้วยความฉลาดหลักแหลมก็ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้กลายเป็นแบบอย่างไทยในที่สุด (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. 2527 : 8) กล่าวต่อว่า อันต้นกำเนิดแม่ลายในทางพุทธศิลป์ มีแม่ลายจำกัดอยู่เพียง 4 ประเภท ลายกระจัง ลายดาว ลายดอกสี่กลีบ และลายกระหนก ดังภาพประกอบที่ 29 – 31

แม่ลายที่มาจากรูปวงกลม เรียกว่า ลายดาว
ภาพประกอบ 29 ลายกระจังและแม่ลายดาว

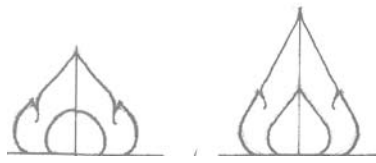

แม่ลายที่มาจากรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เรียกว่า ลายดอกสี่กลีบ

แม่ลายที่มาจากรูปสามเหลี่ยมขาตรง เรียกว่า กระหนก

ภาพประกอบ 30 แม่ลายดอกสี่กลีบและแม่ลายกนก

ลายกระจ้ง

ลายดาว

ลายดอกสี่กลีบ

ลายกระหนก

ภาพประกอบ 31 แม่ลายพื้นฐาน

แม่ลายดังกล่าว มีต้นกำเนิดมาแต่พุทธปรัชญาเป็นที่สนใจให้คิด และมีเหตุผลอันสำคัญ อธิบายได้ดังนี้

รูปแม่ลายกระจ้ง เป็นแม่ลายจัดอยู่ที่สามเหลี่ยมด้านเท่า มีที่มาแห่งความคลาไจจากรูปร่าง ภายนอกองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในปางประทับนั่งสมาธิ รูปแม่ลายกระจ้งจึงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูป รูปแม่ลายดาว เป็นแม่ลายอยู่ในรูปทรงกลม มีที่มาแห่งความคลาไจจากรูปกงล้อหรือพระธรรมจักร อันเป็นสัญลักษณ์แห่งพระธรรม ลายดาวจึงเป็นเครื่องหมายแทนพระธรรมเจ้า รูปมีลายดอกสี่กลีบเป็น แม่ลายอยู่ในรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบ่งกลีบเป็นสี่ส่วน มีไส้กลางเป็นดวงกลม แม่ลายประเภทนี้มีที่มาแห่งความคลาไจจาก พุทธบริษัทสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา อันเปรียบเสมือนเนื่อนาบุญผู้ดำรงรักษาพระธรรมเจ้าให้คงอยู่และงอกงามสืบต่อไป กลีบทั้ง 4 ของแม่ลายนี้ ก็เทียบได้กับพุทธบริษัททั้ง 4 ดวงกลมที่เป็นไส้อยู่ตรงกลางก็คือพระธรรมเจ้า ที่หนุนให้ลอยอยู่ด้วยพระพุทธรูปทั้ง 4 นั่นเอง

แม่ลายทั้ง 4 ประเภท มีวิวัฒนาการแต่ละสมัยจากสกุลช่างพุทธศิลป์อินเดียสู่เมืองไทย และเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับ และด้วยความฉลาดหลักแหลมของช่างไทย ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูป

แบบลวดลายจากแบบอย่างพุทธศิลป์ ผสมผสานเป็นลักษณะลายประดิษฐ์จากธรรมชาติ จนเกิดมีลักษณะเฉพาะเรียกเป็นลวดลายไทย ดังภาพประกอบที่ 32- 34

สมัยอมราวดี

สมัยคุปตะ

สมัยทวารวดี

สมัยลพบุรี

ภาพประกอบ 32 วิวัฒนาการแม่ลายกระจังสมัยต่างๆ

ที่มา : จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (2520). โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย : ไม่ปรากฏหน้า.

สมัยสุโขทัย

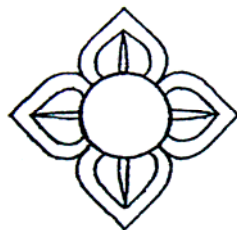
สมัยเชียงแสน

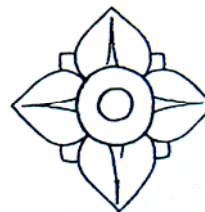
สมัยอยุธยา

สมัยรัตนโกสินทร์

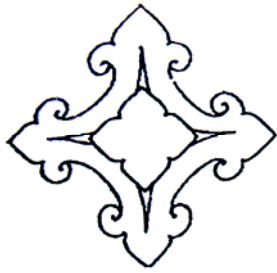
สมัยอมราวดี

สมัยคุปตะ

ภาพประกอบ 33 วิวัฒนาการแม่ลายดอกสี่กลีบ

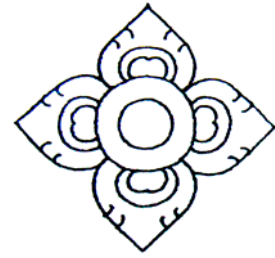
ที่มา : จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (2522). โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย : ไม่ปรากฏหน้า.

สมัยทวารวดี

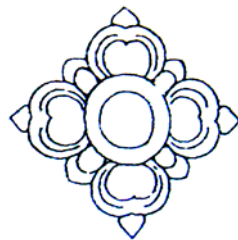
สมัยลพบุรี

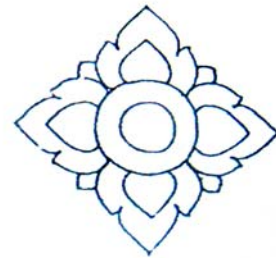
สมัยสุโขทัย

สมัยเชียงแสน

สมัยอยุธยา

สมัยรัตนโกสินทร์

ภาพประกอบ 34 วิวัฒนาการแม่ลายดอกสี่กลีบแบบต่างๆ

ที่มา : จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (2520). โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย : ไม่ปรากฏหน้า.

ลายไทยส่วนใหญ่ช่างไทยได้ใช้ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมมาเป็นแหล่งดลใจสร้างสรรค์จนเกิดเป็นตัวลายต่างๆ ดังที่ บุญมา แฉ่งฉายา (2533 : 1) กล่าวว่า ลายไทย เป็นภาพที่ประดิษฐ์ออกมาจากธรรมชาติ เช่น ดอกบัว ใบไม้ เปลวไฟ (ใบไม้ดอกไม้ ได้แก่ ใบเทศ ดอกพุดตาน เป็นต้น) รวงข้าว ตาอ้อย ฟันปลา รวงผึ้ง กาบไผ่ ปลาไหล เถาวัลย์

มานิต หล่อพินิจ (2543 : 8) กล่าวว่า “ลายไทย” กำเนิดจากธรรมชาติได้แก่ ดอกไม้ ใบไม้ ตาไม้ เถาวัลย์ กอไผ่ เปลวไฟ มนุษย์และสัตว์ ซึ่งมาประดิษฐ์เป็นลาย

ศิริพงศ์ พะยอมแย้ม (2525 : 4) กล่าวว่า ครูศิลป์ไทยโบราณเชื่อว่า สิ่งที่ให้อิทธิพลทางรูปทรง (FROM) ของลวดลายไทยนั้นมาจากทรงของดอกบัว ทั้งนี้เพราะศิลปินไทยมีความผูกพันกับพุทธศาสนา และดอกไม้ที่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามากที่สุดก็เห็นจะได้แก่ดอกบัว และลายไทยที่นับว่าเป็นลายพื้นฐานมากที่สุด เห็นจะได้แก่ ลายตาอ้อย หรือกระจังตาอ้อย ถ้าวิเคราะห์กันจริงๆ แล้วจะ

เห็นได้ว่าลายตาอ้อยนั้น ก็คือ รูปทรงของดอกบัวนั่นเอง แต่เห็นที่เรียกว่า ตาอ้อย เพราะมีลักษณะคล้ายกับตาของช่ออ้อย ลายตาอ้อยนี้ มักนิยมมาประดับตามขอบของท้องไม้ต่างๆ เช่น ช่อ ฐาน เป็นต้น

ซึ่งตรงกับ บุญมา แฉ่งฉายา (2538 : 1) ที่กล่าวว่า ลายไทย ได้มีการประดิษฐ์ลายจากทรงของดอกบัว เพราะ ลายไทยโบราณได้ถือเอารูปทรงของดอกบัวเป็นหลัก เนื่องจากเหตุผลว่าดอกบัว มีลักษณะเส้นรอบนอก เหมาะสมกว่าดอกไม้บานชนิด จึงยึดเอารูปทรงและลักษณะของดอกบัวมาประดิษฐ์ขึ้นเป็นหลักแบบวาดเขียนก่อน ดอกบัวที่ถูกประดิษฐ์แล้วนั้นเปลี่ยนชื่อเรียกเสียใหม่ว่า ตาอ้อย โดยตัดตอนหัวของดอกบัวออก แล้วเพิ่มเติมทรงของดอกบัวเฉพาะตอนหัวของดอกให้วิจิตรขึ้น กลายเป็นสิ่งใหม่เรียกว่า ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ กระจางต่างๆ ประจำยามต่างๆ การประดิษฐ์เป็นลายกระหนก ซึ่งนับว่า เป็นลายที่มีความหมายและความสำคัญต่อการเขียนลายไทยในสมัยต่อมาเป็นอย่างมาก

อุทัย สีนธสาร (2521 : 3928) กล่าวว่า ลายไทยส่วนใหญ่ มีต้นกำเนิดมาจากธรรมชาติ

นอก จากนั้นอาจเกิดมาจาก นิยาย วรรณคดี ประเพณีต่างๆ กล่าวคือ

ก. ต้นไม้ มีดอกไม้ อาทิ ดอกบัวเป็นลายบัวต่างๆ เช่น ลายบัวหงาย บัวคว่ำ ดอกมะลิเป็นลายมะลิเลื้อย ดอกรัก เป็นลายรักร้อย ช่อดอกไม้เป็นลายเฟื่องระย้า ดอกไม้วัง เป็นลายดอกไม้ร่วง ใบไม้เป็นลายกระหนกผักกูด ก้านเป็นลายก้านขดลายเป็นลายกระหนกกาด

ข. สัตว์ มีผีเสื้อ ค้างคาว เป็นลายผีเสื้อ และลายค้างคาว นกคาบกิ่งไม้เป็นลายนกคาบ หน้าสัตว์ดุร้ายเป็นลายหน้าจก ฟันปลาเป็นลายกระจิงฟันปลา ก้ามปูเป็นลายก้ามปู หอยเป็นลายทองจับหลัก หูช้างเป็นลายหูช้าง รวงผึ้งเป็นลายสาหร่ายรวงผึ้ง

ค. เปลวไฟ เช่น เป็นลายกระหนกเปลว ดอกไม้เป็นลายกระหนกพะเนียง ดาวเดือนเป็นลายดาวล้อมเดือน แก้วเป็นลายแก้วชิงดวง เพชรเป็นลายเกราะเพชร ลูกประคำลูกโซ่เป็นลายลูกประคำลูกโซ่

นิยาย พิธีการ วรรณคดี ประเพณี อาทิ ลายสัตว์ในหิมพานต์ ลายนาคเกลียว ลายแข่งสิงห์ เทวดา เช่น ลายเทพนม ทั้งนี้อาจเป็นที่ห้ามลายเช่น ตัวกระจิง ประจำยาม และที่แยกลายเช่น กาบคูไบเทศ นกคาบ

ภาพประกอบที่ 35-36

สมัยอมราวดี

สมัยทวาราวดี

สมัยมอญ

สมัยคุปตะ

สมัยคุปตะ

สมัยทวาราวดี
นครปฐมสมัยทวาราวดี
พระธาตุพนม

สมัยศรีวิชัย

สมัยลพบุรี บ้านทำยศรี

สมัยลพบุรี พิมาย

สมัยสุโขทัย
วัดศรีชุมสมัยสุโขทัย
วัดนางพญา

ภาพประกอบ 35 แบบแม่ลายกนก

ที่มา : จุลทัศน์ พยาธรานนท์. (2522). โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย : ไม่ปรากฏหน้า

สมัยอยุธยา
วัดพระราม

สมัยอยุธยา
วัดราชบูรณะ

สมัยอยุธยา
วัดพระศรีสรรเพชญ์

สมัยอยุธยา
วัดไชยวัฒนาราม

สมัยอยุธยา
วัดภูเขาทอง

สมัยอยุธยา
วัดใหญ่สุวรรณาราม

สมัยธนบุรี

สมัยรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 1

สมัยรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 2

สมัยรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 3

สมัยรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 4

สมัยรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 5

ภาพประกอบ 36 แบบแม่ลายกนกสกุลต่างๆ

ที่มา : จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (2522). โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย : ไม่ปรากฏหน้า.

ดังกล่าวสามารถสรุปวิวัฒนาการของลวดลายไทยได้ว่า ลวดลายไทยมีแหล่งที่มา เริ่มแรกจากลายพุทธศิลป์ ซึ่งมีต้นกำเนิดจากแม่ลาย 4 ประเภท คือ ลายกระจัง ลายดาว ลายดอกสี่กลีบ และลายกระหนกด้วยความสามารถในการปรับประยุกต์ของช่างไทยจากลายพุทธศิลป์เดิม มาผสมผสานกับลายประดิษฐ์จากธรรมชาติ จนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะตนที่เรียกเป็น “ลวดลายไทย” ซึ่งการปรับเปลี่ยนรูปแบบลวดลายไทยนี้ได้อาศัยรูปทรงจากธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมมาเป็นสิ่งดลใจในการออกแบบ

3. รูปแบบลวดลายไทยที่เกี่ยวข้องกับลายประดับพระโกศ

ลวดลายไทย ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมของชาติจนเกิดเป็นความสำคัญ เป็นวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย ดังที่ บุญมา แฉ่งฉายา (2533 : 12 - 15) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของลวดลายไทยในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ในด้านชาติ ลวดลายไทยเกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษซึ่งเป็นบรมครูในอดีตของไทยชาติไทยนับว่าเป็นชาติที่เก่าแก่มีความเจริญรุ่งเรืองมาช้านานจากการศึกษาค้นพบหลักฐานต่างๆ ของนักการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยที่ต่อเนื่องกันมาเป็นระยะๆ จนถึงปัจจุบันก็เป็นที่ยอมรับกันว่าชาติไทยเป็นชาติที่มีความเจริญทางศิลปะมานานซึ่งกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะชาติหนึ่ง (จุลทรรศน์ พยาขรนาถ ม.ป.ป. :255) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของจิตรกรรมไทยว่า“จิตรกรรมไทยมีคุณลักษณะพิเศษแสดงออกให้ปรากฏเห็นเกี่ยวกับความเชื่อในความเป็นชาติมีรูปแบบแสดงความเป็นไทย และวิธีการสร้างสรรค์เป็นแบบอย่างของตนเองสิ่งเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์อันสำคัญจิตรกรรมไทยจึงเป็นงานศิลปะที่มีเหตุผลมีความหมายและความสำคัญเสมอด้วยศิลปะประจำชาติของคนไทยทั้งปวง”

จึงนับได้ว่า“ลายไทย”มีค่าทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมของชาติเป็นอย่างยิ่ง และเป็นที่น่าสนใจต่อต่างชาติว่าเป็นศิลปะที่สวยงามวิจิตรไม่แพ้ชาติใดในโลก สิ่งต่างๆ ที่เป็นวัตถุซึ่งประกอบไปด้วยลายจากฝีมือของช่างไทย ผู้ที่เป็นเจ้าของผลงานนั้นมักจะถนอมและหวงแหนมากกว่าสิ่งของหรือวัตถุที่ไม่มีลวดลายไทยประกอบนั้น ดูเหมือนกับจะรักษาคุณสมบัติของรอยสลักหรือส่วนลายเขียนนั้นๆ

2. ในด้านศาสนา ชนชาติไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาประจำชาติ คนไทยมีความเลื่อมใส และศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะหลักธรรมทางพระ พุทธศาสนานั้นเป็นแนวทางในการประกอบกิจการต่างๆของคนไทยแทบทั้งสิ้นมีอิทธิพลผลักดันให้เกิดการสร้างสรรค์ศิลปกรรมไทยขึ้นศิลปกรรมส่วนใหญ่จึงเกี่ยวข้องและรองรับพุทธศาสนาโดยตรงเพื่อสนองความเชื่อความศรัทธาดังกล่าว ซึ่งไม่ว่าจะเป็น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และ จิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาแล้ว การประดับตกแต่งไปด้วยลวดลาย ได้แก่ การตกแต่งโบสถ์ ศาลา วิหาร กุฏิ สถาปัตยกรรมฐานพระพุทธรูป ลวดลายประกอบภาพเขียนเรื่องเกี่ยวกับศาสนา สมุดไตรภูมิ ลายประกอบตู้พระบาลีสำหรับใส่คัมภีร์ที่ใช้สวดในงานศพลายตกแต่งหีบใส่คัมภีร์โบรินสำหรับพระเทศน์ ตู้พระไตรปิฎก โต๊ะ หีบใส่ของ บานประตูหน้าต่าง ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะงานสร้างสรรค์ลักษณะต่างๆ เช่น ลายเขียน ลายรดน้ำ หรือลวดปักทอง ลายแกะสลัก เป็นต้น ลักษณะลายมีความอ่อนช้อยงดงาม เป็นเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนชาติใด เรียกว่า “ลายไทย” ลายไทยเหล่านี้เป็นส่วนที่เร้าใจให้เกิดอารมณ์ร่วม ทำให้จิตใจเกิดความชื่นชมยินดี มีความสุข อันเป็นพื้นฐานทางจิตใจที่ดี และมีความพร้อมที่จะเข้าอบรมศีลธรรมต่อไป พุทธศาสนิกชนทั่วไป

ลวดลายไทย ซึ่งปรากฏเป็นลายประดับพระโกศ สมัยรัตนโกสินทร์มีดังนี้

1. ลายหน้ากระดาน
2. ลายแข่งสิงห์
3. ลายบัว
4. ลายเกลียว
5. ลายกาบ
6. ลายกนก
7. ลายพุ่มข้าวบิณฑ์
8. ลายประจำยาม
9. ลายกระจัง
10. ลายเฟืองประดับ
11. รักร้อย
12. ราชวัตร
13. ดอกลายประดับ
14. ลายลูกฟัก

1. ลายหน้ากระดาน

บุญมา แฉ่งฉายา (2533 : 117 – 122) กล่าวว่า ลายหน้ากระดานเป็นลายที่อยู่ในแนวระนาบเรียบของขอบรูป หรือส่วนอื่นๆ ของอาคารที่มีลักษณะเดียวกันซึ่งมีความยาวต่อเนื่องกัน กล่าวคือ จะมีลักษณะเป็นดอกสลับกันกดติดต่อซ้ายขวา เป็นลายที่ต่อเนื่องเป็นจังหวะในลักษณะยาวไปตามแนวนอน ลายจะต่อซ้ำกันไปไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อต่อไปจนพอเหมาะเฉพาะพื้นที่ที่ต้องการแล้วจะหยุดก็ต้องมีตัวห้าม ตัวห้ามนี้ก็คือตัวประจำยาม หรือตัวกนกที่ประกอบขึ้นเป็นรูปต่างๆ เช่น รูปฟักต่างๆ เป็นต้น เข้ามาเป็นตัวคั่นดังกล่าว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นลายที่เขียนต่อกันในลักษณะที่ซ้ำกันเป็นจังหวะเรื่อยไปในแนวนอนนั่นเอง ลายหน้ากระดานจะประดิษฐ์ขึ้นได้หลายลักษณะ เช่น ลายหน้ากระดานลูกฟัก ลายหน้ากระดานประจำยาม ลายหน้ากระดานหมอนทอง ลายหน้ากระดานลายสวรรค์ และลายหน้ากระดานจักร เป็นต้นการนำลายหน้ากระดานไปใช้กับงานลักษณะต่างๆ ย่อมขึ้นอยู่กับความต้องการและการเลือกของช่าง หมายถึงต้องให้ลายเหมาะสมกลมกลืนกันกับแบบ หรือส่วนลายอื่นในพื้นที่นั้นๆ ด้วยเป็นลายที่ปรากฏให้เห็นมากตรงส่วนที่เป็นขอบหรือสันของบัวที่ฐานโบสถ์ เจดีย์ หรือ ธรรมาสันเทศน์ มีลักษณะต่างๆ และมีชื่อเฉพาะดังนี้

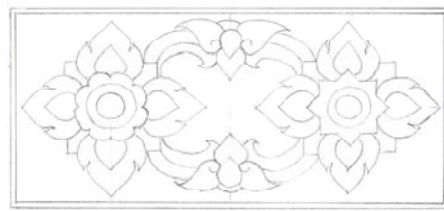
ลายหน้ากระดานลูกฟัก ลายหน้ากระดานลูกฟักเป็นลายที่ต่ออยู่ตรงกลาง สองข้างลูกฟักจะมีตัวประจำยามที่มีตัวนกติดอยู่ทั้งสองข้าง หรือที่เรียกว่า “ก้ามปู” มีหลายชนิดเช่น ลายลูกฟักล่องปก ลายลูกฟักขอสร้อย ลูกฟักหอยม ลายลูกฟักก้ามปู ลายลูกฟักก้ามปูใบเทศ และลายลูกฟักก้ามปูเปลวลายหน้ากระดาน ประจำยาม เป็นลายที่บรรจุอยู่ในส่วนที่แบ่งเป็นรูปสามเหลี่ยม สามเหลี่ยมในรูปสี่เหลี่ยม เขียนวงกลมแล้วเขียนเป็นรูปจะวางในพื้นที่จำกัด ในการวางตัวลายก็ได้สัดส่วนกัน เช่น ลายหน้ากระดานประจำยามดอกลอย ลายหน้ากระดานประจำยามก้ามปูเปลว ลายหน้ากระดานประจำยามก้านแย่ง ลายหน้ากระดานประจำยามลูกฟัก และลายหน้ากระดานประจำยามกนกสลับลายหน้ากระดานอื่นๆ ยังมีลายหน้ากระดานที่มีลักษณะในการนำไปใช้ลักษณะเดียวกันนี้อีก ได้แก่ ลายหน้ากระดานลายสวรรค์ ลายหน้ากระดานลายจักร และลายหน้ากระดานหมอนทอง เป็นต้น

ศิริพงษ์ พะยอมแย้ม (2525 : 14) กล่าวว่า ลายหน้ากระดาน เกิดจากการประกอบลายตามแนวนอน ได้แก่ ลายซื่อ ลายท้องไม้ฐานต่างๆ นิยมใช้ลายประจำยามประกอบ หรือลายประจำยามกับลายกนกแต่ที่นิยมกันสูงสุดเห็นจะได้แก่ลายลูกฟักก้ามปูเหตุที่นิยมใช้ลายลูกฟักนั้น สันนิษฐานได้ว่าลูกฟักมีลักษณะคล้ายผลฟัก ส่วนลายก้ามปูก็คือลายกนก 2 ลาย ประกอบกันกับลายประจำยาม มีลักษณะคล้ายกับก้ามปู

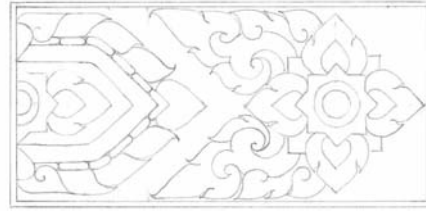
พระเทพวชิรมิต (2537 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) กล่าวว่า แม่ลายหน้ากระดานชนิดดอกเทศใช้เป็นลายหน้ากระดานกรอบแฉ่นลายหน้ากระดานชนิดใบซีกใช้ในกรอบแฉ่นคอสองหน้ากระดานลูกฟักก้ามปูใช้ประดิษฐ์รวมใช้ตามมุขและหน้าบัน

ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ (2541 :167-170) กล่าวว่า หน้ากระดาน คือลักษณะเป็นแนวยาวเหมือนแผ่นกระดานหรือส่วนกว้างของแผ่นกระดานหรือเสาเหลี่ยมลักษณะดังกล่าวนี้เป็นชื่อและรูปแบบซึ่งมีให้เห็นทั่วไปว่า หน้ากระดาน เป็นชื่อเรียกส่วนของบัวที่ขึ้นาบบนและล่างท้องไม้ พื้นที่หน้ากระดานมีลักษณะแบนราบ มักจะไล่ลดลาดลงไปเป็นลายติดต่อกันทั้งซ้ายขวา จึงเรียกลายบนพื้นที่นี้ว่า ลาย-หน้ากระดาน

ฐานปัทม์ ประกอบด้วยส่วนต่างๆ คือ หน้ากระดานล่าง อยู่ใต้บัวคว่ำ ส่วนบนสุดเหนือส่วนที่เรียกว่า บัวหงาย เรียกว่า หน้ากระดานบน ส่วนที่อยู่ตรงกลางระหว่างบัวคว่ำและบัวหงายคือ ท้องไม้ อันเป็นส่วนกลางของฐาน พื้นที่นี้ถ้าทำลดลาดไล่ลงไปเรียกว่า ลายหน้ากระดานท้องไม้ ลดลาดลายหน้ากระดาน ดังภาพประกอบที่ 37- 41

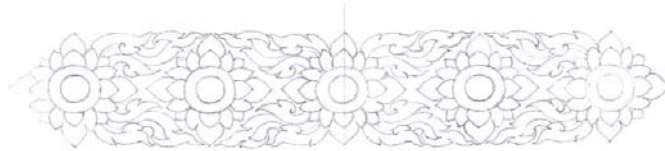
ลายหน้ากระดานประจายามก้านต่อลูกไข่

ลายหน้ากระดานลูกฟักก้ามปู

ภาพประกอบ 37 ลวดลายหน้ากระดาน

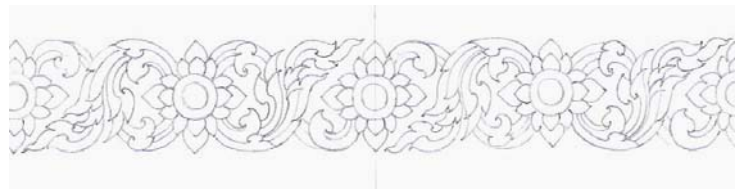
ที่มา : เพชรรัตน์ แก้วรากมุข. (2550). วิชาศิลปะลวดลายไทย. กาญจนานิเทศวิทยลัย ช่างทอง
หลวง. (เอกสารประกอบ). ไม่ปรากฏหน้า.

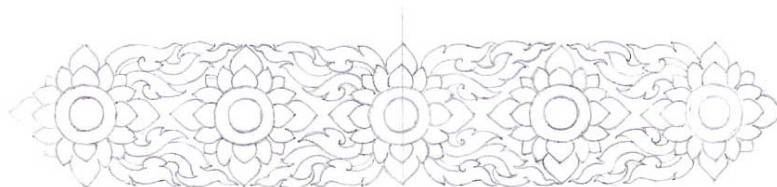
ลายหน้ากระดานประจายามกนกก้ามปู

ลายหน้ากระดานลูกฟักก้ามปูใบเทศ

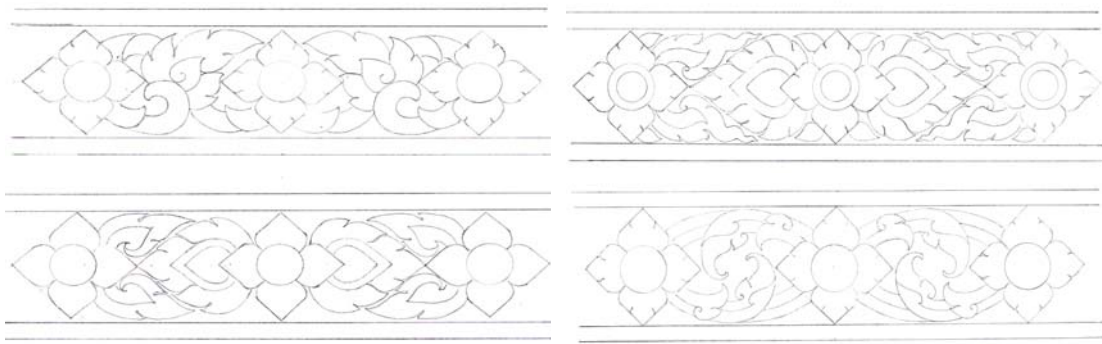
ลายหน้ากระดานประจายามก้านแย่ง

ลายหน้ากระดานประจายามลูกฟัก

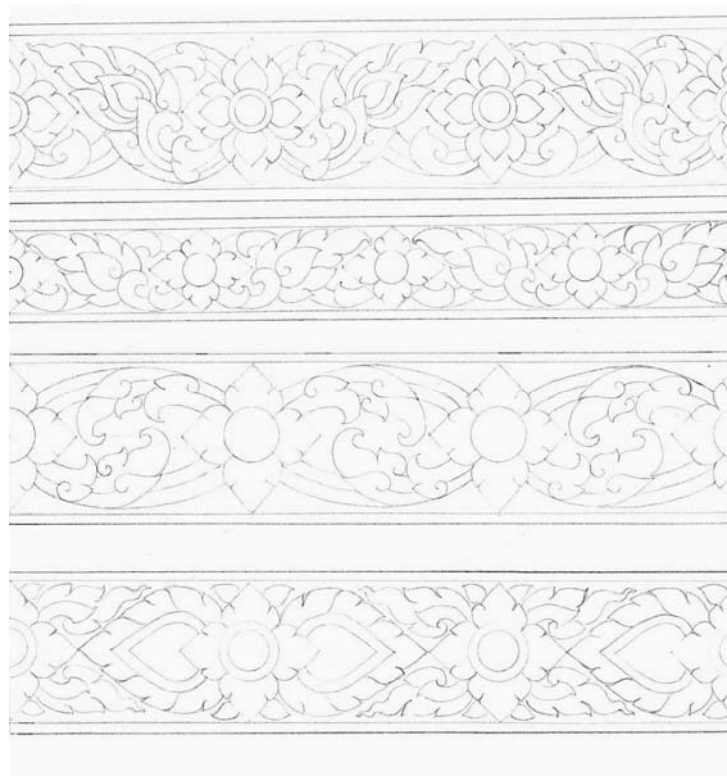
ภาพประกอบ 38 ลายหน้ากระดาน

ที่มา : เพชรรัตน์ แก้วรากมุข. (2550). วิชาศิลปะลวดลายไทย. กาญจนานิเทศวิทยลัย ช่างทองหลวง. (เอกสารประกอบ). ไม่ปรากฏหน้า.

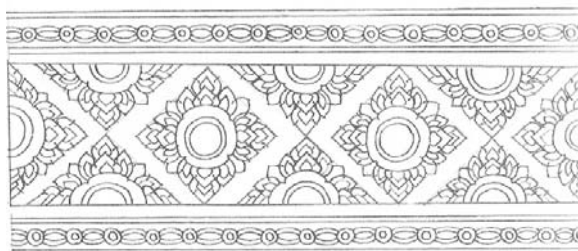
ภาพประกอบ 39 ลายหน้ากระดานประจำยาม

ที่มา : มีโชค ศักดิ์เจริญชัยกุล. (2551). วิชาศิลปะลวดลายไทย. กาญจนานิเทศวิทยาลัย
ช่างทองหลวง. (เอกสารประกอบ). ไม่ปรากฏหน้า.

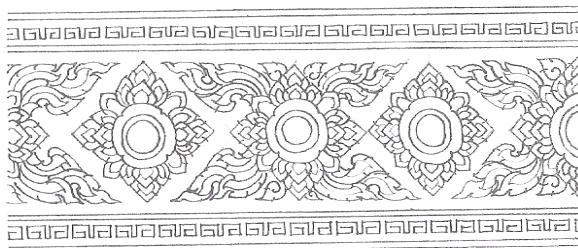

ภาพประกอบ 40 ลายหน้ากระดานประจำยามแบบต่างๆ

ที่มา : กามนิตย์ แซ่เซ้ง (2551). วิชาศิลปะลวดลายไทย. กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทอง
หลวง. (เอกสารประกอบ). ไม่ปรากฏหน้า.

ลายหน้ากระดานดอกชี่ดดอกซ้อน

ลายหน้ากระดานประจายามกำมปู

ภาพประกอบ 41 ลักษณะแนวยาวลายหน้ากระดาน

ที่มา : วิทยุญ สุวรรณศิริ. (2542). ลายไทย. : 8.

2. ลายน่องสิงห์ หรือลายแข่งสิงห์

บุญมา แฉ่งฉายา (2533 : 108 – 110) กล่าวว่า “ลายน่องสิงห์” เป็นส่วนประดับชาครภัณฑ์ หรือประดับอาคาร เป็นทรงสามเหลี่ยมอ่อนโค้งยุบเข้าด้านใน ลักษณะลายจะทรงตัวอยู่ในรูปทรงสามเหลี่ยมทแยงมุม หรือยาวกว่าเล็กน้อย จากการแบ่งลายหน้ากระดานหรือลายขอบแนวตั้งเป็นช่วงๆ แต่ละช่วง ส่วนที่แบ่งรอบนอกขมวดเป็นแข่งสิงห์ซ้อน ทั้งสอดไส้และขมวดเช่นกัน ส่วนยอดของตัวที่แหลมสุดของสี่เหลี่ยม อาจจะทาลายสัปดาห์ยอดเป็นตัวกนกในกรณีที่ต้องการให้เป็นแข่งสิงห์กนกเปลว การนำไปใช้จะเป็นลายที่นำไปใช้กับลายหน้ากระดานซ้ายขวา และลายขอบต่อเนื่องกันในแนวตั้งอาคาร เครื่องใช้ต่างๆ ในการเขียนในภาพไทย ส่วนที่จะเป็นน่องจะมีลายประกอบเกาะด้านหลังของน่อง ตลอดจนมาถึงเท้าเป็นลายขมวดเป็นระยะๆ จึงเรียกว่า “ลายน่องสิงห์” ดังนี้

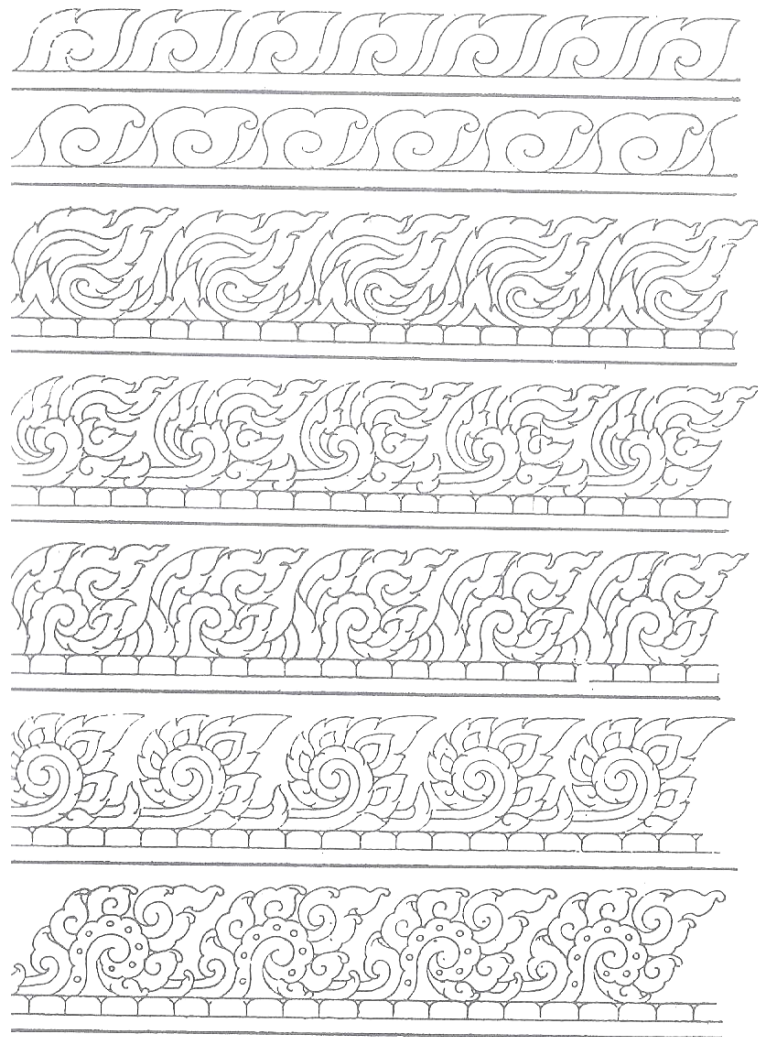
ลายน่องสิงห์หอยเกาะไม้ เป็นลายที่บรรจุลงในช่องสี่เหลี่ยมที่แบ่งส่วนไว้แล้ว ลักษณะจะเป็นทรงของดอกบัว แต่จะมีไส้ขมวดคล้ายๆรูปเปลือกกันหอย

ลายน่องสิงห์ใบเทศ เป็นลายที่มีโครงเดียวกับลายแข่งสิงห์ทั่วไป แต่บรรจุลงในใบเทศในสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเฉียง บากและสอดไส้ส่วนละเอียดมากขึ้น

ลายน่องสิงห์เปลว เป็นลายที่มีช่วงระยะและโครงสร้างเหมือนแข่งสิงห์แบบที่กล่าวมาแล้ว แต่ปลายของลายที่อยู่ในรูปทรงของดอกบัวนั้นสัปดาห์เป็นเปลว บากและเขียนส่วนละเอียดภายในตามต้องการ

ลายน่องสิงห์เปลวใบเทศ จากลายน่องสิงห์ดังกล่าว แล้วสะบัดตอนปลายกลีบบัวให้มีลักษณะเปลว
เรียกว่า ลายเปลวน่องสิงห์

พระเทพวชิรมิตร (2537 : 71) กล่าวว่า “ลายสิงห์” เป็นลายประจำฐานชั้นสิงห์ ซึ่งมีชื่อเรียก
ต่างกันตามตำแหน่งฐานชั้นสิงห์ เช่น บัวหลังสิงห์ ลายสิงห์ จมูกสิงห์ ท้องสิงห์หรือปากสิงห์ และกาบเท้า
สิงห์ ดังภาพประกอบที่ 42

ภาพประกอบ 42 ลายน่องสิงห์แบบต่างๆ

ที่มา : ปฏิพัทธ์ ดาระดาฯ. (2541). ลายไทยภาพไทย :185.

3. ลายบัว

บุญมา แฉ่งฉายา (2533 : 75 – 83) กล่าวเกี่ยวกับ“ลายบัว”ว่า เป็นลายที่มีลักษณะคล้ายกลีบดอกบัว ดอกบัวที่เป็นบ่อเกิดของลวดลายไทยนั้น โดยมากจะใช้รูปดอกบัว 3 ชนิด ชนิดแรกคือ

3.1 บัวสัตตบงกช เป็นบ่อเกิดของลวดลายบัวกนก

3.2 บัวสัตตบุศย์ เป็นบ่อเกิดของลวดลายกรวยเชิง

3.3 ดอกบัวหลวง เมื่อนำดอกบัวหลวงมาผ่าซีกตรงกลางจะเห็นส่วนโค้งเว้า คล้ายชายมูมฉากหรือชายธงเป็นบ่อเกิดของกระหนกนารี หรือกนกหางกิ้งก

“ลายบัว” จะมีลักษณะต่อเนื่องกันไปตามแนวนอน ลายกลีบบัวนี้ยังสามารถแบ่งลายละเอียดภายในได้อีกเช่น นำเอาลายของตัวกระจังเข้ามาใส่ในทรงกลีบบัวก็ได้ ผู้ออกแบบต่างก็ดัดแปลงทั้งส่วนละเอียดภายในและรูปทรงไปบ้าง จึงมีชื่อเรียกเฉพาะไปแต่ละแบบๆ โอกาสที่จะใช้ลายบัวนั้นส่วนใหญ่จะใช้เป็นลายประกอบฐาน เช่น ใช้เป็นลายประดับที่ชั้นบัวหงาย หรือชั้นบัวคว่ำ และบางชนิดก็ใช้เป็นบัวหัวเสา เช่น บัวกลีบขนุน และบัวกาบปี่ เป็นต้น กล่าวคือลายกลีบบัวมักใช้ในองค์ประกอบทางศาสนศิลป์ เช่น ใช้เป็นที่รองรับพระพุทธรูปปฏิมากร และเครื่องราชูปโภคโดยเฉพาะ ส่วนในด้านสถาปัตยกรรมไทยก็มีมากดังเห็นได้จากโบสถ์วิหาร เจดีย์ ได้มีลายบัวประดับตกแต่งอย่างงดงาม ดังมีคำอธิบายต่อไปนี้

1. ลายบัวจกกล ลักษณะเป็นบัวกลีบ ใช้เป็นบัวปลายเสา เช่น รูปดอกบัวบาน กลีบสะบัดคล้ายปลายกนกเปลว

2. ลายบัวกาบปี่ มีลักษณะที่อยู่ในทรงสี่เหลี่ยมแต่ละส่วนบนสอดเข้าเล็กน้อย เป็นรูปบัวหงายซ้อนกลีบเป็นชั้นๆ

3. ลายบัวกลุ่มหรือบัวฐานกลุ่ม หรือบัวกลุ่มเครื่องยอดมีลักษณะกลีบซ้อนถี่เหมือนดอกบัว ถ้าดูด้านข้างของกลีบบัวจะอยู่ในแนวโค้งสวยงาม นิยมใช้เป็นที่คั่นจังหวะหรือเป็นเครื่องรองรับสิ่งที่เคารพ เช่น พระเจดีย์ พระพุทธรูป หรือใช้เป็นเครื่องประกอบสำคัญทางสถาปัตยกรรมไทย ได้แก่ บัวหัวเสา หรือยอดเจดีย์ที่มีทรงกลม เป็นต้น

4. ลายบัวถลา เป็นบัวหงายที่มีส่วนลาดมากจึงเรียกว่า “บัวถลา” ลายจะแยกออกเป็นกลีบ รวมทั้งส่วนละเอียดที่เป็นกลีบซ้อนภายในด้วย มีลักษณะเป็นกลีบบัวไปทางส่วนบนมากกว่าส่วนตั้ง

5. ลายบัวหงาย – บัวคว่ำ บัวคว่ำคือ ส่วนของอาคารที่ทำโค้งคว่ำคล้ายด้านตัดของกลีบบัว มักประดับที่ฐานหรือส่วนอื่นๆ บัวหงายคือ ส่วนของอาคารที่ทำโค้งหงายคล้ายด้านตัดของกลีบบัว มักประกอบที่ฐานอาคาร หรือปลายของกลีบบัวหงายขึ้นหรือลง เขียนกลีบซ้อน และแบ่งส่วนภายในตามลำดับ บัวหงายอยู่ตอนบนของฐาน ส่วนบัวคว่ำเป็นส่วนล่าง

6. ลายบัวพันยักษ์ ลักษณะเป็นรูปกลีบบัว แต่ส่วนยอดของกลีบจะป้านมน รูปคล้ายที่ขี้นของยักษ์ ลายกลีบขนุนโค้งสร้างมีลักษณะสูงแบ่งส่วนซ้อนกันได้หลายลักษณะ เป็นบัวหัวเสาของอาคารไทยทั้งเสากลมและเสาเหลี่ยมของโบสถ์วิหาร

7. ลายบัวปากฐาน เป็นรูปทรงของกลีบบัวหงายติดกับฐาน ส่วนบนเรียกว่าปากฐาน ตัวกลีบประดิษฐ์แผ่นตั้งตรงปลายกลีบงอขึ้นนอก

8. ลายบัวปากปลิง มีลักษณะเป็นกลีบบัวคว่ำ มีส่วนคว่ำและติบเข้าอยู่ด้านล่างโค้งเว้าเข้าภายใน นิยมใช้ประดับขอบกันต่างๆ ของเครื่องก่ออิฐหรือปูน

9. ลายบัววงหรือลายบัวเกสร ลักษณะเป็นทรงกลีบบัวเรียวยาวตามแนวตั้ง ใช้ประดับเป็นบัวปากฐานของชั้นที่รับน้ำหนัก

10. ลายบัวกระจับ มีลักษณะเป็นรูปกลีบบานผายออกคล้ายปีกกระจับ มักจะใช้เป็นเครื่องประดับของส่วนหนึ่งที่เป็นข้อต่อ

11. ลายบัวหลังเจียด มีลักษณะเป็นกลีบบัวคว่ำแต่ทอดยาว เช่นเดียวกันกับบัวดลา นิยมใช้ประดับส่วนหลังของกำแพง

12. ลายบัวรวน มีลักษณะปลายของกลีบบัวหงายขึ้นหรือคว่ำลง เขียนเป็นเส้นทรงของกลีบบัวให้มีลักษณะเรียงรวนไปตามกัน

13. ลายบัวลูกแก้ว

14. ลายบัวกลีบพาน

15. ลายบัวบายศรี

พระเทวาทินิมิต (2537 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) กล่าวว่า รูปดอกบัว เป็นบ่อเกิดแห่งลายได้มากกว่าอย่างอื่น ลายบัวซึ่งได้มาจากกลีบหรือดอกบัวหลวงมีหลายลักษณะ เป็นพันธุ์ไม้ที่นิยมใช้รูปดอกเป็นสัญลักษณ์ในศาสนาพุทธและพราหมณ์ รูปทรงของดอกบัวเป็นต้นเค้าหรือบ่อเกิดของลายไทย โดยใช้เส้นรอบนอกอันอ่อนโค้งซึ่งถือว่างาม นำมาสร้างรูปต่างๆ ไม่ว่าจะปรากฏรูปร่างที่เด่นชัดของกลีบบัวหรือไม่ก็ตาม บัวจึงเป็นลวดลายสำคัญยิ่งในการเขียนภาพ บัณสีกและสิ่งก่อสร้าง ปรากฏเป็นชื่อลายอยู่ทั่วไป

ลายบัวคว่ำ บัวหงาย บัวรวน ซึ่งประดิษฐ์มาจากกลีบดอกบัว และใบเทศ

ลายบัวกลุ่ม อยู่ทรงเครื่องยอด กลมหรือแปดเหลี่ยม หรืออยู่ในฐานสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ 12 (คือย่อ

มุมละ 3)

ลายบัวกลีบขนุน ซึ่งใช้เป็นกลีบยอดปราสาทหรือชนิดซ้อนซึ่งใช้เป็นลายเสาและกลีบพาน

ลายบัวจกกล ส่วนมากใช้เป็นบัวปลายเสาและกลีบพาน

ลายบัวกาบปลี ใช้ตอนชั้นปลี เครื่องยอดมณฑป

ลายบัวแวงหรือบัวเกสร ใช้เป็นลายฐานชั้นเชิงบาท

ลายบัวกระจับหรือบัวคอเสื้อ ส่วนมากใช้ใต้ฐานบัลลังก์เครื่องยอด

ลายบัวกระจาด ใช้ในการทำกระจาดบรรจุเครื่องไทยธรรมหรือเป็นกลีบฉัตรเบญจรงค์

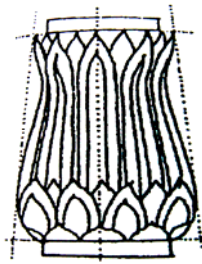
ลายบัวฐานและบัวปากปลิง ประกอบอยู่ในฐานต่างๆ ของชั้นยอด

ลายบัวหลังเจียด ส่วนมากใช้เป็นกำแพงวัดหรือตามพนังและราวบันไดปูน

ลายบัวกระหนก ใช้เป็นลายเชิงผ้าหรือสิ่งอื่นใดได้มากอย่าง

ลายบัวพินัยักษ์ ใช้เป็นลายหน้ากระดานหรือลวดลายขนาดใหญ่

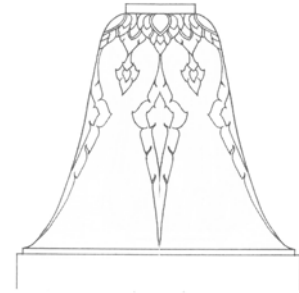
ลายบัวลูกแก้ว ใช้ในชั้นลูกแก้วของยอดหรือฐานชั้นต่างๆ
 ลายบัวถลาหรือบัวคว่ำ น่าจะเป็นบัวระฆังองค์พระเจดีย์
 ลายบัวกลีบบายศรี เป็นบัวเลียนแบบมาจากการเย็บบายศรี
 ดังภาพประกอบที่ 43-44

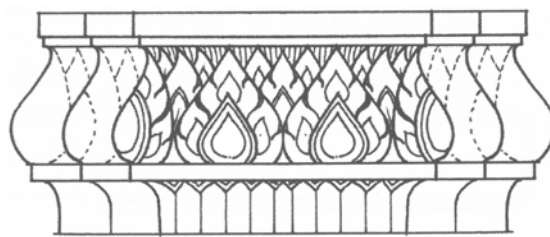
ลายบัวจงกล

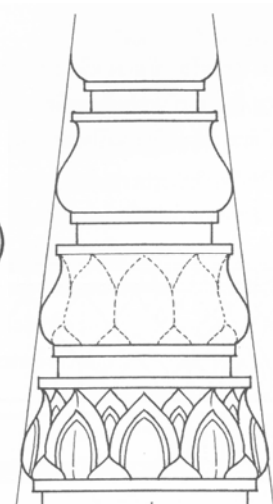
ลายบัวกาบปลี

ลายบัวคอเสื้อ

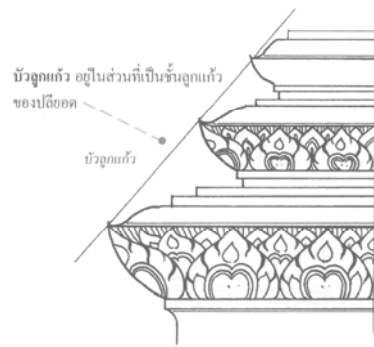
ลายบัวกลุ่มหรือบัวฐานกลุ่มหรือบัวกลุ่มเครื่องยอด

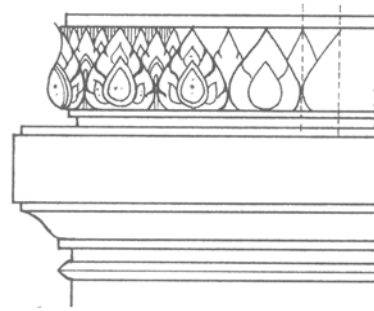
ลายบัวพินัยักษ์

ภาพประกอบ 43 ลายบัว

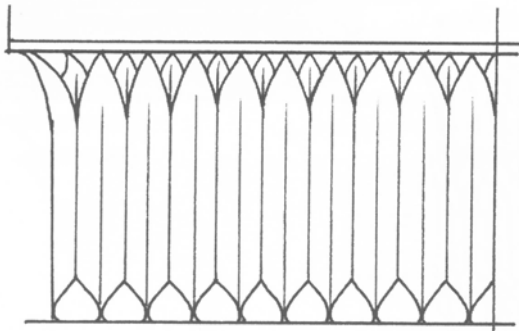
ที่มา : บุญมา แห่งฉายา. (2533). ศิลปะลายไทย : 76 – 83.

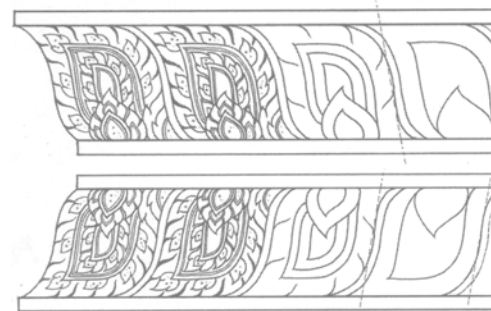
ลายบับลูกแก้ว

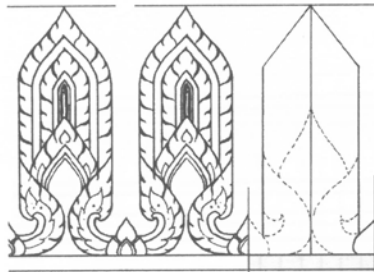
ลายบับปากฐาน

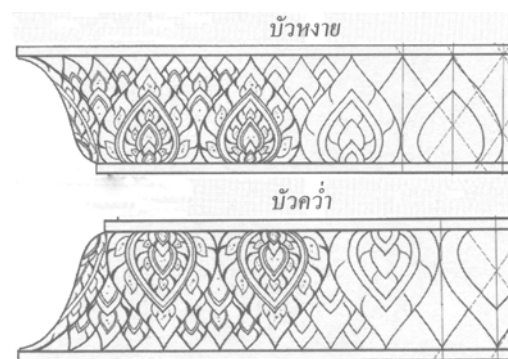
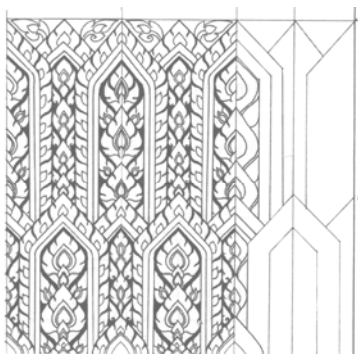
ลายบับแวง

ลายบับ รวน

ลายบับกลีบนุ่น

ลายบับคว่ำบับหยาบ

ภาพประกอบ 44 ลายบัวแบบต่างๆ

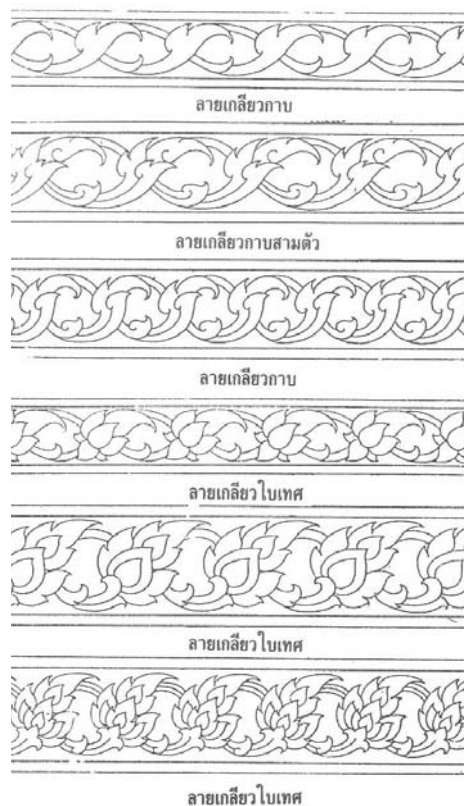
ที่มา: ปฏิพัทธ์ ดาระดาฯ. (2541). ลายไทย ภาพไทย : 132,191.

4. ลายเกลียว

บุญมา แฉ่งฉายา. (2543: 131) กล่าวว่า “ลายเกลียว” เป็นลายที่มีรูปทรงภายนอกทั้งสี่เหลี่ยม ใบเทศ สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนในรูปทรงกลีบบัว ซึ่งแล้วแต่ลักษณะของที่นำมาประดิษฐ์ เช่น เป็นลายติดต่อกันเหมือนลายหน้ากระดาน หรือลายกรอบ เป็นต้น

เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล (2543 : 70) กล่าวว่า “ลายเกลียว” เป็นลักษณะรอยพันหรือบิด ต่อเนื่องอย่างเกลียวเชือกหรือส่ววน เป็นต้น ลายเกลียวเป็นลายประกอบอีกชนิดหนึ่ง เหมือนกับลายรักร้อยคือเป็นลายประกอบเหมือนกัน ใช้ตามพื้นที่ราบซึ่งเป็นลายต่อเนื่องแบบหน้ากระดานเรียงไปในทิศทางเดียวกันและเหมือนกัน เมื่อนำลายชนิดใดมาผูก ก็จะเรียกตามชื่อลายนั้นๆ เช่น เกลียวใบเทศ ใช้ลายใบเทศมาผูกลาย เกลียวเปลวใบเทศอย่างเดียวกันกับข้างต้น ผิดแต่ปลายจะสลับไหล เกลียวกระหนก ใช้ลายกระหนกมาผูกลาย เกลียวมังกรคาบแก้วเป็นเกลียวที่เว้นวงใน ในลักษณะวงกลม เพื่อใส่สอดลายภายในวงกลมนั้น

พระเทวาภินิมิต (2537 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) กล่าวเกี่ยวกับการนำลายเกลียวไปใช้ว่า ลายเกลียวชนิดกระหนก, ใบเทศและมังกรคาบแก้ว ส่วนมากใช้เป็นลูกแก้วและใช้ในที่แบนราบ ส่วนลายเกลียวชนิดหางโตใช้ในที่เป็นหน้ากระดานแบบราบ ดังภาพประกอบที่ 45

ภาพประกอบ 45 ลายเกลียวแบบต่างๆ

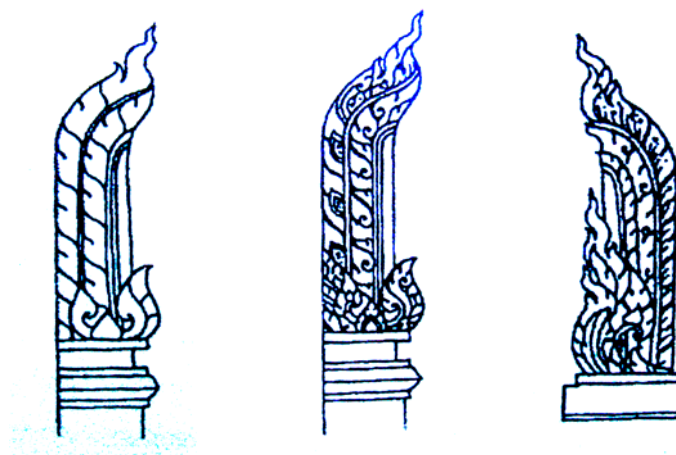
ที่มา : ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ. (2541). ลายไทยภาพไทย : 216.

5. ลายกาบ

กาบ เป็นตัวลายชนิดหนึ่งใช้เป็นตัวกำเนิดลายซ่อ หรือใช้แยกเถาวัลย์ลาย ในงานด้านสถาปัตยกรรมไทย จะปรากฏในรูปแบบกาบห่อหุ้มโคนเสาย่อมุมต่างๆของย่อมุมไม้สิบสอง หากเป็นเตี้ยหรือตั่ง มักอยู่ในส่วนเท้าของขาเตี้ยเรียก กาบเท้าสิงห์ หรือแม้กระทั่งเป็นเครื่องประดับศีรษะโขน เรียกว่า มงกุฎกาบไม้ กาบ ว่ามาจากพันธุ์ไม้ในส่วนที่เป็นกาบหุ้มตรงข้อหรือโคน เช่นต้นไผ่ ต้นมะพร้าว ต้นหมาก ต้นกล้วย เป็นต้น กาบมีหลายชนิด ดังนี้

บุญมา แฉ่งฉายา (2533 : 112) กล่าวว่า “ลายกาบ” เป็นเครื่องประกอบลายเพื่อเสริมให้ลายเขียนงดงามขึ้น เพราะการเขียนลาย หรือผูกลายที่งามนั้น ก็ต้องมีเครื่องตกแต่งประกอบ ลายกาบ มักว่าเป็นลายที่ใช้แยกเถาวัลย์ ซึ่งในการแยกเถาวัลย์ดังกล่าว มักจะใช้นกคาบเป็นส่วนใหญ่แต่ต้องใช้กาบห่อหุ้มเสมาเสมอ เป็นลายที่แยกออกจากกระหนกสามตัวมาเป็นกาบเดี่ยว และกาบซ้อนประดิษฐ์ออกเป็นตัวกระหนกยอดลายเพื่อใช้ประกอบเป็นเถาวัลย์ และเป็นยอดลายก้านขดได้อีก บางทีลายกาบ หมายถึง กาบที่ใช้สำหรับงานอาคารและสิ่งของเครื่องใช้ทั่วไป ลายกาบมีหลายชนิด เช่น ลายกนกกรัตน์, ลายกาบไม้, ลายกาบพรหมสิงห์ และลายกาบเท้าสิงห์ เป็นต้น

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์.(2522:38) กล่าวว่า กาบ คือ สิ่งห่อหุ้มลำต้นหรือเถาไม้ เช่น กาบไผ่ กาบกล้วย เป็นต้น การผูกเขียนลวดลายย่อมอาศัย “กาบ” เป็นส่วนสำคัญในการต่อแตกแยกเถา หรือกำเนิดตัวลายหรือซ่อลาย กาบนั้นลักษณะเป็นแผ่นแบบโค้งห่อหุ้มเข้ากำลำต้น เมื่อช่างนำมาเขียนผูกเข้ากับเถา ได้ประดิษฐ์ให้เป็นเส้นอ่อนแลดูงามและตัดส่วนที่ซับซ้อน คือเส้นอ้อมเถาหรือลำต้นทิ้งเสีย กาบนั้นอาจประดิษฐ์ให้เป็นเส้นอ่อนงาม หรือสลับชายทอดปลายอย่างใดก็ได้ แต่ให้เหมาะสมกลมกลืนกับตัวลายที่ผูกร่วมอยู่ด้วยกัน ตัวอย่าง เช่น ถ้าผูกลายเป็นลายก้านขดใบเทศ กาบที่ใช้ก็ควรจะเป็นกาบปาดปลายให้โค้งและแหลมเท่านั้น ถ้าผูกลายเครือกนกเปลว กาบจึงควรทำสลับปลายกาบให้เข้าทางกันไปด้วย ดังนี้ เป็นต้น ดังภาพประกอบที่ 46

ภาพประกอบ 46 ลายกาบ

6. ลายกระหนก หรือลายกนก

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2522 : 29) กล่าวว่า “แม่ลายกระหนก” เป็นแม่ลายสำคัญซึ่งผูกเขียนอยู่ภายในพื้นที่รูปสามเหลี่ยมมุมฉาก บางทีก็เรียก “ลายกนก” ซึ่งแปลว่าทอง เหตุที่เรียกแม่ลายนี้ว่า “ลายกนก” หรือ “ลายทอง” แผลงเพี้ยนไปว่าชื่อแม่ลายของเก่าเค้าเดิม ดังนี้เห็นทีจะเข้าใจไขว้เขวไปอย่างหนึ่งอย่างใด ดังคำอธิบายของอาจารย์พระพรหมพิจิตร (พรหม พิจิตร) ในเรื่อง “คำว่าลาย” ว่า “ส่วนคำว่า กระหนก ในปทานุกรมแปลว่า ทองและต้นไม้ที่มีหนาม เมื่อมานึกถึงคำว่าทองอาจเอาไปทำเป็นกระหนกขึ้นอย่างหนึ่งก็ได้” แม่ลายกระหนกนั้น โดยความหมายแท้จริงหมายถึงเอกลักษณ์ของตัวลายอันผูกทำทรงปลายเรียวแหลม แล้วส่วนแฉกกระหนกเป็นประดุกหนาม คล้ายกับต้นไม้ซึ่งมีหนามแหลม จึงเรียกแม่ลายลักษณะเช่นนี้ว่า แม่ลายกระหนก แม่ลายกระหนกนี้จัดว่าเป็นแม่ลายสำคัญ ใช้เป็นหลักในการผูกเขียนลวดลายแบบประจำชาติ ตกแต่งแก่งสิ่งของเครื่องใช้เป็นสิ่งประณีตสืบเนื่องกันมานาน จนถึงเวลาในปัจจุบันก็ยังใช้อยู่ แม่ลายกระหนกอาจประดิษฐ์เป็นตัวมีปากแบ่งตัด และย่อหน้าไปผูกเป็นลวดลายได้หลายกระบวน เป็นต้นว่า ผูกเป็นลายเปลวเครือเถา ลายกำนด ลายเกลียว หรือลายเครือกระหนก

มานิต หล่อพินิจ (2543 : 8-18) กล่าวว่า “กนก” มีความสำคัญมากในการประดิษฐ์ลายไทยต้นกำเนิดลายกนกนั้นได้มาจากดอกไม้ ใบไม้ ตาไม้ ฯลฯ ซึ่งนำมาประดิษฐ์เป็นลายกนกมีหลายชนิด เช่น

“กนกสามตัว” หรือเรียกว่า “กนกนาง” และคำว่า “นาง” ก็เท่ากับ “แม่” ฉะนั้นรวมกันแล้วเป็น “แม่กนก” การเขียนกนกสามตัวนับเป็นส่วนสำคัญที่สุดมีการเขียนลายไทย เพราะกนกสามตัว คือ แม่บทของลายไทยเป็นที่รวมของก้าน เถากาบใหญ่ กาบเล็ก กลีบเลี้ยง ตัวกนก และยอดกนกทั้งหมดอีกด้วย ดังเช่น กนกกำนด คือชอกกนกด้านหน้า ด้านหลังก็มีกาบ และยอดกนกถ้าตัดชอกกนกด้านหน้าออกทั้ง ชอกกนกที่เหลืออยู่ด้านหลังจากโคนถึงดอกกนกคือ “กนกเปลว” (ได้จาก “เปลวเพลิง”) สำหรับกนกใบเทศนั้นก็รวมอยู่ในกนกสามตัวเช่นเดียวกัน แต่แตกต่างออกไปเพียงเล็กน้อย คือจะต้องเขียนให้ปลายชอกม้วนปลายก้ามม้วน และยอดกนกม้วนเข้าก็จะเป็นกนกใบเทศ ชื่อกนกอีกชนิดหนึ่ง

“กนกเปลว” มาจากกนกสามตัวนั่นเอง เพียงแต่เอาชอกกนกด้านหน้าของตัวกนกสามตัวออกเสีย แล้วเขียนกลีบไล่แทน กนกเปลวเป็นชื่อลายกนกอีกชนิดหนึ่ง ที่ได้อิทธิพลมาจากเปลวเพลิงฉะนั้นการเขียนยอดต้องพลีสะดุดไปมา จึงจะทำให้เกิดความรู้สึกว่ามีชีวิตชีวา ลายกนกเปลวเป็นศิลปะที่มีค่าอย่างยิ่งในงานด้านวิจิตรกรรมและหัตถกรรมทำให้ผลงานเกิดความงามมีค่าสูงขึ้น เป็นการแสดงออกของศิลปะไทยและวัฒนธรรม

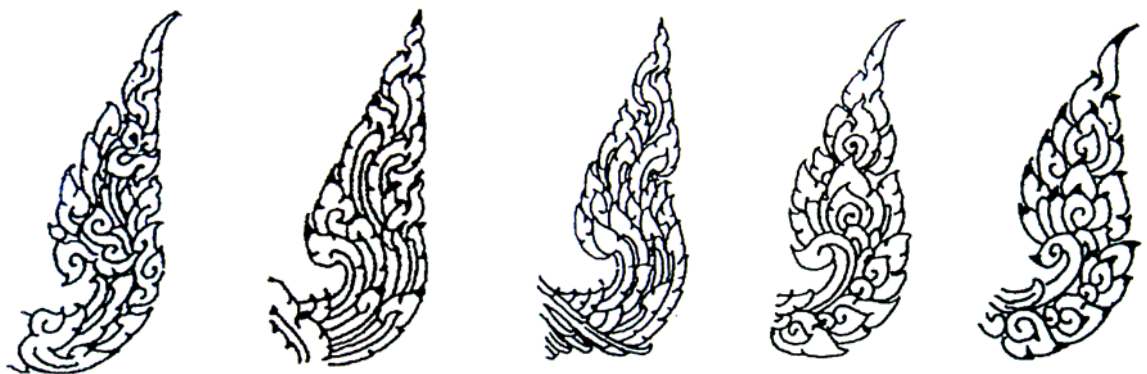
“กนกใบเทศ” เป็นกนกอีกชนิดหนึ่งของลายไทยที่ได้อิทธิพลมาจาก ต้นเงิน ต้นทอง และต้นดอกใบฝ้ายเทศ กนกใบเทศเหมาะสมมากสำหรับประดับสิ่งก่อสร้าง เช่น งานแกะสลักและงานปูนปั้น หรือลายรดน้ำลักรักปิดทอง ฯลฯ เพราะเป็นลายกนกไทยอีกประเภทหนึ่งที่มีศิลปะงดงาม

“กนกเทศทางโต” เป็นลายกนกอีกชนิดหนึ่งที่ได้คิดมาจากทางสิงโต จะเห็นว่าโคนทางสิงโตมีลักษณะทางโต ทางเรียวเรียบมีขนยาวเป็นพู่ที่ปลายหาง มีลักษณะของกนกเทศก็เช่นเดียวกัน จะเห็นว่า

ก้านเรียวเล็ก ช่างๆ ก้านประดับด้วยแข่งสิงห์ ตรงยอดรวมกันออกเป็นพุ่มช่อใบเทศมีตาลายแยกช่อ ช่อหนึ่งแยกออกเป็นช่อเลี้ยวเพื่อเพิ่มความงามของยอดกนก และอีกช่อแยกออกเป็นเถาโค้งกลับปลายยอดประดับด้วยแข่งสิงห์สลับ ลายกนกเทศทางโตลักษณะลวดลายคล้ายกันกับกนกใบเทศ ฉะนั้นจึงเหมาะสมกับงานแกะสลักปูนปั้น หรือลงรักปิดทอง ประดับมุกเช่นเดียวกัน

ศิริพงษ์ พยอมนัย (2525 : 4) กล่าวว่า ลายกนก อันเป็นลายที่ช่างไทยถือว่า เป็นแม่ลาย นอกจากสันนิษฐานว่าเกิดจากลายกระจังผ่าซีกแล้ว ยังพบว่ามีการวิวัฒนาการมาจากลายของสกุลศิลปะอื่นๆ อีก เช่น ศิลปะขอมและอุททอง แต่ที่เรียกว่าเป็นลายกนกเท่านั้น น่าจะมีขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา เพราะลายกนกไทยจะมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวคือ ปลายยอดลายจะไม่เรียบตรง แต่จะทำให้มีความอ่อนและสละสลวยคล้ายกฤษณา ซึ่งลักษณะนี้จะเริ่มมีปรากฏชัดในศิลปะอยุธยา ทั้งคำว่า กนก พจนานุกรมได้แปลว่า ทอง ดังนั้น ลายกนกน่าจะเกิดขึ้นพร้อมกับการเขียนลายรดน้ำซึ่งเป็นลายทอง อันเป็นศิลปะที่เด่นชัดในสมัยอยุธยาเป็นต้นมา

บุญมา แฉ่งฉายา (2533 : 67-72) กล่าวว่า ลายกนก เป็นลวดลายประดิษฐ์อยู่ในโครงรูปสามเหลี่ยม (มักเรียกว่า “กนก”) มีลักษณะเป็นลายประดิษฐ์ ประกอบด้วยตัว กนก กาบ เหงา อยู่ในโครงสร้างรูปสามเหลี่ยม ลายกนกสามตัวจัดว่าเป็นลายสำคัญมากเท่ากับเป็นแม่บทของกนกต่างๆ ทุกชนิดหรือเรียกว่าเป็น “แม่ลาย” กนกทุกชนิดนับว่าแยกออกไปจากกนกสามตัว เช่น ลายกนกสามตัวเปลว หรือกนกหางหงส์ ลายกนกสามตัวใบเทศ ลายกนกสามตัวหางโต ลายกนกสามตัวลายนาค ลายกนกสามตัวผักกูด และลายกนกอื่นๆ อีก ได้แก่ ลายกนกขอสร้อย ลายกนกดอกลอย ลายกนกโป่ง และลายกนกหัวนาค ดังภาพประกอบที่ 47

กนกสามตัวลายนาค

กนกสามตัว

กนกสามตัวเปลว

กนกสามตัวใบเทศ

ภาพประกอบ 47 ลายกนก

ที่มา : บุญมา แฉ่งฉายา. (2533). ศิลปะลายไทย : 69 - 71.

7. ลายพุ่มข้าวบิณฑ์

บุญมา แฉ่งฉายา (2533 : 97-101) กล่าวว่า ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์เป็นลายที่บรรจุอยู่ในรูปทรงของสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านตั้ง แบ่งด้านตั้งเป็น 3 ส่วน อีกด้านหนึ่ง 2 ส่วน ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์ จะมีลักษณะคล้ายรูปทรงของกระจังตาอ้อย หรือกระจังใบเทศ แต่ส่วนล่างต่อแหลมออกมา วิธีเขียน 2 ส่วนบนอย่างกระจังตาอ้อยและส่วนล่างก็เขียนลักษณะเดียวกันแต่ทรงสั้นแล้วเอายอดลง เส้นโค้งรอบนอกของลาย อาจจะแบ่งในลักษณะมีแข้งสิงห์ คล้ายลักษณะการแบ่งรายละเอียดในกระจังใบเทศ นำลายนี้ไปใช้กับลายผนัง ลายเสาที่เป็นลายดอกกลอย และสามารถใช้เป็นतीออกลาย ตลอดจนใช้เป็นลายเครื่องใช้ทั่วไปได้อีก ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์มีหลายชนิด เช่น ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์กนกเปลว, ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์ผักกูด, ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์หน้าขบ, ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์อื่นๆ ได้แก่ ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์ใบเทศ, ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์เปลวใบเทศ, ลายพุ่มเทียน หรือลายมยุรฉัตร และลายพุ่มบังแทรก เป็นต้น

มานิต หล่อพินิจ (2543 : 35) กล่าวว่า “พุ่มทรงข้าวบิณฑ์” คือ พุ่มที่ทำด้วยดอกไม้สด ภายในบรรจุด้วยข้าวอาหารคาว – หวาน รวมเรียกว่า “ข้าวบิณฑ์” เป็นต้นกำเนิดของลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์ พุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นลายพุ่มโครงภายนอกคล้ายดอกบัว สัดส่วนถอดจากรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง 2 ส่วน สูง 3 ส่วน ตอนบนเขียนเป็นรูปกระจังใบเทศให้ยอดตั้งขึ้น ตอนล่างเขียนกระจังใบเทศยอกลับลงให้เล็กกว่าส่วนบน 1 เท่า ระหว่างตอกันมีตัวห้ามลาย โดยใช้บัวเล็กๆ ภายในตรงกลางเขียนเป็นทรงพุ่มเล็ก โดยเลียนแบบทรงภายนอก ประกอบด้วยแข้งสิงห์ต่อๆ กัน เหมือนใบเทศสอดใส่ และบากแบ่งตัวเพื่อความเหมาะสม แล้วแต่ขนาดของพุ่ม พุ่มทรงข้าวบิณฑ์ เป็นลายประเภทดอกกลอย ใช้สำหรับออกลายห้ามลาย และใช้ประกอบกับลายอื่นๆได้อีก พุ่มทรงข้าวบิณฑ์มีหลายแบบ วิธีเขียนลายไทยจะเขียนเป็นลายช่อบรรจุในทรงพุ่ม ลักษณะที่ยอดเฉไปรวนมา โดยยึดถือหลักการเขียนของลายไทย

ศิริพงษ์ พยอมน้อย (2525 : 27) กล่าวว่า “ลายพุ่มข้าวบิณฑ์” เป็นลายไทยที่สำคัญลายหนึ่ง ข้าวบิณฑ์ แปลว่า ข้าวก้อน หมายถึง ข้าวที่ใช้ตั้งเครื่องบูชาสังเวศ มีพุ่มทรงแหลมคล้ายดอกบัวครอบอยู่ ดังนั้นลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ จึงได้แก่ ลายที่มีรูปทรงคล้ายดอกบัวและมีก้นแหลมเล็กน้อย ซึ่งลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์นี้อาจเป็นลายกนกหรือลายอื่นๆ เช่น ลายเทพพนม ลายหน้าขบ(ในหลายตำราเรียกว่า “เกียรติมุข”)หรือลายหน้ากาล) ซึ่งทำเป็นรูปอสุร ถ้าอยู่ในทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แล้วก็เรียกว่า เป็นลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ทั้งสิ้น ยังมีการนิยมเอาพุ่มข้าวบิณฑ์นี้ไปประดับที่ยอดของพระเจดีย์อีกด้วย เจดีย์สุโขทัยแท้ที่มียอดเป็นรูปดอกบัวก็เรียกเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ เช่นกัน ลายพุ่มข้าวบิณฑ์นี้ ส่วนใหญ่นิยมใช้เป็นพื้นประกอบกับลายลูกไก่

พระเทพาภินิมิต (2537 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) กล่าวว่า ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ธรรมดาใช้เป็นลายพื้นผนังผ้ามา่าน ประตูปอสถ์ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ชนิดหน้าสิงห์ใช้เป็นลายพื้นผนังบานประตูลายพุ่มข้าวบิณฑ์ชนิดเทพพนมเป็นลายซึ่งถือว่ามีเกียรติกว่าลายใดๆ ดังภาพประกอบที่ 48

พุ่มทรงข้าวบิณฑ์กนกเปลว

พุ่มทรงข้าวบิณฑ์ฝักกูด

พุ่มทรงข้าวบิณฑ์หน้าบ

ภาพประกอบ 48 ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์

ที่มา : บุญมา แฉ่งฉายา. (2533). ศิลปะลายไทย : 98,99 – 102.

8. ลายประจำยาม

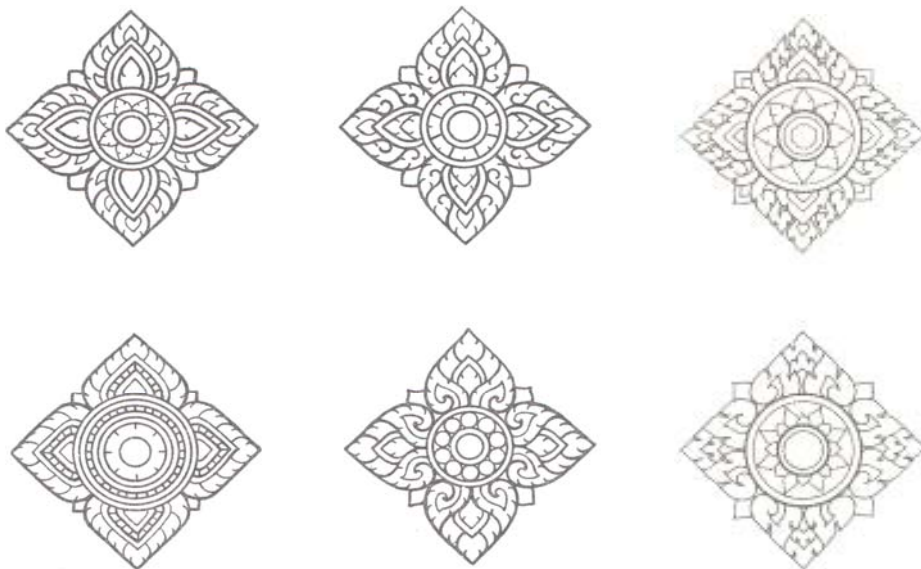
ลายประจำยาม มีลักษณะเป็นดอกสี่เหลี่ยม ซึ่งมาจากดอกไม้ที่มีรูปลักษณะเดียวกันนี้ ได้แก่ ดอกชัชวาลย์ เป็นต้น ลักษณะลายที่บรรจุอยู่ในเค้าโครงสี่เหลี่ยมดังกล่าว จะมีได้เป็นรูปวงกลมอยู่ตรงกลางแล้วมีกระจังใบเทศประกอบทั้งสี่มุมของสี่เหลี่ยมนั้น ลายดอกประจำยามบางลักษณะจะบรรจุอยู่ในโครงสร้างห้าเหลี่ยม หกเหลี่ยม แปดเหลี่ยม หรือบรรจุอยู่ในทรงกลม ลายประจำยามนี้ได้มีการใช้เฉพาะกนกเข้าไปประกอบเป็นลายหน้ากระดานลักษณะต่างๆ ได้แก่ ลายประจำยามต่อเรียงกัน ลายประจำยามก้ามปู ลายประจำยามก้านแย่ง ลายประจำยามลูกฟัก เป็นต้น ในการนำไปใช้จะเป็นแม่ลายสำหรับตกแต่งสิ่งต่างๆ เช่น ตามแนวขอบประตู หรือหน้าต่างของโบสถ์ วิหาร และพลับพลา หรือใช้ประกอบเป็นลายฐานสถูปเจดีย์ เป็นต้น (บุญมา แฉ่งฉายา. 2533 : 64)

มานิต หล่อพินิจ (2543 : 29) กล่าวว่า “ประจํายาม” ได้มาจากความนึกคิดมาจากลูกจันทร์เป็นลายอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมทแยงมุมตรงกลางเป็นรูปวงกลมรอบนอกทั้งสี่ด้าน ประกอบ ด้วยบัวกระจังใบเทศ กระจิงหนู ประจํายามจัดอยู่ในพวกลายดอกกลอย คือ เป็นแม่ลาย ใช้ออกลายหรือใช้เป็นห้ามลาย ประจํายามมีการสอดได้ บากแบ่งตัวได้หลายแบบตามความเหมาะสม

จุลทัศน์ พัยฆรานนท์ (2522 : 28) กล่าวว่า แม่ลายรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส แม่ลายลักษณะเช่นนี้ ย่อมคิดผูกเป็นลวดลายอยู่ภายในขอบเขตรูปพื้นที่สี่เหลี่ยมจัตุรัสทั้งสี่ด้านตัวอย่างแม่ลายลักษณะนี้ ได้แก่ ลวดลายที่มีชื่อว่า ดอกสี่กลีบ หรือลายประจํายาม ใช้เป็นแม่ลายหรือเป็นประธานในการผูกลวดลายต่างๆแบบออกไป เป็นต้นว่า ลวดลายประจํายามก้ามปู ซึ่งมีดอกสี่กลีบหรือลายประจํายาม วางลงเป็นประธาน แล้วจึงเอากระหนกวางขนานออกไปทั้งสองข้าง เป็นส่วนประกอบของดอกสี่กลีบ

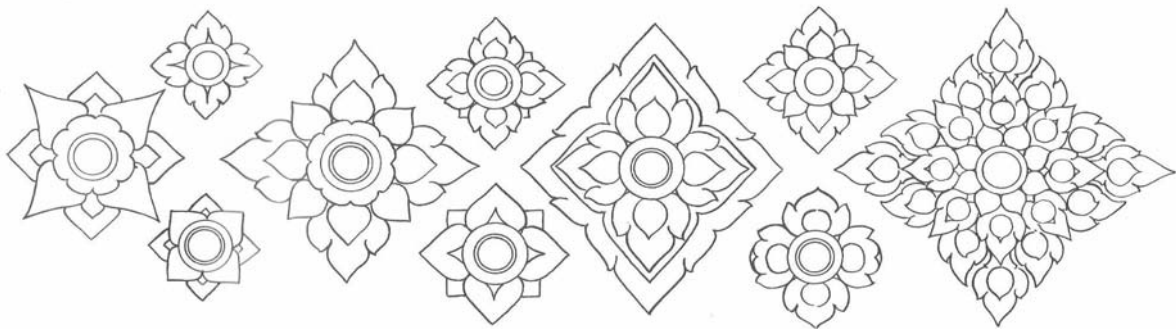
พระเทวาภินิมิต (2537 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) กล่าวว่า ลายประจํายามซึ่งประดิษฐ์มาจากใบเทศหรือดอกบัว ลายดอกสี่กลีบนำมาประดิษฐ์เป็นดอกประจํายาม ลายประจํายามก้ามปูเปลว และลายประจํายามลูกโซ่ ใช้เป็นลายหน้ากระดานและกรอบแว่น

ดังภาพประกอบที่ 49-50

ภาพประกอบ 49 รูปแบบลายประจํายาม

ที่มา : มานะ ทองสอดแสง. (2545). หนังสือตำรา ศึกษาศิลปะลายไทย. : 42.

ภาพประกอบ 50 ลายประจำยาม

ที่มา : ปฏิพัทธ์ ดาระดาช. (2541). ลายไทยภาพไทย : 176-177.

9. ลายกระจัง

ลายกระจัง เป็นแม่ลาย จัดอยู่ในรูปสามเหลี่ยมด้านเท่า มีที่มาแห่งความ دلใจจากรูปร่างภายนอกองค์สมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้า ในปางประเวทหนึ่งสมาธิ รูปแม่ลายกระจัง จึงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทเจ้า ลายกระจัง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายคำ “กระจัง” ว่า “ชื่อลายอย่างหนึ่งใช้เป็นลวดลายสำหรับเครื่องประดับที่อยู่บนชิ้น หรือตามขอบของสิ่งของบางอย่าง เช่น ชั้นฐานธรรมาสน์” แม่ลายกระจังนั้นอาจถูกเป็นขนาดเล็กเรียก กระจังตาอ้อย ขนาดย่อมเรียกกระจังเจิม ที่ขนาดใหญ่เรียก ปฏิญาณ กับที่ถูกเป็นกระจังจำหลักไม้ กับที่ถูกเป็นกระจังจำหลักไม้ หรือปั้นด้วยปูนติดประจำไว้ตามมุมหักเรียกว่า กระจังหู และกระจังทำห้อยปลายแต่ทำแผ่นปิดปลายไปทางหนึ่งทางใดก็เรียก กระจังรวน แม่ลายกระจังทำตัวขนาด และมีชื่อเรียกต่างกันออกไปกว่านี้ยังมีอีก (จุลทรรศน์ พยัฆรานนท์. 2522 : 9 - 29)

บุญมา แฉ่งฉายา (2533 : 51- 62) กล่าวว่า ลายกระจัง มีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยมบางครั้งใช้เรียงเป็นแถว ประดับตามขอบหรือฐานตามส่วนต่างๆของอาคาร เป็นลายต่อเนื่องกัน และตั้งอยู่บนฐานในแนวนอนยาวต่อเนื่องกันออกไป จะใช้เป็นลายกรอบหรือใช้ประดับตามแนวขอบ เช่น ใช้เป็นลายประดับตามขอบชั้นธรรมาสน์ ฐานพระพุทธรูป กระจังโดยทั่วไปนั้น จะมีชื่อเรียกไปตามลักษณะต่างๆ เช่น กระจังตาอ้อย กระจังใบเทศ กระจังปฏิญาณ ละกระจังรวน ดังนี้

.....ลายกระจังตาอ้อยจะมีรูปร่างเรียวขึ้นเหมือนตาอ้อย เป็นลายที่ทรงตัวอยู่ในรูปสามเหลี่ยมด้านเท่า เส้นรอบนอกอ่อนโค้งคล้ายทรงกลีบดอกบัว การบากลายควรคิดถึงช่วงจังหวะของการแบ่งตัวลาย ต้องให้ได้สัดส่วนพอเหมาะกันทั้งสองข้างก็ต้องใช้เท่ากันหมายถึงการบากจะต้องเข้าจังหวะกันตลอดภายในสอดคล้อง โดยสามารถแบ่งเป็นแบบต่างๆได้อีก ตั้งแต่การแบ่งอย่างหยาบๆ จนถึงแบ่งอย่างละเอียด

กระจังตาอ้อยใช้เป็นตัวอย่างของกระจังใบเทศ เมื่ออยู่ตัวเดียวเรียกกระจังตาอ้อย เมื่อจัดวางตัวประกอบเป็นลายติดต่อซ้าย-ขวา ก็จะกลายเป็นลายบัว ลายหน้ากระดาน ลายบัวคว่ำบัวหงาย เป็นต้น นอกจากนี้ จะใช้เป็นลายประดับเป็นขอบตามชั้นของธรรมศาสตร์เป็นต้นแล้ว ยังใช้เป็นลายประกอบกับเครื่องใช้บางอย่าง

ลายกระจังใบเทศ มีทรงภายนอกอ่อนเรียบเช่นเดียวกับกระจังตาอ้อย อยู่ในรูปสี่เหลี่ยมด้านเท่า กล่าวคือเป็นกระจังที่มีโครงสร้างส่วนร่วมเหมือนกระจังตาอ้อย ภายในแบ่งตัวลายสอดใส่ละเอียดขึ้น ซึ่งมีวิธีแบ่งตัวและสอดใส่ได้หลายวิธี ถ้าต้องการให้มีความละเอียดมากก็ต้องสอดใส่ถี่ตัวซ้อนให้มากขึ้น โดยทั่วไปใช้เป็นกระจังสำหรับประดับตามขอบของลายหน้ากระดาน และสิ่งอื่นๆ

ลายกระจังปฏิญาณหรือกระจังหู โดยทั่วไปจะเป็นกระจังที่ใช้สำหรับประดับ ตามขอบ เช่น ชั้นของธรรมศาสตร์นับเป็นกระจังที่ใหญ่ที่สุดของกลุ่มกระจังที่ใช้ในการตกแต่ง ส่วนรายละเอียดลายภายในจะละเอียดมากกว่ากระจังทั่วไป ทรวดทรงของตัวกระจังปฏิญาณจะอยู่ในรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 2 ส่วน สูง 3 ส่วน ตอนบนส่วนบนที่เหมือนกระจังใบเทศ จะเป็นก้านลงมาอีกประมาณครึ่งหนึ่ง

ลายกระจังรวน มีลักษณะเหมือนกระจังปฏิญาณ หมายถึง ทรวดทรงของตัวกระจังปฏิญาณทุกส่วน แม้กระทั่งการแบ่งตัวลายทั้งหมด แต่ลักษณะโครงสร้างส่วนยอด จะเป็นเส้นแนวเอียงเอนหรือรวนปลาย สะบัด คือเอนไปทางซ้ายหรือขวา เป็นกระจังที่ใช้เป็นส่วนโค้งเป็นแนวของชั้นธรรมศาสตร์ หรือห้อยตามบุษบก และเชิงชายบางส่วนของสิ่งก่อสร้าง เป็นต้น

ลายกระจังเจิม เป็นกระจังที่มาจากกระจังตาอ้อย ซึ่งนำมาต่อเติมลายให้ละเอียด เป็นลายที่มีลักษณะเหมือนกระจังปฏิญาณแต่ขนาดเล็กกว่า เวลาใช้จะอยู่ระหว่างกระจังปฏิญาณที่ติดต่อกัน เช่น ลายกระจังแกะไม้ เป็นต้น

ลายกระจังอื่นๆ ยังมีลายกระจังที่มีลักษณะในการนำไปใช้ลักษณะเดียวกันนี้อีก ได้แก่ ลายกระจังใบเทศติดต่อกัน ลายกระจังรวนติดต่อกัน ลายกระจังใบเทศติดต่อกับกระจังรวน ลายกระจังบายศรี กระจังพันปลา กระจังพันสาม และกระจังพันห้า เป็นต้น

มานิต หล่อพินิจ (2543 : 31 – 32) กล่าวเกี่ยวกับกระจังไว้ว่า “กระจัง” ได้รับความนึกคิดมาจาก พันปลา ทรงเป็นรูปสามเหลี่ยมซึ่งถอดออกจากรูปสี่เหลี่ยมด้านเท่ามีดังนี้

...กระจังพันปลา เป็นลายต่อเรียงกันได้ทั้งซ้าย-ขวา โดยมีเส้นขอบเป็นฐาน การเขียนลายต้องเขียนให้ตั้งบนเส้นของฐานนั้น จะเขียนให้ยอดตั้ง ยอดลงหรือยอดนอนก็ได้แล้วแต่เส้นขอบจะตั้ง นอน หรือเอนเอียง กระจังพันปลาใช้ในการประดิษฐ์กลางกรอบแทนบัวแทนลาย เพราะถ้าเขียนประดิษฐ์ลายเล็กๆ แล้ว ใช้กระจังพันปลาแทนบัวจะงามและเขียนง่ายกว่า กระจังพันปลาที่มีการชอย (แบ่ง) ได้ เช่น สอดใส่ บาก ทับซ้อนกันได้ตามความเหมาะสมกระจังตาอ้อย หรือเรียกว่า “บัว” ทรงเป็นรูปพุ่มสามเหลี่ยม ซึ่งถอดออกจากกรอบสี่เหลี่ยมด้านเท่า เช่นเดียวกับกระจังพันปลา แต่พุ่มทรงภายนอก ได้รับความนึกคิดมาจาก “ดอกบัว” ส่วนการสอดใส่ได้รับความนึกคิดมาจากตาอ้อยฉะนั้นจึงเรียกว่า บัว หรือกระจังตาอ้อย กระจังตาอ้อยเป็นลายติดต่อซ้าย-ขวา โดยเขียนตามเส้นขอบลวดมีการทับซ้อน สอดใส่บาก

แบ่งตัวประติประต่อกันได้แล้วแต่ขนาดรูปทรงใหญ่ – เล็ก ตามความเหมาะสม กระจังตาอ้อยใช้เป็นบัว แทนลาย โดยประกอบตามขอบของลาย

กระจังใบเทศ รูปทรงภายนอกเหมือนกระจังตาอ้อย ภายในมีการสอดไส้และบากแบ่งตัวได้ ส่วนรอบนอกแบ่งกระจังห่อหุ้มตัวเป็นช่องแต่ละช่องเป็นเส้นม้วนขดเรียกว่า แข้งสิงห์ การเขียนแข้งสิงห์ต้องให้เท่าและเหมือนกันต่อเรียงกันไม่ให้ขาดตา กระจังใบเทศเป็นลายติดต่อกันทั้งซ้าย – ขวา ลายเส้นเดินตามขอบลวดเช่นเดียวกับกระจังตาอ้อย ส่วนสัดของกระจังใบเทศจะมีขนาดโตกว่ากระจังตาอ้อย ฉะนั้นการแบ่งขอบตัวจะเล็กและละเอียดเกินไปได้จะทำให้ไม่สวย

กระจังหู เป็นทรงพุ่มสามเหลี่ยมอยู่ภายในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้าง 2 ส่วน สูง 3 ส่วน ยอดบนมีรูปทรงเหมือนกระจังใบเทศ แต่ตอนล่างต่อเป็นก้านลงมา ด้านซ้าย – ขวา ทั้งสองข้างเป็นกนกตั้งขึ้น ลักษณะเหมือนหูเรียกว่า “กระจังหู” ยอดบนของพุ่มสอดไส้บากแบ่งตัวได้เช่นเดียวกัน กระจังใบเทศ ทั้งกนกและก้านก็สอดไส้บากแบ่งตัวได้เหมือนกัน แต่การบากแบ่งตัวทั้งตอนบนและล่างต้องให้เท่าๆ กันจึงจะสวย

กระจังจวน มีสัดส่วนเหมือนกันกับกระจังหู เพียงแต่กลับกันที่ยอดและปลายเรียวแหลมลงมา ยอดจะเจไปทางซ้ายหรือขวาก็ได้ การสอดไส้และบากแบ่งตัวเช่นเดียวกับกระจังหูทุกอย่าง

พระเทวาภินิมิต (2537 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) กล่าวเกี่ยวกับการนำลวดลายกระจังไปใช้ในส่วนต่างๆ ดังนี้

กระจังปฏิญาณใหญ่ โดยเฉพาะใช้ตามพระราชยาน และพระคชาทาน

กระจังปฏิญาณ ใช้หลังหน้ากระดาน และหน้าบันฐานพระ

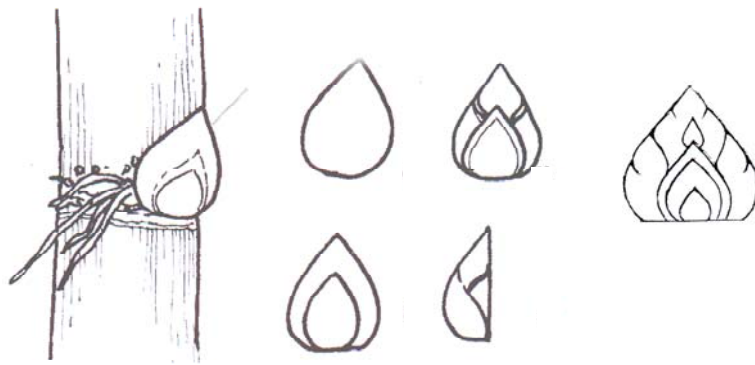
กระจังจวน ใช้เป็นกระจังหอย และตามนุชบก

กระจังเจิม ใช้ติดหลังนลตรงจากกระจังเจิม

กระจังบายศรี ส่วนมากแกะด้วยไม้ หรือสลักด้วยกระดาน

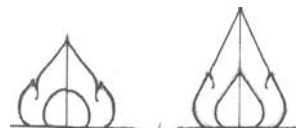
กระจังพินหัว และพินสาม ส่วนมากเป็นกระจังแท่งหยวก

ดังภาพประกอบที่ 50 -51

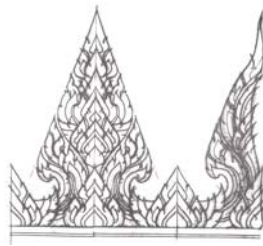

จุดกำเนิดกระเจี๊ยบตาอ้อย

ภาพประกอบ 51 จุดกำเนิดกระเจี๊ยบตาอ้อย

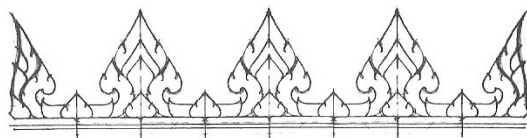
กระเจี๊ยบตาอ้อย

กระเจี๊ยบปฏิญาณ

กระเจี๊ยบปฏิญาณรอน

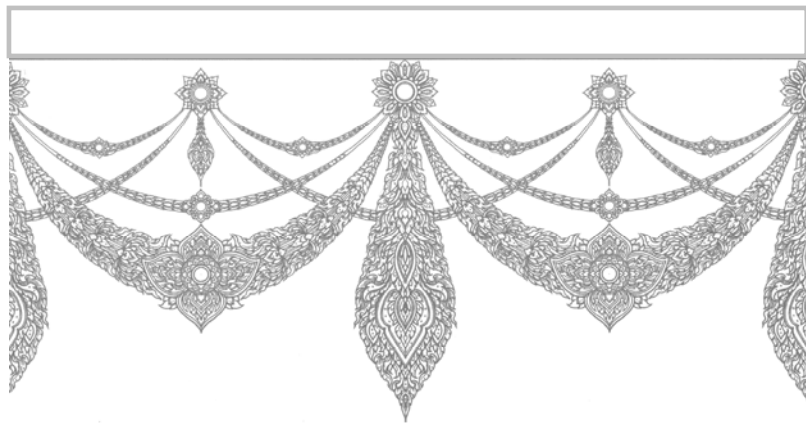
กระเจี๊ยบปฏิญาณ

ภาพประกอบ 52 ลายกระเจี๊ยบแบบต่างๆ

ที่มา : วิทยุ โย สวรรณศิริ. (2542). ลายไทย : 16.

10. ลายเฟื่องประดับ

การนำมาลัยช่อดอกไม้แขวนประดับประดาในสถานที่ๆ มีพิธีกรรมเป็นการบูชาอีกชนิดหนึ่งของกลุ่มหลายชนหลายภาษาที่มีวัฒนธรรม ประเพณี และศาสนาตามที่กล่าวถึงนี้เป็นลายมาลัยช่อดอกไม้ที่เรียกอีกชื่อว่าลายเฟื่องอุบะ รูปทรงโดยรวมๆ เป็นทรงมาลัยร้อยห้อยระย้าระหว่างพุ่มดอกกว้างเป็นจุดๆ และมีอุบะที่ห้อยย้อยชายลงมา ตรงดอกอีกชั้นมีตัวอย่างลวดลายเฟื่องอุบะที่เป็นรูปประติมากรรม จิตรกรรม สถาปัตยกรรม ให้เห็นอยู่ในศิลปะ อินเดียนโบราณ ศิลปะพุกามของพม่า ศิลปะทวารวดีอยุธยา สุโขทัยของไทย (นำไปประกอบกับเจดีย์ทรงปราสาท รวบรวมพุทธศตวรรษที่ 19) หรือศิลปะขอมสมัยก่อนเมืองพระนครของเขมรอย่างที่เจดีย์วัดป่าสัก เมืองเชียงใหม่ รวบรวมพุทธศตวรรษที่ 19 มีการปั้นปูนสดประดับชั้นชั้นของเรือนธาตุ เป็นรูปมาลัยดอกไม้เลียนแบบจากธรรมชาติ ดังภาพประกอบที่ 53

ภาพประกอบ 53 เฟื่องอุบะทับทรวงพวงนก

ที่มา : มิโชค ศักดิ์เจริญชัยกุล. (2551). วิชาศิลปะลวดลายไทย. กาญจนานิเทศวิทยาลัยช่างทองหลวง. (เอกสารประกอบ). ไม่ปรากฏหน้า.

10. รักร้อย

เป็นชื่อของลายที่ได้ต้นเค้ามาจากการร้อยดอกรัก โดยผูกลายให้ต่อกันในแนวตั้ง ลายรักร้อยเป็นลายติดกันเป็นหน้ากระดานเป็นลายช่วยประกอบกับลายอื่น ส่วนมากใช้เป็นแนวตั้ง มักใช้ประดับฐานส่วนที่เป็นลูกแก้วอกไก่และรัดดอกรัดเอว รักร้อยเปลวใช้ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ก้านต่อเป็นทอดๆ ด้านข้างซ้ายขวาเป็นกระหนก รักร้อยกาบปลี เป็นลายกระจิงตาอ้อยซ้อนระหว่างกาบออกสองข้าง อีกหนึ่งเป็นรูปพุ่มกระหนกซ้อนเอาปลายทับส่วนล่างซึ่งกันและกันมีกระหนกตัวเดียวบรรจุให้เต็ม ตรงช่องว่างเล็กๆ แบบก้ามปู เรียกว่า รักร้อยดอกไม้ อาจประดิษฐ์ได้หลายแบบ

ลายรักร้อยประกอบด้วย ลายประจายามและกระจิงตาอ้อยลายรักร้อยใช้ลายประจายามที่ออกลาย เอากระจิงใบเทศหรือกระจิงตาอ้อยเรียงต่อกันไปทั้งซ้ายและขวาจนถึงที่ๆ ต้องการ ลายรัก

ร้อยใหญ่ ใช้วิธีแบ่งเหมือนกระจังใบเทศ หรือจะเอาวิธีแบ่งตัวเหมือนกระจังใบเทศ หรือจะเอาวิธีแบ่งตัวของกระจังหามาใช้ก็ได้ ลักษณะลายรักร้อย ดังภาพประกอบที่ 54

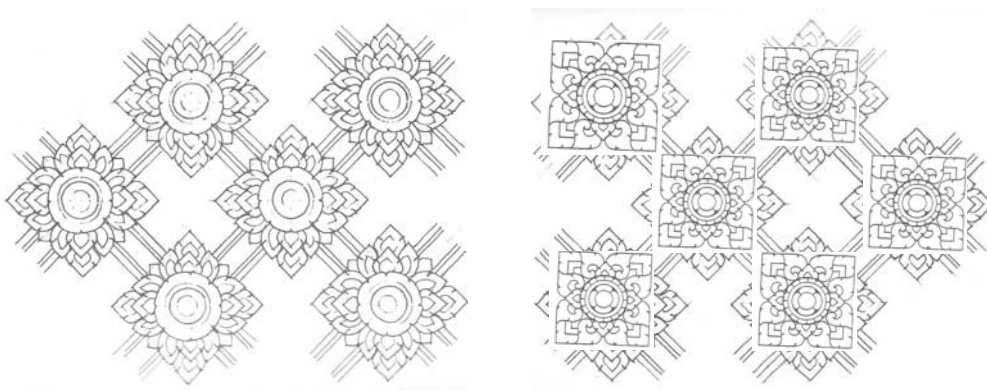

ภาพประกอบ 54 ลายรักร้อย

ที่มา : ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ. (2541). ลายไทยภาพไทย : 206, 208.

12. ราชวัตร

มีลักษณะลายดอก เช่น ประจำยามอยู่ในช่องตารางแนวทแยง ในจุดตัดของเส้นประดับ ลายขนาดเล็ก นิยมประดับตกแต่ง ส่วนท้องไม้ ลายเส้า ดังภาพประกอบที่ 55

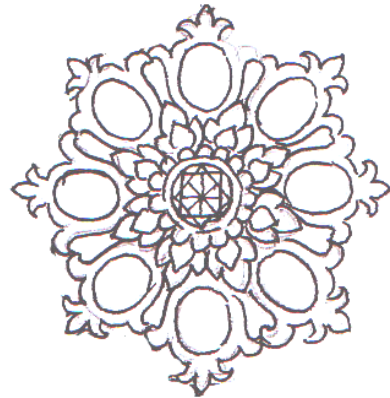

ภาพประกอบ 55 ลายท้องไม้ราชวัตร

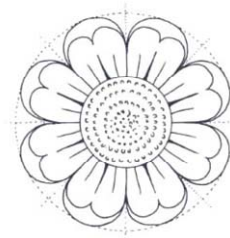
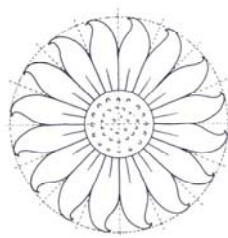
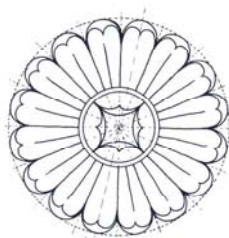
ที่มา : ภิญโญ สุวรรณคีรี. (2542). ลายไทย : 12.

13. ดอกลายประดับ

ดอกลายประดับ เป็นลายที่ประดิษฐ์มาจากทรงกลม ซึ่งมาจากรูปดอกไม้ เช่น ดอกบัว หลวง ใบฝ้ายเทศ ใบพุทตาน ดอกมะลิ ดอกไชยพฤกษ์หรือดอกไม้อื่นนิยมประดับตกแต่งดอกลายมาลัย ลายช่อดอกไม้ ลายเฟื่องอุบะ ลวดลายที่พบในพระโกศนั้นมี ลายดอกมะเขือ ลายนี้มีต้นกำเนิดมาจาก ดอกมะเขือ ดังภาพประกอบที่ 56 - 57

ภาพประกอบ 56 ลายดอกมะเขือ

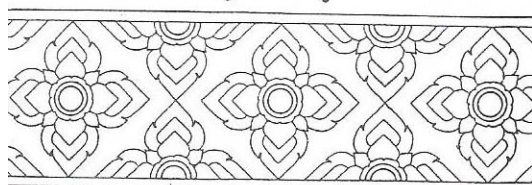

ภาพประกอบ 57 ดอกลายประดับ

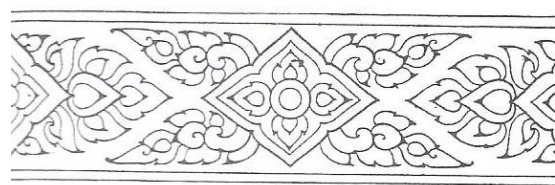
14. ลายลูกฟัก

ลูกฟัก คือลายที่ใช้ตามพื้นที่ราบหรือพื้นที่หน้ากระดาน มักใช้ตามแนวนอน เป็นลายที่อยู่ ในรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้าซึ่งปาดมุมทั้ง 4 ออกให้เป็นเหลี่ยมหรือโค้งมน ลวดลายภายในพื้นที่ลูกฟัก ประกอบด้วยลายหลายชนิดประดิษฐ์อย่างอิสระส่วนมากเป็นลายใบเทศและลายกระจัง

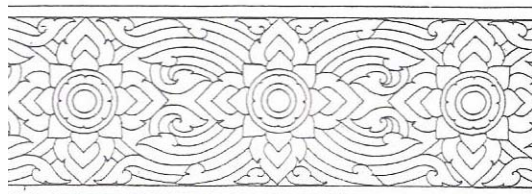
ลูกฟักก้ามปู ที่เรียกว่า ลูกฟักนั้นเป็นตัวลอย เช่นเดียวกับประจายามแต่มีลักษณะยาวเป็น ทำนองลูกฟักเพื่อเปลี่ยนวิธีให้แปลกไปส่วนลูกฟักก้ามปูก็คงปฏิบัติเหมือนกัน (ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ. 2541). ดังภาพประกอบที่ 58

ประจายามดอกกลอย

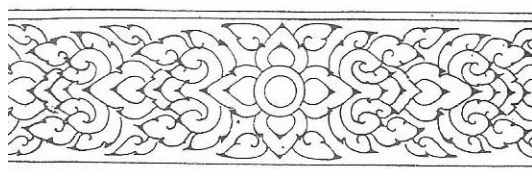
ใบเทศลูกฟักก้ามปู

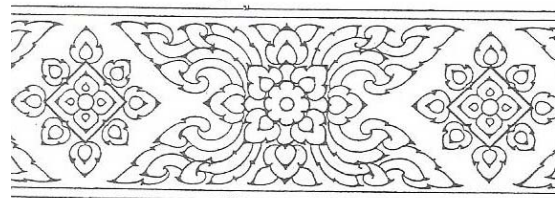
ประจายามเถาถันขด

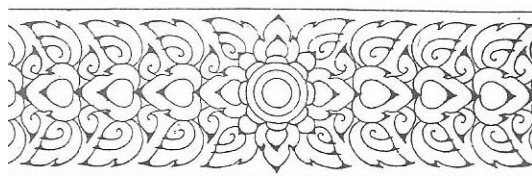
ลูกฟักขอสร้อย

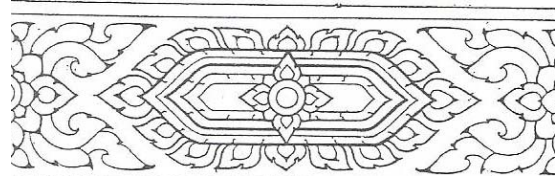
รักร้อยใบเทศ

ประจายามก้ามปู

รักร้อยใบเทศ

ลูกฟักก้ามปู

ภาพประกอบ 58 ลายลูกฟักแบบต่างๆ

ที่มา : ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ. (2541). ลายไทยภาพไทย : 206, 208.

วัสดุและการตกแต่งพระโกศ

1. การแกะสลัก

แกะ หมายถึง นำวัสดุชนิดใดชนิดหนึ่งมาแกะเอาส่วนที่ไม่ต้องการทิ้งไป โดยใช้เครื่องมือของมีคม หรือเครื่องมือใดๆ ก็ได้ (นพวัฒน์ สมพิน.2541 -1)

สลัก หมายถึง การทำให้วัสดุเกิดลวดลายด้วยการใช้อุปกรณ์ และเครื่องเข้าช่วย มีการใช้แรงตอกบนเครื่องมืออื่นๆ การแกะสลัก นพวัฒน์ สมพิน (2541-52) ได้เห็นความว่า

...คนไทยจะรับเอาการแกะสลักมาจากประเทศจีน เพราะจีนนิยมแกะตราประทับ เช่น ตราประจำพระองค์ขัณฑ์ ตราเครื่องหมายสำนักหน่วยงาน ตราประจำตระกูล และประจำตัวขุนนาง เพื่อใช้ประทับในเอกสารต่างๆ แม้คนจีนจะเข้ามาอยู่ในประเทศไทยแล้วก็ยังนิยมแกะตราประทับหนังสือ นอกจากนั้นก็ยังมีการแกะงาช้าง หินสบู่ เพื่อใช้เป็นตราประจำพระองค์ขัณฑ์ ขุนนาง คหบดี และ ฯลฯ ในประเทศไทยด้วย งานช่างแกะนั้น นอกจากจะแกะเป็นตราประจำตัวดังกล่าวแล้ว คนจีนก็นิยมที่จะแกะอักษรที่ใช้พิมพ์ เช่น แกะอักษรจีนประทับกระดาษในศาลเจ้า โดยประทับบนกระดาษแดง เหลือง เป็นต้น นอกจากนี้ยังคิดแกะตราประทับเพื่อใช้เป็นตราประทับเครื่องหมายการค้า เช่น แกะตัวหนังสือ แล้วประทับบนขนมเปียะ ขนมอื่นๆ ของจีนอีกหลายชนิดจึงนับได้ว่าการแกะตัวหนังสือตราประทับต่างๆ ดังกล่าวนั้นเป็นที่นิยมกันมากในหมู่คนจีนการรับอิทธิพลในรูปแบบหรือวิธีการของชนชาติอื่นก็เป็นเพียงแนวทางสร้างงานศิลปกรรมส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่สาระสำคัญของการสร้างงานศิลปกรรมนั้นย่อมมาจากเนื้อหาของเรื่องราวในทางความเชื่อศรัทธา เช่น เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา...

ลักษณะของงานช่างแกะ งานช่างแกะสร้างขึ้นโดยใช้เครื่องมือมีคมแกะลงบนวัตถุที่ต้องการจะแกะ เช่น ไม้ โลหะ พลาสติก และวัสดุอื่นๆ ลักษณะของงานช่างเยาะๆ งานสลักเป็นงานที่ต้องใช้แรงกระทำมากกว่างานแกะ เช่น ต้องใช้สิ่วเพื่อเป็นเครื่องมือ และต้องใช้แรงจากค้อนตอกลงไปบนเครื่องมือเพื่อให้กินลงไปเนื้อวัสดุ เพื่อให้ส่วนที่ไม่ต้องการกระเทาะออกไปและคง เหลือส่วนวัสดุในส่วนที่ต้องการให้เหลืออยู่เท่านั้น งานสลักเป็นงานศิลปกรรม ส่วนใหญ่งานสลักนั้นสร้างเพื่อประโยชน์ทางความงาม ขั้นตอนและวิธีการในการแกะสลัก

ขั้นตอนในการแกะ

1. ออกแบบ
2. เขียนแบบ
3. วางแบบ
4. เตรียมเครื่องมือ

5. ปฏิบัติการแกะ

ขั้นตอนในการสลัก

1. ออกแบบ
2. เขียนแบบ
3. ปั้นแบบ
4. เตรียมวัสดุสำหรับสลัก
5. เตรียมเครื่องมือ
6. ปฏิบัติการสลัก

ประเภทของงานแกะ

1. แกะไว้เส้น
2. แกะทิ้งเส้น
3. แกะฐานต่ำ
4. แกะฐานสูง

ประเภทของงานสลัก นพวัฒน์ สมพันธ์ (2541 : 40 - 41) ได้อธิบายไว้ดังนี้

1. สลักประเภทลาย งานสลักลายเป็นงานสลักประเภทหนึ่งที่นายช่างจะทำการสลักโดยเอายาประติมากรรมหรือผู้กันเป็นพื้นเต็มบริเวณแล้วทำการสลักตามรูปแบบของลายที่ได้ผู้กันไว้แล้ว สถานที่ที่นิยมสลักลายกันมาก ได้แก่ บริเวณบานประตูพระอุโบสถวิหาร ชุ่มประตู บานหน้าต่าง หน้าบัน และบริเวณอื่นๆ ที่เป็นลวดลายโดยตรง

2. งานสลักประเภทลายปนภาพ งานสลักประเภทลายปนภาพนั้นมืออยู่ทั่วไป มักเป็นเรื่องที่ต้องการให้มีภาพปะปะกับลายที่ประกอบ ผู้ภาพให้เข้ากับลายที่จะทำการสลักภาพหุ่นมานแบกเทพ และมีลวดลายประกอบรอบๆ เป็นงานสลักไม่ปิดทองประดับกระจกที่หน้าบันของพระวิหารด้านหน้าพระอุโบสถวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ งานสลักมีประโยชน์ในด้านต่างๆ

ประกอบเครื่องเรือนเครื่องใช้ สามารถนำมาใช้ในการก่อสร้างอาคารทางศาสนา เช่น โบสถ์วิหารเป็นงานศิลปกรรมตกแต่ง งานตกแต่ง ในงานสถาปัตยกรรมภายใน เช่น ลายตกแต่งเพดาน โบสถ์วิหาร เป็นลวดลายสลักไม่ปิดทองประดับกระจกเป็นรูปดาวเพดาน ลายสลักที่ท้องข้อ

3. ใช้เป็นงานประติมากรรม งานประติมากรรมบางส่วนเกิดจากการสลักไม้ หิน อิฐ เพื่อให้เกิดรูปประติมากรรมหัตถ์ก็ไม่มาก หน้าบัน บานประตู โบสถ์วิหาร พระราชมณเฑียร สมัยอยุธยา อยุธยา อยุธยา ร้อยๆ ปี เป็นประจักษ์พยานให้เห็นตราประทับทุกวัน

นอกจากไม้สลักแล้วยังมีไม้ชนิดอื่นๆ อีก เช่น ไม้ตะเคียน นิยมแกะโขนหัวเรือ มาในปัจจุบันไม้สลักเป็นของหายากและมีราคาแพง งานแกะสลักไม้ขนาดใหญ่จึงลดจำนวนลงหรือใช้วัสดุอื่น เช่น ปูน โลหะ แทนซึ่งอาจหาได้ง่ายและคงทนกว่า แต่ให้ความงดงามต่างกัน งานไม้แกะจึงคงไว้แต่ประเภท

เครื่องเรือน หัตถกรรม เครื่องประดับภายในอาคาร ของที่ระลึก โดยใช้ไม้ที่สั่งจากต่างประเทศ หรือ เลือกลูกไม้ที่มีราคาถูกกว่าไม้สัก เช่น ไม้ขนุน ไม้ฉำฉา อย่างไรก็ตามก็สู้ไม้สักไม่ได้กรรมวิธีการแกะสลักไม้ ได้มีการถ่ายทอดกันมาจนปัจจุบันการแกะจำต้องมีเทคนิคที่จัดลายให้เกิดความสวยงาม มีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

ขั้นตอนการแกะสลักไม้

1. เตรียมเครื่องและวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อม
2. ออกแบบลวดลายลงบนกระดาษแข็งเพื่อใช้เป็นแบบทาบ
3. ใช้แบบทาบแล้วลอกลายลงบนแผ่นไม้
4. ใช้เลื่อยเลื่อยไม้ส่วนที่ไม่ต้องการออกเสียก่อนเพื่อเป็นการขึ้นรูปหรือโครงลาย
5. ใช้สิ่วขนาดใหญ่สกัดลวดลาย เป็นการคัดลายให้ทราบว่าส่วนใดเป็นลาย ส่วนใดเป็นพื้น
6. ทำการขุดพื้น โดยขุดเพียงตื้น ๆ ก่อนแล้วตรวจสอบความถูกต้อง แล้วจึงลงมือขุดพื้นให้ลึก

ตามความต้องการ

7. แกะตัวลายหรือกลอนลายด้วยการใช้สิ่วฉากปาดตัวลายโดยให้ตั้งฉากด้านหนึ่ง เอียงด้านหนึ่ง เป็นการคัดลายให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น

8. เก็บรายละเอียดของลวดลายให้เรียบร้อย สมบูรณ์ ด้วยสิ่วแบบต่าง ๆ เช่น สิ่วเล็บมือ สิ่วขววด

9. ขัดกระดาษทรายและทาดินสอพองเพื่ออุดร่องเนื้อไม้

10. ทาน้ำมันเคลือบเนื้อไม้ หรือทาน้ำมันชักเงา หรือย้อมสีไม้ หรือทาสีทึบ หรือลงรักปิดทองตามชนิดของงาน

การแกะจะเริ่มด้วยใช้สิ่วขนาดเล็กแกะกรุยลายว่าส่วนใดจะเป็นพื้นส่วนใดจะเป็นตัวลาย แล้วเริ่มขุดพื้นด้วยสิ่วหน้าตรงเอาส่วนที่ไม่ใช่ตัวลายออก การขุดพื้นจะขุดเป็นชั้นๆ เมื่อลึกตามที่ต้องการก็แกะพื้นให้เรียบไว้เพื่อประดับตกแต่งต่อไป เมื่อขุดพื้นเพื่อเน้นให้ลายเด่นแล้ว จะใช้สิ่วปาดแต่งลายให้เอียง ลายกลมหรือเป็นลายสูงต่ำตามต้องการ บางลวดลายเช่น ลายพันธุ์พฤกษา อย่างบานประตูพระวิหารวัดสุทัศน์ ซึ่งกึ่งกันของต้นไม้สลักซับซ้อน จะต้องใช้การขุดเซาะด้วยสิ่วอย่างประณีตสำหรับการแกะภาพลอยตัวอย่างประติมากรรม จะใช้มีดหรือขวานตัดฉากให้ได้รูปกลอนตามแบบลายที่ลอกหรือเขียนร่างอย่างคร่าว ๆ แล้วจึงตอกแกะด้วยสิ่วตามลวดลายละเอียดที่เขียนซ้ำหลาย ๆ ครั้ง

เครื่องมือช่างแกะสลัก

ในงานแกะสลักไม้นั้นจำเป็นต้องใช้เครื่องมือโลหะสำหรับ ถาก พื้น เจาะ ควักคว้านและแต่งเกลา เพื่อให้ผลงานสำเร็จเรียบร้อยตามประสงค์ ดังนั้น เครื่องมือของช่างแกะสลักจึงประกอบด้วย

- ขวานหมู
- ฝัก เครื่องมือถากไม้ รูปคล้ายจอบหน้าแคบ

- ลีว ต้องเป็นโลหะที่เป็นเหล็กกล้าแข็งและเหนียว มีขนาดและหน้าของลีวต่างกัน เช่น ลีวน้ำตรง หรือ ลีวน้ำฉาก ใช้สำหรับตอกเดินเส้นในแนวตรงและขุดพื้น ซึ่งจะมีหลายขนาด ลีวน้ำตัดเฉียง หรือลีวปากเลี้ยว ลักษณะจะเป็นมุมเฉียงไปข้างใดข้างหนึ่งและมีเป็นคู่ คือ เลี้ยวซ้ายหรือเลี้ยวขวา

ลีวน้ำโค้ง หรือ ลีวเล็มมือ ใช้สำหรับตอกเดินเส้นในส่วนที่เป็นเส้นโค้งและใช้ปาดแต่งแกะแฉลวย

ลีวน้ำรูปตัววี (V) หรือ ลีวร่อง ใช้ในงานเซาะร่องและเส้นต่าง ๆ ลีวงอ เป็นลีวพิเศษที่มีไว้สำหรับใช้ขุดให้มีแอ่งลึก ใช้ขุดแอ่งหรือหลุมในพื้นที่แคบ

- ค้อนไม้ เป็นค้อนที่ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ชิงชัน ไม้แก่นมะขาม ขนาดตัวค้อนมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 - 6 นิ้ว เหตุที่ใช้ค้อนไม้เพราะจะได้ไม่ทำให้ด้ามลีว ซึ่งเป็นเหล็กชำรุดเสียหาย และสามารถควบคุมน้ำหนักได้ อีกทั้งยังเบาถืออีกด้วย

- สว่านโยน เป็นเครื่องมือสำหรับเจาะไม้

นอกจากนี้ยังมีเครื่องมือช่างไม้อื่น ๆ อีก เช่น เลื่อย ตะไบ กบไสไม้ มีด กาว ดินสอ และกระดาษทราย เป็นต้น

2. ลงรักปิดทอง

งานลงรักปิดทองที่ถือได้ว่าเป็นงานชิ้นสำคัญของไทย คือ การลงรักปิดทองทั้งองค์ปราสาทที่มีชื่อว่า “ศิริยศโสธรรมมหาพิमानบรรยงค์” สร้างในแผ่นดินของพระเจ้าปราสาททอง ด้วยเหตุนี้รัชสมัยพระองค์นี้จึงได้นามว่า “พระเจ้าปราสาททอง” ทั้งที่พระนามจริงของพระองค์ คือ “สมเด็จพระสรรเพชญ์พระองค์ที่ 5” หรือ “สมเด็จพระรามาธิบดีศรี” เจดีย์ทองในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ ก็เคยลงรักปิดทองมาก่อน จนกระทั่งในรัชสมัยพระเจ้าจุลจอมเกล้าฯ จึงโปรดให้ใช้กระเบื้องทองจากอิตาลีมาประดับแทนการปิดทอง ในการลงรักปิดทองถ้าเป็นงานลงรักปิดทองในการตกแต่งลวดลายเพดาน ต้องอาศัยทักษะและความชำนาญของช่างเป็นอย่างยิ่ง เป็นการตกแต่งองค์ประกอบสำหรับงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา มีวิธีการทำคือการลงรัก และปิดด้วยทองคำเปลว การทำอากาศยานแห่งประเทศไทย ช่างสิบหมู่ (2540 :101-103) ได้อธิบายถึงงานลงรักปิดทองไว้ ดังนี้

1. งานลงรักปิดทองคำเปลว ได้ทำการที่เป็นงานปิดทองเป็น 4 ลักษณะงานด้วยกัน คือ

1.1 งานลงรักปิดทองทึบ

1.2 งานลงรักปิดทองร่องชาด

1.3 งานลงรักปิดทองร่องกระຈก

1.4 งานลงรักปิดทองลายฉลุ

2. งานลงรักปิดทองทึบ

งานลงรักปิดทองทึบ หมายถึง การปิดทองคำเปลวลงบนงานศิลปวัตถุต่าง ๆ ซึ่งสร้างขึ้นด้วย ดินเผา ปูนปั้น ไม้แกะสลัก หรือโลหะหล่อเพื่อให้ผิวภายนอกของศิลปวัตถุนั้น ๆ เป็นผิวทองคำ และเรียบเกลี้ยงทั่วไป ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปปิดทอง เป็นพระปฏิมาฐาน เป็นต้น

3. งานลงรักปิดทองร่องชาด

งานลงรักปิดทองร่องชาด หมายถึง การปิดทองคำเปลวลงบนงานศิลปวัตถุประเภทต่าง ๆ เช่น ปูนปั้น ไม้แกะสลัก ซึ่งมักแสดงออกในลักษณะลวดลายตกแต่งครุภัณฑ์ ยานพาหนะ หรือองค์ประกอบสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี ซึ่งในส่วนที่เป็นลวดลายก็ดี รูปภาพแทรกระหว่างลวดลายก็ดี จะได้รับการปิดทองคำเปลว ซึ่งดำเนินการด้วย วิธีการปิดทองทึบ แต่จะมีลักษณะต่างกันตรงที่มีการ “ร่องชาด” ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของงานนี้

คำว่า “ร่องชาด” นี้มาแต่คำว่า “ร่อง” คำหนึ่งกับ “ชาด” อีกคำหนึ่ง “ร่อง” หมายถึงรอยลึกต่ำลงไประหว่างผิวพื้นปฏิกิต ในกรณีนี้ หมายถึง ร่องที่ได้รับการขุดควักลงไปให้ต่ำอยู่ระหว่างช่องไฟของลวดลาย หรือพื้นหลังที่ดูเหมือนต่ำลงไปในงานปั้นปูนเน้นลวดลายให้สูงขึ้นจากพื้นหลังนั้น ส่วนคำว่า “ชาด” หมายถึงวัตถุสีแดงชนิดหนึ่ง ใช้ทำเป็นสีสำหรับเขียนหรือระบาย คำว่า “ร่องชาด” ในลักษณะของงานปิดทองร่องชาด อาจมีความหมายเป็นทั้งคำนามและคำกริยา ดังนี้

“ร่องชาด” คำนาม คือลวดลายปิดทองคำเปลวลักษณะที่มีช่องไฟเป็นร่อง ในร่องนั้นลงสีชาดหรือทาสีแดงชาด ส่วน “ร่องชาด” คำกริยา คือการลงสีชาดหรือช่องไฟระหว่างลวดลายหรือสิ่งที่ปิดทองคำเปลวไว้แล้ว

งานลงรักปิดทองร่องชาดนี้ ทำขึ้นด้วยความประสงค์ให้สีแดงที่ใช้ทาหรือถมลงในส่วนที่เป็นร่องระหว่างลวดลายหรือช่องไฟระหว่างสิ่งที่ทำขึ้นในลักษณะงานปูนปั้น งานไม้หรือหินแกะสลัก ดูเด่นเห็นกระจะขึ้นจากพื้นที่เป็นร่องลึกต่ำ หรือพื้นที่รอบรับอยู่เบื้องหลัง

การใช้สีชาดหรือสีแดงชาดทาหรือถมลงในร่องนี้เป็นไปตามขนบนิยมและเพณีนิยมว่า “สีแดง” เป็นสีที่มีความหมายถึงความสว่าง ความสุขใสดุจควรใช้ควบคู่กับสีทอง ซึ่งหมายถึงความรุ่งเรือง จึงเรียกกันว่า “ลงรักปิดทองร่องชาด” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “ร่องชาด”

4. งานลงรักปิดทองร่องกระຈก

งานลงรักปิดทองร่องกระຈก หมายถึงการลงรักลงบนงานศิลปวัตถุต่าง ๆ ประเภทที่ทำขึ้นด้วย ปูนปั้น ไม้แกะสลัก ดินเผา แล้วปิดทองคำเปลวทับ ลักษณะคล้ายกันกับงานลงรักปิดทองทึบ แต่จะมีลักษณะเฉพาะของงานนี้อยู่ที่มีการ “ร่องกระຈก” เพิ่มขึ้นมา “ร่องกระຈก” คือการใช้กระຈกสีต่าง ๆ แผ่นบาง รูปสี่เหลี่ยม นำมาตัดย่อยเป็นชิ้นเล็กรูปร่างต่าง ๆ ตามประสงค์ให้เหมาะแก่งานและพื้นพื้นนำมาติดลงในพื้นร่องระหว่างลวดลายหรือใน ช่องไฟของสิ่งที่ได้ปิดทองขึ้นในที่นั้น ความประสงค์ “ร่องกระຈก” ก็

เป็นไปเช่นเดียวกับการปิดทองร่องชาด คืออาศัยกระจกเป็นวัตถุมีสีและความมันวาวถมปิดลงในร่องเพื่อหนุนหรือขับลวดลายหรือสิ่งที่ปิดทองซึ่งหนุนขึ้นจากพื้นหลังให้เป็นที่ดูเด่นชัด เห็นกระจ่างตาตนเอง

5. งานลงรักปิดทองลายฉลุ

งานลงรักปิดทองลายฉลุหมายถึงงานตกแต่งลักษณะหนึ่ง ทำขึ้นด้วยการลงรักแล้วปิดทองคำเปลวให้เป็นลวดลายแบบต่าง ๆ โดยอาศัยแบบลายฉลุเป็นเครื่องกำหนด งานลงรักปิดทองลายฉลุนี้ ดูได้ตามเพดาน ท้องซื่อผ้าเฉลียง ไชรา ฝาผนังในพระอุโบสถ พระวิหาร หอพระธรรม พระมณฑป เป็นต้น ลักษณะทั่วไปมักเป็นลวดลายหย่อม เช่น ลายดาว ลายดอกจอก ลายดาวร่วง ลายดอกไม้ร่วง หรือทำเป็นลวดลายติดต่อกัน เช่น ลายก้านแย่งดอกใน ลายกรวยเชิง ลายเกลียวก็มี ลักษณะของลวดลายเป็นสีทองบนพื้นสีแดงบ้าง สีคราม และสีเขียวบ้าง ลวดลายแบบนี้มีลักษณะเป็นตัวขาดจากกันไม่ต่อเนื่อง จากมี “ซื่อ” ทำขึ้นในแบบลายฉลุเป็นเครื่องกันลายแต่ละตัวให้ขาดกัน เป็นต้น ฝา เพดาน ท้องซื่อ หรือผ้าปักนก ฯลฯ ซึ่งเป็นพื้นที่คาดอยู่เหนือศีรษะ เป็นตำแหน่งที่ยากและลำบากแก่การแขวนหน้าขึ้นเขียนลวดลายที่ประณีตและละเอียด จึงได้ใช้วิธีทำแบบลวดลายขึ้นบนกระดาษบ้าง หนังแพะบ้าง แล้วฉลุตัวลายให้ขาดเป็นช่อง ๆ ตามรูปแบบลายนั้น ขึ้นไว้บนพื้นกระดาษนั้น เมื่อจะทำลวดลายก็เอาน้ำยาขึ้นไปทาพื้นตรงที่จะทำให้เป็นลวดลายแล้วเอาแบบลวดลายปะติดเข้าตรงที่ต้องการให้ติดแน่น จึงเอาทองคำเปลวปิดลงตรงช่องที่เจาะทำเป็นตัวลายบนแบบนี้ให้ทั่ว พอทองจับติดพื้นดีแล้วจึงแกะแบบถอนออกจากพื้น ก็จะเกิดเป็นลวดลายสีทองคำเปลวบนพื้น ตามแบบฉลุที่ได้ทำขึ้นเป็นแบบนี้ แบบลายฉลุนี้อาจใช้ทำลวดลายต่อเนื่องกันไปได้ไม่จำกัด..

สุวรรณพร มณีโชติ (2537 : 139 - 142) ได้อธิบายถึงการปิดทองและประดับกระจก ดังนี้

..งานปิดทองและประดับกระจกมีบทบาทสำคัญที่ช่วยให้งานวิจิตรดีเด่นขึ้นอีก จากที่งามด้วยฝีมือปั้น หล่อ หรือแกะสลักที่มีอยู่เดิมแล้ว เป็นงานขั้นตอนสุดท้าย ที่ทำให้งานนั้นสำเร็จโดยสมบูรณ์ ปัจจุบันงานปิดทองเป็นงานที่ขึ้นหน้าขึ้นตา และมีความสำคัญอย่างยิ่ง จะต้องใช้ช่างที่มีความชำนาญ วัสดุที่ใช้ส่วนมากมีประเภท ไม้ ปูน และโลหะต่างๆ

การเตรียมพื้นสำหรับปิดทอง

- วัสดุเป็นไม้ ต้องใช้กระดาษทรายขัดให้หมดเสี้ยนไม้เสียก่อนจึงทารองพื้นทิ้งไว้ให้แห้งแล้วทาทับอีกหลายๆ ครั้ง จนวัสดุนั้นมีความอึดตัวจึงทารักอีกครั้งเพื่อปิดทอง

- วัสดุเป็นปูน ต้องทำพื้นให้หายเค็มก่อน เพราะปูนมีความเค็ม ถ้าไม่ทำพื้นให้หายเค็มเมื่อปิดทองไปแล้วจะไม่ทนเพราะปูนจะกัดพื้นรัก ทำให้รักและทองที่ปิดไว้หลุดร่อนออก เราจะทำพื้นปูนให้หายเค็มได้โดยการทำเอาซีเมนต์มาต้มหรือด่ำสดๆ เอาแต่น้ำมาประสะ (ทา) พื้นวัสดุนั้นๆ วิธีทดลอง

ดูว่าพื้้นนั้นหายเค็มหรือไม่ ใช้ขมิ้นชันขีดดู ถ้าพื้้นยังเค็มอยู่รอยขีดนั้นจะเป็นสีแดง ถ้าพื้้นจืดแล้วรอยขีดจะเป็นสีเหลืองของขมิ้น เมื่อพื้้นจืดดีแล้วจึงลงรักพื้้น

- วัสดุเป็นโลหะ ทำพื้้นนั้นให้สะอาดโดยการล้างน้ำหรือเช็ดด้วยทินเนอร์หรือแอลกอฮอล์ แล้วจึงทารักพื้้นเหมือนทารักพื้้นบนวัสดุที่เป็นไม้และปูน

ประเภทของงานปิดทอง

1. ปิดทองเต็มพื้้นผิวเรียบ
2. ปิดทองในส่วนที่เป็นลายพื้้นสีแดง เรียกว่า ปิดทองล่องชาด
3. ปิดทองในส่วนที่เป็นลาย ส่วนที่เป็นช่องว่างและพื้้นประดับกระจก เรียกว่า ปิดทองร่องกระจก
4. ปิดทองบนพื้้นผิวเรียบและขุดลายบนพื้้นนั้นแล้วประดับกระจก เรียกว่า ปิดทองลายยา
5. ปิดทองลงบนกระดาษลวดลาย แล้วนำไปเย็บติดลงบนผ้า เรียกว่า ลายทองแผ่ลวด
6. ปิดทองบนسابต่างๆ เรียกว่า ปิดทองแซมساب
7. ปิดทองลงบนพื้้นสีตามร่องลวดลายลงบนกระดาษ เรียกว่า ปิดทองลายฉลุ เช่น ลวดลายตามผ้าแพดาน โบสถ์ วิหาร

กรมวิชาการ (2542 : 91 - 92) อธิบายถึงความสำคัญของการลงรักปิดทองประดับกระจก ดังนี้ การลงรักปิดทองซึ่งประดับกระจกและลงสีแดง ที่เรียกว่า “ล่องชาด” นี้ เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่นำชมมองอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในศิลปะไทย เพราะมีความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ รวมอยู่ในตัวของความละเอียดอ่อนของลายไทย จึงประกอบด้วยจังหวะ ช่องไฟและก้านลายแล้วปิดทอง เป็นสิ่งที่ทำให้งานออกมาวิจิตรงดงามเป็นอย่างมาก

การทำรักเช็ด

ใช้กรรมตามาผสมกับน้ำมันยางแล้วกวบนในหม้อตั้งไฟอ่อนๆ กวบนจนน้ำระเหยเหลือแต่รักและน้ำมันยางทิ้งให้เย็น ใช้ผ้าสะอาดชุบรักที่ในหม้อแล้วทาบนพื้้นที่เขียนลวดลายตลอดจนลงน้ำยาไว้แล้วทาให้ทั่ว จากนั้นใช้ผ้าสะอาดเช็ดอีกครั้ง ระหว่างลงรักเช็ดต้องกะเนื้อที่พอประมาณให้ทันกับการปิดทอง เพราะรักเช็ดแห้งเร็ว

การปิดทอง

ใช้ทองเปลวปิดบนพื้้นรักเช็ด และเกลี่ยด้วยสำลีหรือแปรงนุ่มๆ พยายามปิดขนาดแผ่นต่อแผ่น

การรดน้ำ

ใช้กระดาษฟางชุบน้ำให้โชก แล้วทาบนพื้้นทองที่ปิดไว้ ทิ้งประมาณ 20 - 30 นาที จึงนำน้ำรดล้างกระดาษออก ทองที่ไม่ใช่ตัวลายและภาพจะหลุดออกมา จึงปรากฏพื้้นและเส้นรักสีดำ หากที่ใดยังไม่ออกอย่าใจร้อนไปถูแรงๆ ให้ทิ้งไว้สักครู่จะออกมาหมด

การคัดเลือกยางรัก

1. ใช้นิ้วมือแตะยางรัก ขี้ และดมกลิ่น ถ้าบริสุทธิ์ จะไม่มีกลิ่นน้ำมันดิน น้ำมันสน และน้ำมันยาง
2. ใช้ไม้พายจุ่มลงไปใnyางรักและยกขึ้นปล่อยให้ยางรักไหลกลับ ถ้าบริสุทธิ์รักจะไหลติดต่อเป็นเส้นเสมอกัน ถ้าไม่บริสุทธิ์ยางรักจะไหลขาดเป็นตอน ๆ
3. ใช้นิ้วแตะยางรักแล้วนำไปทาบนกระจก ยางรักคุณภาพดีจะทาได้เรียบเสมอกัน
4. ถ้ายางรักแห้งเร็วกว่าปกติ มักเป็นยางรักที่ผสมด้วยน้ำมันสนมากเกินไปจนความต้องการมีคุณภาพต่ำ
5. ใช้นิ้วมือแตะยางรักแล้วขี้ดูถ้าคุณภาพดีจะมีความเหนียวกว่ายางรักที่ปลอมปน

3. งานประดับกระจก

การประดับกระจกเข้าใจกันว่าน่าจะมีขึ้นปลายสมัยสุโขทัยโดยประดับกระจกบนเพดาน ส่วนสมัยอยุธยาจะมีการประดับกระจกกันมาก เช่น พระที่นั่งของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และที่พระพุทธรบาทสระบุรี สำหรับใช้ในปัจจุบันการประดับกระจกนั้นใช้รักลงพื้นก่อน แล้วจึงลงรักสมุก ทารักน้ำเกลี้ยงแล้วจึงปิดกระจกมีหลายสีแต่ถ้าประดับกระจกบนผนังปูนจะใช้ปูนขาวรองจนละเอียดโขกคลุกกับน้ำมันตังอิ้วจนเหนียวแล้วจึงทาพื้นปิดกระจกทับ บางแห่งก็ใช้น้ำอ้นเคี่ยวจนเหนียวผสมปูน (เข้าใจกันว่าสมัยสุโขทัยใช้แบบนี้) การตกแต่งในงานไม้แกะสลักทุกชนิดทั้งสถาปัตยกรรมภายนอก ภายในอาคาร เครื่องใช้ เครื่องเรือน สิ่งของของกษัตริย์ราชวงศ์และเกี่ยวเนื่องในพระพุทธศาสนาด้วยเหตุที่เป็นของสูงเป็นของควรแก่การเคารพบูชา การตกแต่งด้วยทองจะทำให้มีคุณค่าสมฐานะของผู้ใช้ยิ่งขึ้น กรรมวิธีในการลงรักปิดทองต้องใช้เวลา และใช้ฝีมืออย่างประณีตตั้งแต่การทารักด้วยแปรงแต่เพียงบางๆ ให้สม่ำเสมอเมื่อแห้งแล้วทาซ้ำอีกจนหนา และเรียบเป็นที่พอใจ ทิ้งให้แห้งสนิทแล้วปิดด้วยทองคำเปลว ชนิด 100 เปอร์เซ็นต์ ทองแต่ละแผ่นจะต้องทับเกยกันอย่างน้อย 2 มิลลิเมตร เพื่อมิให้เกิดรอยต่อแล้วกดให้แผ่นทองปิดแน่น ขอบฟุ้งระว้าง ควรปิดทองในที่อับหรือมีที่กำบังลมเป็นอย่างดี การลงรักนี้ยังช่วยในการเคลือบเนื้อไม้ป้องกันการเสื่อมโทรมของไม้ที่อาจเกิดจากแสงแดด ฝน และแมลงกินเนื้อไม้ได้เป็นอย่างดีด้วย ปัจจุบันรักษาได้ยาก และกรรมวิธียุ่งยาก และต้องใช้เวลาในการทารักหลายวัน จึงมีผู้ใช้สีเบรียรยนต์ซึ่งมีสีดำทาแทนรักด้วยมีคุณสมบัติที่แห้งเร็วกว่า ทนเวลาและแรงงานรวมทั้งต้นทุนได้มาก แต่ไม่มีความคงทนเท่ากับรักธรรมชาติ

การประดับกระจกแบ่งได้ 4 แบบ

1. ประดับกระจกแบบพื้นเต็มหน้า เช่น ซ่อฟ้า ใบระกา ฝาผนัง
2. ประดับเป็นร่องกระจกในพื้นที่แกะสลักลงรักปิดทอง เรียกว่า ปิดทองร่องกระจก
3. ประดับบนพื้นน้ำที่ขุดเป็นร่องลวดลายต่างๆ และประดับกระจกสีลงบนตัวลายนั้นๆ พื้นปิดทองพื้น เรียกว่าประดับกระจกลงยา

4. ประดับกระจกผสมการประดับมุก เรียกว่า มุกแถมแป๊ะ

ชนิดของกระจกที่ใช้ในสมัยโบราณจะเป็นกระจกสีที่ดาดอยู่บนแผ่นดินบุ มีความบางเหมือนข้าวเกรียบ เรียกว่า กระจกเกรียบ ลักษณะของกระจกเกรียบจะทำขึ้นมาโดยใช้กรรมวิธีการหุงเป็นการนำแก้วลอนไฟแล้วเป่าแก้วเป็นรูปกลมๆ เนื้อของลูกแก้วนั้นจะเป็นแผ่นกระจกที่มีความบางในการใช้งานจะตัดใช้จากบางส่วนของลูกแก้วนั้นมาใช้ เนื่องจากผิวแก้วบางส่วนจะโค้งมากเกินไป มรดกช่างศิลป์ไทย (2542 : 295 - 314) ได้อธิบายถึงลักษณะและกรรมวิธีของการประดับกระจกไว้ ดังนี้

...งานประดับกระจกนั้น เป็นศิลปะการประดับตกแต่งสิ่งของเครื่องใช้และส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรม ด้วยการปิดกระจกสีลงไปบนผิวของวัตถุต่างๆ เพื่อให้เกิดความสวยงามและมีแสงเปล่งประกายออกมาคล้ายอัญมณี เมื่อได้รับแสงสว่างส่องมากระทบผิวกระจกนั้น นอกจากนั้นการปิดกระจกหุ้มผิววัตถุเหล่านั้น โดยเฉพาะในส่วนประกอบต่างๆ ทางสถาปัตยกรรมนั้น จะช่วยให้ส่วนต่างๆ ของสถาปัตยกรรมเกิดความคงทนอยู่ได้เป็นเวลานาน เนื่องจากกระจกและยางรักที่ห่อหุ้มเนื้อไม้ไว้นั้น จะรักษาเนื้อไม้ไว้ได้ รวมทั้งกระจกก็ยังทนแดดทนฝนได้ยาวนานอีกด้วย

ความเป็นมาของงานประดับกระจก

งานประดับกระจกถือได้ว่าเป็นงานประณีตศิลป์อย่างหนึ่งที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งได้มีหลักฐานว่ามีมาแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังได้พบร่องรอยของงานประดับกระจกบนพื้นลายสลักไม้บนชิ้นส่วนของโบราณสถานในสมัยนี้ และในสมัยกรุงศรีอยุธยางานประดับกระจกจะได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายใช้ในการประดับอาคารและสิ่งของเครื่องใช้ทางศาสนาและที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ สมัยรัตนโกสินทร์งานประดับกระจกจะเป็นที่นิยมมากขึ้น เนื่องจากงานศิลปะสถาปัตยกรรมต่างๆ ได้รับการทะนุบำรุงและสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ ผลงานการประดับกระจกจะปรากฏอยู่ในวัดวาอาราม ตลอดจนปราสาทราชวังโดยทั่วไป

ประเภทของงานประดับกระจกงานช่างที่เกี่ยวข้องกับการประดับกระจก มีดังนี้

1.งานประดับกระจกแบบพื้นเต็มหน้า เป็นการประดับกระจกแบบเต็มไปทั้งพื้นที่ เช่น ซ่อฟ้า ใบระกา หน้าบัน หางหงส์ เเชิงกลอน เป็นต้น

2.งานประดับกระจกเป็นร่องในพื้นที่ลาย เป็นการประดับกระจกเป็นร่องในพื้นที่ลายที่แกะสลักหรือปูนปั้นลงรักปิดทองจะเรียกว่าปิดทองร่องกระจกหรือปิดทองประดับกระจกโดยร่องหรือช่องไฟระหว่างลายนั้นจะอยู่ต่ำกว่าลวดลาย การใช้กระจกสีต่างๆ เช่น สีคราม สีเขียว ฯลฯ จะใช้ขับลวดลายปิดทองคำเปลวให้ดูเด่นยิ่งขึ้น

3.งานประดับกระจกลายยาเป็นการประดับกระจกลงบนพื้นไม้ที่ขูดลงเป็นร่องลวดลายต่างๆ แล้วประดับกระจกสีลงในช่องลวดลายนั้นๆ และพื้นจะปิดทองทึบ เรียกว่าประดับกระจกลายยา

4.งานประดับกระจกผสมการประดับมุก เป็นการประดับกระจกสีร่วมกันกับงานประดับมุก เพื่อเพิ่มสีสันให้สวยงามแก่งานประดับมุก เรียกว่ามุกแถมเบื้อ

กระจกที่ใช้ในงานประดับกระจกที่เลือกใช้งานประดับกระจกที่นิยมใช้กันมาแต่โบราณ มีอยู่ 2 ชนิด คือ กระจกเกรียบ และกระจกแก้ว

1.กระจกเกรียบหรือกระจกจีน เป็นกระจกสีที่คาคอยู่บนแผ่นดีบุกมีทั้งชนิดแผ่นบาง และชนิดแผ่นหนา ชนิดแผ่นบางจะบางเหมือนแผ่นข้าวเกรียบใช้กรรไกรตัดได้ มักใช้ในงานประดับอย่าง ประณีต เช่น ตัดเป็นแนวประดับเครื่องศิลาภรณ์ โขน ละครประดับลายทอง แผ่นลวดเครื่องสูง ราชวัตรประดับธงต่างๆ ส่วนชนิดแผ่นหนาใช้ประดับตู้ โต๊ะ ตลอดจนช่อฟ้า ใบระกา หน้าบัน ฯลฯ กระจกเกรียบนี้นิยมใช้กันมาตั้งแต่โบราณในบางแห่งเรียกว่า แก้วจีน แก้วเงิน หรือแก้วพุก้าในปัจจุบันไม่มีกระจกชนิดนี้ใช้แล้วเพราะในไทยและจีนเลิกผลิตไปแล้ว

2. กระจกแก้ว ลักษณะเป็นแผ่นบางๆ มีสีต่างๆ ผิวกระจกจะมีความโค้งที่สะท้อนแสงให้ความแวววาว ส่วนด้านหลังอาบด้วยปรอทเคลือบน้ำยาเคมี กระจกแก้วจะมีความหนากว่ากระจกเกรียบตัดได้หยาบ ประกอบงานได้ไม่ประณีตกว่ากระจกเกรียบ กระจกแก้วมีอีกแบบหนึ่ง เป็นแบบแผ่นแบนเรียบอย่างกระจกเงา ผลิตจากประเทศพม่านิยมใช้ทางภาคเหนือแต่โดยทั่วไปแล้ว ช่างจะนิยมใช้กระจกแผ่นโค้งมากกว่าแผ่นแบน ด้วยให้ความแวววาวมากกว่ากัน

วิธีการประดับกระจกนั้นจะมืองค์ประกอบการทำงานตลอดจนวัสดุ และเครื่องมือเครื่องมือ ดังนี้

ก. วัสดุที่ใช้ในงานประดับกระจก

วัสดุจะใช้สำหรับงานช่างประดับกระจกจะประกอบด้วยรักน้ำเกลี้ยง สมุกผง ถ่านใบตองแห้ง ชันผง น้ำมันยาง ปูนขาว เป็นต้น

ข. เครื่องมือช่างประดับกระจก

เครื่องมือที่ใช้ในการทำงานของช่างประดับกระจกจะประกอบด้วย

1.ไม้ตบ สำหรับคืบกระจกเวลาตัด ทำด้วยไม้ไผ่เหลาให้แบน และตรงเหมือนไม้บรรทัด มีความยาวประมาณ 1 ฟุต ฝ่าแบ่งความหนาตรงพื้นผิว และเหลาแต่งจนบาง และมีความอ่อนเวลาคืบกระจกที่บิดโค้ง กระจกจะไม่ถูกบีบจนแตก

2. ไม้ขนาด เป็นไม้ไผ่เหลาแบบตะเกียบปากปลายตามขนาดที่จะตัดกระจกเพื่อให้ได้ขนาดของชิ้นกระจกที่เท่าๆกัน

3. เพชรตัดกระจก ใช้กรีดกระจกออกเป็นชิ้นๆ

4. กรรไกรตัดแต่งกระจก

5. ไม้ไผ่เรียวยาวปลายปิดชี้ฝั่งใช้แตะกระจก (ช่างศิลป์ไทย 2537 : 144)

กรกช รามโกมุท (2543 : 21) ได้เขียนถึงงานประดับกระจกไว้ดังนี้ จากเอกสารประวัติศาสตร์ คือ จดหมายเหตุลาลูแว ราชทูต แห่งฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาเมืองไทย ได้กล่าวถึงลายปิดทองประดับ

กระจกที่ด้านหลัง พระที่นั่งโถงของสมเด็จพระนารายณ์การซ่อมแปลนมณฑปพระพุทธบาทสระบุรีให้เป็น 5 ยอดในรัชกาลสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (ขุนหลวงสรศักดิ์) นั้นปรากฏว่าให้ประดับกระจกด้วยกระจกสมัยอยุธยาที่มีหลายสีช่างไม่นิยมประดับเฉพาะกระจกล้วนมักแซมอยู่กับงานประณีตศิลป์อื่นๆ เช่น ลายไม้แกะสลัก ลงรักปิดทอง ลายปูนปั้นลงรักปิดทอง และลายประดับมุกที่เรียกว่ามุกแถมเบี้ย เป็นต้น ช่างใช้งานประดับกระจกกับส่วนต่างๆ ของอาคารไปจนถึง เครื่องใช้สอย การทำอากาศยานแห่งประเทศไทย (2540 : 103 - 113) ได้อธิบายถึงการประดับกระจก ดังนี้

...ช่างประดับกระจกเป็นงานการตกแต่งสิ่งอุปโภค หรือครุภัณฑ์ต่างๆ ให้เกิดความงามเพิ่มเติมสมบูรณขึ้นด้วยศิลปะ ลักษณะบนผิวด้านนอกของสิ่งนั้นๆ โดยการประดับด้วยกระจกสีต่างๆ ผิวมันวาวซึ่งได้รับการตัดแบ่ง และแต่งเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยติดต่อกันเป็นลวดเป็นลายหลากหลายแบบด้วยกันขึ้นบนศิลปะภาณุนั้นๆ งานช่างประดับกระจก หรือบางที่เรียกว่า ช่างปิดกระจก เป็นงานช่างรักประเภทหนึ่งมาแต่โบราณ ภายหลังได้รับการจัดให้เป็นประณีตศิลป์ หรือ มัณฑนศิลป์

การประดับกระจกประเภทพื้นลายเป็นการประดับกระจกทำเป็นพื้นผิวลาดๆ หรือทำเป็นลวดลายขึ้นบนพื้น ราบ กึ่งราบกึ่งโค้ง ลักษณะผิวด้านของพื้นกระจกอยู่ในระดับเสมอกันการประดับกระจกประเภทร่องกระจก เป็นการประดับกระจกในพื้นที่ร่องว่างที่เป็นช่องไฟระหว่างลวดลายสลักไม้หรือปูนลงรักปิดทองนั้น พื้นร่องว่างนั้นอยู่ต่ำกว่าลวดลายโดยประสงค์ใช้กระจกสี เช่น สีคราม สีเขียวช่วยขับลวดลายปิดทองคำเปลวให้ดูเด่นขึ้น เรียกว่าร่องกระจก การประดับกระจกประเภทลายยาเป็นการประดับกระจกสีต่างๆ สีที่ได้รับการตัดแบ่งเป็นชิ้นตามแบบลวดลาย และขนาดที่กำหนด ลงในร่องตื้นๆ ซึ่งได้ถูกค้ำคองบนหน้ากระดานที่จะประดับกระจกงาน ประดับกระจกลายยานี้ย่อมาจากคำว่า กระยารอง แปลว่า เครื่องสี และการที่เรียก ว่างานประดับกระจกประเภทนี้ว่าลายยาก็คือเป็นเชิงเปรียบเทียบว่าลวดลายประดับกระจก ต่างสีที่ปรากฏบนพื้นสีท่อนั้นแลดูคล้ายกัน กับลวดลายที่เขียนด้วยกระยารองหรือกระยาสี คือเครื่องสีนั่นเอง

การประดับกระจกประเภทแถมเบี้ย เป็นการประดับกระจกสีร่วมด้วยกันกับงานประดับมุก เพื่อเพิ่มเติมสีสันให้สวยงามแก่การประดับมุก คำว่าเบี้ย หมายถึง มีแสงเลื่อมผ่านพวยโดยปริยาย หมายถึงกระจก คำว่าแถมเบี้ย จึงหมายถึง ปนด้วยกระจก การประดับกระจกประเภทสุดท้ายเป็นการปิด หรือติดกระจกทำเป็นแววสอด ประดับตกแต่งในตัวลายแบบต่างๆ ด้วยการติดกระจกเป็นรูปหยดน้ำ กลม ปิดเป็นเส้นลายกระจัง ลายใบเทศ

สุวรรณพร มณีโชติ (2527:142-146) อธิบายถึงงานประดับกระจกว่า มีมาแต่สมัยโบราณ มีหลักฐานพบว่า มีการประดับกระจกลงบนพื้นลายสลักไม้สมัยสุโขทัย แต่ที่พบเห็นเด่นชัดคือ สมัย

อยุธยาที่นิยมประดับกระจกประกอบงาน ประณีตศิลปะต่างๆ และมีการสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน วัสดุ และวิธีการในการทำลวดลายเพดานในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยสรุปดังนี้

1. วัสดุที่ใช้ในการทำลวดลายเพดานได้แก่

- 1.1 ไม้
- 1.2 กระจก
- 1.3 ปูนปั้น
- 1.4 โลหะ
- 1.5 ทองคำเปลว
- 1.6 สี

2. วิธีการทำลวดลายเพดาน ได้แก่

- 2.1 ลงรักปิดทอง
- 2.2 ลงรักปิดทองชุบ
- 2.3 ลงรักปิดทองร่องชาติ
- 2.4 ลงรักปิดทองร่องกระจก
- 2.5 ลงรักปิดทองลายฉลุ
- 2.6 แกะสลัก
 - 2.6.1 สลักไม้ปิดทองร่องกระจก
 - 2.6.2 สลักโลหะปิดทองร่องกระจก
- 2.7 ปูนปั้น
 - 2.7.1 ปูนปั้นปิดทองร่องกระจก
 - 2.7.2 ปูนปั้นปิดทอง
- 2.8 ประดับกระจก
- 2.9 เขียนสีแบบเรียบ

3. สีที่ใช้ ลายสลักไม้ต้องใช้รงทาก่อน (รงเป็นยางชนิดหนึ่งละลายน้ำเป็นสีเหลืองนิยมไปหล่อในกระจกไม้ไผ่) พอทาแล้วใช้รกรองพื้นบางๆ ทิ้งให้แห้งแล้วทาสี 2-3 ครั้ง แล้วทารักน้ำเกลี้ยงทับ จากนั้นจึงลงรักปิดทองการปิดทองบนลายสลักไม้ไม่นิยมปล่อยพื้นลายระหว่างตัวกระหนกให้ดำ จึงใช้สีแดงผสมน้ำมันทาทับ เรียก ล่องชาติ (เมื่อปิดทองแล้วจึงล่องชาติ) สีทองกับสีแดงจึงเป็นสีที่คู่กันมาทุกยุค แต่ถ้าเป็นปิดทองพระพุทธรูปต้องลงรักสมุกทับเนื้อโลหะหนาประมาณ 1 มิลลิเมตร เพื่อทำพื้นให้เกลี้ยงเกลา และลงรักน้ำเกลี้ยงอีกชั้น จึงลงรักเช็ดปิดทองชั้นสุดท้าย

4. งานบุณฑโลหะ

คณะกรรมการโครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย (2542:475-486) กล่าวว่า งานบุณฑโลหะ ถือเป็นงานช่างประณีตศิลป์อีกอย่างหนึ่งของไทย ที่มีลักษณะเป็นการตกแต่งผิวภายนอกของศิลปวัตถุและสถาปัตยกรรมให้เกิดความงาม มีคุณค่า และคงทนถาวร ในสมัยโบราณ ช่างบุ ได้ถูกจัดให้เป็นช่างหลวงอยู่ในจำพวกช่างสิบหมู่ คือช่างประเภทที่ทำการบุโลหะให้แผ่ออกเป็นแผ่นบางๆ แล้วนำไปหุ้มคลุมปิดเข้ากับ หุ่น ชนิดต่างๆ เพื่อปิดประดับทำเป็นผิวนอกของหุ่น ที่อาจทำด้วยวัตถุต่างๆ ซึ่งจะรวมถึงการบุให้เกิดลวดลายประดับที่สวยงามด้วย ตัวอย่างของงานบุณฑโลหะจะได้แก่ งานบุพระสถูปเจดีย์ บุเครื่องลายของประกอบหน้าบัน บุหัวเสา บุพระแท่นราชบัลลังก์ บุบุษบก บุพระพุทธรูป และบุพระพิมพ์ เป็นต้น

การบุ หมายถึง การตี การแผ่ การกดทับ วัตถุต่างๆ ให้เกิดเป็นรูปร่าง รูปทรงต่างๆ เช่น การบุขัน บุพาน เป็นต้น และยังหมายถึงการหุ้มข้างนอกวัตถุต่างๆ ด้วยวัสดุอื่นๆ เพื่อให้เกิดความพิเศษ เช่น การบุทองลงบนขันเงินและพานเงิน เป็นต้น

การบุ หมายถึง การทำให้แผ่นโลหะต่างๆ เช่น แผ่นเงิน แผ่นทอง ฯลฯ เป็นรูปลอยนูนขึ้นมา เรียกกรรมวิธีนี้ว่า ดุนลาย และอาจเรียกลวดลายที่ทำขึ้นนี้ว่า ลายดุน ดังนั้นงานบุณฑโลหะจึงเป็นงานช่างฝีมือที่ต้องดำเนินการเกี่ยวกับการห่อหุ้มผิวนอกของวัตถุและสถาปัตยกรรมต่างๆ บนแผ่นโลหะเพื่อการประดับตกแต่งอีกด้วย

ความเป็นมาของงานบุณฑโลหะ

งานบุณฑโลหะของไทยนั้นได้มีหลักฐานทางศิลปวัตถุยืนยันว่ามีมานานแล้ว ดังปรากฏศิลปะการบุณฑโลหะพระพิมพ์บุเงินบุทองในศิลปะทวารวดี และศิลปวัตถุอื่นๆ ในศิลปะลพบุรี ในสมัยสุโขทัย มีความในจารึกบนหลักศิลาบางหลักระบุเรื่องการตีโลหะแผ่เป็นแผ่นแล้วนำมาบุหุ้มพระพุทธรูปอยู่หลายแห่ง อาทิ ศิลาจารึกวัดช้างล้อม

อาณาจักรล้านนาซึ่งมีอายุร่วมสมัยกับสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาก็เป็นดินแดนอีกแห่งหนึ่งที่งานช่างบุณฑโลหะได้รับความนิยมเป็นอันมาก ดังปรากฏให้เห็นว่าองค์พระธาตุเจดีย์ที่สำคัญๆ แทบทุกแห่งในล้านนานั้นจะถูกหุ้มหรือบุด้วยแผ่นโลหะ ซึ่งจะเรียกกันว่า ทองจังโก หรือ สวรรณจังโก และประดับด้วยฉัตรโลหะอันงดงามที่เกิดจากงานบุณฑโลหะและฉลุ ดังตัวอย่างผลงานที่รู้จักกันเป็นอย่างดีที่องค์พระบรมธาตุดอยสุเทพซึ่งมีการหุ้มด้วยแผ่นทองสุวรรณจังโกตลอดทั้งองค์ นอกจากนี้ก็ยังมีเครื่องเงินเชียงใหม่ อันถือได้ว่าเป็นประณีตศิลป์ที่มีชื่อเสียง ซึ่งจัดเป็นงานบุณฑโลหะอีกประเภทหนึ่งด้วย

กรมศิลปากร (2521: 170) ได้กล่าวถึง ช่างในสมัยรัตนโกสินทร์ว่า งานช่างบุณฑโลหะยังได้มีการสืบทอดต่อมา อยู่ในหมู่ช่างหลวงจำพวกช่างสิบหมู่ ดังปรากฏชื่ออยู่ในกฎหมายตราสามดวง กำหนดให้มีศักดินาว่า ช่างบุ หมีนสุวรรณ 200 พันสุวรรณ 100 ช่างเลว นา 50 ไร่

ผลงานสำคัญ ของช่างหลวงที่ปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ จะเป็นงานบุณฺโหลหะเป็นเครื่องประดับตกแต่งต่างๆ เช่น ฐานเบญจา พระลอมประกอบพระโกศ ธารพระกร ผักพระแสง ผักดาบ และบุษบก ซึ่งงานบุณฺโหลหะขึ้นสำคัญ ได้แก่ บุษบกที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่เป็นบุษบกที่ทำด้วยโครงสร้างไม้ แล้วบุณฺโหลหะ ลายเป็นทองคำหุ้มทั้งองค์ ดังปรากฏข้อความกล่าวถึงลักษณะของบุษบกดังกล่าวนี้อยู่ในจดหมายเหตุการณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3

คณะกรรมการโครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย (2542:489-494) ได้อธิบายถึง ประเภทของงานบุณฺโหลหะโดยทั่วไปแล้วงานบุณฺโหลหะจะแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การบุหุ้มโหลหะอย่างผิวเรียบ การบุโหลหะในลักษณะนี้ จะเป็นการนำเอาโหลหะชนิดใดชนิดหนึ่งมาทำการตีแผ่ออกให้เป็นแผ่นแบนบางๆ ตามขนาดที่ต้องการแล้วจึงนำเข้าไปปิดหรือบุทับบนวัตถุที่ต้องการบุทำให้เป็นโหลหะ การบุหุ้มอย่างผิวเรียบมักจะนิยมใช้ในการบุสิ่งก่อสร้างที่เป็นปูชนียสถาน เช่น การบุโหลหะหุ้มองค์พระสถูปเจดีย์ พระปราสาท เป็นต้น ภายหลังการบุหุ้มแผ่นโหลหะแล้ว จะนิยมทำการลงรักปิดทองเพื่อให้เกิดความงดงามตระการตา โดยทั่วไปแล้วในสมัยโบราณจะเรียกงานบุแผ่นโหลหะและลงรักปิดทองปูชนียสถาน ดังกล่าวนี้อีกว่า บุษทองสุวรรณจังโก หรือบุทองปะทาสี

นอกจากนี้การบุโหลหะอย่างผิวเรียบ นี้ยังนิยมใช้ในการตีหรือบุ ทำให้เป็นรูปทรงหรือประติมากรรมต่างๆ อีกด้วย สำหรับการบุโหลหะหุ้ม หุ่น ที่เป็นรูปหล่อโหลหะสำริดหรือไม้สลักนั้น การบุโหลหะในลักษณะดังกล่าวนี้ ภาษาช่างจะเรียกว่า หุ้มแผง

2. การบุหุ้มโหลหะอย่างผิวเป็นลวดลายโหลหะที่ใช้ในการทำลวดลายนั้นมักจะใช้โหลหะที่มีเนื้ออ่อน เช่น ทองคำ และเงิน งานบุโหลหะประเภทนี้จะเป็นการฉลุแผ่นโหลหะให้เป็นลวดลาย ก่อนที่จะนำไปบุทับลงบนวัตถุหรือหุ่นชนิดต่างๆ ที่สร้างขึ้น เช่น งานบุประดับเครื่องราชภัณฑ์ งานบุส่วนลวดลายประดับสถาปัตยกรรมและพระพุทธรูปปฏิมากรทรงเครื่องต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมหมายถึงงานบุโหลหะภาชนะเครื่องเงินและเครื่องโหลหะอื่นๆ เช่น ชันลงหิน อีกด้วย

กรรมวิธีการบุณฺโหลหะ

งานบุและงานบุณฺโหลหะ จัดเป็นงานช่างประณีตศิลป์ที่ต้องใช้ฝีมือและความชำนาญเป็นอย่างมาก เพราะเป็นงานที่ต้องทำกับโหลหะอันมีค่า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นทองคำ เงิน ทองแดง และดีบุก เพื่อให้เกิดความงามอย่างวิจิตร ดังนั้นจึงต้องให้ความพิถีพิถันได้เป็นอย่างดี

งานการบุณฺโหลหะจะประกอบไปด้วยขั้นตอนและวิธีดำเนินงาน ดังนี้

1. การออกแบบและลอกลวดลาย เป็นการออกแบบ แล้วนำแบบลวดลายนั้นมาทาบลงบนแผ่นโหลหะ ซึ่งจะนิยมใช้วิธีกลับแบบเป็นภาพกลับ แล้วใช้เหล็กแหลมขีดลงไปตามเส้นลวดลายนั้นๆ
2. การบุและการฉลุ นำแผ่นโหลหะมาทำความสะอาดเช็ดให้แห้ง แล้วนำไปวางบนเครื่องรอง เช่น ถุขทราย หรือกระดาษหนังสือพิมพ์หนาๆ ฯลฯ จากนั้นใช้เครื่องมือบุณฺโหลหะด้านหนึ่งให้บุไปตาม

โครงร่างของลวดลายที่กำหนด เสร็จแล้วใช้ดินสอพองที่บดแล้วผสมน้ำมันมะพร้าวและเทียนไขละลายใส่ภาชนะ นำไปตั้งไฟ แล้วหยอดลงบนร่องโลหะที่ได้ดุนไว้ เพื่อป้องกันแผ่นโลหะคืนรูป แล้วใช้กระดาษแข็งปิดไว้ชั่วคราว

3. การตกแต่งลวดลาย จากนั้นจะกลับด้านแผ่นโลหะ แล้วใช้เครื่องมือดุนลาย ตกแต่งส่วนละเอียด เมื่อเสร็จแล้วจะนำไปลงไฟเพื่อให้ดินสอพองซีฟุ้งหลุดออก

4. ทำความสะอาดและขัดเงา ขั้นตอนสุดท้ายเป็นการทำความสะอาด ตกแต่ง และขัดเงากรรมวิธีในการนูนโลหะนั้นอาจมีวิธีการที่แตกต่างกันออกไปบ้างเล็กน้อย ตามแต่เทคนิคของช่างแต่ละคน งานศิลปกรรมนูนโลหะที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย ทั้งที่เป็นโบราณศิลปะ วัตถุและศิลปหัตถกรรมในทุกวันนี้ จัดเป็นงานประณีตศิลป์ไทยอันมีคุณค่า ที่มีความงดงามตามแบบอย่างศิลปะไทย และเป็นมรดกช่างศิลป์ไทยอันควรค่าแก่ความภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาวិเคราะห์ พระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ครั้งนี้เป็นการ วิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยนำข้อมูลที่ได้จากรูปภาพและข้อมูลลวดลายประดับโกศ ที่ได้จากการบันทึกภาพ นำมาวิเคราะห์ตามแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) คือนำเนื้อหาออกมาจำแนกออกเป็นหมวดหมู่เพื่อให้ได้เนื้อหาครบถ้วนตามที่ระบุไว้ในความมุ่งหมายและขอบเขต ของการศึกษาแล้วนำเสนอในรูปแบบการบรรยายพร้อมหลักฐานรายละเอียด และรูปภาพประกอบ

การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร

พระโกศไม้ที่จัดสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่มีรูปแบบรูปทรง วัสดุ วิธีการจัดสร้างและลวดลายประดับ พระโกศที่เป็นเอกลักษณ์โดยมีพระโกศทั้งสิ้น 13 โกศ เรียงลำดับการจัดสร้างตามรัชสมัยพระมหากษัตริย์ที่ขึ้นครองราชสมบัติในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ

1. พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)
2. พระโกศกุดั่นใหญ่
3. พระโกศกุดั่นน้อย
4. พระโกศไม้สิบสอง
5. โกศแปดเหลี่ยม
6. โกศโก
7. พระโกศทองน้อย
8. พระโกศมณฑป
9. พระโกศราชวงศ์
10. พระโกศราชินีกุล
11. พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
12. พระโกศทองเล็ก
13. พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูล จาก 2 ส่วน คือ

1. ข้อมูลเอกสาร

ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูล ด้านเอกสาร จากหนังสือ ตำรา วิชาการ วารสาร บทความ รายงาน การค้นคว้า วิทยานิพนธ์ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าจากเอกสารเหล่านี้ นำไปใช้ประโยชน์ในด้านการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาตามประเด็นปัญหาของจุดมุ่งหมายการศึกษา

2. ข้อมูลภาคสนาม (Field Work)

2.1 การเก็บข้อมูลรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ศึกษาจะใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยสอบถามบุคคลและนักวิชาการที่มีความรู้ ความชำนาญ มีประสบการณ์ตรงด้านการจัดสร้างพระโกศและลวดลายไทย โดยการสร้างเครื่องมือเป็นแบบสัมภาษณ์ในหัวข้อวิธีการจัดสร้างองค์พระโกศ ลวดลายที่ประดับบนองค์พระโกศ หลังจากนั้นจึงทำการบันทึกข้อมูลโดยผู้ศึกษาจะทำการบันทึกข้อมูลในขณะสังเกต การพูดคุย สัมภาษณ์ การบันทึกข้อมูลแบ่งเป็น 3 ส่วน

1. การบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร
2. การบันทึกด้วยเครื่องบันทึกเสียง
3. การบันทึกโดยใช้กล้องถ่ายภาพ

2.2 การบันทึกข้อมูล ข้อมูลที่เป็นรูปแบบลักษณะของลวดลายประดับพระโกศ ผู้ศึกษาทำการบันทึกข้อมูลด้วยภาพถ่าย แล้วถ่ายแบบลวดลายออกเป็นลักษณะลายเส้น นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบในประเด็นความเหมือนและความต่างกันของลาย เพื่อค้นหาประเด็นความเชื่อมโยงของลวดลายที่ประดับพระโกศแต่ละองค์ และเป็นการบันทึกของข้อมูลด้านรูปแบบเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์พระโกศสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นการวิจัยพรรณนา (Descriptive Research) เชิงคุณภาพ (Qualitative Data) จากการเก็บข้อมูลค้นคว้าทางเอกสาร และการบันทึกภาพ นำมาวิเคราะห์ตามแนวทางวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ กล่าวคือ นำข้อมูลที่สัมพันธ์กัน ตามเนื้อหาแต่ละเรื่อง มาเชื่อมโยงวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ เพื่อสรุปประเด็นปัญหาที่ระบุไว้ในความมุ่งหมายของการศึกษา โดยนำเสนอแบบพรรณนา วิเคราะห์ (Analytical) ประกอบรูปภาพ

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ ผู้ศึกษาได้เก็บข้อมูลภาคสนาม จากประชากรกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระโกศไม้ ที่จัดสร้างขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลปัจจุบันโดยทางสำนักพระราชวังใช้สำหรับพระราชทานพระโกศเกียรติยศแก่พระศพและศพ ตามความมุ่งหมายของการศึกษาและขอบเขตของการศึกษา ดังนี้

1. กระบวนการจัดสร้างพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์
 - 1.1 เทคนิควิธีการจัดสร้างพระโกศและโกศ
 - 1.2 วัสดุการจัดสร้างพระโกศและโกศ
2. โครงสร้างรูปทรง ลวดลายประดับพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์
 - 2.1 พระโกศทองใหญ่ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1)
 - 2.2 พระโกศกุดั่นใหญ่ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1)
 - 2.3 พระโกศกุดั่นน้อย (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1)
 - 2.4 พระโกศไม้สิบสอง (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1)
 - 2.5 โกศแปดเหลี่ยม (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1)
 - 2.6 โกศโก (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1)
 - 2.7 พระโกศทองน้อย (จัดสร้างในรัชกาลที่ 4)
 - 2.8 พระโกศมณฑป (จัดสร้างในรัชกาลที่ 4)
 - 2.9 พระโกศราชวงศ์ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 4)
 - 2.10 พระโกศราชินิกุล (จัดสร้างในรัชกาลที่ 4)
 - 2.11 พระโกศทองใหญ่ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 5)
 - 2.12 พระโกศทองเล็ก (จัดสร้างในรัชกาลที่ 5)
 - 2.13 พระโกศทองใหญ่ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 9)

กระบวนการจัดสร้างพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

การพระราชพิธีพระบรมศพในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้จัดตามพระราชประเพณี ตามคติความเชื่อที่มีสืบมาแต่โบราณ โดยอัญเชิญพระบรมศพไปถวายพระเพลิง ณ พระเมรุที่ได้สร้างขึ้นที่กลางใจพระนคร คือทุ่งพระเมรุ หรือท้องสนามหลวงเป็นการชั่วคราว การพระราชพิธีเกี่ยวกับพระบรมศพนั้นได้ยึดถือการบำเพ็ญพระราชกุศล ตามหลักของพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ตามโบราณราชประเพณีที่

ได้ถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อพระมหากษัตริย์ พระบรมราชินี เสด็จสวรรคตหรือพระบรมวงศ์ ซึ่งประกอบคุณงามความดีไว้ให้แก่ประเทศชาติบ้านเมือง สิ้นพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการบำเพ็ญพระราชกุศลและถวายพระเพลิง ตามลำดับพระเกียรติยศหรืออิสริยยศ ในการนี้พระบรมศพหรือพระศพจะได้รับการบรรจุไว้ในพระโกศทอง และอัญเชิญขึ้นประดิษฐานเหนือพระสุวรรณเบญจา ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวังมีการตกแต่งที่ประดิษฐานพระโกศตามพระเกียรติยศ แล้วบำเพ็ญพระราชกุศลทางพุทธศาสนา เมื่อถึงการอันสมควรก็อัญเชิญพระบรมศพออกไปถวายพระเพลิง ณ พระเมรุมาศ โดยจัดริ้วขบวนพระราชอิสริยยศอัญเชิญพระบรมศพขึ้น ประกอบด้วยพระราชนายก เครื่องสูง พระกลด บังสุริย์ พัดโบก บังแทรก พุ่มดอกไม้เงิน พุ่มดอกไม้ทอง จามร พระอภิรมชুমุสสาย แวดล้อมตามพระราชฐานันดรศักดิ์แห่งพระบรมศพนั้น พร้อมด้วยเครื่องประโคม เช่น สังข์ แตร ปี่ กลองชนะ พร้อมด้วยกระบวนอิสริยยศ มีการอัญเชิญพระบรมโกศขึ้นประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถที่สวยงามและยิ่งใหญ่ กระบวนเคลื่อนไปอย่างมีระเบียบสง่างาม สู่พระเมรุมาศ แล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพในเวลาต่อมา วันรุ่งขึ้นอัญเชิญพระอัฐิใส่ในพระโกศทองคำลงยาเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ส่วนพระบรมราชสรีรางคารนำไปลอยอังคารตามโบราณราชประเพณี ตั้งแต่สมัยพระบรมศพรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา เปลี่ยนเป็นนำไปประกอบราชพิธีบรรจุไว้ตามวัดหลวงประจำรัชกาล บางขั้นตอนอาจมีการตัดออกหรือดัดแปลงได้เพื่อให้เหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจของบ้านเมือง เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระบรมราชโองการให้ตัดเมรุใหญ่ออก และยกเลิกการโกนหัวไว้ทุกข์ เป็นต้น การพระราชพิธีพระบรมศพนั้น เป็นประเพณีเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่ประชาชนได้แสดงความจงรักภักดี เป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่มหิพารมีระเบียบแบบแผนมาแต่โบราณ ซึ่งแสดงถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของชาติบ้านเมืองอย่างหนึ่ง

มานิตย์ โตเมศรี และเสนอ ศุภรเกียร (2551, 16 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พีระยศ แก้วปัญญา ที่กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง ในพระบรมมหาราชวัง. รูปแบบโครงสร้างพระโกศที่บรรจุพระศพและศพ วัสดุทำด้วยโลหะเงิน และทองแดงเคาะขึ้นรูป รูปทรงโครงกลมแบ่งเป็น 2 ส่วน มีส่วนองค์โกศและชั้นฝาโกศ ด้านนอกองค์โกศลงรักปิดทองทั้งองค์ เพื่อให้เกิดความสวยงาม ด้านล่างองค์โกศเป็นรูปทรงกลมมีแผ่นโลหะปิดฐาน มีขนาดประมาณ 1-2 นิ้ว จะเป็นรูปทรงกลมเพื่อให้น้ำพุไฟไหลออกจากฐานด้านล่าง ด้านล่างองค์พระโกศบรรจุพระศพและศพมีฐานทำด้วยไม้ตรงกลางฐานมีรูปทรงกลมขนาดเท่ากับรูที่เจาะในองค์พระโกศ เพื่อใช้สำหรับสอดท่อที่ต่อจากฐานองค์พระโกศบรรจุพระศพและศพ ให้พระพุพไฟไหลออกจากองค์พระโกศลงมาด้านล่างชั้นฐาน โดยมีท่อโลหะทรงกลมขนาดเท่ารูที่เจาะไว้ในพระโกศสอดผ่านลงจนถึงด้านล่าง มีภาชนะวางรองรับพระพุพไฟที่ไหลลงมา สาเหตุการเจาะรูพระโกศให้น้ำพุไฟไหลออกเนื่องจากวัฒนธรรมการรักษาศพมีอีกรูปแบบและความเชื่อที่สืบทอดกันมาช้านาน การบรรจุพระศพลงในพระโกศจะมีระยะเวลานานมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับพระเกียรติยศของพระศพและศพแต่ละพระองค์ หากมีพระเกียรติยศสูงจำนวนวันที่ประดิษฐานอยู่ในพระโกศจะมีระยะ

เวลานานหลายเดือนหรืออาจมีระยะเวลาการเก็บรักษาตลอดทั้งปี จนกว่าการก่อสร้างพระเมรุสถานที่จะ
ถวายเพลิงพระศพและศพจะแล้วเสร็จ ด้วยเหตุข้างต้นดังกล่าวระยะเวลาในการประดิษฐานพระศพและ
ศพจึงขึ้นอยู่กับมูลเหตุและองค์ประกอบหลายด้าน ดังภาพประกอบที่ 59 - 60

ภาพประกอบ 59 ภายในพระโกศบรรจุพระศพและศพ
ที่มา : สำนักพระราชวัง. (2543). (ภาพนิ่ง).

ภาพประกอบ 60 พระโกศบรรจุพระศพและศพ
ที่มา : สำนักพระราชวัง. (2543). (ภาพนิ่ง).

เมื่อมีการบรรจุพระศพ และศพด้านในองค์พระโกศเรียบร้อยแล้ว เจ้าพนักงานสำนักพระราชวังจะนำพระลองมาประกอบหุ้มองค์พระโกศบรรจุพระศพอีกชั้นหนึ่ง ในการเรียกพระโกศกับพระลองยังมีข้อถกเถียงกันอยู่ว่า องค์พระโกศที่ลวดลายประดับเรียกว่าพระโกศ ส่วนองค์พระโกศบรรจุศพเรียกว่าพระลอง ส่วนพระโกศที่บรรจุศพอยู่ด้านในเรียกว่า พระโกศ โดยในปัจจุบันจึงมีการเรียกพระโกศทั้งสองว่าเป็นพระโกศอนุโลมตามความเชื่อและเหตุผลในข้างต้น ด้วยเหตุนี้พระโกศที่ใช้สำหรับพระราชทานแก่พระศพ และศพ จึงเป็นเพียงรูปแบบเชิงสัญลักษณ์แสดงถึงลำดับชั้นเกียรติยศ และฐานันดรศักดิ์ ประกอบในพระราชพิธีและพิธีพระศพ และศพ

ด้วยลักษณะทางความคิดความเชื่อของคนในสังคมที่เปลี่ยนไปรูปแบบการประกอบพระศพ และศพในยุคสมัยปัจจุบันจึงมีการเปลี่ยนแปลงตามเช่นเดียวกันกับคติความเชื่อการบรรจุพระศพ และศพ ลงในพระโกศในปัจจุบันมีรูปแบบ และวิธีการเปลี่ยนไป ตั้งแต่ต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงช่วงที่ประเทศได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในรัชสมัยรัชกาลที่ 7 พระราชพิธีและพิธีการบรรจุพระศพและศพไว้ในโกศตามแบบพระราชพิธียังคงมีอยู่ แต่หลังจากนั้นในช่วงรัชกาลที่ 8 เป็นต้นมา คติความเชื่อการบรรจุพระศพและศพลงในพระโกศจึงเปลี่ยนมาเป็นบรรจุในโลงศพรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือที่เรียกว่า “หีบศพ” แทนเหตุนี้หน้าที่ของพระโกศจึงเปลี่ยนไป การใช้พระโกศบรรจุพระศพ และศพ อยู่ด้านในจึงเป็นแนวทางปฏิบัติที่ยังใช้รูปแบบเดิม อยู่น้อยมาก เพราะญาติมิตรผู้วายชนม์มักจะเลือกการบรรจุพระศพ และศพ ในหีบศพแทน เนื่องจากความสะดวกสบายในพิธีการจัดเตรียม แต่ถ้าหากญาติของผู้วายชนม์มีความประสงค์ให้มีการจัดการกับพระศพ และศพเช่นเดียวกับประเพณีโบราณ ทางสำนักพระราชวังจึงจะมีการดำเนินการให้เป็นกรณีไป บทบาทหน้าที่ของพระโกศ และโกศจึงมีรูปแบบหน้าที่เปลี่ยนไปจากเครื่องบ่งบอกเกียรติยศและใช้ประกอบพิธีบรรจุพระศพ และศพจริง คงเหลือแต่เป็นสัญลักษณ์แห่งเกียรติยศแทน หรืออีกนัยหนึ่งพระโกศจึงเป็นเสมือนเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรูปแบบหนึ่ง

นอกเหนือจากพระโกศที่บรรจุพระศพ และพระลอง แล้วรูปแบบของพระโกศที่ใช้สำหรับเผาในงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพ ยังมีรูปแบบอีกรูปแบบหนึ่งที่ใช้สำหรับผู้ที่ได้รับพระราชทานเกียรติยศชั้นพระโกศทองเล็กและพระโกศทองใหญ่ คือการจัดสร้างพระโกศไม้จันทน์ สำหรับพระราชทานเพลิงพระศพพระราชวงศ์ชั้นสูง รูปแบบพระโกศไม้จันทน์จะมีรูปทรงด้านฐานเป็นทรงสี่เหลี่ยมด้านบนมีรูปทรงกลมคล้ายกับโกศโก แต่รายละเอียดโครงสร้างด้านในใช้แผ่นเหล็กทำเป็นรูปโครงสร้าง และใช้ตะแกรงเหล็กบรอบองค์พระโกศจากนั้นนำไม้จันทน์มาเลื่อยเป็นแผ่นบางๆ ฉลุลวดลายตามรูปแบบส่วนใหญ่เป็นลายราชวัตร ลวดลายที่ฉลุเสร็จแล้วจะนำมาติดยึดเข้ากับโครงเหล็ก และตะแกรงลวดที่ทำเป็นโครงสร้าง รูปแบบของพระโกศไม้จันทน์ จึงมีลักษณะโปร่งไม่ทึบตันเช่นเดียวกับพระโกศบรรจุพระศพ และศพ เนื่องจากพระศพของพระราชวงศ์ชั้นสูงจะมีการจัดเก็บรักษาพระศพมีเวลานานหลายเดือนเพื่อรอให้การก่อสร้างพระเมรุแล้วเสร็จ จึงจะสามารถนำมาถวายพระเพลิงได้ ด้วยเหตุนี้สภาพพระศพจึงเหลือแต่พระอัฐิเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพระมังสา จะไหลรวมกับพระ

บุพโพลงมาตามท่อเหล็กที่วางสอดผ่านพระโกศไว้ให้หลวมลงในโกศแก้วระยะเวลางานพระราชทานเพลิงพระศพ จึงได้มีการถวายพระเพลิงเผาพระบุพโพก่อนวันถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิจริง รูปแบบการสร้างพระโกศไม้จันทน์จึงมีรูปทรงสี่เหลี่ยมฐานด้านล่างพอสำหรับการวางครอบท่อนไม้จันทน์ที่ใช้สำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพ ดังภาพประกอบที่ 61

ภาพประกอบ 61 พระโกศจันทน์

ที่มา : กรมศิลปากร. (2540). การจัดสร้างพระโกศไม้จันทน์. (ภาพนิ่ง).

เมื่อเสร็จงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ และพระศพเรียบร้อยแล้ว จะมีการจัดสร้างพระโกศที่บรรจุพระบรมอัฐิอีกรูปแบบหนึ่งคือ พระโกศที่บรรจุพระบรมอัฐิจะจัดสร้างด้วยทองคำประดับอัญมณีประกอบงานลงยาสี รูปแบบของพระโกศไม่มีรูปแบบตายตัวแต่จะกำหนดรูปทรงพระโกศอยู่ตามขนาดความสูงตามพระเกียรติยศ หากพระเกียรติยศสูงรูปแบบพระโกศจะมีขนาดใหญ่และมีความสูง หากมีพระเกียรติยศชั้นรองลงมาความสูงของพระโกศจะมีขนาดเล็กลงมา ด้วยเหตุนี้รูปแบบพระโกศบรรจุพระบรมอัฐิจึงมีรูปแบบและรูปทรงที่หลากหลาย เทคนิควิธีการจัดสร้างพระโกศบรรจุพระบรมอัฐิ

จึงจะขึ้นอยู่กับวัสดุอุปกรณ์ในแต่ละยุคสมัยนั้นๆ พระโกศบรรจุพระบรมอัฐิของพระมหากษัตริย์จะประดิษฐานบนพระวิมานบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระอัฐิพระราชวงศ์ชั้นสูงฝ่ายหน้าประดิษฐานในหอพระนากในพระบรมมหาราชวัง พระอัฐิพระราชวงศ์ชั้นสูงฝ่ายในประดิษฐานบนพระที่นั่งจักรีฝั่งด้านซ้ายในพระบรมมหาราชวัง ดังภาพประกอบที่ 62

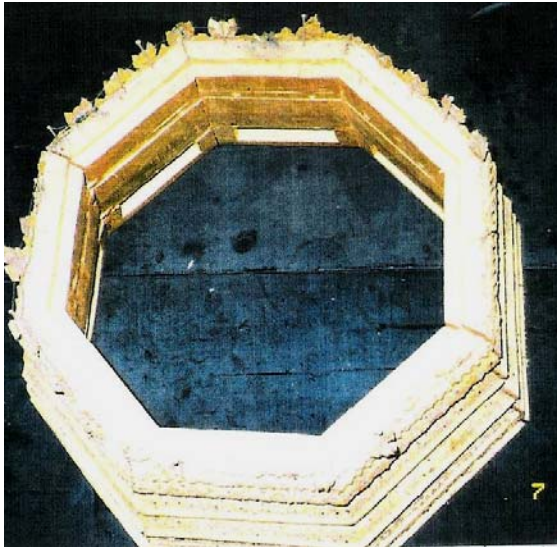

ภาพประกอบ 62 รูปแบบพระโกศบรรจุพระบรมอัฐิ
ที่มา : สำนักพระราชวัง. (2543). (ภาพนิ่ง).

อาวุธ เงินชุกลีน. (2551, 10 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พีระยศ แก้วปัญญา ที่ห้องปฏิบัติการควบคุมการก่อสร้างพระเมรุ กรมศิลปากร ท้องสนามหลวง. รูปแบบโครงสร้างและวัสดุการสร้างโกศจะมีความแตกต่างกันตรงวัตถุประสงค์การนำไปใช้รูปแบบโครงสร้างและวัสดุพระโกศที่บรรจุพระศพจริงจะใช้วัสดุเป็นโลหะไม่มีการประดับลวดลายอาจเนื่องจากพระโกศบรรจุพระศพด้านในจะมีพระโกศที่ประดับลวดลายหุ้มอยู่ ส่วนพระโกศที่เป็นเครื่องแสดงเกียรติยศโครงสร้างวัสดุด้านในมักนิยมเลือกใช้ไม้สักอาจเนื่องมาจากวัสดุไม้เป็นวัสดุที่ช่างไทยนิยมนำมาสร้างงานศิลปะ เช่น เครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมไทย เครื่องใช้ประกอบงานพระราชพิธี เรือพระราชพิธี ราชรถฯ เนื่องจากประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรทางธรรมชาติเช่นไม้อยู่เป็นอันมากช่างไทยจึงเรียนรู้การนำไม้มาสร้างสรรค์งานศิลปะได้หลากหลายรูปแบบตามคติความเชื่อ

รูปแบบการจัดสร้างพระโกศเป็นเช่นเดียวกันกับการจัดสร้างงานแกะสลักในงานศิลปะไทย ช่างหลวงเลือกเอาวัสดุไม้มาเป็นโครงสร้างด้านในองค์พระโกศโดยนำมาแกะสลักขึ้นเป็นรูปทรงและแกะสลักลวดลายให้สวยงามการขึ้นโครงไม้และการประกอบงานไม้ถือเป็นภูมิปัญญาของช่างไทยอีกด้านหนึ่งเพราะการเข้าไม้ให้ได้รูปทรงให้มีความมั่นคงแข็งแรงนั้นเป็นเรื่องยากต้องมีความละเอียดพิถีพิถันในทุกกระบวนการ การจัดสร้างโครงไม้พระโกศช่างหลวงต้องแกะสลักไม้เป็นท่อนๆ จากนั้นนำท่อนไม้มาวางทับกันเป็นชั้น การวางทับซ้อนกันช่างหลวงต้องใช้วิธีการเข้าสลักไม้ ให้เกิดเป็นรูปทรงตามชั้นต่างๆ ขององค์พระโกศ เช่น ชั้นฐานพระโกศต้องแยกชั้นไม้ออกเป็น 4 ชั้น และแยกออกเป็น 2 ส่วน องค์พระโกศส่วนใหญ่จะมีรูปทรงหลากหลายรูปแบบเป็นเอกลักษณ์ช่างหลวงจะใช้วิธีการแบ่งส่วนองค์พระโกศเพื่อใช้สำหรับถอดรื้อ และการประกอบประดับแก้กับองค์พระโกศบรรจุพระศพโดยแยกส่วนพระโกศออกเป็น 2 ส่วนเท่ากัน ในชั้นฐานและองค์พระโกศ ส่วนชั้นยอดช่างหลวงจะยึดรูปทรงชั้นฝาให้แข็งแรงด้วยสลักไม้และแกนเส้นเหล็กตามขอบชั้น เพราะส่วนชั้นฝาพระโกศจะไม่แยกส่วนกัน ชั้นงานจะเป็นชั้นเดียว เมื่อนำมาประกอบองค์พระโกศชั้นฝาจะเป็นเหมือนชั้นจับรูปทรงไม้ให้มีความแข็งแรงโดยมีชั้นฝาเป็นตัวครอบ การยึดส่วนพระโกศ ทั้ง 2 ส่วน ช่างหลวงจะนำเส้นเหล็กมาประกอบเข้ากับเนื้อโครงไม้ด้านในโดยการตีเหล็กเส้นเป็นเส้นยาว ชุดเนื้อไม้ด้านในให้มีขนาดพอดีกับเหล็กเส้นแล้วจึงนำเหล็กเส้นฝังลงในเนื้อไม้ที่ชุบเป็นแนวไว้ จากนั้นเจาะแผ่นเหล็กเป็นรูขนาดพอดีกับเหล็กเจาะลงไปให้ถึงชั้นเนื้อไม้ แผ่นเหล็กจะช่วยยึดโครงสร้างท่อนไม้ในแต่ละชั้นให้มีความแข็งแรงมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะชั้นฐานต้องแบกรับน้ำหนักของชั้นองค์พระโกศ และชั้นฝาพระโกศ โดยเฉลี่ยพระโกศ 1 องค์จะมีน้ำหนักประมาณ 150 กิโลกรัม การแยกส่วนพระโกศเมื่อนำมาประกอบเต็มองค์ช่างใช้วิธีการทำตะขอเหล็กใส่โครงไม้ด้านใน ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งทำเป็นห่วงทรงกลมติดยึดกับไม้ เมื่อนำมาประกอบกันต้องนำโครงไม้ทั้งสองส่วนมาวางให้ชิดกันโดยให้ห่วงเหล็กเกี่ยวยึดกันทั้ง 2 ส่วน การประกอบองค์พระโกศจะใช้วิธีการเดียวกันกับชั้นฐาน โดยเอาโครงสร้างไม้องค์พระโกศมาวางบนชั้นฐานให้ตรงกับเหล็กและด้านพระโกศให้มีตะขอเหล็กเกี่ยวยึดทั้ง 2 ส่วน ส่วนชั้นฝาพระโกศนำมาวางทับลงบนองค์โดยมีเส้นขอบไม้ตั้งขอบเป็นตัวครอบ

องค์พระโกศอีกครั้งเพื่อให้มีความแข็งแรงมากยิ่งขึ้น รายละเอียดภาพโครงสร้างด้านในองค์พระโกศจะมีลักษณะเหมือนกัน แตกต่างตรงรูปทรงพระโกศในแต่ละองค์จะแตกต่างกัน รายละเอียดโครงสร้างด้านใน ดังภาพ 63-65

โครงสร้างด้านในฐานพระโกศ

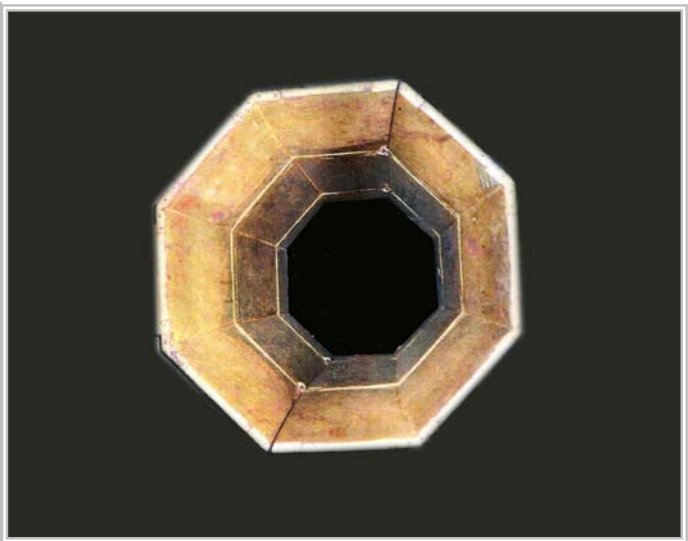
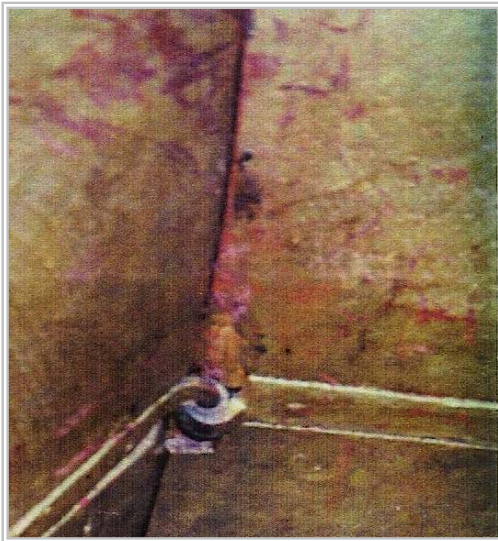

ตะขอเกี่ยวยึดประกอบชั้นฐานพระโกศ

ภาพประกอบ 63 โครงสร้างชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
ที่มา : สำนักพระราชวัง. (2543). (ภาพนิ่ง).

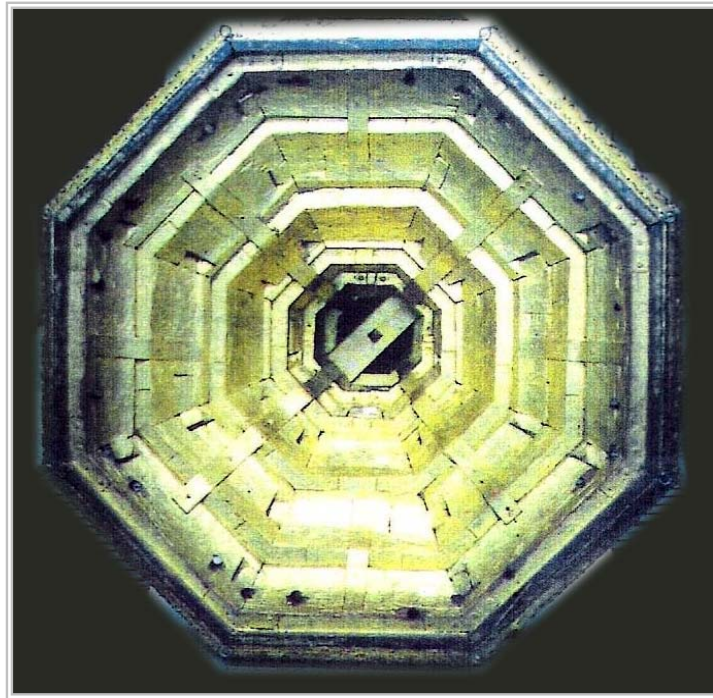
โครงสร้างด้านในชั้นองค์พระโกศ

ตะขอเกี่ยวยึดประกอบชั้นองค์พระโกศ

ภาพประกอบ 64 โครงสร้างชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

ที่มา : สำนักพระราชวัง. (2543). (ภาพนิ่ง).

โครงสร้างด้านในชั้นฝาพระโกศ

ภาพประกอบ 65 โครงสร้างชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
ที่มา : สำนักพระราชวัง. (2543). (ภาพนิ่ง).

1.1 เทคนิควิธีการจัดสร้างพระโกศและโกศ

การจัดสร้างพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์มีกระบวนการจัดสร้างด้านเทคนิค วิธีการประดับลวดลายองค์พระโกศหลายวิธีสามารถแยกรายละเอียดได้ดังนี้

1.1.1 การแกะสลักโครงไม้ วิธีการเริ่มจากการขึ้นโครงไม้ให้เป็นรูปทรงพระโกศ โครงสร้างพระโกศทำด้วยไม้สักและสลักรูปทรง โดยแกะเฉพาะโครงสร้างลวดลาย ไม่แกะลวดลายลงในเนื้อไม้เช่นพระโกศองค์อื่น อาจเนื่องมาจากลายที่จะนำมาประดับในองค์พระโกศเป็นแผ่นโลหะทองคำที่ผ่านการสลักดูเรียบร้อย นำมาบุหุ้มลงเนื้อไม้จึงไม่มีความจำเป็นในการแกะสลักลวดลายลงไปในตัวองค์พระโกศ พบเทคนิคการจัดสร้างในพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1 และพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9

1.1.2 การแกะสลักโครงไม้และลวดลาย โดยเริ่มแกะสลักไม้สักเป็นรูปทรงพระโกศ จากนั้นทดลองประกอบเป็นองค์พระโกศ เมื่อมีรูปทรงสมบูรณ์แล้ว จึงทำการแกะลวดลายลงไปบนเนื้อไม้ รูปแบบลวดลายจะมีรูปแบบตามลักษณะโครงสร้างลวดลายที่ประกอบในองค์พระโกศ เครื่องมือแกะสลักเป็นเครื่องมือแกะไม้โดยทั่วไป กระบวนการแกะสลักลวดลายบนไม้ นับได้ว่าเป็นกระบวนการสำคัญที่สุดเพราะหากลวดลายสวยงามแล้ว องค์พระโกศเมื่อนำมาตกแต่งด้วยกระจกก็จะมี ความสวยงามมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ช่างจึงพิถีพิถันในการทำลวดลายบนเนื้อไม้เป็นพิเศษ พบเทคนิคการจัดสร้างในพระโกศและโกศ พระโกศกุดั่นใหญ่, พระโกศกุดั่นน้อย, พระโกศไม้สิบสอง, โกศแปดเหลี่ยม, โกศโต ,พระโกศทองน้อย, พระโกศมณฑป, พระโกศราชวงศ์, พระโกศราชินิกุล,พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)และพระโกศทองเล็ก

1.1.3 การกวดทอง เป็นวิธีการต่อเนื่องจากการแกะสลักรูปทรงและลวดลายงานไม้ กล่าวคือ นำแผ่นโลหะทองคำที่มีความบางประมาณ 0.1-0.2 มิลลิเมตร ตัดให้ได้รูปทรงตามลักษณะลายทาด้วยซี่ผึ้งชั้นด้านหลัง และเนื้อไม้ เป่าไฟให้ความร้อนให้ซี่ผึ้งชั้นละลาย จึงประกบแผ่นทองคำเข้ากับโครงสร้างไม้ที่แกะสลัก รอให้แผ่นซี่ผึ้งชั้นแห้งให้โลหะติดแน่น จึงนำสิ่วสลักดูกดและขัดลงในแผ่นโลหะทองคำเมื่อแผ่นโลหะทองคำถูกกดและดูจึงมีการยุบตัวเป็นไปตามรูปแบบลวดลายโครงสร้างไม้ที่อยู่ด้านล่าง ที่มีความยืดหยุ่นน้อยกว่าแผ่นทองคำ ลวดลายจะปรากฏลงในแผ่นทองคำเช่นเดียวกันกับที่ลวดลายที่แกะสลักในเนื้อไม้ ทางช่างหลวงเรียกวิธีการกดหรือขัดแผ่นทองคำให้เกิดลวดลายเช่นนี้ว่า การกวดทอง พบเทคนิคการจัดสร้างในพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 5 และพระโกศทองเล็ก

1.1.4 การเคาะขึ้นรูป เป็นวิธีการที่ทำต่อจากแผ้วแผ่นทองเพื่อทำให้โลหะเกิดเป็นรูปทรงที่มีระนาบความสูงที่ซับซ้อนเช่น ลายบัวปากฐาน, กลีบขนุน, และชั้นยอดพระโกศ ก่อนที่จะมีการสลักดูนลวดลายลงไปในงาน การเคาะขึ้นรูปจะใช้ค้อนรูปทรงต่างๆ เคาะลงไปในแผ่นโลหะ เพื่อให้แผ่นโลหะขยายตัวออกไปตามรูปทรงที่ต้องการ พบเทคนิคการจัดสร้างในพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1 และพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9

1.1.5 การสลักดุน เป็นวิธีการที่ช่างหลวงเลือกนำมาทำให้เกิดลวดลายวิธีการเริ่มจากการนำแผ่นทองคำรีดเป็นแผ่นบาง ความหนาโดยประมาณ 0.3 มิลลิเมตร ตัดลงไปในระดับชั้น สลักเส้นลวดลายลงไปบนแผ่นขึ้นงานดุนด้วยสิ่วโลหะรูปทรงต่างๆ สิ่งที่ใช้ในการสลักดุนจะมีรูปแบบแตกต่างกันขึ้นอยู่กับลักษณะลวดลายที่ทำการสลักดุนจะมีรูปสิ่วเฉพาะที่ทำให้ระนาบทองคำเกิดเป็นมิติตัวลาย การสลักดุนจะดุนจากด้านบนบนแผ่นโลหะตามรูปลวดลายที่ต้องการโดยใช้การเคาะ แผ่นโลหะจะจมเป็นร่องลึกลงไปโดยมีชั้นรองรับอยู่ด้านล่าง ฉะนั้นลวดลายที่ปรากฏบนแผ่นโลหะจึงเป็นลวดลายด้านหลังของชิ้นงาน การตกแต่งลวดลายจึงจะต้องนำแผ่นโลหะออกจากชั้น แล้วสลับเอาแผ่นโลหะที่อยู่ด้านล่างมาเข้าชั้นใหม่แต่ให้สลับด้านกัน รูปลวดลายที่ทำการสลักจึงจะเป็นลวดลายที่แท้จริง แล้วจึงเก็บพื้นผิวและรูปทรงของลวดลายให้สวยงามโดยการใช้สิ่วและค้อนเคาะสลักสิ่วเบาๆ เพื่อเก็บรายละเอียดลวดลายที่ต้องการจึงจะปรากฏเป็นรูปชิ้นงาน พบเทคนิคการจัดสร้างในพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1 และพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9

1.1.6 การเจียรระโน และประดับอัญมณี ในการจัดสร้างพระโกศ ลวดลายประดับองค์พระโกศมีความละเอียดประณีตสวยงามมาก เพราะลวดลายที่สลักดุนจะมีขนาดเล็กกลีบลายด้านในระดับด้วยกระจกเจียรระโน เมื่อดูจากสายตาทายนอกทำให้เข้าใจว่ากระจกที่ประดับในลวดลายเป็นอัญมณี กระจกที่เจียรระโนเป็นรูปทรงกลมหลังเบี้ยการประดับใช้กระบวนการอย่างเดียวกันกับการประดับอัญมณี คือการนำกระจกเจียรระโนหลังเบี้ยประดับลงในกระเปาะที่ขึ้นรูปอยู่ตามลวดลายใช้สิ่วเคาะไล่ตามขอบกระเปาะรูปทรงกลม ขอบกระเปาะที่เป็นโลหะจะหุ้มตัวกระจกไว้เรียกว่าการฝังหุ้ม การประดับอัญมณีพบมีการใช้การเจียรระโนกระจกสีแดง, สีเขียว และสีขาว ส่วนรูปแบบการเจียรระโน พบมีการเจียรระโน 2 แบบ คือ รูปทรงกลมหลังเบี้ย และรูปทรงกลมเหลี่ยมลูกโลก พบเทคนิคการจัดสร้างในพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1, พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 5, พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 และพระโกศทองเล็ก

1.1.7 การบุหุ้ม วิธีการบุหุ้มพบอยู่มากในการจัดสร้างชิ้นงานที่มีโลหะทองคำมาประดับชิ้นงาน เทคนิควิธีคือ นำเอาชิ้นงานมาทาดด้วยซี่ผึ้งชัน ลักษณะและคุณสมบัติพิเศษของซี่ผึ้งชัน คือ เมื่อเวลาที่แห้งแล้ว จะมีความเหนียวและแข็งยึดเกาะแผ่นโลหะกับพื้นที่รูปทรงที่เป็นโครงได้ดี การบุหุ้มจึงต้องเป่าไฟให้ความร้อนให้ซี่ผึ้งชันเหลวเสียก่อน จากนั้นทาลงไปในแผ่นโลหะที่ต้องการหุ้ม และรูปโครงไม่ประกบแผ่นโลหะเข้ากับโครงไม้ ใช้สิ่วกดแผ่นโลหะให้ติดยึดแน่นกับรูปทรงรอให้ชั้นแห้งแผ่นโลหะจะติดแน่นกับรูปทรงโครงสร้าง เพื่อให้แข็งแรงมากยิ่งขึ้น ช่างหลวงจะนำหมุดทองเหลืองมาตอกยึดลงในแผ่นโลหะกับโครงไม้ตามจุดต่างๆ อีกครั้งหนึ่ง พบเทคนิคการจัดสร้างในพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1, พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 5, พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 และพระโกศทองเล็ก

1.1.8 การลงรักปิดทอง เป็นวิธีการตกแต่งองค์พระโกศต่อเนื่องจากการแกะลวดลายบนองค์พระโกศ ช่างจะนำรักมาทาลงบนผิวไม้รอให้รักแห้งเป็นเวลาร่วมเดือน แล้วจึงขัดรักให้มีผิวละเอียด

เรียบเสมอกัน การลงรักจึงเปรียบเสมือนการเก็บรายละเอียดพื้นผิวเพื่ออุดร่องรอยต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนผิวไม้ อีกด้านหนึ่ง เมื่อรักที่ทาบนผิวไม้แห้งสนิทแล้ว จึงนำรักมาทาบนผิวพระโกศที่ต้องการปิดทอง การเช็ดรักลงบนผิวไม้ จะเช็ดรักให้พอหนึบๆ จากนั้นจะนำแผ่นทองคำเปลวลงในส่วนที่ทาร์ก แผ่นทองคำเปลวจะติดลงในพื้นที่มีการเช็ดรัก รักจึงเปรียบเสมือนการติดทองบนผิวไม้ ผิวพื้นไม้พระโกศเมื่อปิดทองเรียบร้อยแล้วจะมีความงามเสมือนประหนึ่งว่าหุ้มด้วยทองคำ หรือสร้างด้วยทองคำ พบเทคนิคการจัดสร้างในพระโกศและโกศทุกองค์

1.1.9 การประดับกระจก เป็นกระบวนการตกแต่งลวดลายโดยทั่วไปของงานสถาปัตยกรรมไทย โดยการนำเอากระจกแผ่นเรียบตามสีที่ต้องการให้ได้ตามขนาดและรูปทรงที่กำหนด จากนั้นปูนปิดกระจกทาลงไปในช่องลายที่ต้องการ นำกระจกที่ตัดได้ขนาดกดลงไปในเนื้อปูน รอให้ปูนแห้งกระจกจะติดในเนื้อปูนและเนื้อไม้ ทำให้เกิดลวดลายที่สวยงาม เนื่องจากกระจกมีความแวววาวเมื่อมีแสงมากระทบพบเทคนิคการจัดสร้างในพระโกศและโกศ พระโกศกุดั่นใหญ่, พระโกศกุดั่นน้อย, พระโกศไม้สิบสอง, โกศแปดเหลี่ยม, โกศโต, พระโกศทองน้อย, พระโกศมณฑป, พระโกศราชวงศ์, พระโกศราชินิกุล

1.1.10 การลงสีชาด (สีแดง) เป็นสีที่ทำด้วยสีฝุ่นผสมกาวกระดิน กาวหนังสัตว์ ลงในเนื้อสีเพื่อนำมาทาองค์พระโกศด้านในเป็นกระบวนการทำให้องค์พระโกศดูเรียบร้อยสวยงาม ขั้นตอนการลงสีชาดมีขั้นตอนการเตรียมพื้นด้วยการขัดพื้นไม้ให้เรียบ จากนั้นลงสีพื้นด้วยดินสอพองกับกาวมะขามแล้วขัดพื้นอีกรอบหนึ่ง เมื่อเสร็จกระบวนการเตรียมพื้นแล้วจึงนำสีชาดทาองค์พระโกศด้านใน โดยทั่ว สาเหตุที่ไม่ปิดทองคำเปลวเหมือนพระโกศทองใหญ่ อาจเนื่องมาจากความประหยัด การทาสีชาดบนองค์พระโกศด้านในก็ไม่ได้มีคุณค่าทางความงามน้อยกว่าการปิดทองคำเปลว พบเทคนิคการจัดสร้างในพระโกศและโกศ พระโกศกุดั่นใหญ่, พระโกศกุดั่นน้อย, พระโกศไม้สิบสอง, โกศแปดเหลี่ยม, โกศโต, พระโกศทองน้อย, พระโกศมณฑป, พระโกศราชวงศ์, พระโกศราชินิกุล

1.1.11 การหล่อเครื่องประกอบประดับองค์พระโกศ การหล่อเครื่องประดับ-ภูระย้า และเฟืองประดับ โลหะที่ใช้ในการหล่อทำด้วยดีบุก กระบวนการหล่อทำโดยการแกะลวดลายลงไปในหินสบู่เป็นมิติต่างๆ แกะหินสบู่ให้เป็นลวดลายที่ต้องการ จากนั้นนำโลหะดีบุกมาหลอมให้ละลายเป็นเนื้อเดียวกัน เมื่อโลหะละลายจึงเทลงบนพิมพ์ รอให้โลหะแห้งสนิทจะเกิดลวดลายตามที่แกะแบบไว้ นำมาประดับองค์พระโกศ ขั้นตอนการประกอบมีการเชื่อมบัดกรีเหมือนเช่นเดียวกันกับงานรูปพรรณหรืองานโลหะโดยทั่วไป การทำภูประดับใช้แผ่นโลหะเงินเป็นแผ่นบางๆ ตัดเป็นเส้นแล้วมัดรวมกันเป็นรูปทรงภู มัดรวมกับลวดเงินประกอบเข้ากับแผ่นโลหะดีบุกที่หล่อเป็นลวดลายเฟืองประดับและภูประดับ พบเทคนิคการจัดสร้างใน พระโกศกุดั่นใหญ่, พระโกศกุดั่นน้อย, พระโกศไม้สิบสอง, พระโกศทองน้อย, และพระโกศมณฑป

เปรียบเทียบเทคนิควิธีการจัดสร้างพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

การเปรียบเทียบเทคนิควิธีการจัดสร้างพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบเทคนิควิธีการจัดสร้างพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

ลำดับที่	รายการ	การแกะสลักโครงไม้	การแกะสลักโครงไม้และลวดลาย	การทาสีทอง	การเจาะขึ้นรูป	การสลักปูน	การเจียรระโน	การบุไหม	การลงรักปิดทอง	ประดับกระจก	การลงสีชาด	การหล่อเครื่องประกอบประดับ
1	พระโกศทองใหญ่ (ร.1)	*			*	*	*	*	*			
2	พระโกศกุดั่นใหญ่		*						*	*	*	*
3	พระโกศกุดั่นน้อย		*						*	*	*	*
4	พระโกศไม้สิบสอง		*						*	*	*	*
5	โกศแปดเหลี่ยม		*						*	*	*	
6	โกศโถ		*						*	*	*	
7	พระโกศทองน้อย		*						*	*	*	*
8	พระโกศมณฑป		*						*	*	*	*
9	พระโกศราชวงศ์		*						*	*	*	
10	พระโกศราชินิกุล		*						*	*	*	
11	พระโกศทองใหญ่ (ร.5)		*	*			*	*	*			
12	พระโกศทองเล็ก		*	*			*	*	*			
13	พระโกศทองใหญ่ (ร.9)	*			*	*	*	*	*			

* พบเทคนิคการจัดสร้างใน พระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

1.2 วัสดุการจัดสร้างพระโกศและโกศ

วัสดุในการจัดสร้างพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ มีความหลากหลายในการนำวัสดุมาใช้ประกอบการจัดสร้างขึ้นงานแตกต่างกันตามวัตถุประสงค์ และลักษณะใช้สอยแยกรายการและการประกอบในพระโกศและโกศได้ดังนี้

1.2.1 ไม้สัก สำหรับจัดทำโครงสร้างองค์พระโกศ

1.2.2 เหล็ก ใช้สำหรับเป็นโครงสร้างยึดด้านในองค์พระโกศให้มีความแข็งแรง

1.2.3 โลหะทองคำ ใช้สำหรับนำมาบุหุ้มประดับลงในโครงสร้างไม้

1.2. 4 โลหะเงิน ใช้สำหรับจัดทำเฟืองและภูประดับ, ดอกไม้ไหว และพุ่มข้าวบิณฑ์

1.2. 5 กระจก ใช้สำหรับประดับลวดลายให้เกิดมีสีของลายแตกต่างกัน

1.2. 6 หมุดทองเหลือง ใช้สำหรับติดยึดให้โลหะทองคำกับโครงสร้างไม้ให้ยึดติดกัน

แน่นมากยิ่งขึ้น

1.2.7 ขี้ผึ้งชัน ใช้สำหรับทาลงในแผ่นโลหะเพื่ออุดและเติมช่องว่างระนาบด้านหลังของ

ลวดลายของแผ่นโลหะให้เต็ม และใช้ยึดระหว่างแผ่นโลหะกับโครงสร้างไม้ให้ติดแน่น

- 1.2.8 รัก ใช้ทองคำพระโกศด้านในเพื่อรองพื้นสำหรับปิดทองคำเปลว
- 1.2.9 สแตนเลส ใช้จัดทำโครงสร้างยึดด้านในของค์พระโกศให้มีความแข็งแรง
- 1.2.10 อัญมณีสังเคราะห์ ใช้อัญมณีสังเคราะห์ที่ทำด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำอัญมณีให้ได้สี และลักษณะที่เลียนแบบธรรมชาติ
- 1.2.11 สีชาด ใช้ทาผิวไม้ด้านในของค์พระโกศ
- 1.2.12 โลหะดีบุก ใช้สำหรับทำเครื่องประกอบประดับของค์พระโกศ
- 1.2.13 แผ่นทองคำเปลว

เปรียบเทียบวัสดุในการจัดสร้างพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

การเปรียบเทียบวัสดุในการจัดสร้างพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบวัสดุในการจัดสร้างพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

ที่	รายการ	ไม้สัก	เหล็ก	โลหะทองคำ	โลหะเงิน	กระฉาก	หมดทองคำเหลือง	ซี่สังข์	รัก	สแตนเลส	อัญมณีสังเคราะห์	สีชาด	โลหะดีบุก	ทองคำเปลว
1	พระโกศทองใหญ่ (ร.1)	*	*	*	*	*		*	*					*
2	พระโกศกุดั่นใหญ่	*	*			*			*			*	*	*
3	พระโกศกุดั่นน้อย	*	*			*			*			*	*	*
4	พระโกศไม้สิบสอง	*	*			*			*			*	*	*
5	โกศแปดเหลี่ยม	*	*			*			*			*		*
6	โกศโถ	*	*			*			*			*		*
7	พระโกศทองน้อย	*	*			*			*			*	*	*
8	พระโกศมณฑป	*	*			*			*			*	*	*
9	พระโกศราชวงศ์	*	*			*			*			*		*
10	พระโกศราชินิกุล	*	*			*			*			*		*
11	พระโกศทองใหญ่ (ร.5)	*	*	*	*	*		*	*					*
12	พระโกศทองเล็ก	*	*	*	*	*		*	*					*
13	พระโกศทองใหญ่ (ร.9)	*		*	*		*	*	*	*	*			*

* วัสดุในการจัดสร้างพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

2. โครงสร้างรูปทรงลดหลาดระดับพระโกศและโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

2.1 พระโกศทองใหญ่ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1)

สร้างในรัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2351) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้ริ้วทองที่หุ้มกระโกศกุดั่นมาทำพระโกศทองใหญ่ขึ้นไว้ สำหรับพระบรมศพของพระองค์ แต่เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพสิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระอาลัยมาก จึง

โปรดฯให้เชิญพระโกศทองใหญ่ไปประกอบพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ เป็นครั้งแรก และเป็นประเพณีในรัชกาลต่อมา ที่พระราชทานพระโกศทองใหญ่ให้ทรงพระศพอื่นเป็นพิเศษ นอกจากพระบรมศพลักษณะโครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 1 ดังนี้ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: ออนไลน์) ดังนี้

2.1.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

2.1.2 ลวดลายประดับพระโกศพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

2.1.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

2.1.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

2.1.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

2.1.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

2.1.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

2.1.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

โครงสร้างรูปทรงพระโกศรัชกาลที่ 1 ทำเป็นรูปทรงแปดเหลี่ยม ซึ่งพบการทำรูปทรงแปดเหลี่ยมนำมาใช้สำหรับการจัดทำงานศิลปะ และงานสถาปัตยกรรมไทย เฉพาะการจัดสร้างพระโกศเท่านั้น เหตุผลในการเลือกรูปทรงแปดเหลี่ยมมาใช้ ไม่สามารถทราบความมุ่งหมายได้แน่ชัด รูปโครงสร้างพระโกศจะแบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงลำดับจากฐานพระโกศถึงยอดพระโกศ แบ่งได้ดังนี้

2.1.1.1 ชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

2.1.1.2 ชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

2.1.1.3 ชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

2.1.1.4 ชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

โดยชั้นฐานพระโกศและชั้นฝาพระโกศ แยกออกจากกันเป็น 2 ชั้น กล่าวคือ โครงสร้างด้านในมีเหล็กเส้นยึดตามขอบชั้นด้านใน ตรงส่วนที่แยกจากกันมีเหล็กเป็นตะขอเกี่ยวยึดกันระหว่าง 2 ส่วน ให้เกาะยึดติดกันเวลาประกอบเข้าด้วยกัน ชั้นองค์พระโกศมีลักษณะโครงสร้างเช่นเดียวกันกับชั้นฐาน ส่วนชั้นฝาพระโกศเป็นชั้นเดียวกันทั้งหมด การประกอบจะวางสวมทับลงบนชั้นองค์พระโกศ ส่วนชั้นยอดเป็นรูปทรงแท่งไม้หุ้มด้วยทองคำเสียบลงในรูที่ทำไว้ในชั้นฝาพระโกศ

ด้านรูปแบบโครงสร้างรูปทรงพระโกศ ส่วนที่แสดงความแตกต่างในพระโกศแต่ละองค์ คือ ชั้นฝา ฝาพระโกศรัชกาลที่ 1 เป็นรูปทรงมณฑก แบ่งออกได้เป็น 3 ซอก รูปแบบเช่นเดียวกับกับ รูปทรงมณฑกแต่มีความแตกต่างอยู่ตรงรูปทรงมณฑกเป็นรูปทรงกลม ฝาพระโกศรัชกาลที่ 1 เป็นรูปทรงแปดเหลี่ยม ดังภาพประกอบที่ 66-68

๖
ชั้นยอดพระโกศ

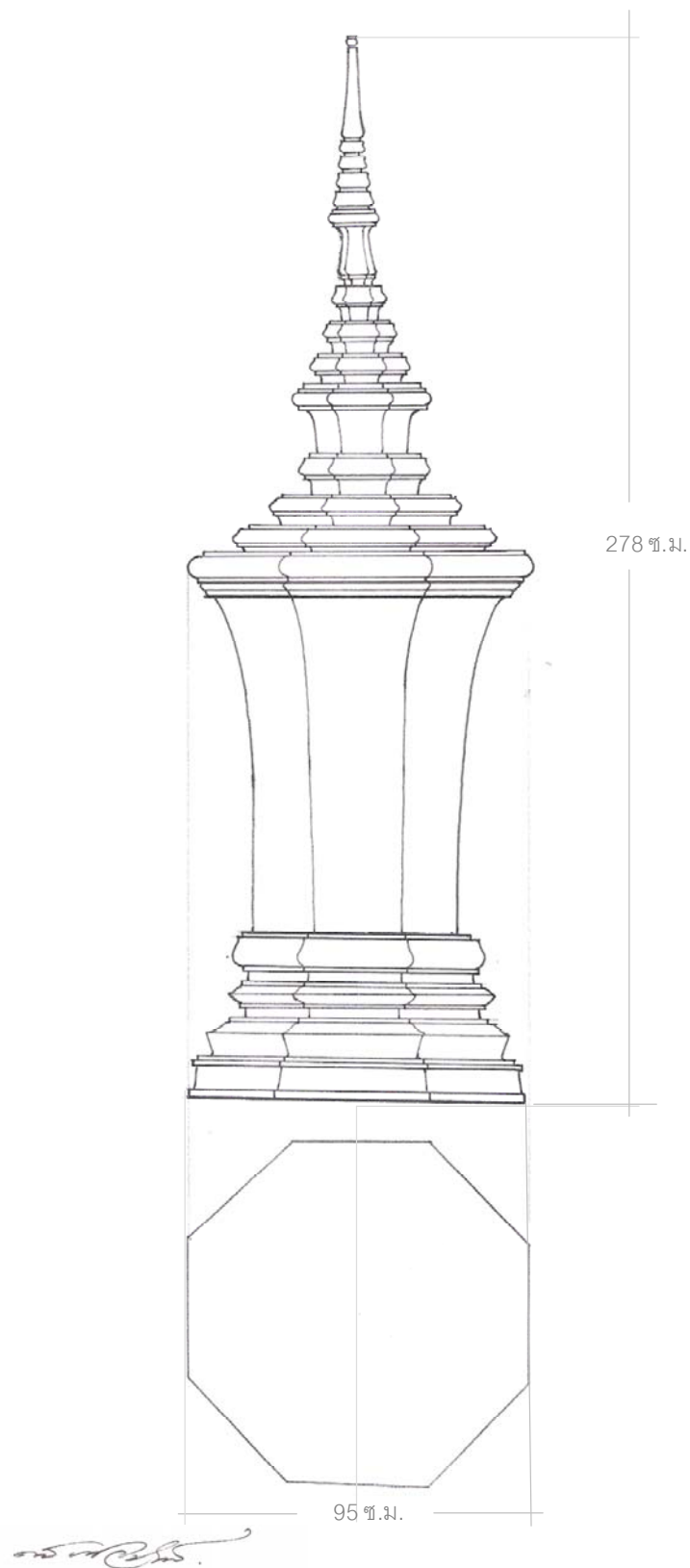
๖
ชั้นฝาพระโกศ

๖
ชั้นองค์พระโกศ

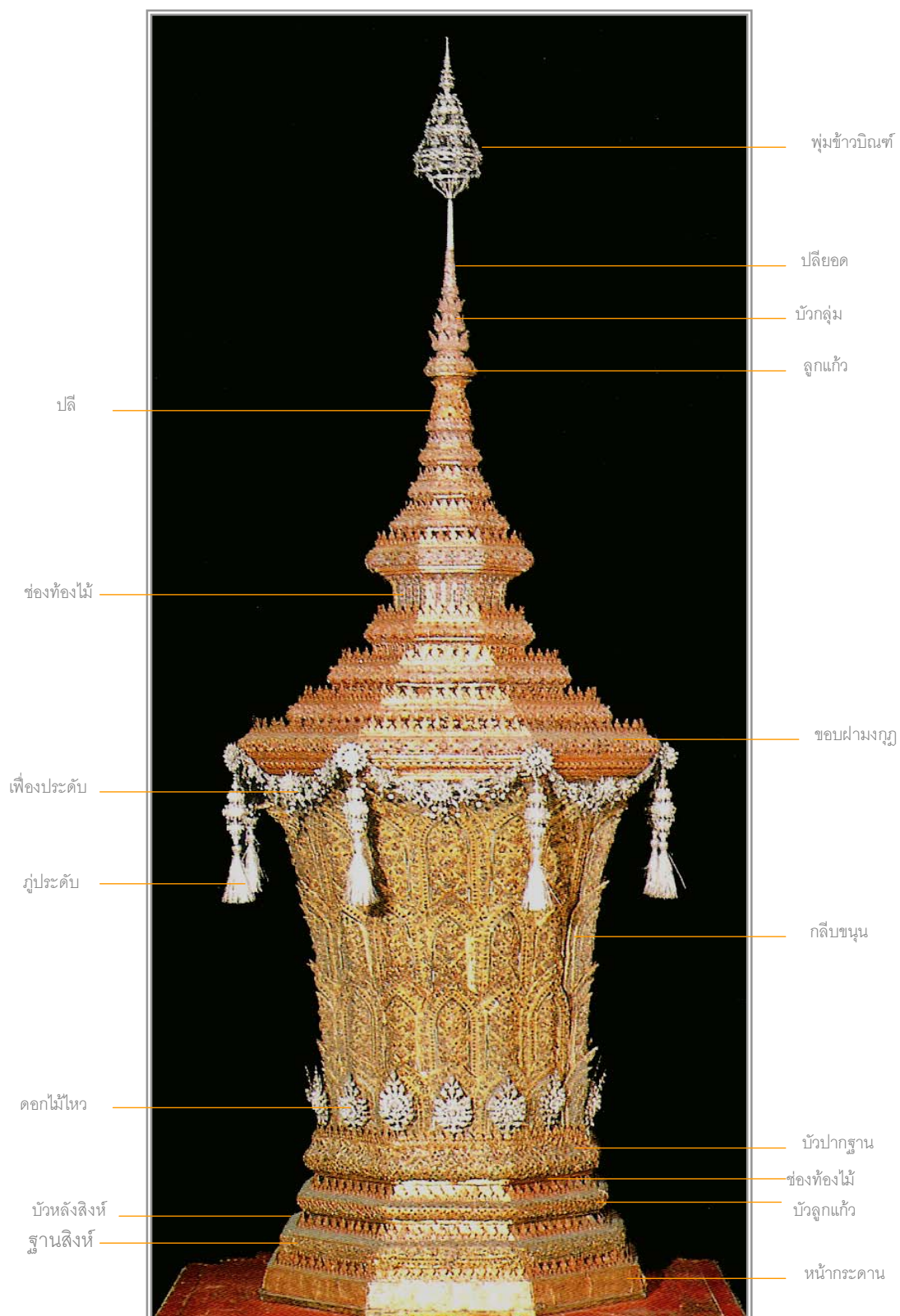
๖
ชั้นฐานพระโกศ

ภาพประกอบ 66 ลักษณะโครงสร้างพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. : 8.

ภาพประกอบ 67 โครงสร้างรูปทรงพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร) .

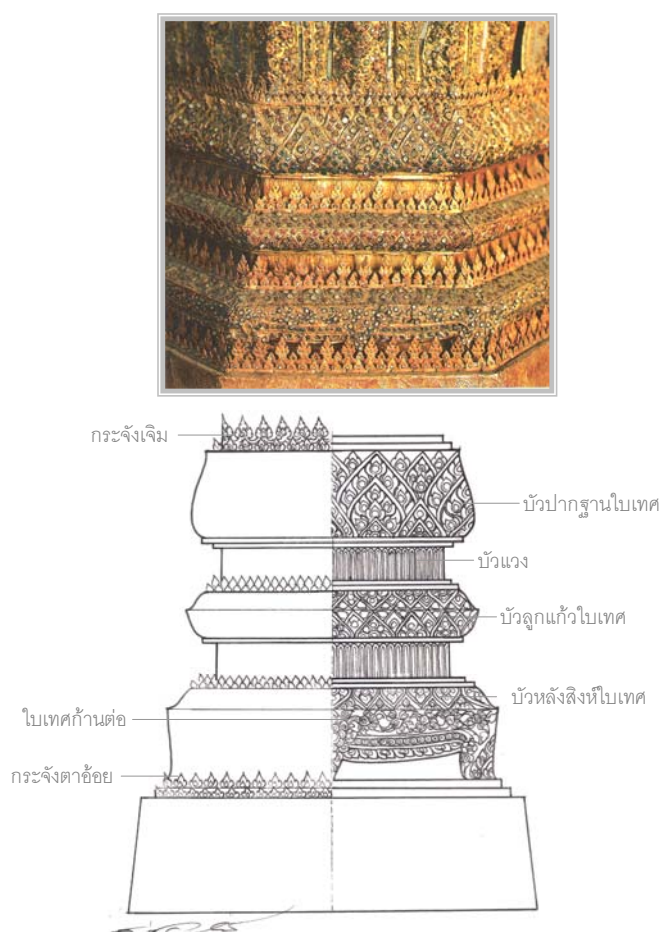

ภาพประกอบ 68 ลวดลายประดับพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. : 8.

2.1.2 ลวดลายประดับพระโกศพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

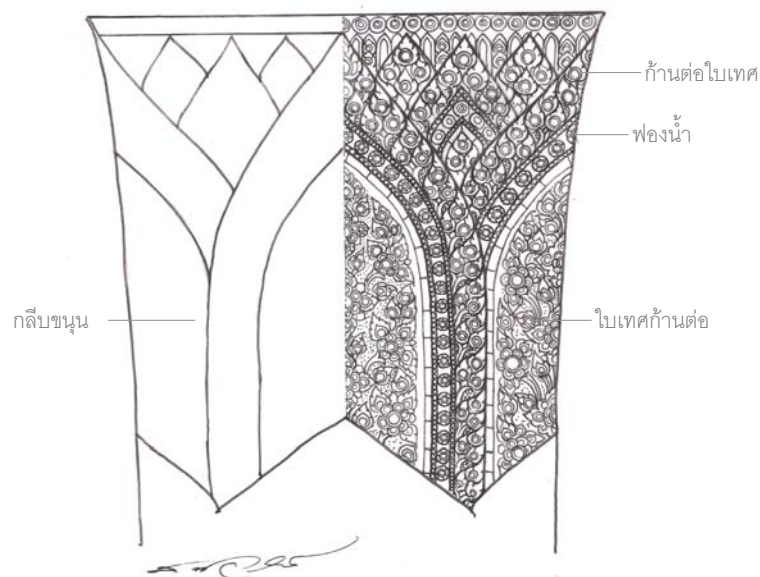
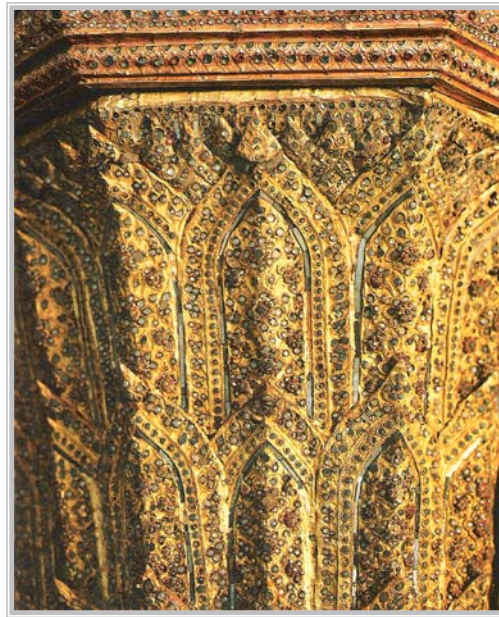
2.1.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1) ลวดลายขึ้นงานชั้นฐานพระโกศประกอบด้วยลายประดับเรียงตามลำดับลายชั้นฐานพระโกศแยกได้เป็น 4 ชั้น ประกอบด้วยชั้นที่ 1 ชั้นหน้ากระดาน ชั้นที่ 2 ลายก้านต่อใบเทศผูกลายในรูปทรงฐานสิงห์ ชั้นที่ 3 ลายบัวลูกแก้วใบเทศ (อกไก่) ประกอบด้วย ลายบัวคว่ำ บัวหงาย วางประกบปลายลายชนกันตรงกลาง รายละเอียดตัวกลีบลายด้านในเป็นลายใบเทศในรูปทรงบัวคว่ำ บัวหงาย ชั้นที่ 4 ประกอบด้วยลายบัวปากฐานลายละเอียดตัวกลีบลายด้านในเป็นลายใบเทศในรูปทรงบัวหงาย ไล่ลายใบเทศในแต่ละกลีบจะเป็นรูปทรงกลมแฉะสลักเป็นร่องลึกเพื่อที่จะประดับกระจกเจียรไนหลังเบี้ยรูปทรงกลมรองพื้นด้วยสีฝุ่น (รองขับ) ด้านในกระเปาะตามสีของกระจก มีสีแดง สีเขียว และสีขาว ลักษณะการประดับกระจกเจียรไนจะประดับทั่วตัวลายชั้นฐานพระโกศทั้ง 4 ชั้น ส่วนช่องว่างชั้นระหว่างลายชั้นที่ 1 กับชั้นที่ 2 ประดับลายบัวแฉ่งทำเช่นนี้เหมือนกันกับลายในช่องว่างระหว่างชั้นที่ 2 , 3 และชั้นที่ 3 , 4 ส่วนลายกระจังประดับตามช่องว่างที่ชั้นระหว่างลายในแต่ละชั้น ประดับด้วยลายกระจังตาอ้อย ด้านบนสุดชั้นที่ 4 ชั้นลายบัวปากฐานใบเทศประดับด้วยลายกระจังเจิม ดังภาพประกอบที่ 69

ภาพประกอบ 69 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

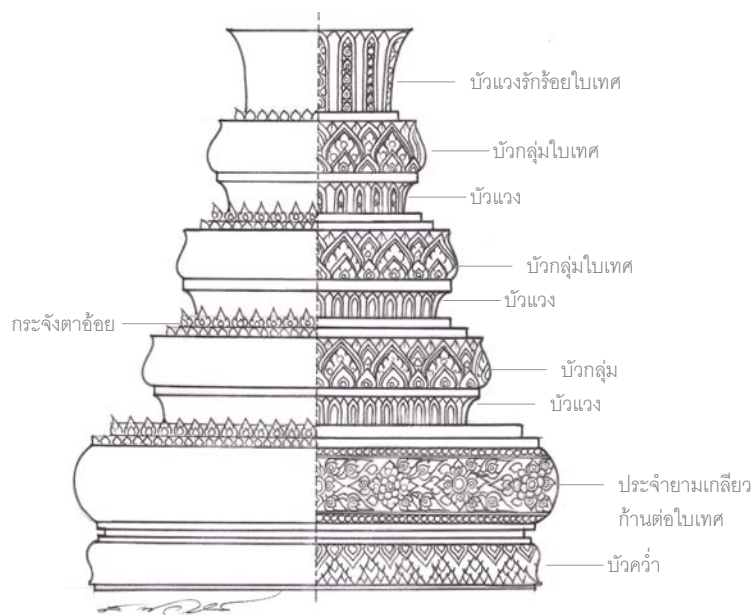
2.1.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1) ชั้นองค์พระโกศลวดลายจะประดับเป็นรูปทรงลวดลายกลีบขนุนเรียงซ้อนกัน 4 ชั้น รายละเอียดลวดลายด้านในเป็นลวดลายก้านต่อใบเทศ ขอบนอกลายกลีบขนุนเป็นลายกลีบใบเทศ ด้านในขอบลายเป็นลายฟองน้ำ ในรูปทรงลายกลีบขนุนตัวกลีบลายด้านในได้ลายทำเป็นร่องลึกรูปทรงกลมเพื่อประดับกระจกเจียรระโนเช่นเดียวกับชั้นฐานส่วนช่องไฟคั่นระหว่างกลีบลายกลีบขนุนกับพื้นที่ลายด้านในชั้นด้วยเส้นลายประดับกระจกสีเขียวเป็นแนวเส้นขอบลาย ดังภาพประกอบที่ 70

ภาพประกอบ 70 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

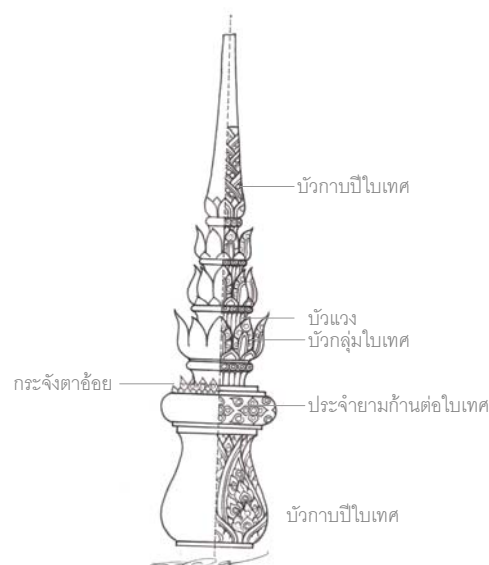
2.1.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1) แบ่งได้เป็น 2 ช่วง ในแต่ละช่วงจะมีลวดลายประดับซ้ำกัน กล่าวคือ ตรงขอบฝาพระโกศชั้นที่ 1 ประดับด้วยลายประจำยามเกลียว ก้านต่อใบเทศ ส่วนลายขอบฝาพระโกศด้านล่างจะประดับด้วยลายบัวคว่ำ ชั้นฝาพระโกศชั้นที่ 1 กับชั้นที่ 2 จะประดับด้วยลายบัวแฉก และลายบัวหงายคั่นระหว่างชั้นที่ 3 ชั้นที่ 4 จากนั้นลำดับลายชั้นที่ 2 เป็นลายบัวกลุ่มใบเทศรายละเอียดลายด้านในเป็นลายใบเทศอยู่ในรูปทรงลายบัวหงาย รูปแบบลายระหว่างลายบัวแฉกรักร้อยใบเทศกับลายบัวกลุ่มใบเทศจะวางสลับกันจนถึงลายบัวกลุ่มใบเทศ ชั้นที่ 3 และชั้นที่ 4 ลายกระจังตาอ้อยจะประดับตามขอบชั้นทุกชั้น ตัวกลีบลายด้านในของลายใบเทศจะเป็นรูปทรงกลมร่องลึกเพื่อประดับกระจกเจียรไนหลังเบี้ย รองพื้นด้วยสีฝุ่น (รองขับ) ด้านในกระเปาะตามสีของกระจก มีสีแดง สีเขียว และสีขาว ส่วนลายประดับชั้นฝาพระโกศในส่วนที่ 2 จะมีการประดับลวดลายเช่นเดียวกันกับลายประดับชั้นฝาพระโกศส่วนที่ 1 ดังภาพประกอบที่ 71

ภาพประกอบ 71 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.1.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1) เป็นลายบัวกาบปี่ใบเทศ รายละเอียดด้านในตัวลายเป็นลายใบเทศ ในรูปทรงบัวหงาย อยู่ในชั้นปี่ ชั้นยอดพระโกศ ชั้นที่ 2 เป็นลายประจำยามก้านต่อใบเทศ รายละเอียดด้านในเป็นลายใบเทศอยู่ในชั้นบัวแก้ว เหนือขึ้นไปประดับด้วยลายกระจังตาอ้อย ชั้นที่ 3 เป็นลายบัวกลุ่มใบเทศ รายละเอียดด้านในเป็นลายใบเทศอยู่ในชั้นบัวกลุ่มมีจำนวนชั้นบัวกลุ่มอยู่ทั้งหมด 3 ระดับ ทำเป็นรูปทรงกลีบบัวปลายลายสลักคล้ายยอดปลายกนก ลักษณะกลีบลายแต่ละกลีบแยกออกจากกันไม่เป็นชั้นเดียวกันเหมือนกับลักษณะลายบัวกลุ่มในพระโกศองค์อื่น ชั้นที่ 4 เป็นลายบัวกาบปี่ใบเทศ อยู่ในรูปทรงของปี่ยอด ส่วนรายละเอียดกลีบลายด้านในทำเป็นร่องลึกทรงกลมเพื่อประดับกระจุกเจียรไนหลังเบียรองพื้นด้วยสีฝุ่น (รองขับ) ด้านในกระเปาะตามสีของกระจุก มีสีแดง สีเขียว และสีขาว ประดับอยู่ในตัวลาย ดังภาพประกอบที่ 72

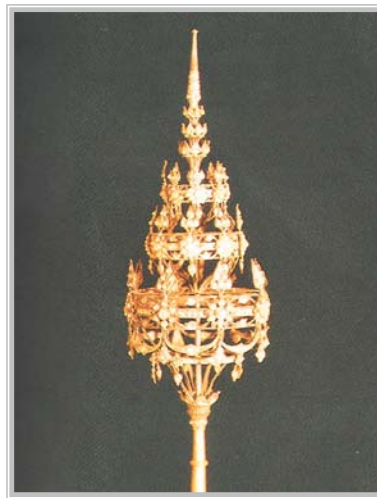

ภาพประกอบ 72 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

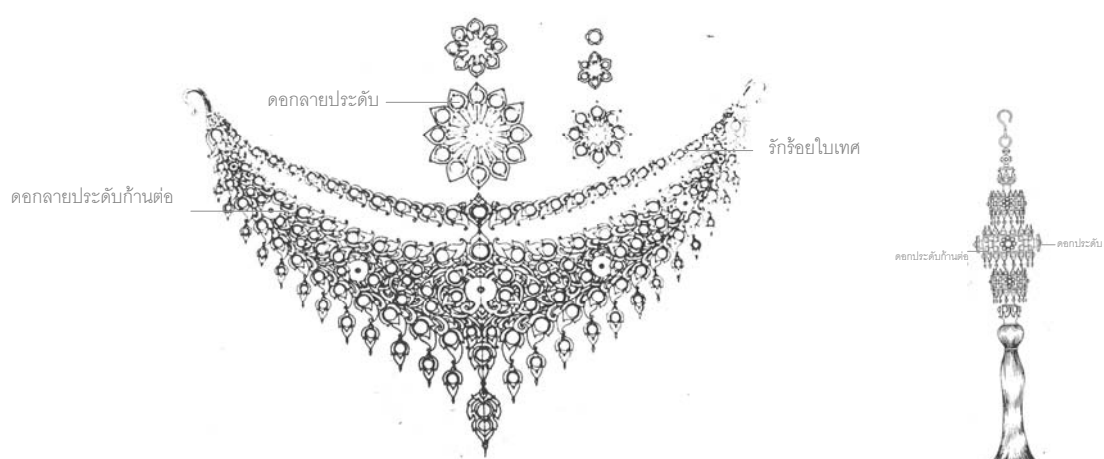
2.1.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ

1. พุ่มข้าวบิณฑ์ทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1) ตัวลายพุ่มข้าวบิณฑ์ทำเป็นตัวลายประจำยามใบเทศก้านต่ออยู่ในรูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แบ่งแยกออกเป็น 3 ชั้น ในแต่ละชั้นด้านล่างทำเป็นลายเฟืองประดับร้อยเกี่ยวระหว่างลายประจำยามรายละเอียดตัวลายด้านในทำเป็นรูปทรงกระเปาะทรงกลมประดับด้วยกระจกเจียรไนเหลี่ยมลูกโลก ตลอดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ชั้นยอดลายทำเป็นลวดลายบัวหงาย 3 ชั้น ประดับยอดพุ่มข้าวบิณฑ์ ตัวกลีบลายด้านในมีความแตกต่างกับลักษณะลายพุ่มข้าวบิณฑ์รัชกาลที่ 5 กล่าวคือ ตัวกลีบลายเป็นงานสลักคุณทำให้ตัวลายมีระนาบและมิติของตัวลายมากยิ่งขึ้น ดังภาพประกอบที่ 73

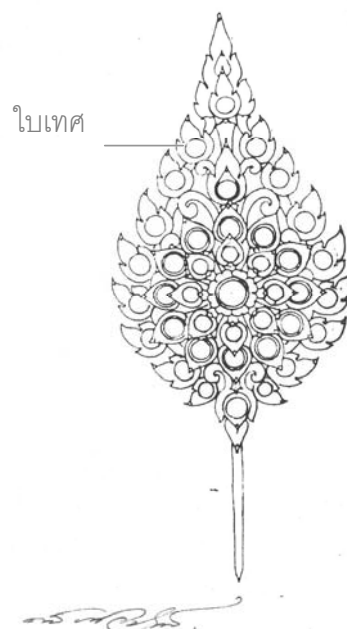
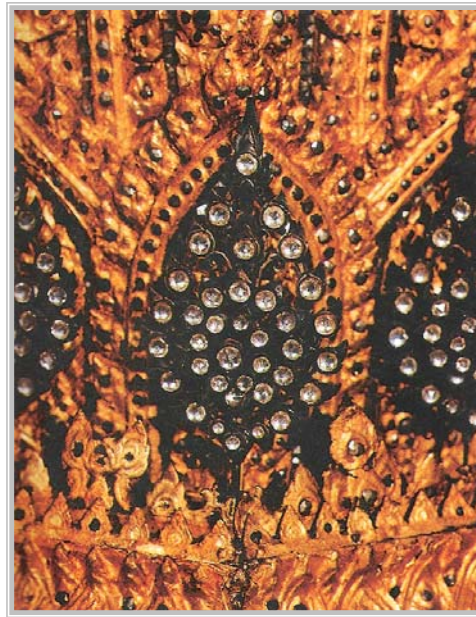
ภาพประกอบ 73 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2. เฟืองประดับและภูประดับทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1) ลายเฟืองประดับทำเป็นลวดลายดาวประดับทรงกลมก้านต่อด้วยดาวประดับรูปทรงเล็กกว่าคั่นลาย กลีบตัวลายกระเปาะสลักดูให้เกิดมิติและระนาบ สลักดูนกระเปาะให้เข้ากับรูปทรงกระจกเจียรไนเหลี่ยมลูกโลก ลวดลายดาวประดับก้านต่อดูอยู่ในรูปทรงเฟืองประดับ ลายภูประดับตรงมุมชั้นฝาพระโกศทั้งแปดเหลี่ยมทำเป็นลวดลายดาวประดับรูปทรงกลมปักอยู่ตรงมุม เพื่อห้อยเฟืองประดับและภูประดับ ส่วนภูประดับแบ่งเป็น 3 ชั้น ในแต่ละชั้นคั่นเป็นลายประจายามก้านต่อ รายละเอียดตัวลายทำเป็นกระเปาะรูปทรงกลมประดับกระจกเจียรไนเช่นเดียวกับเฟืองประดับ ส่วนภูประดับทำเป็นโลหะเงินริดแผ่นบางตัดออกเป็นเส้นๆ มัดรวมกันเป็นกลุ่ม ดังภาพประกอบที่ 74

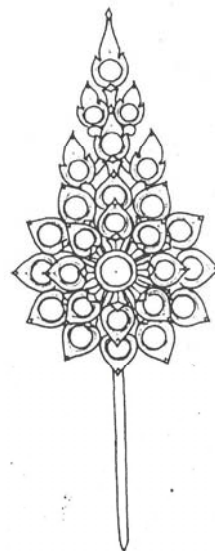
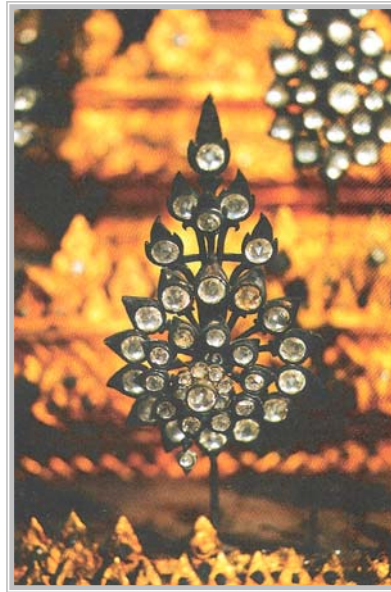
ภาพประกอบ 74 เครื่องประกอบเฟืองประดับองค์พระโกศทองโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

3. ดอกไม้ไหวประดับเอวพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1) ลวดลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ รายละเอียดดลยด้านในกลีบสลักดูแผ่นโลหะเงินให้มีระนาบและมิติ ดุนกระเปาะทรงกลมเพื่อประดับกระจกเจียรไนเหลี่ยมลูกโลก ชิ้นงานประดับเอวพระโกศทับซ้อนกันอยู่ 3 ชั้น มีแกนยึดตรงกลาง ตรงก้านลายที่เสียบประดับขอบเอวพระโกศทำสปริงเพื่อให้ชิ้นงานสั่นไหว ดังภาพประกอบที่ 75

ภาพประกอบ 75 ดอกไม้ไหวประดับองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

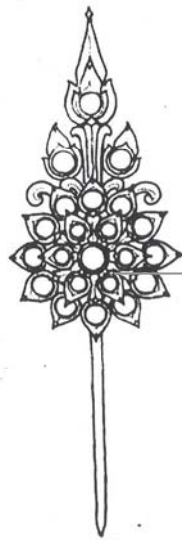
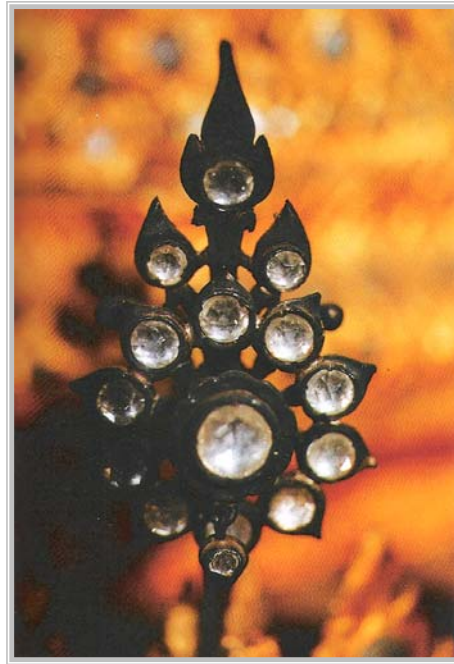
4. ดอกไม้ไหวประดับฝัพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1) ลวดลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ฐานทรงกลมมีขนาดตัวลายเล็กกว่าดอกไม้ไหวประดับเฮอร์มึร์พระโกศ รายละเอียดลายด้านในกลีบขึ้นรูปกระเปาะทรงกลมเพื่อประดับกระจกเจียรไนเหลี่ยมลูกโลก ชิ้นงานประดับฝัพระโกศทับซ้อนกันอยู่ 2 ชั้น มีแกนยึดตรงกลาง ตรงก้านลายที่เสียบประดับขอบฝัพระโกศทำสปริงเพื่อให้ชิ้นงานสั่นไหว ดังภาพประกอบที่ 76

ภาพประกอบ 76 ดอกไม้ไหวประดับฝัพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

5. ดอกไม้ไหวประดับฝาทองใหญ่ (รัชกาลที่1) แถวบน ลวดลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ฐานทรงกลมมีขนาดตัวลายเล็กกว่าดอกไม้ไหวประดับฝาทองพระโกศ รายละเอียดลายด้านในกลีบขึ้นรูปกระเปาะทรงกลมเพื่อประดับกระจกเจียรไนเหลี่ยมลูกโลก ชิ้นงานประดับฝาทองบนพระโกศทับซ้อนกันอยู่ 2 ชั้น มีแกนยึดตรงกลาง ตรงก้านลายที่เสียบประดับขอบฝาทองบนพระโกศทำสปริงเพื่อให้ชิ้นงานสั่นไหว ดังภาพประกอบที่ 77

ดอกลายประดับ

ภาพประกอบ 77

ภาพประกอบ 77 ดอกไม้ไหวประดับฝาทองพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1) แถวบน
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.2 พระโกศกุดั่นใหญ่ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1)

พระโกศกุดั่นใหญ่ทำด้วยไม้แกะสลักลวดลาย ทรง 8 เหลี่ยม ฝายอดทรงมณฑปปิดทองล่องชาดประดับ กระจกสีสร้างใน ร.1 สำหรับพระราชทาน ทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้า สมเด็จพระบรมวงศ์ ผู้ใหญ่ทรงกรมชั้นกรมพระหรือสมเด็จพระยามหาสมณะ หรือสมเด็จพระสังฆราช ในการศึกษาโครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศกุดั่นใหญ่ จะมีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้น ลักษณะโครงสร้างและรูปแบบลวดลายโกศแปดเหลี่ยม ดังนี้ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี : ออนไลน์)

2.2.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.1.1 ชั้นฐานพระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.1.2 ชั้นองค์พระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.1.3 ชั้นฝาพระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.1.4 ชั้นยอดพระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.2 ลวดลายประดับพระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศกุดั่นใหญ่

รูปแบบรูปทรงพระโกศกุดั่นใหญ่ มีรูปทรงแปดเหลี่ยม เช่นเดียวกับพระโกศทองใหญ่ พระโกศทองน้อย และพระโกศทองเล็ก มีความแตกต่างตรงชั้นฝาพระโกศ รูปทรงฝาพระโกศเป็นรูปทรงแปดเหลี่ยม รูปแบบเครื่องยอดปราสาทในงานสถาปัตยกรรมไทย รูปแบบเครื่องยอดปราสาทมีการประดับบันแถลง, ชุ่มรังไก่อ และนาคปักเช่นเดียวกัน รูปแบบพระโกศจึงเปรียบเสมือนการจำลององค์ปราสาทในงานสถาปัตยกรรม มาประยุกต์เป็นพระโกศ รูปแบบชั้นฝาพระโกศมีรูปทรงเป็นทรงมณฑปซึ่งเป็นรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมไทย รูปทรงมณฑปจะพบอยู่ตามหอมณฑปที่ประดิษฐานสิ่งสำคัญทางพุทธศาสนา ที่ปรากฏหลักฐานเด่นชัดและคงคุณค่าในงานสถาปัตยกรรม เช่น วัดพระพุทธบาทจังหวัดสระบุรี รูปทรงมณฑปมีเอกลักษณ์ในด้านศิลปะไทยได้งดงาม รูปแบบการสร้างหอมณฑปนี้จึงเป็นต้นแบบหรือรูปแบบหนึ่งที่ช่างในยุคหลังๆ นำมาใช้ประกอบในการสร้างงานสถาปัตยกรรมตามสถานที่ต่างๆ กันอย่างแพร่หลาย รูปแบบทรงมณฑปตามหลักฐานพบมีการสร้างมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแต่เครื่องยอดทำเป็นรูปทรงหลังคาจอมแหทรงแหลมเพียงเท่านั้น การประดับหลังคา

ทรงจอมแหให้วิจิตรพิสดารปรากฏในศิลปะอยุธยา การสืบทอดการทำยอดหลังคาทรงมณฑปจึงมีต้นแบบหรือแบบอย่างด้านศิลปะในยุคหลังๆ จึงมีต้นแบบมาจากศิลปะสมัยอยุธยาแทบทั้งสิ้น

ความแตกต่างของชั้นฝาพระโกศกุดั่นใหญ่ทรงยอดปราสาทมณฑปมีความแตกต่างจากรูปทรงมณฑปโดยทั่วไป กล่าวคือรูปทรงยอดปราสาทมีฐานฐานรูปทรงแปดเหลี่ยม ตามลักษณะโครงสร้างพระโกศ เนื่องจากฐานฐานทรงมณฑปโดยทั่วไปจะมีรูปทรงสี่เหลี่ยมแทบทั้งสิ้น การใช้รูปทรงยอดปราสาทมณฑปฐานฐานแปดเหลี่ยมจึงเป็นเอกลักษณ์ที่ทำมาโดยเฉพาะในการจัดสร้างพระโกศเพียงเท่านั้นการใช้รูปทรงแปดเหลี่ยมชั้นเครื่องยอดเป็นทรงมณฑปจึงไม่ปรากฏพบในงานสถาปัตยกรรมไทยในด้านใดๆ รูปแบบโครงสร้างพระโกศแบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงลำดับจากฐานพระโกศถึงชั้นยอดพระโกศได้ ดังนี้

2.2.1.1 ฐานฐานพระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.1.2 ชั้นองค์พระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.1.3 ชั้นฝาพระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.1.4 ชั้นยอดพระโกศกุดั่นใหญ่

รูปแบบการแยกพระโกศในการประกอบองค์พระโกศมีลักษณะเช่นเดียวกันกับองค์พระโกศองค์อื่นๆ กล่าวคือ ฐานฐานและชั้นองค์พระโกศ แยกออกเป็น 2 ส่วน ประกอบกัน ชั้นฝาพระโกศและชั้นยอดทำโครงสร้างมีส่วนเดียว ใช้วางประกอบชั้นองค์พระโกศ ส่วนยอดจะปักบนฝาพระโกศในช่องไม้ตรงแกนกลางฝาพระโกศด้านบน ดังภาพประกอบ

ดังภาพประกอบ 78 – 80

ชั้นยอดพระโกศ

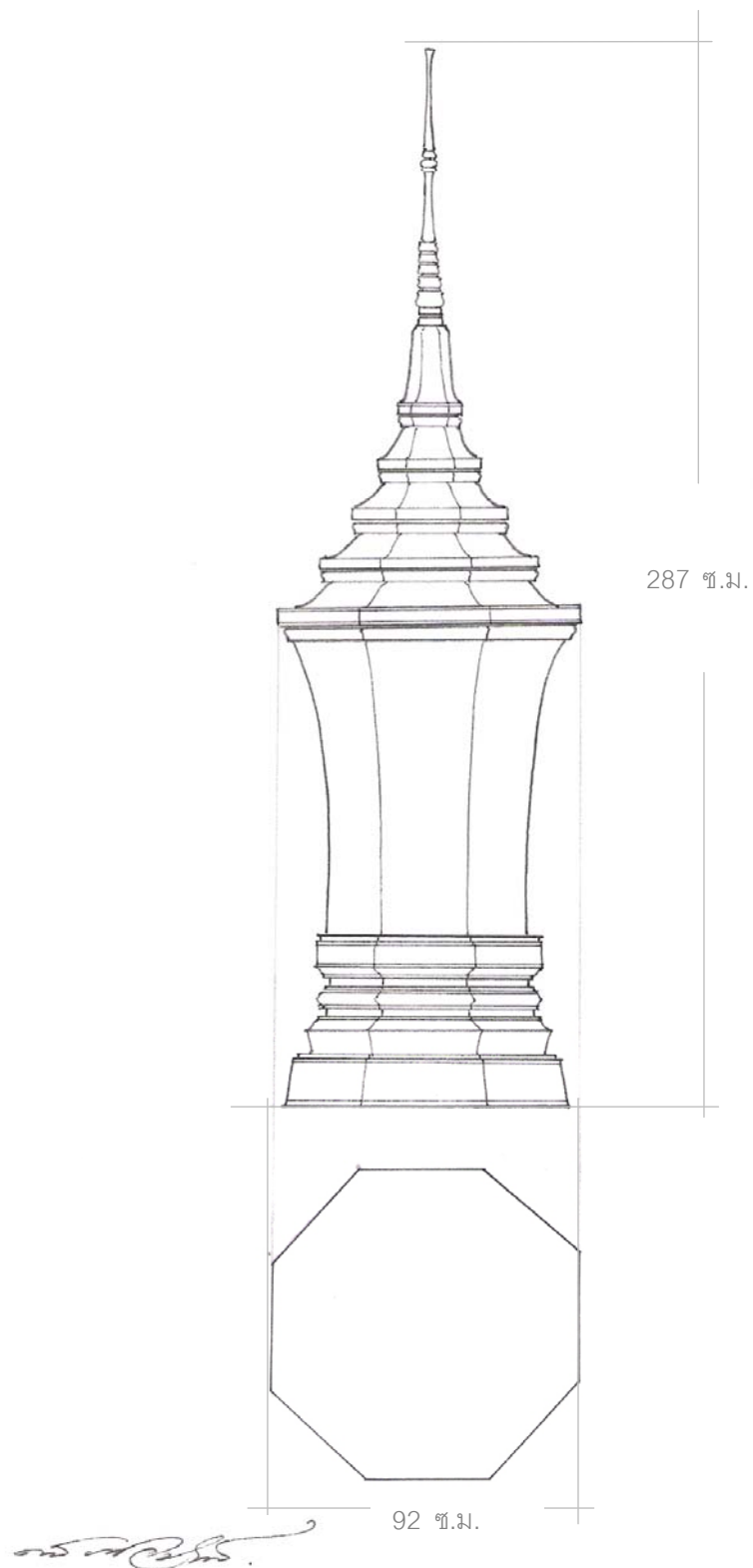
ชั้นฝาพระโกศ

ชั้นองค์พระโกศ

ชั้นฐานพระโกศ

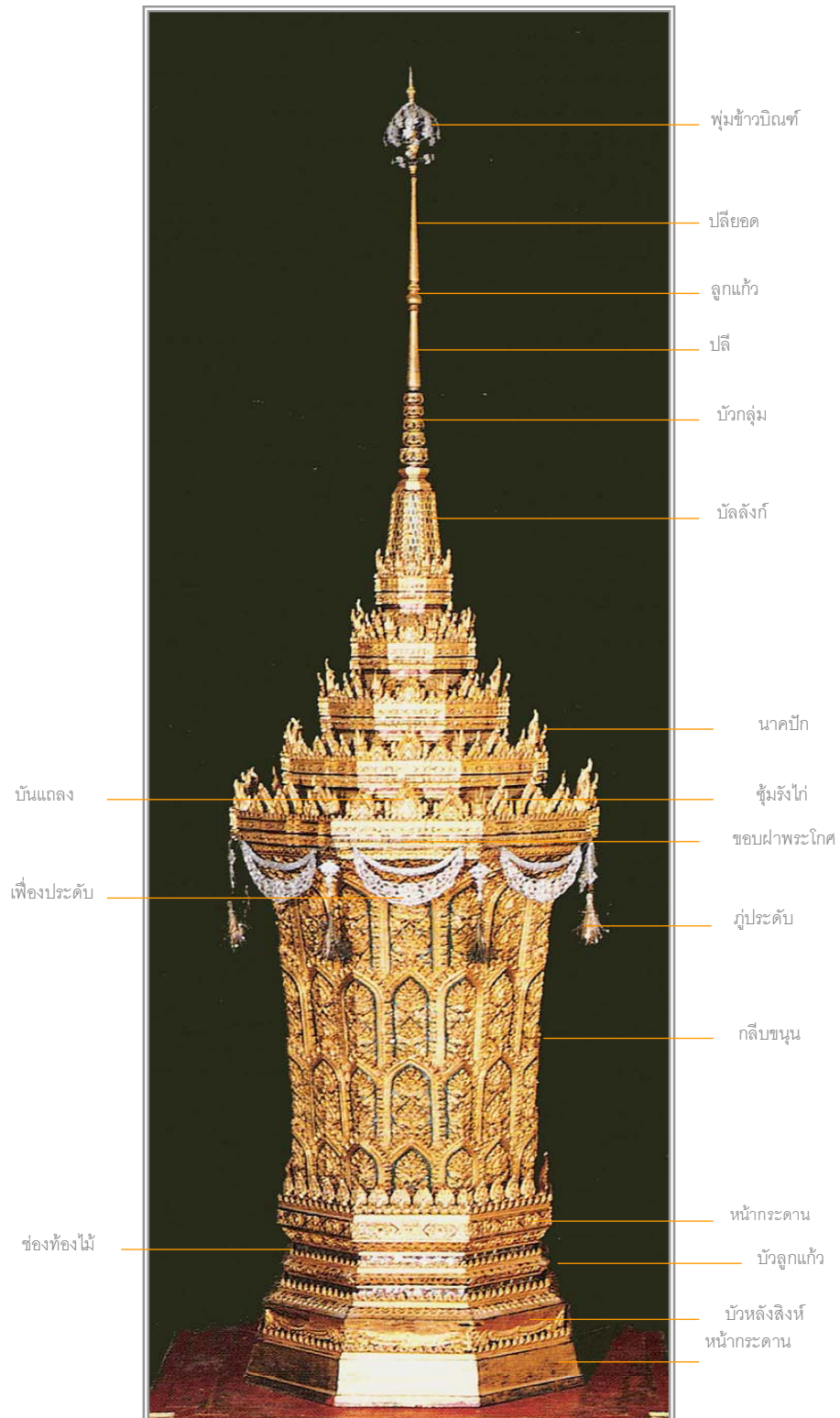
ภาพประกอบ 78 ลักษณะโครงสร้างพระโกศกุดั่นใหญ่

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :26.

ภาพประกอบ 79 โครงสร้างรูปทรงพระโกศกุดั่นใหญ่

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

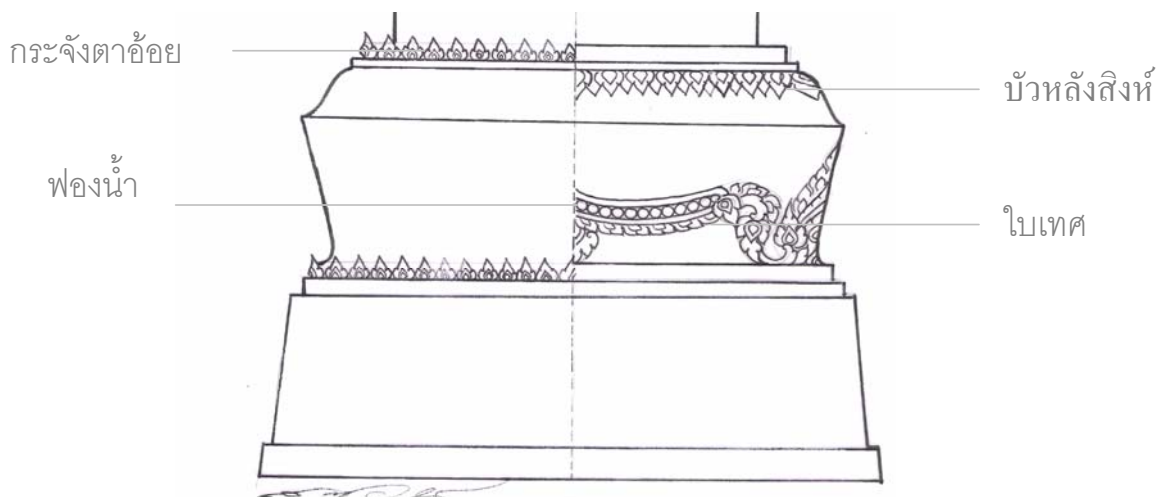
ภาพประกอบ 80 ลวดลายประดับพระโกศกุดั่นใหญ่

ที่มา : กรมพระสมมตอมรินทร์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :26.

2.2.2 ลวดลายประดับพระโกศพระโกศกุดั่นใหญ่

2.2.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศกุดั่นใหญ่

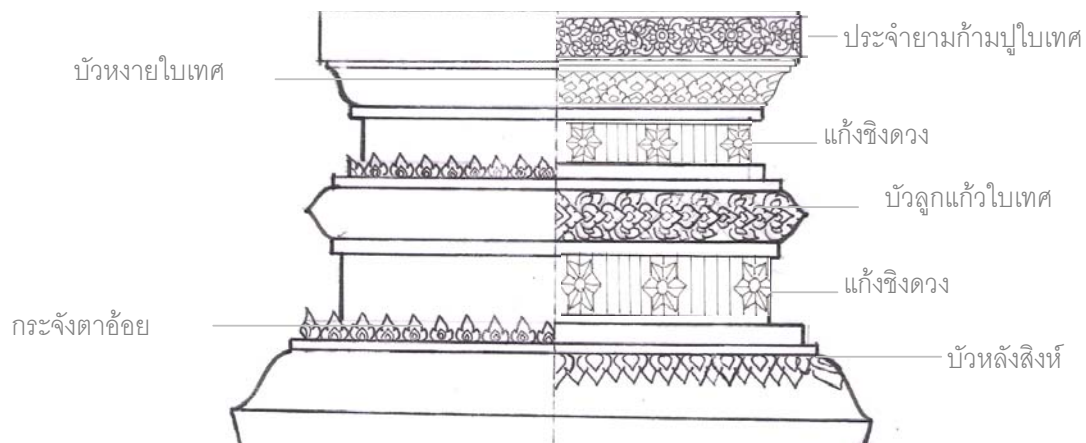
1. ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 1) ชั้นลายหน้ากระดานขององค์พระโกศกุดั่นใหญ่ไม่ปรากฏว่ามีลวดลายลักษณะจะเป็นพื้นที่ระนาบเกลี้ยงๆ ชั้นที่ 2 ลายฐานสิงห์มีลายประดับตรงกาบฐานสิงห์ประดับด้วยลายใบเทศ ท้องสิงห์ประดับด้วยลายฟองน้ำ รายละเอียดดกลีบลายด้านในทำเป็นร่องลึกทรงกลมประดับกระเจี๊ยบขาว ฐานสิงห์ด้านบนประดับด้วยลายบัวหลังสิงห์ลักษณะพิเศษคือ ปลายลายกลีบบัวจะไม่ชนขอบลาย จะมีพื้นที่ช่องว่างเหลืออยู่ พื้นที่ช่องว่างระหว่างชั้นหน้ากระดานกับลายท้องสิงห์ประดับกระเจี๊ยบแดงกับสีขาวยังเป็นลายแก้วชิงดวง เส้นขอบลายด้านบนประดับด้วยลายกระจังตาอ้อย ดังภาพ 81

ภาพประกอบ 81 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 1)

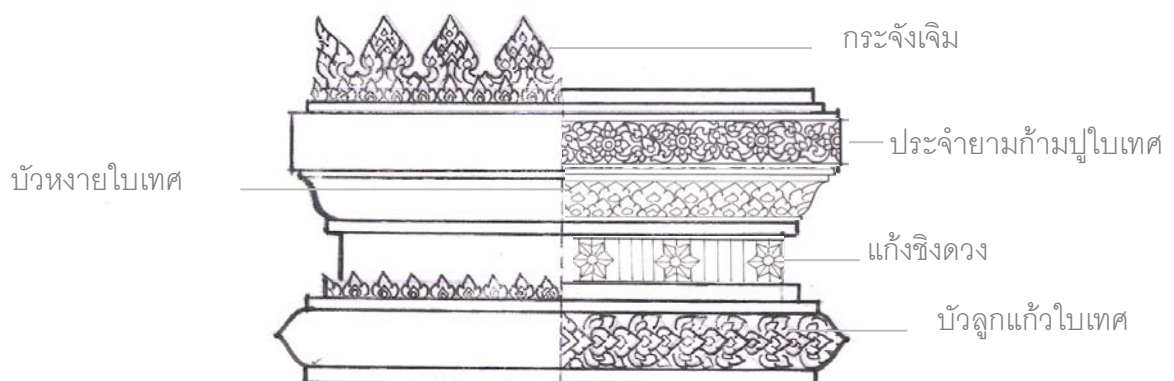
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2. ลวดลายประดับชั้นฐาน (ลำดับที่ 2) ด้านในตัวลายช่องท้องไม้ประดับด้วยลายแก้วชิงดวงเป็นกระจกลีขาวกับสีแดง ชั้นบัวแก้วประดับด้วยลายบัวลูกแก้วใบเทศ กลีบลายด้านในทำเป็นร่องลึกประดับกระจกลีขาว พื้นที่ช่องท้องไม้ประดับด้วยลายแก้วชิงดวงสีขาวกับสีแดง ด้านบนสุดประดับด้วยลายบัวหงายใบเทศ รายละเอียดด้านในทำเป็นร่องลึกประดับกระจกลีขาว ดังภาพ 82

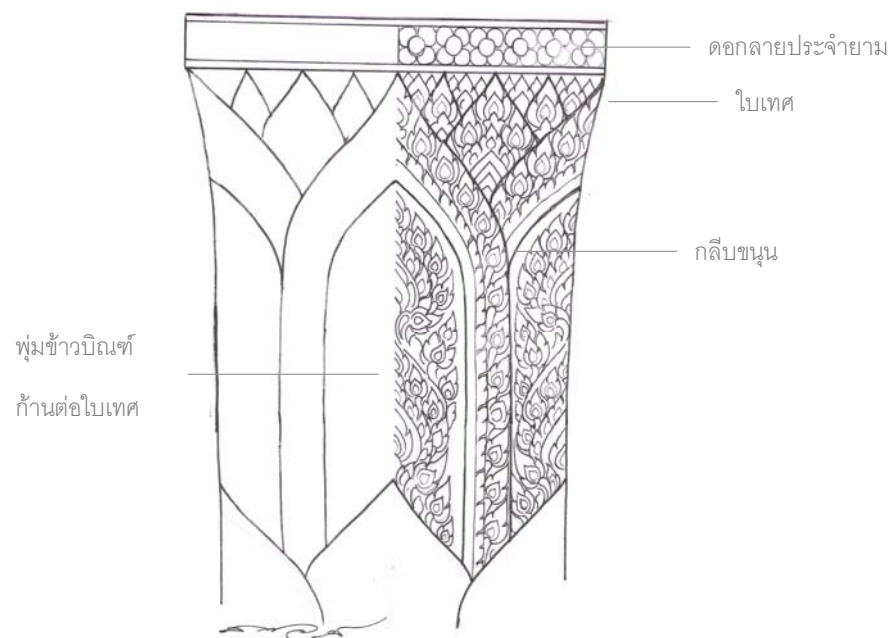
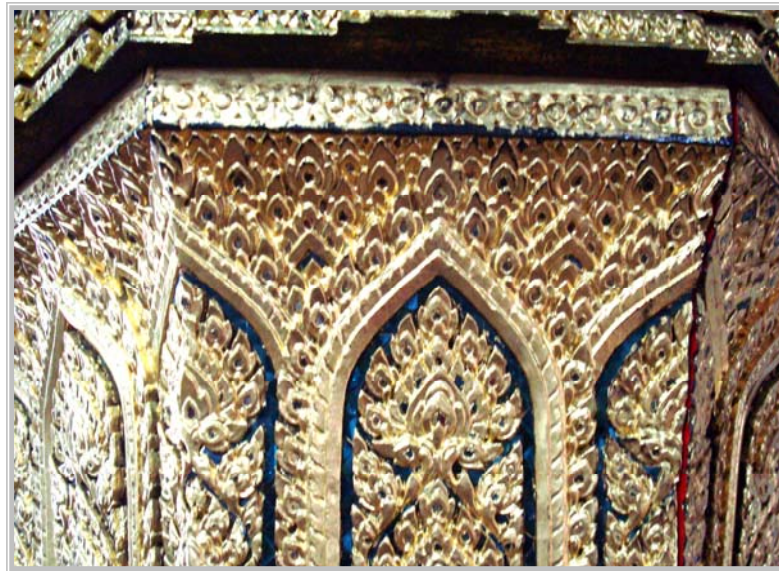
ภาพประกอบ 82 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 2)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

3. ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 3) ประกอบด้วย ลายประจำยาม ก้ามปูใบเทศ รายละเอียดลายด้านในประดับด้วยกระจกลีขาวตรงกลางลายประจำยามประดับด้วยกระจกลีแดง พื้นที่ช่องไฟลายถูกปักก้ามปูประดับกระจกลีแดง เส้นขอบลายด้านบนประดับด้วยกระจกลีขาวและกระจกลีแดง เรียงตามลำดับ กลับลายด้านในประดับด้วยกระจกลีขาว ดังภาพ 83

ภาพประกอบ 83 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 3)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

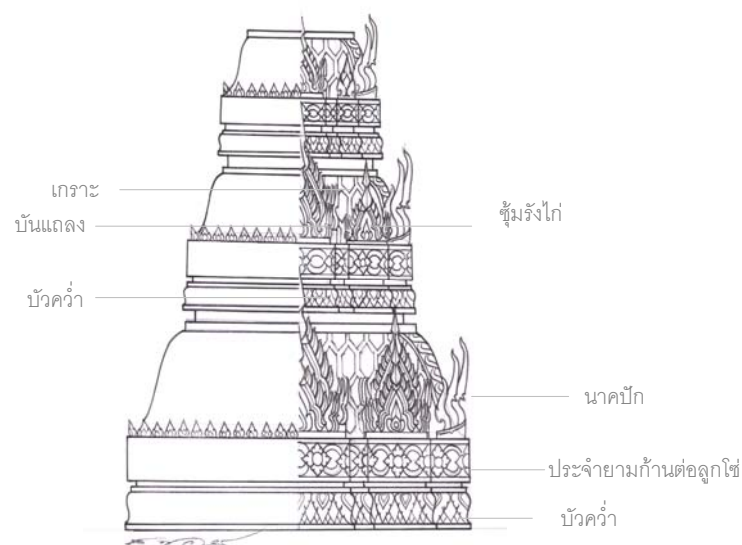
2.2.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศกุดั่นใหญ่ ประดับด้วยลายกลีบขนุนซ้อนกัน 4 ชั้น ภายในลายกลีบขนุนประดับด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านต่อใบเทศ ปลายลายกลีบขนุนประดับด้วยลายใบเทศ รายละเอียดลายด้านในทำร่องลึกประดับกระจกสีขาว พื้นที่ช่องไฟระหว่างลายพุ่มข้าวบิณฑ์กับขอบลายประดับด้วยกระจกสีน้ำเงิน ขอบลายด้านบนชั้นองค์พระโกศประดับด้วยดอกลายประจำยาม ดังภาพ 84

ภาพประกอบ 84 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศกุดั่นใหญ่
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.2.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศกุดั่นใหญ่

1. ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 1) ประดับด้วยลายประจำยามก้านต่อลูกโซ่ ด้านล่างลายหน้ากระดาน ชั้นขอบฝาด้านล่างประดับลวดลายบัวคว่ำเหนือลายหน้ากระดานประดับโครงสร้างลายบันแถลง 2 ชั้น และโครงสร้างลายขุมรังไก่ 2 ชั้น ด้านข้างตรงมุมเหลี่ยมประดับด้วยลายนาคปักมีรูปทรงคล้ายกับช่อระกาในงานสถาปัตยกรรมไทย ตรงขอบเหลี่ยมประดับด้วยลายบัวคว่ำ พื้นที่ช่องลายหลังคาประดับด้วยลายเกราะ ตั้งขอบตรงกลางทำเป็นร่องลึกประดับกระจกลีน้ำเงิน ลำดับการประดับลวดลายชั้นหลังคาฝาพระโกศลำดับที่ 1 จะมีการประดับลวดลายเช่นนี้ 3 ชั้น ระหว่างช่องท้องไม้ชั้นหลังคา กับลายบัวคว่ำชั้นต่อหลังคาลำดับต่อไปจะประดับลายท้องไม้ด้วยกระจกลีแดงทุกชั้น ดังภาพ 85

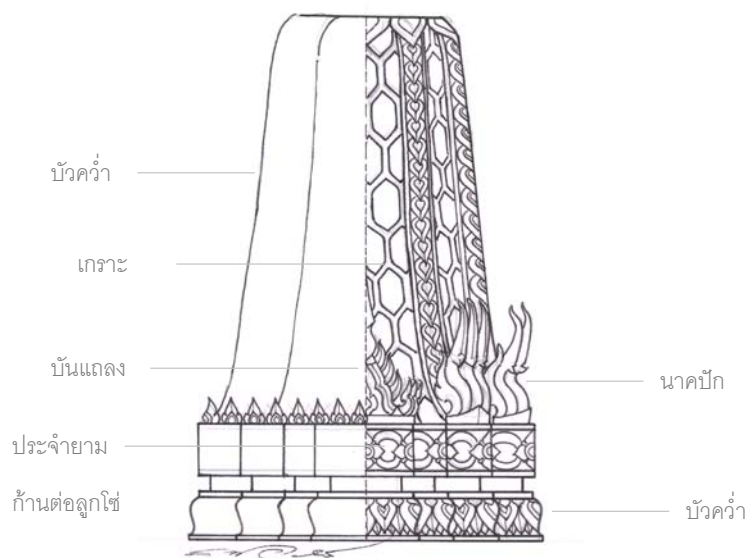

ภาพประกอบ 85 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 1)

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

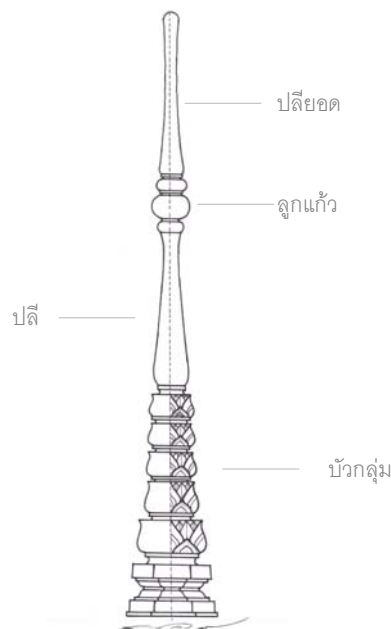
2.3.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 2) ประกอบด้วยลายประจำยามก้านต่อลูกโซ่ พื้นี่ด้านล่างลายหน้ากระดานประดับด้วยลายบัวคว่ำ ช่องท้องไม้คั่นระหว่างลายหน้ากระดานและลายบัวคว่ำประดับกระจกสีแดงเป็นลายข้าวหลามตัด เหนือลายหน้ากระดานด้านบนก่อนถึงชั้นบัลลังก์ประดับโครงลายด้วยซุ้มบันแถลงตรงขอบลายประดับด้วยโครงลายนาคปัก ตรงสันขอบลายระหว่างเหลี่ยมทั้งแปดพาดด้วยลายรักร้อยจากล่างถึงบน ด้านบนชั้นบัลลังก์ประดับด้วยลายบัวคว่ำพื้นหลังคาชั้นบัลลังก์ เป็นลายเกราะตั้งขอบตรงกลางเป็นร่องลึกประดับกระจกสีน้ำเงิน ดังภาพ

86

ภาพประกอบ 86 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศกุดั่นใหญ่ (ลำดับที่ 2)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.3.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศกุดั่น ท้องไม้ระหว่างบัวกลุ่มประดับด้วยกระจกลี
แดง ชั้นบัวกลุ่มกลีบลายเป็นลักษณะลายบัวกลุ่มวางซ้อนต่อเนื่องกัน มี 5 ชั้น เหนือจากชั้นบัวกลุ่มเป็น
ชั้นปลีไม่ปรากฏลวดลาย ที่อยู่ในชั้นปลียอดก็ไม่ปรากฏว่ามีลวดลายประดับ ดังภาพ 87

ภาพประกอบ 87 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศกุดั่นใหญ่
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.3 พระโกศกุดั่นน้อย (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1)

มีตำนานว่าเป็นของทำในรัชกาลที่ 1 อีกองค์หนึ่ง ตำนานว่าทำพร้อมกันกับพระโกศกุดั่นใหญ่ อาจจะเป็นตัวแทนเสียแล้วก็ได้ ดูทำนองลายในกาบไม่ค่อยเทียมกันเหมือนกัน พระโกศทั้งสององค์นี้เกียรติยศใช้ต่างกัน ทุกวันนี้ถือว่าพระโกศกุดั่นใหญ่เกียรติยศสูงกว่าพระโกศกุดั่นน้อย และพระโกศกุดั่นน้อย กรมหมื่นปราบปรปักษ์ได้ทรงสร้างเพิ่มขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ 5 อีกองค์หนึ่ง

พระโกศกุดั่นน้อยทำด้วยไม้แกะสลักลวดลาย ทรง 8 เหลี่ยม ฝายอดทรงมณฑปปิดทองประดับกระจกสีสร้างในสมัย ร.1 สำหรับทรงพระศพ พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ทรงกรม หรือผู้สำเร็จราชการ และ ศพเจ้าจอมมารดาที่ธิดาเป็นพระอัครมเหสี ข้าราชการ ที่ได้รับพระราชทานตราคุณนาคหรือคุณพระ และ ที่ดำรงตำแหน่งหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในการศึกษาโครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศกุดั่นน้อย จะมีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้น (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: ออนไลน์) ดังนี้

2.3.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศกุดั่นน้อย

2.3.1.1 ชั้นฐานพระโกศกุดั่นน้อย

2.3.1.2 ชั้นองค์พระโกศกุดั่นน้อย

2.3.1.3 ชั้นฝาพระโกศกุดั่นน้อย

2.3.1.4 ชั้นยอดพระโกศกุดั่นน้อย

2.3.2 ลวดลายประดับพระโกศกุดั่นใหญ่

2.3.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศกุดั่น

2.3.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศกุดั่น

2.3.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศกุดั่น

2.3.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศกุดั่น

2.3.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศกุดั่น

2.3.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศกุดั่นน้อย

รูปแบบรูปทรงพระโกศกุดั่นน้อย มีรูปทรงแปดเหลี่ยม ชั้นฝาพระโกศมีรูปทรงเป็นเครื่องยอดปราสาทเช่นเดียวกับยอดปราสาททรงมณฑปในสถาปัตยกรรมไทย สันฐานรูปทรงพระโกศเป็นทรงแปดเหลี่ยมหลังคาเป็นเครื่องยอดแบบยอดปราสาท การตกแต่งรายละเอียดลวดลายพระโกศกุดั่นน้อยมีลักษณะคล้ายกับพระโกศกุดั่นใหญ่ แตกต่างกันตรงรายละเอียดลวดลายที่ประดับมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย และสีของกระจกที่ใช้ในการประดับตกแต่งมีสีแตกต่างกัน เมื่อเปรียบเทียบกับพระโกศกุดั่นใหญ่นอกจากขนาด และสัดส่วนที่สามารถมองเห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจนแล้ว คือการประดับกระจกสีของพระโกศกุดั่นน้อยมักนิยมใช้ลายข้าวหลามตัดมาประดับในส่วนยอดฝาพระโกศส่วนหลังคาแตกต่างจากพระโกศกุดั่นใหญ่ จะใช้วิธีการแกะไม้เป็นลวดลายแกะตั้ง

ขอบ ตรงด้านในลวดลายประดับกระจกสี เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันจึงเห็นถึงความแตกต่างกันอย่างชัดเจนในเรื่องการประดับลวดลาย นอกจากนี้แล้วการประดับลวดลายในชั้นฝายังคงนำเอารูปแบบโครงสร้างการประดับตกแต่งลวดลายเครื่องยอดปราสาททรงมณฑปมาใช้เช่นเดียวกับพระโกศกุดั่นใหญ่ มีการประดับตกแต่งด้วยไม้แกะสลักเป็นเครื่องยอด ชุ่มบันแถลง ชุ่มรังไก่อ และนาคปัก ตรงขอบมุมเหลี่ยมลดหลั่นตามชั้นต่างๆ ของชั้นฝา การจัดวางการประดับเครื่องยอดบนฝาพระโกศมีความงดงามเช่นเดียวกันกับเครื่องยอดปราสาททรงมณฑปโดยทั่วไป นอกเหนือจากนี้แล้ว การประกอบองค์พระโกศยังคงแยกส่วนขององค์พระโกศในแต่ละชั้นเป็น 2 ส่วน เมื่อนำมาประกอบกับพระโกศบรรจุมะศุภด้านใน องค์พระโกศกุดั่นน้อยจะอยู่ด้านนอกการประกอบพระโกศที่หุ้มพระโกศบรรจุมะศุภจึงใช้ตะขอเกี่ยวยึดระหว่างส่วนของพระโกศในแต่ละชั้นเช่นเดียวกันกับพระโกศองค์อื่นๆ โครงสร้างด้านในยังคงมีวัสดุแผ่นเหล็กเป็นแกนยึดทั่วไปตลอดองค์พระโกศ การแกะสลักไม้ในแต่ละชั้นใช้วิธีการเข้าไม้ด้วยการเข้าเดือยไม้ และสลักไม้ยึดโครงสร้างไม้ในแต่ละชั้นเช่นเดียวกันกับพระโกศองค์อื่นๆ รูปแบบโครงสร้างพระโกศแบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงตามลำดับจากฐานพระโกศถึงชั้นยอดพระโกศได้ ดังนี้

- 2.3.1.1 ชั้นฐานพระโกศกุดั่นน้อย
- 2.3.1.2 ชั้นองค์พระโกศกุดั่นน้อย
- 2.3.1.3 ชั้นฝาพระโกศกุดั่นน้อย
- 2.3.1.4 ชั้นยอดพระโกศกุดั่นน้อย

โครงสร้างรูปทรงและรูปแบบลวดลายพระโกศกุดั่นน้อย ดังภาพประกอบ 88-90

ชั้นยอดพระโกศ

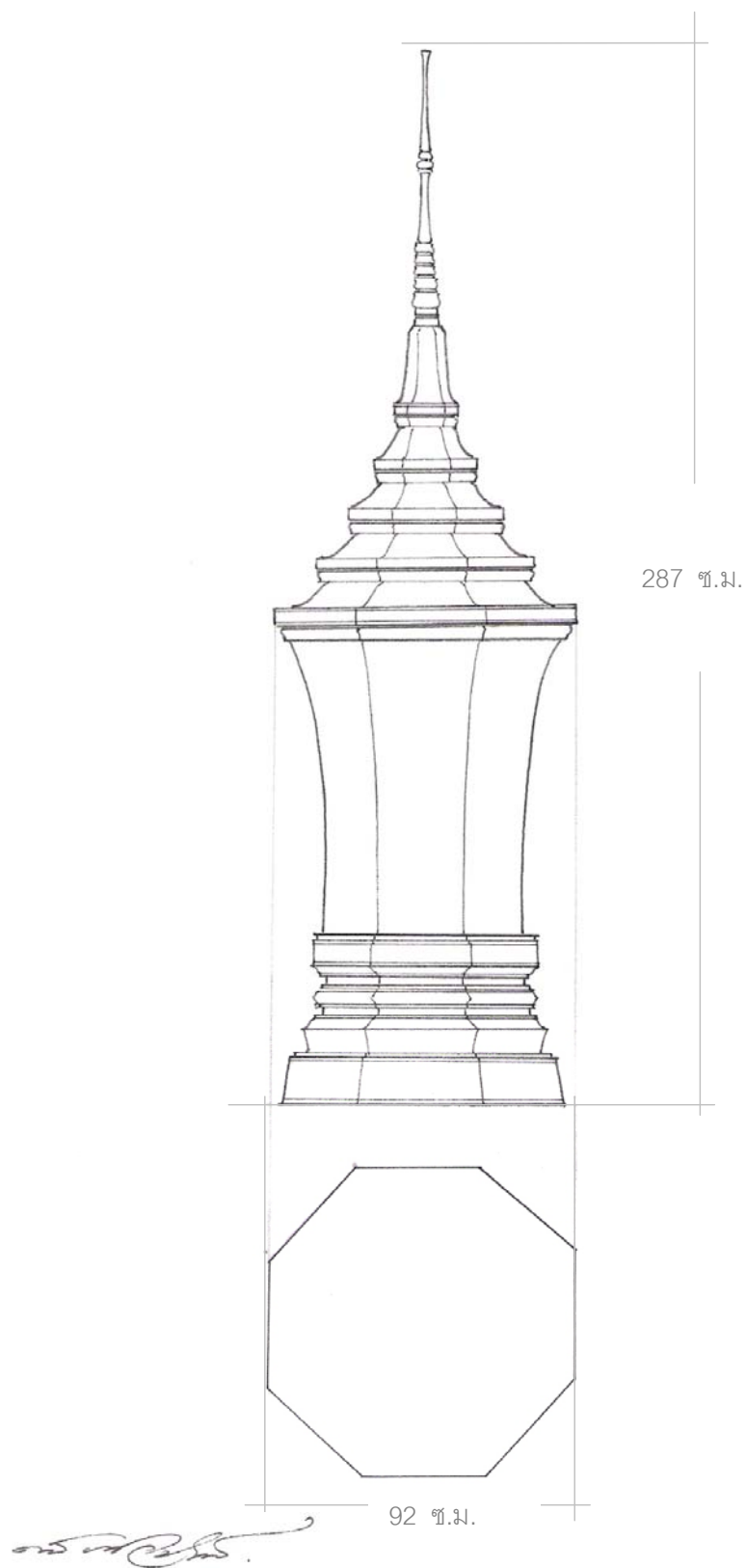
ชั้นฉัตรพระโกศ

ชั้นองค์พระโกศ

ชั้นฐานพระโกศ

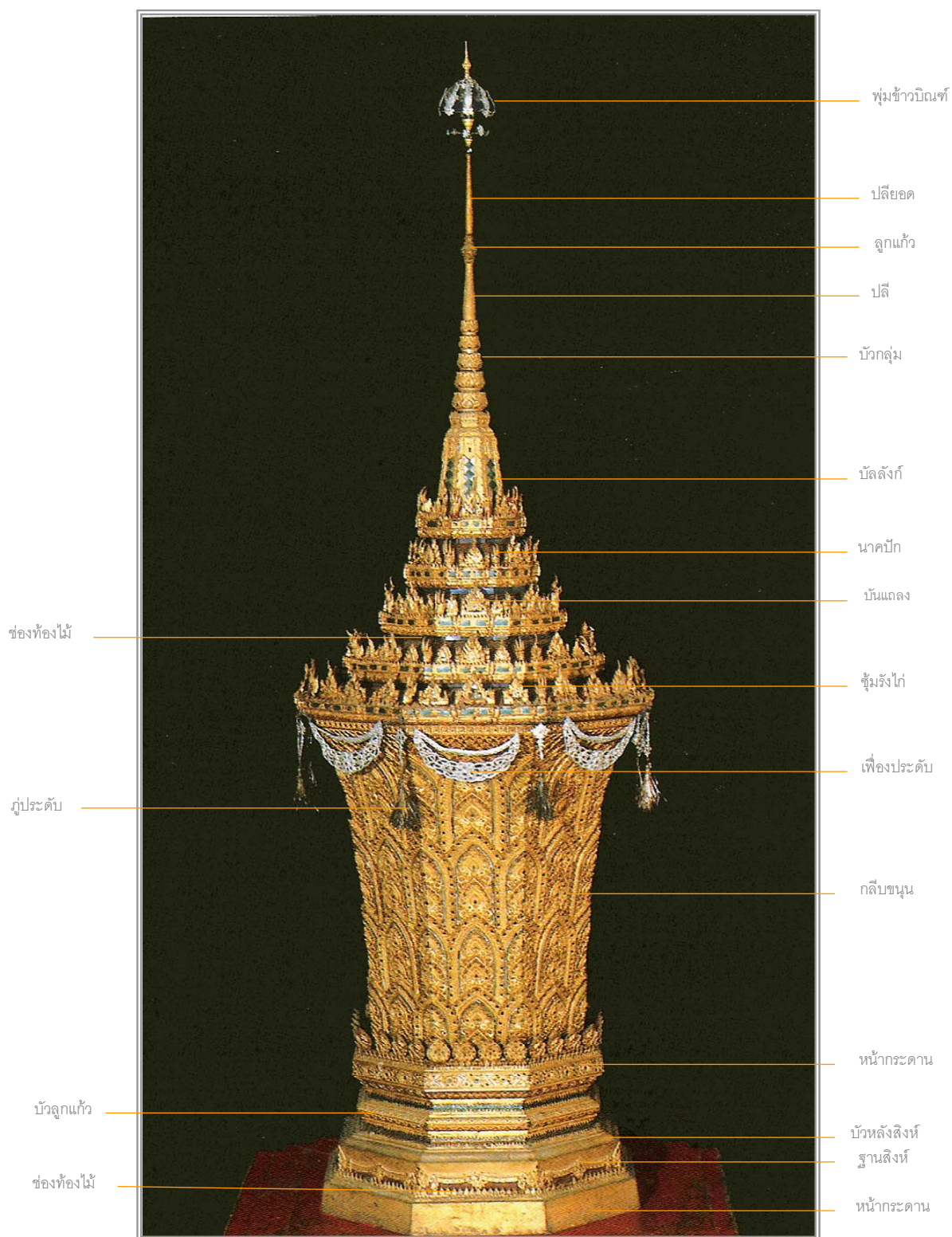
ภาพประกอบ 88 ลักษณะโครงสร้างพระโกศกุดั่นน้อย

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :27.

ภาพประกอบ 89 โครงสร้างรูปทรงพระโกศกุดั่นน้อย

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

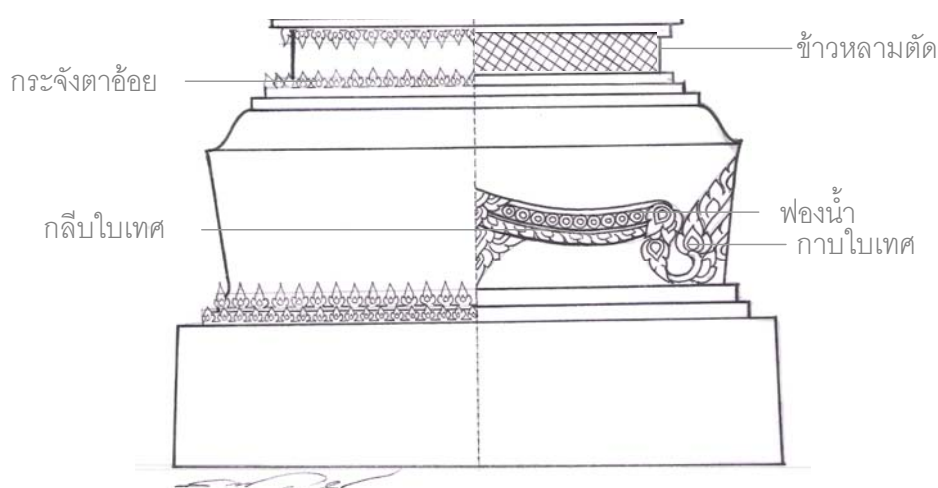
ภาพประกอบ 90 ลวดลายประดับพระโกศกุดั่นน้อย

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :27.

2.3.2 ลวดลายประดับพระโกศกุดั่นใหญ่

2.3.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศกุดั่น

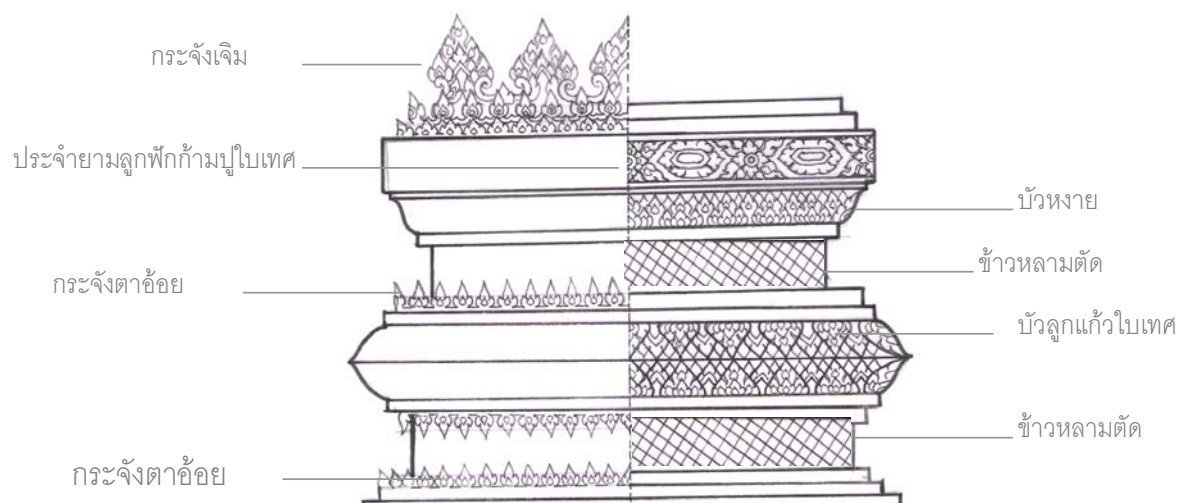
1. ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศ (ลำดับที่ 1) ลวดลายชั้นฐาน ชั้นลายหน้ากระดานขององค์พระโกศกุดั่นน้อยไม่ปรากฏว่ามีลวดลายลักษณะจะเป็นพื้นที่ระนาบเกลี้ยงๆ ชั้นที่ 2 ลายฐานสิงห์มีลายประดับตรงกาบฐานสิงห์ประดับด้วยลายกาบใบเทศ ท้องสิงห์ประดับด้วยลายกลีบใบเทศและลายฟองน้ำ รายละเอียดกลีบลายด้านในทำเป็นร่องลึกทรงกลมประดับกระจกลีขาว ชั้นฐานสิงห์ด้านบนไม่ปรากฏว่ามีลวดลายเป็นรูปทรงลายบัวคว่ำมีเฉพาะโครงสร้าง พื้นที่ช่องว่างระหว่างชั้นหน้ากระดานกับลายท้องสิงห์ประดับกระจกลีแดง เส้นขอบลายด้านบนประดับด้วยลายกระจงตาอ้อย ดังภาพ 91

ภาพประกอบ 91 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 1)

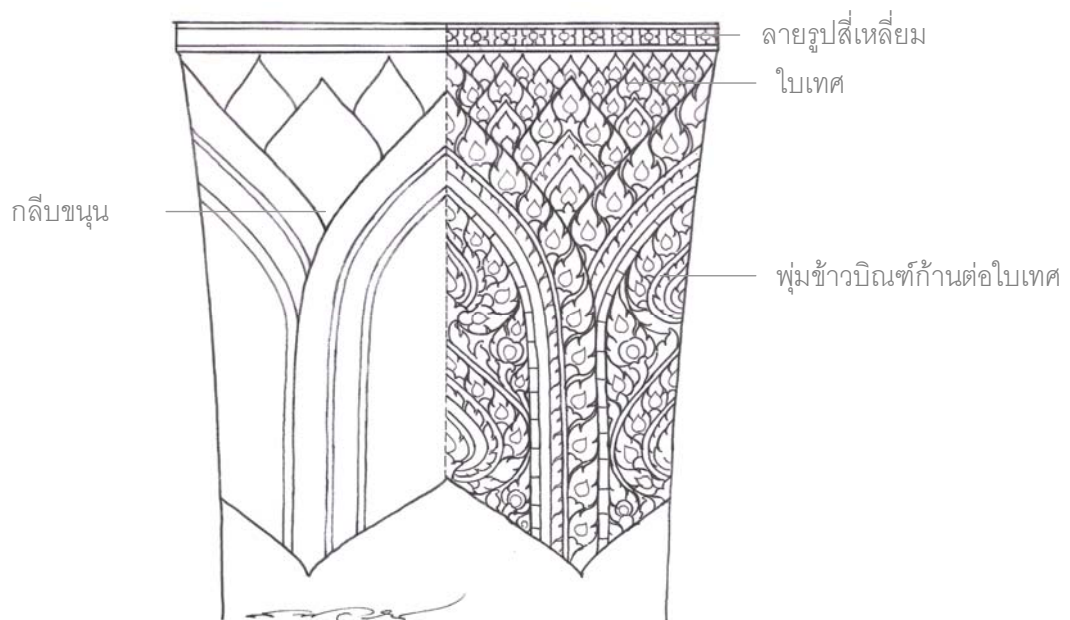
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2. ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 2) ประกอบด้วย ลายประจำยาม ลูกฟักแก้วมุกุใบเทศ รายละเอียดลายด้านในประดับด้วยกระจกสีเขียว ตรงกลางลายประจำยามประดับด้วยกระจกสีแดง พื้นที่ช่องไฟลายลูกฟักแก้วประดับกระจกสีแดง เส้นขอบลายด้านบนประดับด้วยกระจกสีอ้อยและกระจกสีเข้ม เรียงตามลำดับ กลับลายด้านในประดับด้วยกระจกสีเขียว ดังภาพ 92

ภาพประกอบ 92 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 2)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.3.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศกุดั่นน้อย ประดับด้วยลายกลีบขนุนซ้อนกัน 4 ชั้น ภายในลายกลีบขนุนประดับด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านต่อใบเทศ ปลายลายกลีบขนุนประดับด้วยลายใบเทศ รายละเอียดลายด้านในทำร่องลึกประดับกระจกสีเขียว พื้นที่ช่องไฟระหว่างลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านต่อใบเทศกับขอบลายประดับด้วยกระจกสีเขียว ขอบลายด้านบนชั้นองค์พระโกศประดับด้วยดอกลายรูปสี่เหลี่ยม ดังภาพ 93

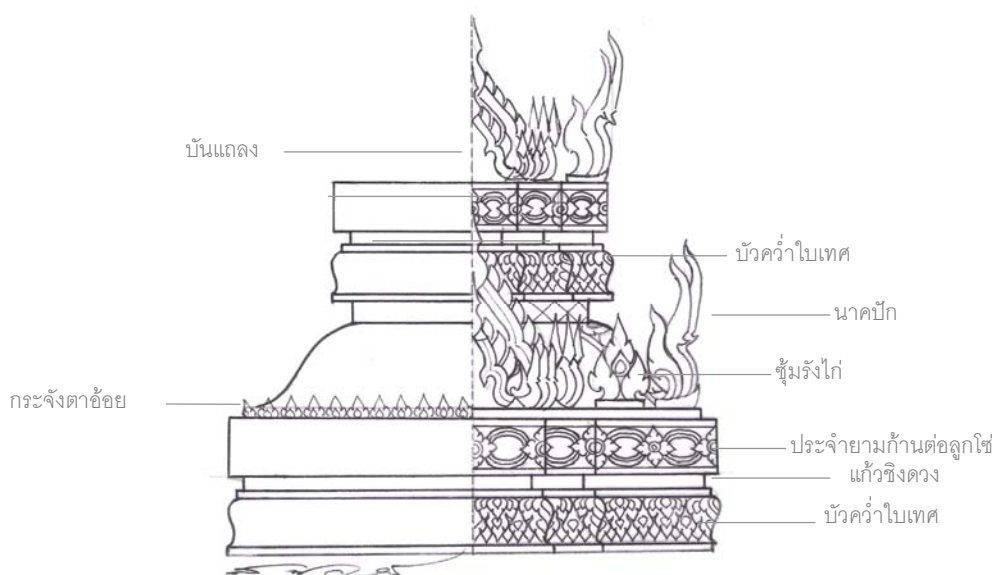

ภาพประกอบ 93 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศกุดั่นน้อย

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.3.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศกุดั่นน้อย ลำดับที่ 1

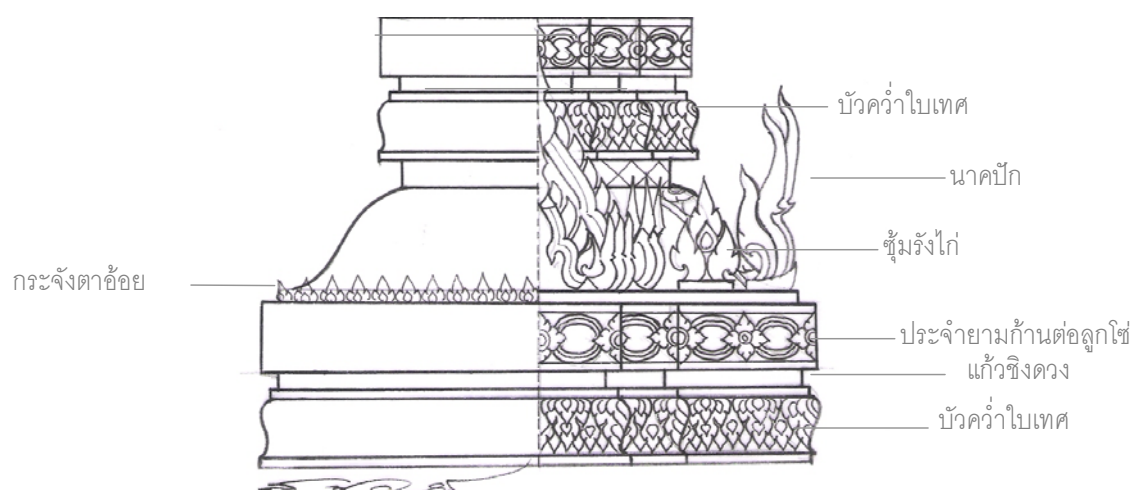
1 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 1) ประดับด้วยลายประจำยามก้านต่อลูกโซ่ ด้านล่างลายหน้ากระดาน ชั้นขอบฝาด้านล่างประดับลวดลายบัวคว่ำใบเทศ เหนือลายหน้ากระดานประดับโครงสร้างลายบันแถลง 2 ชั้น และโครงสร้างลายซุ้มรังไก่ 2 ชั้น ด้านข้างตรงมุมเหลี่ยมประดับด้วยลายนาคปักมีรูปทรงคล้ายกับช่อระกาในงานสถาปัตยกรรมไทย ตรงขอบเหลี่ยมประดับด้วยลายบัวคว่ำใบเทศ พื้นที่ช่องลายหลังคาประดับด้วยลายแก้วชิงดวงสีขาว ลำดับการประดับลวดลายชั้นหลังคาฝาพระโกศลำดับที่ 1 จะมีการประดับลวดลายเช่นนี้ 3 ชั้น ระหว่างช่องท้องไม้ชั้นหลังคา กับลายบัวคว่ำใบเทศ ชั้นต่อหลังคาลำดับต่อไปจะประดับลายท้องไม้ด้วยกระจกสีแดงทุกชั้น ดังภาพ 94

ภาพประกอบ 94 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 1)

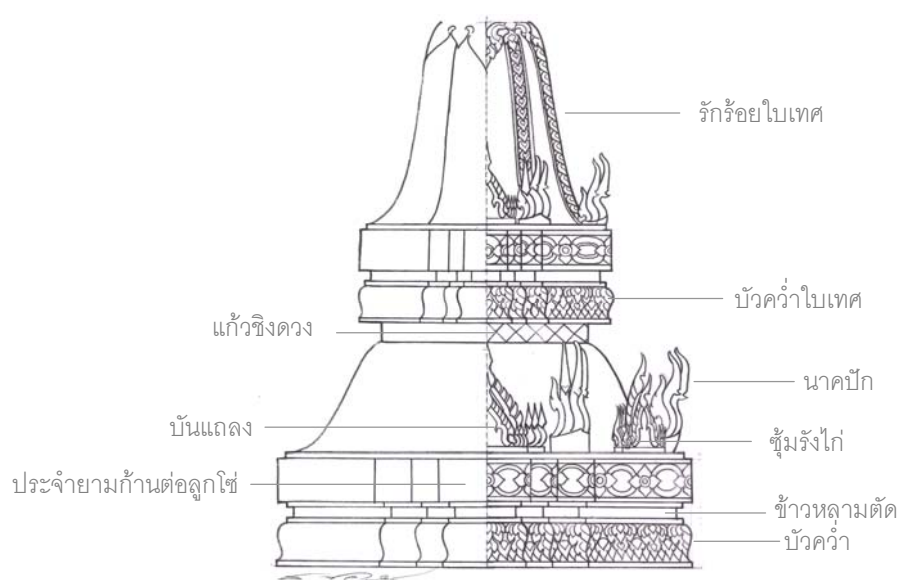
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2 ลวดลายชั้นฝาพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 2) ประดับด้วยลายประจำยามก้านต่อลูกโซ่ ด้านล่างลายหน้ากระดาน ชั้นขอบผาด้านล่างประดับลวดลายบัวคว่ำใบเทศ เหนือลายหน้ากระดานประดับโครงสร้างลายบันแถลง 2 ชั้น และโครงสร้างลายซุ้มรังไก่ 2 ชั้น ด้านข้างตรงมุมเหลี่ยมประดับด้วยลายนาคปักมีรูปทรงคล้ายกับซอระกาในงานสถาปัตยกรรมไทย ตรงขอบเหลี่ยมประดับด้วยลายบัวคว่ำใบเทศ พื้นที่ช่องลายหลังคาประดับด้วยลายแก้วชิงดวงสีขาว ลำดับการประดับลวดลายชั้นหลังคาฝาพระโกศลำดับที่ 2 จะมีการประดับลวดลายเช่นนี้ 3 ชั้น ระหว่างช่องท้องไม้ชั้นหลังคา กับลายบัวคว่ำใบเทศ ชั้นต่อหลังคาลำดับต่อไปจะประดับลายท้องไม้ด้วยกระจกลีแดงทุกชั้น ดังภาพ 95

ภาพประกอบ 95 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 2)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

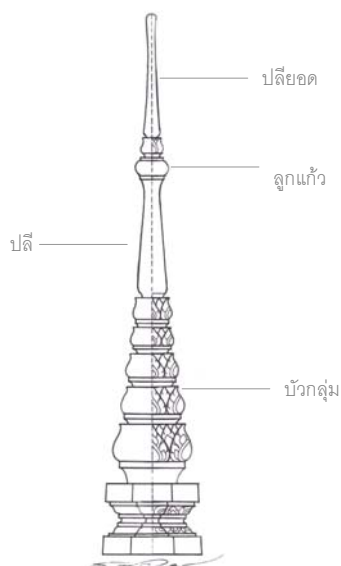
3. ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 3) ประกอบด้วยลายหน้ากระดาน ประจำยามก้านต่อลูกโซ่ รายละเอียดช่องไฟลายหน้ากระดานประจำยามก้านต่อประดับด้วยกระจกลีเขียว พื้นที่ด้านล่างลายหน้ากระดานประดับด้วยลายบัวคว่ำใบเทศ กลีบลายด้านในประดับด้วยกระจกลีขาว ช่องท้องไม้คั่นระหว่างลายหน้ากระดานและลายบัวคว่ำใบเทศ ประดับกระจกลีแดงเป็นลายข้าวหลามตัด เนื้อลายหน้ากระดานด้านบนก่อนถึงชั้นบัลลังก์ประดับโครงลายด้วยซุ้มบันแถลงตรงขอบลายประดับด้วยโครงลายนาคปัก ตรงสันขอบลายระหว่างเหลี่ยมทั้งแปดพาดด้วยลายรักร้อยใบเทศจากล่างถึงบน ด้านบนชั้นบัลลังก์ประดับด้วยลายบัวคว่ำใบเทศ พื้นหลังคาชั้นบัลลังก์เป็นลายแก้วชิงดวง ประดับกระจกลีขาว ดังภาพ 96

ภาพประกอบ 96 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศกุดั่นน้อย (ลำดับที่ 3)

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.3.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศพระโกศกุดั่นน้อย ท้องไม้ระหว่างบัวกลุ่มประดับด้วยกระจกสีแดง ชั้นบัวกลุ่มกลีบลายเป็นลักษณะลายบัวหงายวางซ้อนต่อเนื่องกัน มี 5 ชั้น รายละเอียดลายบัวกลุ่มกลีบด้านในประดับด้วยกระจกสีขาว เหนือจากชั้นบัวกลุ่มเป็นชั้นปลีไม่ปรากฏลวดลาย ชั้นบัวแก้วประดับด้วยลายบัวลูกแก้ว ถัดไปเป็นชั้นปลียอดก็ไม่ปรากฏว่ามีลวดลายประดับ ดังภาพ 97

ภาพประกอบ 97 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศกุดั่นน้อย

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.3.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศกุดั่น

ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ รายละเอียดการประดับลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ทองใหญ่ และ เฟืองประดับมีรูปแบบเช่นเดียวกันกับพระโกศทองน้อย

2.4 พระโกศไม้สิบสอง (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1)

มีตำนานว่าสร้างในรัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2346) ทรงพระบรมศพ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ลองทองจากพระโกศกุดั่นที่หุ้มไว้แต่เดิม มาหุ้มพระโกศไม้สิบสองแทน นำออกใช้ใคร่แรกประดิษฐานพระโกศแปดไม้สิบสองในพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ภายในพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ทำด้วยไม้แกะสลักลวดลายย่อมุม ทรงพระศพหักเหลี่ยมทรงไม้สิบสอง ฝายอดทรงมณฑปปิดทอง ประดับกระจกสีสร้างในสมัย ร.1 สำหรับ พระราชทานทรงพระศพ พระราชวงศ์ ฝายพระราชวังบวรพระวรวงศ์ - พระองค์เจ้าที่ทรงรับราชการในตำแหน่งหน้าที่สำคัญ และสำหรับ พระราชทานประกอบโกศศพข้าราชการชั้นเสนาบดี เจ้าพระยา และรัฐมนตรีว่าการกระทรวง และรัฐมนตรีช่วยว่าการซึ่งถึงแก่กรรม ในขณะที่ดำรงตำแหน่งหน้าที่อยู่นั้น และศพสมเด็จพระมหาราชายะราชคณา ในการศึกษาโครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศไม้สิบสอง จะมีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้น ลักษณะโครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศไม้สิบสอง ดังนี้ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: ออนไลน์)

2.4.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศไม้สิบสอง

2.4.2 ลวดลายประดับพระโกศไม้สิบสอง

2.4.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศไม้สิบสอง

2.4.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศไม้สิบสอง

2.4.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศไม้สิบสอง

2.4.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศไม้สิบสอง

2.4.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศไม้สิบสอง

2.4.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศไม้สิบสอง

รูปแบบพระโกศไม้สิบสอง มีรูปทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง เช่นเดียวกันกับพระมณฑป แต่การย่อมุมมีส่วนเว้าส่วนลึกมากกว่า ความแตกต่างที่เป็นเอกลักษณ์ของพระโกศไม้สิบสองคือ ส่วนฝาพระโกศมีรูปทรงฐานสี่เหลี่ยม ปลายยอดชั้นฝาพระโกศแหลมเป็นทรงจอมแห ส่วนฝาพระโกศมีรายละเอียดการลดหลั่นของชั้นต่างๆ เป็นทรงฆาตรองเทริด หรือทรงทรงลอมพอก ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบเกียรติยศตามลำดับของชั้นมณฑปของเครื่องราชอิสริยยศพบว่า รูปทรงฆาตรองเทริดมีชั้นเกียรติยศสูงกว่าฆาตรองเทริด ดังนั้น การนำรูปทรงฆาตรองเทริดมาจัดสร้างเป็นชั้นฝาพระโกศจึงมีความเกี่ยวข้องกับพระราชทานพระโกศให้กับพระราชวงศ์ในลำดับชั้นรองลงมา นอกเหนือจากรูปทรงชั้นฝาพระโกศ ยังพบมีการประดับลวดลายส่วนยอดฝาพระโกศที่มีการแกะสลักไม้ที่ละเอียดงดงามมาก มีการแกะสลักเป็นลายรักร้อยใบเทศตลอดทั่วทั้งส่วนปลายยอด จากรูปทรงส่วนฝาพระโกศตลอดจนยอดพระโกศพระโกศไม้สิบสองมีความโดดเด่นที่แปลกตาในด้านการนำเอารูปทรงมณฑปทรงเทริดมาใช้ในการจัดสร้างพระโกศ

ซึ่งไม่พบการนำรูปทรงเช่นเดียวกับพระโกศย่อมุมไม้สิบสองไปใช้กับพระโกศองค์อื่น รูปแบบโครงสร้างพระโกศแบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงลำดับจากฐานพระโกศถึงชั้นยอดพระโกศได้ ดังนี้

2.4.1.1 ชั้นฐานพระโกศไม้สิบสอง

2.4.1.2 ชั้นองค์พระโกศไม้สิบสอง

2.4.1.3 ชั้นฝาพระโกศไม้สิบสอง

2.4.1.4 ชั้นยอดพระโกศไม้สิบสอง

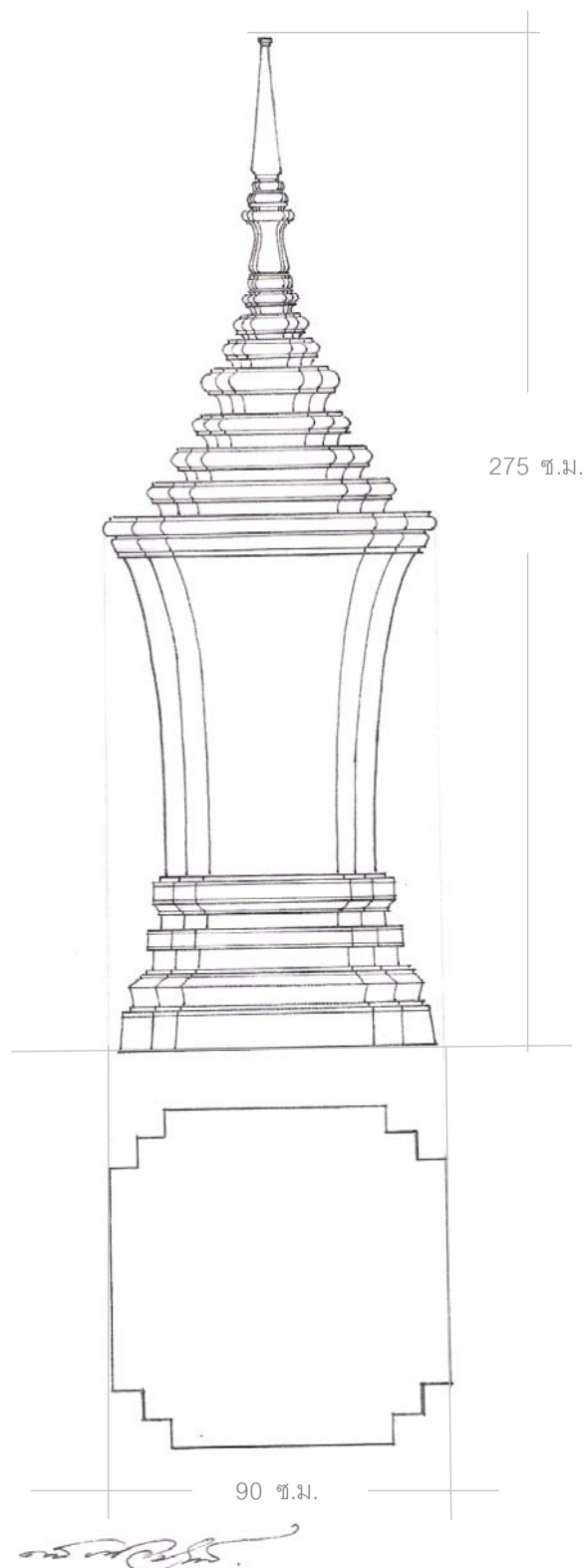
รูปแบบการประกอบองค์พระโกศ ด้านฐานพระโกศแยกออกเป็น 2 ส่วน ซ้าย ขวา ประกัปกันเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม ส่วนแยกในแต่ละส่วนจะอยู่ตรงมุมในด้านทแยงตรงกันข้าม เช่นเดียวกันกับชั้นองค์พระโกศ มีลักษณะเดียวกันกับฐาน แยกออกเป็น 2 ส่วนเช่นเดียวกัน เวลาประกอบต้องนำส่วนด้านซ้าย ขวาประกัปกันโดยเกี่ยวด้วยตะขออยู่ด้านในโครงสร้างหลักที่ฝังในเนื้อไม้พระโกศ

โครงสร้างรูปทรงและรูปแบบลวดลายพระโกศไม้สิบสอง ดังภาพประกอบ 98 - 100

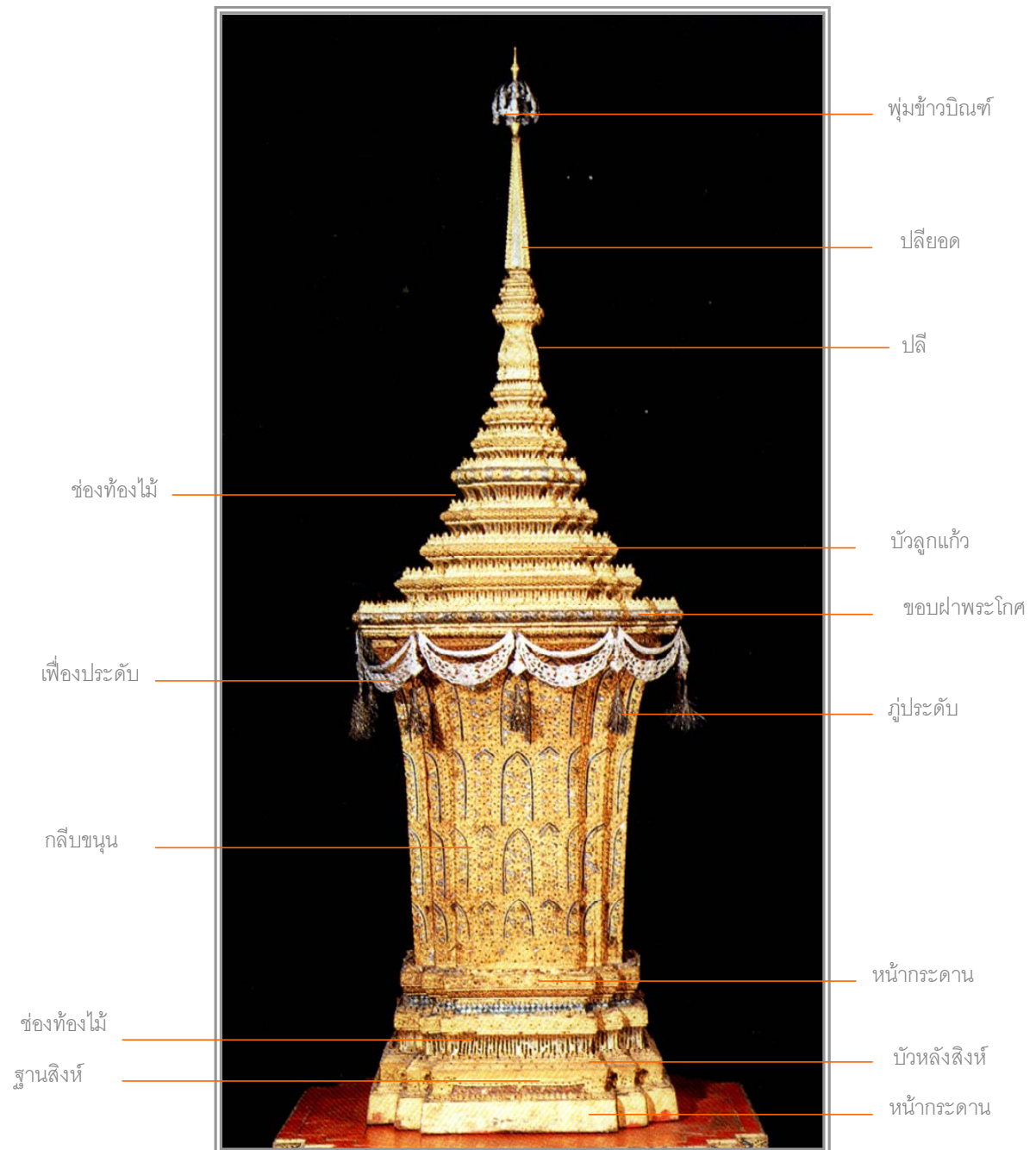
ภาพประกอบ 98 ลักษณะโครงสร้างพระโกศไม้สิบสอง

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :29.

ภาพประกอบ 99 โครงสร้างรูปทรงพระโกศไม้สิบสอง

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

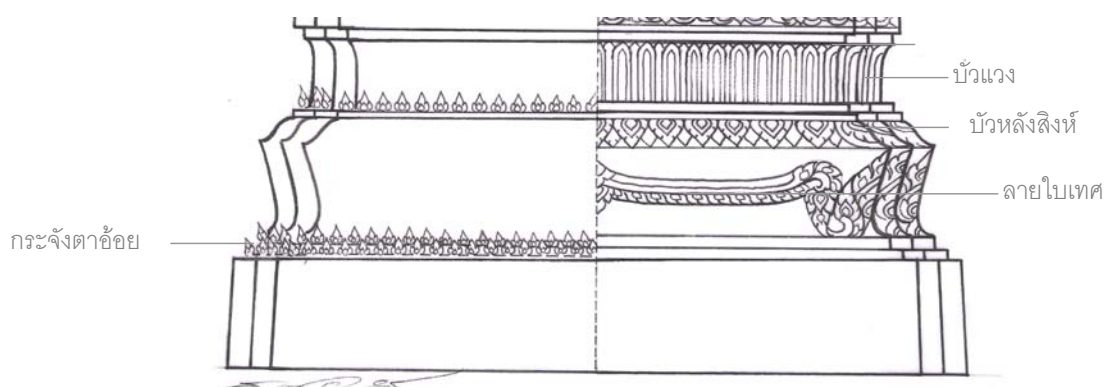
ภาพประกอบ 100 ลวดลายประดับพระโกศไม้สิบสอง

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :29.

2.4.2 ลวดลายประดับพระโกศไม้สิบสอง

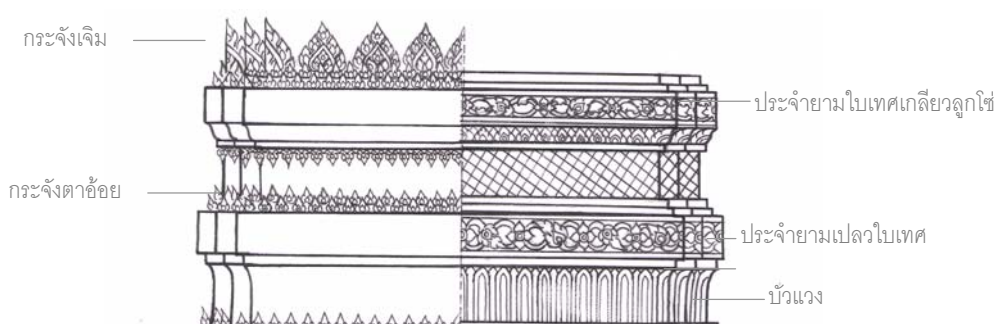
2.4.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศไม้สิบสอง

1. ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศไม้สิบสอง (ลำดับที่ 1) ลายหน้ากระดาน ชั้นที่ 1 ไม่ปรากฏพบลวดลายประดับ ลายหน้ากระดานเป็นแผ่นระนาบเรียบ เนื้อชั้นลายหน้ากระดาน เป็นชั้นฐานสิงห์ประดับลวดลายตรงขอบลายท้องสิงห์เป็นกลีบลายใบเทศ ด้านข้างประดับลายกาบใบเทศ ท้องไม้ได้ท้องสิงห์กับลายหน้ากระดานประดับด้วยกระจกสีน้ำเงิน ลายข้าวหลามตัด เนื้อลายหลัง สิงห์ประดับลายบัวฐานสิงห์เป็นลายใบเทศในรูปทรงบัวคว่ำ เนื้อขอบลายบัวหลังสิงห์ช่องท้องไม้ประดับลวดลายบัววงกลีบลายด้านในบัววงและช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงิน ดังภาพ 101

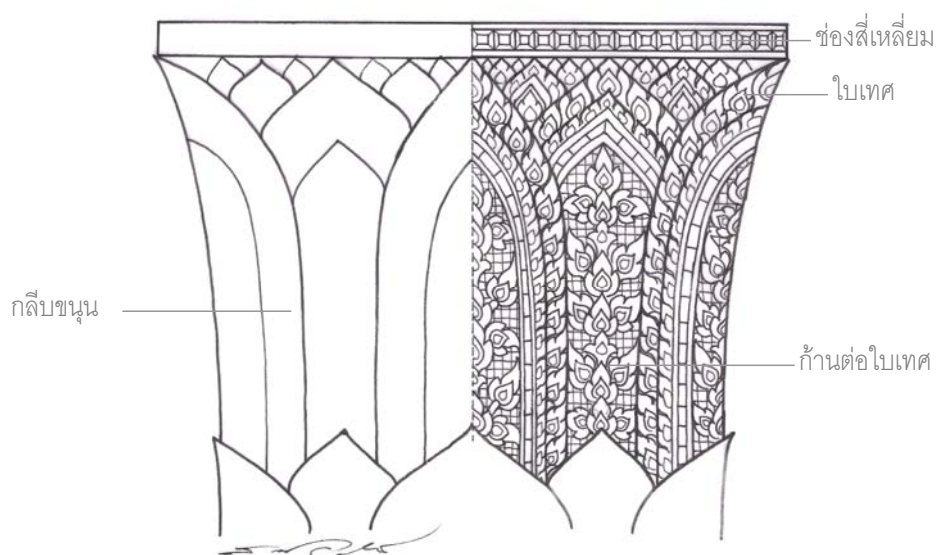
ภาพประกอบ 101 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศไม้สิบสอง (ลำดับที่ 1)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2. ลวดลายประดับชั้นฐานชั้นฐานพระโกศไม้สิบสอง (ลำดับที่ 2) ประดับด้วยลายหน้ากระดานเป็นลายประจำยามเกลียวต่อใบเทศ ช่องคั่นระหว่างลายประดับลายกระจังตาอ้อย 2 ชั้น พบในชั้นลายหน้ากระดานชั้นที่ 1 และชั้นที่ 3 ส่วนชั้นบัวหลังสิงห์พบประดับลายกระจังตาอ้อยเพียงชั้นเดียวช่องท้องไม้ประดับกระจังสีน้ำเงินประดับเป็นลวดลายข้าวหลามตัด เนื้อช่องท้องไม้ประดับด้วยลายบัวหงาย เนื้อลายบัวหงายขึ้นไปประดับลายประจำยามเกลียวต่อลูกโซ่ใบเทศ ไม่พบการประดับกระจัง ชั้นขอบลายประดับลายกระจัง 2 ชั้น เนื้อขอบลายกระจังชั้นที่ 2 ประดับลายกระจังเจิม ดังภาพ

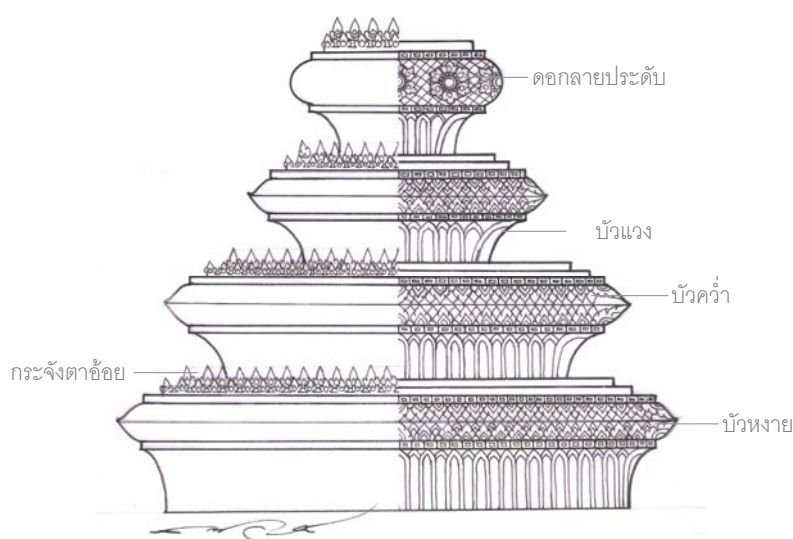
ภาพประกอบ 102 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศไม้สิบสอง (ลำดับที่ 2)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.4.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศไม้สิบสอง ประดับด้วยลายกลีบขนุน 4 ชั้น รายละเอียดในช่องลายกลีบขนุน เป็นลายก้านต่อใบเทศ พื้นที่ช่องไฟระหว่างใบเทศตรงกรอบประดับด้วยกระจกลีลาว ขอบลายประดับกระจกลีลาวเงิน กรอบลายประดับลายใบเทศ 2 ชั้น ด้านบนเหนือลายกลีบขนุน ประดับด้วยลายช่องสี่เหลี่ยม ภายในช่องสี่เหลี่ยมประดับกระจกลีลาวเงิน ดังภาพ 103

ภาพประกอบ 103 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศไม้สิบสอง
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

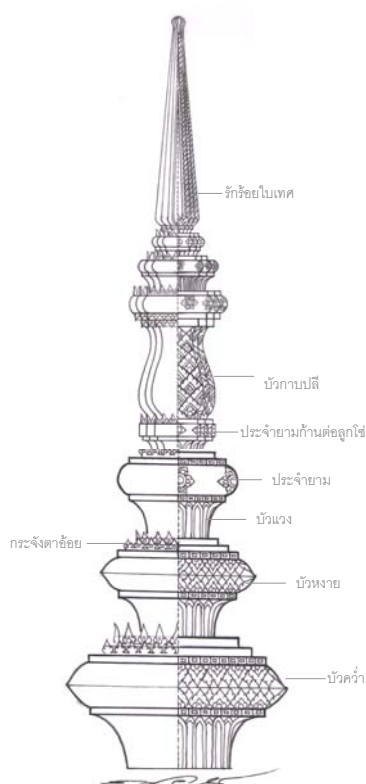
2.4.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศไม้สิบสอง ชั้นขอบลายประจำยาม ชั้นที่ 1 ประดับด้วยลายดอกลายประดับ ช่องไฟลวดลายประดับกระเจี๊ฐเตา ด้านล่างชั้นลายหน้ากระดาน ประดับด้วยลายบัวคว่ำประดับกระจำศีขาว เนื้อชั้นลายหน้ากระดานขึ้นไปด้านบนช่องท้องไม้เป็นชั้น บัวลูกแก้ว ซึ่งไม่พบบ่อยในงานสถาปัตยกรรมไทย เนื่องจากรูปทรงบัวลูกแก้วจะปรากฏบนชั้นยอด เสา กำแพงแก้วเป็นส่วนใหญ่ รายละเอียดชั้นลายบัวลูกแก้วประดับด้วยลายบัวคว่ำ บัวหงาย กลีบลายด้าน ในประดับกระเจี๊ฐเตากับสีเทา ช่องท้องไม้ระหว่างลายหน้ากระดานและบัวลูกแก้วประดับลายบัวแวง กลีบลายด้านในประดับกระเจี๊ฐเตาและทาสีกลับกัน ลักษณะการประดับลายชั้นฝาพระโกศลำดับที่ 1 จะมีลายบัวลูกแก้วต่อเนื่อง 3 ชั้น รูปแบบการประดับลวดลายจะประดับลวดลายเช่นเดียวกันกับชั้นที่ 1 ระหว่างช่องคั่นลายในแต่ละชั้นจะประดับด้วยลายกระเจี๊ฐตาข่าย กลีบลายกระเจี๊ฐตาข่ายด้านในประดับ ด้วยกระเจี๊ฐสีเทา ดังภาพ 104

ภาพประกอบ 104 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศไม้สิบสอง

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.4.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศไม้สิบสอง ชั้นปลีประดับด้วยลายบัวกาบปลี ขอบย่อมุมไม้สิบสองประดับลายรักร้อยใบเทศ พื้นที่ช่องไฟและกลีบลายประดับกระเจดีย์น้ำเงิน ด้านบนชั้นปลีเป็นชั้นบัวลูกแก้ว ประดับลายประจายามก้านต่อลูกโซ่ ท้องไม้คั่นระหว่างลายบัวลูกแก้วกับชั้นปลี ยอดประดับกระเจดีย์น้ำเงิน ชั้นปลียอดประดับลายรักร้อยใบเทศตลอดทั้งยอด พื้นที่ลายด้านในชั้นปลียอดประดับกระเจดีย์น้ำเงินลายข้าวหลามตัด ดังภาพ 105

ภาพประกอบ 105 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศไม้สิบสอง

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.5 โกศแปดเหลี่ยม (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1)

ตำนานการสร้างโกศแปดเหลี่ยมเดิมมีมาแต่ครั้งกรุงธนบุรีก็เห็นว่าจะเป็นการสมควร ด้วยเหตุ 1 คนนั้นเวลาว่างการทักท้วงมีน้อย งานพระเมรุต้องรีบทำในเวลาว่างอันเป็นเวลาสั้น จึงต้องเร่งทำเอาแต่พอให้ใช้ได้ทันงาน จะให้งดงามถึงที่ไม่ได้ ข้อ 2 โกศแปดเหลี่ยมนี้ เป็นอย่างเดียวกันกับพระโกศกุดั่น อันมีตำนานปรากฏว่าสร้างครั้งแรกในรัชกาลที่ 1 โกศแปดเหลี่ยมต้องมีอยู่ก่อนแล้ว พระโกศกุดั่นทำเอาอย่างจึงจะเป็นได้ ซึ่งโกศแปดเหลี่ยมจะทำทีหลัง เอาอย่างพระโกศกุดั่นนั้นเป็นไปได้ ไซ้ประกอบศพที่ต่ำศักดิ์ เข้าใจว่าโกศแปดเหลี่ยมนี้เก่าแก่กว่าโกศชนิดอื่นหมด ด้วยทำยอดเป็นหลังคา คงเป็นแบบแรกที่แปลงมาจากเหมตั้งแต่ครั้งกรุงเก่า ยังที่อีก 3 โกศนั้น โกศหนึ่งก็ไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างเมื่อไร แต่สังเกตฝีมือเห็นว่า คงทำารวรัชกาลที่ 3 หรือ ที่ 4 อีกโกศหนึ่งกรมหมื่นปราบปรบักษ์ทำขึ้นในรัชกาลที่ 5 ใช้ประกอบศพหม่อมแม้น ในสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเป็นคราวแรก อีกโกศหนึ่ง กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ ขอพระบรมราชานุญาตทำถวายในรัชกาลนี้ ใช้ประกอบศพเจ้าจอมมารดาสังวาล ลักษณะโครงสร้างและรูปแบบลวดลายโกศแปดเหลี่ยมดังนี้ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: ออนไลน์)

2.5.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงโกศแปดเหลี่ยม

2.5.2 ลวดลายประดับโกศแปดเหลี่ยม

2.5.1 ลวดลายประดับชั้นฐานโกศแปดเหลี่ยม

2.5.2 ลวดลายประดับชั้นองค์โกศแปดเหลี่ยม

2.5.3 ลวดลายประดับชั้นฝาโกศแปดเหลี่ยม

2.5.4 ลวดลายประดับชั้นยอดโกศแปดเหลี่ยม

2.5.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงโกศแปดเหลี่ยม

รูปแบบโกศแปดเหลี่ยม มีรูปทรงแปดเหลี่ยม มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระโกศทองใหญ่, พระโกศทองเล็ก และพระโกศทองน้อย แต่ขนาดของโกศมีสัดส่วนน้อยกว่า รูปแบบการประดับลวดลายความวิจิตร ความงามดูด้อยกว่าพระโกศองค์อื่น เอกลักษณะของโกศแปดเหลี่ยมจึงอยู่ที่ชั้นฝาโกศมีรูปทรงฐานเป็นเช่นเดียวกันกับชั้นฐาน และองค์โกศ ชั้นฝามีรูปทรงแปดเหลี่ยมทรงยอดปราสาท การประดับลวดลายมีรูปแบบเช่นเดียวกันกับพระโกศยอดปราสาทองค์อื่นโดยทั่วไป กล่าวคือมีการประดับซุ้มบันแถลง, ซุ้มรังไก่ และนาคปัก ประกอบประดับในชั้นฝาโกศ รูปแบบโกศแปดเหลี่ยมจึงมีเอกลักษณ์และความแตกต่างจากองค์โกศรูปทรงแปดเหลี่ยมองค์อื่นๆ เนื่องจากเมื่อเทียบเกียรติยศสำหรับพระราชทานโกศ โกศแปดเหลี่ยมจะมีลำดับเกียรติยศอยู่ท้ายๆ ตามตารางเทียบเกียรติยศพระโกศและโกศพระราชทานพระศพและศพ ไม่มีพุ่มข้าวบิณฑ์ และเฟื้องประดับประกอบองค์พระโกศ รูปแบบโครงสร้างพระโกศแบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงลำดับจากฐานโกศถึงชั้นยอดโกศได้ ดังนี้

2.5.1.1 ชั้นฐานโกศแปดเหลี่ยม

2.5.1..2 ชั้นองค์โกศแปดเหลี่ยม

2.5.1..3 ชั้นฝาโกศแปดเหลี่ยม

2.5.1..4 ชั้นยอดโกศแปดเหลี่ยม

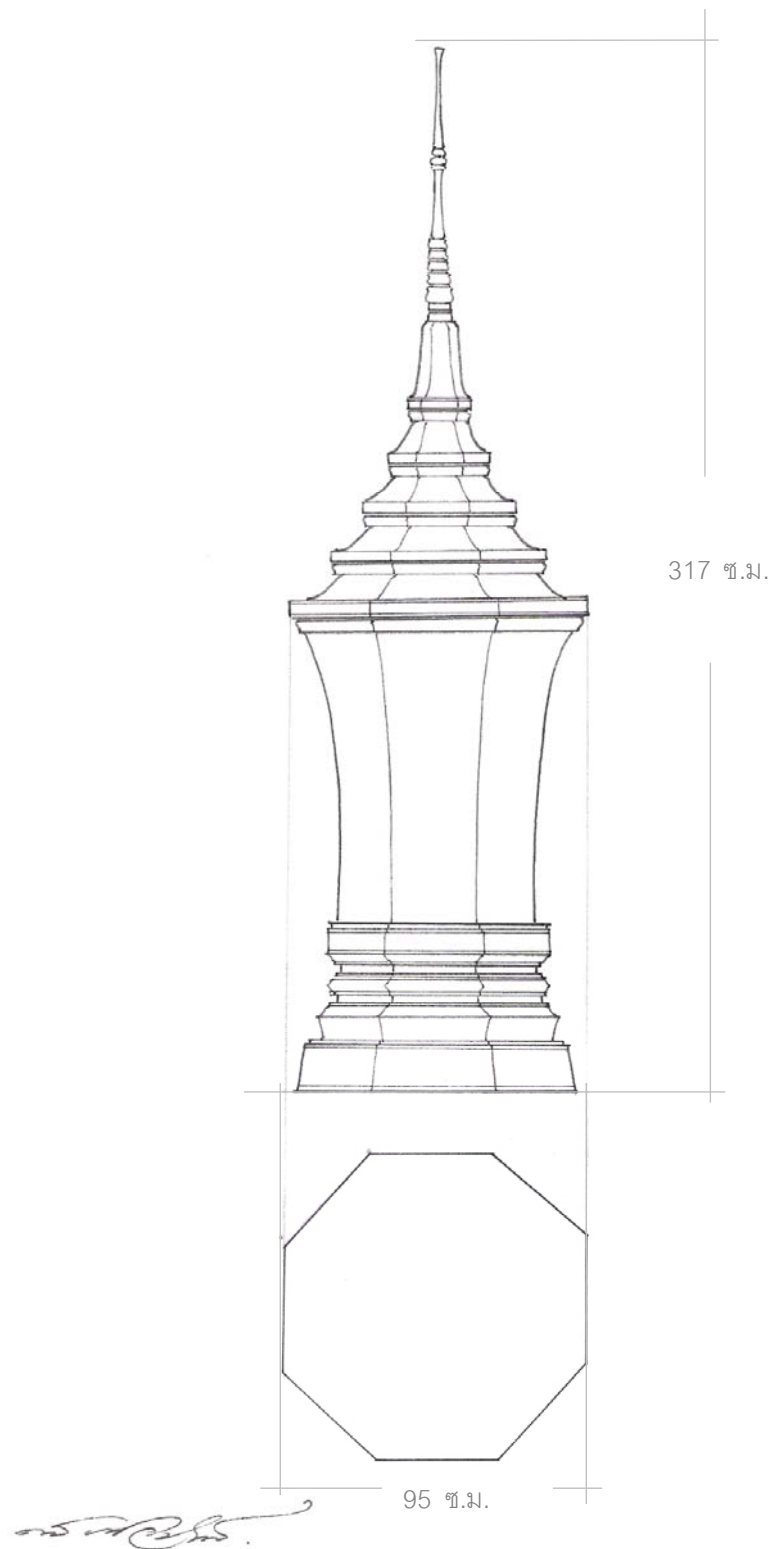
รูปแบบการประกอบองค์โกศ ด้านฐานโกศแยกออกเป็น 2 ส่วน ซ้าย ขวา ประกอบเข้าหากัน ส่วนที่แยกอยู่ส่วนมุม ในแต่ละส่วนจะมีด้านอยู่ส่วนละ 4 ด้าน การแยกส่วนออกเป็น 2 ส่วนพบในการแยกองค์โกศด้วยเช่นกัน ส่วนฝาโกศ มีรูปทรงเป็นรูปทรงแปดเหลี่ยมไม่แยกออกจากกัน ยอดโกศปักประดับอยู่บนช่องชั้นบัลลังก์ยอดฝาโกศ ด้านในมีเส้นเหล็กยึดไม้ในแต่ละชั้นเป็นแกน โครงสร้างเช่นเดียวกันกับพระโกศองค์อื่น

โครงสร้างรูปทรงและรูปแบบลวดลายโกศแปดเหลี่ยม ดังภาพประกอบ 106 - 108

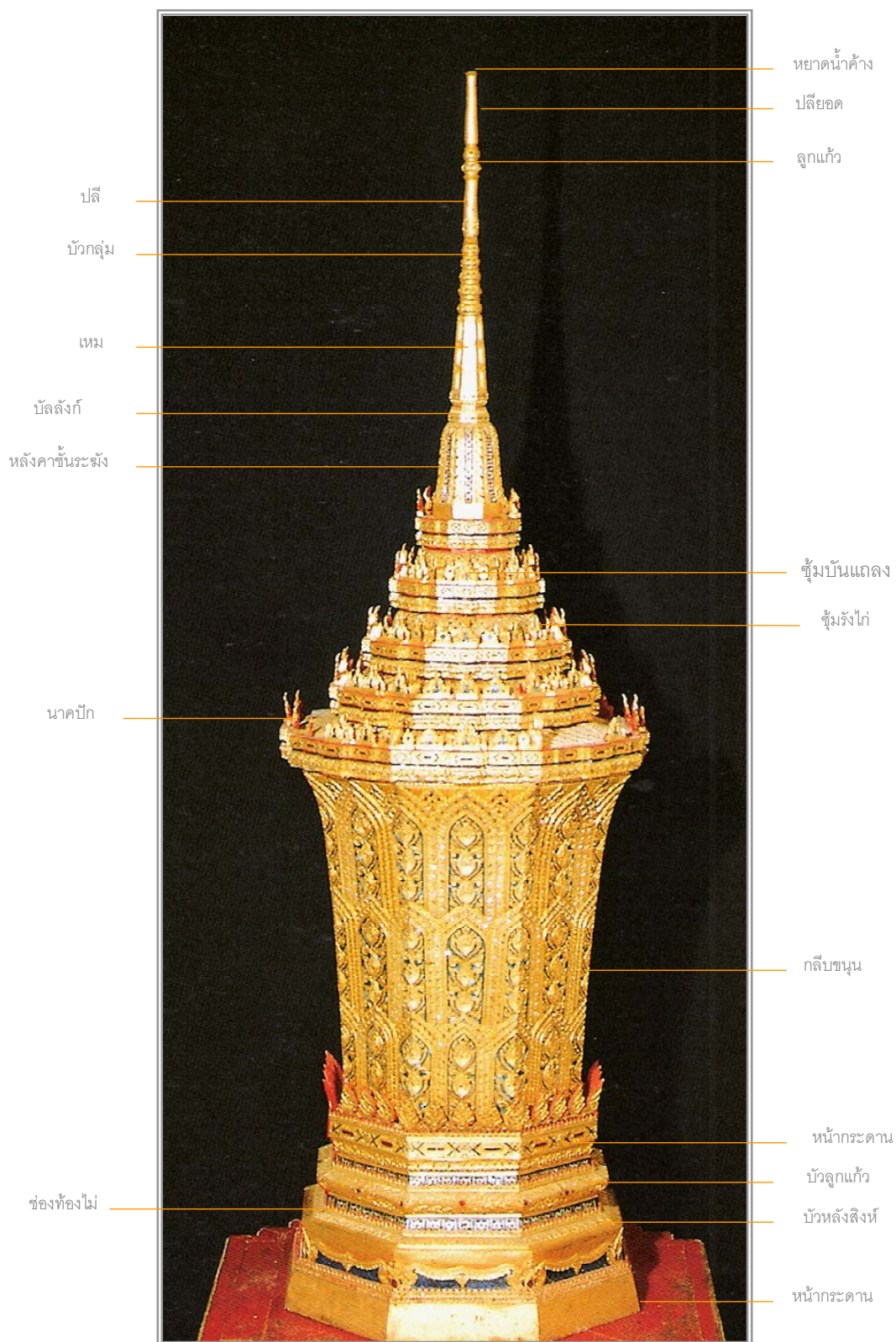
ภาพประกอบ 106 ลักษณะโครงสร้างโกศแปดเหลี่ยม

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :32.

ภาพประกอบ 107 โครงสร้างรูปทรงโกศแปดเหลี่ยม

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

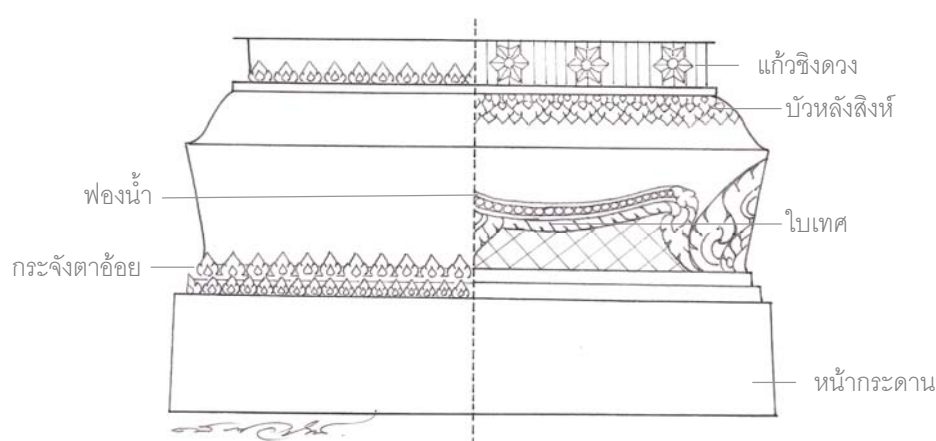
ภาพประกอบ 108 ลวดลายประดับโกศแปดเหลี่ยม

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :32.

2.5.2 ลวดลายประดับโกศแปดเหลี่ยม

2.5.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานโกศแปดเหลี่ยม

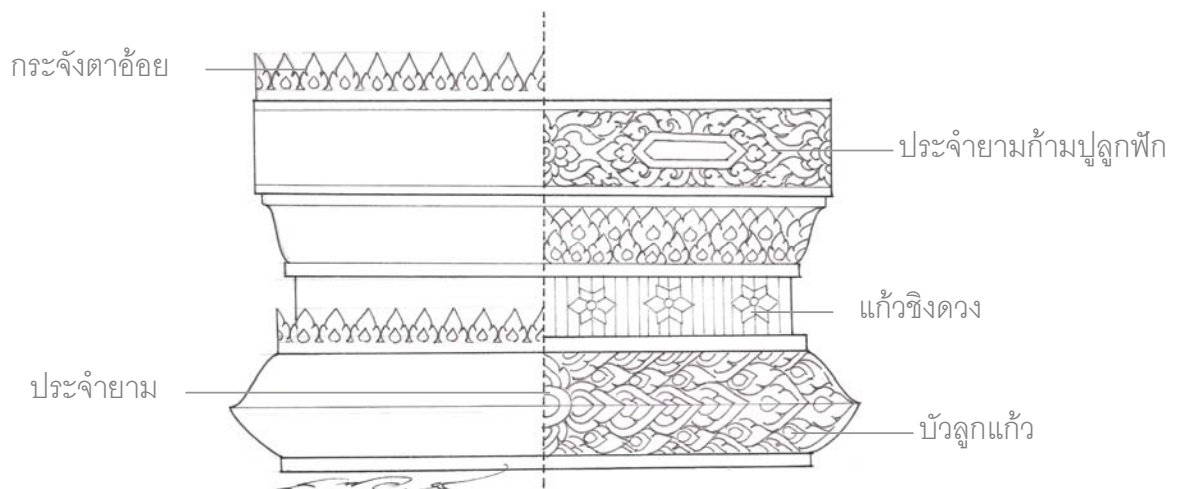
1. ลวดลายประดับชั้นฐานโกศแปดเหลี่ยม (ลำดับที่ 1) ชั้นหน้ากระดาน ไม่ปรากฏว่ามีลายประดับ พื้นที่ชั้นลายหน้ากระดานเป็นระนาบเรียบ ชั้นคั่นลายประดับลายกระจงตาอ้อย 2 ชั้น ถัดขึ้นไปด้านบนเป็นชั้นฐานสิงห์ไม่ปรากฏว่ามีลวดลายประดับในพื้นที่ลายด้านในเป็นรูปทรงเกลี้ยง ท้องลายฐานสิงห์เส้นกันขอบประดับลายฟองน้ำเส้นกันขอบประดับลายใบเทศ ท้องไม้ลายฐานสิงห์ประดับกระจงตาน้ำเงินเป็นลายข้าวหลามตัด เนื้อฐานสิงห์ประดับบัวหลังสิงห์มีลักษณะแปลกกว่าพระโกศองค์อื่น กล่าวคือ ตรงปลายลายจะไม่ชนขอบลาย จะมีพื้นที่ขอบลายเหลืออยู่ ตรงเส้นขอบลายประดับลายกระจงตาอ้อย ช่องท้องไม้ประดับลายแก้วซึ่งดัดด้วยกระจงตาน้ำเงิน ดังภาพ 109

ภาพประกอบ 109 รูปแบบลวดลายชั้นฐานโกศแปดเหลี่ยม (ลำดับที่ 1)

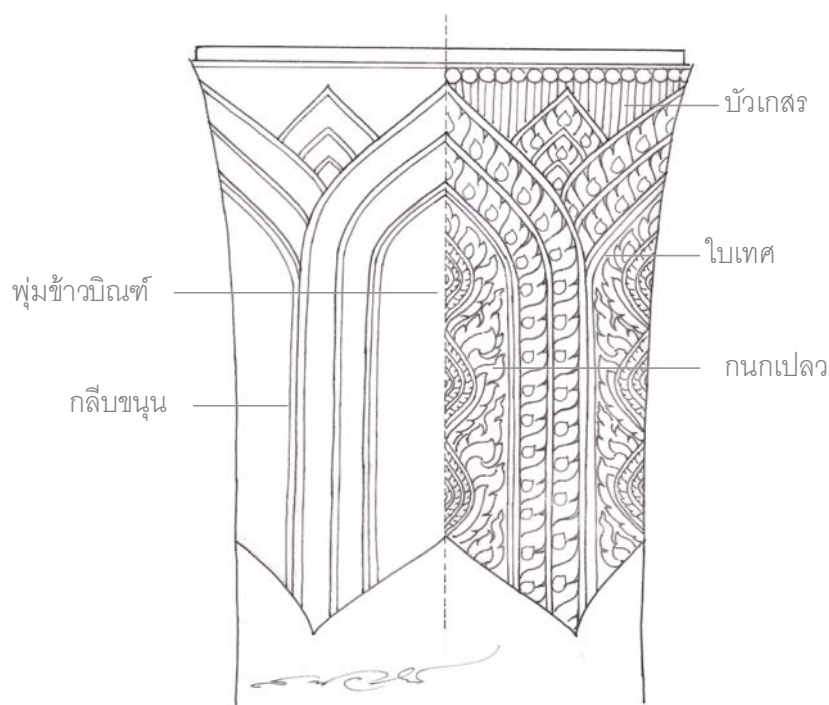
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2. ลวดลายประดับชั้นฐานโกศแปดเหลี่ยม (ลำดับที่ 2) ชั้นที่ 3 ชั้นบัวแก้วประดับด้วยลายบัวลูกแก้ว ตรงกลางลายประดับลายประจำยามกลีบลายด้านในประดับกระจกสีแดง เส้นขอบลายด้านบนประดับกระจกเงาอ่อน ช่องท้องไม้ประดับกระจกสีน้ำเงินลายแก้วชิงดวง ชั้นที่ 4 หน้ากระดานประดับด้วยลายประจำยามก้ามปูลูกฟัก ช่องไฟประดับด้วยกระจกสีน้ำเงิน กลีบลายด้านในลูกฟักประดับกระจกสีแดง เส้นขอบลายด้านบนประดับกระจกเงาอ่อน ดังภาพ 110

ภาพประกอบ 110 รูปแบบลวดลายชั้นฐานโกศแปดเหลี่ยม (ลำดับที่ 2)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

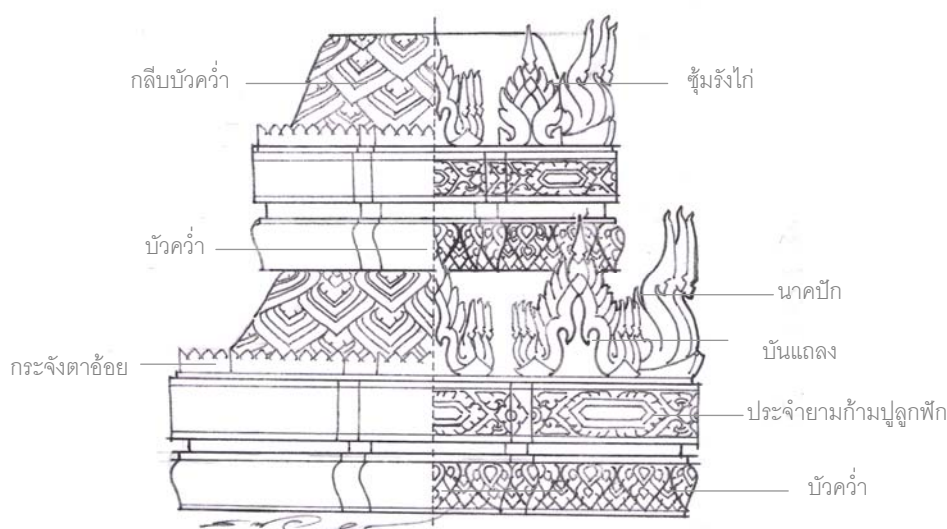
2.5.2..2 ลวดลายประดับชั้นองค์โกศแปดเหลี่ยม ประกอบด้วยลายกลีบขนุนวางซ้อนสลับกัน 3 ชั้น กลีบลายด้านในประดับด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ก้านลายมีลายกนกเปลวคั่นระหว่างลายพุ่มข้าวบิณฑ์ กลีบลายด้านในและช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงิน เส้นขอบลายประดับกลีบลายใบเทศ 2 ชั้น กลีบลายด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ส่วนด้านบนองค์พระโกศตรงกลีบลายแทรกกลีบขนุนประดับด้วยบัวเกสร ดังภาพ 111

ภาพประกอบ 111 รูปแบบลวดลายชั้นองค์โกศแปดเหลี่ยม
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.5.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาโกศแปดเหลี่ยม

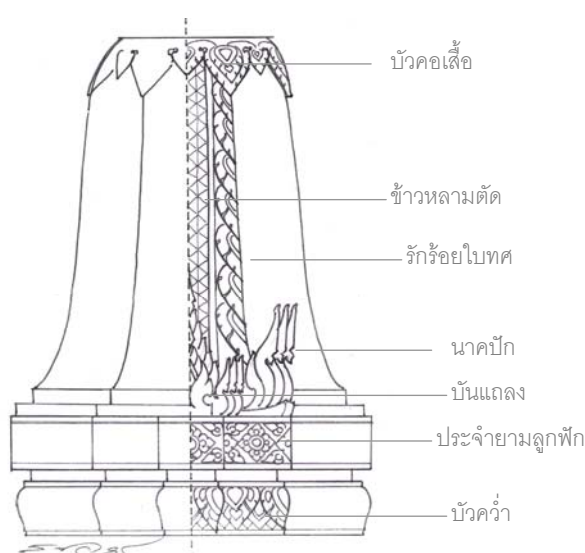
1. ลวดลายประดับชั้นฝาโกศแปดเหลี่ยม (ลำดับที่ 1) ขอบชั้นฝาโกศประดับลายประจำยามก้ามปูผูกฟัก กลีบลายประจำยามและช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงิน กลีบลายผูกฟักด้านในประดับกระจกสีแดง ท้องไม้ด้านล่างชั้นขอบฝาโกศประดับกระจกสีแดงถัดลงมาเป็นลายบัวคว่ำใบเทศ ประดับกระจกสีน้ำเงิน เส้นขอบลายด้านบนขอบชั้นฝาพระโกศส่วนหลังคาประดับลายกระจังตาอ้อยตรงแกนกลางชั้นฝาโกศ ประดับโครงสร้างบันแถลง ด้านข้างประดับซุ้มรังไก่อ้าขอบเหลี่ยมชั้นฝาโกศ ประดับโครงสร้างนาคปัก ชั้นหลังคาประดับลายกลีบบัวคว่ำ ซุ้มบันแถลง และซุ้มรังไก่อ้าด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ลักษณะชั้นฝาหลังคาโกศจะมีลำดับชั้นลดหลั่นขึ้นไปเรียงลำดับชั้นได้ 5 ชั้น ลักษณะการประดับลวดลายมีลักษณะเช่นเดียวกับชั้นที่ 1 ดังภาพ 112

ภาพประกอบ 112 รูปแบบลวดลายชั้นฝาโกศแปดเหลี่ยม (ลำดับที่ 1)

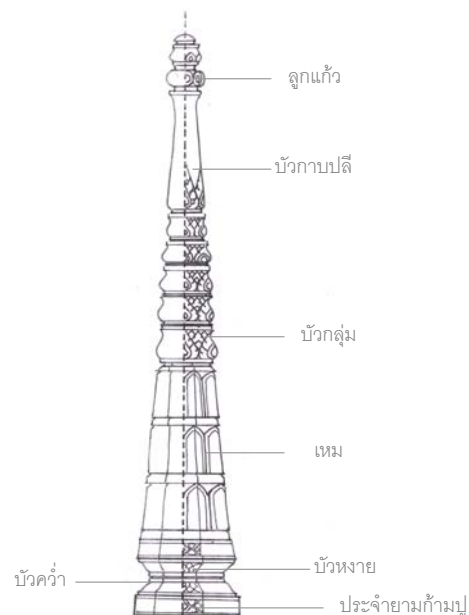
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2. ลวดลายประดับชั้นฝาโกศแปดเหลี่ยม (ลำดับที่ 2) ประดับด้วยลายบัวคว่ำ เหนือขึ้นไปเป็นลายประจำยามก้ามปู แขนกลางบัลลังก์ประดับด้วยโครงสร้างบันแถลง ด้านข้างประดับโครงสร้างซุ้มรังไก่อี โครงด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ขอบเหลี่ยมประดับโครงสร้างนาคปัก ชั้นบัลลังก์ประดับด้วยลายรักร้อยใบเทศตรงขอบเหลี่ยมบัลลังก์ พื้นี่ด้านในบัลลังก์ประดับด้วยกระจกสีน้ำเงิน เป็นลายข้าวหลามตัด ด้านบนชั้นบัลลังก์ประดับลายบัวคอเสื้อกليبด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ดังภาพ 113

ภาพประกอบ 113 รูปแบบลวดลายชั้นฝาโกศแปดเหลี่ยม (ลำดับที่ 2)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.5.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดโกศแปดเหลี่ยม ช่องกั้นระหว่างบัลลังก์กับชั้นหมประดับลวดลายประจำยามก้ามปู ลายบัวคว่ำ และบัวหงาย ถัดขึ้นไปด้านบนเป็นชั้นหม 3 ชั้น ประดับรูปโครงสร้างลายกลีบขนุน 5 เหลี่ยมชั้นหมเป็นชั้นบัวกลุ่มประดับด้วยลายบัวหงายกลีบลายด้านในประดับกระจกลีน้ำเงิน ชั้นปลีประดับด้วยลายกาบปลี ชั้นลูกแก้วประดับลวดลายลูกแก้ว เหนือขึ้นไปชั้นปลียอดไม่ปรากฏลวดลาย ดังภาพ 114

ภาพประกอบ 114 รูปแบบลวดลายชั้นยอดโกศแปดเหลี่ยม

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.6 โกศโก (จัดสร้างในรัชกาลที่ 1)

โกศโก มีอยู่ 2 โกศ โกศหนึ่งนั้นเก่ามากลวดลายและฝีมือเหมือนกับโกศแปดเหลี่ยมใบเก่า เห็นได้ว่าทำรุ่นราวคราวเดียวกัน ไม่ปรากฏตำนานว่าสร้างเมื่อไร ได้ยินแต่กล่าวกันว่าเป็นโกศเก่าแก่ใช้มาแต่รัชกาลที่ 1 แล้ว คำกล่าวเช่นนี้ ประกอบกับฝีมือที่ทำรุ่นเดียวกับโกศแปดเหลี่ยมชักให้น่าเชื่อถือขึ้นอีกว่าโกศแปดเหลี่ยมและโกศ โกทั้งสองอย่างนี้สร้างแต่ครั้งกรุงธนบุรี ทำไมจึงเรียกโกศโกก็เข้าใจไม่ได้ รูปก็ไม่เหมือนโกศ ทรงอย่างโกศแปดเหลี่ยมนั่นเองแต่ถากแปลงเป็นกลม แก่ยอดเป็นทรงมงกุฎเหมือนชฎาละคร คงทำที่หลังโกศแปดเหลี่ยม และเห็นจะใช้เป็นยศสูงกว่าโกศแปดเหลี่ยม ด้วยยอดทรงมงกุฎพาให้เข้าใจเช่นนั้น แต่เดี๋ยวนี้อธิบายว่าต่ำกว่าโกศแปดเหลี่ยม ใช้สำหรับพระราชทานพระราชอาคันตุกะและข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์ ได้รับพระราชทานโกศเป็นขั้นต้น อีกโกศหนึ่งเป็นของทำเติมขึ้นใหม่ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลังการเป็นผู้ทำ โดยรับสั่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ เมื่อในรัชกาลที่ 5 ลักษณะโครงสร้างและรูปแบบลวดลายโกศโก (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: ออนไลน์) ดังนี้

2.6.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงโกศโก

2.6.2 ลวดลายประดับโกศโก

2.6.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานโกศโก

2.6.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์โกศโก

2.6.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาโกศโก

2.6.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดโกศโก

2.6.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงโกศโก

รูปแบบโกศโก มีรูปทรงกลมพบเพียงองค์เดียวในองค์พระโกศลำดับต่างๆ ลักษณะโกศโกมีความคล้ายคลึงกับพระโกศที่บรรจุพระศพและศพจริง โกศที่บรรจุพระศพและศพมีรูปทรงแบบเดียวกัน แตกต่างตรงไม่มีลวดลายประดับเป็นโลหะเคาะขึ้นรูปผิวเกลี้ยงๆ ลงรักปิดทอง แต่โกศโกเป็นโกศประกอบเกียรติยศลำดับสุดท้ายจึงมีความพิเศษในด้านรูปร่าง และรูปทรง ชั้นฝาโกศมีรูปทรงกลมเป็นยอดปริกคล้ายโกศ ชั้นยอดโกศมีสัดส่วนไม่สูงมากเท่ากับพระโกศองค์อื่นๆ รูปแบบทรงโกศโกเมื่อนำมาวิเคราะห์แล้ว อาจมองดูไม่มีความเหมือนกับรูปทรงของโกศเลยก็ว่าได้ เพราะสัดส่วนและรูปแบบ ยังมีการแบ่งชั้นต่างๆ ของโกศเช่นเดียวกันกับพระโกศองค์อื่นๆ และรูปทรงดูสูงฉูดฉาดมากกว่าเมื่อเทียบกับรูปทรงโกศ ส่วนชั้นฝาพระโกศมีรูปทรงคล้ายยอดปริกแต่มีความสูงมากกว่าลักษณะเป็นการผสมผสานกันระหว่างยอดปริกกับรูปแบบพระเกี้ยว รูปแบบโกศจึงดูมีความงามแปลกตา เมื่อวิเคราะห์ดูรูปทรงแล้วทำให้มองเห็นความสมเหตุสมผลเรื่องการกำหนดขนาดสัดส่วนของโกศ เพราะถ้าหากยอดฝาโกศมีความสูงมากกว่านี้อาจทำให้ความงามดูด้วยค่าลงก็เป็นได้ ชั้นยอดโกศยังคงมีรูปแบบ

เป็นแท่งไม้แกะสลักเช่นเดียวกันกับพระโกศองค์อื่น แตกต่างตรงแท่งไม้ชั้นยอดประกอบด้วยชั้นปลียอดเพียงชั้นเดียว ช่างได้ตัดทอนชั้นปลี, ชั้นบัวแก้ว และบัวกลุ่มออกไป การประดับเครื่องประกอบโกศ เช่น พุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดโกศ และเฟื้องประดับไม่มีการประดับในชั้นโกศโล รูปแบบโครงสร้างโกศแบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงลำดับจากฐานโกศถึงชั้นยอดโกศได้ ดังนี้

2.6.1.1 ชั้นฐานโกศโล

2.6.1.2 ชั้นองค์โกศโล

2.6.1.3 ชั้นฝาโกศโล

2.6.1.4 ชั้นยอดโกศโล

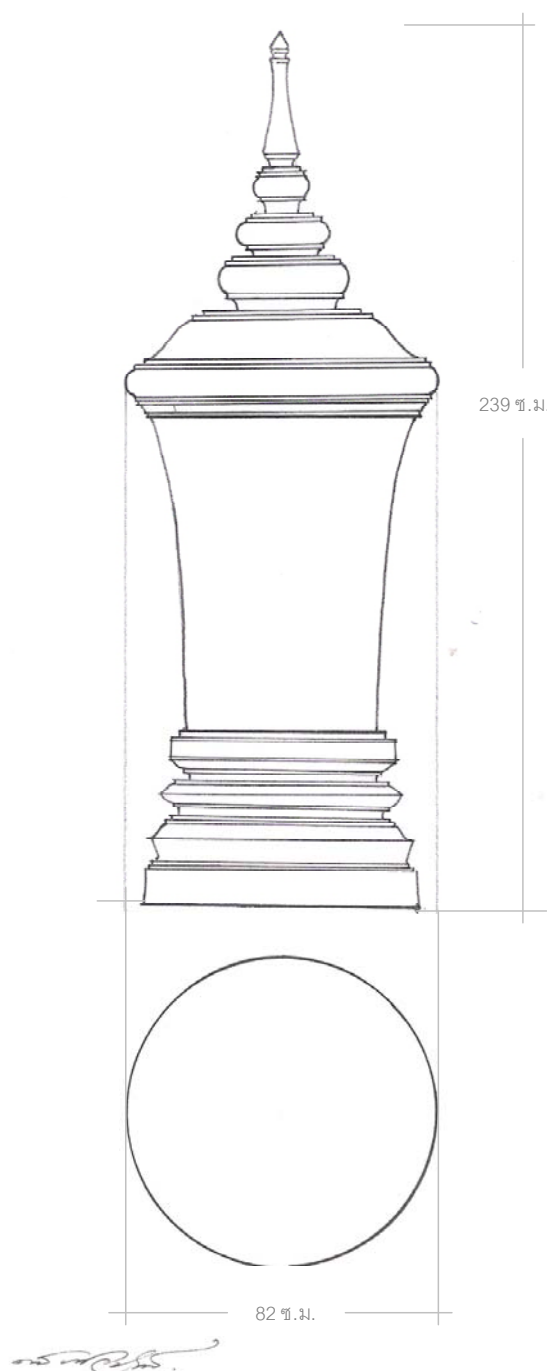
รูปแบบการประกอบองค์โกศ ด้านฐานและองค์โกศแยกออกเป็น 2 ส่วนเท่ากัน โดยส่วนที่แบ่งจะผ่าตรงส่วนรัศมีที่ตรงกันข้ามส่วนชั้นฝาโกศมีชั้นประกอบเป็นส่วนเดียว ด้านบนฝาโกศมียอดโกศปักประดับตรงแกนกลาง ด้านในองค์โกศมีเหล็กเป็นโครงยึดติดเนื้อไม้ เพื่อให้เกิดความแข็งแรงในการยึดประกอบงานไม้ในแต่ละชั้น รูปทรงโกศโลมีรูปทรงไม่ใหญ่มากนักเมื่อเทียบกับโกศองค์อื่น อาจเนื่องมาจากโครงสร้างวัสดุทำด้วยไม้ครึ่งวงกลมขึ้นเดียวซึ่งหาได้ยากมาก เวลาจัดสร้างต้องนำไม้สักเป็นท่อนมาแกะสลักให้ได้รูปวงกลมจึงเป็นเรื่องยากสำหรับช่างผู้จัดสร้าง เมื่อดูจากภายนอกแล้วผู้คนมักเข้าใจว่ารูปทรงโกศโลดูง่าย แต่กระบวนการจัดสร้างโกศนั้นมีความยากไม่น้อยกว่าพระโกศองค์อื่นเช่นกัน

โครงสร้างรูปทรงและรูปแบบลวดลายโกศโล ดังภาพประกอบ 115 - 117

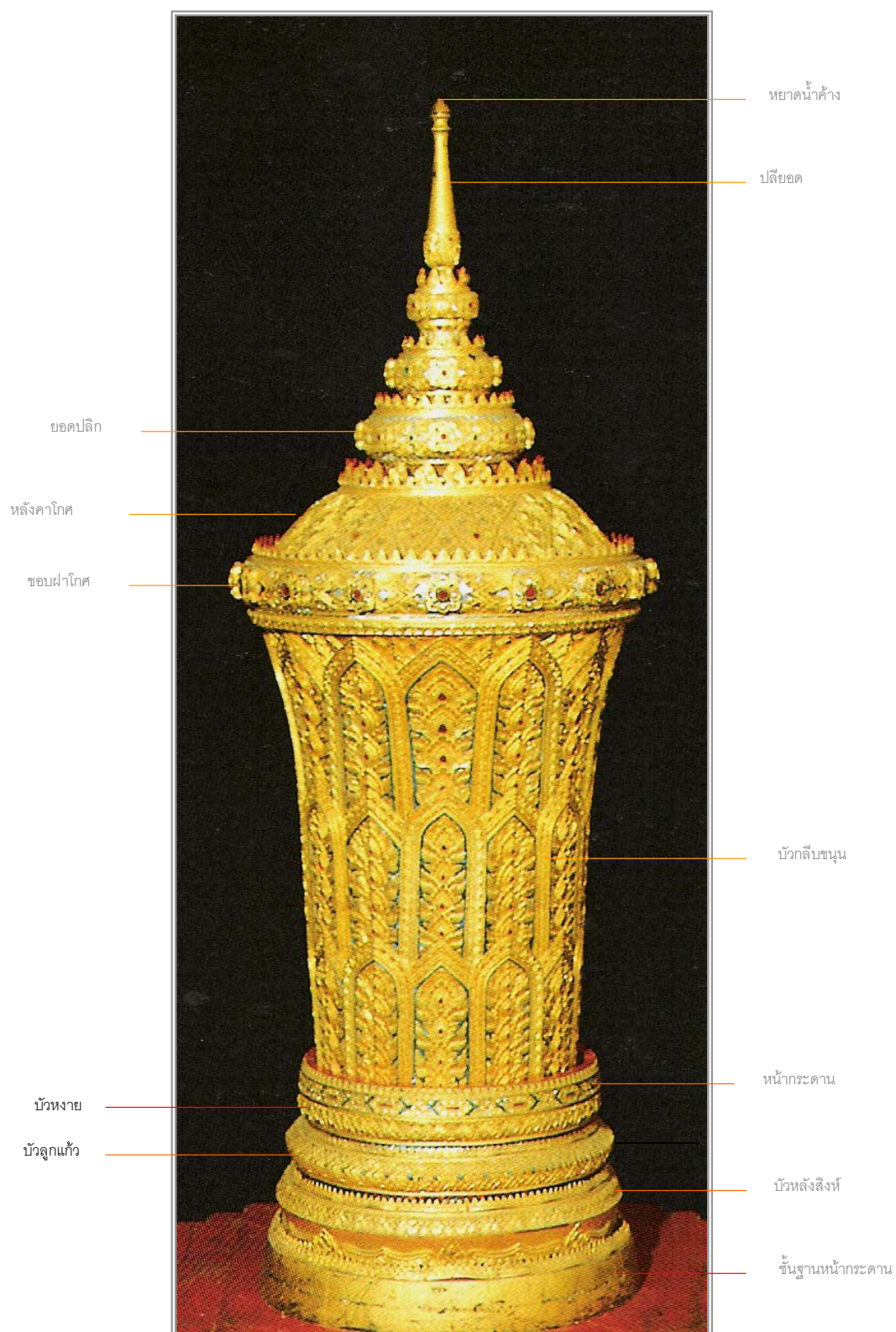
ภาพประกอบ 115 ลักษณะโครงสร้างโกศโก

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :33.

ภาพประกอบ 116 โครงสร้างรูปทรงโกศโก

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

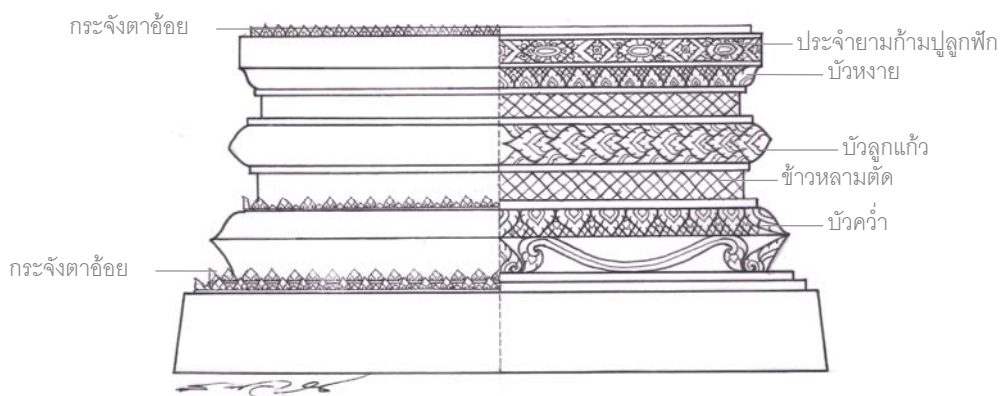
ภาพประกอบ 117 ลวดลายประดับโกศไทย

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :33.

2.6.2 ลวดลายประดับโกศโก

2.6.2.1 ลวดลายประดับโกศโกชั้นฐานโกศ ดังนี้

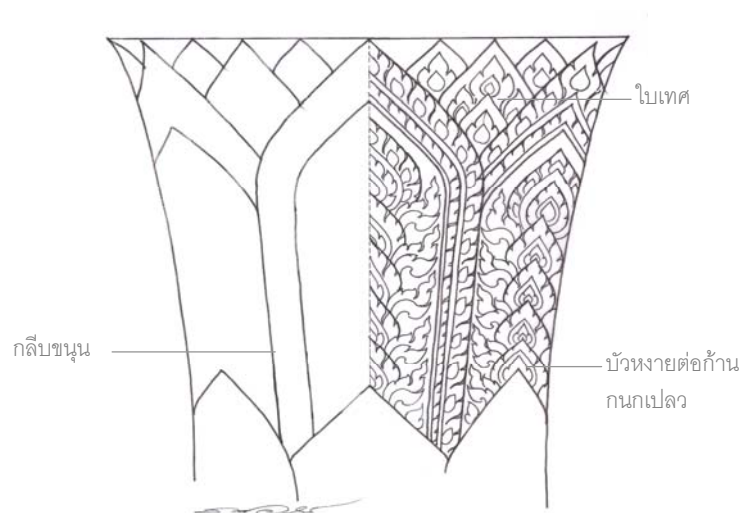
1. ลวดลายประดับชั้นฐานโกศ ชั้นที่ 1 ชั้นหน้ากระดาน ไม่ปรากฏลวดลายเป็นรูปทรงกลม พื้นไม้เรียบเหนือเส้นตั้งขอบลายประดับลายกระจังตาอ้อย 2 ชั้น ชั้นที่ 2 ชั้นฐานสิงห์ ผูกลายเท้าสิงห์ต่อ เนื่องกันเป็นรูปวงกลม พื้นที่ย่อยลายไม่ประดับลวดลายปรากฏลวดลายอยู่ช่องกรอบลายทองสิงห์ ลายทองไม้ประดับประจกสีเขียวแดงเป็นลายประจำยาม ด้านบนฐานสิงห์ประดับลายบัวคว่ำ กลีบรายละเอียดด้านในประดับกระจกสีเขียวสลับสีแดง ขอบลายด้านบนประดับลายกระจังตาอ้อย ชั้นที่ 3 ประดับลายบัวลูกแก้วปลายลายวนรอบองค์จากขวาไปซ้าย กลีบลายด้านในประดับกระจกสีเขียว ชั้นที่ 4 ชั้นหน้ากระดานประดับลายประจำยามก้ามปูผูกฟัก กลีบลายด้านในประดับกระจกสีแดง พื้นที่ย่อยไฟลายประดับกระจกสีเขียว ขอบลายด้านล่างถัดลงมาประดับลายบัวหงายกลีบลายด้านในประดับกระจกสีเขียวสลับสีแดง ช่องท้องไม้คั่นระหว่างชั้นที่ 2 กับ 3 และชั้นที่ 3 กับ 4 ประดับกระจกสีเขียวและสีแดง เป็นลายข้าวหลามตัด ด้านบนขอบชั้นลายหน้ากระดานประดับลายกระจังตาอ้อย ดังภาพ 118

ภาพประกอบ 118 รูปแบบลวดลายชั้นฐานโกศโก

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.6.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์โกศโก ประดับด้วยลายกลีบขนุน 3 ชั้น วางซ้อนกัน กลีบลายด้านในผูกลายบัวหงายต่อก้านกนกเปลว กลีบลายด้านในประดับกระจกสีแดงพื้นที่ช่องไฟระหว่างลายกับเส้นกันขอบประดับกระจกสีน้ำเงิน เส้นกันขอบเป็นลายเม็ดมะเขือ ขอบลายด้านนอกประดับลายใบเทศ รายละเอียดกลีบด้านในประดับกระจกสีแดง ดังภาพ 119

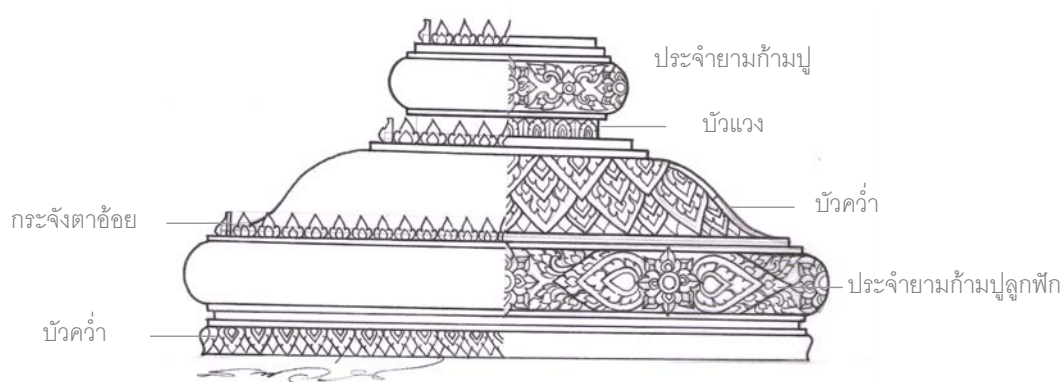

ภาพประกอบ 119 รูปแบบลวดลายชั้นองค์โกศโก

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง)

2.6.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาโกศโก

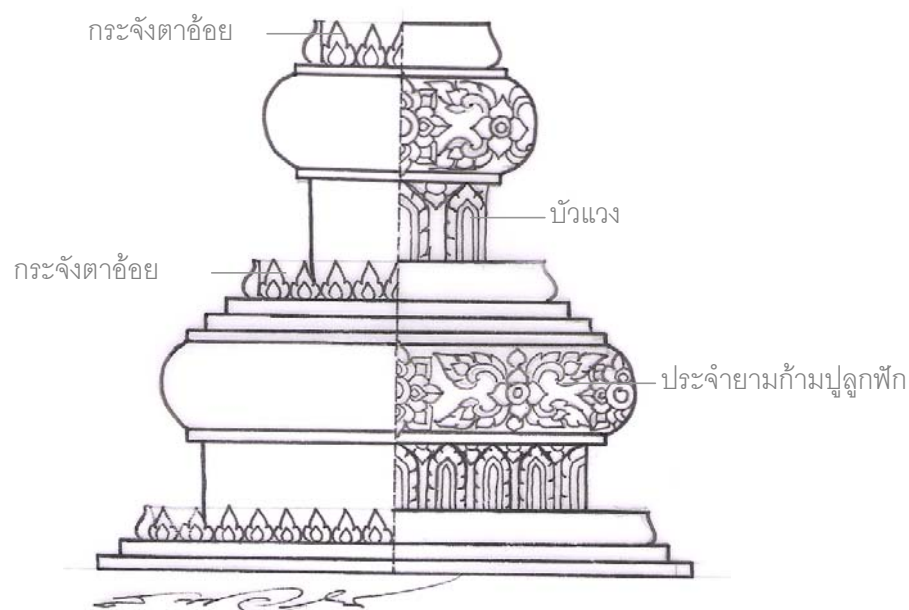
1. ลวดลายประดับชั้นฝาโกศ ลำดับที่ 1 ชั้นขอบฝาโกศประดับลายบัวคว่ำเหนือขึ้นมาประดับลายประจำยามก้ามปูลูกฟัก กลีบรายละเอียดด้านในประดับกระจกสีแดง สีน้ำเงิน สลับกัน เส้นขอบลายด้านหน้าประดับลายบัวคว่ำ กลีบลายด้านในประดับกระจกสีแดง เส้นขอบฝาโกศด้านบนประดับลายกระจังตาอ้อย ฝาโกศประดับลายบัวคว่ำวางกลีบซ้อนกัน 2 ชั้น กลีบลายด้านในประดับกระจกสีแดง ขอบลายด้านบนประดับลายกระจังตาอ้อย กลีบลายด้านในประดับกระจกสีแดง ตรงส่วนคอระหว่างชั้นฝาโกศประดับลายบัวแวง กลีบลายด้านในประดับกระจกสีแดง น้ำเงินสลับกัน ดังภาพ 120

ภาพประกอบ 120 รูปแบบลวดลายชั้นฝาโกศโก (ลำดับที่ 1)

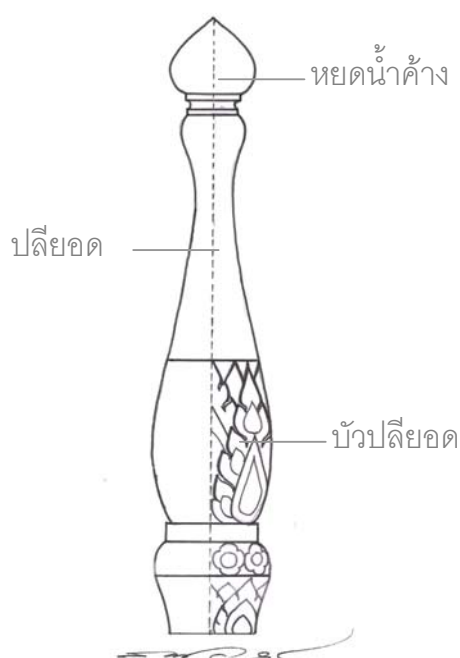
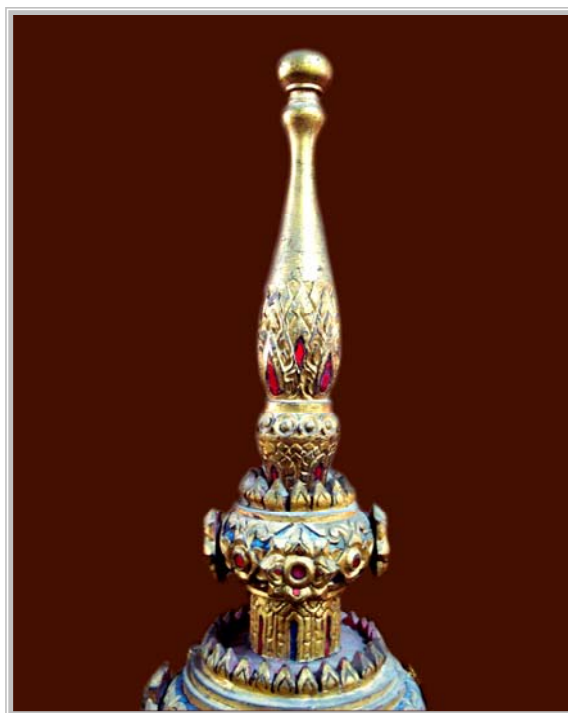
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2. ลวดลายประดับชั้นฝาโกศโก (ลำดับที่ 2) ประดับลายประจำยามก้ามปู พื้นที่ช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงินกลีบลายด้านในประดับกระจกสีแดง เหนือเส้นขอบลายประดับลายกระจังตาอ้อย ตรงส่วนคอรระหว่างชั้นฝาโกศประดับลายบัวแวง กลีบลายด้านในประดับกระจกสีแดง น้ำเงิน สลับกัน ลักษณะฝาโกศโกเครื่องยอดมีรูปทรงคล้ายยอดปริก มีชั้นยอดลดหลั่นกัน 3 ระดับ ลักษณะการประดับลวดลายเป็นรูปแบบเดียวกันกับยอดชั้นที่ 1 ดังภาพ 121

ภาพประกอบ 121 รูปแบบลวดลายชั้นฝาโกศโก (ลำดับที่ 2)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.6.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดโกศโก ด้านล่างมีเส้นกันขอบลายประดับลายบัวกาบ ปลีและลายดอกลายประดับ ในส่วนชั้นปลียอดประดับลายบัวปลียอด รายละเอียดด้านในลายทั้งสองประดับกระจกสีแดง รูปทรงปลียอดด้านบนไม่ปรากฏลวดลายจนถึงชั้นหยดน้ำค้าง ดังภาพ 122

ภาพประกอบ 122 รูปแบบลวดลายชั้นยอดโกศโก

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.7 พระโกศทองน้อย (จัดสร้างในรัชกาลที่ 4)

สร้างขึ้นในรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394) โดยกรมพระเทเวศร์วัชรินทร์ โปรดให้สร้างขึ้น สำหรับทรงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระโกศทองน้อยนี้ เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (ม.ร.ว.ปุ้ม มาลากุล ณ อยุธยา) สร้างเมื่อในรัชกาลที่ 5 อีกองค์หนึ่ง ในการศึกษาโครงสร้างและรูปแบบ ลวดลายพระโกศทองน้อย จะมีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้น (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: ออนไลน์) ดังนี้

2.7.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศทองน้อย

2.7.1.1 ชั้นฐานพระโกศทองน้อย

2.7.1.2 ชั้นองค์พระโกศทองน้อย

2.7.1.3 ชั้นฝาพระโกศทองน้อย

2.7.1.4 ชั้นยอดพระโกศทองน้อย

2.7.2 ลวดลายประดับพระโกศทองน้อย

2.7.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองน้อย

2.7.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศทองน้อย

2.7.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศทองน้อย

2.7.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศทองน้อย

2.7.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศทองน้อย

2.7.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศทองน้อย

รูปแบบโครงสร้างพระโกศทองน้อย มีรูปแบบเช่นเดียวกันกับพระโกศทองเล็ก แต่มีขนาดใหญ่กว่า เมื่อเทียบสัดส่วนมีขนาดเท่ากับพระโกศทองใหญ่ทั้ง 3 องค์ รูปทรงพระโกศเป็นแปดเหลี่ยม ชั้นฝาพระโกศเป็นรูปทรงแปดเหลี่ยมยอดมงกุฎ รูปโครงสร้างพระโกศแบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงลำดับจากฐานพระโกศถึงยอดพระโกศได้ ดังนี้

2.7.1.1 ชั้นฐานพระโกศทองน้อย

2.7.1.2 ชั้นองค์พระโกศทองน้อย

2.7.1.3 ชั้นฝาพระโกศทองน้อย

2.7.1.4 ชั้นยอดพระโกศทองน้อย

ชั้นฐานพระโกศกับองค์พระโกศแบ่งโครงไม้ออกเป็น 2 ด้าน มีเส้นเหล็กยึดโครงสร้างด้านใน โดยมีหมุดยึดระหว่างโครงเหล็กกับเนื้อไม้ เมื่อประกอบโครงไม้ทั้งสองด้าน ตะขอเหล็กอยู่ด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งมีเหล็กรูปทรงกลมมีรูรับตะขอ ส่วนฝาพระโกศเป็นชิ้นเดียวมีแกนเหล็กยึดทั่วทั้งฝาพระโกศ เช่นเดียวกัน

โครงสร้างรูปทรงและรูปแบบลวดลายพระโกศทองน้อย ดังภาพประกอบ 123-125

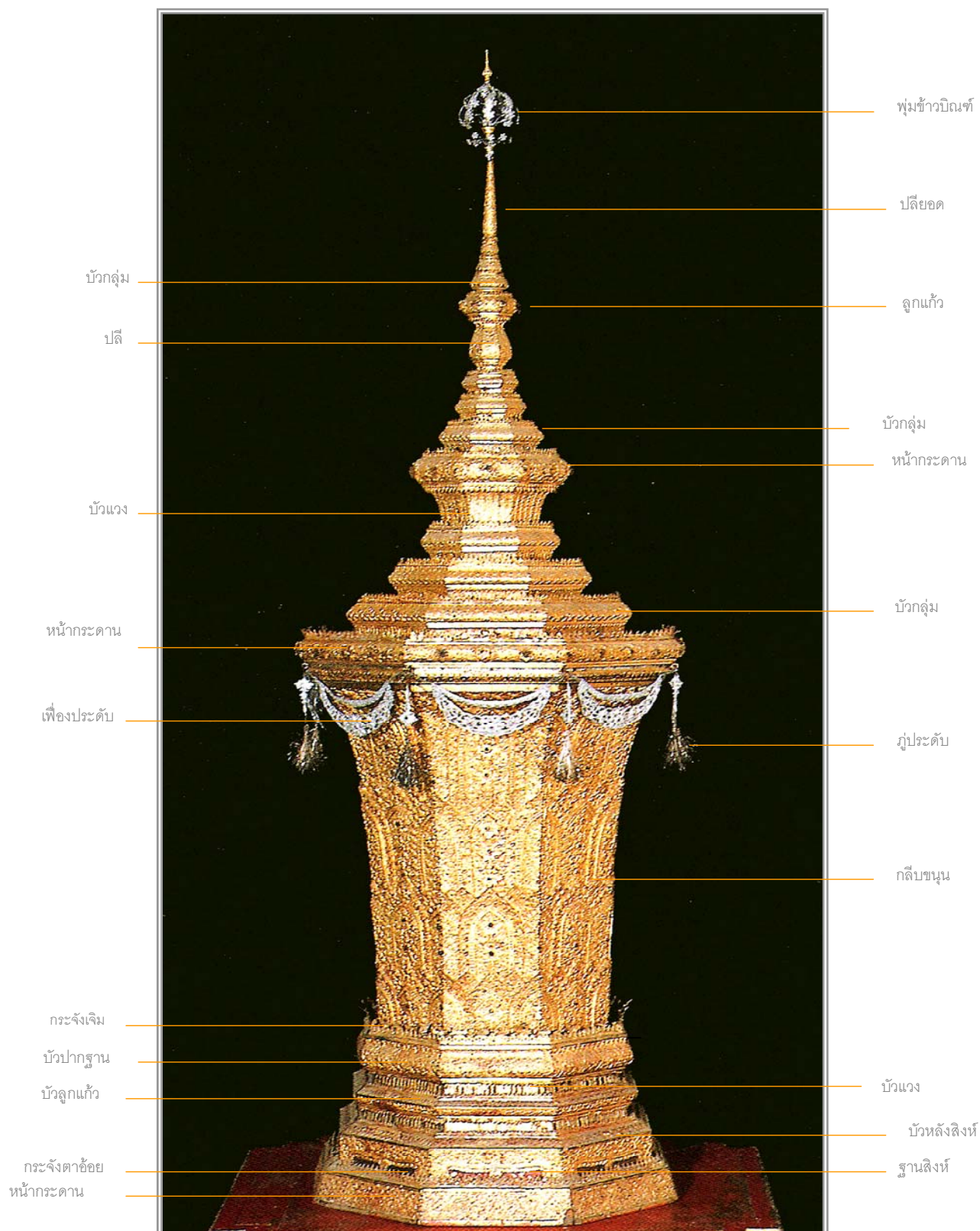
ภาพประกอบ 123 ลักษณะโครงสร้างพระโกศทองน้อย

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :25.

ภาพประกอบ 124 โครงสร้างรูปทรงพระโกศทองน้อย

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

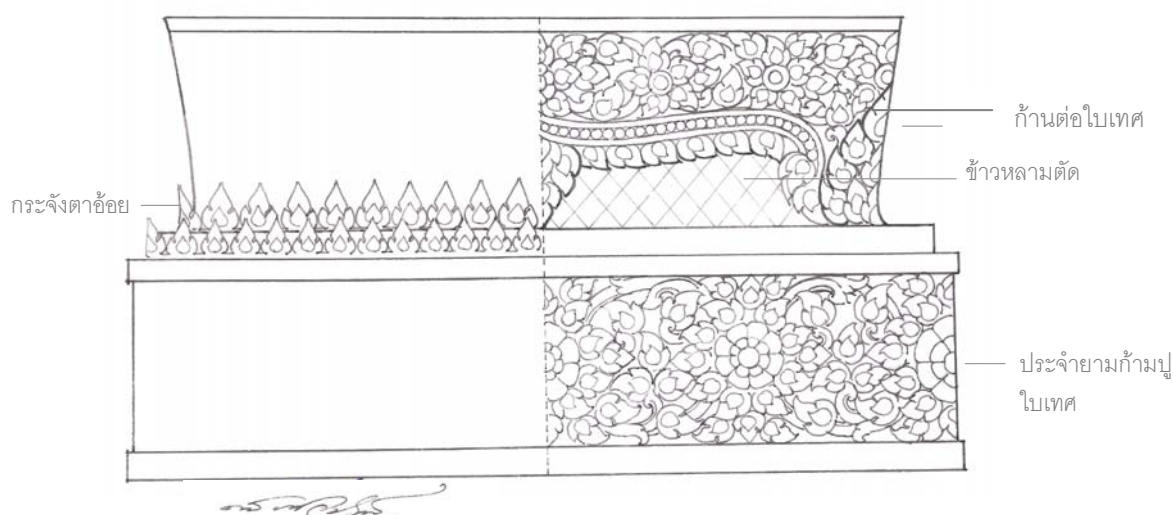
ภาพประกอบ 125 ลวดลายประดับพระโศกทองน้อย

ที่มา : กรมพระสมมตอมรินทร์และคณะ. (2539). ตำนานพระโศกและหีบศพบรรดาศักดิ์. :25.

2.7.2 ลวดลายประดับพระโกศทองน้อย

2.7.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองน้อย

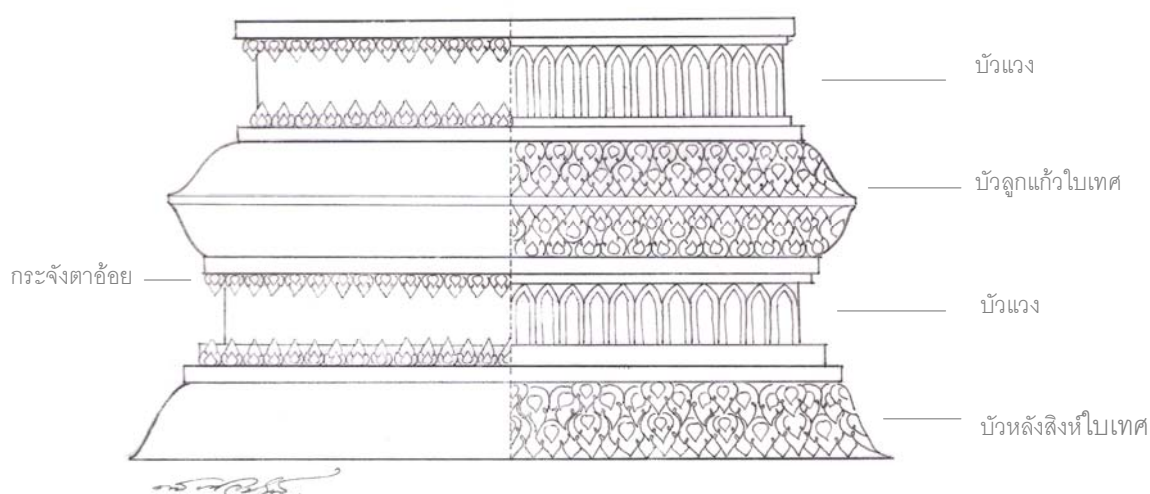
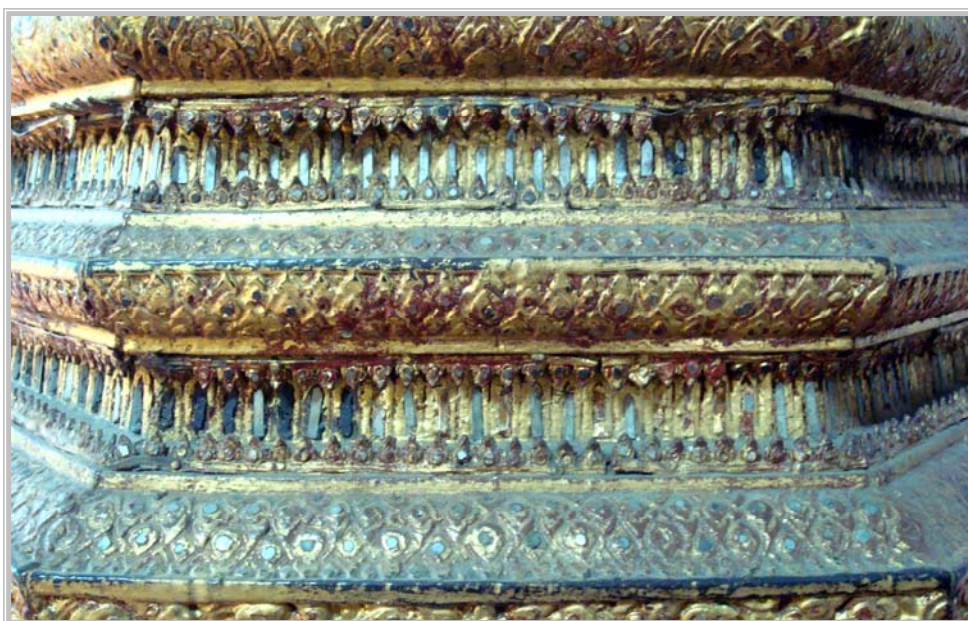
1. ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 1) ชั้นที่ 1 ประดับด้วยลวดลายหน้ากระดานลายประจำยามก้ามปูใบเทศ ประจำยามดาวประดับผุกลายอยู่ในรูปทรงสี่เหลี่ยม รายละเอียดกลีบลายด้านในเป็นร่องลึกรูปทรงกลม เพื่อประดับกระจกสีขาว ลายชั้นที่ 2 ประดับด้วยลายฐานสิงห์ผุกลายก้านต่อใบเทศ ตรงขอบลายฐานสิงห์ประดับด้วยลายก้านต่อใบเทศ ด้านบนประดับด้วยลวดลายบัวคว่ำกลีบลายใบเทศในตำแหน่งลายบัวหลังสิงห์ระหว่างชั้นที่ 1, 2 ประดับด้วยลายกระจังตาอ้อย 2 ชั้น ระหว่างพื้นที่ช่องไฟตัวลายต้องลายฐานสิงห์ประดับด้วยกระจกสีแดงตัดรูปทรงสี่เหลี่ยมประดับในมุมทแยง ในตำแหน่งลายข้าวหลามตัด ดังภาพ 126

ภาพประกอบ 126 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 1)

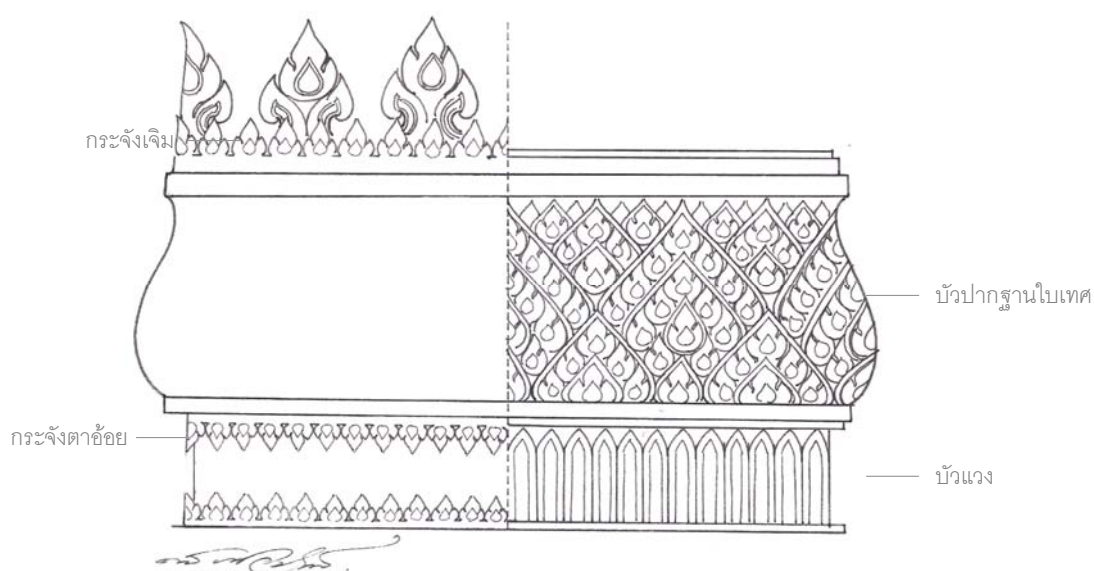
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2. ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 2) ประดับลวดลายบัวหลังสิงห์ไบเทศ ช่องท้องไม้ด้านบนบัววางต่อด้วยลายบัวลูกแก้วไบเทศ ปลายลายบัวคว่ำ บัวหงายชนกันตรงกลาง พื้นที่ลายที่เป็นลายคั่นระหว่างลายบัวลูกแก้วกับลายบัวปากฐานประดับด้วยลายบัววาง ตรงขอบลายเส้นกันขอบลายประดับด้วยลายกระจังตาอ้อย ดังภาพ 127

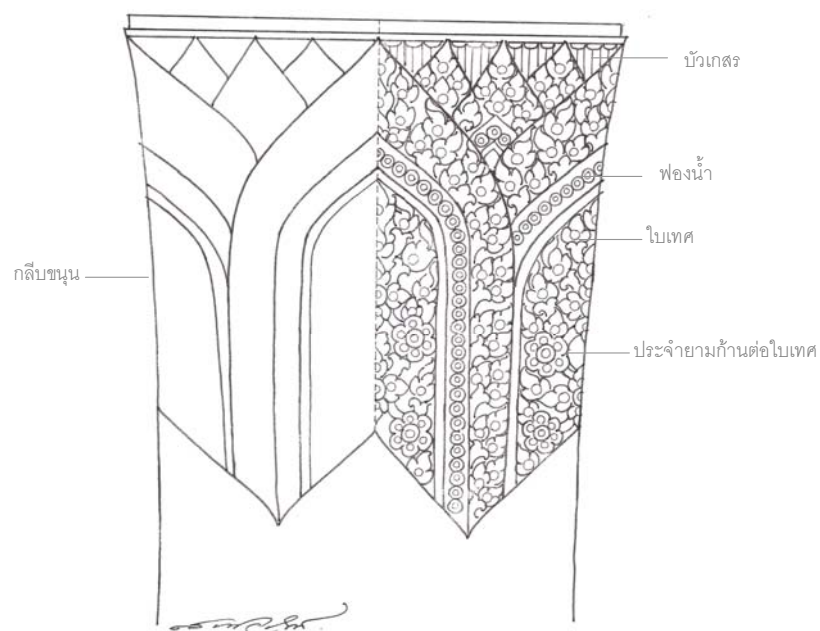
ภาพประกอบ 127 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 2)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

3. ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 3) ลวดลายประดับเป็นลายบัวแฉ่งที่ช่องท้องไม้ด้านล่าง ถัดไปเป็นลายบัวปากฐานใบเทศ ซ้อนกัน 3 ชั้น รายละเอียดกลีบลายด้านในทำเป็นรูปทรงกลมเป็นร่องลึกเพื่อประดับกระจกสีขาว ด้านบนตรงขอบกั้นลายประดับลายกระจังตาอ้อยและลายกระจังเจีเมววางซ้อนกัน ดังภาพ 128

ภาพประกอบ 128 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองน้อย(ลำดับที่ 3)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.7.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศทองน้อยประดับลายกลีบขนุนซ้อนกัน 4 ชั้น ปลายลายมีลายซ้อนกัน 3 ชั้น รายละเอียดในลายกลีบขนุนมีประจายามก้านต่อใบเทศ ขอบลายกลีบลายประดับด้วยลายฟองน้ำรูปทรงกลมกลีบลายประดับด้วยลายใบเทศทรงบัวหงาย รายละเอียดกลีบลายด้านในทำร่องทรงกลมเพื่อประดับกระจกสีขาว เนื้อปลายลายกลีบขนุนเป็นบัวเกสร ดังภาพ 129

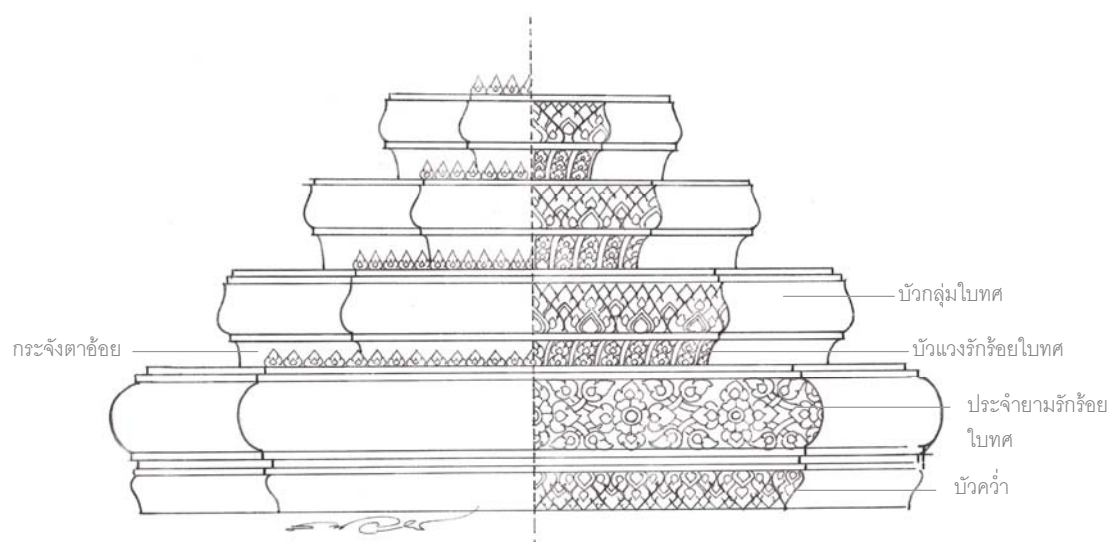

ภาพประกอบ 129 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศทองน้อย

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง)

2.7.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศทองน้อย

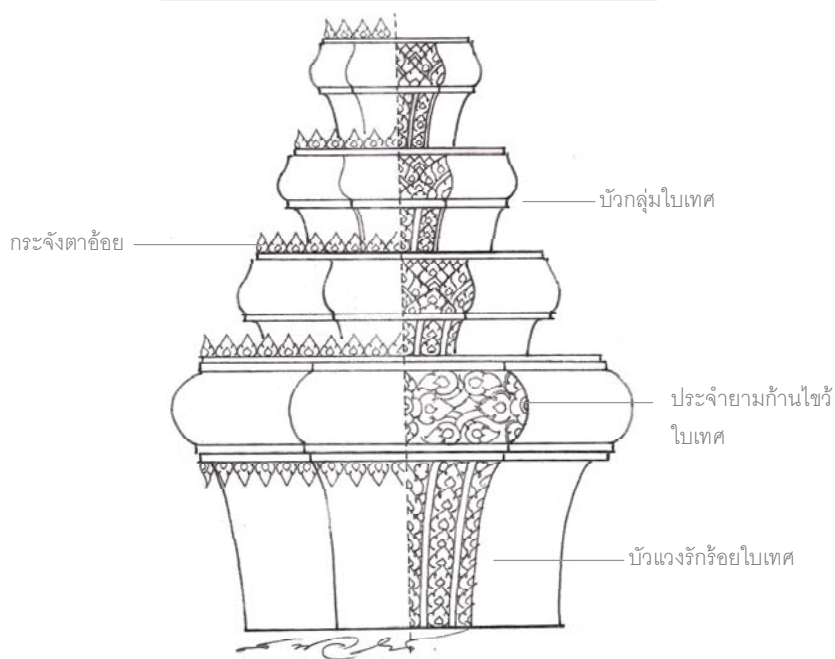
1. ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 1) ขอบด้านล่างประดับด้วยลายประจายามใบเทศก้านต่อ ส่วนชั้นด้านล่างต่อจากลายหน้ากระดานประดับด้วยลายบัวคว่ำใบเทศ ชั้นที่ 2 ประดับด้วยลายบัวหงายใบเทศ ระหว่างพื้นที่คั่นลายระหว่างลายชั้นที่ 1 กับชั้นที่ 2 ประดับด้วยลายบัวแวง ตรงขอบกั้นลายประดับด้วยลายกระจิงใบเทศ 2 ชั้น ลักษณะชั้นฝาพระโกศ ลำดับที่ 1 ลวดลายสลับระหว่างลายบัวแวงกับลายบัวหงายจนถึงลายบัวหงายชั้นที่ 3 ดังภาพ 130

ภาพประกอบ 130 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 1)

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

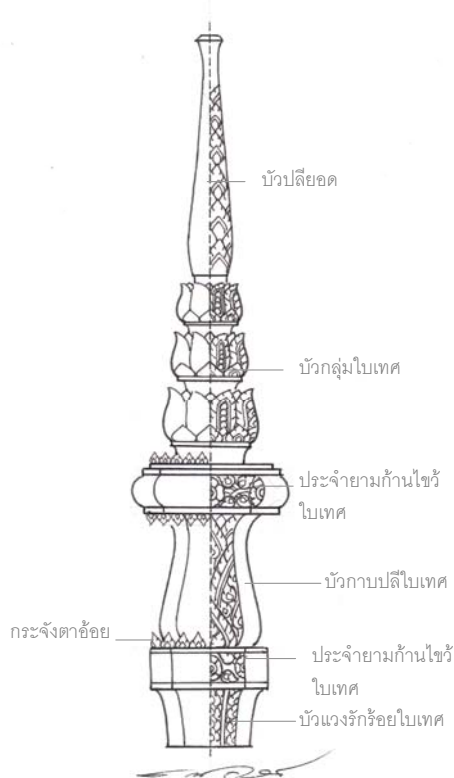
2. ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 2) ประดับด้วยลวดลายบัววง รายละเอียดลวดลายด้านในตัวลายบัววงเป็นลายรักร้อย ขอบกันชั้นที่ 1 ประดับด้วยลายประจำยามใบเทศก้านต่อ ชั้นที่ 2 ประดับด้วยลายบัวหงายใบเทศ รายละเอียดดกลีบลายด้านในทำเป็นร่องลึกรูปทรงกลมเพื่อประดับกระจก พื้นที่ชั้นลายระหว่างชั้นที่ 1 กับชั้นที่ 2 ประดับด้วยลายบัววง ลวดลายที่ประดับบัววงกับบัวหงายจะมีรูปแบบจนถึงชั้นที่ 3 ลำดับต่อไปเป็นชั้นปลี ลายประดับเป็นลายบัวหงายใบเทศ ดังภาพ 131

ภาพประกอบ 131 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองน้อย (ลำดับที่ 2)

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.7.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศทองน้อย ชั้นลูกแก้วประดับด้วยลายประจำยามใบเทศก้านต่อ รายละเอียดกลีบลายด้านในทำร่องลึกทรงกลมเพื่อประดับกระจก ต่อจากชั้นลูกแก้วเป็นชั้นบัวกลุ่มประดับด้วยลายบัวหงายใบเทศต่อเนื่องกัน 3 ชั้น ชั้นปลียอดประดับด้วยลายบัวหงายในรูปทรงกระจังพื้นปลา ดังภาพ 132

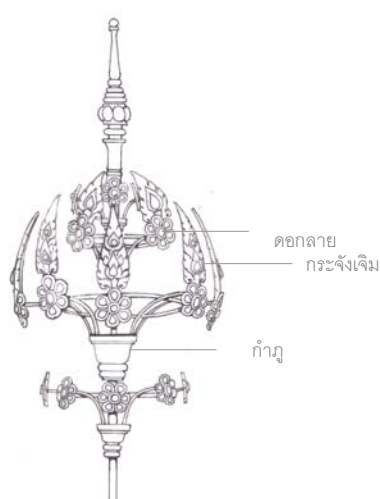

ภาพประกอบ 132 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศทองน้อย

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.7.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศทองน้อย

1. เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองน้อย ลายประดับพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นกลีบลายพุ่มข้าวบิณฑ์ทรงกลมวางซ้อนกัน 3 ชั้น ด้านล่างของตัวลายมีเส้นแกนรองรับกับแกนเสียบประดับ ด้านล่างเส้นแกนรองรับด้วยกำภูมีลักษณะเช่นเดียวกันกับฉัตรด้านล่างสุดประดับด้วยดอกลายและกระจังเจิม รายละเอียดตัวกลีบลายพุ่มข้าวบิณฑ์ทำเป็นร่องลึกรูปทรงกลมเพื่อประดับกระจกลีขาวแกนปักด้านบนประดับด้วยลายลูกแก้ว ปลียอดและหยดน้ำชั้นยอดสุด การประดับเครื่องประกอบพระโกศพุ่มข้าวบิณฑ์จะมีแกนเหล็กสำหรับเสียบลงในช่องแกนกลางชั้นยอดพระโกศ ลักษณะเครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ปรากฏพบในพระโกศทองน้อย ทางกองพระราชพิธีสำนักพระราชวังยังใช้ประกอบกับพระโกศองค์อื่นๆ ที่มีรูปแบบเดียวกัน มีพระโกศกุดั่นใหญ่, พระโกศกุดั่นน้อย, พระโกศมณฑป, พระโกศไม้สิบสอง รวมทั้งสิ้น 5 องค์ ดังภาพ 133

ภาพประกอบ 133 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองน้อย
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2. เครื่องประกอบเฟื้องประดับองค์พระโกศทองน้อย ลายประกอบเฟื้องประดับประกอบ ด้วยลายประจายามก้านต่อลูกโซ่ ใบเทศ รายละเอียดกลีบลายด้านในทำเป็นร่องลึกประดับกระจกสีมีสีเหลือง สีแดง และสีขาวด้านบนเฟื้องเป็นช่อลายรักร้อยใบเทศประดับเป็นรูปโค้งรองรับรูปทรงเฟื้องประดับ ภูประดับ ประกอบด้วยลายประจายามรักร้อย รายละเอียดด้านในกลีบลายประดับด้วยกระจกสีเหลือง ภูประดับทำด้วยโลหะแผ่นเงินตัดเป็นเส้นริ้วมัดเป็นกลุ่มมีรูปทรงเป็นพุ่ม การประดับเฟื้องประดับประกอบองค์พระโกศทองน้อยยังนำรูปแบบเฟื้องประดับแบบเดียวกันนี้ไปประดับในองค์พระโกศกุดั่นใหญ่, พระโกศกุดั่นน้อย, พระโกศมณฑป, พระโกศไม้สิบสอง รวมทั้งสิ้น 5 องค์ ดังภาพ 134

ภาพประกอบ 134 เครื่องประกอบเฟื้องประดับองค์พระโกศทองน้อย
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.8 พระโกศมณฑป (จัดสร้างในรัชกาลที่ 4)

พระโกศมณฑปทำด้วยไม้แกะสลักลวดลายทรง 4 เหลี่ยม ฝ่ายยอดทรงมณฑปปิดทองประดับกระจกสี สร้างในสมัย ร.4 สำหรับ พระราชทานทรงศพระเจ้าบรมวงศ์ - พระองค์เจ้า และพระเจ้าวรวงศ์ - พระองค์เจ้า ที่ทรงกรมข้าราชการชั้นเสนาบดีที่เป็นราชสกุล พระโกศมณฑปมีพระโกศมณฑปใหญ่ สร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2406) โดยกรมขุนราชสีหวิกรม เอาแบบมาแต่พระโกศมณฑปน้อย ทรงพระศพระกรมพระพิทักษ์เทเวศร์ ด้วยเหตุที่กรมพระพิทักษ์เทเวศร์พระรูปใหญ่โต พระศพลงลงพระโกศสามัญไม่ได้ ต้องทำล่องสี่เหลี่ยมขึ้นโดยเฉพาะ พระโกศมณฑปใหญ่นี้ต่อมาสร้างขึ้นอีกองค์หนึ่ง แต่จะสร้างขึ้นเมื่อใดไม่ทราบแน่และพระโกศมณฑปน้อย สร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ 4 โดยสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ สำหรับทรงพระศพระเจ้าลูกเธอที่ยังทรงพระเยาว์ ถ้าทรงพระศพลมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระโกศนี้หุ้มทองคำเฉพาะงาน ในการศึกษาโครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศมณฑป จะมีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้น ดังนี้ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: ออนไลน์)

2.8.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศมณฑป

2.8.2 ลวดลายประดับพระโกศมณฑป

2.8.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศมณฑป

2.8.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศมณฑป

2.8.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศมณฑป

2.8.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศมณฑป

2.8.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศมณฑป

2.8.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศมณฑป

รูปแบบรูปทรงพระโกศมณฑป มีรูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ชั้นฝาพระโกศเป็นรูปทรงยอดปราสาท สาเหตุที่พระโกศองค์นี้มีชื่อว่าพระโกศมณฑปอาจเนื่องมาจากมีลักษณะรูปทรงคล้ายมณฑปสิ่งก่อสร้างรูปทรงสี่เหลี่ยมหลังคาเป็นทรงสี่เหลี่ยมปลายยอดแหลมในงานสถาปัตยกรรมไทย รูปทรงพระโกศทรงมณฑปเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง ชั้นฐานพระโกศการแกะสลักลวดลายชั้นลายหน้ากระดาน และลายฐานสิงห์แกะลวดลายเป็นร่องลึกในเนื้อไม้เป็นลวดลายใบเทศประดับกระจกสีด้านในตัวลาย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากพระโกศองค์อื่นๆ ที่จะแกะสลักไม่เป็นรูปตัวลายที่เป็นลายนูนต่ำ ความโดดเด่นอีกประการหนึ่งคือ การตกแต่งลายประกอบประดับองค์พระโกศมณฑป มีการนำเอารูปแบบโครงสร้างในงานสถาปัตยกรรมมาใช้แทบในทุกชั้นองค์พระโกศ เช่น ด้านองค์พระโกศเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมสลักลวดลาย แต่ด้านข้างมุมขอบทรงสี่เหลี่ยมจะจำลองรูปแบบของตัวเสา และยอดเสาทำเป็นแบบอย่างเช่นกันกับในงานสถาปัตยกรรมไทย เสาด้านล่างมีการประดับด้วยกาบพหุมุม ซึ่งในรูปแบบพระโกศองค์อื่นการประดับลวดลายดังกล่าวไม่ปรากฏพบ นอกจากนี้แล้ว

ด้านบนส่วนขององค์พระโกศกับชั้นฝาพระโกศ ประดับด้วยคันทวยค้ายันตรงขอบมุมเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ในทุกเหลี่ยม รูปทรงชั้นฝาพระโกศเป็นรูปทรงยอดปราสาททรงมณฑป การประดับตกแต่งเป็นเช่นเดียวกันกับพระโกศทรงยอดปราสาททรงมณฑปองค์อื่นๆ มีการประดับโครงสร้างลวดลายซุ้มบันแถลง ซุ้มรังไก่ และนาคปักเช่นเดียวกัน รูปแบบโครงสร้างพระโกศมณฑป แบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงตามลำดับจากฐานพระโกศถึงชั้นยอดพระโกศได้ ดังนี้

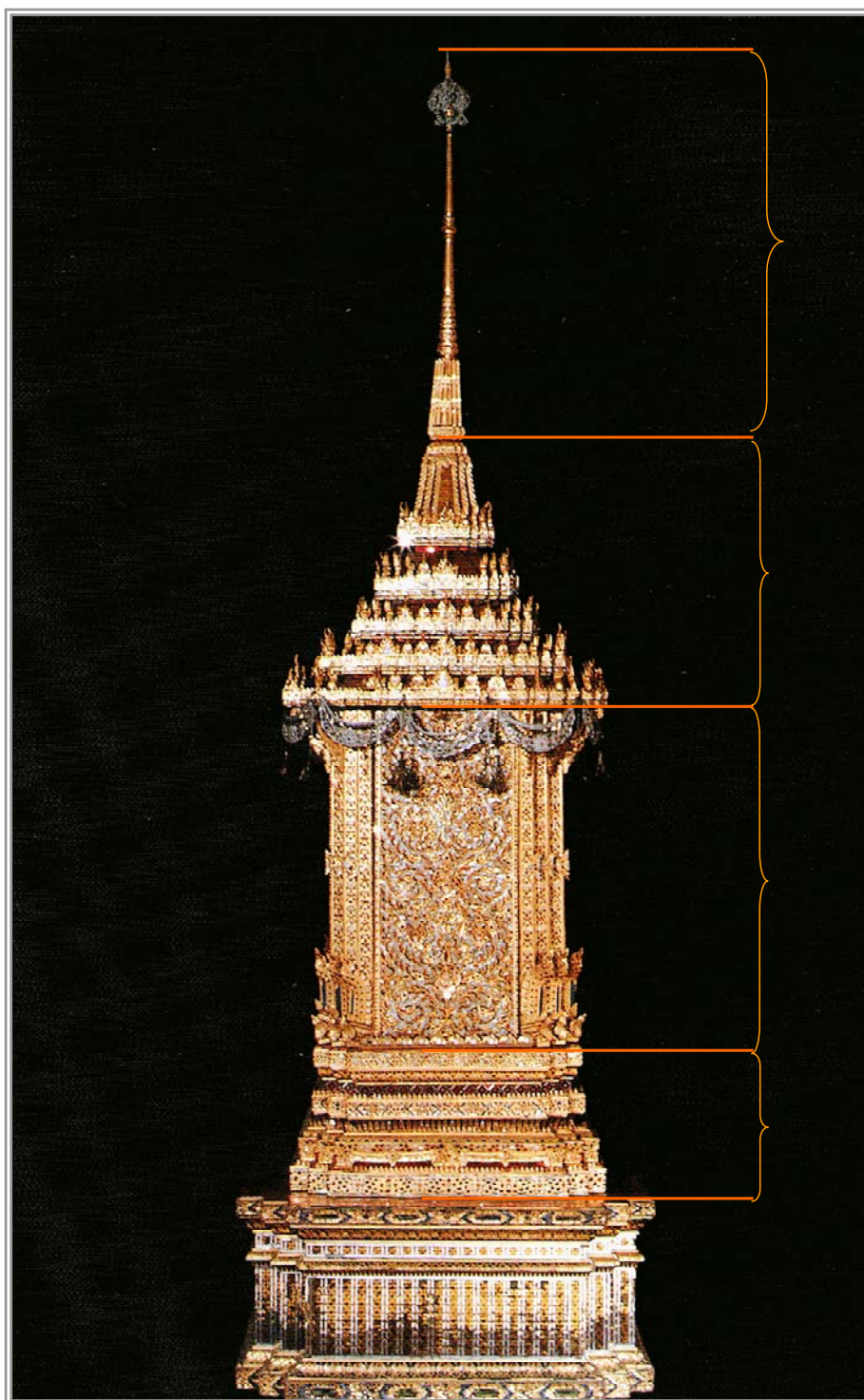
2.8.1.1 ชั้นฐานพระโกศมณฑป

2.8.1.2 ชั้นองค์พระโกศมณฑป

2.8.1.3 ชั้นฝาพระโกศมณฑป

2.8.1.4 ชั้นยอดพระโกศมณฑป

รูปแบบการประกอบพระโกศมณฑปจะมีความพิเศษกว่าพระโกศทุกองค์ กล่าวคือ ชั้นฐานพระโกศเป็นชั้นเดียวไม่แยกชั้นออกเป็น 2 ชั้น อย่างพระโกศทองใหญ่, พระโกศทองเล็ก และพระโกศกุดั่นทั้งสอง ชั้นองค์พระโกศมีการประกอบเหมือนงานสถาปัตยกรรม กล่าวคือพระโกศมณฑปสามารถแยกส่วนประกอบต่างๆ ออกจากกันได้ การประกอบชิ้นงานในองค์พระโกศทรงมณฑปจะไม่แยกส่วนออกเป็น 2 ส่วน เช่นพระโกศองค์อื่น แต่จะแยกองค์พระโกศออกเป็น 4 ส่วน ตามด้านรูปทรงขององค์พระโกศ การประกอบพระโกศต้องวางเสารูปทรงย่อมุมไม้สิบสองทั้ง 4 ด้าน ด้านข้างทำเป็นร่องไม้แกะเป็นร่องยาวจากด้านบนถึงด้านล่าง การประกอบองค์พระโกศจึงต้องนำเอาแผ่นไม้ในแต่ละด้านสอดใส่ร่องไม้ของเสาในแต่ละด้านให้พอดีกัน การสอดใส่ต้องสอดจากด้านบนลงมาด้านล่าง เมื่อประกอบเสร็จทั้งสี่ด้านมีสลักไม้ยึดขอบด้านบนของพระโกศอีกครั้งหนึ่ง ส่วนฝาพระโกศมีรูปทรงเช่นเดียวกันกับพระโกศองค์อื่นๆ โครงสร้างรูปทรงและรูปแบบลวดลายพระโกศมณฑป ดังภาพประกอบ 135 - 137

ชั้นยอดพระโกศ

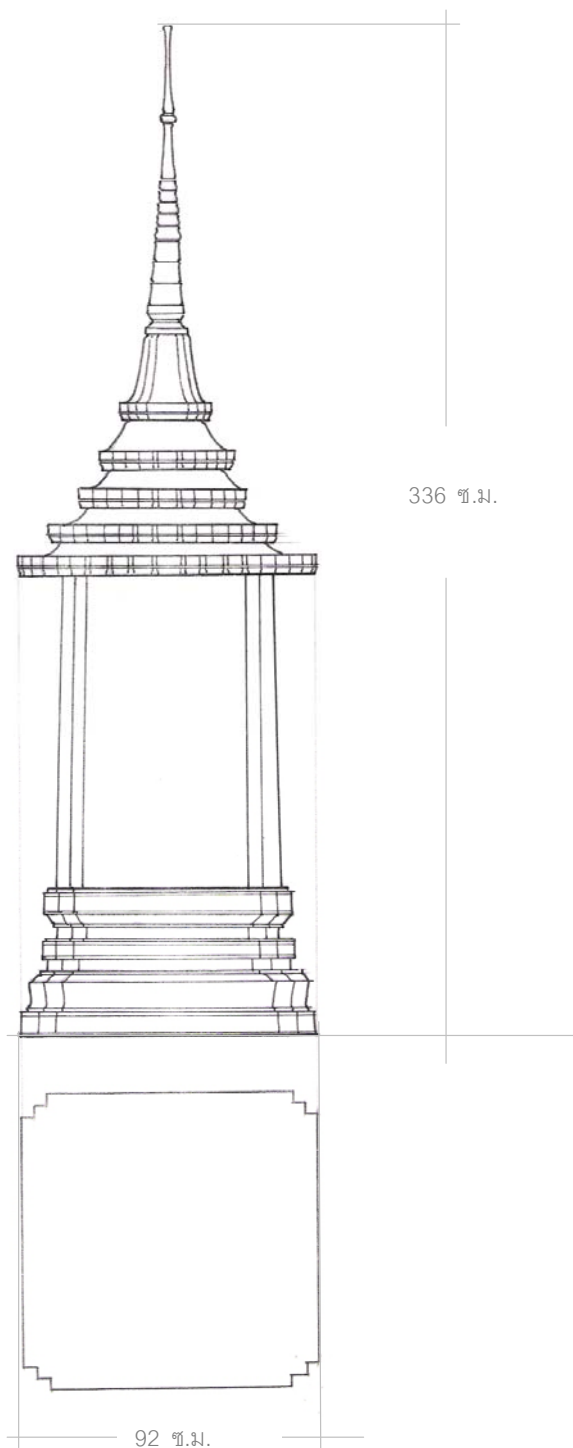
ชั้นฝาพระโกศ

ชั้นองค์พระโกศ

ชั้นฐานพระโกศ

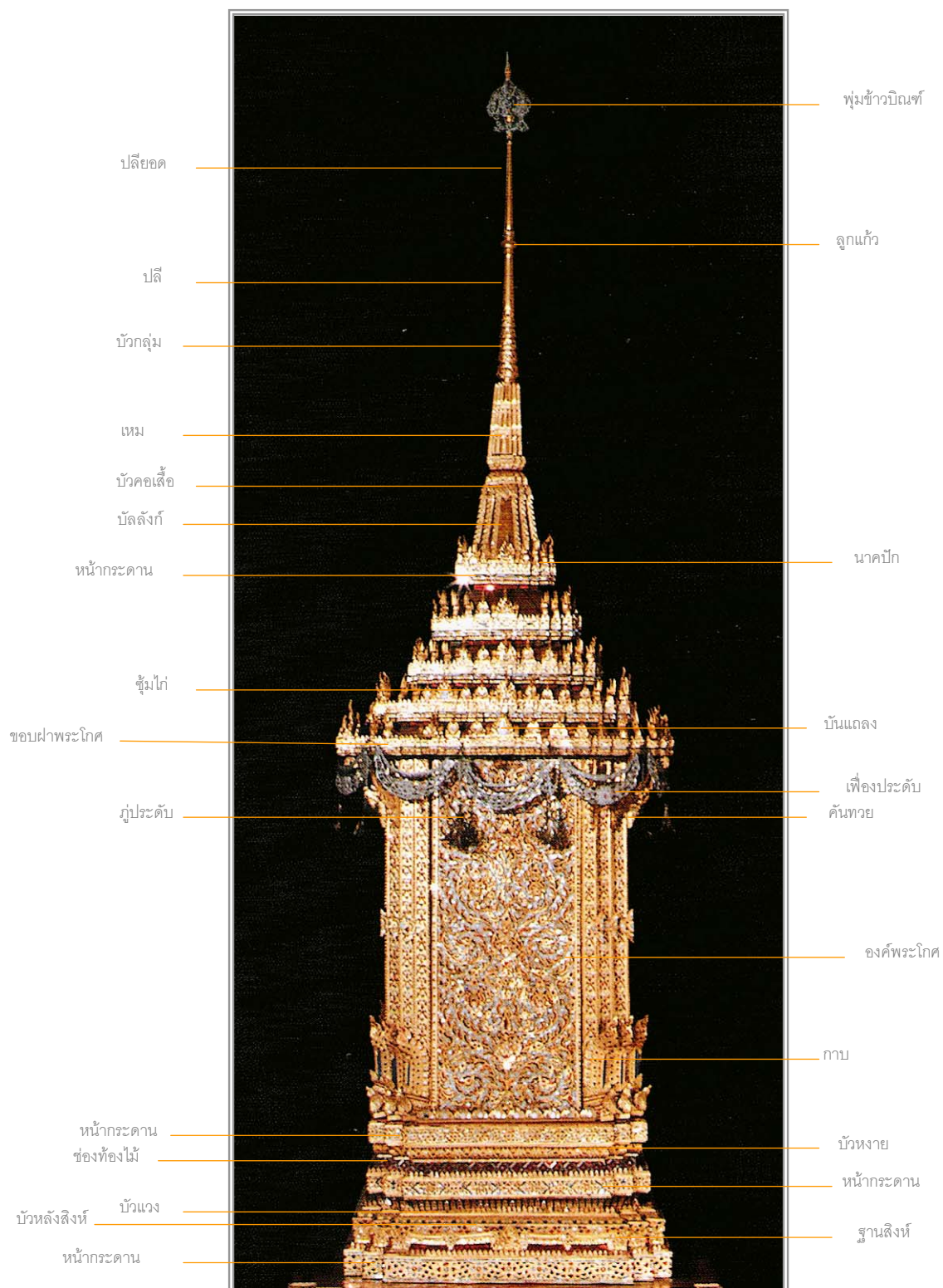
ภาพประกอบ 135 ลักษณะโครงสร้างพระโกศมณฑป

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :28.

ภาพประกอบ 136 โครงสร้างรูปทรงพระโกศมณฑป

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

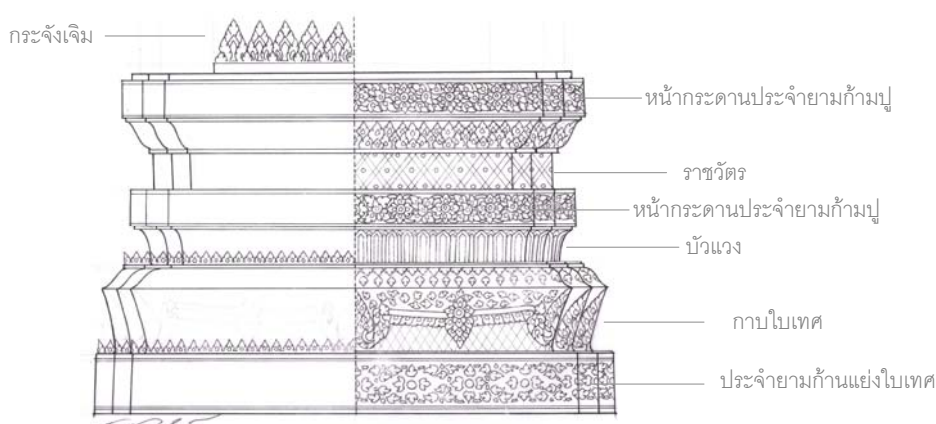

ภาพประกอบ 137 ลวดลายประดับพระโกศมณฑป

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :28.

2.8.2 ลวดลายประดับพระโกศมณฑป

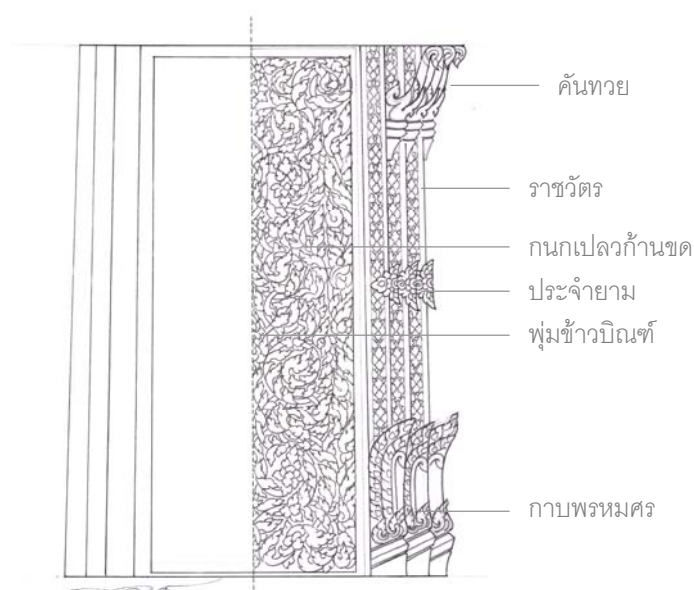
2.8.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศมณฑป ชั้นที่ 1 ประดับด้วยลายประจำยาม ก้านแย่งใบเทศ ลักษณะลายเป็นลายใบเทศประดับกระจกสีแดงและสีเขียว ลายฐานสิงห์ชั้นที่ 2 ผูกลายเป็นลายก้านต่อใบเทศ อยู่ในรูปทรงฐานสิงห์ด้านบนฐานสิงห์ประดับลวดลายบัวคว่ำ การประดับกระจกสีที่ลายฐานสิงห์ปรากฏมีสีขาว แดง เขียว พื้นท้องไม้ระหว่างลายหน้ากระดานและท้องสิงห์ประดับด้วยกระจกสีแดง เป็นลายข้าวหลามตัดเหนือลายบัวหลังสิงห์ส่วนท้องไม้ประดับด้วยลายบัวแฉ่ง ช่องลายบัวแฉ่งด้านในประดับกระจกสีแดงส่วนช่องก้นลายประดับกระจกสีเขียว ชั้นที่ 3 ประดับด้วยลายประจำยาม ก้ามปู พื้นท้องไฟประดับด้วยกระจกสีขาว กลีบลายด้านในประดับด้วยกระจกสีแดงและเขียวท้องไม้เหนือลายหน้ากระดานชั้นที่ 3 ประดับด้วยลายราชวัตร พื้นลายกระจกสีแดง ช่องไฟกระจกสีขาว ชั้นที่ 4 ด้านล่างประดับลวดลายบัวหงายใบเทศ กลีบด้านในประดับกระจกสีขาว แดง เขียว ลายหน้ากระดานเป็นลายประจำยามก้านแย่งใบเทศ กลีบลายด้านในประดับด้วยกระจกสีแดง ขาว เขียว ขอบลายในแต่ละชั้นประดับด้วยลายกระจังตาอ้อย ขึ้นบนลายหน้ากระดานชั้นที่ 4 ประดับด้วยลายกระจังเจิม กลีบลายด้านในประดับด้วยกระจกสีขาว ดังภาพ 178

ภาพประกอบ 138 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศมณฑป

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.8.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศมณฑป ประกอบด้วยลายฟุ้งข้าวบิณฑ์ และลายกนกเปลวกำนชด ผูกลายเต็มพื้นที่ช่องสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ กลีบลายด้านในประดับด้วยกระจกสีขาว เขียว และแดง พื้นที่ช่องไฟตัวลายประดับด้วยกระจกสีน้ำเงิน ด้านข้างตรงขอบลายองค์พระโกศเห็นลักษณะเหมือนเสามณฑปในงานสถาปัตยกรรม ด้านบนปลายเสาประดับด้วยคันทวย มุมละ 3 ชิ้น ลายขอบด้านข้างประดับเป็นลายราชวัตร กลีบลายด้านในประดับด้วยกระจกสีแดง สีขาว สีเขียว ตรงกลางขอบลายประดับด้วยลายประจำยาม ด้านล่างมีลายกาบพรหมศรประดับตรงมุม พื้นที่ช่องลายกาบพรหมศรประดับด้วยกระจกสีน้ำเงิน กลีบลายด้านนอกกาบพรหมศรประดับด้วยกระจกสีเขียว และสีแดง ดังภาพ 139

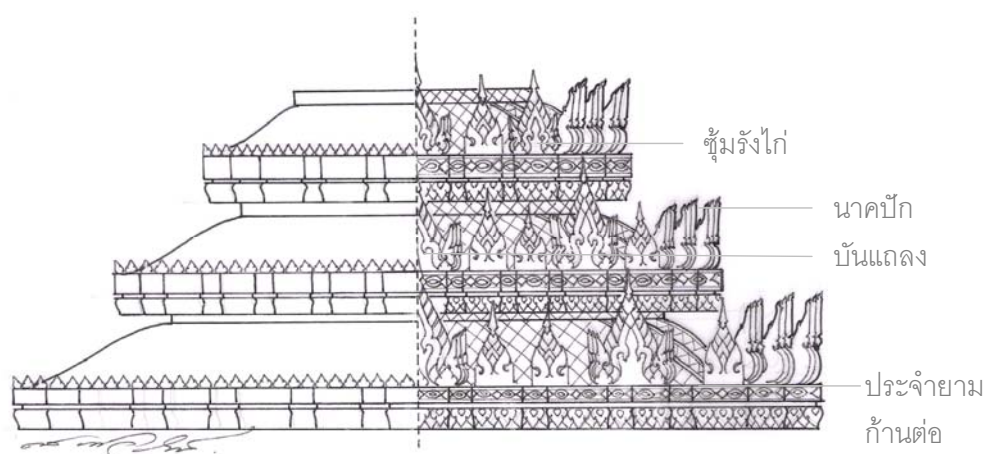

ภาพประกอบ 139 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศมณฑป

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.8.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศมณฑป

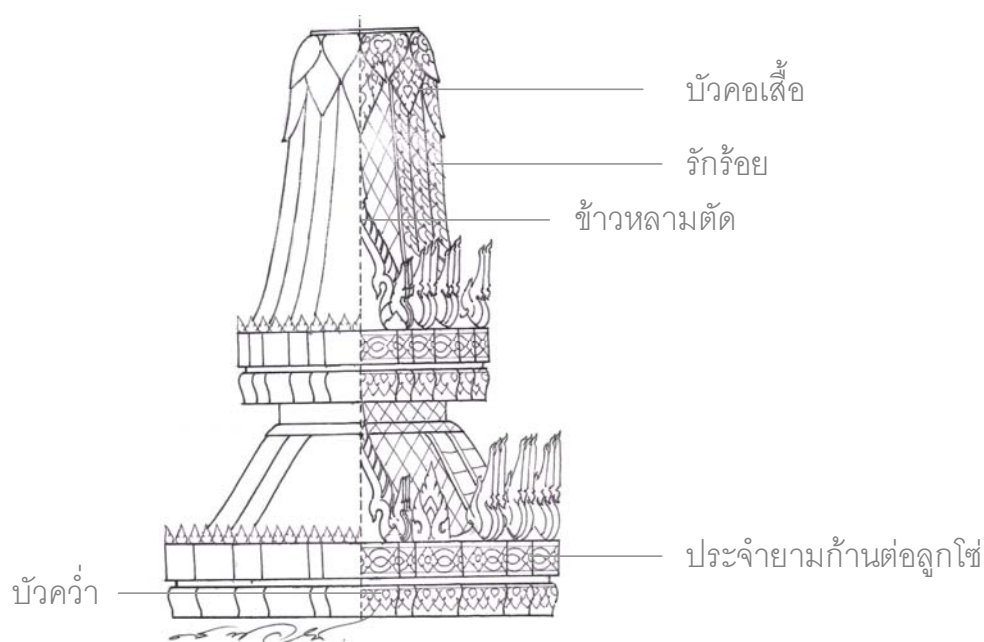
1. ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศมณฑป (ลำดับที่ 1) ขอบลายชั้นฝาพระโกศ ประดับด้วยลายประจำยามก้านต่อลูกโซ่ ช่องไฟประดับด้วยกระจกลีน้ำเงิน ช่องลายประจำยามด้านในประดับด้วยกระจกลีแดง ขอบด้านล่างเป็นลายบัวคว่ำประดับด้วยกระจกลีน้ำเงิน เนื้อขอบลายหน้ากระดานชั้นหลังคาประดับโครงสร้างบันแถลง ช่องลายด้านในบันแถลงประดับกระจกลีน้ำเงิน ด้านข้างบันแถลงประดับโครงสร้างซุ้มรังไก่ ช่องลายด้านในประดับด้วยกระจกลีน้ำเงิน ตรงมุมชั้นหลังคาประดับโครงสร้างลายนาคปัก พื้นที่หลังคาประดับกระจกลีแดงเป็นลายข้าวหลามตัด ลำดับชั้นฝาพระโกศชั้นที่ 1 จะประดับลวดลายเช่นเดียวกันกับลายชั้นฝาพระโกศลำดับที่ 1 ต่อเนื่องไป 4 ชั้น ช่องท้องไม้คั่นระหว่างหลังคากับลายหน้ากระดานประดับด้วยกระจกลีแดง ดังภาพ 140

ภาพประกอบ 140 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศมณฑป (ลำดับที่ 1)

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

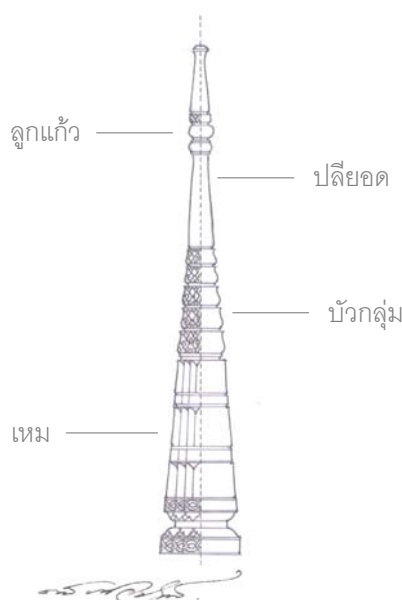
2. ลวดลายประดับชั้นผ้าพระโกศมณฑป (ลำดับที่ 2) ประดับด้วยลายประจำยาม
 ก้านต่อลูกโซ่ พื้นช่องไฟตัวลายประดับกระจกสีน้ำเงิน กลีบลายประจำยามประดับด้วยกระจกสีแดง
 ด้านล่างเป็นลายบัวคว่ำกลีบลายด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ชั้นบัลลังก์ตรงขอบยอมุมไม้สิบสองเป็น
 เส้นลายรักร้อยคาคตรงมุมบนจรดล่างกลีบลายด้านในประดับด้วยกระจกสีน้ำเงิน ด้านบนบัลลังก์เป็น
 ลายบัวคอเสื้อประดับกระจกสีน้ำเงิน ท้องไม้บัลลังก์ตรงกลางประดับกระจกสีน้ำเงินลายข้าวหลามตัด
 ดังภาพ 141

ภาพประกอบ 141 รูปแบบลวดลายชั้นผ้าพระโกศมณฑป (ลำดับที่ 2)

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.8.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศมณฑป มีลักษณะโครงสร้างลวดลายเป็น โครงสร้างเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมไทย เริ่มจากชั้นหม่ไม่ปรากฏว่ามีลวดลายประดับทั้ง 3 ชั้น เป็นระนาบพื้นผิวเรียบต่อเนื่องกันทั้ง 3 ชั้น ท้องไม้ชั้นหม่ประดับด้วยกระจกลีน้ำเงิน ด้านบนชั้นหม่เป็น ชั้นบัวกลุ่มลายชั้นบัวกลุ่มประดับด้วยลายบัวกลุ่มกลีบลายด้านในประดับกระจกลีน้ำเงิน ลายบัวกลุ่ม จะลดหลั่นเรียงกัน 5 ชั้น ด้านบนชั้นปลีไม่ปรากฏว่ามีลวดลาย รวมถึงชั้นลูกแก้วและชั้นปลียอดไม่ ปรากฏว่ามีลวดลายเช่นกัน ดังภาพ 142

ภาพประกอบ 142 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศมณฑป

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.9 พระโกศราชวงศ์ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 4)

พระโกศราชวงศ์ พระโกศพระองค์เจ้า หรือพระโกศลังกา สร้างในรัชกาลที่ 4 เรียกกันแต่แรกว่าโกศลังกา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริสร้างขึ้นทรงพระศพลสมเด็จพระเจ้าฟ้าอาภรณ์ แต่ครั้งยังทรงผนวช เป็นล่องสี่เหลี่ยมหุ้มผ้าขาว ยอดเป็นฉัตรระบายผ้าขาว เมื่อในรัชกาลที่ 4 โปรดให้ใช้ทรงพระศพพระเจ้าลูกเธอที่ยังทรงพระเยาว์ ครั้งมีพระโกศมณฑปน้อย พระโกศนี้ใช้สำหรับทรงพระศพพระองค์เจ้าวังหน้า และพระองค์เจ้าตั้ง มาถึงรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงคิดทำประกอบนอกขึ้น มีรูปทรงคงเดิม แปลงแต่ยอดเป็นทรงชฎาพอก ต่อมากรมหมื่นปราบปรามทำเพิ่มเติมขึ้นใหม่อีกพระโกศหนึ่ง จึงมีอยู่ในเวลานี้ 2 พระโกศด้วยกัน ในการศึกษาโครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศราชวงศ์ จะมีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้น ลักษณะโครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศราชวงศ์ดังนี้ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: ออนไลน์)

2.9.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศราชวงศ์

2.9.2 ลวดลายประดับพระโกศราชวงศ์

2.9.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศราชวงศ์

2.9.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศราชวงศ์

2.9.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศราชวงศ์

2.9.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศราชวงศ์

2.9.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศราชวงศ์

2.9.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศราชวงศ์

รูปแบบพระโกศราชวงศ์ มีรูปทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมสิบสองคล้ายกับพระโกศมณฑป เอกลักษณ์ของพระโกศราชวงศ์คือส่วนชั้นฝาพระโกศ มีรูปทรงเป็นทรงยอดชฎาคล้ายพระเกี้ยว ซึ่งเป็นรูปแบบของมงกุฎที่สวมศีรษะของเจ้านาย และราชวงศ์ชั้นสูง รูปทรงฝาพระโกศรูปทรงเกี้ยว มีความแปลกตาอยู่ตรงส่วนด้านบนยอดฝาพระโกศทำเป็นรูปปี่ ลูกแก้ว และปลียอด มีลักษณะเช่นเดียวกันกับพระโกศไม้สิบสองเมื่อนำมาประกอบกับส่วนฝาพระโกศราชวงศ์ ส่วนสูงชั้นยอดพระโกศจะมีความสูงน้อยกว่าพระโกศองค์อื่น เนื่องจากการแบ่งชั้นประกอบในส่วนฝา ทำเป็นรูปทรงชฎาทรงเกี้ยวจะมีความลดหลั่นของชั้นเพียงช่วงเดียว ในแต่ละช่วงมีขอบลาย 3 ชั้น น้อยกว่าพระโกศองค์อื่น อาจเนื่องมาจากรูปทรงของชฎาเป็นตัวกำหนดรูปแบบ ส่วนการประดับลวดลายประกอบในชั้นฝามีความแปลกตาอยู่มาก เนื่องจากนำเอารูปแบบเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมมาประดับตามชั้นต่างๆ ของชั้นฝามงกุฎ ซึ่งแตกต่างจากชั้นฝาพระโกศองค์อื่นๆ โดยทั่วไปที่ชั้นฝาพระโกศเป็นรูปทรงมงกุฎแล้วการประกอบลวดลายมักนิยมเป็นลายบัวหงาย และลายกระจังวางสลับกันตามชั้นเพียงเท่านั้น แต่การนำเอาช่มบันแถลง ช่มรังไก่อ และนาคปักมาประดับในชั้นยอดมงกุฎพระเกี้ยว จึงดูมีความแปลกตากว่า

พระโกศองค์อื่นทั่วไป เครื่องประกอบชั้นฝาพระโกศประกอบด้วยเครื่องประกอบเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรม มีซุ้มบันแถลง, ซุ้มรังไก่อ และนาคปัก ประกอบเป็นเอกลักษณ์ ยอดพระโกศมีรูปแบบเช่นเดียวกับพระโกศไม้สิบสอง มีรายละเอียดลวดลายจรดยอดโกศ รูปแบบโครงสร้างพระโกศแบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงลำดับจากฐานพระโกศถึงชั้นยอดพระโกศได้ ดังนี้

2.9.1.1 ชั้นฐานพระโกศราชวงศ์

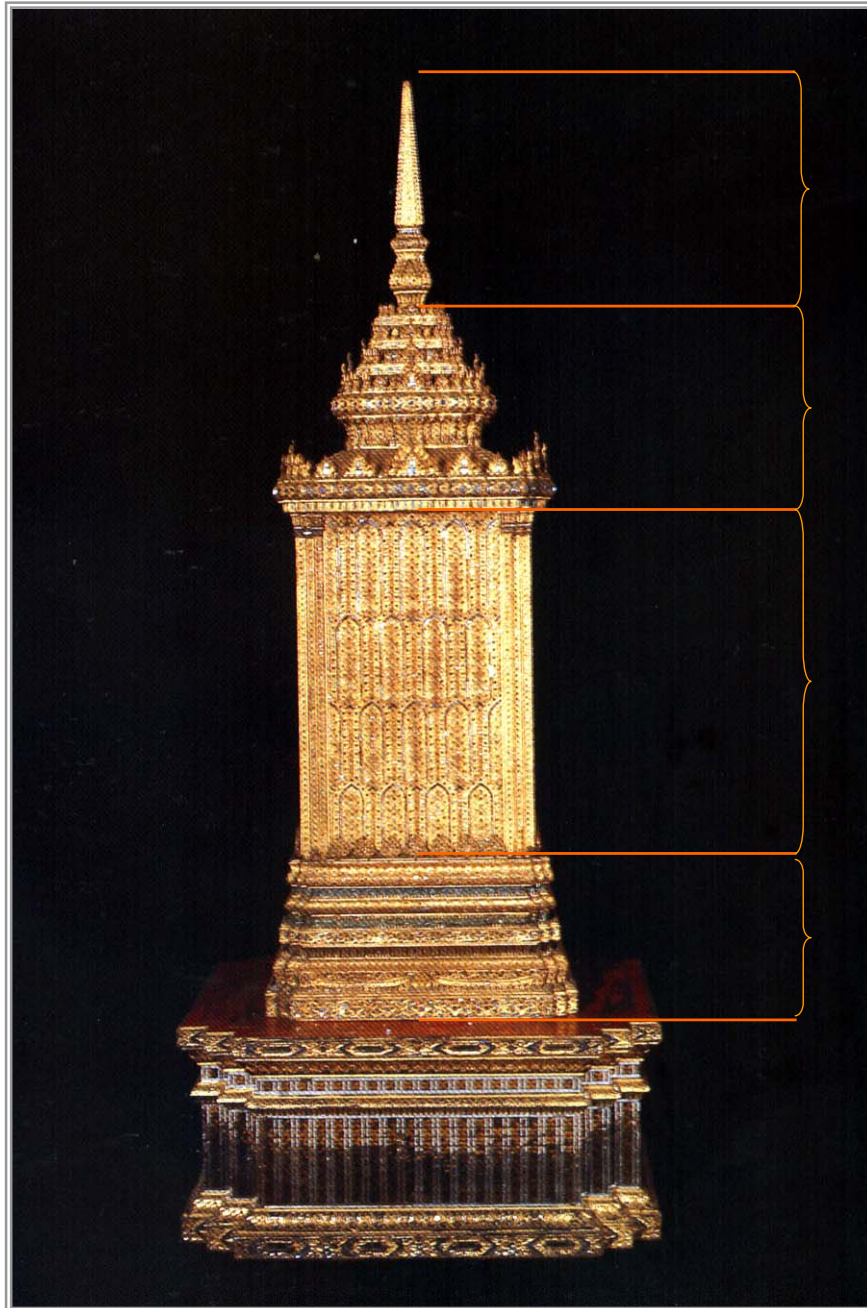
2.9.1.2 ชั้นองค์พระโกศราชวงศ์

2.9.1.3 ชั้นฝาพระโกศราชวงศ์

2.9.1.4 ชั้นยอดพระโกศราชวงศ์

รูปแบบการแยกการประกอบองค์พระโกศมีลักษณะเช่นเดียวกับพระโกศไม้สิบสอง ชั้นฐานพระโกศและองค์พระโกศแยกออกได้เป็น 2 ส่วน ซ้าย ขวา โดยแยกส่วนตรงขอบมุมรูปทรงสี่เหลี่ยมของพระโกศ ภายในองค์พระโกศมีแกนเหล็กมีตะขอกับห่วงรองรับในเวลาประกอบเข้ากัน การยึดรูปทรงไม่ให้แข็งแรงใช้วิธีเดิม คือ การใช้แผ่นเหล็กเดินเส้นตามรูปทรงขององค์พระโกศทั้งแนวตั้งและแนวนอน เพื่อยึดไม้ในแต่ละชั้นให้แข็งแรง ส่วนการประดับเครื่องประกอบพระโกศราชวงศ์จะไม่มี จะได้รับพระราชทานองค์พระโกศที่ไม่มีเครื่องประกอบประดับ เช่น พระโกศทองน้อย, พระโกศกุดั่นใหญ่, พระโกศกุดั่นน้อย, พระโกศมณฑป และพระโกศไม้สิบสอง

โครงสร้างรูปแบบและรูปแบบลวดลายพระโกศราชวงศ์ ดังภาพประกอบ 143 - 145

ชั้นยอดพระโกศ

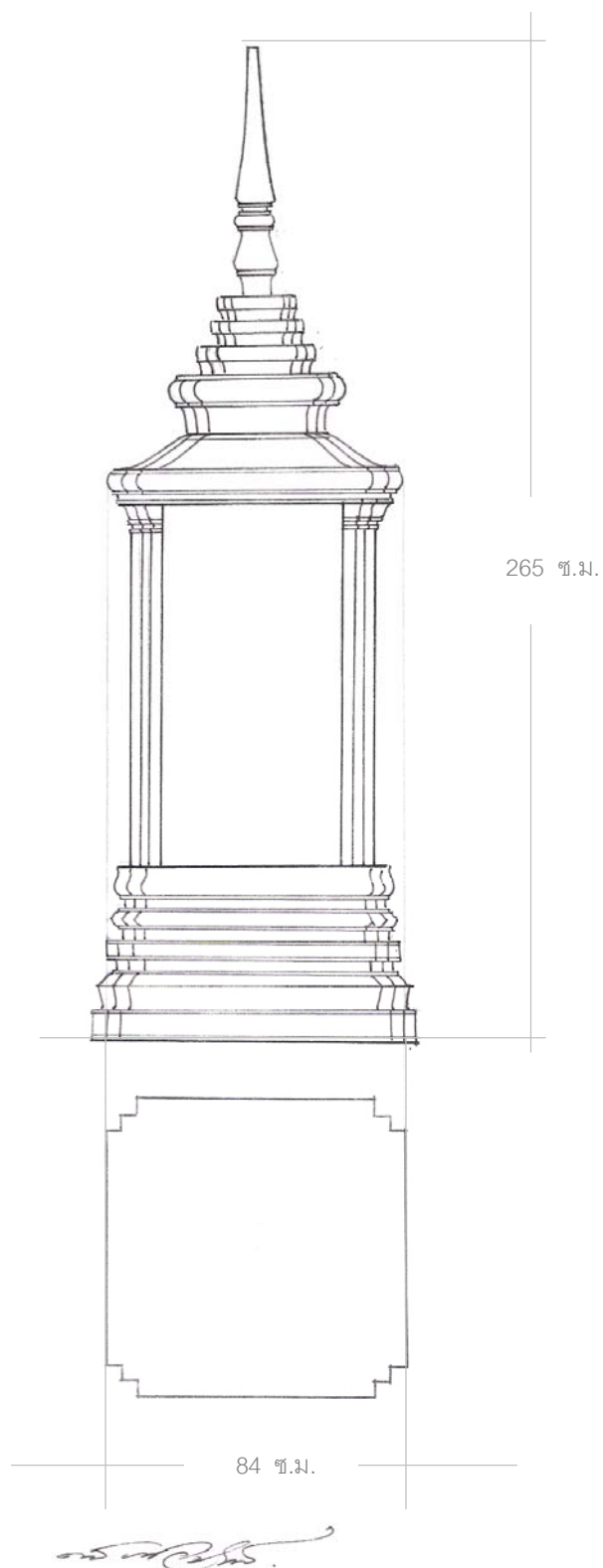
ชั้นฝาพระโกศ

ชั้นองค์พระโกศ

ชั้นฐานพระโกศ

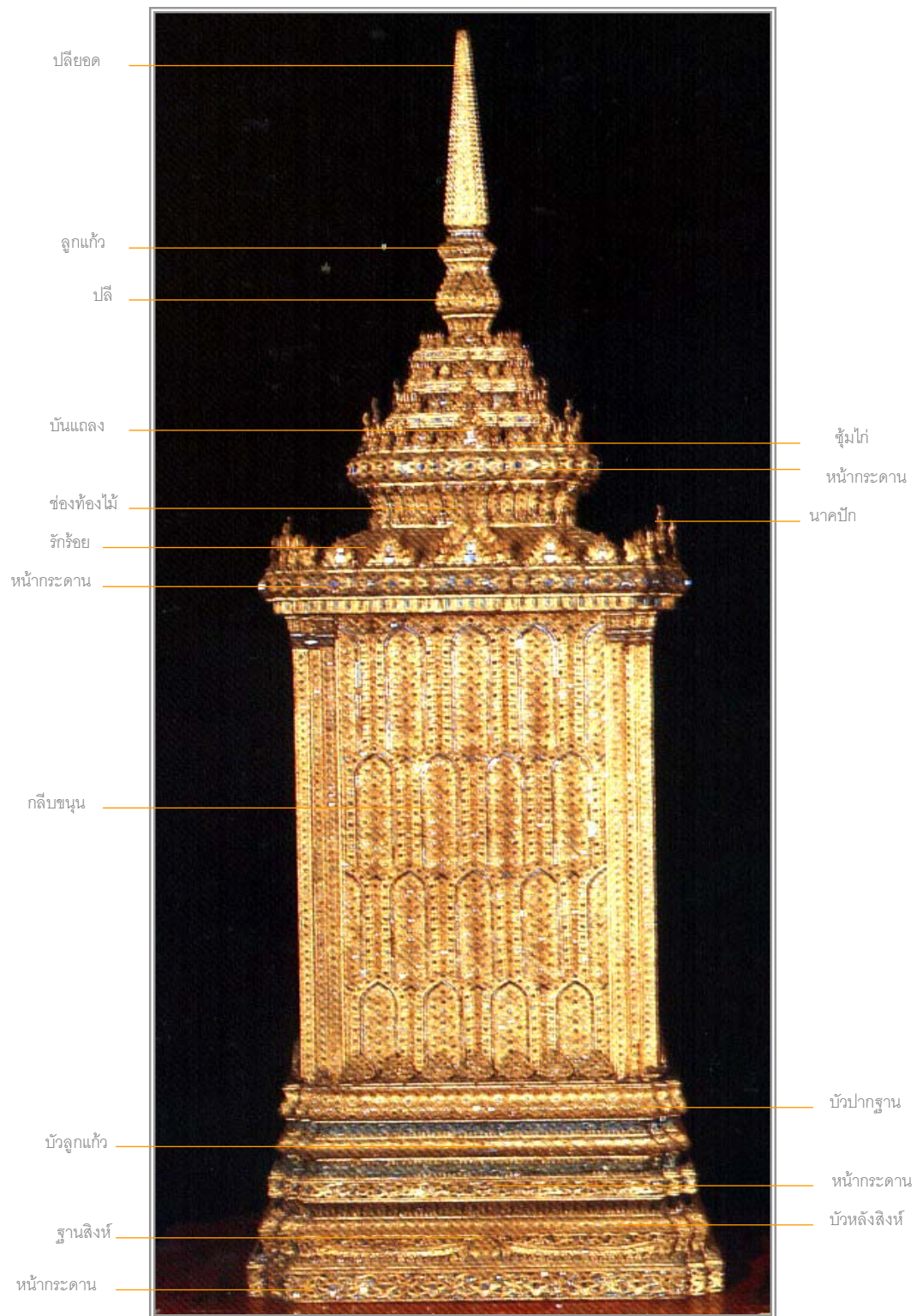
ภาพประกอบ 143 ลักษณะโครงสร้างพระโกศราชวงศ์

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :30.

ภาพประกอบ 144 โครงสร้างรูปทรงพระโกศราขวงค์

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

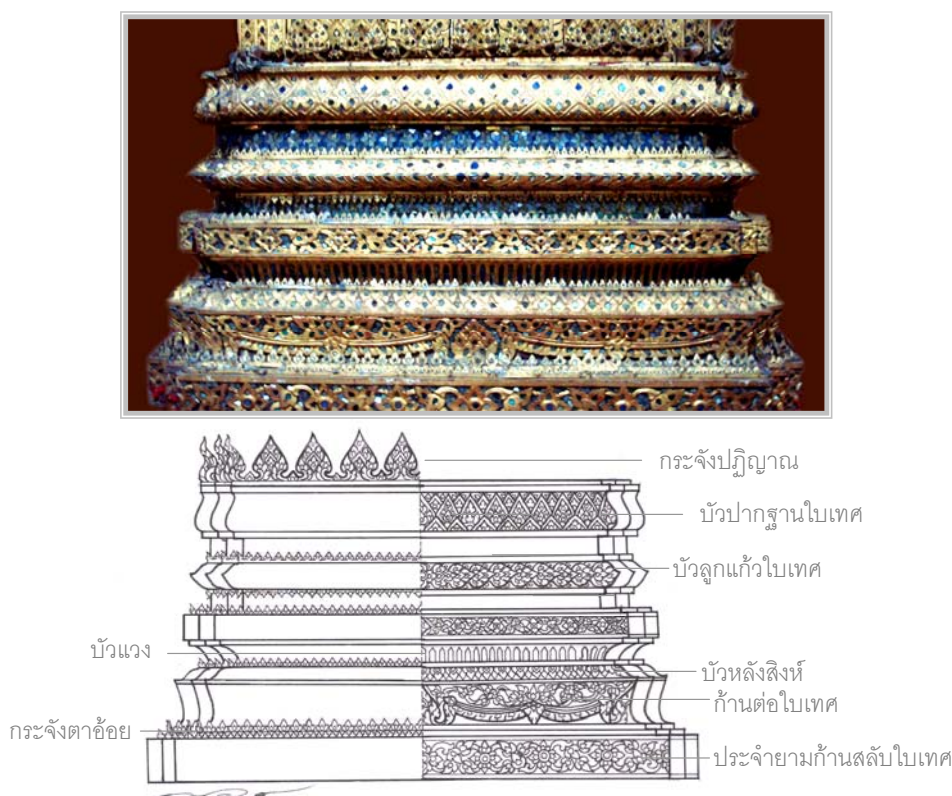

ภาพประกอบ 145 ลวดลายประดับพระโกศราชวงศ์

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :30.

10.4 ลวดลายประดับพระโกศ

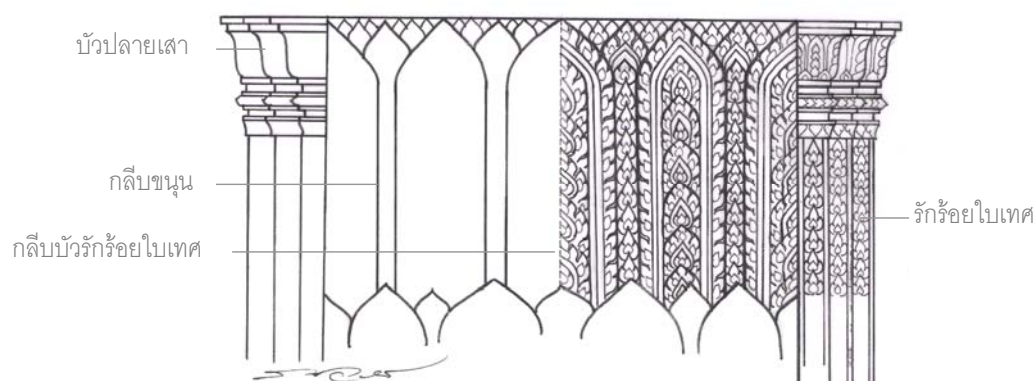
2.9.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศราชวงศ์ ลายประดับชั้นฐานพระโกศ ชั้นที่ 1 ชั้น หน้ากระดานประดับด้วยลายประจำยามก้านสลัปปิณฑิต ด้านในกลีบลายประดับกระจกสีน้ำเงิน ช่องไฟประดับด้วยกระจกสีน้ำเงิน ขอบลายชั้นที่ 1 ประดับกระจกตาอ้อย ฐานชั้นที่ 2 ลายฐานสิงห์ประดับลายก้านต่อใบเทศผูกลายอยู่ในรูปทรงฐานสิงห์ กลีบลายด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ช่องท้องไม้ระหว่างลายหน้ากระดานกับท้องสิงห์ประดับกระจกสีน้ำเงิน เหนือลายฐานสิงห์ด้านบนประดับลายบัวหลังสิงห์ กลีบลายด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ช่องท้องไม้คั่นระหว่างลายบัวหลังสิงห์กับลายหน้ากระดานประดับลายบัววงประดับกระจกสีแดงกับสีน้ำเงินสลับกัน ชั้นที่ 3 ประดับลายหน้ากระดานประจำยามก้านสลัปปิณฑิต กลีบลายด้านในและช่องไฟประดับด้วยกระจกสีน้ำเงิน ช่องท้องไม้ชั้นที่ 3 และ 4 ประดับกระจกสีน้ำเงินเป็นลายข้าวหลามตัด ชั้นที่ 4 ประดับลายบัวลูกแก้ว กลีบลายด้านในประดับกระจกสีน้ำเงินตรงกลางลายชั้นฐานประดับลายประจำยามด้านลายบัวลูกแก้วจะมีปลายลายหันออกทั้งสองด้าน ชั้นที่ 5 บัวปากฐานประดับด้วยบัวหงายกลีบลายด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ที่ก้นขอบชั้นที่ 5 ประดับลายกระจกประจัญบาน กลีบลายด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ที่คั่นลายระหว่างชั้นที่ 1 ชั้นที่ 4 ประดับลายกระจกตาอ้อย ดังภาพ 146

ภาพประกอบ 146 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศราชวงศ์

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

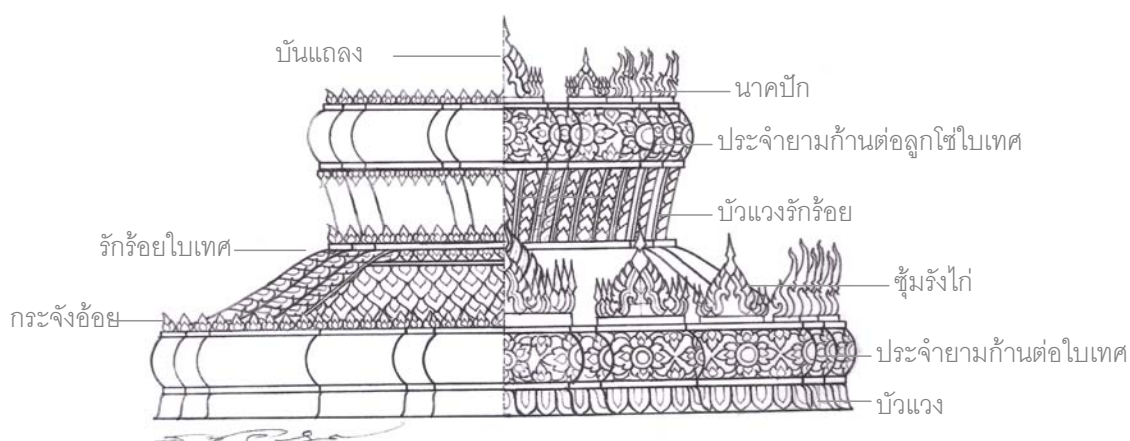
2.9.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศราทรงสี่เหลี่ยม ลายกลีบขนุนวางสลับซ้อนกัน 4 ชั้น ช่องลายกลีบขนุนประดับด้วยลายรักร้อยใบเทศ กลีบลายด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ช่องไฟระหว่างลายกับเส้นกันขอบประดับกระจกสีน้ำเงิน ขอบลายด้านนอกประดับลายใบเทศ ด้านข้างเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง จัดทำเป็นเหมือนเสารูปทรงสี่เหลี่ยมในงานสถาปัตยกรรมไทย ด้านบนสุดประดับลายบัวปลายเสา พื้นที่ด้านในเสาประดับลายกลีบบัวรักร้อยใบเทศ กลีบลายด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ดังภาพ 147

ภาพประกอบ 147 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศราทรงสี่เหลี่ยม
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.9.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศราชวงศ์

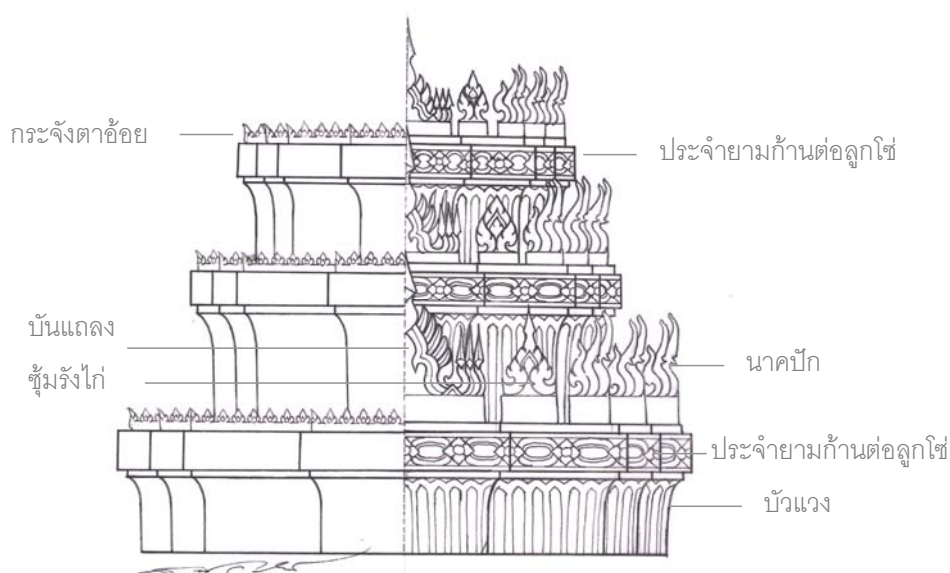
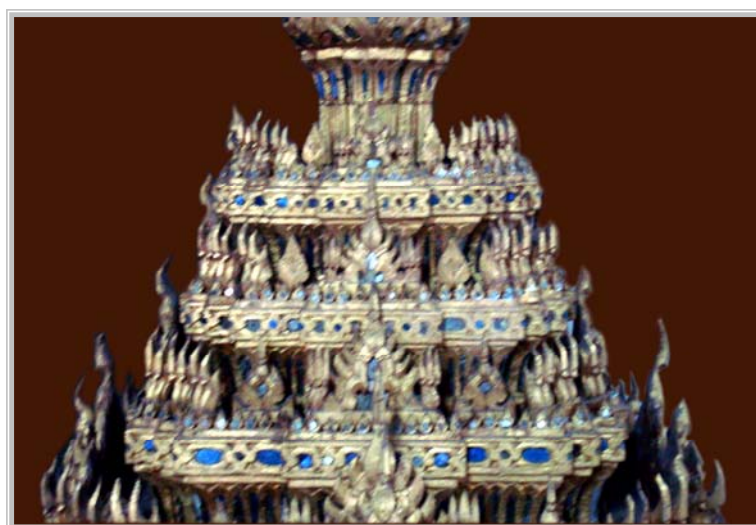
1. ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศราชวงศ์ ลำดับที่ 1 ชั้นหลังคาพื้นที่ด้านในประดับลายบัววงคว่ำซ้อนกันขอบลายชั้นหน้ากระดานประดับลายประจำยามก้านต่อใบเทศ กลีบลายด้านในและช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงิน ช่องท้องไม้คั่นระหว่างลายประดับลายบัววง รายละเอียดด้านในเป็นลายรักร้อย ใบเทศ ตรงสันขอบลายด้านบนตรงกลางฝาพระโกศประดับโครงสร้างซุ้มบันแถลง ช่องไฟด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ด้านข้างซุ้มบันแถลงประดับโครงสร้างซุ้มรังไก่อ ช่องไฟด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ขอบฝาพระโกศย่อมุมไม้สิบสองประดับโครงสร้างนาคปัก ดังภาพ 148

ภาพประกอบ 148 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศราชวงศ์ (ลำดับที่ 1)

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

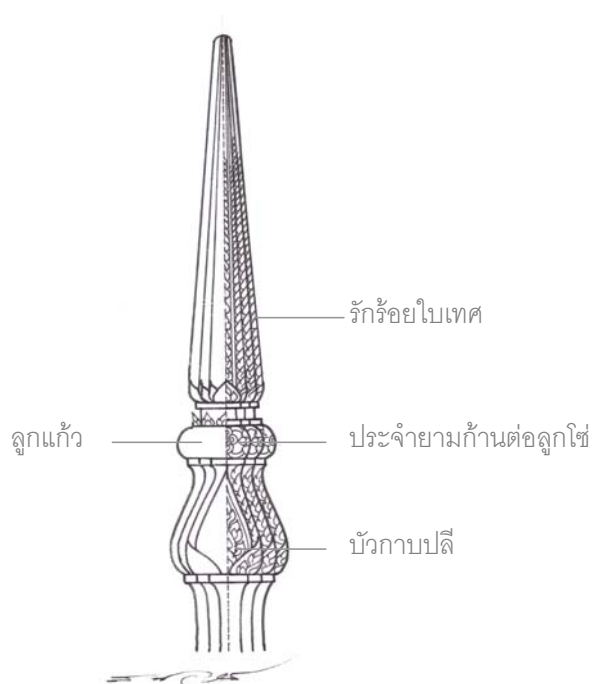
2. ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศราชวงศ์ (ลำดับที่ 2) ประดับด้วยลายบัวแวงกลีบ
ลายหน้ากระดานประดับกระจกสีน้ำเงิน เหนือปลายลายบัวแวง ประดับลายประจำยามก้านต่อลูกโซ่
พื้นที่ช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงิน ตรงสันขอบลายด้านบนตรงกลางชั้นฝาพระโกศประดับโครงสร้างซุ้ม
บันแถลง ช่องไฟด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ด้านข้างซุ้มบันแถลงประดับโครงสร้างซุ้มรังไก่ ช่องไฟ
ด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ขอบฝาพระโกศย่อมุมไม้สิบสองประดับโครงสร้างนาคปัก ลักษณะชั้นฝา
พระโกศลำดับที่ 2 มีรูปทรงชั้นกันหน้ากระดาน 3 ชั้น มีการประดับลวดลายเช่นเดียวกับชั้นแรก
ต่อเนื่องกันจนถึงชั้นที่ 3 ดังภาพ 149

ภาพประกอบ 149 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศราชวงศ์ (ลำดับที่ 2)

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.9.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศราชวงศ์ ชั้นปลีประดับด้วยลายบัวกาบปลี ขอบย่อมุมไม้สิบสองประดับลายรักร้อยใบเทศ พื้นที่ช่องไฟและกลีบลายประดับกระจกสีน้ำเงิน ด้านบน ชั้นปลีเป็นชั้นลูกแก้ว ประดับลายประจายามก้านต่อลูกโซ่ ท้องไม้คั่นระหว่างลายลูกแก้วกับชั้นปลียอด ประดับกระจกสีน้ำเงิน ชั้นปลียอดประดับลายใบเทศรักร้อยตลอดทั้งยอด กลีบลายด้านในประดับ กระจกสีน้ำเงิน ดังภาพ 150

ภาพประกอบ 150 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศราชวงศ์
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.10 พระโกศราชินิกุล (จัดสร้างในรัชกาลที่ 4)

สร้างในรัชกาลที่ 4 โปรดฯให้กรมขุนราชสีหวิกรมสร้างขึ้น แต่ในรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2406) พระราชทานให้ประกอบศพพระยามนตรีสุริยวงศ์(ชุ่ม บุนนาค) ท่านแรก ในการศึกษาโครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศราชินิกุล จะมีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้น ลักษณะโครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศราชินิกุล ดังนี้ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: ออนไลน์)

2.10.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศราชินิกุล

2.10.1.1 ชั้นฐานพระโกศราชินิกุล

2.10.1.2 ชั้นองค์พระโกศราชินิกุล

2.10.1.3 ชั้นฝาพระโกศราชินิกุล

2.10.1.4 ชั้นยอดพระโกศราชินิกุล

2.10.2 ลวดลายประดับพระโกศราชินิกุล

2.10.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศราชินิกุล

2.10.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศราชินิกุล

2.10.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศราชินิกุล

2.10.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศราชินิกุล

2.10.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศราชินิกุล

รูปแบบพระโกศราชินิกุล มีรูปทรงสี่เหลี่ยมมุมตัดทั้ง 4 ด้าน เป็นรูปทรงที่พบอยู่ในพระโกศราชินิกุลเท่านั้น การใช้รูปทรงนี้ในโกศอื่นไม่ปรากฏพบ ชั้นฐาน และองค์พระโกศเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมมุมตัด ชั้นยอดฝาพระโกศเป็นทรงมณฑปรายละเอียดการแกะสลักลวดลายมีเอกลักษณ์งดงามมาก ความแตกต่างของพระโกศราชินิกุลกับพระโกศองค์อื่นยังไม่ปรากฏในเรื่องการตกแต่งลวดลาย เช่น ชั้นฐานองค์พระโกศ มีการประดับด้วยลายกระจังปฏิญาณ และลักษณะลายกลีบขนุนมีรูปทรงหยักตรงปลายลาย ขอบองค์พระโกศด้านบนประดับด้วยบัวถลาซึ่งลักษณะดังกล่าวไม่ปรากฏ มีการประดับลวดลายรูปแบบเดียวกันนี้ในพระโกศองค์อื่นๆ ส่วนฝาพระโกศมีรูปทรงเป็นทรงมณฑป แตกต่างจากพระโกศองค์อื่นตรงส่วนรูปทรงฐานมีรูปทรงเช่นเดียวกับฐาน และองค์พระโกศ มีทรงเหลี่ยมมุมตัด การประดับลวดลายชั้นฝาพระโกศแบ่งระดับเป็น 3 ระดับ ใน 1 ช่วงชั้นฝาพระโกศมี 2 ช่วง เช่นเดียวกับฝาพระโกศทรงมณฑปองค์อื่น การแบ่งระดับในแต่ละช่วงจะมีขนาดลดหลั่นกันไป ลายที่ประดับชั้นฝาพระโกศมีการเลือกใช้ลายบัวพันยักษ์มาแทนลายบัวหนายในการประดับฝาพระโกศในแต่ละชั้น ส่วนชั้นยอดพระโกศมีลักษณะเช่นเดียวกันกับพระโกศองค์อื่น กล่าวคือมีชั้นปลี, ชั้นลูกแก้ว, บัวกลุ่ม และปลียอดรูปแบบโครงสร้างพระราชินิกุลแบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงลำดับจากฐานพระโกศถึงชั้นยอดพระโกศได้ดังนี้

2.10.1.1 ^๒ฐานพระโกศราชินิกุล

2.10.1.2 ^๒องค์พระโกศราชินิกุล

2.10.1.3 ^๒ฝาพระโกศราชินิกุล

2.10.1.4 ^๒ชั้นยอดพระโกศราชินิกุล

รูปแบบการประกอบองค์พระโกศ ด้านฐานฐานพระโกศแยกออกเป็น 2 ส่วน ซ้าย ขวา ประกบกันเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม ส่วนที่แยกในแต่ละส่วนอยู่ตรงมุมรูปทรงสี่เหลี่ยม เหตุเพราะเป็นจุดที่มองเห็นรอยต่อได้น้อยที่สุด ด้านองค์พระโกศ มีด้านประกอบประกบแยกออกเป็น 2 ส่วน เช่นเดียวกันกับส่วนฐาน ส่วนฝาพระโกศและส่วนยอดประกอบเป็นชั้นเดียว โดยมีเส้นหลักยึดโครงสร้างรูปไม้ด้านในองค์พระโกศ ในแนวตั้งและแนวนอนตลอดทั้งองค์

โครงสร้างรูปทรงและรูปแบบลวดลายพระโกศราชินิกุล ดังภาพประกอบ 151 - 153

ภาพประกอบ 151 ลักษณะโครงสร้างพระโกศราชินีกุล

ที่มา : กรมพระสมมตอมรินทร์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :31.

ภาพประกอบ 152 โครงสร้างรูปทรงพระโกศราชินิกุล

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

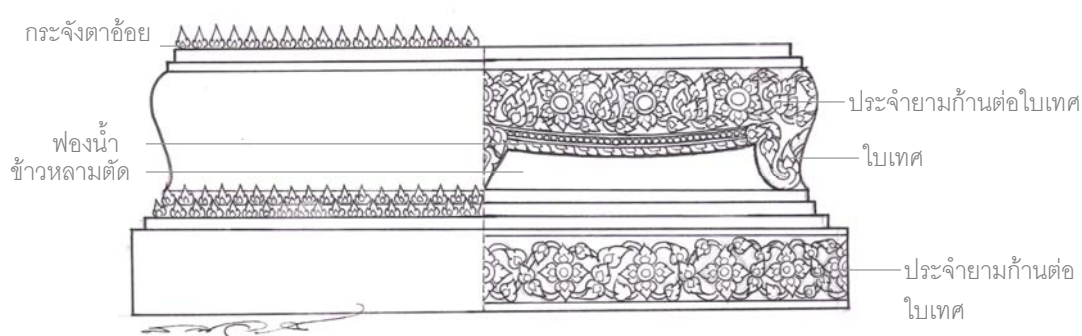
ภาพประกอบ 153 ลวดลายประดับพระโกศราชินิกุล

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :31.

2.10.2 ลวดลายประดับพระโกศราชินิกุล

2.10.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศราชินิกุล (ลำดับที่ 1)

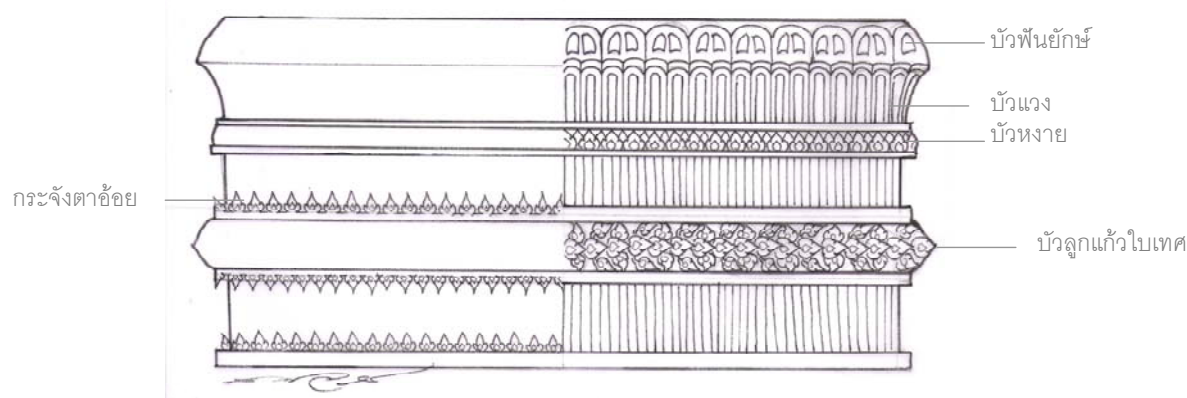
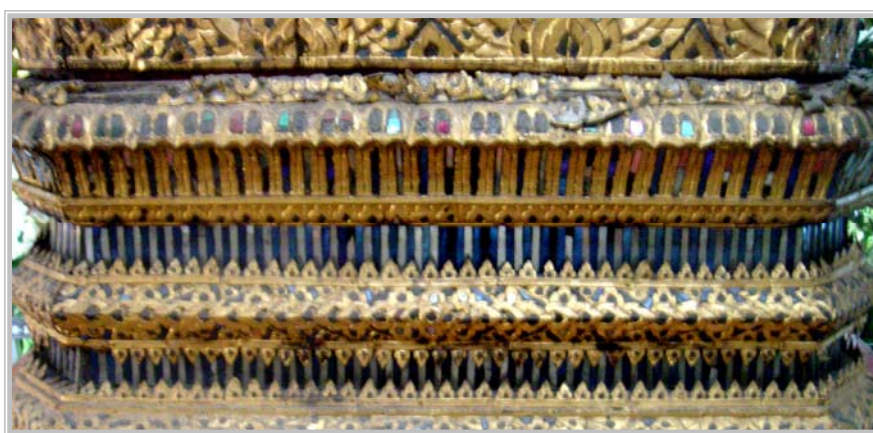
1. ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศราชินิกุล (ลำดับที่ 1) ชั้นที่ 1 ชั้นหน้า กระดานประดับลายประจำยามก้านต่อลูกโซ่ใบเทศ กลีบลายด้านในและช่องไฟประดับกระจกลีน้ำเงิน ส่วนขอบด้านบนประดับลายกระจัง 2 ชั้น กลีบลายด้านในประดับกระจกลีน้ำเงิน ชั้นฐานสิงห์ประดับลายประจำยามก้านต่อใบเทศผูกลายในรูปทรงฐานสิงห์ท้องลายฐานสิงห์เส้นกันขอบประดับลายฟองน้ำ ขอบลายท้องสิงห์ประดับลายใบเทศช่องท้องไม้ประดับกระจกลีแดงเป็นลายข้าวหลามตัด เส้นกันขอบลายฐานสิงห์ด้านบนประดับลายกระจังตาอ้อย ดังภาพ 154

ภาพประกอบ 154 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศราชินิกุล (ลำดับที่ 1)

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

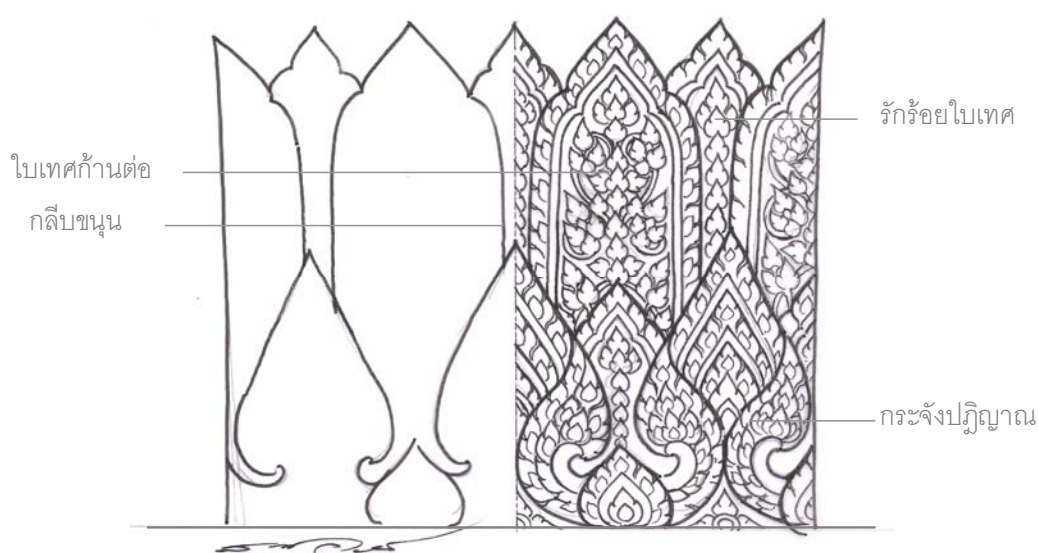
2. ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศราชินิกุล (ลำดับที่ 2) ท้องไม้ระหว่างลายฐานสิงห์กับบัวลูกแก้วประดับกระจกเป็นช่องสี่เหลี่ยมตามความสูงของช่องท้องไม้ประดับกระจกสีน้ำเงินสลับกับสีฟ้า ชั้นลายบัวลูกแก้วประดับลายบัวลูกแก้วตรงกลางประดับลายประจำยามกลีบลายด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน สันขอบลายบัวลูกแก้วประดับลายกระจังตาอ้อย เนื้อขึ้นไปช่องท้องไม้ประดับกระจกลักษณะเดียวกันกับชั้นแรก เนื้อช่องลายท้องไม้ประดับลายบัวหงายเป็นแถบคั่น ถัดขึ้นไปด้านบนประดับเป็นลายบัวแฉกประดับกระจกสีเขียวแดงสลับกันด้านบนปลายลายบัวแฉกประดับลายบัวพันยักษ์ เนื้อเส้นขอบลายด้านบนประดับลายกระจังเจิมกลีบลายด้านในประดับกระจกสีน้ำเงิน ดังภาพ 155

ภาพประกอบ 155 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศราชินิกุล (ลำดับที่ 2)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.10.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศราชินิกุล (ลำดับที่ 1)

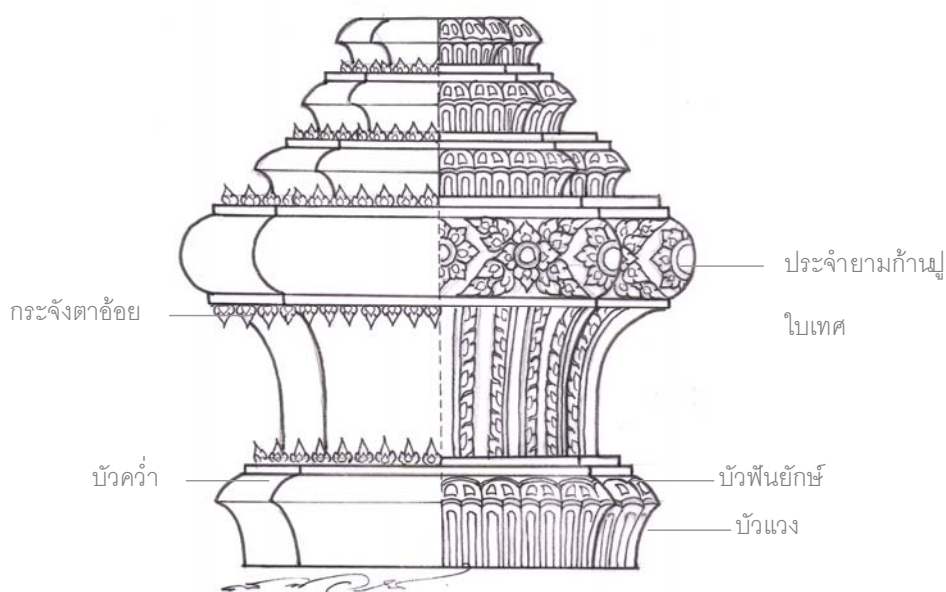
1. ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศราชินิกุล (ลำดับที่ 1) ประดับลายกลีบขนุนซ้อนกัน 3 ชั้น ชั้นแรกประดับด้วยลายกระจังปฏิญาณ กลีบลายด้านในประดับกระจกลีแดง ลายกลีบขนุนพื้นลายด้านในประดับด้วยลายก้านต่อใบเทศ กลีบลายด้านในประดับกระจกลีแดงช่องไฟระหว่างลายใบเทศกับเส้นกรอบลายประดับกระจกลีน้ำเงิน เส้นกรอบลายกลีบขนุนประดับลายรักร้อยใบเทศ กลีบลายด้านในประดับกระจกลีแดง ลักษณะลายกลีบขนุนจะมีรูปทรงแปลกกว่าพระโกศองค์อื่น กล่าวคือ ตรงปลายยอดจะเป็นรูปทรงบัวหยัก 2 ชั้น ดังภาพ 156

ภาพประกอบ 156 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศราชินิกุล (ลำดับที่ 1)

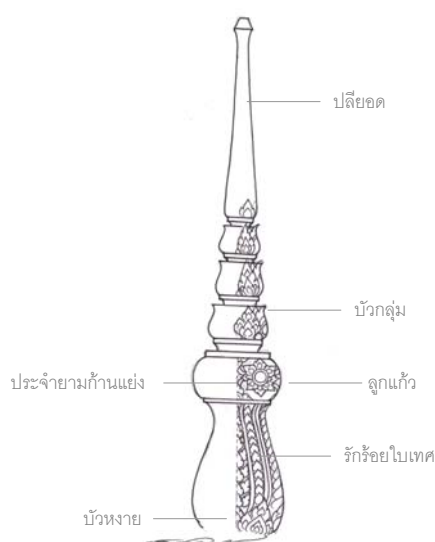
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.10.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศราชินิกุล ลายชั้นขอบฝาพระโกศประดับลายประจำยามก้ามปูใบเทศ กลีบลายด้านในประดับกระจกสีเขียว ช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงิน เส้นขอบลายด้านบนประดับกระจกสีตาอ้อย ชั้นคอฝาพระโกศประดับลายบัวแฉกกลีบด้านในประดับกระจกสีเขียว และสีแดง ถัดขึ้นไปด้านบน ชั้นขอบส่วนที่ 2 ประดับด้วยลายลายประจำยามก้ามปู กลีบลายด้านในประดับกระจกสีเขียว ช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงิน เส้นขอบลายด้านบนประดับกระจกสีตาอ้อย ชั้นฝาพระโกศทำเป็นรูปทรงบัวคว่ำด้านบนประดับบัวพันยักษ์ ด้านล่างประดับลายบัวแฉก ช่องลายด้านในประดับกระจกสีแดงและสีเขียว ชั้นฝาพระโกศรูปทรงบัวคว่ำจะมีความสูงลดหลั่นขึ้นไป 3 ชั้น ลักษณะการประดับลายมีรูปแบบเช่นเดียวกันกับชั้นแรก ดังภาพ 158

ภาพประกอบ 158 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศราชินิกุล
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.10.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศราชินิกุล ชั้นปลีประดับลายรักร้อยใบเทศ
 ขอบลายด้านล่างชั้นปลีประดับลายบัวหงายกลีบลายด้านในประดับกระจกสีเขียวและสีแดง ช่องไฟ
 ประดับกระจกสีน้ำเงิน ชั้นลูกแก้วประดับลายประจำยามก้านแย่งกลีบลายด้านในประดับกระจกสีเขียว
 และสีแดง ช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงิน ถัดขึ้นไปจากชั้นลูกแก้วเป็นชั้นบัวกลุ่ม 3 ชั้น ประดับลายบัว
 กลุ่ม กลีบลายด้านในประดับกระจกสีเขียวและสีแดง ชั้นปลียอดไม่ปรากฏว่ามีลวดลายประดับ ดังภาพ
 159

ภาพประกอบ 159 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศราชินิกุล

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.11 พระโกศทองใหญ่ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 5)

สร้างในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้กรมหมื่นปราบปรปักษ์ สร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ 5 เมื่อปีชวดรัตนโกสินทรศก 119 (พ.ศ. 2443) พระโกศองค์นี้นับเหมือนพระโกศองค์ใหญ่ สำหรับใช้แทนที่พระโกศทองน้อย มีเครื่องประดับสำหรับพระโกศ มีดอกไม้เพชรเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ ดอกไม้ไหว เฟือง ดอกไม้เอวของเหล่านี้ประดับครบทุกอย่างแก่พระบรมศพ ถ้าพระราชทานให้ทรงพระศพเจ้านายโดยปกติไม่มีเครื่องประดับถ้าพระราชทานเครื่องประดับด้วยมีเป็นชั้นๆกัน ชั้นต้นประดับพุ่มข้าวบิณฑ์กับเฟือง ชั้นสูงรองแต่พระบรมศพประดับดอกไม้เอวด้วยอีกอย่างหนึ่ง พระโกศเจ้านายมีเครื่องประดับคือ ยอดพุ่มข้าวบิณฑ์และเฟือง ต่อที่ทรงบรรดาศักดิ์สูง จึงใช้เครื่องประดับ ถ้าพระราชทานให้ทรงพระศพเจ้านายชั้นต่ำลงมาหรือขุนนาง ไม่ใช้เครื่องประดับ ในการศึกษาโครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5 จะมีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้น ลักษณะโครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5 ดังนี้ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: ออนไลน์) ดังนี้

2.11.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

2.11.1.1 ชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

2.11.1.2 ชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

2.11.1.3 ชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

2.11.1.4 ชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

2.11.2 ลวดลายประดับพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

2.11.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

2.11.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

2.11.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

2.11.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

2.11.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

2.11.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

โครงสร้างพระโกศมีรูปทรงแปดเหลี่ยม เช่นเดียวกับพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 รูปโครงสร้างพระโกศจะแบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงลำดับจากฐานพระโกศถึงยอดพระโกศ แบ่งได้ดังนี้

2.11.1.1 ชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

2.11.1.2 ชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

2.11.1.3 ชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

2.11.1.4 ชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5

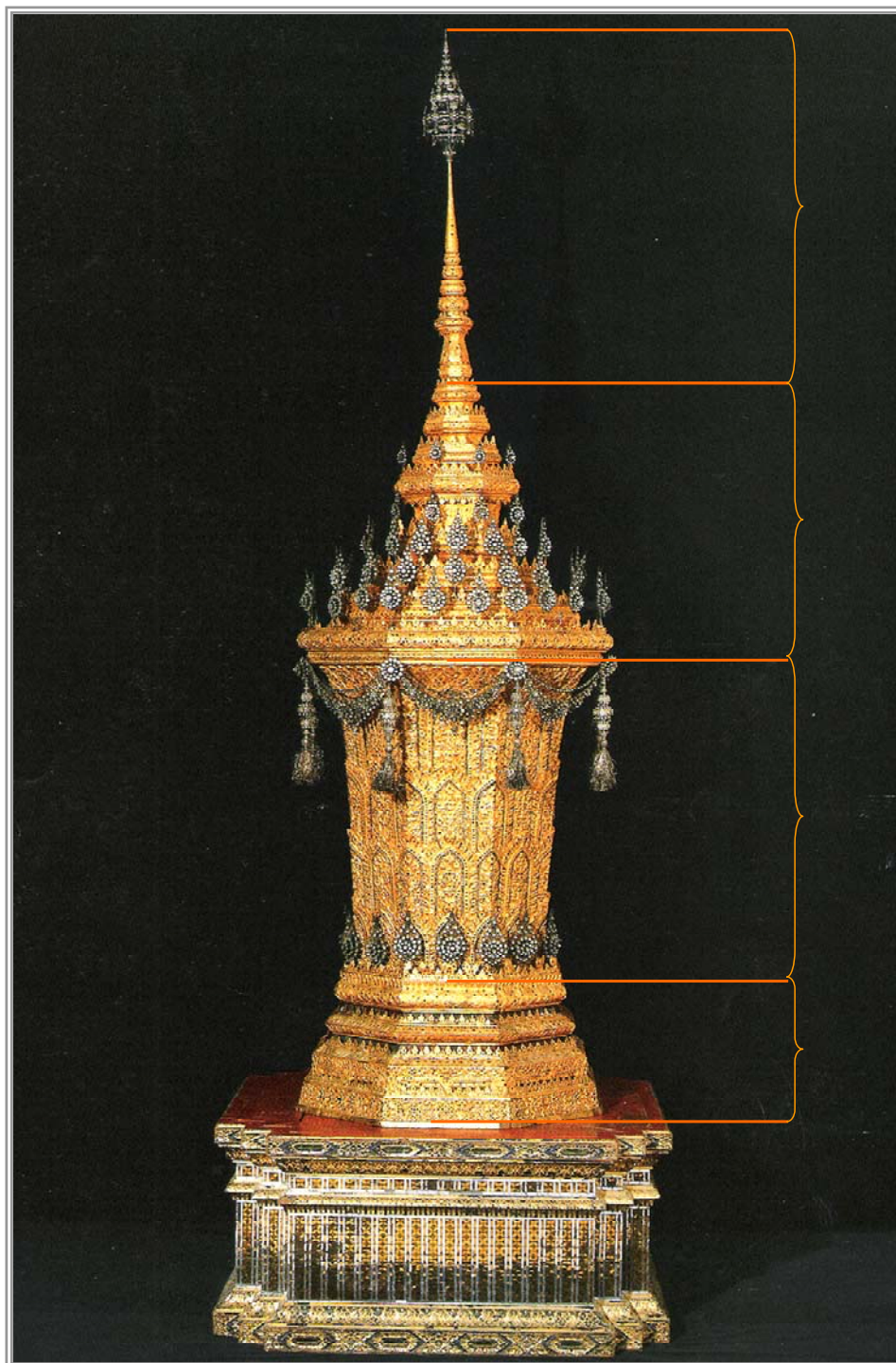
ชั้นฐานและชั้นองค์พระโกศ แยกออกจากกันเป็น 2 ชั้น อาจเนื่องมาจากเหตุผลของพระโกศทองใหญ่ เมื่อเวลาประกอบใช้ในงานพระราชพิธีบรมศพ ด้านในพระโกศจะมีพระโกศรูปทรงกลมทำด้วยเงินหรือทองแดงปิดทองสำหรับบรรจุพระบรมศพอีกชั้นหนึ่ง ดังนั้นพระโกศทองใหญ่จึงเป็นเพียงส่วนชั้นองค์ด้านนอกที่หุ้มพระโกศบรรจุพระบรมศพจริงอีกครั้งหนึ่ง ด้วยเหตุผลข้างต้นรูปแบบการแบ่งแยกฐานและองค์พระโกศออกเป็น 2 ชั้นจึงมีความเป็นไปได้ที่ออกแบบแยกชั้นออกจากกันก็เพื่อต่อการประกอบในงานพระราชพิธีพระบรมศพ

ชั้นฐานพระโกศและองค์พระโกศ แยกออกเป็น 2 ชั้น ตรงมุมเหลี่ยมในด้านที่ 4 ชั้นฐานพระโกศและองค์พระโกศ เมื่อนำมาประกอบเข้าด้วยกันจะมีรูปทรงเป็นแปดเหลี่ยม ในการประกอบชั้นองค์เข้าด้วยกันจะมีตะขอที่ทำขึ้นระหว่างมุม เพื่อเกี่ยวกับห่วงอีกชั้นหนึ่ง เพื่อให้องค์พระโกศมีความแข็งแรง การแกะโครงสร้างไม้ชั้นฐาน จะแยกแกะโครงไม้ทีละชั้น ทีละด้านแล้วจึงนำมาเข้าไม้ด้วยวิธีการเข้าสลักและเข้าเดือยไม้ เช่นเดียวกันกับการเข้าไม้ในงานสถาปัตยกรรม ส่วนองค์พระโกศแกะสลักทั้งชั้นรวม 8 ชั้น เสร็จแล้วจึงนำมาประกอบเข้าด้วยกัน การเข้าไม้ในส่วนฝาเป็นเช่นเดียวกันกับชั้นฐาน ด้านในองค์พระโกศแต่ละชั้นมีเหล็กเส้นตีเป็นแผ่นมีลักษณะคล้ายไม้ฟุตเหล็กตัดตามรูปทรงพระโกศด้านใน วางเป็นแนวตั้งและแนวนอนฝังในร่องเนื้อไม้ด้านในมีระนาบเสมอกับหน้าไม้องค์พระโกศด้านใน เส้นเหล็กเจาะรูปทรงกลม เพื่อเจาะตะปูเข้ายึดผ่านแผ่นเหล็กทะลุเข้าไปในเนื้อไม้ เพื่อเป็นการเสริมความแข็งแรงชั้นต่างๆ ในองค์พระโกศให้มีความแข็งแรงมากยิ่งขึ้น

รูปทรงองค์พระโกศมีรูปแบบเป็นพระโกศ 8 เหลี่ยม ชั้นฝาดึงยอดพระโกศมีรูปทรงมงกุฎ เช่นเดียวกับรูปทรงพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1 รูปแบบฝาพระโกศ รูปทรงมงกุฎในเชิงสัญลักษณ์เป็นเครื่องยอดที่ใช้สำหรับเกียรติชั้นสูง เช่น พระมหากษัตริย์และราชวงศ์ชั้นสูง รูปแบบรูปทรงพระโกศจะมีความสำคัญที่แสดงออกมาทั้งในด้านวัสดุที่จัดสร้าง ลวดลายประดับ และเครื่องประกอบประดับองค์พระโกศจะมีความแตกต่างกันออกไป ยิ่งพระโกศองค์ใดที่ใช้ประกอบเกียรติยศพระมหากษัตริย์จะมีความวิจิตรพิสดารในด้านกระบวนการจัดสร้าง ลวดลายประดับ และการใช้วัสดุอันมีค่านำมาจัดสร้างชิ้นงาน ส่วนเกียรติยศในลำดับรองลงมาลวดลายและรูปทรงจะมีความวิจิตรลดน้อยลงตามชั้นเกียรติยศ

มนตรี จันทรวินธุ์. (2551, 18 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พีระยศ แก้วปัญญา ที่กาญจนาภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง.

โครงสร้างและรูปแบบลวดลายพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5) ดังภาพประกอบ 160 – 163

ชั้นยอดพระโกศ

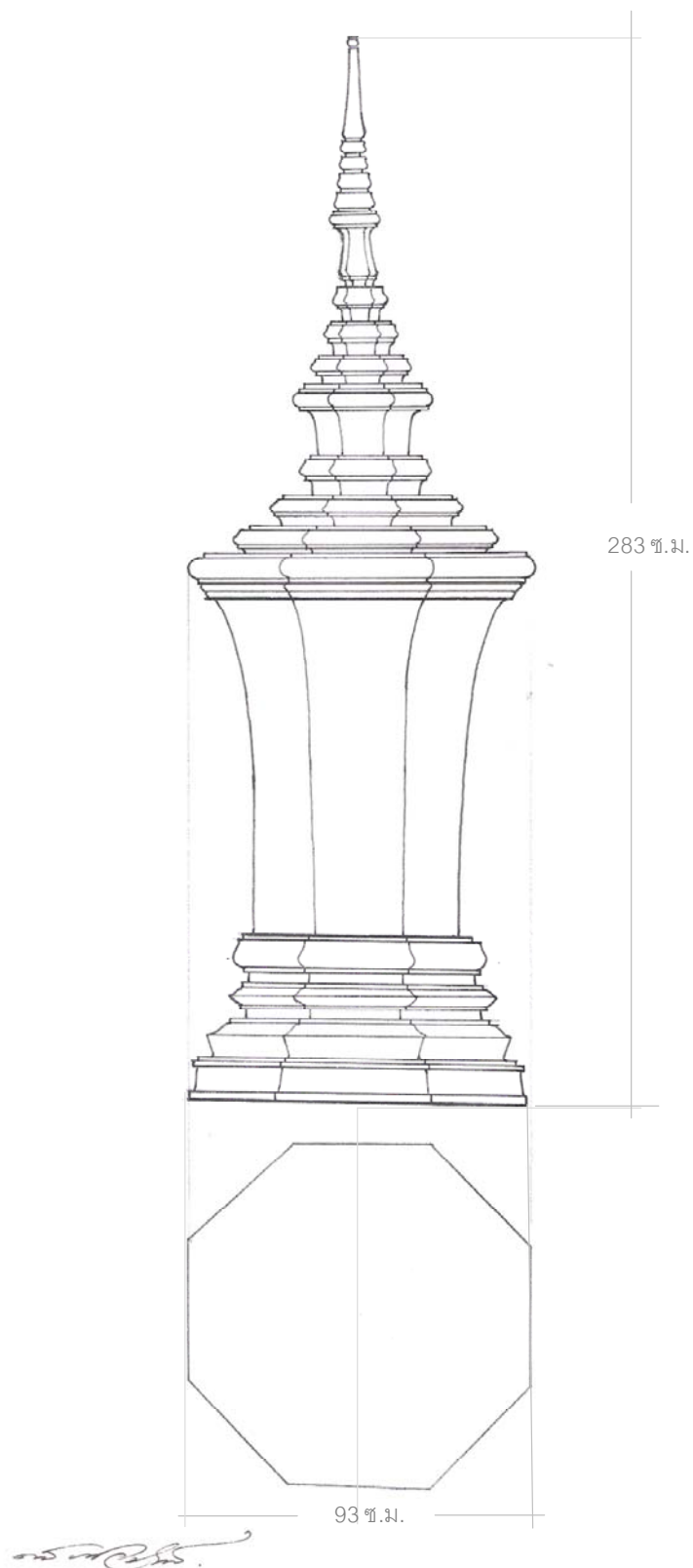
ชั้นฝาพระโกศ

ชั้นองค์พระโกศ

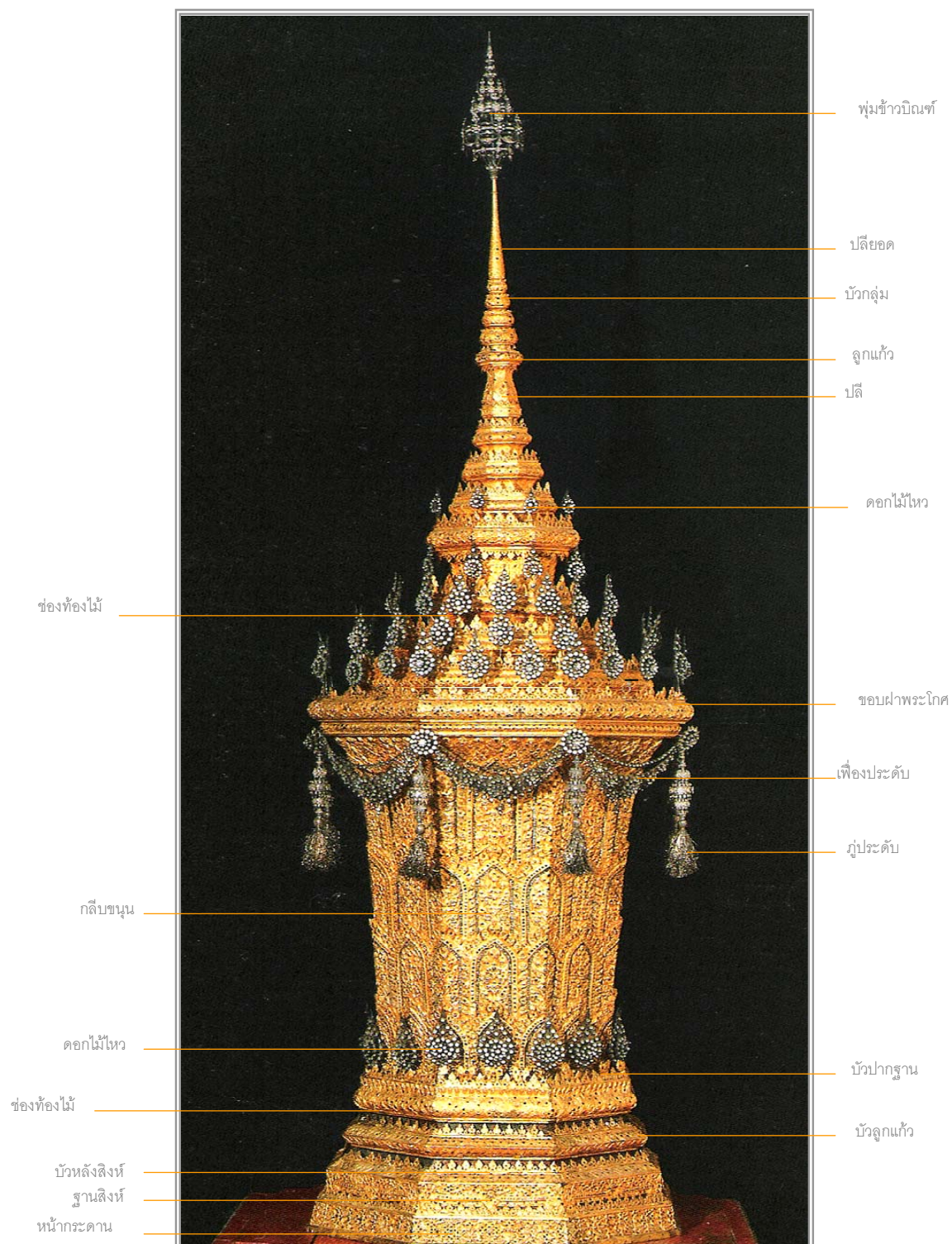
ชั้นฐานพระโกศ

ภาพประกอบ 160 ลักษณะโครงสร้างพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :16.

ภาพประกอบ 161 โครงสร้างรูปทรงพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

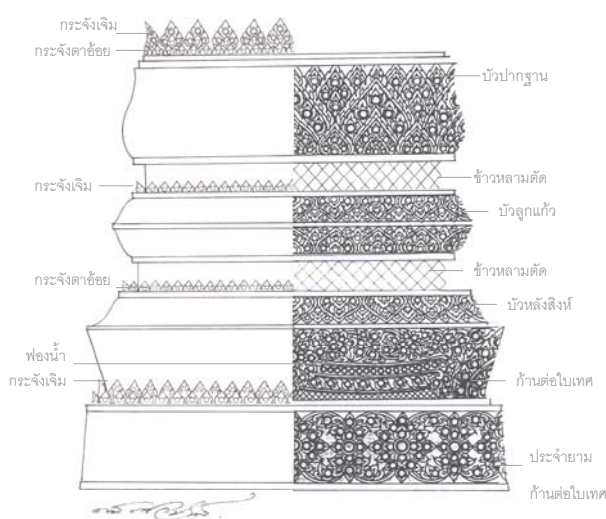

ภาพประกอบ 162 ลวดลายประดับพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :16.

2.11.2 ลวดลายประดับพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

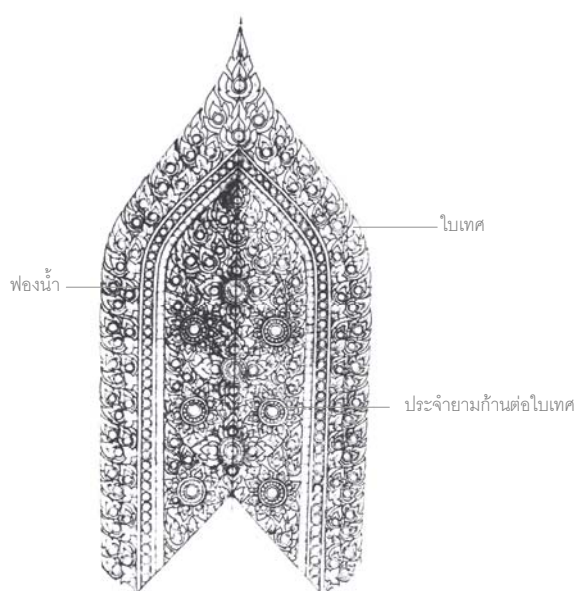
2.11.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศ ชั้นงานชั้นฐานพระโกศประกอบด้วยลายประดับเรียงตามลำดับลายชั้นฐานพระโกศแยกได้เป็น 4 ชั้น ประกอบด้วยชั้นที่ 1 ลายหน้ากระดาน ใบเทศก้านต่อ ชั้นที่ 2 ลายใบเทศก้านต่อ ผูกลายในรูปทรงฐานสิงห์ ชั้นที่ 3 ลายบัวแก้ว (อกไก่) ประกอบด้วย ลายบัวคว่ำ บัวหงาย วางประกบปลายลายชนกันตรงกลาง ลายละเอียดตัวกลีบลายด้านในเป็นลายใบเทศในรูปทรงบัวคว่ำ บัวหงาย ชั้นที่ 4 ประกอบด้วยลายบัวปากฐานลายละเอียดตัวกลีบลายด้านในเป็นลายใบเทศในรูปทรงบัวหงาย ได้ลายใบเทศในแต่ละกลีบจะทำเป็นรูปทรงกลมแกว่งสลับเป็นร่องลึกเพื่อที่จะประดับกระจกเจียรไน เป็นรูปทรงพลอยเหลี่ยมลูกโลก ด้านล่างของพลอยติดด้วยแผ่นดีบุกเพื่อต้องการให้แสงสะท้อนกับกระจกเจียรไนให้ได้มากที่สุด ลักษณะการประดับกระจกเจียรไนจะประดับทั่วตัวลายชั้นฐานพระโกศทั้ง 4 ชั้น ส่วนช่องว่างชั้นระหว่างลายชั้นที่ 1 กับชั้นที่ 2 จะประดับกระจกเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมสีแดงวางในแนวมุมทแยงวางประดับเป็นลายข้าวหลามตัดทำเช่นนี้เหมือนกันกับลายในชั้นช่องท้องไม้ระหว่างชั้นที่ 2 , 3 และชั้นที่ 3 , 4 ส่วนลายกระจังประดับตามช่องว่างที่ชั้นระหว่างลายในแต่ละชั้น ประดับด้วยลายกระจังตาอ้อยด้านบนสุดชั้นที่ 4 ชั้นลายบัวปากฐานประดับด้วยลายกระจังเจิม ดังภาพ 163

ภาพประกอบ 163 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

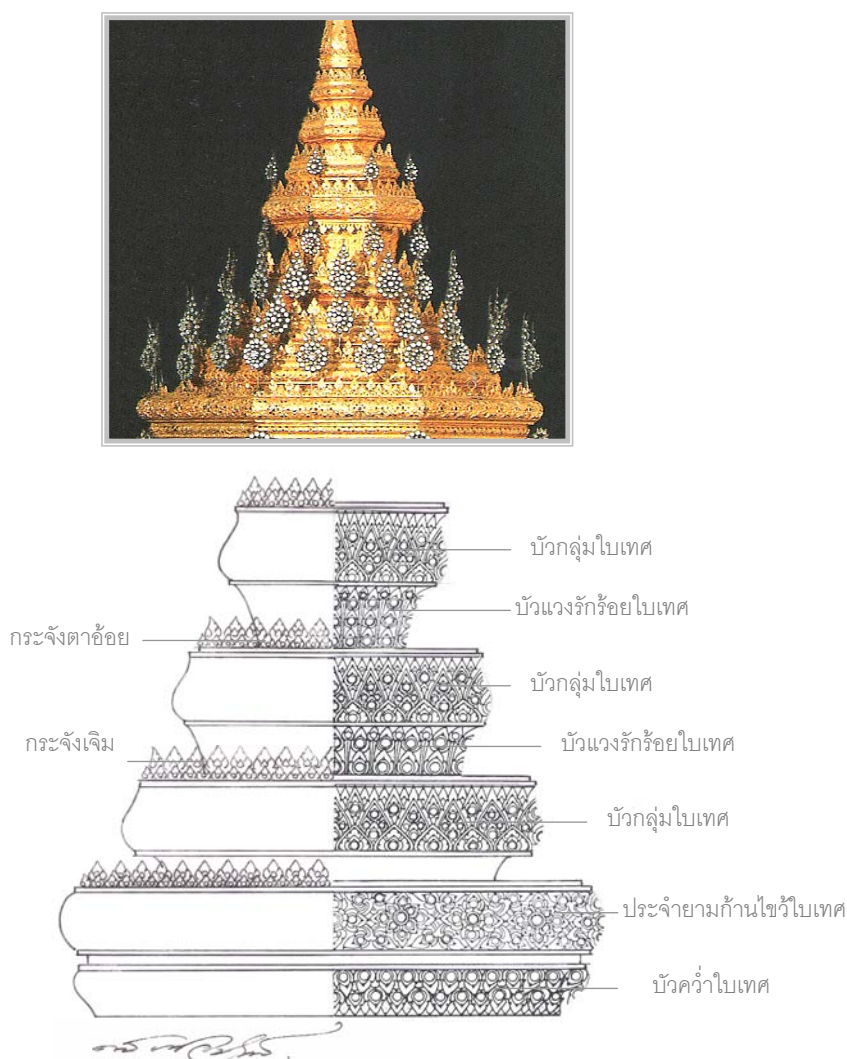
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.11.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศ จะประดับเป็นรูปทรงลวดลายกลีบขนุนเรียงซ้อนกัน 4 ชั้น รายละเอียดลวดลายด้านในเป็นลวดลายใบเทศก้านต่อในรูปทรงลายกลีบขนุนตัวกลีบลายด้านในไล่ลายทำเป็นร่องลึกรูปทรงกลมเพื่อประดับกระจกเจียรไนเช่นเดียวกับชั้นฐานส่วนช่องไฟคั่นระหว่างกลีบลายกลีบขนุนกับพื้นที่ลายด้านในชั้นด้วยเส้นลายประดับกระจกลีขาวเป็นแนวเส้นขอบลาย ดังภาพ 164

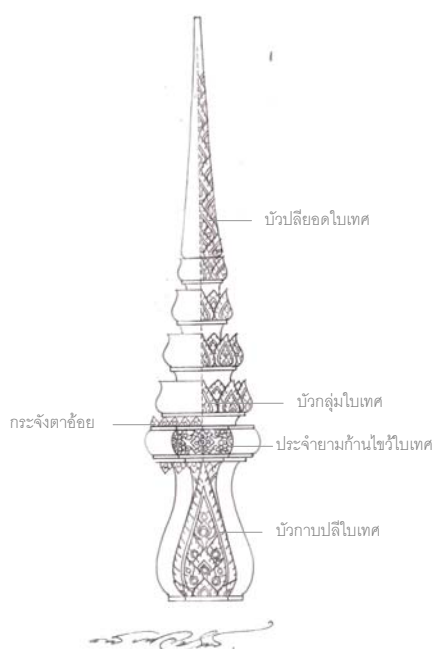
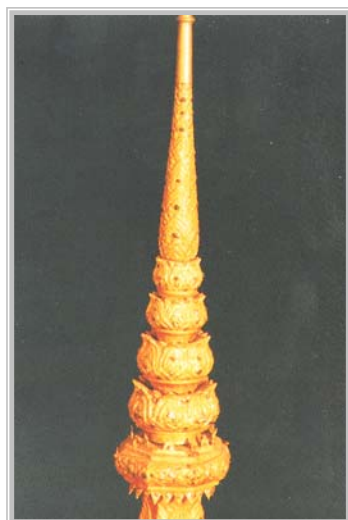
ภาพประกอบ 164 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.11.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5) แบ่งได้เป็น 2 ช่วง ในแต่ละช่วงจะมีลวดลายประดับซ้ำกัน กล่าวคือ ตรงขอบฝาพระโกศชั้นที่ 1 ประดับด้วยลายประจำยามเกลียวก้านต่อใบเทศ ส่วนลายขอบฝาพระโกศด้านล่างจะประดับด้วยลายบัวคว่ำใบเทศ ชั้นฝาพระโกศชั้นที่ 1 กับชั้นที่ 2 ช่องท้องไม้จะประดับด้วยลายบัวแฉก รายละเอียดลายด้านในทำเป็นลายรักร้อยใบเทศประดับลวดลายคั่นระหว่างลายหน้ากระดานชั้นที่ 1 กับลายบัวหงายชั้นที่ 2 และลายบัวหงายคั่นระหว่างชั้นที่ 3 ชั้นที่ 4 จากนั้นลำดับลายชั้นที่ 2 เป็นลายบัวหงายรายละเอียดลายด้านในเป็นลายใบเทศอยู่ในรูปทรงลายบัวหงาย รูปแบบช่องท้องไม้ประดับลายบัวแฉกกับลายบัวหงายจะวางสลับกันจนถึงลายบัวหงายชั้นที่ 3 และชั้นที่ 4 ลายกระจังตาอ้อยจะประดับตามขอบชั้นทุกชั้น ตัวกลีบลายด้านในของลายใบเทศจะเป็นรูปทรงกลมเป็นร่องลึกเพื่อประดับกระจกเจียรระโน ส่วนลายประดับชั้นฝาพระโกศในส่วนที่ 2 จะมีการประดับลวดลายเช่นเดียวกันกับลายประดับชั้นฝาพระโกศส่วนที่ 1 ดังภาพ 165

ภาพประกอบ 165 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.11.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5) ชั้นที่ 1 เป็นลายบัวหงายราย ละเอียดด้านในตัวลายเป็นลายใบเทศ ในรูปทรงบัวหงาย อยู่ในชั้นปลี ชั้นยอดพระโกศ ชั้นที่ 2 เป็นลายประจายามก้านต่อรายละเอียดด้านในเป็นลายใบเทศอยู่ในชั้นบัวแก้ว ชั้นที่ 3 เป็นลายบัวหงายรายละเอียดด้านในเป็นลายใบเทศอยู่ในชั้นบัวกลุ่มมีจำนวนชั้นบัวกลุ่มอยู่ทั้งหมด 3 ระดับ ชั้นที่ 4 เป็นลายบัวหงายอยู่ในรูปทรงของปลียอด ส่วนรายละเอียดกลีบลายด้านในทำเป็นร่องลึกทรงกลมเพื่อประดับกระจกเจียรไนเหลี่ยมลูกโลกประดับอยู่ในตัวลาย ดังภาพ 166

ภาพประกอบ 166 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.11.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

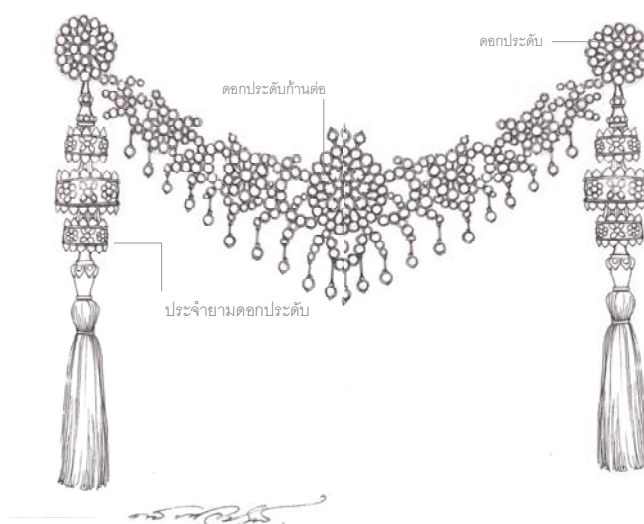
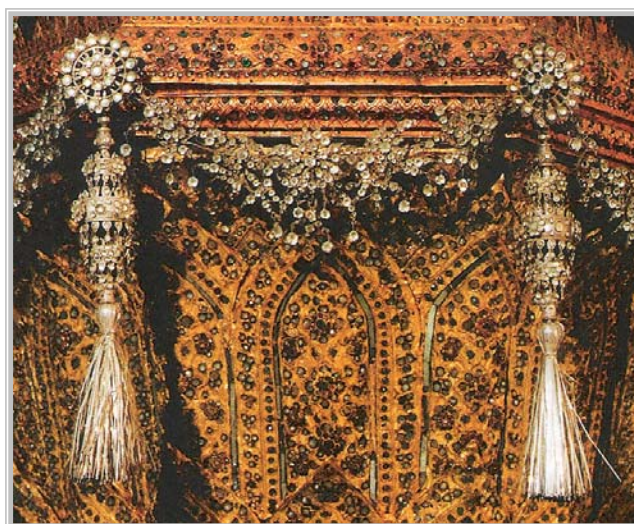
1. พุ่มข้าวบิณฑ์ ตัวลายพุ่มข้าวบิณฑ์ทำเป็นตัวลายประจายามใบเทศก้านต่อ อยู่ในรูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แบ่งแยกออกเป็น 3 ชั้น ในแต่ละชั้นด้านล่างทำเป็นลายเฟืองประดับร้อยเกี่ยว ระหว่างลายประจายามรายละเอียดตัวลายด้านในทำเป็นรูปทรงกระเปาะทรงกลมประดับด้วยกระจกเจียรไนเหลี่ยมลูกโลก ตลอดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ชั้นยอดลายทำเป็นลวดลายบัวหงาย 3 ชั้น ประดับยอดพุ่มข้าวบิณฑ์ ดังภาพ 167

ภาพประกอบ 167 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

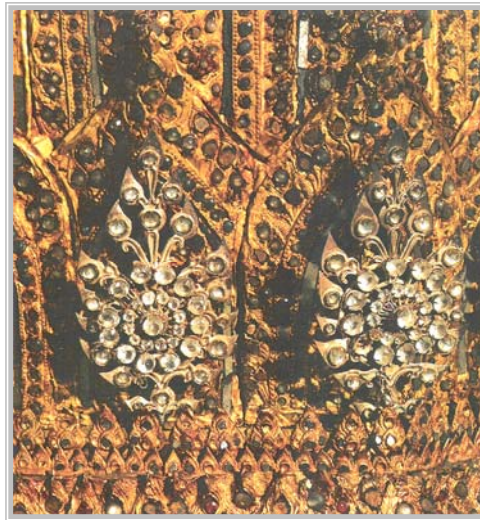
2. เฟืองประดับและฎีประดับ ลายเฟืองประดับทำเป็นลวดลายดาวประดับทรงกลมก้านต่อด้วยดาวประดับรูปทรงเล็กกว่าคั่นลาย กลีบตัวลายทำเป็นกระเปาะให้พอดีกับรูปทรงกระจกเจียรไนเหลี่ยมลูกโลกลักษณะตัวลายไม่มีการสลักคุดนอย่างเช่นลายเฟืองประดับของรัชกาลที่ 1 ใช้เทคนิควิธีการทำลวดลายโดยการฉลุแผ่นโลหะเงินให้เป็นรูปทรงตัวลายแล้ววางกระเปาะเชื่อมบัดกรีติดกับตัวลาย อยู่ในรูปทรงเฟืองประดับ ลายฎีประดับตรงมุมชั้นฝาพระโกศทั้งแปดเหลี่ยมทำเป็นลวดลายดาวประดับรูปทรงกลมปักอยู่ตรงมุม เพื่อห้อยเฟืองประดับและฎีประดับ ส่วนฎีประดับแบ่งเป็น 3 ชั้น ในแต่ละชั้นคั่นเป็นลายประจายามก้านต่อ รายละเอียดตัวลายทำเป็นกระเปาะรูปทรงกลมประดับกระจกเจียรไนเช่นเดียวกับเฟืองประดับ ส่วนฎีประดับทำเป็นโลหะเงินรีดแผ่นบางตัดออกเป็นเส้นๆ มัดรวมกันเป็นกลุ่ม ดังภาพ 168

ภาพประกอบ 168 เฟืองประดับองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

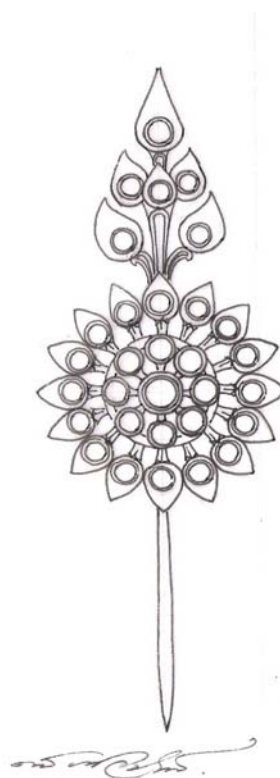
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

3. ดอกไม้ไหวประดับเอวพระโกศ ลวดลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์รายละเอียดด้านใน กลับขึ้นรูปกระเปาะทรงกลมเพื่อประดับกระจกเจียรไนเหลี่ยมลูกโลก ชิ้นงานประดับเอวพระโกศทับซ้อนกันอยู่ 3 ชั้น มีแกนยึดตรงกลาง ตรงก้านลายที่เสียบประดับขอบเอวพระโกศทำสปริงเพื่อให้ชิ้นงาน สั่นไหว ดังภาพ 169

ภาพประกอบ 169 ดอกไม้ไหวประดับเอวพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

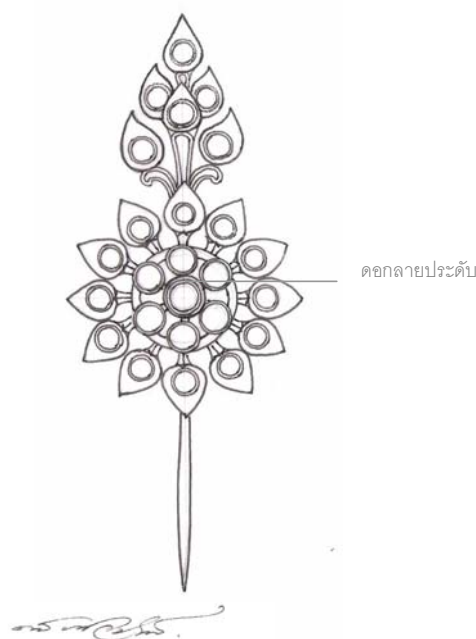
4. ดอกไม้ไหวประดับฝัพระโกศ ลวดลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ฐานทรงกลมมีขนาดตัวลายเล็กกว่าดอกไม้ไหวประดับเอวองค์พระโกศ รายละเอียดลายด้านในกลีบขึ้นรูปกระเปาะทรงกลมเพื่อประดับกระจกเจียรไนเหลี่ยมลูกโลก ชิ้นงานประดับฝัพระโกศทับซ้อนกันอยู่ 2 ชั้น มีแกนยึดตรงกลางตรงก้านลายที่เสียบประดับขอบฝัพระโกศทำสปริงเพื่อให้ชิ้นงานสั่นไหว ดังภาพ 170

ภาพประกอบ 170 ดอกไม้ไหวประดับฝัพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

5. ดอกไม้ไหวประดับฝางแฉกบน ลวดลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ฐานทรงกลมมีขนาดตัวลายเล็กกว่าดอกไม้ไหวประดับฝางพระโกศ รายละเอียดลายด้านในกลีบขึ้นรูปกระเปาะทรงกลมเพื่อประดับกระจกเจียรไนเหลี่ยมลูกโลก ชิ้นงานประดับฝางแฉกบนพระโกศทับซ้อนกันอยู่ 2 ชั้น มีแกนยึดตรงกลาง ตรงก้านลายที่เสียบประดับขอบฝางแฉกบนพระโกศทำสปริงเพื่อให้ชิ้นงานสั่นไหว ดังภาพ 171

ภาพประกอบ 171 ดอกไม้ไหวประดับฝางพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5) แฉกบน
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.11 พระโกศทองเล็ก (จัดสร้างในรัชกาลที่ 5)

โปรดฯให้กรมหมื่นปราบปรปักษ์สร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2430) ทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ เป็นที่แรก แล้วได้ใช้ทรงพระศพเจ้านายต่อมา พระโกศทองเล็ก ทำด้วยไม้แกะสลักลวดลายทรง 8 เหลี่ยม หุ้มด้วย ทองคำทั้งองค์ ฝายอดมงกุฏ ในการศึกษาโครงสร้าง และรูปแบบลวดลายพระโกศทองเล็ก จะมีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้น ดังนี้ (กรมพระสมมตอมรพันธุ์ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต : ออนไลน์)

2.11.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศทองเล็ก

2.11.2 ลวดลายประดับพระโกศทองเล็ก

2.11.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองเล็ก

2.11.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศทองเล็ก

2.11.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศทองเล็ก

2.11.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศทองเล็ก

2.11.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศทองเล็ก

2.11.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศทองเล็ก

โครงสร้างรูปแบบพระโกศทองเล็กมีรูปแบบเช่นเดียวกันกับพระโกศทองใหญ่ที่จัดสร้างขึ้นในรัชกาลที่ 5 มีความแตกต่างกันตรงรายละเอียดด้านรูปทรงมีขนาดเล็กกว่า ด้านลวดลายประดับองค์พระโกศมีขนาดเล็กตามโครงสร้างลาย เมื่อสืบค้นการจัดสร้างพระโกศทองเล็ก พบว่าจัดสร้างพร้อมกันกับพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 5 รูปแบบพระโกศทองเล็กจึงมีรูปแบบโครงสร้างคล้ายคลึงกัน โดยแยกโครงสร้างพระโกศแบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงลำดับจากฐานพระโกศถึงชั้นยอดพระโกศ ได้ดังนี้

2.11.1.1 ชั้นฐานพระโกศทองเล็ก

2.11.1.2 ชั้นองค์พระโกศทองเล็ก

2.11.1.3 ชั้นฝาพระโกศทองเล็ก

2.11.1.4 ชั้นยอดพระโกศทองเล็ก

ชั้นฐาน และองค์พระโกศ แยกเป็น 2 ชั้น เช่นเดียวกับพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 5 ชั้นฝาพระโกศมีการเข้าไม้เป็นชั้นเดียวกันสำหรับวางทับประกอบลงบนองค์พระโกศ ด้านบนฝาพระโกศมีช่องสำหรับปักประดับยอดพระโกศ รูปทรงพระโกศเป็นโกศแปดเหลี่ยม ชั้นฝาพระโกศมีรูปทรงเป็นยอดมงกุฏ

โครงสร้างรูปทรงและรูปแบบลวดลายพระโกศทองเล็ก ดังภาพประกอบ 172 - 174

ชั้นยอดพระโกศ

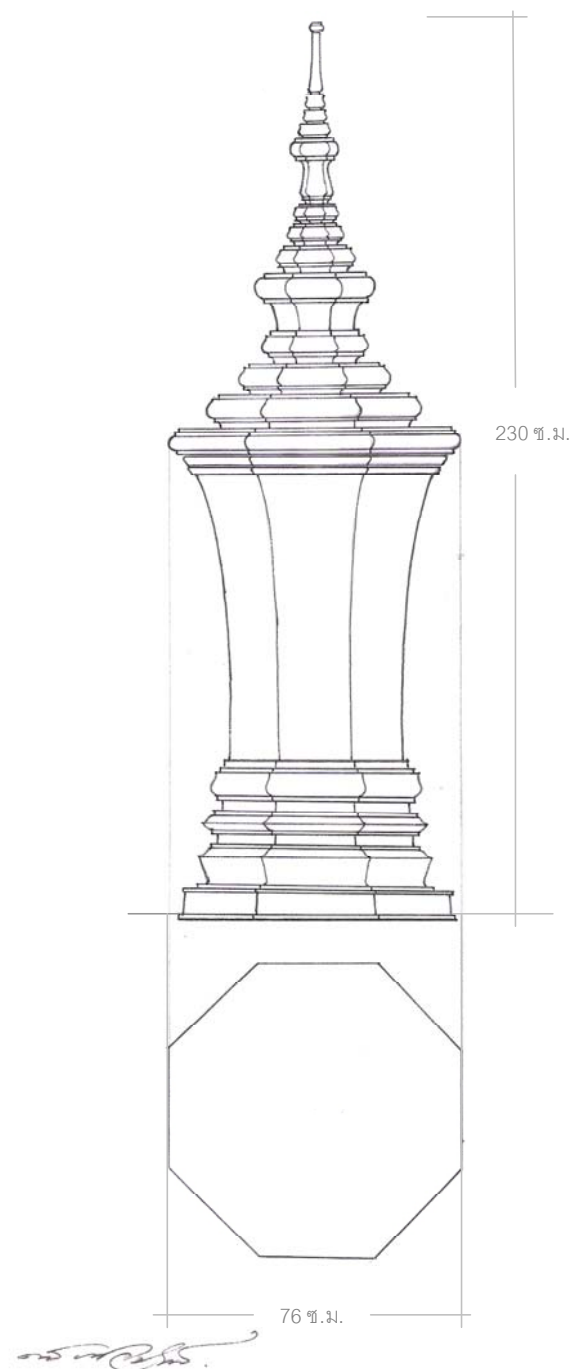
ชั้นฝาพระโกศ

ชั้นองค์พระโกศ

ชั้นฐานพระโกศ

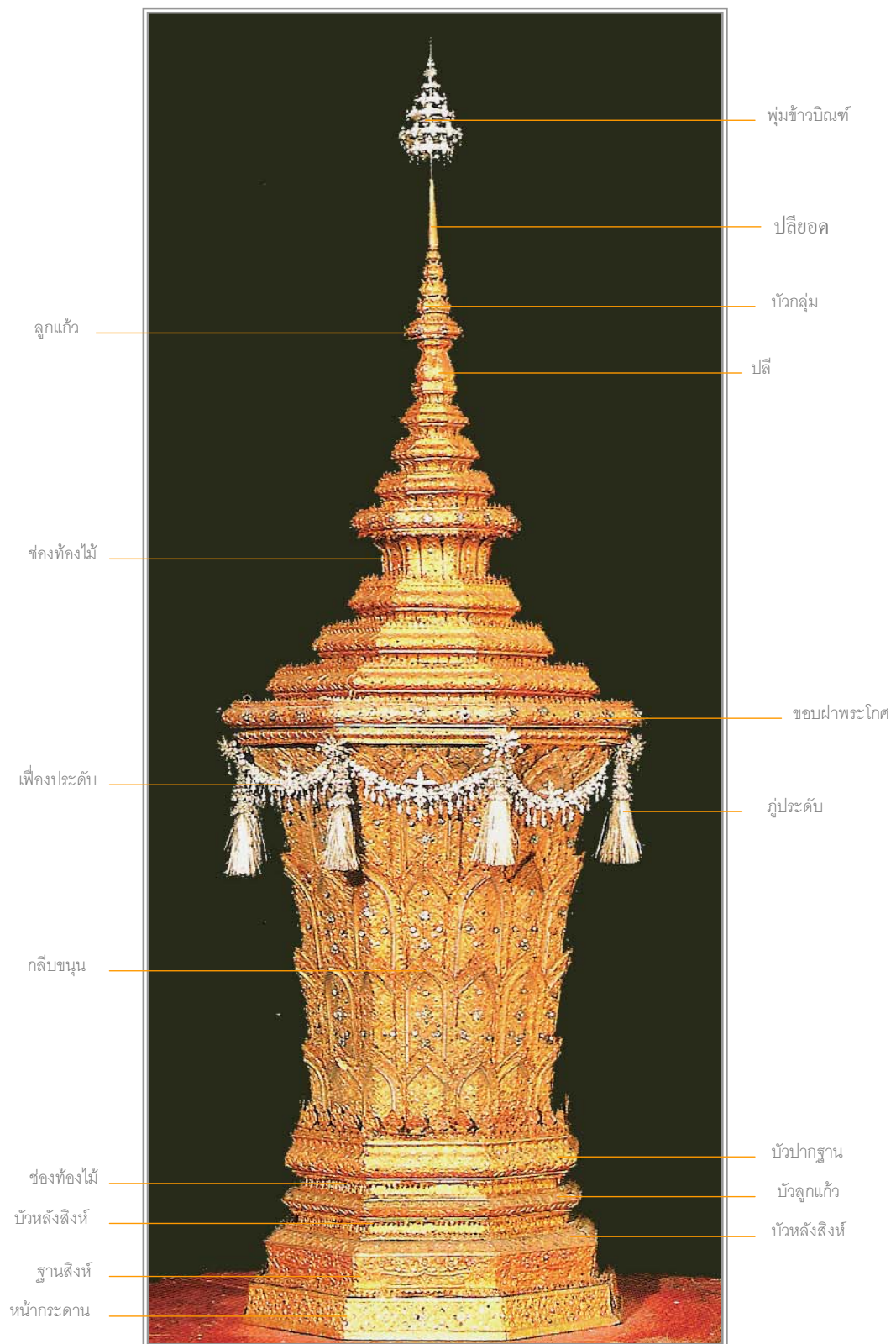
ภาพประกอบ 172 ลักษณะโครงสร้างพระโกศทองเล็ก

ที่มา : กรมพระสมมตอมรพันธุ์และคณะ. (2539). ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์. :22.

ภาพประกอบ 173 โครงสร้างรูปทรงพระโกศทองเล็ก

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

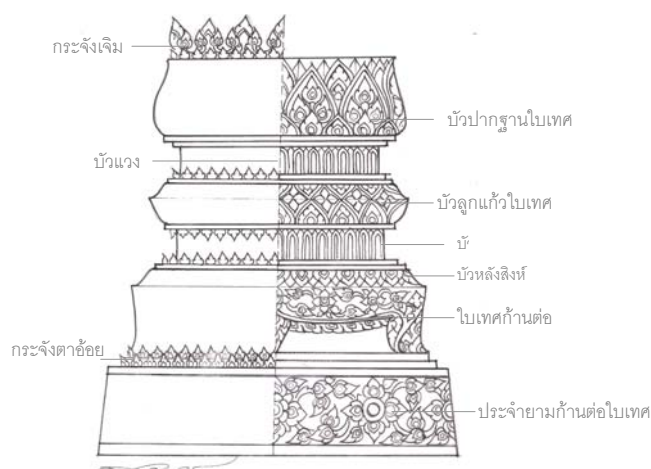
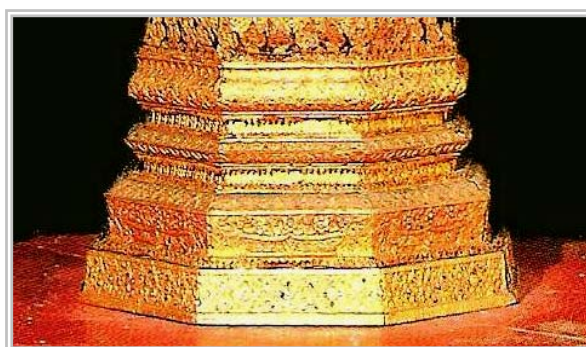

ภาพประกอบ 174 ลวดลายพระโกศทองเล็ก

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

2.11.2 ลวดลายประดับพระโกศทองเล็ก

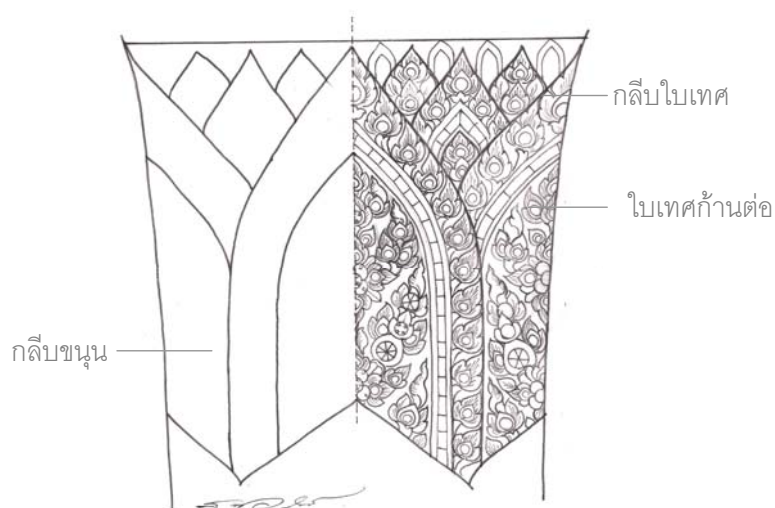
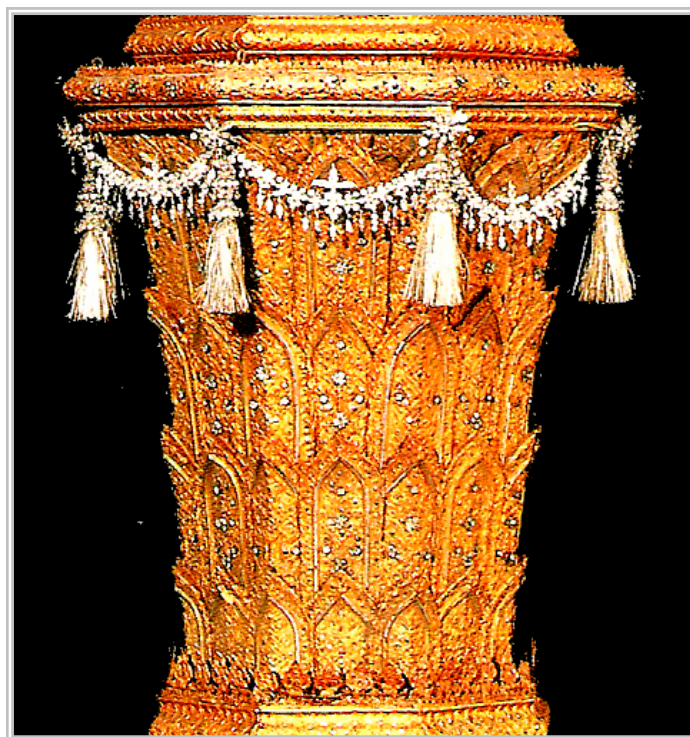
2.11.2.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองเล็ก ประกอบด้วยลายประดับเรียงตามลำดับลายชั้นฐานพระโกศแยกย่อยได้เป็น 4 ชั้น ประกอบด้วยชั้นที่ 1 ลายหน้ากระดานประจำยามก้านต่อใบเทศ ประดับด้วยกระจังตาอ้อยด้านบน ชั้นที่ 2 ลายก้านต่อใบเทศ ผูกลายในรูปทรงฐานสิงห์ ชั้นที่ 3 ลายบัวลูกแก้วใบเทศ (อกไก่) ประกอบด้วย ลายบัวคว่ำ บัวหงาย วางประกบปลายลายชนกันตรงกลาง ลายละเอียดตัวกลีบลายด้านในเป็นลายใบเทศในรูปทรงบัวคว่ำ บัวหงาย ชั้นที่ 4 ประกอบด้วยลายบัวปากฐานใบเทศ รายละเอียดตัวกลีบลายด้านในเป็นลายใบเทศในรูปทรงบัวหงาย ไล่ลายใบเทศในแต่ละกลีบจะเป็นรูปทรงกลมแกว่งสลับเป็นร่องลึกเพื่อที่จะประดับกระจังเจียรไนเป็นรูปทรงพลอยเหลี่ยมลูกโลก ด้านล่างของพลอยติดด้วยแผ่นดีบุกเพื่อต้องการให้แสงสะท้อนกับกระจังเจียรไนให้ได้มากที่สุด ลักษณะการประดับกระจังเจียรไนจะประดับทั่วตัวลายชั้นฐานพระโกศทั้ง 4 ชั้น ส่วนช่องว่างชั้นระหว่างลายชั้นที่ 1 กับชั้นที่ 2 จะประดับกระจังเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมสีแดงวางในแนวมุมทแยงวางประดับเป็นลายบัวแฉก ทำเช่นนี้เหมือนกันกับลายในชั้นช่องท้องไม้ระหว่างชั้นที่ 2 , 3 และชั้นที่ 3 , 4 ส่วนลายกระจังประดับตามช่องว่างที่ชั้นระหว่างลายในแต่ละชั้น ประดับด้วยลายกระจังตาอ้อยด้านบนสุดชั้นที่ 4 ชั้นลายบัวปากฐานใบเทศประดับด้วยลายกระจังเจิม ดังภาพ 175

ภาพประกอบ 175 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองเล็ก

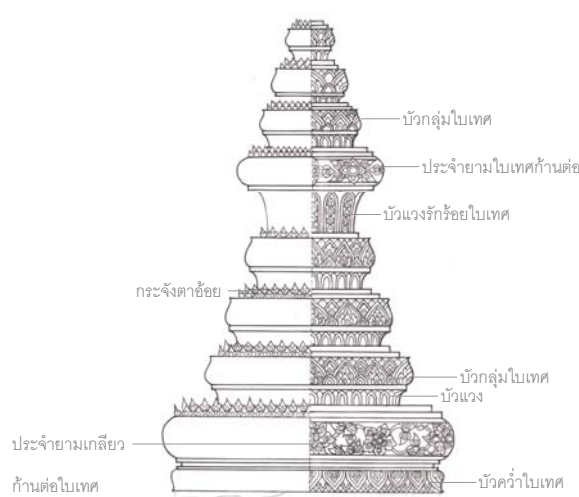
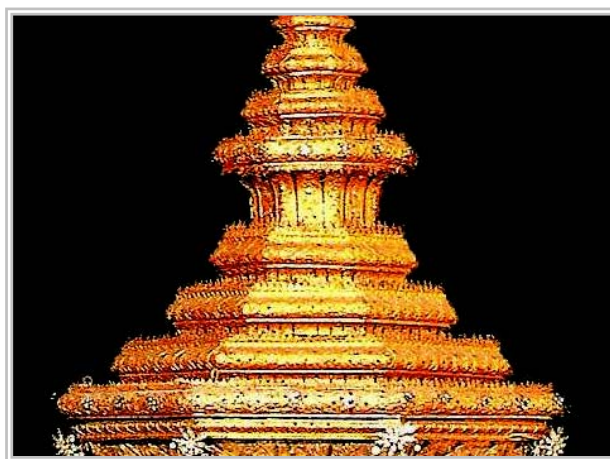
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.11.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศทองเล็ก จะประดับเป็นรูปทรงลวดลายกลีบขนุนเรียงซ้อนกัน 4 ชั้น รายละเอียดลวดลายด้านในเป็นลวดลายก้านต่อใบเทศ ในรูปทรงลายกลีบขนุนที่ขอบกลีบลายประดับลายกลีบใบเทศ ส่วนด้านในได้ลายทำเป็นร่องลึกรูปทรงกลมเพื่อประดับกระจกเจียรไนเช่นเดียวกับชั้นฐานส่วนช่องไฟคั่นระหว่างกลีบลายกลีบขนุนกับพื้นที่ลายด้านในชั้นด้วยเส้นลายประดับกระจกสีขาวเป็นแนวเส้นขอบลาย ดังภาพ 176

ภาพประกอบ 176 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศทองเล็ก
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

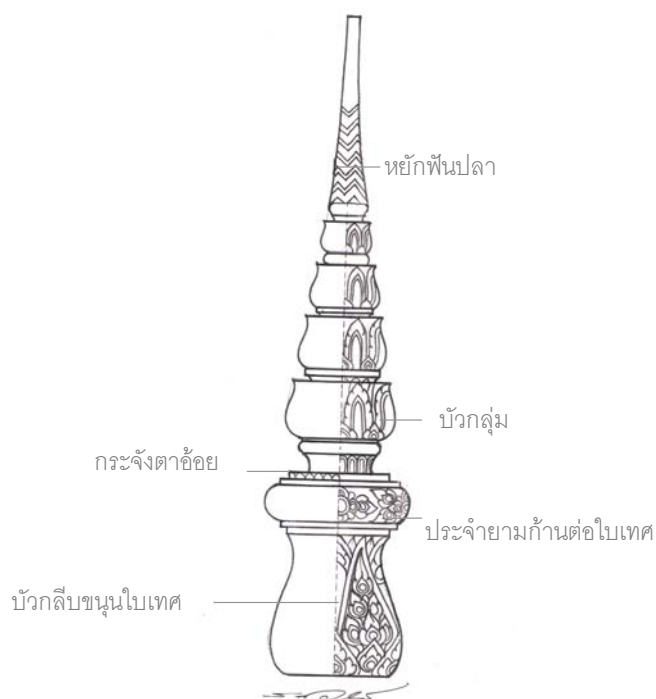
2.11.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศทองเล็ก แบ่งได้เป็น 2 ช่วง ในแต่ละช่วงจะมี ลวดลายประดับซ้ำกัน กล่าวคือ ตรงขอบฝาพระโกศชั้นที่ 1 ประดับด้วยลายประจำยามเกลียวก้านต่อใบเทศ ส่วนลายขอบฝาพระโกศด้านล่างจะประดับด้วยลายบัวคว่ำใบเทศ ชั้นฝาพระโกศชั้นที่ 1 กับชั้นที่ 2 ช่องท้องไม้จะประดับด้วยลายบัวแฉก รายละเอียดลายด้านในทำเป็นลายบัวแฉกร้อยใบเทศประดับ ลวดลายคั่นระหว่างลายบัวหงายชั้นที่ 1 กับ ลายหน้ากระดานประจำยามก้านต่อใบเทศ ชั้นที่ 2 และ ลายบัวหงายคั่นระหว่างชั้นที่ 3 ชั้นที่ 4 จากนั้นลำดับลายชั้นที่ 2 เป็นลายบัวกลุ่มใบเทศ รายละเอียด ลวดลายด้านในเป็นลายใบเทศอยู่ในรูปทรงลายบัวหงาย รูปแบบช่องท้องไม้ประดับลายบัวแฉกกับลายบัว หงายจะวางสลับกันจนถึงลายบัวหงายชั้นที่ 3 และชั้นที่ 4 ลายกระจังตาอ้อยจะประดับตามขอบชั้นทุก ชั้น ตัวกลีบลายด้านในของลายบัวกลุ่มใบเทศจะเป็นรูปทรงกลมเป็นร่องลึกเพื่อประดับกระจังเจียรไน ส่วนลายประดับชั้นฝาพระโกศในส่วนที่ 2 จะมีการประดับลวดลายเช่นเดียวกันกับลายประดับชั้นฝา พระโกศส่วนที่ 1 ดังภาพ 177

ภาพประกอบ 177 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองเล็ก

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.11.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศทองเล็ก ชั้นที่ 1 เป็นลายบัวหงายรายละเอียดด้านในตัวลายเป็นลายใบเทศ ในรูปทรงบัวหงาย อยู่ในชั้นปลี ชั้นขอบยอดพระโกศ ชั้นที่ 2 เป็นลายประจายามก้านต่อใบเทศอยู่ในชั้นบัวแก้ว ชั้นที่ 3 เป็นลายบัวหงายรายละเอียดด้านในเป็นลายใบเทศ อยู่ในชั้นบัวกลุ่มมีจำนวนชั้นบัวกลุ่มอยู่ทั้งหมด 3 ระดับ ชั้นที่ 4 เป็นลายบัวหงายอยู่ในรูปทรงของปลี ยอด ถัดขึ้นไปจากชั้นบัวหงายประดับลายหยักฟันปลา ดังภาพ 178

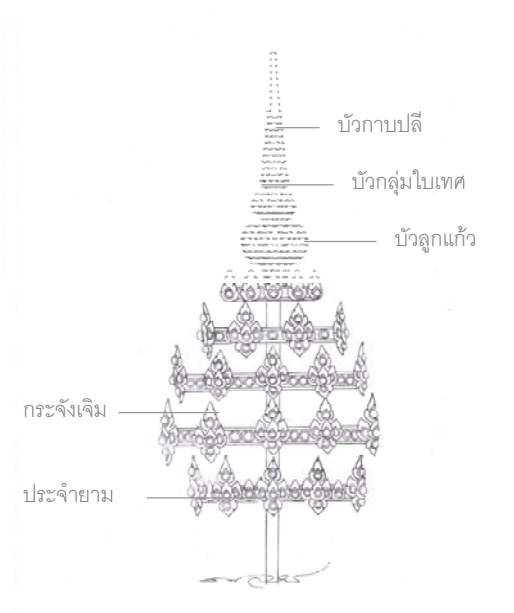

ภาพประกอบ 178 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศทองเล็ก

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

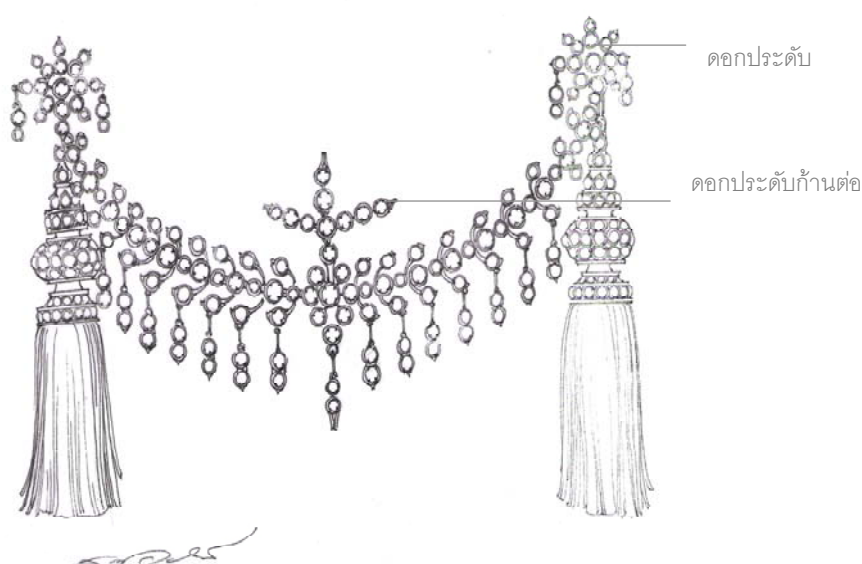
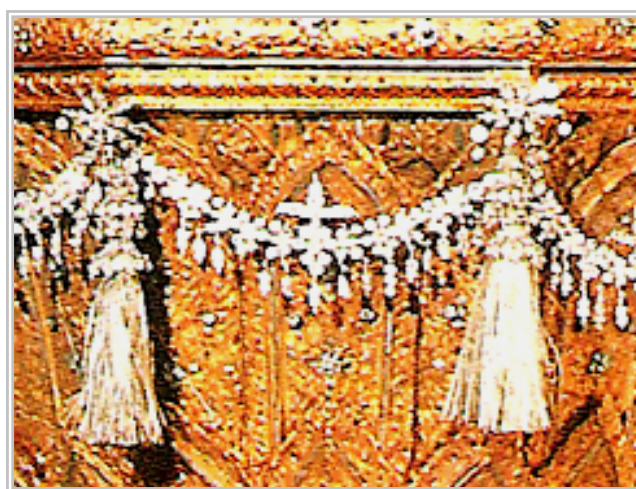
2.11.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศทองเล็ก

1. พุ่มข้าวบิณฑ์ ตัวลายพุ่มข้าวบิณฑ์ทำเป็นตัวลายประจำยามใบเทศก้านต่อ อยู่ในรูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แบ่งแยกออกเป็น 5 ชั้น ในแต่ละชั้นด้านล่างทำเป็นลายเฟืองประดับร้อยเกี่ยว ระหว่างลายประจำยามรายละเอียดตัวลายด้านในทำเป็นรูปทรงกระเปาะทรงกลมประดับด้วยกระจก เจียรระไนเหลี่ยมลูกโลก ตลอดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ชั้นยอดลายทำเป็นลวดลายลูกแก้ว ปลายลายเป็น รูปทรงกรวยปลายแหลมจนถึงชั้นยอด ด้านล่างแกนเสียบประดับกับยอดพระโกศไม่มีโครงเส้นกำกับ รองรับ ดังภาพ 179

ภาพประกอบ 179 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองเล็ก
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2. เฟื้องประดับและภูประดับ ลักษณะลวดลายทำเป็นแกนเส้นโลหะเงินตัดให้ได้รูปเส้นโค้งแล้ววางกระเปาะเป็นรูปทรงลายประจำยามและลายใบเทศ ร้อยอยู่ในเส้นแกนโลหะเงิน เพื่อประดับกระจกเจียรในเหลี่ยมลูกโลกรูปทรงกลมฝังกระจกด้วยหนามเตย ลายเฟื้องด้านล่างเดินลวดประดับกระจกเจียรในเหลี่ยมลูกโลกห้อยเป็นเฟื้องระย้าตลอดทั้งแนว ดอกไม้ประดับฝาพระโกศ ขึ้นโครงเป็นเส้นลวดวงกลม ประดับกระจกเป็นลายดาวประดับ ภูประดับขึ้นโครงเส้นลวด 3 ชั้น ลดหลั่นกัน ภายในโครงเส้นลวดขึ้นกระเปาะเป็นรูปหนามเตยประดับกระจกเจียรในเหลี่ยมลูกโลก ส่วนล่างสุดภูประดับนำแผ่นโลหะเงินตัดเป็นเส้น มัดเป็นทรงพุ่มรวมกัน ดังภาพ 180

ภาพประกอบ 180 เฟื้องประดับองค์พระโกศทองเล็ก
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.13 พระโกศทองใหญ่ (จัดสร้างในรัชกาลที่ 9)

สร้างในรัชกาลที่ 9 โปรดให้สำหรับพระโกศของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ตามอิสริยยศชั้นเจ้าฟ้า ตามแบบแผนจะได้รับพระราชทานพระโกศทองน้อย แต่ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังถวายพระเกียรติสูงสุดตามโบราณราชประเพณี ดังนั้นพระโกศที่ใช้ในงานพระราชพิธีครั้งนี้จึงเป็นพระโกศทองใหญ่ หรือพระลองทองใหญ่ อันเป็นพระโกศที่มีลำดับชั้นสูงสุด ในการศึกษาโครงสร้างและรูปแบบ ลวดลายพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) จะมีลักษณะและชื่อเรียกต่างกันตามชั้น การจัดสร้างพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 เนื่องจากสภาพพระโกศทองใหญ่ทั้ง 2 องค์ กล่าวคือ พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1 และพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 5 มีสภาพชำรุดมาก ไม่อาจนำมาบูรณะหรือซ่อมสร้างให้มีสภาพดังเดิมได้ ท่านเลขาธิการพระราชวัง (นายแก้วขวัญ วัชโรทัย) จึงได้ทำเรื่องกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชานุญาตให้สำนักพระราชวังดำเนินการจัดสร้างพระโกศทองใหญ่ขึ้นมาทดแทนพระโกศทั้ง 2 องค์ อีกองค์หนึ่งเพื่อทำการประกอบงานพระราชพิธีพระบรมศพในภาคหน้า การดำเนินการจัดสร้างได้เริ่มจัดสร้างในปี พ.ศ. 2541 เริ่มศึกษาหาข้อมูล วิเคราะห์วิธีการจัดสร้าง 1 ปี 6 เดือน ใช้วัสดุทองคำในการจัดสร้างรวม 32 กิโลกรัม งบประมาณในการจัดสร้าง และค่าใช้จ่ายวัสดุต่างๆ มีกรมธนารักษ์เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ

แนวทางดำเนินการจัดสร้างพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 มีคณะทำงานประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านศิลปะหลายด้าน ได้มีข้อสรุปในการจัดสร้างพระโกศทองใหญ่ นำเอาวิธีการจัดสร้างแบบพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1 เป็นต้นแบบ ส่วนขนาด รูปทรง และลวดลายให้นำเอาแบบพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นแบบ เครื่องประกอบประดับองค์พระโกศ ใช้รูปแบบเครื่องประกอบประดับพระโกศรัชกาลที่ 1 เป็นต้นแบบ ลักษณะโครงสร้างและรูปแบบลวดลาย ดังนี้

2.13.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศทองใหญ่(รัชกาลที่ 9)

2.13.2 ลวดลายประดับพระโกศทองใหญ่(รัชกาลที่ 9)

3.4.1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

3.4.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

3.4.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

3.4.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

3.4.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

2.13.1 ลักษณะโครงสร้างรูปทรงพระโกศทองใหญ่(รัชกาลที่ 9)

โครงสร้างพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 ทำเป็นรูปทรงแปดเหลี่ยมเช่นเดียวกับพระโกศทองใหญ่ทั้ง 2 องค์ ชั้นฝาพระโกศทำรูปทรงเป็นยอดมงกุฎรูปโครงสร้างพระโกศแบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียงลำดับจากฐานพระโกศถึงยอดพระโกศได้ดังนี้

2.13.1 ชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

2.13.2 ชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

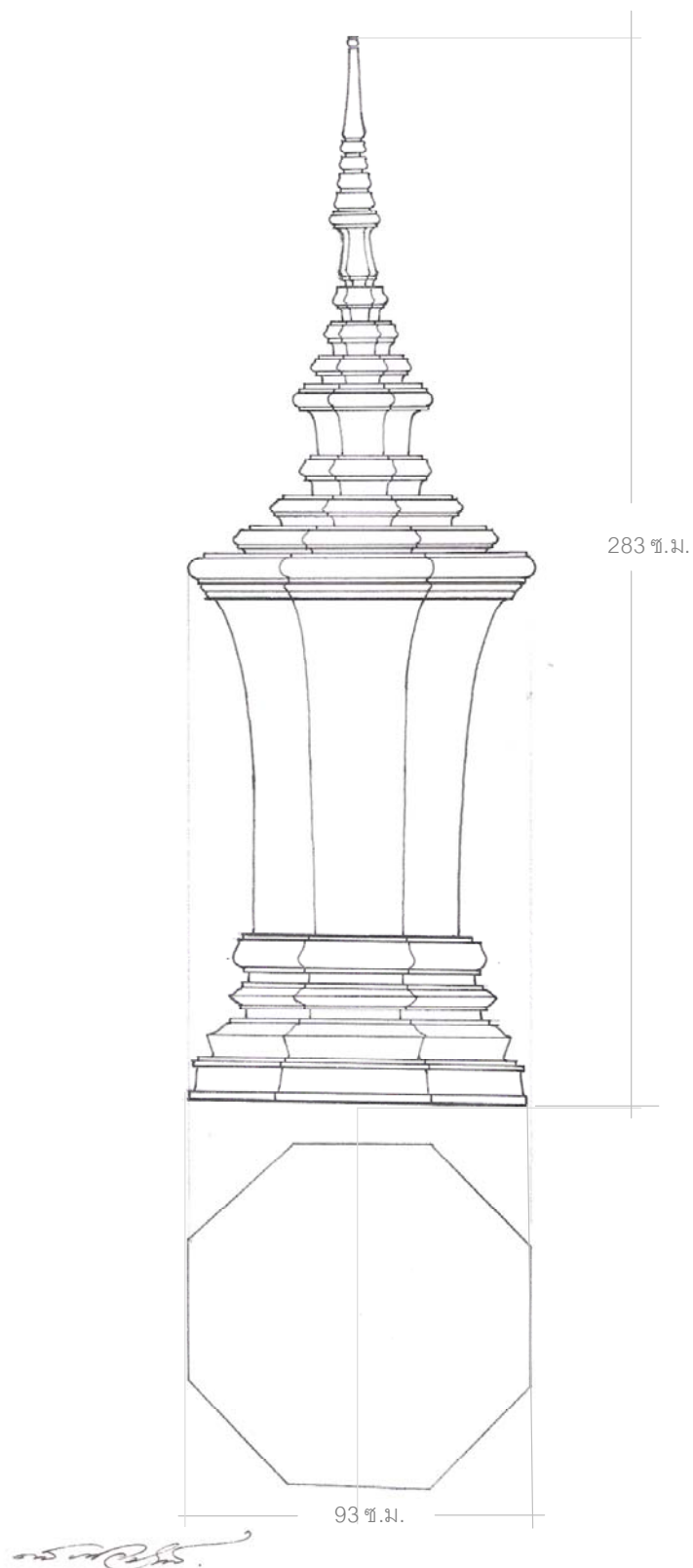
2.13.3 ชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

2.13.4 ชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

ชั้นฐานพระโกศ และชั้นฝาพระโกศ แยกออกจากกันเป็น 2 ส่วน กล่าวคือโครงสร้างด้านใน มีสแตนเลสเป็นเส้นยึดรูปทรงด้านใน มีรูปแบบเส้นโครงสร้างวางตามรูปทรงแนวตั้ง และแนวนอน ขอบชั้นพระโกศที่แยกจากกัน 2 ส่วน มีตะขอสแตนเลสเกี่ยวเมื่อเวลาประกอบกัน ด้านบนชั้นฝาพระโกศ ประกอบเป็นชิ้นเดียวกัน ชั้นฝาพระโกศแบ่งออกเป็น 2 ชั้นใหญ่ ในแต่ละชั้นมีขอบฝาพระโกศ และลายบัวหางาย 3 ชั้น ด้านบนสุดมีช่องที่สำหรับปักยอดพระโกศ โครงสร้างด้านในยอดพระโกศทำด้วยไม้สักบุหุ้มด้วยทองคำโครงสร้างรูปทรงและรูปแบบลวดลายพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ดังภาพประกอบ

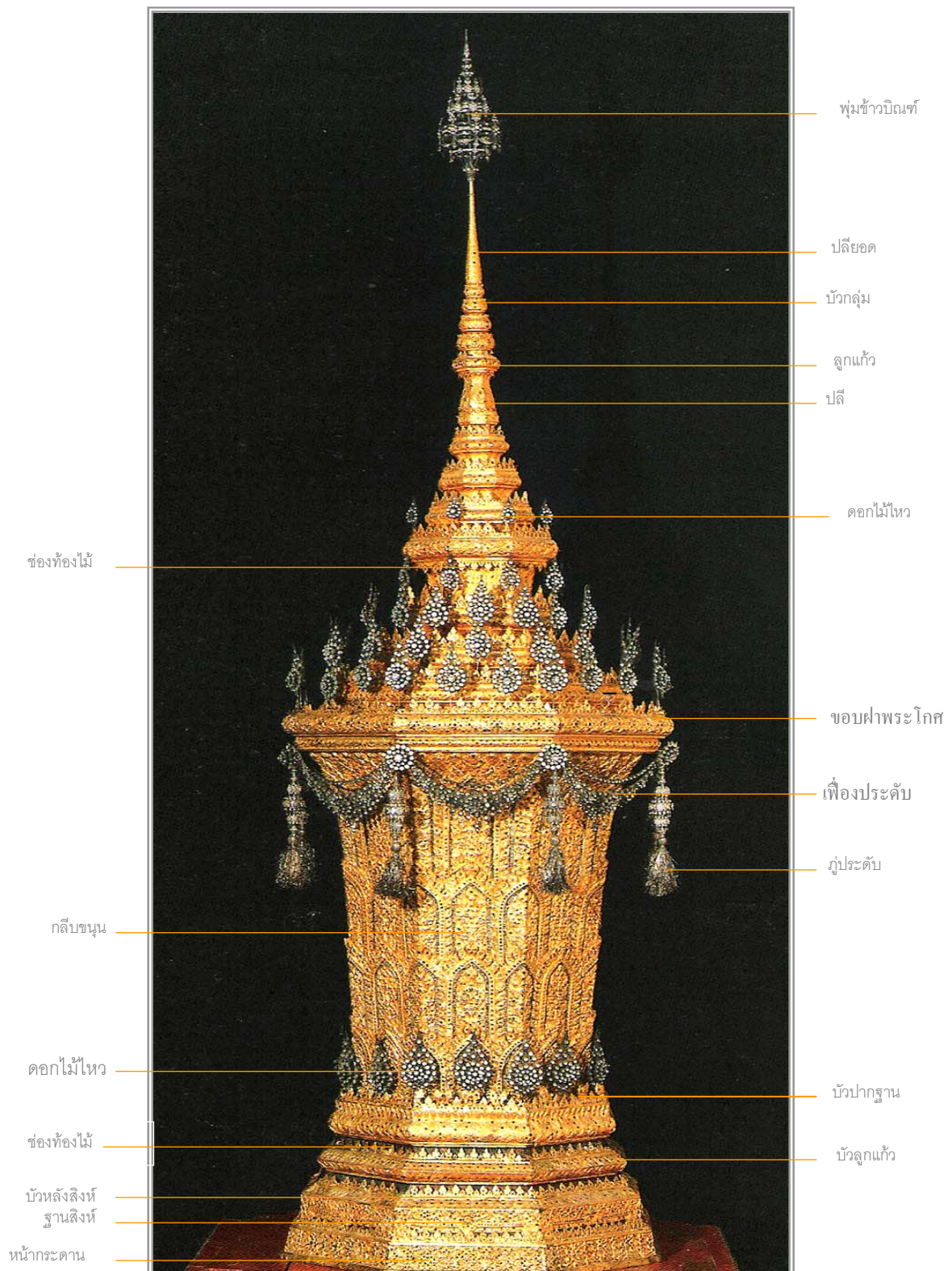

ภาพประกอบ 181 ลักษณะโครงสร้างพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)
ที่มา : สำนักพระราชวัง. (2543). (ภาพนิ่ง).

ภาพประกอบ 182 โครงสร้างรูปทรงพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ถ่ายเอกสาร).

ภาพประกอบ 183 ลวดลายพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

ที่มา : สำนักพระราชวัง. (2543). (ภาพนิ่ง).

2.13.2 ลวดลายประดับพระโกศทองใหญ่(รัชกาลที่ 9)

2.13.2 1 ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

1. ลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ชั้นที่ 1 ชั้นหน้ากระดานประดับลายประจำยามก้านต่อใบเทศกลีบลายด้านในประดับอัญมณีเพชรสังเคราะห์สีขาวเจียระไนเหลี่ยมกุหลาบ ชั้นที่ 2 ชั้นฐานสิงห์ ผูกลายเป็นลายก้านต่อใบเทศอยู่ในรูปทรงฐานสิงห์ด้านข้างลายฐานสิงห์ประดับเป็นลายบัวหงาย เส้นขอบกั้นลายท้องสิงห์ ประดับลายฟองน้ำและลายก้านต่อใบเทศ เส้นขอบลายด้านบนประดับลายกระจังเจมี้ ชั้นที่ 3 บัวแก้วประดับลายบัวหงาย บัวคว่ำ ปลายลายขนขอบตรงกลาง เส้นขอบด้านบนประดับลายกระจังเจมี้ ชั้นที่ 4 บัวปากฐานประดับลายบัวหงายกลีบบัวซ้อนกัน 3 ชั้น เส้นขอบด้านบนประดับลายกระจังตาอ้อยและกระจังปฏิญาณตามลำดับ ช่องท้องไม้คั่นระหว่างชั้นที่ 2 กับชั้นที่ 3 และชั้นที่ 3 กับชั้นที่ 4 ประดับพลอยสังเคราะห์สีแดงเป็นรูปข้าวหลามตัดกลีบลายด้านในทุกตัวลายในชั้นฐานพระโกศประดับเพชรสังเคราะห์สีขาว ดังภาพ 184 - 187

ภาพประกอบ 184 รูปแบบลวดลายชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

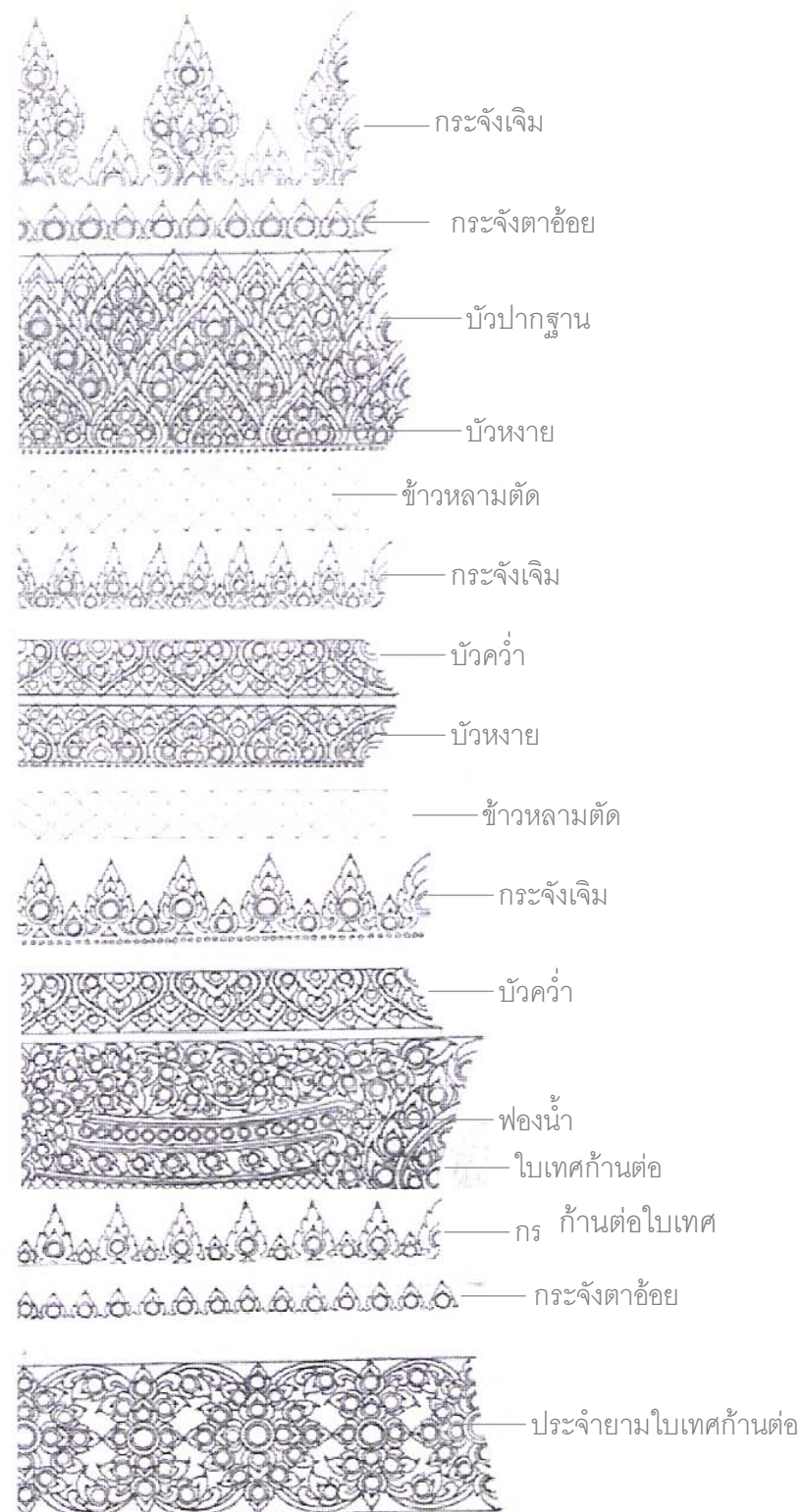
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

ภาพประกอบ 185 รายละเอียดดลวดลายชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

ภาพประกอบ 186 รายละเอียดดลวดลายชั้นฐานสิงห์และบัวลูกแก้วฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

ภาพประกอบ 187 รูปแบบลายเส้นลวดลายชั้นฐานพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)
 ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551).

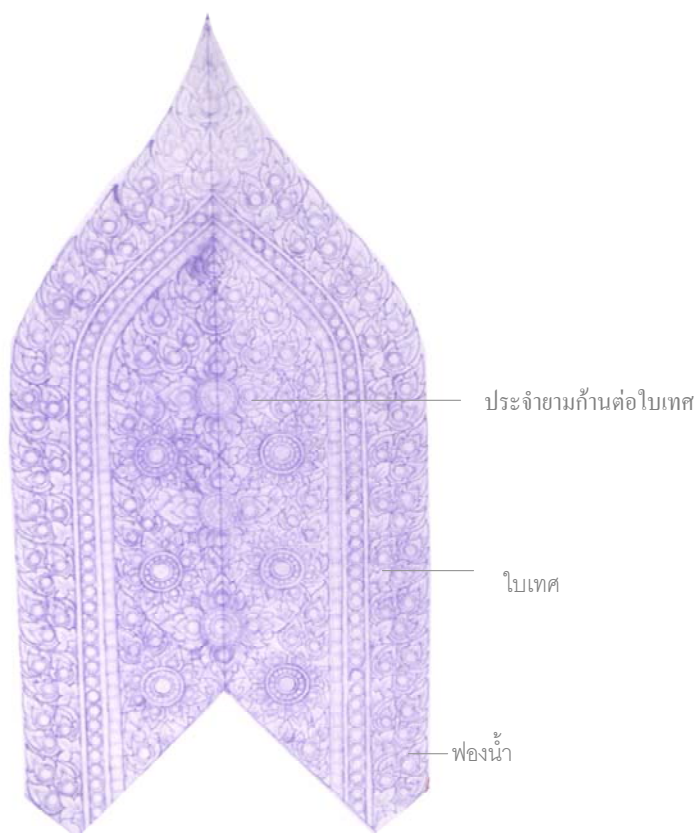
2.13.2.2 ลวดลายประดับชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลวดลายจะประดับเป็นรูปทรงลวดลายกลีบขนุนเรียงซ้อนกัน 4 ชั้น รายละเอียดลวดลายด้านในเป็นลวดลายประจำยาม ก้านต่อ ใบเทศ เส้นกรอบด้านในกลีบลายขนุนประดับลายฟองน้ำ กลีบลายด้านในประดับเพชรสังเคราะห์สีขาว เส้นกั้นขอบลายประดับเพชรสังเคราะห์สีเขียวในรูปทรงสี่เหลี่ยม เดินเส้นขอบลาย กลีบลายด้านนอกประดับลายใบเทศ รายละเอียดกลีบลายด้านในประดับเพชรสังเคราะห์สีขาว ดังภาพ 188 - 190

ภาพประกอบ 188 รูปแบบลวดลายชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

ภาพประกอบ 189 รายละเอียดดลวดลายชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

ภาพประกอบ 190 รูปแบบลวดลายกลีบบนชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.13.2.3 ลวดลายประดับชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศชั้นที่ 1 ขอบลายชั้นฝาพระโกศประดับลายประจำยามก้านไขว้ใบเทศ ขอบลายด้านล่างประดับลายบัวคว่ำใบเทศ เส้นขอบลายด้านบนประดับกระจิงตาอ้อยและกระจิงเจิม ช่องท้องไม้คั่นระหว่างชั้นบัวหงายประดับพลอยสังเคราะห์สีแดงเป็นลายข้าวหลามตัด ชั้นยอดพระโกศชั้นที่ 2 ชั้นบัวหงายประดับลายบัวกลุ่มวางซ้อนกัน กลับลายด้านในประดับเพชรสังเคราะห์สีขาว ลักษณะการประดับลวดลายชั้นฝาพระโกศเริ่มจากขอบลายชั้นฝาพระโกศต่อด้วยลายบัวหงาย 3 ชั้น จะมีรูปแบบเหมือนกันกับชั้นยอดพระโกศชั้นที่ 2 จนครบ 3 ชั้น ขอบฝาพระโกศประดับลายประจำยามก้านไขว้ใบเทศ เส้นขอบลายด้านบนประดับลายกระจิงตาอ้อย และลายกระจิงเจิม ช่องท้องไม้ประดับด้วยพลอยสังเคราะห์สีแดงเป็นลายข้าวหลามตัด ถัดขึ้นไปด้านบนชั้นบัวหงายประดับลายบัวกลุ่มใบเทศในรูปทรงบัวหงาย เส้นขอบด้านบนประดับลายกระจิงตาอ้อยและกระจิงเจิม ช่องท้องไม้ประดับลายบัวแวงกลับลายด้านใน ลวดลายตั้งแต่ชั้นขอบฝาจนถึงชั้นบัวหงายชั้นที่ 3 ประดับด้วยเพชรสังเคราะห์สีขาว ลักษณะการประดับลวดลายชั้นบัวหงายจะเรียงลดหลั่นกัน 3 ชั้น รูปแบบการจัดลวดลายจะมีรูปแบบซ้ำเดิมกับชั้นบัวหงายชั้นที่ 1 จนถึงลายหน้ากระดาน ดังภาพประกอบที่ 191 – 195

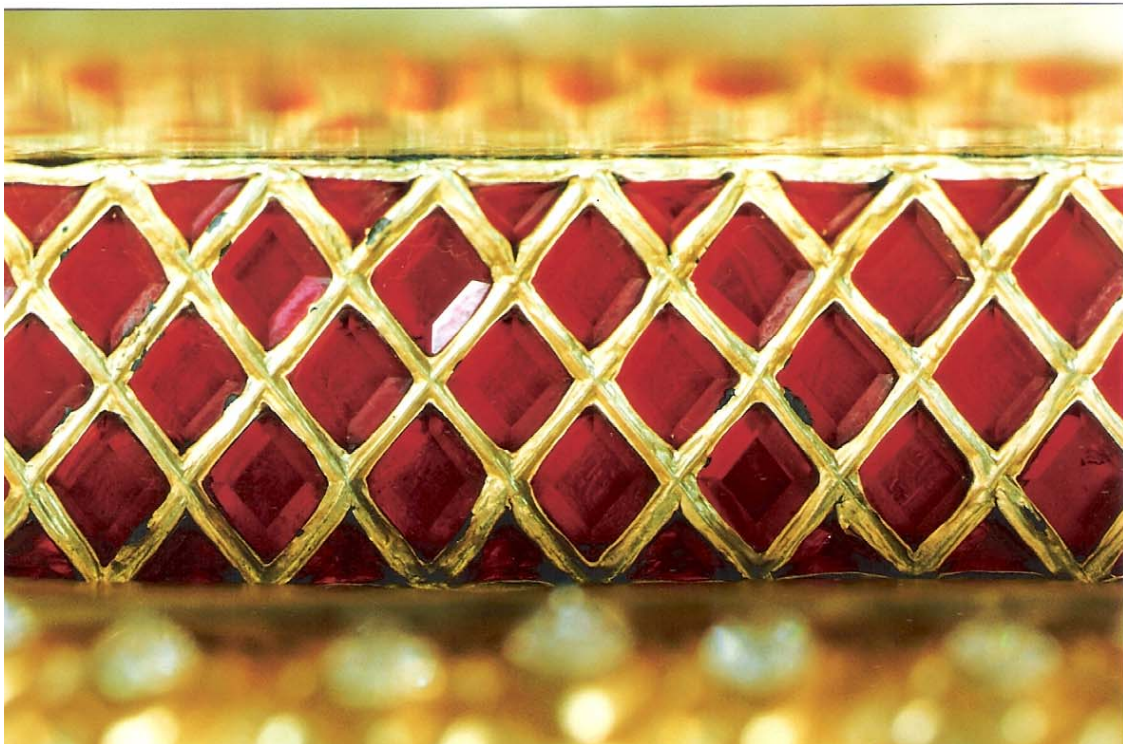

ภาพประกอบ 191 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

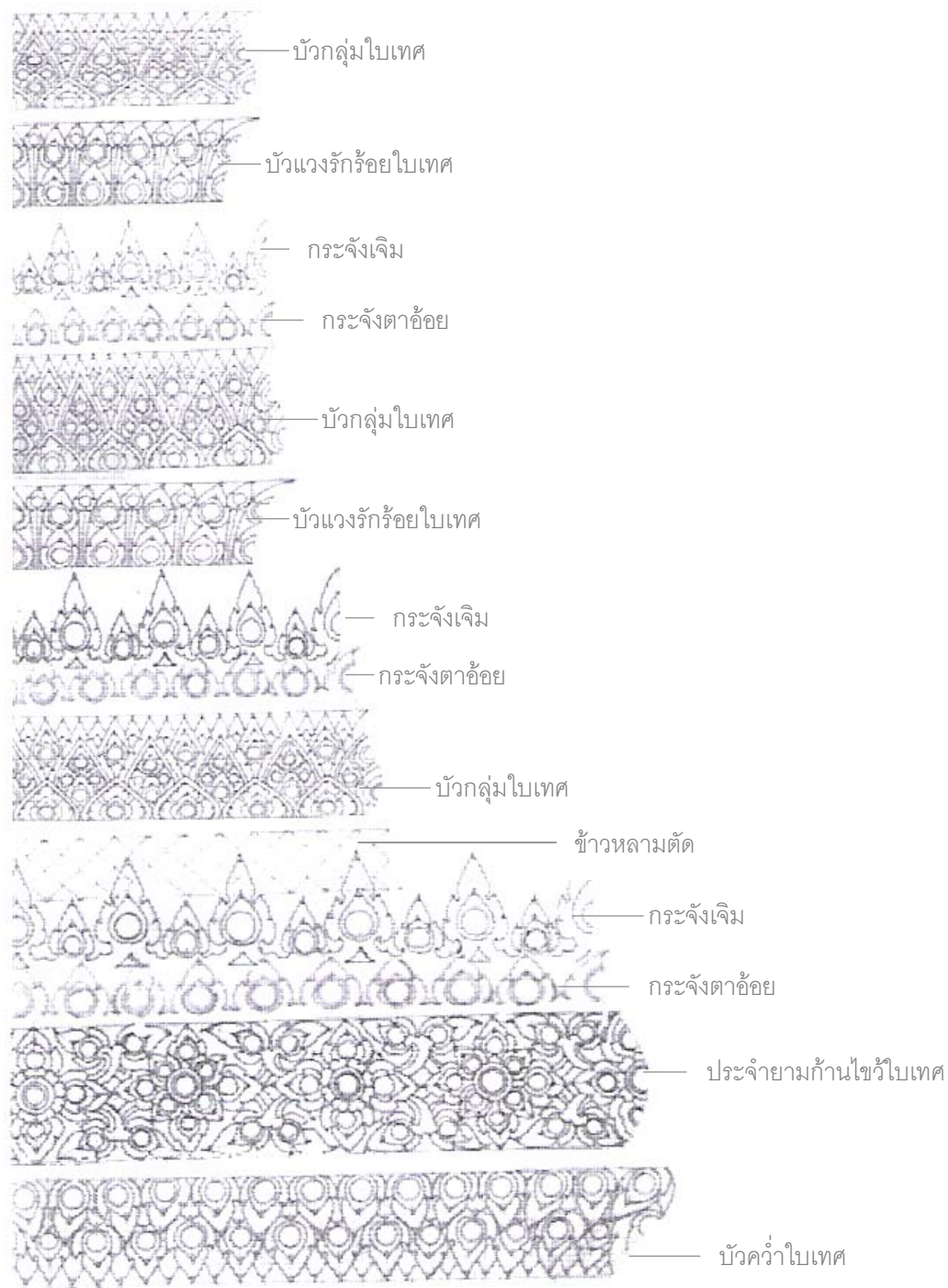
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

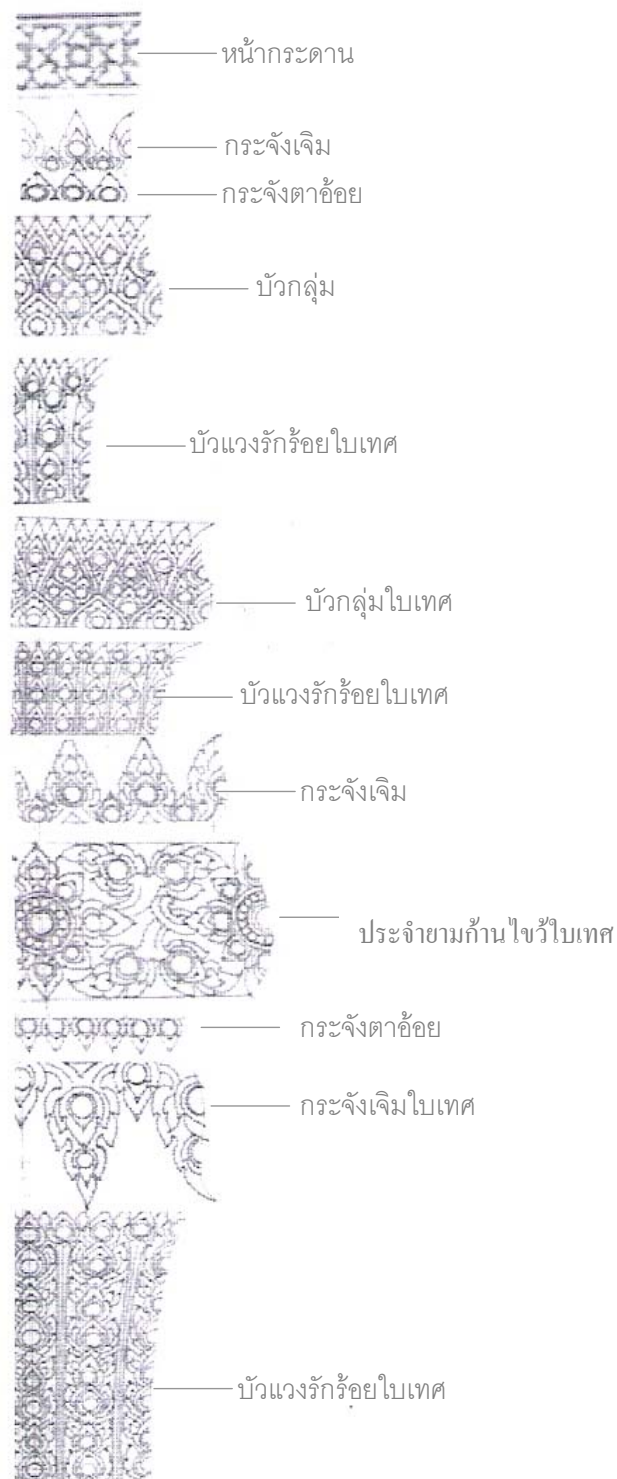
ภาพประกอบ 192 รายละเอียดดลวดลายชั้นฝัาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลััย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

ภาพประกอบ 193 รายละเอียดการประดับพลอยสังเคราะห์ช่องท้องไม้ชั้นฝาพระโกศทองใหญ่
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

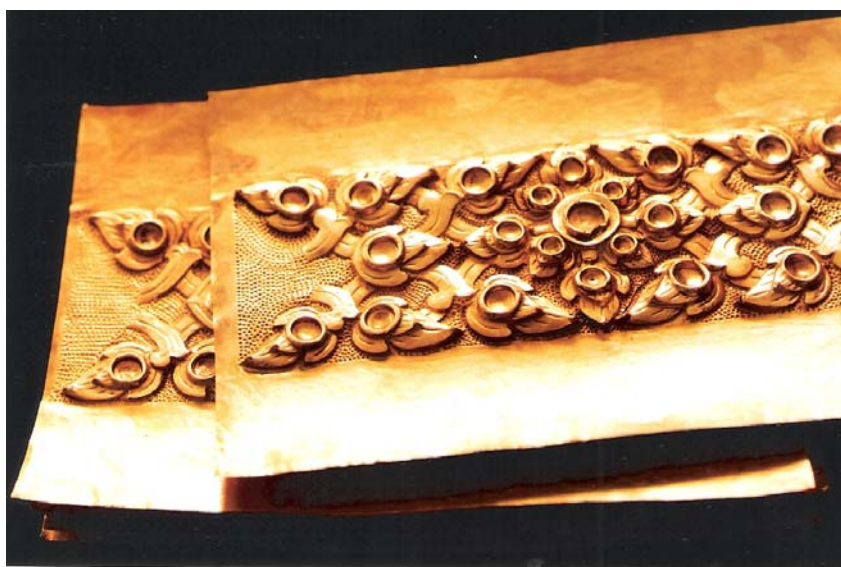

ภาพประกอบ 194 รูปแบบลวดลายชั้นฝาพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 1
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

ภาพประกอบ 195 รูปแบบลวดลายชั้นฝ้าพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 2
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2.13.2.4 ลวดลายประดับชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ชั้นปลีประดับลายบัวกาบปลีใบเทศ ในรูปทรงบัวหงายผูกลายเต็มพื้นที่ชั้นปลี ด้านบนชั้นลูกแก้วประดับลายประจำยาม ก้านไขว้ใบเทศ ช่องท้องไม้สลักเส้นเป็นลายบัวเกสร ชั้นบัวกลุ่ม 3 ชั้น ประดับลายบัวกลุ่มใบเทศในรูปทรงกลีบบัวหงาย ลักษณะรูปแบบลายชั้นบัวกลุ่มจะมีรูปแบบซ้ำเดิมเช่นเดียวกับบัวกลุ่มชั้นที่ 1 ด้านบนสุดชั้นปลียอดประดับลายบัวปลียอดใบเทศปลายลายวางพาดไปจนถึงปลายยอดพระโกศ ดังภาพ 196-200

ภาพประกอบ 196 แผ่นโลหะทองคำสลักดุนลายประจำยามก้านไขว้ชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ ร.9

ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

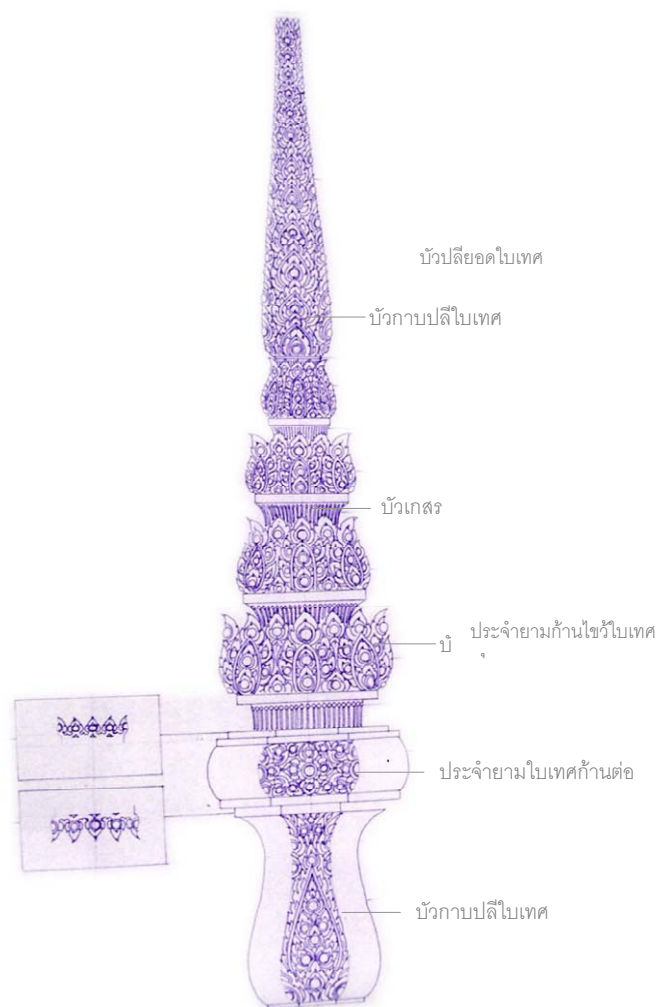
ภาพประกอบ 197 แผ่นโลหะทองคำสลักดุนลายบัวแฉกร้อยใบเทศชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ ร.9
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

ภาพประกอบ 198 แผ่นโลหะทองคำสลักดุนลายบัวกาบปี่และลายบัวกลุ่มใบเทศชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

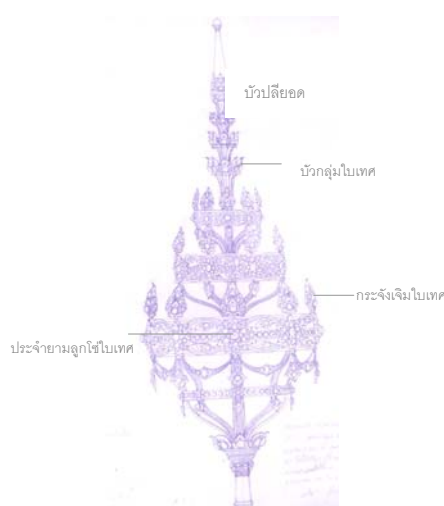
ภาพประกอบ 199 แผ่นโลหะทองคำสลักดุนลายบัวกาบปดและลายบัวกลุ่มใบเทศชั้นยอด
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

ภาพประกอบ 200 รูปแบบลวดลายชั้นยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

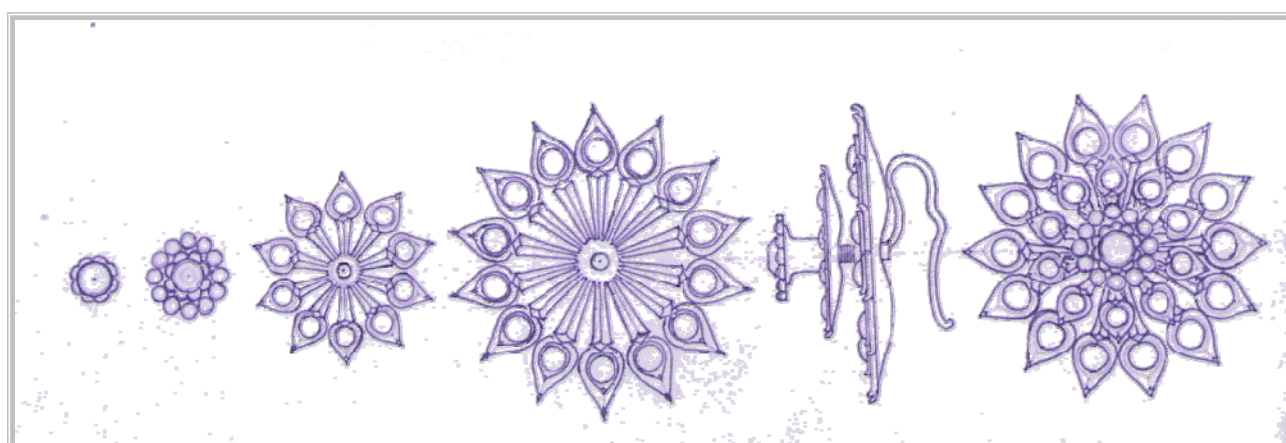
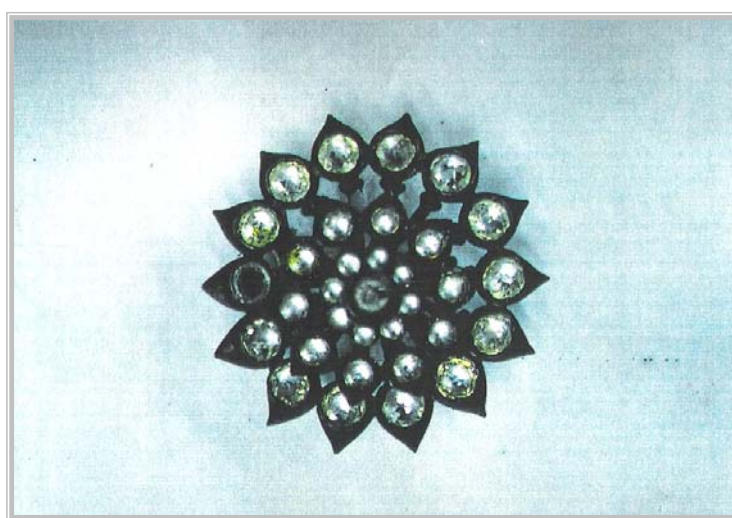
2.13.2.5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ

1. พุ่มข้าวบิณฑ์ทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ตัวลายพุ่มข้าวบิณฑ์ทำเป็นตัวลายประจำยามลูกโซ่ใบเทศอยู่ในรูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แบ่งแยกออกเป็น 3 ชั้น มีลายกระจังเจมใบเทศอยู่เหนือลายประจำยามลูกโซ่ใบเทศ ในแต่ละชั้นด้านล่างทำเป็นลายเฟืองประดับร้อยเกี่ยวระหว่างลายประจำยามรายละเอียดตัวลายด้านในทำเป็นรูปทรงกระเปาะทรงกลมประดับด้วยเพชรสังเคระหีสีขาวเจียระไนเหลี่ยมกุหลาบ ตลอดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ชั้นยอดลายทำเป็นลวดลายบัวกลุ่มใบเทศ 3 ชั้น ประดับยอดพุ่มข้าวบิณฑ์ ตัวกลีบลายด้านในมีความแตกต่างกับลักษณะลายพุ่มข้าวบิณฑ์ รัชกาลที่ 5 กล่าวคือ ตัวกลีบลายเป็นงานสลักดูนทำให้ตัวลายมีระนาบและมิติของตัวลายมากยิ่งขึ้น ดังภาพ 201

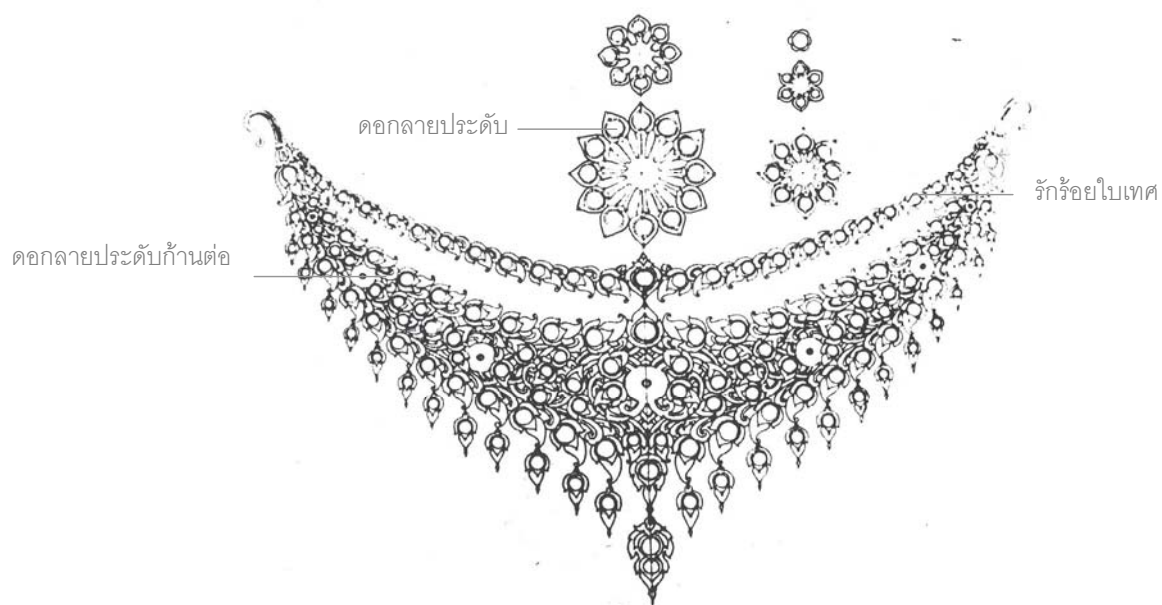
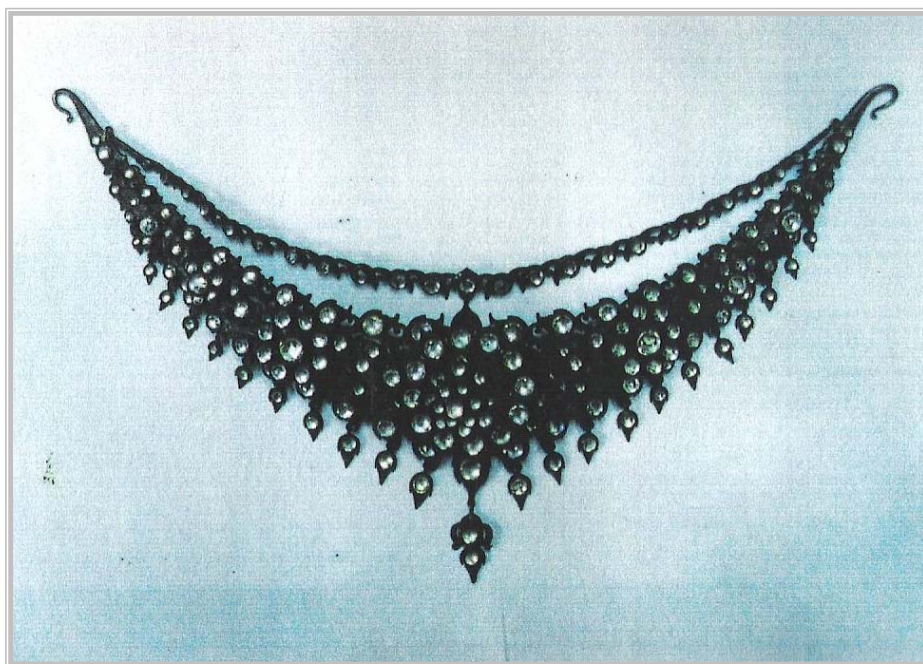

ภาพประกอบ 201 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 1
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

2. เฟืองประดับและภูประดับทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลายเฟืองประดับทำเป็นลวดลายดาวประดับทรงกลมก้านต่อด้วยดาวประดับรูปทรงเล็กกว่าคั่นลาย กลีบตัวลายกระเปาะสลักคูนให้เกิดมิติและระนาบ สลักคูนกระเปาะให้เข้ากับรูปทรงเพชรสังเคราะห์สีขาวทรงกลมเจียระไนเหลี่ยมกุหลาบ ลวดลายดาวประดับก้านต่ออยู่ในรูปทรงเฟืองประดับ ลายภูประดับตรงมุมชั้นฝาพระโกศทั้งแปดเหลี่ยมทำเป็นลวดลายดาวประดับรูปทรงกลมปักอยู่ตรงมุม เพื่อห้อยเฟืองประดับและภูประดับ ส่วนภูประดับแบ่งเป็น 3 ชั้น ในแต่ละชั้นคั่นเป็นลายประจำยามก้านต่อ รายละเอียดตัวลายทำเป็นกระเปาะรูปทรงกลมประดับเพชรสังเคราะห์สีขาวทรงกลมเจียระไนเหลี่ยมกุหลาบ เช่นเดียวกับเฟืองประดับ ส่วนภูประดับทำเป็นโลหะเงินรีดแผ่นบางตัดออกเป็นเส้นๆ มัดรวมกันเป็นรูปทรงภู ดังภาพ 202 - 204

ภาพประกอบ 202 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 2
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

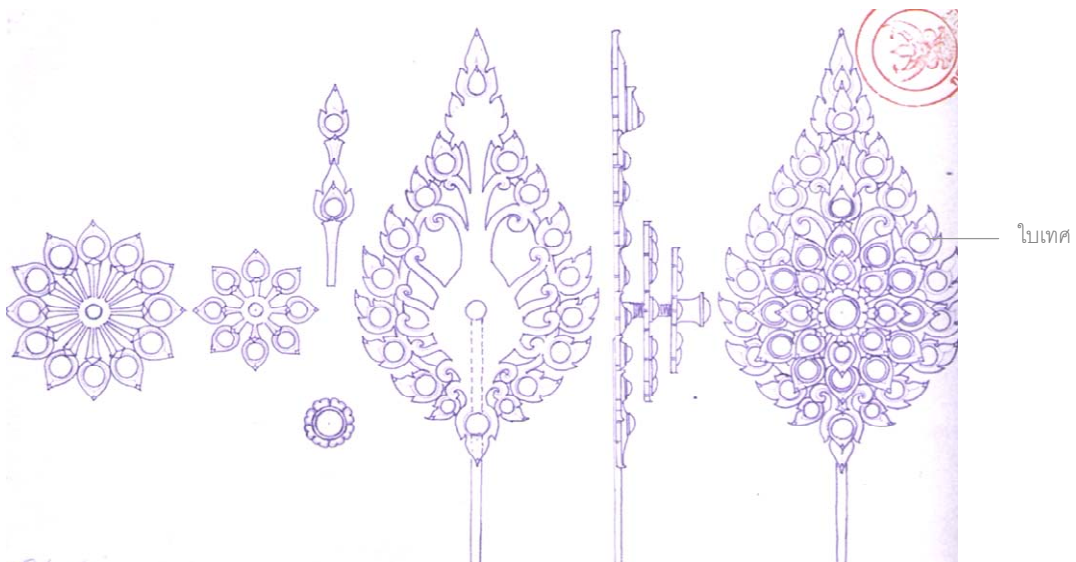
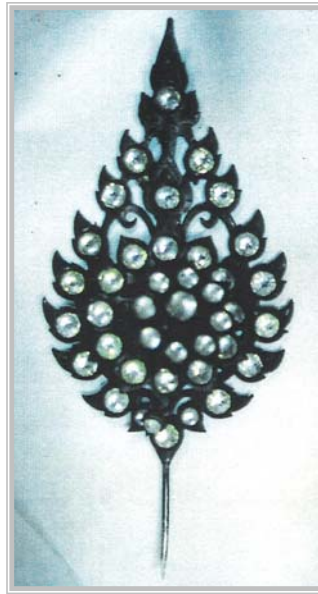

ภาพประกอบ 203 เครื่องประดับพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 3
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

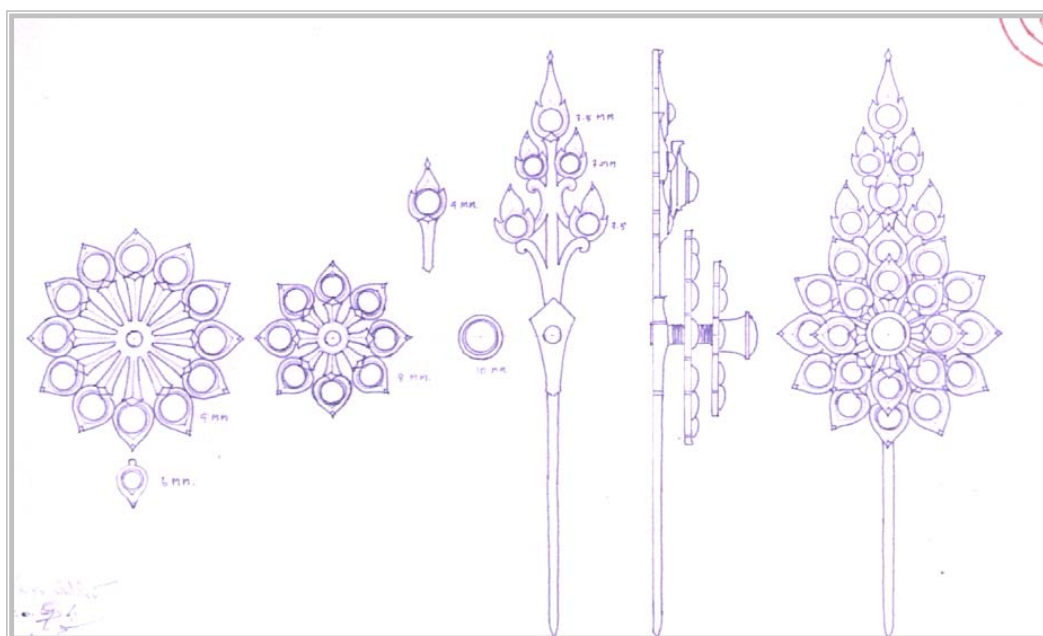
ภาพประกอบ 204 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับยอดพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 4
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

3. ดอกไม้ไหวประดับเอวพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลวดลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ รายละเอียดดลายนในกลีบสลักดุนแผ่นโลหะเงินให้มีระนาบและมิติ ดุนกระเปาะทรงกลมเพื่อประดับเพชรสังเคราะห์สีขาวเจียระไนเหลี่ยมกุหลาบ ชิ้นงานประดับเอวพระโกศทับซ้อนกันอยู่ 3 ชั้น มีแกนยึดตรงกลาง ตรงก้านลายที่เสียบประดับขอบเอวพระโกศทำสปริงเพื่อให้ชิ้นงานสั่นไหว ดังภาพ 205

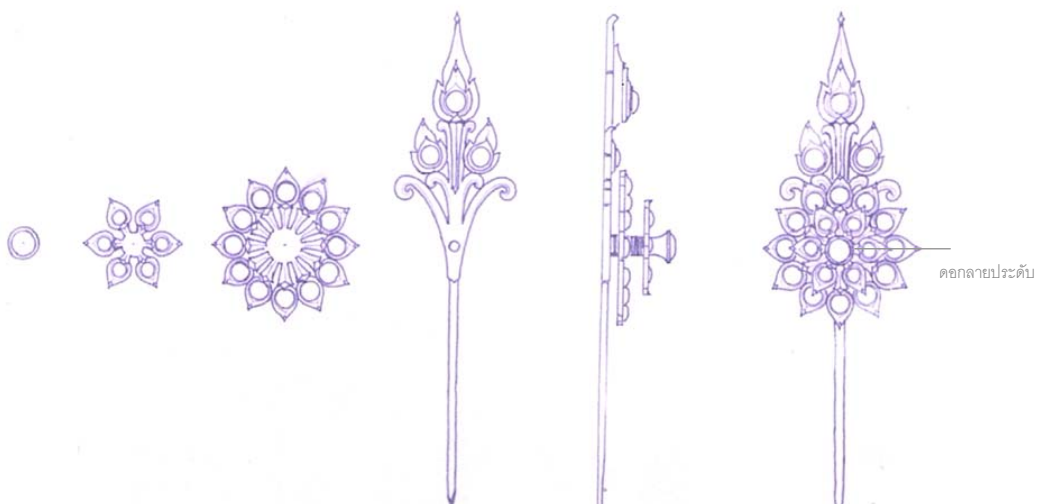
ภาพประกอบ 205 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับเอวพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 1
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย์ ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

4. ดอกไม้ไหวประดับฝัพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลวดลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ฐานทรงกลมมีขนาดตัวลายเล็กกว่าดอกไม้ไหวประดับเอวองค์พระโกศ รายละเอียดด้านในกลีบขึ้นรูปกระเปาะทรงกลมเพื่อประดับเพชรสังเคราะห์สีขาวเจียรในเหลี่ยมกุหลาบ ชิ้นงานประดับฝัพระโกศทับซ้อนกันอยู่ 3 ชั้น มีแกนยึดตรงกลาง ตรงก้านลายที่เสียบประดับขอบฝัพระโกศทำสปริงเพื่อให้ชิ้นงานสั่นไหว ดังภาพ 206

ภาพประกอบ 206 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับเอวพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 2
ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

5. ดอกไม้ไหวประดับฝาทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) แกวบน ลวดลายทองพุ่มข้าวบิณฑ์ฐานทรงกลมมีขนาดตัวลายเล็กกว่าดอกไม้ไหวประดับฝาทองพระโกศ รายละเอียดลายด้านในกลีบขึ้นรูปกระเปาะทรงกลมเพื่อประดับเพชรสังเคระหัดสีขาวเจียระไนเหลี่ยมกุหลาบ ชิ้นงานประดับฝาทองบนพระโกศทับซ้อนกันอยู่ 3 ชั้น มีแกนยึดตรงกลาง ตรงก้านลายที่เสียบประดับขอบฝาทองบนพระโกศทำสปริงเพื่อให้ชิ้นงานสั่นไหว ดังภาพ 207 - 208

ภาพประกอบ 207 เครื่องประกอบพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับฝาทองพระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ลำดับที่ 3
ที่มา : กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

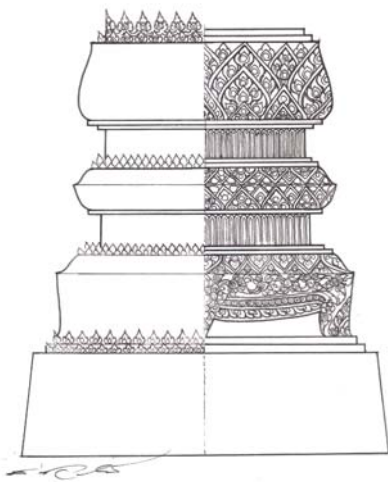
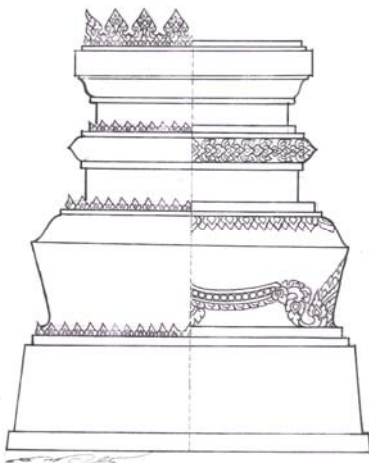

ภาพประกอบ 208 ชั้นองค์พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9) ที่สมบูรณ
 ที่มา : กาญจนานิเชกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). (ภาพนิ่ง).

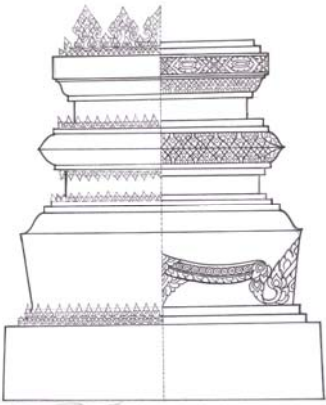
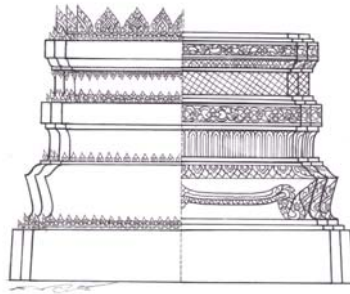
3. การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์

3.1 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฐานพระโกศและโกศ ดังตารางที่ 5

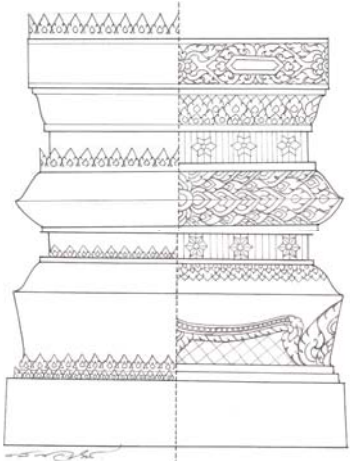
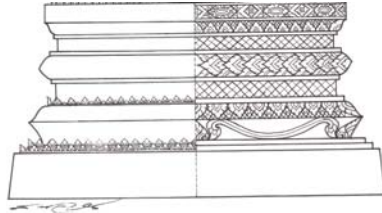
ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฐานพระโกศและโกศ

ลำดับที่	ชั้นฐานพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
3.1	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่1)		3.1.1 กระจังตาอ้อย 3.1.2 ก้านต่อใบเทศ 3.1.3 บัวหลังสิงห์ใบเทศ 3.1.4 บัวลูกแก้วใบเทศ 3.1.5 บัวแฉก 3.1.6 บัวปากฐานใบเทศ 3.1.7 กระจังเจิม
3.2	พระโกศกุดั่นใหญ่		3.2.1 ใบเทศ 3.2.2 ฟองน้ำ 3.2.3 บัวหลังสิงห์ 3.2.4 กระจังตาอ้อย 3.2.5 แก้วชิงดวง 3.2.6 บัวลูกแก้วใบเทศ 3.2.7 บัวหางใบเทศ 3.2.8 ประจำยามก้ามปูใบเทศ 3.2.9 กระจังเจิม

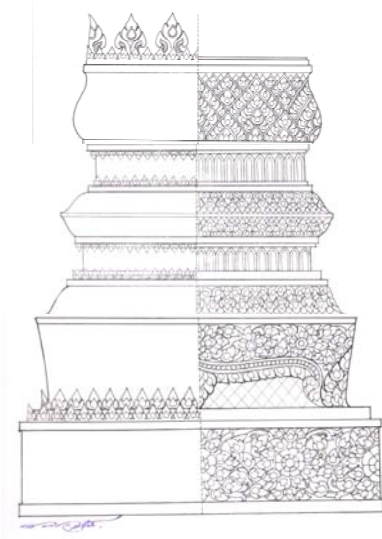
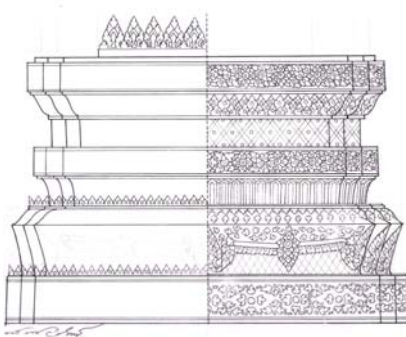
ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฐานพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นฐานพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
3.3	พระโกศกุดัน้อย		3.3.1 กาบใบเทศ 3.3.2 ฟองน้ำ 3.3.3 กลีบใบเทศ 3.3.4 ขั้วหลามตัด 3.3.5 กระจังตาอ้อย 3.3.6 บัวลูกแก้วใบเทศ 3.3.7 บัวหาง 3.3.8 ประจายามลูกฟักก้ามปู ใบเทศ 3.3.9 กระจังเจิม
3.4	พระโกศไม้สิบสอง		3.4.1 กระจังตาอ้อย 3.4.2 แก้วชิงดวง 3.4.3 ใบเทศ 3.4.4 บัวหลังสิงห์ 3.4.5 บัวแวง 3.4.6 ประจายามเกลียวต่อใบเทศ 3.4.7 ขั้วหลามตัด 3.4.8 ประจายามเกลียวต่อลูกโซ่ ใบเทศ 3.4.9 กระจังเจิม

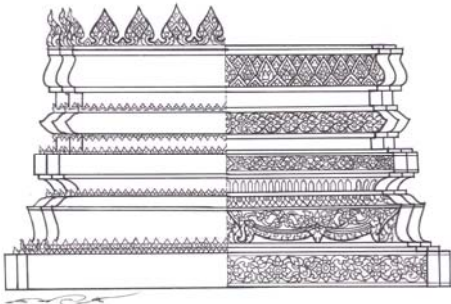
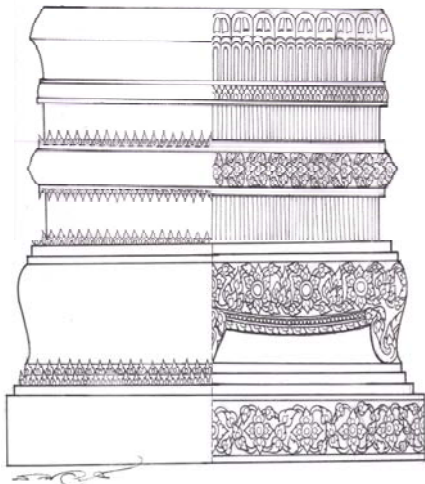
ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฐานพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นฐานพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
3.5	โกศแปดเหลี่ยม		3.5.1 หน้ากระดาน 3.5.2 กระจิงตาช้อย 3.5.3 บัวแฉก 3.5.4 ใบเทศ 3.5.5 ฟองน้ำ 3.5.6 บัวหลังสิงห์ 3.5.7 แก้วชิงดวง 3.5.8 บัวหงาย 3.5.9 ประจำยามก้ามปูลูกฟัก 3.5.10 ประจำยาม
3.6	โกศโต		3.6.1 กระจิงตาช้อย 3.6.2 บัวคว่ำ 3.6.3 ขั้วหلامตัด 3.6.4 บัวแก้ว 3.6.5 บัวหงาย 3.6.6 ประจำยามก้ามปูลูกฟัก

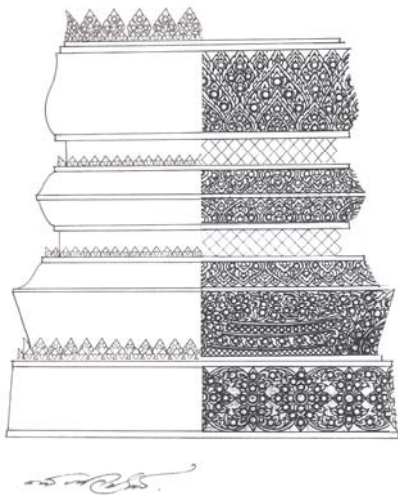
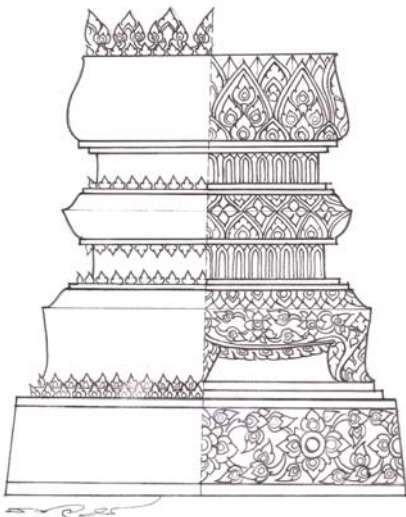
ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฐานพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นฐานพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
3.7	พระโกศทองน้อย		3.7.1 ประจำยามก้านแย่งใบเทศ 3.7.2 กระจังตาอ้อย 3.7.3 ก้านต่อใบเทศ 3.7.4 ใบเทศ 3.7.5 ข้าวหลามตัด 3.7.6 บัวหลังสิงห์ใบเทศ 3.7.7 บัวแฉก 3.7.8 บัวลูกแก้วใบเทศ 3.7.9 บัวปากฐานใบเทศ 3.7.10 กระจังเจิม
3.8	พระโกศมณฑป		3.8.1 ประจำยามก้านแย่งใบเทศ 3.8.2 กระจังตาอ้อย 3.8.3 กาบใบเทศ 3.8.4 ใบเทศ 3.8.5 บัวแฉก 3.8.6 ประจำยามเกลียวลูกโซ่ใบเทศ 3.8.7 ราชนวัตร 3.8.8 บัวหงายใบเทศ 3.8.9 หน้ากระดานประจำยามก้ามปู 3.8.10 กระจังเจิม

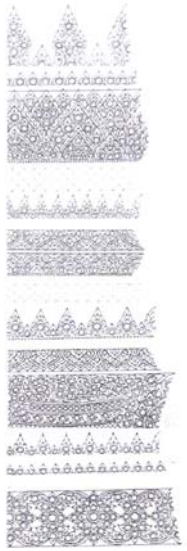
ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฐานพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นฐานพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
3.9	พระโกศพระราชวงศ์		3.9.1 ประจายามก้านสลัไบเทศ 3.9.2 กระจังตาอ้อย 3.9.3 ก้านต่อไบเทศ 3.9.4 บัวหลังสิงห์ 3.9.5 บัวแวง 3.9.6 บัวลูกแก้วไบเทศ 3.9.7 บัวปากฐานไบเทศ 3.9.8 กระจังปฏิญาณ
3.10	พระโกศราชินิกุล		3.10.1 ประจายามก้านต่อลูกไช้ไบเทศ 3.10.2 ขั้วหกลามตัด 3.10.3 ไบเทศ 3.10.4 ฟองน้ำ 3.10.5 ประจายามก้านต่อไบเทศ 3.10.6 กระจังตาอ้อย 3.10.7 บัวลูกแก้วไบเทศ 3.10.8 บัวหงาย 3.10.9 บัวแวง 3.10.10 บัวพันยักษ์

ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฐานพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นฐานพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
3.11	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)		3.11.1 ประจำยามก้านต่อใบเทศ 3.11.2 กระจังตาอ้อย 3.11.3 กระจังเจิม 3.11.4 ก้านต่อใบเทศ 3.11.5 ฟองน้ำ 3.11.6 บัวคว่ำ 3.11.7 กระจังเจิม 3.11.8 ขี้หวลตามัด 3.11.9 บัวหงาย 3.11.10 บัวปากฐาน 3.11.11 กระจังปฏิญาณ
3.12	พระโกศทองเล็ก		3.12.1 ประจำยามก้านต่อใบเทศ 3.12.2 กระจังตาอ้อย 3.12.3 ก้านต่อใบเทศ 3.12.4 บัวหลังสิงห์ 3.12.5 บัวลูกแก้วใบเทศ 3.12.6 บัวแวง 3.12.7 บัวปากฐานใบเทศ 3.12.8 กระจังเจิม

ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฐานพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นฐานพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
3.13	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)		3.13.1 ประจายามก้านต่อ ใบเทศ 3.13.2 กระจิงดาอ้อย 3.13.3 กระจิงเจิม 3.13.4 ก้านต่อใบเทศ 3.13.5 ฟองน้ำ 3.13.6 บัวคว่ำ 3.13.7 กระจิงเจิม 3.13.8 ข้าวหลามตัด 3.13.9 บัวหงาย 3.13.10 บัวปากฐาน 3.13.11 กระจิงปฏิญาณ

วิเคราะห์ผลตารางที่ 5

จากการศึกษาชั้นฐานพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์จำนวน 13 องค์ พบมีการประดับลวดลายแบ่งตามลักษณะรูปทรงของชั้น มีทั้งหมด 4 ชั้น ซ่อนทองไม้และขึ้นขอบลาย พบการประดับลวดลายประดับชั้นฐานพระโกศทั้งหมด 29 ลาย โดยแบ่งตามลักษณะชั้นตามรูปทรง พบมีลวดลายประดับดังนี้

1. ชั้นที่ 1 ชั้นหน้ากระดาน

- ประจายามก้านแย่งใบเทศ 2 องค์
- ประจายามก้านต่อใบเทศ 4 องค์
- ประจายามก้านสลัใบเทศ 1 องค์
- ประจายามก้านต่อลูกไชใบเทศ 1 องค์

2. ชั้นที่ 2 ชั้นฐานสิงห์

- ก้านต่อใบเทศ 6 องค์
- กาบใบเทศ 13 องค์
- ใบเทศ 13 องค์

- ประจำยามก้านต่อใบเทศ 1 องค์
- ฟองน้ำ 8 องค์

3. ชั้นที่ 2 ชั้นบัวหลังสิงห์

- บัวหลังสิงห์ 9 องค์
- บัวหลังสิงห์ใบเทศ 1 องค์
- ใบเทศ 1 องค์

4. ชั้นที่ 3 ชั้นบัวลูกแก้ว

- บัวลูกแก้วใบเทศ 10 องค์
- บัวลูกแก้ว 1 องค์
- ประจำยามเกลียวลูกไช้ใบเทศ 3 องค์

5. ชั้นที่ 4 ชั้นบัวปากฐาน

- บัวปากฐานใบเทศ 6 องค์
- ประจำยามก้ามปูใบเทศ 1 องค์
- ประจำยามลูกฟักก้ามปูใบเทศ 2 องค์
- ประจำยามเกลียวต่อลูกไช้ใบเทศ 1 องค์
- บัวพันยศ 1 องค์
- ประจำยามลูกฟักก้ามปู 2 องค์
- บัวหงาย 7 องค์

6. ช่องท้องไม้ชั้นฐานพระโกศ

- ข้าวหลามตัด 6 องค์
- บัวแวง 6 องค์
- แก้วชิงดวง 2 องค์
- ราชวัตร 1 องค์

7. ขอบลาย ชั้นฐานพระโกศ

- กระจิงตาอ้อย 13 องค์
- กระจิงเจิม 10 องค์
- กระจิงปฏิญาณ 4 องค์

ลายที่ประดับชั้นฐานพระโกศทั้ง 13 องค์ โดยส่วนใหญ่มีรูปแบบการประดับลวดลายในแต่ละชั้นคล้ายกัน อาจเนื่องมาจากรูปแบบลักษณะลายไทยมีระเบียบแบบแผนเป็นระบบ เช่น ลักษณะลายหน้ากระดาน ช่างหลวงจะนำลายประจำยามมาประดับ และทำลายเกลียวหรือก้านต่อผู้กลายต่อเนื่องกัน รูปแบบการประดับลวดลายลักษณะนี้จะพบในการตกแต่งในงานศิลปกรรมในรูปแบบอื่นที่

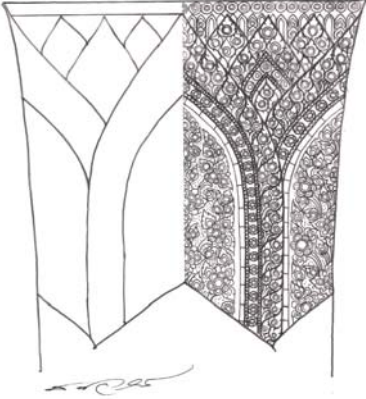
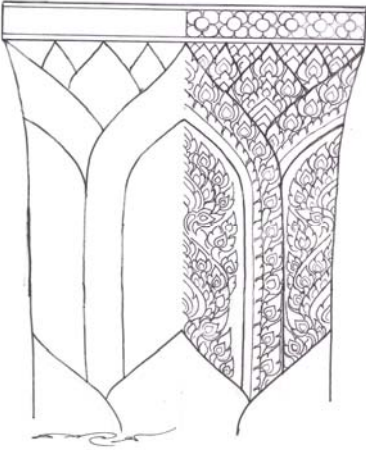
จัดทำหรือจัดสร้างขึ้นโดยช่างหลวง รูปแบบการตกแต่งลวดลาย จึงมักขึ้นอยู่กับรูปทรงของชิ้นต่างๆ หรือ โครงสร้าง การตกแต่งลวดลายจะเป็นรูปแบบเดียวกันกับการตกแต่งลายในงานสถาปัตยกรรม ด้วยเหตุนี้การประดับตกแต่งลวดลายพระโกศ จึงมีรูปแบบลวดลายที่แน่นอน แต่มีความแตกต่างในเรื่องลักษณะ รายละเอียดตัวลาย เช่น การบากกลีบลาย หรือการประดับกระจก

ลวดลายส่วนใหญ่ที่นำมาประดับองค์พระโกศโดยส่วนใหญ่มักเป็นลายประเภทใบเทศ เนื่องจากลายใบเทศการแบ่งกลีบลวดลายจะแบ่งออกเป็นกลีบลายที่ละตัว แล้วนำกลีบลายมาประดิษฐ์ ต่อเนื่องกันในรูปทรงตามแบบลวดลายต่างๆ รูปแบบลายที่ได้ จึงเป็นลักษณะลายที่แบ่งกลีบลาย ออกเป็นส่วน ลักษณะประเภทลายใบเทศส่วนมากพบในการประดับตกแต่งงานเครื่องไม้ หรืองาน แกะสลักไม้ประเภทเครื่องสูงที่ใช้ในงานพระราชพิธีต่างๆ เพราะลักษณะตัวลายและกลีบลายมีรูปแบบ สามารถผูกลายได้หลายลักษณะ มิติตัวลายเหมาะกับการนำมาประดับกระจกสี

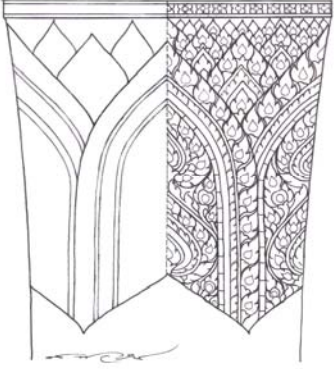
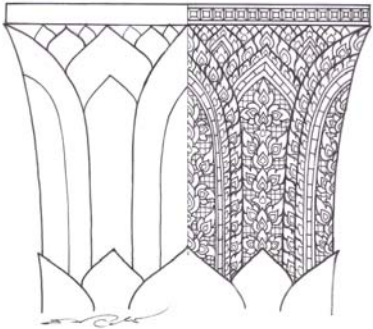
การแกะสลักลวดลายมักแกะตัวลายให้มีความนูนส่วนช่องไฟมีพื้นระนาบต่ำกว่าตัวลาย ลักษณะลายใบเทศที่แกะสลักลวดลายบนผิวไม้ เมื่อเทียบกับการสลักคุณลวดลายลงบนผิวไม้ ลักษณะ ลวดลายจะมีความคล้ายคลึงใกล้เคียงกัน แตกต่างกันในด้านมูลค่าของวัสดุที่นำมาสร้างสรรค์ลวดลาย ประดับองค์พระโกศ การนำเอาวัสดุมาประดับ ก็แล้วแต่องค์พระโกศนั้นใช้สำหรับประกอบเกียรติยศ บุคคลใดเป็นสำคัญ ดังที่กล่าวข้างต้นลวดลายที่ประดับองค์พระโกศจึงไม่ใช่สิ่งบ่งบอกสถานะหรือความ แตกต่างของพระโกศในแต่ละองค์ได้ สิ่งที่ยังบ่งบอกสถานะของพระโกศจึงเป็นวัสดุในการจัดสร้างและ รูปทรงพระโกศเป็นสำคัญ

3.2 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นองค์พระโกศและโกศ ดังตารางที่ 6

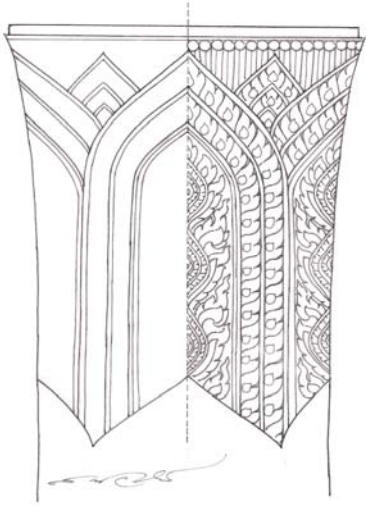
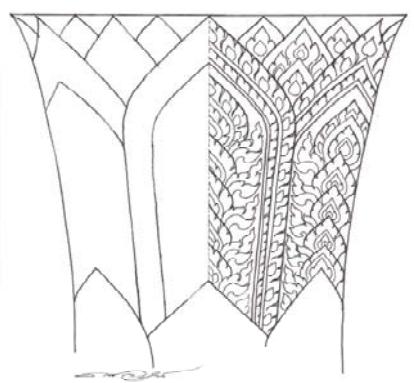
ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นองค์พระโกศและโกศ

ลำดับที่	ชั้นองค์พระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
4.1	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่1)		4.1.1 กลีบขนุน 4.1.2 ก้านต่อใบเทศ 4.1.3 ฟองน้ำ 4.1.4 กลีบใบเทศ
4.2	พระโกศกุดั่นใหญ่		4.2.1 กลีบขนุน 4.2.2 พุ่มข้าวบิณฑ์ก้านต่อใบเทศ 4.2.3 ใบเทศ 4.2.4 ดอกลายประจายาม

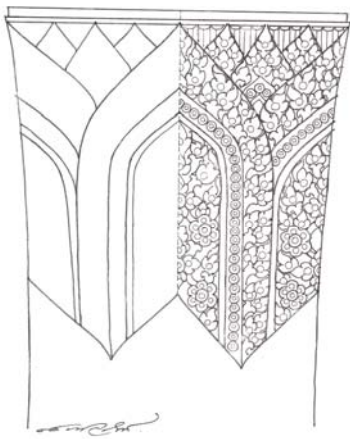
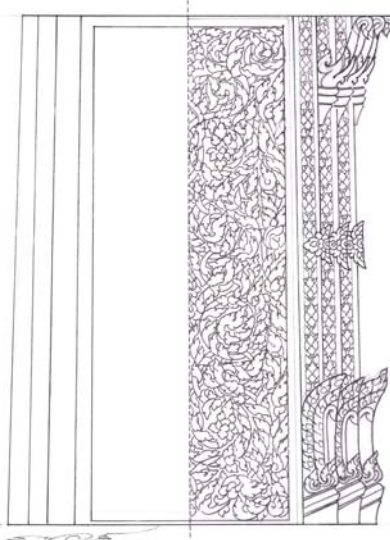
ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นองค์พระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นองค์พระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
4.3	พระโกศกุดั่นน้อย		4.7.1 กลีบขนุน 4.7.2 พุ่มข้าวบิณฑ์ก้านต้อใบเทศ 4.7.3 ใบเทศ 4.7.4 ลายรูปสี่เหลี่ยม
4.4	พระโกศไม้สิบสอง		4.3.1 กลีบขนุน 4.3.2 ก้านต้อใบเทศ 4.3.3 ใบเทศ 4.3.4 ช่องสี่เหลี่ยม

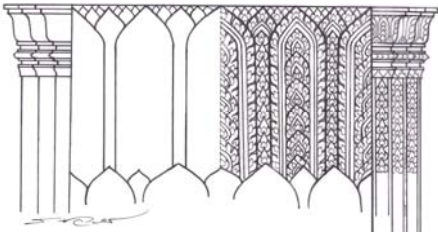
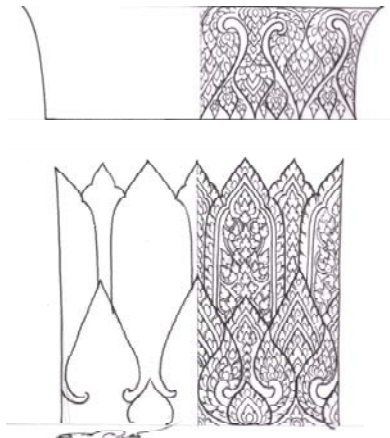
ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นองค์พระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นองค์พระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
4.5	โกศแปดเหลี่ยม		4.5.1 กลีบขนุน 4.5.2 กนกเปลว 4.5.3 พุ่มข้าวบิณฑ์ 4.5.4 ใบเทศ 4.5.5 บัวเกสร
4.6	โกศโถ		4.6.1 กลีบขนุน 4.6.2 บัวหงายก้านต่อกนกเปลว 4.6.3 ใบเทศ

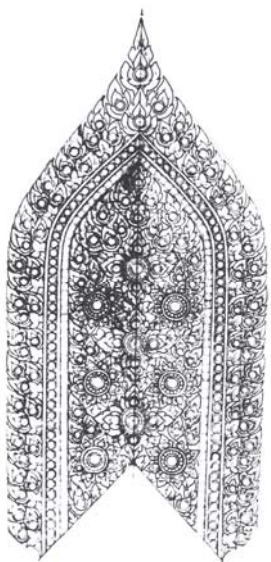
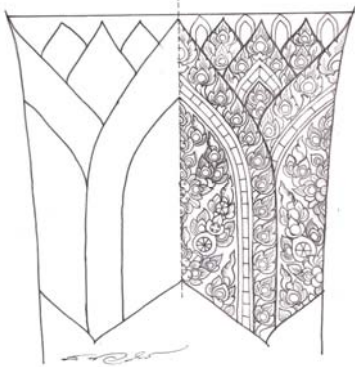
ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นองค์พระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นองค์พระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
4.7	พระโกศทองน้อย		4.7.1 ประจำยามก้านต่อใบเทศ 4.7.2 กลีบขนุน 4.7.3 ใบเทศ 4.7.4 ฟองน้ำ 4.7.5 บัวเกสร
4.8	พระโกศมณฑป		4.8.1. กาบพรหมศร 4.8.2 พุ่มข้าวบิณฑ์ 4.8.3 ประจำยาม 4.8.4 กนกเปลวก้านขด 4.8.5 ราชวัตร 4.8.6 คันทวย

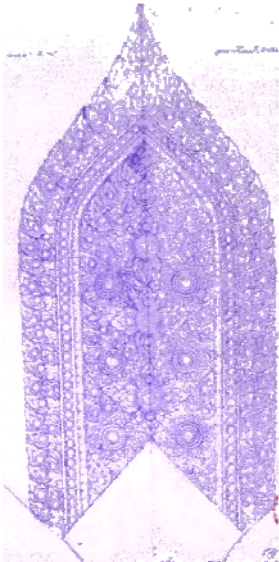
ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นองค์พระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นองค์พระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
4.9	พระโกศพระราชวงศ์		4.9.1 กลีบขนุน 4.9.2 กลีบบัวรักร้อยใบเทศ 4.9.3 รักร้อยใบเทศ 4.9.4 บัวปลายเสา
4.10	พระโกศราชินิกุล		4.10.1 กระจังปฏิญาณ 4.10.2 กลีบขนุน 4.10.3 ก้านต่อใบเทศ 4.10.4 รักร้อยใบเทศ 4.10.5 กรวยเชิงก้านแย่งใบเทศ

ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นองค์พระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นองค์พระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
4.11	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)		4.11.1 ฟองน้ำ 4.11.2 ไบเทศ 4.11.3 กระจายamkanต่อไบเทศ
4.12	พระโกศทองเล็ก		4.12.1 กลีบขนุน 4.12.2 ก้านต่อไบเทศ 4.12.3 กลีบไบเทศ

ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นองค์พระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นองค์พระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
4.13	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)		4.13.1 ฟองน้ำ 4.13.2 ใบเทศ 4.13.3 ประจำยามก้านต่อใบเทศ

วิเคราะห์ตารางที่ 6

จากการศึกษาชั้นองค์พระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์จำนวน 13 องค์ พบมีการประดับลวดลายประกอบองค์พระโกศทั้งหมด 13 ลาย โดยมีรายละเอียดชื่อลาย และการนำไปประดับองค์พระโกศ ดังนี้

ลายประดับองค์พระโกศ

- ฟองน้ำ 4 องค์
- ใบเทศ 12 องค์
- ประจำยามก้านต่อใบเทศ 5 องค์
- กลีบขนุน 12 องค์
- บัวเกสร 2 องค์
- พุ่มข้าวบิณฑ์ก้านต่อใบเทศ 3 องค์
- ดอกลายประจำยาม 2 องค์
- กาบพรหมศร 1 องค์
- ประจำยาม 13 องค์

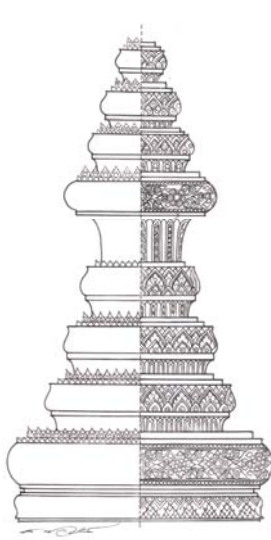
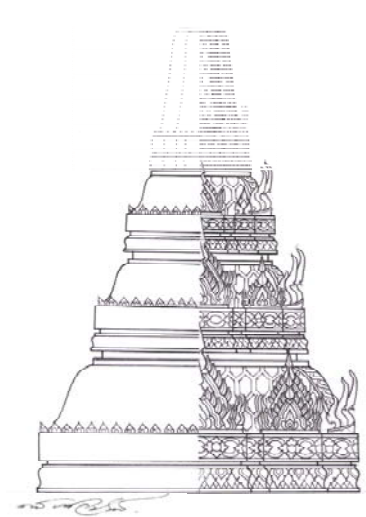
- พุ่มข้าวบิณฑ์ 1 องค์
- กนกเปลวกำนชด 1 องค์
- ราชวัตร 1 องค์
- คันทวย 1 องค์
- กำนต่อใบเทศ 1 องค์
- กลีบบัวกร้อยใบเทศ 1 องค์
- กร้อยใบเทศ 1 องค์
- บัวปลายเส้า 1 องค์
- กระจั่งปฏิกฐาน 1 องค์
- กำนต่อกนกเปลว 2 องค์

ลักษณะองค์พระโกศมีรูปทรงอยู่ทั้งหมด 3 รูปทรง คือ รูปทรง 8 เหลี่ยม, 4 เหลี่ยมและทรงกลม องค์พระโกศทั้งหมด 13 องค์ พบมีลายกลีบขนุนซึ่งเป็นแม่ลายหลักในการประดับองค์พระโกศพบมีอยู่ 12 องค์ มีเพียงองค์เดียวที่ไม่มีการประดับลายกลีบขนุนในองค์พระโกศ ลวดลายที่ประดับในองค์พระโกศโดยส่วนใหญ่ยังพบเป็นลายใบเทศ แต่รายละเอียดตัวลายในแต่ละกลีบบัวขนุนที่ผูกลายใบเทศพื้นี่ลายมีรูปแบบแตกต่างกัน การประดับท้องปลายลายกลีบขนุนด้านบนองค์พระโกศพบมีการประดับ 2 รูปแบบ คือ ทำเป็นกลีบลายกลีบขนุน และประดับด้วยบัวเกสร

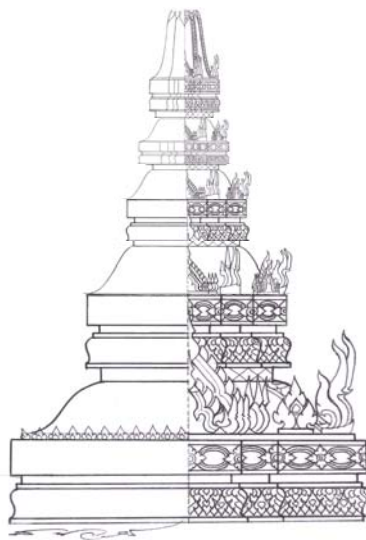
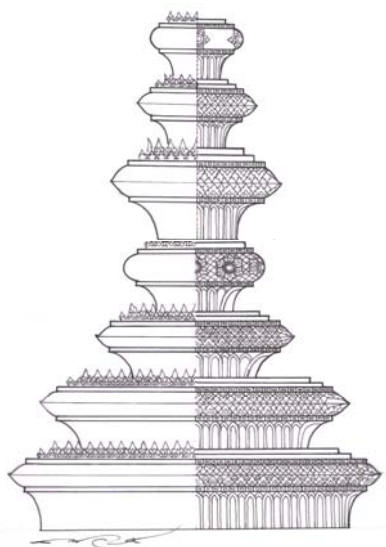
รูปแบบการประดับลายกลีบขนุนบนองค์พระโกศมีขนาดเล็กบ้างใหญ่บ้างขึ้นอยู่กับรูปทรงองค์พระโกศ ลวดลายที่ประดับเป็นลายที่ซ้ำๆ กันตลอดทั้งองค์ในทุกด้าน การแบ่งชั้นลายกลีบขนุนทำเป็นรูปทรงกลีบบัวซ้อนกันเป็น 4 ชั้น วางสลับกันระหว่างกลีบเล็ก และกลีบใหญ่ ลักษณะการจัดวางรูปแบบกลีบลายเช่นนี้พบในการประดับลวดลายในพาน ชนิดต่างๆ ที่ใช้ในงานประกอบพระราชพิธี

3.3 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฝาพระโกศและโกศ ดังตารางที่ 7

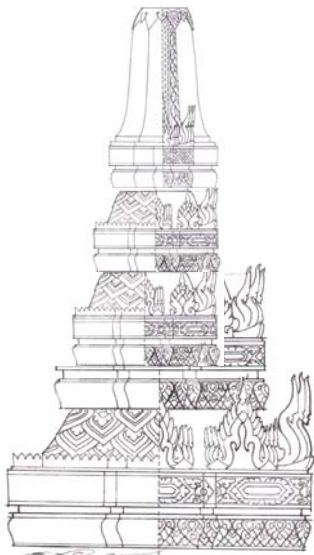
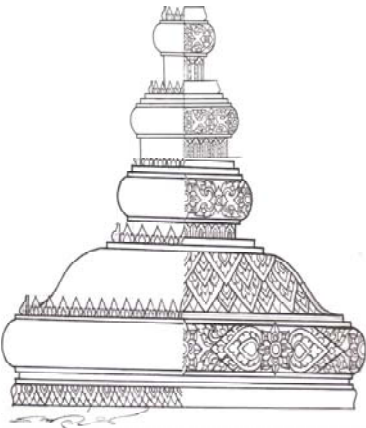
ตารางที่ 7 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฝาพระโกศและโกศ

ลำดับที่	ชั้นฝาพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
5.1	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่1)		5.1.1 ประจำยามเกลียว ก้านต่อใบเทศ 5.1.2 บัวแวงรักร้อยใบเทศ 5.1.3 บัวกลุ่มใบเทศ 5.1.4 กระจิงดา้อย 5.1.5 บัวแวง 5.1.6 บัวคว่ำ
5.2	พระโกศกุดั่นใหญ่		5.2.2 ประจำยามก้านต่อ ลูกโซ่ 5.2.3 นาคปัก 5.2.4 ชุ่มรังไก่อ 5.2.5 บันแถลง 5.2.6 เกราะ 5.2.7 บัวคว่ำ

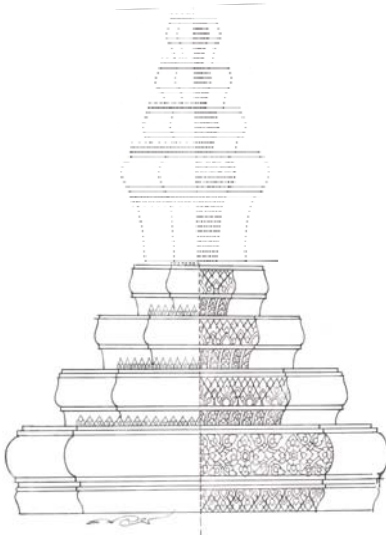
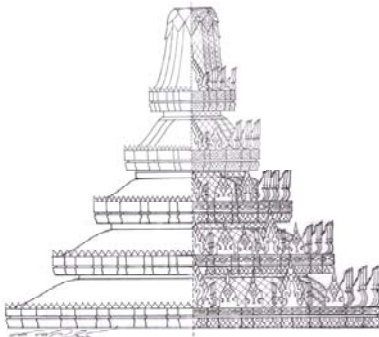
ตารางที่ 7 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฝาพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นฝาพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
5.3	พระโกศกุดัน้อย		5.3.1 บัวคว่ำใบเทศ 5.3.2 แก้วชิงดวง 5.3.3 ประจายามก้านต่อ ลูกโซ่ 5.3.4 กระจิงตาอ้อย 5.3.5 นาคปัก 5.3.6 ชุ่มรังไก่อ 5.3.7 บันแถลง 5.3.8 รักร้อยใบเทศ
5.4	พระโกศไม้สิบสอง		5.4.1 บัวแวง 5.4.2 บัวลูกแก้ว 5.4.3 กระจิงตาอ้อย 5.4.4 ดอกลายประดับ

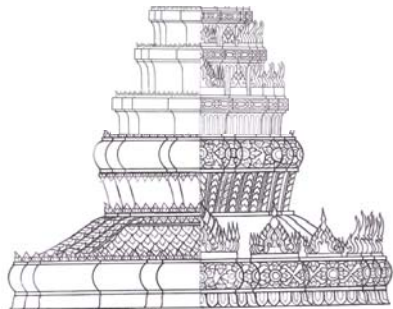
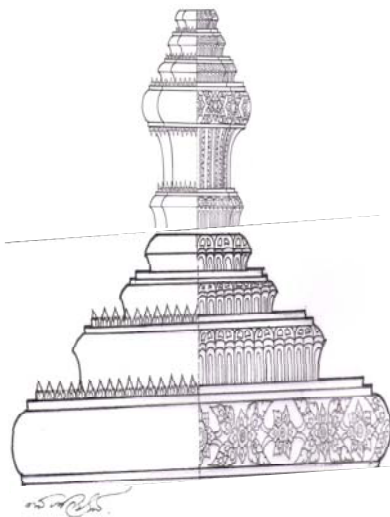
ตารางที่ 7 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฝาพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นฝาพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
5.5	โกศแปดเหลี่ยม		5.5.1 บัวคว่ำ 5.5.2 ประจายามก้ามปู ลูกฟัก 5.5.3 กระจิงตาอ้อย 5.5.4 ชุ่มรังไก่อ 5.5.5 บันแถลง 5.5.6 นาคปัก 5.5.7 บัวคว่ำ 5.5.8 กลีบบัวคว่ำ 5.5.9 ประจายามลูกฟัก 5.5.10 รักร้อยใบเทศ 5.5.11 ชั่ววหลามตัด 5.5.12 บัวคอเสื้อ
5.6	โกศโถ		5.6.1 บัวคว่ำ 5.6.2 ประจายามก้ามปู ลูกฟัก 5.6.3 กระจิงตาอ้อย 5.6.4 บัวแวง 5.6.5 ประจายามก้ามปู

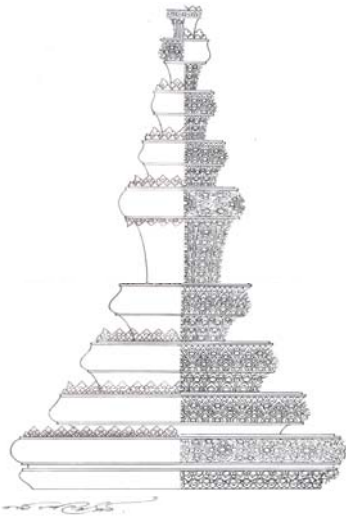
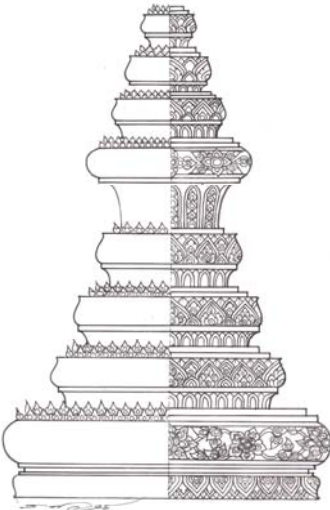
ตารางที่ 7 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฝาพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นฝาพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
5.7	พระโกศทองน้อย		5.7.1 บัวคว่ำ 5.7.2 ประจำยามก้านไขว้ใบเทศ 5.7.3 บัวแวงรักร้อยใบเทศ 5.7.4 บัวกลุ่มใบเทศ 5.7.5 กระเจิงตาอ้อย
5.8	พระโกศมณฑป		5.8.1 บัวคว่ำ 5.8.2 ประจำยามก้านต่อลูกโซ่ 5.8.3 ข้ามหลามตัด 5.8.4 นาคปัก 5.8.5 ชุ่มรังไก่อ 5.8.6 บันแถลง 5.8.7 รักร้อย 5.8.8 บัวคอเสื้อ

ตารางที่ 7 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฝาพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชั้นฝาพระโกศและ โกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
5.9	พระโกศพระราชวงศ์		5.9.1 บัวแวง 5.9.2 ประจำยามก้านต่อใบเทศ 5.9.3 กระจังตาอ้อย 5.9.4 นาคปัก 5.9.5 ชุ่มรังไก่อ 5.9.6 บันแถลง 5.9.7 รักร้อยใบเทศ 5.9.8 บัวแวงรักร้อย 5.9.9 ประจำยามก้านต่อลูกโซ่ใบเทศ 5.9.10 ประจำยามก้านต่อลูกโซ่
5.10	พระโกศราชินิกุล		5.10.1 ประจำยามก้ามปูใบเทศ 5.10.2 บัวแวง 5.10.3 กระจังตาอ้อย 5.10.4 บัวพันยศ 5.10.5 บัวคว่ำ

ตารางที่ 7 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฝาพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นฝาพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
5.11	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)		5.11.1 บัวคว่ำใบเทศ 5.11.2 ประจายามก้านไขว้ใบเทศ 5.11.3 กระจิงดาอ้อย 5.11.4 กระจิงเจิม 5.11.5 ข้าวหลามตัด 5.11.6 บัวกลุ่มใบเทศ 5.11.7 บัวแวงรักร้อยใบเทศ 5.11.8 หน้ากระดาน
5.12	พระโกศทองเล็ก		5.12.1 บัวคว่ำใบเทศ 5.12.2 ประจายามเกลียวก้านต่อใบเทศ 5.12.3 ประจายามก้านต่อใบเทศ 5.12.4 บัวแวง 5.12.5 บัวกลุ่มใบเทศ 5.12.6 กระจิงดาอ้อย 5.12.7 บัวแวงรักร้อยใบเทศ

ตารางที่ 7 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นฝาพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นฝาพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
5.13	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)		5.13.1 บัวคว่ำไบเทศ 5.13.2 ประจายามก้านไขว้ไบเทศ 5.13.3 กระจ้งตาอ้อย 5.13.4 กระจ้งเจิม 5.13.5 ข้าวหลามตัด 5.13.6 บัวกลุ่มไบเทศ 5.13.7 บัวแวงรักร้อยไบเทศ 5.13.8 หน้ากระดาน

วิเคราะห์ตารางที่ 7

จากการศึกษาชั้นฝาพระโกศไม้สมันรัตนโกสินทร์จำนวน 13 องค์ พบมีการประดับลวดลายประกอบฝาพระโกศทั้งหมด 23 ลาย โดยมีรายละเอียดชื่อลาย และจำนวนการนำไปประดับองค์พระโกศดังนี้

1. ลายประดับชั้นฝาพระโกศ

- บัวคว่ำไบเทศ 8 องค์
- บัวคว่ำ 3 องค์
- ประจายามก้านไขว้ไบเทศ 3 องค์
- ประจายามก้านต่อไบเทศ 2 องค์
- ประจายามก้านต่อลูกโซ่ 4 องค์
- ประจายามลูกฟักก้ามปู 1 องค์
- ประจายามก้ามปู 1 องค์
- บัวแวง 2 องค์
- บัวกลุ่มไบเทศ 5 องค์
- นาคปัก 6 องค์

- ชุ่มบันแถลง 6 องค์
- ชุ่มรังไก่อ 6 องค์
- รักร้อย 6 องค์
- บัวคอเสื้อ 6 องค์
- ดอกประดับ 1 องค์
- บัวลูกแก้ว 1 องค์

2. ลายประดับช่องท้องไม้ชั้นฝาพระโกศ

- บัววง 8 องค์
- รักร้อย 1 องค์
- รักร้อยใบเทศ 5 องค์
- แก้วชิงดวง 1 องค์
- ข้าวหลามตัด 9 องค์

3. ของลายชั้นฝาพระโกศ

- กระจังตาอ้อย 13 องค์
- กระจังเจิม 3 องค์

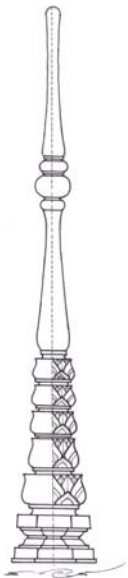
การประดับลวดลายบนชั้นฝาพระโกศมักขึ้นอยู่กับรูปทรงฝาพระโกศ จากการศึกษาพบว่าชั้นฝาพระโกศจะมีลักษณะเป็นกลุ่มตามรูปทรงเหลี่ยม และรูปทรงตามแบบเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมไทย โดยแยกรายละเอียดได้ดังนี้

1. กลุ่มฝาพระโกศแปดเหลี่ยม ทรงยอดมงกุฎ พบมีทั้งหมด 5 องค์
2. กลุ่มฝาพระโกศ และโกศแปดเหลี่ยมทรงยอดปราสาท มีทั้งหมด 3 องค์
3. ฝาพระโกศสี่เหลี่ยมทรงยอดปราสาท มีทั้งหมด 1 องค์
4. ฝาพระโกศสี่เหลี่ยมทรงยอดมงกุฎเทริด มีทั้งหมด 1 องค์
5. ฝาพระโกศสี่เหลี่ยมทรงยอดพระเกี้ยว มีทั้งหมด 1 องค์
6. ฝาพระโกศสี่เหลี่ยมทรงมงกุฎ มีทั้งหมด 1 องค์
7. ฝาโกศกลมมีทรงยอดปริก มีทั้งหมด 1 องค์

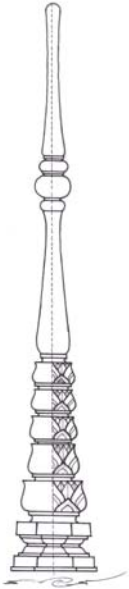
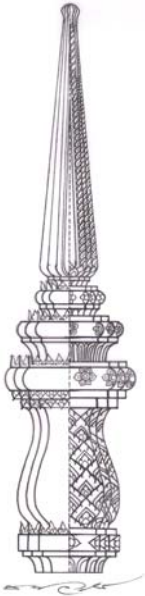
การประดับลวดลายส่วนใหญ่องค์พระโกศทั้ง 13 องค์ ยังคงนำเอาลายใบเทศมาประดับชั้นฝาพระโกศ การตกแต่งฝาพระโกศในบางรูปทรงจะนำลักษณะลวดลายที่เป็นระบบระเบียบในงานสถาปัตยกรรมไทย เช่นทรงยอดปราสาท เป็นรูปทรงที่มีแบบแผนตายตัว การประดับลวดลายต้องประกอบด้วยลายชุ่มบันแถลง ชุ่มรังไก่อ และลายนาคปักประกอบ ส่วนชั้นยอดมงกุฎต้องประกอบด้วยกลุ่มลายบัวกลุ่ม ดังนี้ การนำลวดลายมาประกอบในชั้นฝาพระโกศ โดยส่วนมากลักษณะการนำลวดลายมาประดับขึ้นอยู่กับรูปทรงชั้นฝาพระโกศเป็นสำคัญ

3.4 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นยอดพระโกศและโกศ ดังตารางที่ 8

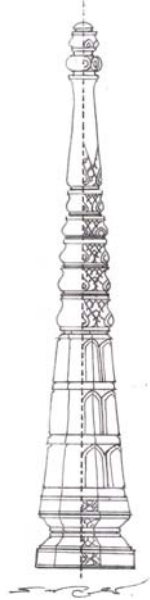
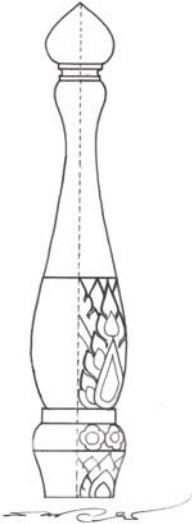
ตารางที่ 8 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นยอดพระโกศและโกศ

ลำดับที่	ชั้นยอดพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
6.1	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)		6.1.1 บัวกาบปลีใบเทศ 6.1.2 ประจำยามก้านต่อใบเทศ 6.1.3 บัวแฉก 6.1.4 บัวกลุ่มใบเทศ 6.1.5 กระเจี๊ยบดอช้อย
6.2	พระโกศกุดั่นใหญ่		6.2.1 บัวกลุ่ม 6.2.2 ปลี 6.2.3 ลูกแก้ว 6.2.4 ปลียอด

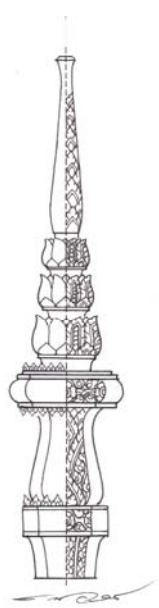
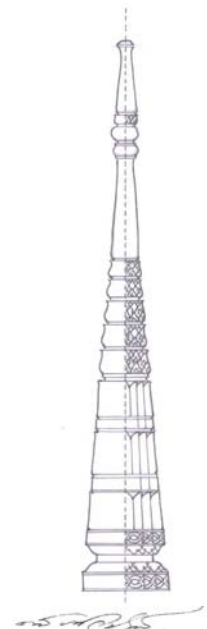
ตารางที่ 8 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นยอดพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นยอดพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
6.3	พระโกศกุดั่นน้อย		6.3.1 บัวกลม
6.4	พระโกศไม้สิบสอง		6.4.1 บัวลูกแก้ว 6.4.2 กระจังตาอ้อย 6.4.3 บัวแวง 6.4.4 ประจายาม 6.4.5 ประจายามก้านต่อลูกโซ่ 6.4.6 บัวกาบป्ली 6.4.7 รักร้อยใบเทศ

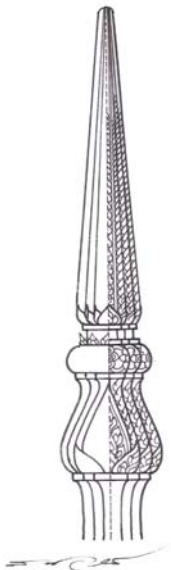
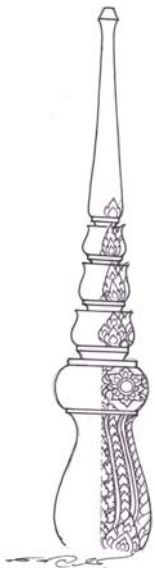
ตารางที่ 8 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นยอดพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นยอดพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
6.5	โกศแปดเหลี่ยม		6.5.1 ประจำยามก้ามปู 6.5.2 บัวคว่ำ 6.5.3 บัวหงาย 6.5.4 เหม 6.5.5 บัวกลุ่ม 6.5.6 บัวกาบปี่ 6.5.7 ลูกแก้ว
6.6	โกศโถ		6.6.1 บัวกาบปี่ 6.6.2 ดอกลายประดับ 6.6.3 บัวปี่ยอด 6.6.4 ปี่ยอด 6.6.5 หยอดน้ำค้าง

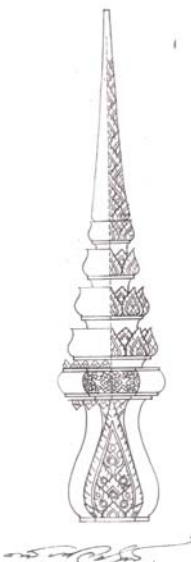
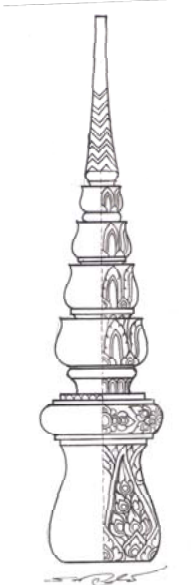
ตารางที่ 8 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นยอดพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นยอดพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
6.7	พระโกศทองน้อย		6.7.1 บัวแฉกรักร้อยใบเทศ 6.7.2 ประจำยามก้านไขว้ใบเทศ 6.7.3 บัวกลุ่มใบเทศ 6.7.4 บัวปลียอด 6.7.5 กระเจี๊ยบตาอ้อย
6.8	พระโกศมณฑป		6.8.1 บัวกลุ่ม

ตารางที่ 8 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นยอดพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นยอดพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
6.9	พระโกศพระราชวงศ์		6.9.1 บัวกาบปลี 6.9.2 ประจำยามก้านต่อลูกโซ่ 6.9.3 รักร้อยใบเทศ
6.10	พระโกศราชินิกุล		6.10.1 บัวหงาย 6.10.2 รักร้อยใบเทศ 6.10.3 ประจำยามก้านแย่ง 6.10.4 บัวกลุ่ม

ตารางที่ 8 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นยอดพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นยอดพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
6.11	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)		6.11.1 บัวกบปสีไบเทศ 6.11.2 ประจายามก้านไขว้ไบเทศ 6.11.3 บัวกลุ่มไบเทศ 6.11.4 บัวเกสร 6.11.5 บัวปลียอดไบเทศ 6.11.6 กระจิงดา้อย
6.12	พระโกศทองเล็ก		6.12.1 บัวกลีบขนุนไบเทศ 6.12.2 ประจายามก้านต่อไบเทศ 6.12.3 กระจิงดา้อย 6.12.4 บัวกลุ่ม 6.12.5 หักฟันปลา

ตารางที่ 8 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายประดับชั้นยอดพระโกศและโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	ชั้นยอดพระโกศและโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
6.13	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)		6.13.1 บัวกาบปลีใบเทศ 6.13.2 ประจำยามก้านไขว้ใบเทศ 6.13.3 บัวกลุ่มใบเทศ 6.13.4 บัวเกสร 6.13.5 บัวปลียอดใบเทศ

วิเคราะห์ตารางที่ 8

จากการศึกษาชั้นยอดพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์จำนวน 13 องค์ พบมีการประดับลวดลายประดับองค์พระโกศทั้งหมด 15 ลาย โดยมีรายละเอียดชื่อลาย และการนำไปประดับฝาพระโกศ ดังนี้

1. ลายประดับฝาพระโกศ

- บัวกาบปลีใบเทศ 8 องค์
- ประจำยามก้านไขว้ใบเทศ 3 องค์
- ประจำยามก้านต่อใบเทศ 2 องค์
- ประจำยามก้านต่อลูกโซ่ 3 องค์
- บัวกลุ่ม 7 องค์
- บัวกลุ่มใบเทศ 3 องค์
- บัวเกสร 1 องค์
- บัววง 3 องค์

- รักร้อยใบเทศ 2 องค์
- ลูกแก้ว 4 องค์
- บัวปลัยอด 1 องค์
- หยอดน้ำค้าง 1 องค์
- หยักพื้นปลา 1 องค์
- เหม 1 องค์

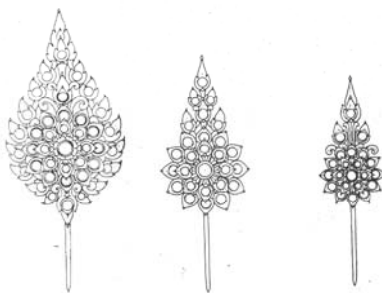
2. ชั้นขอบลายยอดพระโกศ

- กระจังตาอ้อย 13 องค์

การประดับลวดลายชั้นยอดพระโกศ ลวดลายส่วนใหญ่ยังคงเป็นลายใบเทศผสมกับรูปทรงเครื่องยอดตามชั้นฝาพระโกศกับลักษณะรูปแบบลวดลายเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรม เอกลักษณะของกลุ่มลายเครื่องยอดพระโกศส่วนใหญ่คือลายบัวกลุ่มพบมีการใช้ลวดลายนี้ประดับในองค์พระโกศเกือบทุกองค์ และกลุ่มบัวกาบป्ली, ปลัยอด รูปแบบเครื่องยอดชั้นยอดพระโกศจะมีระเบียบแบบแผนการประดับลวดลายเช่นเดียวกันกับรูปแบบเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรม รูปแบบรูปทรงมีทรงแหลมฉลุเนื่องจากพื้นการประดับลายมีน้อย จึงปรากฏลวดลายที่นำมาประดับในชั้นยอดพระโกศมีจำนวนไม่มากนัก การประดับลายบนขอบลายด้านบนพบมีการใช้เฉพาะลายกระจังตาอ้อย หรือบางองค์ไม่มีการประดับลายกระจังในส่วนยอดอยู่เลย อาจเนื่องจากพื้นที่ในการประดับลวดลายที่อยู่น้อยไม่เหมาะสมในการประดับ

3.5 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ ดังตารางที่ 9

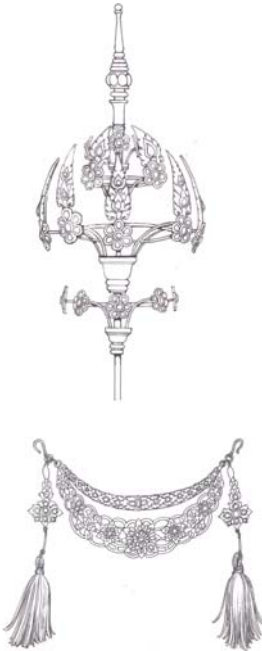
ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ

ลำดับที่	เครื่องประกอบประดับพระโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
7.1	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่1)	 	7.1.1 ประจํายามลูกไช้ใบเทศ 7.1.2 กระจิงเจิมใบเทศ 7.1.3 บัวกลุ่มใบเทศ 7.1.4 บัวปลียอด 7.1.5 ดอกลายประดับ 7.1.6 ดอกลายประดับก้านต่อ 7.1.7 รักร้อยใบเทศ 7.1.8 ใบเทศ

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	เครื่องประกอบประดับ พระโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
7.2	พระโกศกุดั่นใหญ่		7.2.1 ดอกลาย 7.2.2 กระจิงเจิม 7.2.3 กำภู 7.2.4 รักร้อยใบเทศ 7.2.5 ประจายามรักร้อย 7.2.6 ประจายามก้านต่อ ลูกไชใบเทศ
7.3	พระโกศกุดั่นน้อย		7.3.1 ดอกลาย 7.3.2 กระจิงเจิม 7.3.3 กำภู 7.3.4 รักร้อยใบเทศ 7.3.5 ประจายามรักร้อย 7.3.6 ประจายามก้านต่อ ลูกไชใบเทศ

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	เครื่องประกอบประดับพระโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
7.4	พระโกศไม้สิบสอง		7.4.1 ดอกกลาย 7.4.2 กระจิ่งเจิม 7.4.3 กำภู 7.4.4 รักร้อยใบเทศ 7.4.5 ประจายามรักร้อย 7.4.6 ประจายามก้านต่อ ลูกโซ่ใบเทศ
7.5	พระโกศทองน้อย		7.5.1 ดอกกลาย 7.5.2 กระจิ่งเจิม 7.5.3 กำภู 7.5.4 รักร้อยใบเทศ 7.5.5 ประจายามรักร้อย 7.5.6 ประจายามก้านต่อ ลูกโซ่ใบเทศ

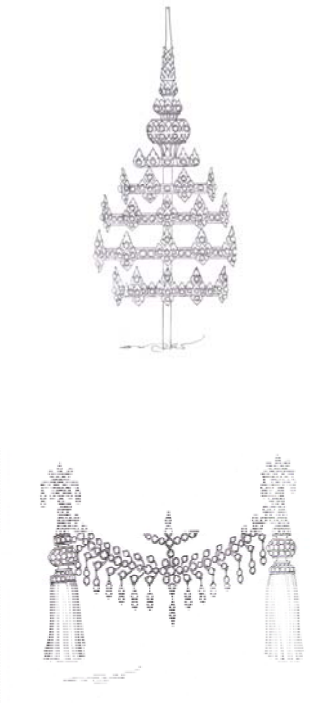
ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	เครื่องประกอบประดับ พระโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
7.6	พระโกศมณฑป		7.6.1 ดอกกลาย 7.6.2 กระจิงเจิม 7.6.3 กำภู 7.6.4 รักร้อยใบเทศ 7.6.5 ประจำยามรักร้อย 7.6.6 ประจำยามก้านต่อ ลูกไช้ใบเทศ

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	เครื่องประกอบประดับพระโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
7.6	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)		7.6.1 ประจํายามลูกไซ้ ใบเทศ 7.6.2 กระจิงเจิมใบเทศ 7.6.3 บัวกลุ่มใบเทศ 7.6.4 บัวปลียอด 7.6.5 ดอกลายประดับ 7.6.6 ดอกลายประดับ ก้านต่อ 7.6.7 รักร้อยใบเทศ 7.6.8 ใบเทศ

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	เครื่องประกอบประดับ พระโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
7.8	พระโกศทองเล็ก		7.8.1 บัวกานปลี 7.8.2 บัวกลุ่มใบเทศ 7.8.3 บัวลูกแก้ว 7.8.4 กระจิงเจิม 7.8.5 ประจำยาม 7.8.6 ดอกประดับ 7.8.7 ดอกประดับก้านต่อ

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ (ต่อ)

ลำดับที่	เครื่องประกอบประดับพระโกศ	รูปแบบ	ชื่อลาย
7.9	พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)		7.9.1 ประจํายามลูกโซ่ใบเทศ 7.9.2 กระจิงเจิมใบเทศ 7.9.3 บัวกลุ่มใบเทศ 7.9.4 บัวปลียอด 7.9.5 ดอกลายประดับ 7.9.6 ดอกลายประดับก้านต่อ 7.9.7 รักร้อยใบเทศ 7.9.8 ใบเทศ

วิเคราะห์ตารางที่ 9

จากการศึกษาเครื่องประกอบพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ จำนวน 13 องค์ พบมีการประดับลวดลายทั้งหมด 10 ลาย โดยมีรายละเอียดชื่อลาย และการนำไปประดับองค์พระโกศ ดังนี้

1. ดอกไม้ไหวประดับองค์พระโกศ

- ประจำยามก้านต่อใบเทศ 4 องค์
- ลายดอกประดับใบเทศ 4 องค์
- บัวหงายใบเทศ 4 องค์

2. เฟืองประดับฝาพระโกศ

- ประจำยามก้านต่อ 3 องค์
- ประจำยามก้านต่อใบเทศ 4 องค์
- ดอกประดับใบเทศ 4 องค์
- ดอกลาย 7 องค์
- ประจำยามก้านต่อลูกโซ่ใบเทศ 5 องค์
- ประจำยามรักร้อย 5 องค์
- กระจิงเจิม 5 องค์

การประดับลายเครื่องประกอบพระโกศโดยส่วนใหญ่ยังใช้ลักษณะกลีบใบเทศมาประดิษฐ์เป็นลวดลายต่างๆ ตามรูปแบบ เช่น ดอกไม้ไหว จะทำรูปทรงลายพุ่มข้าวบิณฑ์ประกอบลายด้านในเป็นใบเทศ ด้านในตัวลายประดับด้วยกระจิงเจิมระโน รูปแบบการทำเครื่องประกอบพระโกศยังคงทำรูปทรงเครื่องประกอบกลุ่มงานเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมไทย ลายเฟืองประดับเป็นเสมือนการจำลองรูปแบบพวงอุบะที่เป็นดอกไม้สด เปลี่ยนมาเป็นการสลักลวดลายเป็นโลหะแทน พวงอุบะ เฟืองประดับ ถือว่าเป็นเครื่องประกอบประดับในงานเครื่องสูง เช่น ฉัตร, นุชบก, พระวิมาน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ การประดับเครื่องประกอบในองค์พระโกศจึงมีความสำคัญบ่งบอกถึงสถานะ ลำดับชั้น เกียรติยศด้วย เช่น พระโกศที่ใช้ประกอบพระราชบรมศพพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ชั้นสูง จึงจะมีการประดับดอกไม้ไหวประดับฝาพระโกศ, เหวพระโกศ และเฟืองอุบะ ส่วนโกศที่มีลำดับชั้นเกียรติยศรองลงมากการประดับดอกไม้ไหวประดับจะไม่มี เช่น พระโกศทองเล็ก เป็นต้น นอกจากนี้แล้วเครื่องประกอบเป็นแบบเดียวกัน การประดับเฉพาะพุ่มข้าวบิณฑ์ และเฟืองประดับ ส่วนพระโกศราชวงศ์, ราชนิกุล, โกศแปดเหลี่ยม และโกศโก ไม่มีการประดับด้วยเครื่องประกอบ

บทที่ 5

สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

สังเขปความมุ่งหมาย สมมติฐาน และวิธีการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเรื่องพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นองค์พระโกศที่มีความสำคัญทั้งสิ้น 13 องค์ มีความเป็นมา และวิธีการศึกษาดังนี้

- 1.1 เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ศึกษาประวัติความเป็นมาของพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์
- 1.2 เพื่อศึกษาพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ในเรื่องของเทคนิค และวิเคราะห์การสร้างสรรค์งานพระโกศไม้ในสมัยรัตนโกสินทร์ในด้านวัสดุวิธีการสลักลาย วิธีการประดับลวดลายบนองค์พระโกศ ตามกระบวนการสร้างสรรค์ของแต่ละองค์
- 1.3 ศึกษาโครงสร้างพระโกศ และรูปแบบลวดลายประดับพระโกศ

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร และกลุ่มตัวอย่างเป็นพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ที่สำนักพระราชวังใช้ในงานประกอบพระราชพิธีถวายเพลิงพระบรมศพ และใช้ประกอบเครื่องเกียรติยศที่ได้รับพระราชทานเมื่อพระราชทานเพลิง มีจำนวน 13 องค์ ที่จัดสร้างขึ้น เรียงลำดับตามรัชสมัยพระมหากษัตริย์ที่ขึ้นครองราชสมบัติในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยการเลือกแบบเจาะจง โดยเลือกชิ้นงานที่สำนักพระราชวังได้ขึ้นทะเบียน และใช้ประกอบเครื่องเกียรติยศ ที่จัดสร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมีโครงสร้างองค์พระโกศเป็นไม้ กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย

1. พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 1)
2. พระโกศกุดั่นใหญ่
3. พระโกศกุดั่นน้อย
4. พระโกศไม้สิบสอง
5. โกศแปดเหลี่ยม
6. โกศโก
7. พระโกศทองน้อย
8. พระโกศมณฑป

9. พระโกศราชวงศ์
10. พระโกศราชินีกุล
11. พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 5)
12. พระโกศทองเล็ก
13. พระโกศทองใหญ่ (รัชกาลที่ 9)

2. วิธีการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลได้โดย

1. ผู้วิจัยได้รวบรวมค้นคว้าข้อมูลเอกสาร (Documentary Survey) หนังสือตำราวิชาการ วารสาร บทความ รายงาน การค้นคว้า วิทยานิพนธ์ ผลงานที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลเอกสารเฉพาะจากกองพระราชพิธีสำนักพระราชวัง

2. ข้อมูลภาคสนาม เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยจะใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยการสอบถามผู้มีความรู้ ความชำนาญ และมีประสบการณ์ตรงด้านงานช่างทอง สถาปัตยกรรมไทย ศิลปะไทย ลวดลายไทย โดยการสร้างเครื่องมือเป็นแบบสัมภาษณ์ในหัวข้อกระบวนการจัดสร้างพระโกศ ในด้านวิธีการสลักลาย และวัสดุที่ใช้ในการจัดสร้าง หลังจากนั้นจึงมีการบันทึกข้อมูล โดยผู้วิจัยจะทำการบันทึกข้อมูลในขณะสังเกต การพูดคุย สัมภาษณ์ การบันทึกข้อมูลแบ่งเป็น 3 ส่วน

1. การบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร
2. การบันทึกด้วยเครื่องบันทึกเสียง
3. การบันทึกโดยการถ่ายภาพ

การศึกษาค้นคว้าเอกสาร การสัมภาษณ์ดังกล่าวนี้ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในส่วนของข้อมูลในทางลึก ทั้งจะเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ตีความถึง ลักษณะรูปแบบ เทคนิค วิธีการในการสร้างสรรค์งานในประเด็นที่ศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยแยกออกเป็นหัวข้อ ดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร และการสัมภาษณ์ ทั้งข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การค้นคว้ามาทำการวิเคราะห์เนื้อหา โดยจำแนกแยกออกเป็นหมวดหมู่ที่ระบุไว้ในขอบเขตการศึกษา

2. การวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง มีการดำเนินการวิเคราะห์ และบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบตามความมุ่งหมายในประเด็นการวิจัย ต่อไปนี้

1.1 กระบวนการสร้างสรรค์พระโกศไม้สมันรัตนโกสินทร์ด้านโครงสร้างเทคนิคการสร้างสรรค์

1.2 รูปแบบ และลวดลายประดับพระโกศ

3.นำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และการวิเคราะห์ภาพถ่ายลายเส้น

สรุป และอภิปรายผลการศึกษา

1. โครงสร้าง และกระบวนการสร้างสร้งงานพระโกศไม้

โครงสร้างของพระโกศ

พระโกศสมัยรัตนโกสินทร์มีรูปแบบทางด้านโครงสร้างมายาวนานดังมีประวัติในการจัดสร้างแรกเริ่มมาตั้งแต่ยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อสืบค้นประวัติความเป็นมาด้านรูปแบบ และโครงสร้างพระโกศยังพบหลักฐานปรากฏในราชพงศาวดารมีการจัดสร้างพระโกศที่ใช้ประกอบงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา รูปแบบของพระโกศในสมัยอยุธยามีรูปแบบอย่างไรไม่อาจคาดเดาได้ เนื่องจากไม่พบหลักฐานในด้านรูปแบบที่เด่นชัด แต่ปรากฏหลักฐานในสมัยอยุธยาพระโกศสำหรับใส่พระบรมศพ และมหากษัตริย์ทำด้วยทองคำ ในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ใช้ใส่เฉพาะพระบรมศพสมเด็จพระมหากษัตริย์ทำด้วยทองคำส่วนพระโกศที่ลงรักปิดทองคำเปลวสำหรับใส่เจ้านายไปถึงข้าราชการ

รูปแบบโครงสร้างองค์พระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์จะมีรูปแบบแตกต่างกันออกไปรูปแบบของพระโกศเมื่อเทียบเคียงวัดยศพระราชทานแก่พระศพ และศพจะเห็นถึงความแตกต่างด้านรูปทรงพระโกศ แบ่งแยกได้ดังนี้

รูปทรงพระโกศทองใหญ่ พระโกศทองเล็ก และพระโกศทองน้อย ใช้สำหรับพระราชทานพระบรมศพ พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระอัครมเหสีสมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระยุพราช สมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระชั้นเจ้าฟ้า รูปทรงพระโกศเป็นรูปแปดเหลี่ยม เริ่มแต่ชั้นฐาน ชั้นองค์พระโกศ ชั้นฝาพระโกศ และชั้นยอดพระโกศ ส่วนชั้นฝาพระโกศเป็นทรงมวงกุฏ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเครื่องเกียรติยศ

รูปทรงพระโกศแปดเหลี่ยม ชั้นฝาพระโกศเป็นรูปทรงยอดปราสาทประกอบด้วยพระโกศกุดันใหญ่ และพระโกศกุดันน้อย รูปทรงของฝาพระโกศจะมีรูปแบบเช่นเดียวกันกับเครื่องยอดปราสาทในงานสถาปัตยกรรมไทย แต่รูปแบบเครื่องยอดจะตั้งอยู่บนรูปทรงองค์พระโกศฐานรูปทรงแปดเหลี่ยม ซึ่งเป็นรูปทรงที่แปลกไม่พบในงานสถาปัตยกรรมไทยในรูปแบบใดมาก่อน พบในรูปทรงเฉพาะในพระโกศกุดันใหญ่ และพระโกศกุดันน้อยเพียงเท่านั้น

รูปทรงพระโกศสี่เหลี่ยม ย่อมุมไม้สิบสอง ชั้นฝาพระโกศเป็นรูปทรงเครื่องยอดปราสาท เป็นรูปทรงเฉพาะของพระโกศมณฑป ซึ่งมีเอกลักษณ์ที่มีความคล้ายคลึงกับรูปแบบเครื่องสูงงาน สถาปัตยกรรมไทยมากที่สุด ตั้งแต่ฐานฐานจนถึงเครื่องยอดจะมีสัดส่วนคล้ายคลึงกับงานสถาปัตยกรรม พระมณฑปย่อส่วนที่แสดงฝีมือในเชิงช่างชั้นสูง

รูปทรงพระโกศสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ชั้นฝาพระโกศเป็นรูปทรงมงกุฏ ประกอบด้วย พระโกศไม้สิบสอง พระโกศราชวงศ์ และพระโกศราชินิกุล รูปแบบทรงมงกุฏในแต่ละองค์จะมีความ แตกต่างกันไป เช่น พระโกศไม้สิบสอง ส่วนยอดฝาพระโกศจะเป็นรูปทรงมงกุฏทรงลอมพอก พระโกศ ราชวงศ์ ยอดฝาพระโกศเป็นรูปทรงมงกุฏฐานมงกุฏ ส่วนพระโกศราชินิกุลองค์พระโกศรูปทรงสี่เหลี่ยม แต่ไม่ย่อมุม รูปทรงสี่เหลี่ยมเป็นรูปทรงตัดมุมชั้นยอดฝาพระโกศเป็นรูปทรงมงกุฏ

รูปทรงโกศแปดเหลี่ยม ชั้นฝาพระโกศเป็นรูปทรงยอดปราสาทในรูปทรงแปดเหลี่ยม พบ ในโกศแปดเหลี่ยมเพียงองค์เดียว รูปแบบชั้นฝาพระโกศมีลักษณะเป็นเครื่องยอดทรงปราสาทในงาน สถาปัตยกรรมไทยแตกต่างตรงที่รูปแบบพระโกศแปดเหลี่ยม จะไม่มีเครื่องประกอบประดับองค์พระโกศ

รูปทรงโกศทรงกลม ชั้นฝาโกศเป็นรูปทรงยอดปริกพบรูปแบบรูปทรงนี้ในเฉพาะโกศโก อาจเนื่องมาจากรูปทรงคล้ายกับโกที่เป็นภาชนะสำหรับใส่สิ่งของในงานเครื่องใช้เครื่องเคลือบดินเผา ของศิลปะไทยชื่อขององค์พระโกศจึงมีชื่อคล้ายกับภาชนะดังกล่าว ส่วนฝาโกศเป็นยอดปริกคล้ายกับ ยอดภาชนะเครื่องเคลือบทั่วไป ความสูงของฝาพระโกศจะมีความสูงน้อยกว่าพระโกศองค์อื่น

2. เทคนิควิธีการสร้างสรรค์งาน

จากการศึกษาพบว่าพระโกศแต่ละองค์มีกระบวนการสร้างสรรค์แตกต่างกันออกไป ลักษณะการจัดสร้างมักขึ้นอยู่กับลำดับชั้นยศขององค์พระโกศที่ใช้ประกอบเกียรติยศ และมีกระบวนการ สร้างสรรค์ชิ้นงานหลากหลายตามแต่ความสำคัญของการนำไปใช้โดยแยกเทคนิควิธีการจัดสร้างพระ โกศแบ่งออกได้ดังนี้

2.1 งานแกะสลักไม้ เป็นขั้นตอนในการจัดสร้างในครั้งแรกขององค์พระโกศแต่ละองค์ เนื่องจากงานศิลปกรรมของไทยส่วนใหญ่ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมไทยจะใช้โครงสร้าง หรือจัดสร้างรูปแบบชิ้นงานเป็นไม้แทบทั้งสิ้น อาจเนื่องมาจากทรัพยากรไม้พบมีอยู่มากในประเทศไทย ช่างจึงนำทรัพยากรที่มีอยู่มากใช้ประโยชน์ และสร้างสรรค์ชิ้นงานให้มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น ไม้ส่วนใหญ่ที่ นำมาเป็นโครงสร้างของพระโกศเป็นไม้สัก เนื่องจากเนื้อไม้มีความละเอียด สามารถแกะรายละเอียด ของลวดลายได้ดี และมีความคงทนสูง มีน้ำหนักไม่มาก คงทนต่อสภาพอากาศ เราจึงพบการนำไม้สัก มาเป็นวัสดุสำคัญในด้านงานสถาปัตยกรรม หรืองานเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมของไทย

กระบวนการแกะสลักไม้ในงานพระโกศจากการศึกษาสามารถแบ่งแยกได้สองเทคนิค กล่าวคือ

2.1.1 การแกะรูปทรงพระโกศ แต่ไม่แกะลวดลายในองค์พระโกศเทคนิคการจัดรูปแบบนี้พบในพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1 และพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 เพียงสององค์ การแกะเนื้อไม้ใช้วิธีเพียงการแกะเฉพาะรูปทรง รูปร่างเพียงเท่านั้น ส่วนลวดลายประดับองค์พระโกศ ใช้เทคนิคการสลักคุณโลหะจากภายนอกมาบุหุ้มเนื้อไม้อีกครั้งหนึ่ง

2.1.2 การแกะรูปทรงพระโกศ และการแกะสลักลวดลายบนองค์พระโกศ กระบวนการจัดสร้างกระบวนนี้พบในองค์พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 5, พระโกศทองเล็ก, พระโกศทองน้อย, พระโกศกุดั่นใหญ่, พระโกศกุดั่นน้อย, พระโกศมณฑป, พระโกศไม้สิบสอง, พระโกศราชวงศ์, พระโกศราชินิกุล, โศกแปดเหลี่ยม และโกศโก กล่าวคือ ช่างจะแกะสลักให้ได้รูปทรงองค์พระโกศให้สมบูรณ์ก่อนหลังจากนั้นจึงแกะลวดลายต่างๆ ในองค์พระโกศเพื่อนำไปลงรักปิดทอง และประดับกระจกสีในลำดับต่อไป

2.2 สลักคุณ คือวิธีการทำผิวชิ้นงานให้มีลักษณะในรูปแบบต่างๆ เกิดร่องลึกลงไป เกิดลายนูนของผิวขึ้นมา เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดลวดลาย เนื่องจากกระบวนการสร้างสรรค์ชิ้นงานด้วยเทคนิคสลักคุณ เป็นวิธีการที่ทำให้ผิวโลหะเกิดลวดลายขึ้นได้ โดยใช้ความบางของผิวโลหะน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับกรหล่ กระบวนการสลักคุณพบเทคนิคการสร้างชิ้นงานนี้ในองค์พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1 และพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 เพียงเท่านั้นอาจเนื่องมาจากรูปทรงองค์พระโกศไม่มีลวดลายประดับข้างจึงเลิกใช้วิธีการสลักคุณผิวโลหะให้มีระนาบ และมีมิติให้เป็นตัวลายแล้วจึงนำไปบุหุ้มเนื้อไม้ที่เป็นโครงไม้ เทคนิคการสลักคุณขององค์พระโกศทั้งสององค์โลหะที่ใช้ในการสลักคุณเป็นแผ่นทองคำความหนาประมาณ 0.4-0.6 มิลลิเมตร ตามแต่สัดส่วนความมั่นคงแข็งแรงการประกอบบุหุ้มเข้าไปในองค์พระโกศ และนอกเหนือจากโลหะทองคำแล้วยังพบในเทคนิคสลักคุณในการจัดทำเครื่องประกอบประดับองค์พระโกศได้แก่ ดอกไม้ไหว เฟืองระย้า และพุ่มข้าวบิณฑ์ แต่โลหะเป็นเนื้อโลหะเงิน

2.3 การกวดทอง เป็นวิธีการที่ทำให้ผิวโลหะทองคำมีมิติและระนาบเป็นลวดลาย โดยใช้การขัดและกดลงบนผิวโลหะทองคำ โดยใช้ผิวสลักคุณที่เป็นโลหะหรือเป็นไม้บางๆ รูปทรงคล้ายผิวสลักคุณกดขัดลงบนแผ่นโลหะ กระบวนการสร้างสรรค์วิธีนี้ต้องอาศัยรูปโครงสร้างเนื้อไม้ที่แกะสลักลวดลายเรียบร้อยแล้วเท่านั้นจึงจะทำวิธีการเช่นนี้ได้ กล่าวคือเมื่อแกะสลักลวดลายตามรูปแบบที่กำหนด ช่างจะนำขี้ผึ้งชันทาบนเนื้อไม้บางๆ ให้ทั่ว ใช้ไฟให้ความร้อนแล้ววางแผ่นโลหะทองคำลงไปบนเนื้อไม้ที่ทาขี้ผึ้งชันแผ่นโลหะทองคำจะติดบนเนื้อไม้แล้วจึงใช้ผิวกดลงบนผิวโลหะทองคำ ระนาบของลวดลายจะปรากฏตามความลึกของผิวไม้แผ่น ความลึกแผ่นโลหะทองคำจะเป็นร่องยุบตามโครงลวดลายที่แกะสลักไว้ลวดลายที่ทองหุ้มอยู่ก็เป็นเช่นเดียวกันกับลวดลายที่แกะสลักในเนื้อไม้ เทคนิควิธีการนี้เป็นเทคนิควิธีการที่จัดสร้างองค์พระโกศใช้เวลาน้อย และใช้ทองคำน้อยกว่าเทคนิคการสลักคุณที่ใช้จัดสร้างพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1 และพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 เทคนิคการกวดทองพบในองค์พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 5 และพระโกศทองน้อยสององค์เพียงเท่านั้น

2.4 การลงรักปิดทองร่องกระฉก ถือได้ว่าเป็นงานชิ้นสำคัญของการจัดสร้างพระโกศ เพราะพระโกศโดยส่วนใหญ่จะปิดทองแทบทุกองค์ทั้งสิ้น ยกเว้นพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1, พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 5, พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 และพระโกศทองเล็ก ตัวองค์บุหุ้มด้วยแผ่นทองคำ การลงรักปิดทองยังถือเป็นรูปแบบการสร้างสรรคในงานศิลปกรรมของไทย เพราะยังมีศิลปะในแขนงอื่นที่มีการลงรักปิดทอง

งานพระโกศมีการปิดทองลงตัวองค์พระโกศทั้งองค์ มีกระบวนการคือ การปิดทองร่องกระฉก เนื่องจากพระโกศโดยส่วนใหญ่จะมีการประดับกระฉกควบคู่กับการปิดทอง คือการใช้กระฉกสีต่างๆ แผ่นบางรูปสี่เหลี่ยม มาตัดย่อยเป็นชิ้นเล็กรูปร่างต่างๆ ตามรูปทรง และพื้นที่นำมาติดลงในพื้นร่องระหว่างลวดลาย หรือในช่องไฟของสิ่งปิดทองขึ้นในที่นั้น ความประสงค์การปิดกระฉก คืออาศัยกระฉกเป็นวัสดุมีสีให้เกิดสีแวววาวปิดในร่องกลีบด้านในลาย เพื่อหนุนหรือขับลวดลายสิ่งปิดทองให้เด่นชัดจากฉากหลัง

2.5 งานประดับอัญมณี คือวิธีการสร้างสรรค์ชิ้นงานโดยการนำเอาเทคนิควิธีการทำเครื่องประดับมาจัดทำขึ้นงานตกแต่งองค์พระโกศ งานประดับอัญมณีปรากฏอยู่ในชิ้นเครื่องประกอบพระโกศ ได้แก่ ดอกไม้ไหวประดับเอวพระโกศ, ดอกไม้ไหวประดับฝ่าพระโกศ, ดอกไม้ไหวฝ่าพระโกศ แถวบน และเฟืองประดับ การประดับอัญมณีในพุ่มข้าวบิณฑ์พบในองค์พระโกศทองใหญ่ทั้ง 3 รัชกาล การประดับอัญมณีลงในตัวองค์พระโกศในเฉพาะพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 เพียงองค์เดียว การประดับอัญมณีมีลักษณะเช่นเดียวกันกับงานรูปพรรณ มีการตั้งกระเปาะเป็นรูปวงกลมในกลีบลาย นำอัญมณีหรือกระฉกฝังในกระเปาะด้วยวิธีการฝังหุ้ม และฝังหนามเตย

2.6 การบุหุ้ม เป็นวิธีการนำแผ่นโลหะทองคำสลักดุนลวดลายเรียบร้อยทาด้วยซี่ผึ้งชั้นในแผ่นลายด้านหลัง และตัวโครงไม้เป่าไฟให้ความร้อนให้ซี่ผึ้งชั้นละลาย นำเอาแผ่นโลหะประกบเข้าเนื้อไม้ใช้สีกดให้แน่น รอยซี่ผึ้งชั้นแห้ง แผ่นโลหะทองคำจะติดกับเนื้อไม้ เพื่อให้มีความแข็งแรงมากยิ่งขึ้น จะนำหมุดทองเหลืองตอกยึดแผ่นโลหะทองคำเข้ากับเนื้อไม้อีกครั้งหนึ่ง เทคนิคการบุหุมนับเป็นการจัดสร้างงานชั้นสูง และเป็นภูมิปัญญาของช่างไทย เป็นการใช่วัสดุที่มีค่ามาแผ่ปริมาณให้มีพื้นที่มากขึ้น เมื่อเทียบกับวิธีการหล่อ งานบุหุ้มจึงต้องอาศัยช่างผู้มีประสบการณ์ และความสามารถในการจัดสร้างชิ้นงาน เทคนิคการบุหุ้มพบในการจัดสร้างพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1 และพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 เพียง 2 องค์

3. วัสดุในการจัดสร้าง

พบมีการใช้วัสดุในพระโกศแต่ละองค์มีความแตกต่างกัน ตามพระเกียรติยศ และลำดับชั้นยศ พระโกศที่ประดับพระเกียรติยศชั้นสูง วัสดุสำหรับหุ้มพระโกศจะเป็นทองคำ พบในพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1, พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 5, พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 และพระโกศทองเล็ก ส่วนพระ

โกศทองน้อยจนถึงพระโกศโถ้วสดุสำหรับประดับองค์พระโกศเป็นแผ่นทองคำเปลว โดยสามารถแยก
ลายละเอียดสดุที่นำมาประดับ และจัดสร้างองค์พระโกศ ดังนี้

- 3.1 ทองคำ
- 3.2 เงินบริสุทธิ์
- 3.3 แผ่นทองคำเปลว
- 3.4 กระฉก
- 3.5 พลอยเทียม
- 3.6 แผ่นเหล็ก
- 3.7 ดีนุก
- 3.8 แผ่นทองแดง
- 3.9 ขี้ผึ้งชัน
- 3.10 ไม้

การเลือกใช้วัสดุนำมาจัดสร้างองค์พระโกศจึงขึ้นอยู่กับความสำคัญกับการเทียบเกียรติยศผู้ที่
ได้รับพระราชทานพระโกศ ดังจะเห็นได้ว่าพระโกศองค์สำคัญมักจะเลือกใช้วัสดุอันมีค่า เพื่อสร้างคุณค่า
ความงามด้านศิลปะ และมูลค่าให้ประจักษ์แก่สายตาผู้พบเห็น แสดงเกียรติยศผู้ที่ได้รับพระราชทาน
เพื่อเป็นเครื่องประกอบพระอิสริยยศ และเกียรติยศองค์พระโกศจึงเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงฐานันดรศักดิ์
แสดงถึงระบบชั้นชนทางสังคมของไทยในอดีต การปกครองของไทยที่มีรูปแบบราชาธิราช รวมถึงระบบ
การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มีการแบ่งแยกชนชั้นทางสังคมชัดเจน การแบ่งแยกชนชั้น
และการจัดลำดับชั้นทางสังคมเป็นความคิดแบบจารีต อันเป็นกรอบความคิดในเรื่องลำดับชั้นทางสังคม
ที่แตกต่างกัน ส่งอิทธิพลต่อสิทธิ และอำนาจที่แตกต่างกันในแต่ละบุคคล

4. ลวดลายประดับพระโกศ

ลวดลายที่นำมาใช้ในการประดับพระโกศมักนิยมนำเอาลวดลายประเภทลายใบเทศมาผูก
ลายในกรอบกระบวนลาย ที่ใช้ประดับตกแต่งในงานสถาปัตยกรรม แบ่งตามลักษณะโครงสร้างการ
ประดับลวดลายเช่นเดียวกันกับการประดับลวดลายในงานสถาปัตยกรรม รูปแบบลวดลายที่นำมา
ประดับพระโกศจึงมีแบบแผนที่แน่นอน ซึ่งการประดับลายเป็นการกำหนดโดยช่างหลวง ลักษณะ
ลวดลายที่นำมาประดับจะมีรูปแบบเช่นเดียวกันกับการตกแต่งงานศิลปะประเภทแกะไม้ งานแกะสลัก
ไม้ประกอบเครื่องสูง เช่น บุษบก ราชรถ และงานสถาปัตยกรรมต่างๆ และกลุ่มงานอาคารเครื่องยอด

การนำลวดลายใบเทศมาใช้ในการประดับตกแต่งพระโกศเป็นส่วนใหญ่อาจเนื่องจากลายใบ
เทศแบบเป็นลวดลายกลีบตายที่แบ่งแยกออกจากกันชัดเจน การประดิษฐ์ลายคือ การนำกลีบลายมา
ประกอบเป็นรูปทรงต่างๆ เช่น รูปทรงกลมมีกลีบลายล้อมรอบ จะกลายเป็นลายดอกประดับ หรือลาย
ประดิษฐ์ลายใบเทศอยู่ในรูปทรงสามเหลี่ยม จะกลายเป็นลายตระกูลบัวชนิดต่างๆ ด้วยการนำ

ลวดลายมีใบเทศที่สามารถนำมาประดิษฐ์ลวดลายหรือผูกลายได้มีความหลากหลายเช่นนี้เอง ช่างหลวงจึงมักนิยมนำลวดลายใบเทศมาประกอบในงานองค์พระโกศ และความพิเศษของลายใบเทศเมื่อนำมาประดิษฐ์ลวดลายในรูปทรงที่แตกต่างกันรูปแบบของลายสามารถผูกลายประดิษฐ์ลวดลายในทุกูปทรง นอกจากนี้แล้วรูปตัวลายมีกลีบลายด้านในยังสามารถนำมาประดิษฐ์ใส่รายละเอียดตกแต่งได้หลากหลายวิธี เช่นการประดับด้วยกระจก, ประดับด้วยการเขียนสี และประดับด้วยการประดับอัญมณี

สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ช่างหลวงนำลวดลายใบเทศมาประดับพระโกศ เนื่องจากลายใบเทศแกะสลักลวดลายลงบนเนื้อไม้ จะแกะลวดลายได้ง่ายกว่าลวดลายรูปแบบอื่นเช่นลายกนกเปลว, ลายก้านขดหรือกลุ่มแม่ลายชนิดอื่น เป็นเพราะตัวลายมีรูปทรงเป็นรูปหยดน้ำ การบากลายมีลักษณะเป็นรูปใบไม้ การกำหนดมิติระนาบตัวลายจึงมีความซับซ้อนน้อยกว่าลายประเภทอื่นๆ นอกจากนี้แล้วประการสำคัญของการจัดสร้างพระโกศหรืองานศิลปกรรมหลวงในรูปแบบอื่น ช่างหลวงจะให้ความสำคัญของรูปทรงเป็นส่วนสำคัญอันดับแรก การประดับลวดลายถือเป็นรายละเอียดในส่วนรองลงมากำหนดความงามด้านรูปทรง จึงเป็นรูปแบบที่เป็นระเบียบแบบแผนถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของช่างหลวง ด้วยเหตุนี้การจัดสร้างพระโกศไม้ที่มีขนาดใหญ่ และมีความสูง ช่างหลวงจึงนำความงามในงานสถาปัตยกรรมไทยมาประกอบ ในการกำหนดรูปทรงและลวดลายประดับพระโกศ

นอกเหนือจากนี้แล้วลวดลายที่ประดับพระโกศ ยังมีหน้าที่กำหนดความสำคัญของพระโกศในแต่ละองค์ เช่นพระโกศที่ใช้ในงานพระราชพิธีประดิษฐานพระบรมศพพระมหากษัตริย์ ลวดลายที่นำมาประดับจะมีรายละเอียดที่ประณีตและงดงามเป็นพิเศษ การผูกงายมีรูปแบบที่ซับซ้อน มีระยะเวลาในการจัดสร้างใช้ระยะเวลานาน ส่วนพระโกศในลำดับรองลงมา การประดับลวดลายจะมีความซับซ้อนและความประณีตในการประดิษฐ์ผูกลวดลายน้อยลงมา ส่วนพระโกศที่พระราชทานตามชั้นเกียรติยศแก่พระศพและศพโดยทั่วไป ลักษณะลายยังคงเป็นลายใบเทศประดิษฐ์ลายและแกะสลักลวดลายในผิวไม้ลงรักปิดทอง ตกแต่งลวดลายด้วยกระจกสี รูปแบบและรูปทรงมีความแตกต่างกันตามลำดับชั้นเกียรติยศ

5 ลวดลายเครื่องประกอบประดับพระโกศ

ลวดลายที่นำมาประดับในเครื่องประกอบพระโกศ ช่างหลวงยังคงนำลวดลายใบเทศมาผูกประดิษฐ์ลวดลายในรูปทรงต่างๆ รูปทรงที่มักนิยมทำเครื่องประกอบพระโกศคือ ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พบมีการนำมาประดับตั้งแต่ชั้นยอดพระโกศ การจัดทำดอกไม้ไหวประดับเอว ดอกไม้ไหวประดับฝาพระโกศ และทำเพื่อประดับองค์พระโกศโดยรูปทรงดังกล่าว จะมีความคล้ายคลึงกับรูปแบบเครื่องประกอบตกแต่งเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมไทย ลวดลายใบเทศที่ประดับในเครื่องประกอบพระโกศรายละเอียดด้านในมักมีการประดับด้วยวัสดุที่แตกต่างกัน เช่นกระจกเจียรระโน, พลอยสังเคราะห์เจียรระโน และกระจกสี การจัดทำเครื่องประกอบพระโกศที่มีความงดงามมากกว่าองค์อื่นคือพระโกศทอง

ใหญ่รัชกาลที่ 1 ทำด้วยวัสดุทองคำ (โลหะเงินผสมโลหะทองคำ อัตราส่วน 60 : 40) สลักดู ลวดลายได้วิจิตรงดงาม เช่นเดียวกันกับการจัดสร้างองค์พระโกศ ส่วนเครื่องประกอบพระโกศทองใหญ่ รัชกาลที่ 5 ทำเป็นรูปแบบเครื่องประดับ (เครื่องตกแต่งร่างกาย) ด้วยการเดินเส้นลวดโลหะเงินเป็น รูปทรงประจายามก้านต่อ จากนั้นนำกระเปาะประดับกระจกเจียรไนมาประดับ รูปแบบลวดลายจึงดู คล้ายไม่มีลวดลายมาประดับส่วนองค์พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 9 มีรูปแบบลวดลายเทคนิคการ จัดสร้างเช่นเดียวกับเครื่องประกอบพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 1 พระโกศทองเล็กมีรูปแบบลวดลายและ เทคนิคการจัดสร้างมีรูปแบบเช่นเดียวกันกับพระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ 5 อาจเนื่องมาจากขนาดในการ จัดสร้างพระโกศได้มีการจัดสร้างพระโกศทั้งสององค์ในขณะเวลาเดียวกัน ส่วนการจัดสร้างพระโกศใน ลำดับเกียรติยศรองลงมาตั้งแต่พระโกศทอนน้อยจนถึงพระโกศไม้สิบสอง จะใช้เครื่องประกอบพระโกศ รูปแบบเดียวกันทั้งหมด

ด้วยเหตุนี้นอกเหนือจากลวดลายที่ประดิษฐ์ประดับพระโกศในแต่ละองค์วัสดุ และรูปทรงสิ่งที สามารถบ่งบอกลำดับความสำคัญลำดับชั้นเกียรติยศคือเครื่องประกอบพระโกศเป็นส่วนประกอบหนึ่ง เช่นกันในการบ่งบอกสถานะและอีกด้านหนึ่งก็เพื่อนำมาประดับตกแต่งพระโกศในมีความงดงามมาก ยิ่งขึ้น

ลวดลายไทยที่ปรากฏประดับองค์พระโกศ เกิดจากการสร้างสรรค์ของช่างหลวงได้ออกแบบ ลวดลายประดับองค์พระโกศ โดยคำนึงถึงส่วนประกอบสำคัญหลายด้านรูปแบบลวดลายมีระบบระเบียบ แบบแผนที่แน่นอน ส่วนสำคัญในการประดับลายมักอยู่ในส่วนโครงสร้างการประดับลายในแต่ละชั้น ส่วน รายละเอียดลวดลายภายในโครงสร้างลายต่างๆ ช่างจะประดิษฐ์ให้มีความแตกต่างกันทำให้รูปแบบ ลวดลายมีหลากหลายมากยิ่งขึ้น ระบบระเบียบการจัดวางลวดลายจะมีความสัมพันธ์กับงาน สถาปัตยกรรมไทย อาจเนื่องมาจากองค์พระโกศในแต่ละองค์เปรียบเสมือนรูปทรงจำลองในงาน สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อมาบรรจุพระศพ และศพ ด้วยเหตุนี้ลักษณะชื่อลวดลายบางลาย จึงมีชื่อ เดียวกันในชั้นโครงสร้างงานสถาปัตยกรรม ลักษณะลวดลายที่พบในองค์พระโกศส่วนใหญ่เป็นลายใบเทศ ทั้งนี้เนื่องจากรูปทรงลายใบเทศสามารถประดิษฐ์ลายเพื่อผูกให้อยู่ในรูปทรงหลากหลาย และเป็น รูปทรงเหมาะสมกับการนำมาแกะลวดลายบนพื้นไม้ หรืองานสลักดูน เมื่อพิจารณาความเหมาะสมการนำ ลายมาใช้ในการประดับองค์พระโกศช่างหลวงจะให้ความสำคัญทั้งด้านรูปทรงของพื้นที่ประดับ และ รูปแบบลายต้องมีความสัมพันธ์กันลวดลายประดับพระโกศจึงถือได้ว่าเป็นงานศิลปกรรมของชาติอีก รูปแบบหนึ่ง ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาในเชิงช่าง กรอบแนวคิดทางด้านพระราชพิธี ประเพณี และการบ่งชน ชั้นทางสังคมไทยในอดีตที่มีความแตกต่างกัน อันเป็นมูลเหตุให้เกิดรูปลักษณะ และรูปแบบพระโกศใน ลักษณะที่แตกต่างกัน จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2551, 14 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พีระยศ แก้ว ปัญญา ที่ตึกกราชบัณฑิต ในพระบรมมหาราชวัง.

จากรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมพระโกศถือได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรง เนื่องจากเป็นประเพณีเกี่ยวข้องกับความตาย ที่มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญไม่ว่าจะมีศักดิ์หรือฐานะสูงส่งเพียงใด สุดท้ายในชีวิตของทุกคนย่อมมีจุดจบสุดท้ายคือความตายเช่นเดียวกัน ประเพณีเกี่ยวข้องกับความตายในประเทศไทยมีการนำเอาแนวความคิดและการปฏิบัติมาจากหลายวัฒนธรรม พระราชพิธีเกี่ยวกับพระศพเป็นรูปแบบงานพระราชทานเกียรติยศรูปแบบหนึ่ง เช่นเดียวกันกับพระราชพิธีอื่นที่มีวิธีการสืบทอดต่อเนื่องมายาวนาน มีการผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธและพราหมณ์ ต่อมาภายหลังยังได้นำเอาแนวปฏิบัติของวัฒนธรรมจีนเข้าประสานในงานพระราชพิธี

วิวัฒนาการรูปแบบการจัดงานพระบรมศพจึงมีรูปแบบที่ยาวนานมาพร้อมกับการแบ่งชนชั้นทางสังคม ภายในกรอบประเพณีและวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางการปกครอง เมื่อวิเคราะห์วิวัฒนาการของพระโกศจะมีความเกี่ยวข้องกับการสร้างงานพระเมรุ ที่ใช้ประกอบในงานพระราชทานเพลิงศพในสมัยอยุธยา หรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น รูปแบบงานพระราชพิธีพระบรมศพยังเป็นสัญลักษณ์แสดงออกถึงความเข้มแข็งของอาณาจักร การสร้างงานพระเมรุอย่างวิจิตรอลังการ ย่อมแสดงถึงอำนาจเกียรติยศของผู้ล่วงลับ ความเข้มแข็งของผู้สืบทอดอำนาจ และแสดงถึงความเกรียงไกรของอาณาจักร ซึ่งเป็นผลต่อจิตวิทยาที่แสดงถึงความเข้มแข็งของระบบชนชั้นการปกครองที่แยบยลและแฝงด้วยนัยการเมืองการปกครอง

การแสดงอำนาจทางการเมืองการปกครองและอำนาจของผู้ปกครอง จึงมีการแสดงออกให้เห็นทางสัญลักษณ์ที่มองเห็น และรู้ได้ด้วยการประจักษ์ทางสายตา งานสถาปัตยกรรมและงานศิลปะแขนงอื่นก็เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองการปกครองรูปแบบหนึ่งเช่นเดียวกัน งานพระโกศจึงเป็นงานศิลปะรูปแบบหนึ่งเช่นเดียวกัน ที่สะท้อนภาพเชิงสัญลักษณ์การปกครอง และระบอบชนชั้นตามยุคสมัย ผ่านการสร้างสรรคเป็นงานพระโกศเทียบตามชั้นพระเกียรติยศ จากการศึกษาพบว่าชั้นเกียรติยศลำดับชั้นที่มีความสำคัญ ลวดลายยังมีความวิจิตรอลังการ การจัดสร้างจึงมีรูปแบบผสมผสานในระหว่างความงามมูลค่า และความวิจิตรอลังการเข้าด้วยกัน งานพระโกศไม่สมัยรัตนโกสินทร์ จึงเป็นภาพสะท้อนหนึ่งในวัฒนธรรมและสังคมไทย จากยุคสมัยโบราณอาจมีความมุ่งหมายเพื่อใช้ประกอบพระราชพิธี และแฝงด้วยนัยทางการเมืองการปกครอง เมื่อวิวัฒนาการทางสังคม และการปกครองเปลี่ยนไป พระโกศก็ยังคงสภาพแห่งความงามของงานศิลปะขึ้นเอกเฉกเช่นโบราณ แต่สัญลักษณ์ทางการเมืองการสื่อความหมายทางสังคมในรูปแบบงานพระราชพิธีอาจมีความมุ่งหมายที่เปลี่ยนจากยุคสมัยก่อน คุณค่าในงานพระโกศ จึงไม่ดำรงอยู่เพียงงานศิลปะของแผ่นดินเท่านั้น แต่เป็นหน้าประวัติศาสตร์ สะท้อนยุคสมัย กรอบวิธีแนวคิดของคนในสังคม สร้างระเบียบแบบแผนในรูปแบบประเพณี และวัฒนธรรม สะท้อนสถานะของผู้สูงศักดิ์ในแต่ละยุคสมัย ดังนั้นการดำรงอยู่ของงานพระโกศ จึงเป็นภาพสะท้อนของการดำรงอยู่ของระบอบชนชั้นทางสังคมเช่นเดียวกัน โดยสื่อภาพเป็นสัญลักษณ์ทางความงาม และการสร้างสรรค์ของช่างหลวง ภายใต้ข้อกำหนดลำดับชั้นสถานะของระบบชนชั้นแบ่งเป็นชั้นเกียรติยศในลำดับที่ต่างกัน

ข้อเสนอแนะทั่วไป

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. การศึกษาพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ชี้ให้เห็นว่า การจัดสร้างพระโกศเป็นภูมิปัญญาทางศิลปะของชาติอีกแขนงหนึ่งที่สืบทอดกันมาช้านาน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่เป็นเอกลักษณ์ ควรที่จะได้รับการอนุรักษ์ให้คงอยู่สืบไป

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติควรจัดให้มีโครงการประชาสัมพันธ์เผยแพร่เป็นหนังสือ ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบอื่นๆ หรืออาจจัดแสดงองค์พระโกศในพิพิธภัณฑ์สถานศึกษาแห่งชาติ ที่รวบรวมข้อมูลทางด้านงานพระราชพิธีพระบรมศพเป็นส่วนเฉพาะ เพื่อเผยแพร่ความรู้ให้กับประชาชน และเยาวชนให้เห็นคุณค่าเพื่อผลการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน

3. นำองค์ความรู้เกี่ยวกับพระโกศไม้สมัยรัตนโกสินทร์ เข้าสู่ระบบการศึกษาในหลักสูตรที่เกี่ยวข้องทางด้านงานช่างทอง งานสลักคุณ งานบุหุ้ม ในสถานศึกษาที่ทำการเปิดการสอนงานโลหะรูปพรรณ หรืองานเครื่องประดับ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบ ลวดลายประดับพระโกศของช่างหลวงกับพระโกศช่างพื้นบ้าน สกุลช่างต่างๆ

2. ควรศึกษางานพระโกศทองคำที่บรรจุพระบรมอัฐิของเจ้านายฝ่ายหน้า และฝ่ายหลัง เนื่องจากรูปแบบพระโกศทองคำบรรจุพระบรมอัฐิจะมีความหลากหลายด้านลวดลาย และจำนวนองค์พระโกศ เพื่อรวบรวมข้อมูลในด้านศิลปะที่เกี่ยวข้องกับการจัดสร้างพระโกศ ให้เป็นระบบหมวดหมู่ เพื่อความคงอยู่ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมของชาติสืบไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรกช งามโกมุท. (2543). *การอนุรักษ์และสืบทอดงานช่างศิลป์ไทย : กรณีกาญจนาภิเษกวิทยาลัย*
ช่างทองหลวง. กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กรมพระสมมตอมรินทร์; กรมพระยาดำรงราชานุภาพ; และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต. (2514).
เรื่องตำนานพระโกศและหีบบรรดาศักดิ์. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี หม่อมทวีวงศ์
 ถวัลย์ศักดิ์ (หม่อมราชวงศ์เฉลิมลาภ ทวีวงศ์). พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- กรมศิลปากร. (2505). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระนพรัตน์ วัดพระเชตุพนวิมลมัง*
คลาราม. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- กรมศิลปากร. (2507). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา*. พันจันทนุมาศ (เจิม). กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- กรมศิลปากร. (2526). *ไตรภูมิภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง*. กรุงเทพฯ: อรุณอมรินทร์การพิมพ์.
- กรมศิลปากร. (2528). *งานพระเมรุมาศสมัยรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: อรุณอมรินทร์การพิมพ์.
- กรมศิลปากร. (2529). *จดหมายเหตุงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีใน*
รัชกาลที่ 7. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2541). *จดหมายเหตุงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี*. กรุงเทพฯ: กรม
 ศิลปากร.
- กาญจนาภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). *พระโกศ*. (ภาพนิ่ง). กรุงเทพฯ:
 ภาควิชาออกแบบเครื่องประดับ กาญจนาภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง.
- กาญจนาภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง. (2551). *ลวดลายประดับพระโกศ*.
 กรุงเทพฯ: ภาควิชาออกแบบเครื่องประดับ กาญจนาภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ใน
 พระบรมมหาราชวัง. ถ่ายเอกสาร.
- กามนิตย์ แซ่ไซ้. (2551). *วิชาศิลปะลวดลายไทย*. (เอกสารประกอบวิชาศิลปะลวดลายไทย).
 กรุงเทพฯ: กาญจนาภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง. ถ่ายเอกสาร.
- การทำอากาศยานแห่งประเทศไทย. (2540). *ช่างสิบหมู่*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- กัมม. (2549). *พระโกศ*. สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2549, จาก <http://www.topicstock.pantip.com/library/topicstock/K3683137/K3683137.html>
- คนเมืองไกล. (2549). *ลำดับโกศ*. สืบค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2549, จาก <http://www.konmeungnua.com/king/king3.htm>.
- จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 1. (2530). *รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช*
จัดพิมพ์ทุกเล่ม. ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในนามวงศเฉลิมพระเกียรติวันพระราช

สมภพ ครบ 200 ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2530. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์.

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2522). *โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยทางโทรทัศน์และวิทยุกระทรวงศึกษาธิการ อยู่อย่างไทย บทโทรทัศน์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2551, 14 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พีระยศ แก้วปัญญา ที่ศิริราชบัณฑิตในพระบรมมหาราชวัง.

ชะลูด นิ่มเสมอ. (2534). *องค์ประกอบศิลปะ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

ช่างศิลป์ไทย. *การอนุรักษ์เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของกรมศิลปากร*. (2537). กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ติ้งแอนพับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน).

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ. (2509). *นิทานโบราณคดี*. กรุงเทพฯ : อรุณอมรินทร์การพิมพ์.

ตรีวิทย์ แพทย์เพียร. (2546). *การศึกษาวิเคราะห์ศิลปะงานสลักกระดาษประดับโกศสกุลช่างเพชรบุรี*.

ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

ต้องฤดี มากบุญ. (2539, มกราคม-มีนาคม). *โบราณราชประเพณีเรื่องการพระราชพิธีพระบรมศพ*. วิทยุเอเชียเสรี. 8(2) : 1-4.

นนทพร อยู่มั่งมี. (2551, 1 กุมภาพันธ์). *พระราชพิธีพระบรมศพ และพระศพเจ้านายสมัยรัตนโกสินทร์ : พระโกศ, สุกาศ และเผาศพพระบุพโพ*. ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 29 (ฉบับที่ 4): กุมภาพันธ์ 2551 หน้า 71-84.

น.ณ ปากน้ำ. (2522). *พจนานุกรมศิลป์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์.

น.ณ ปากน้ำ. (2524). *วิวัฒนาการลายไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

นพวัฒน์ สมพิน. (2541). *งานช่างแกะสลักในท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า. (2509). *เรื่องสมเด็จพระบรมศพ*. พระนคร : พระจันทร์การพิมพ์.

แน่นน้อย ปัญจพรรค. (2534). *เครื่องเงินในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดวงกมลสมัย.

ป. บุญนาค. (2539, มีนาคม). *พระเมรุมาศ*. สยามอารยะ. 3(37) : หน้า 17-29.

ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ. (2541). *ลายไทย ภาพไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

ปราณี วงษ์เทศ. (2539). *พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย*. ศิลปวัฒนธรรม. 17 (5) : หน้า 174 – 179.

ผุสดี ทิพทัส. (2541). *ช่างฝรั่งในกรุงสยาม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พจนานุกรมแบบราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. (2538). พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
 พรหมพิจิตร. (2508). คำว่า ลาย และคำว่า กระหนก. ใน พรหมพิจิตรอนุสรณ์. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
 พระทวาริณมิต. (2537). สมุดตำราลายไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
 เพชรรัตน์ แก้วรากมุก. (2550). วิชาศิลปะลวดลายไทย. (เอกสารประกอบวิชาศิลปะลวดลายไทย).

กรุงเทพฯ: กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง. อัดสำเนา.

ภิญโญ สุวรรณคีรี. (2542). ลายไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
 มন্ত্রী จันทพันธ์. (2551, 18 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พีระยศ แก้วปัญญา ที่กาญจนานิเทศวิทยาลัย
 ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง.

มรดกช่างศิลป์ไทย. โครงการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมไทย. (2542). กรุงเทพฯ: สตาร์ปรีนจำกัด.
 มานะ ทองสอดแสง. (2545). หนังสือตำรา ศึกษาศิลปะลายไทย. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ :รวมสาส์น.
 มานิต หล่อพินิจ. (2543). ลายไทย. กรุงเทพฯ : อักษรวิพัฒน์.

มานิตย์ ไตเมศร์ และเสนอ ศุกรเกตุร (2551, 16 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พีระยศ แก้วปัญญา ที่
 กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง ในพระบรมมหาราชวัง.

มีโชค ศักดิ์เจริญชัยกุล. (2551). วิชาศิลปะลวดลายไทย. (เอกสารประกอบวิชาศิลปะลวดลายไทย).

กรุงเทพฯ: กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง. อัดสำเนา.

ไมตรี เกตุขาว. (2540). การศึกษาลวดลายผ้าตีนจกในภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย. ปริญญา
 นิพนธ์ กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่าย
 เอกสาร.

ยอร์ เซเดส. (2525). ชนชาติต่างๆ ในแหลมอินโดจีน. แปลโดย ปัญญา บริสุทธิ์. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ยอร์ เซเดส. (2503). ปราสาทหินเขมรสร้างเพื่ออะไร. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเพี้ยน
 เทวกุล ณ อยุธยา. ม.ป.พ.

รักไทย สิงห์สถิต. (2530). การศึกษาการพระราชพิธีพระบรมศพ ณ ห้องสนามหลวง ในสมัยกรุง
 รัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์. (โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2526). พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

..... (2530). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 3 . กรุงเทพฯ : อักษร
 เจริญทัศน์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2530). พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ :
 เพื่อนพิมพ์.

เรื่องฤทธิ์ สังฆะโร. (2542, กันยายน). *โกศและพระล่อง*. ศิลปวัฒนธรรม. 20 (11) : หน้า 98-101.

เลิศ พ่วงพระเดช. (2542). *ศิลปะไทย*. กรุงเทพฯ : วาดศิลป์.

ศิริพงศ์ พยอมแย้ม. (2525). *ศิลปกรรมไทยพื้นฐาน*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล. (2543). *ลวดลายในงานสถาปัตยกรรมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.

..... (2547). *ลายไทยฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ : เศรษฐศิลป์.

..... (ม.ป.ป.). *เส้นสายลายไทย*. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.

สมภาพ ภิรมย์ นอ. รน. (2528). *พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ : อรุณ

อมรินทร์การพิมพ์.

สมภาพ ภิรมย์. (2539). *พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์*. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ :

อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 3. (2516-2517). ปราณบุรี : โรงพิมพ์ศูนย์ทหารราบ.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 1. (2542). กรุงเทพฯ : บริษัท สยามเพรสแมเนจเม้นท์ จำกัด.

สิทธิศักดิ์ ัญศรีสวัสดิ์กุล. (2529). *การออกแบบลวดลาย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2539, กุมภาพันธ์). *ศพหนึ่ง โกศ และพระเมรุ*. ศิลปวัฒนธรรม. 17(4) : หน้า 118, 111-114.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2539, มีนาคม). *ผังศพครั้งที่สอง*. ศิลปวัฒนธรรม. 17(5) : หน้า 19-22.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2539, กุมภาพันธ์). *พระเมรุมาศก็คือเขาพระสุเมรุ*. ศิลปวัฒนธรรม. 17 (4) : หน้า 111-114.

เสถียร โกเศศ. (2532). *เกิดตาย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : แม่คำผาง.

สำนักพระราชวัง พระบรมมหาราชวัง. *เลขาธิการพระราชวัง พระบรมมหาราชวัง*. (2543). (ภาพนิ่ง).

พระโกศ. กรุงเทพฯ : เลขาธิการพระราชวัง พระบรมมหาราชวัง.

สำนักพระราชวัง. (2538). *รวมเรื่องและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับราชสำนัก พ.ศ. 2538*. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.

องค์การค้ำของครุสภา. (2536). *พจนานุกรมนักเรียนปรับปรุง*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว.

อาวูธ เงินชุกลิน. (2551, 10 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พีระยศ แก้วปัญญา ที่ห้องปฏิบัติการควบคุมการก่อสร้างพระเมรุ กรมศิลปากร ท้องสนามหลวง.

อัจฉราพร ไชยะสุต. (2524). *การออกแบบลายผ้าและเทคนิคการพิมพ์*. กรุงเทพฯ : สหประชาพาณิชย์.

อนันต์ อมรรตย์ (2550). *ราชประเพณีกรุงศรีอยุธยา : คำให้การชาวกรุงเก่า. พระราชพิธีปลงศพในสมัย*

อุทองจนถึงกรุงศรีอยุธยา : สำนักพิมพ์จดหมายเหตุ. (2550, 30 พฤษภาคม). สืบค้นเมื่อ 1

ธันวาคม 2549, จาก <http://www.thaimisc.com/freewebboard/php/vreply.php?user=shalawan&topic=2007&page=1>

อุทัย สีนุสาร. (2521). *สารานุกรมไทย*. (เล่ม 4). กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.

อนุমানราชธน, พระยา. (2515). *ประเพณีเนื่องในการตาย*. กรุงเทพฯ : อรุณอมรินทร์การพิมพ์.

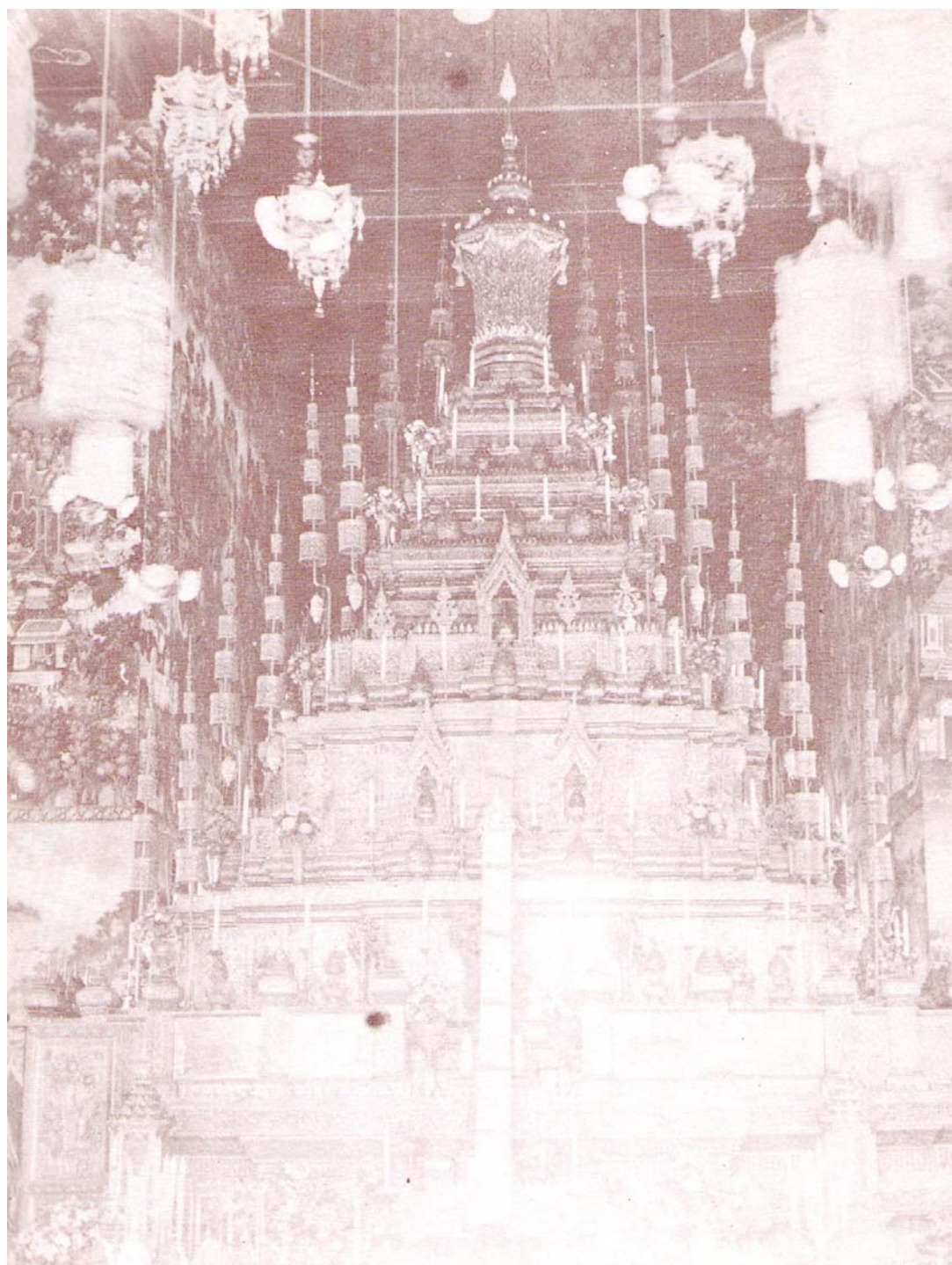
เอกชัย สุขนิยม. (2550). *วิชาศิลปะดลยไทย*. (เอกสารประกอบวิชาศิลปะดลยไทย). กรุงเทพฯ : กาญจนภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง. อัดสำเนา.

อำนาจ เย็นสบาย. (2544, มกราคม-มิถุนายน). *บทนำจากผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม*.

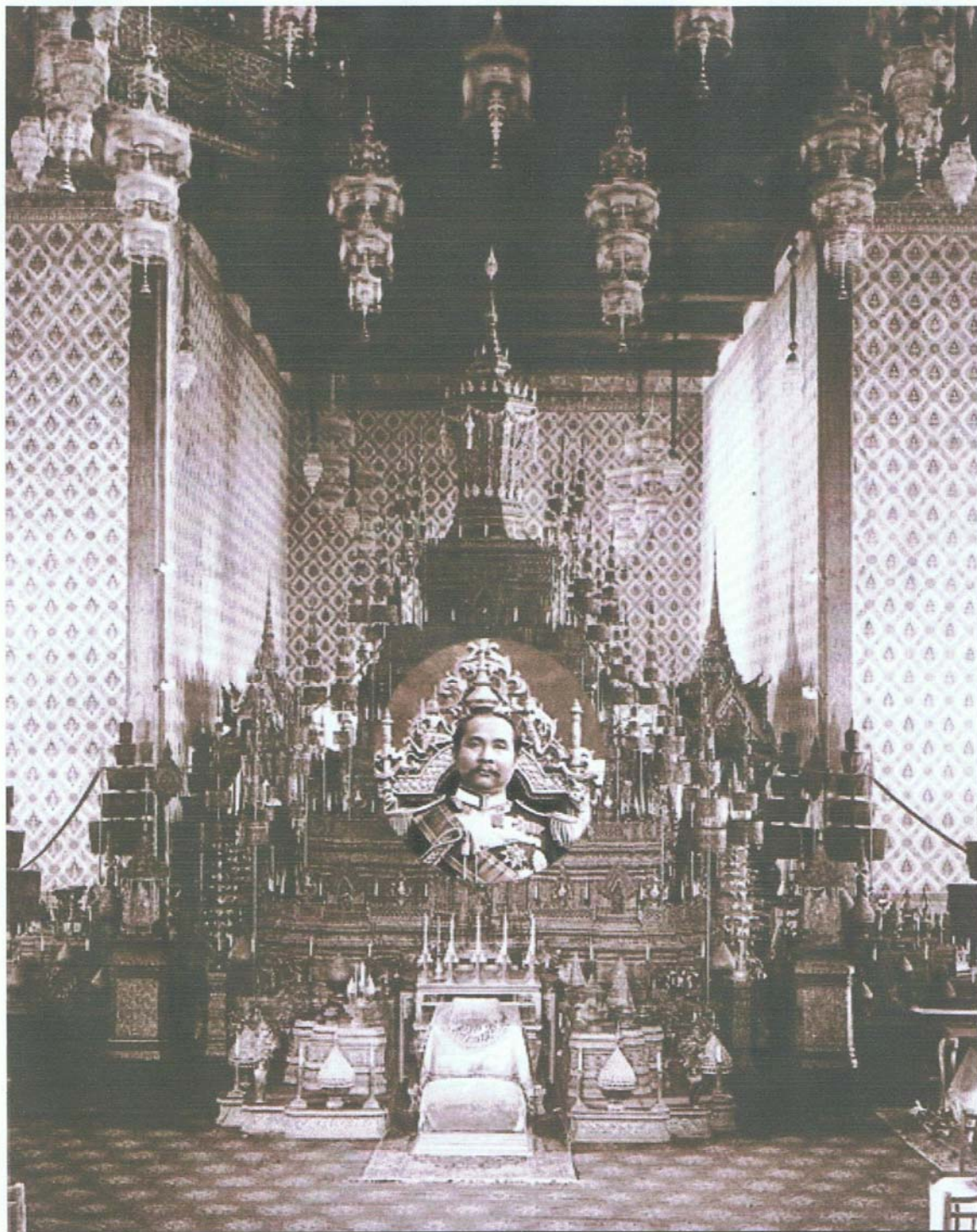
วารสารสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2 (2) : หน้า 5.

ภาคผนวก

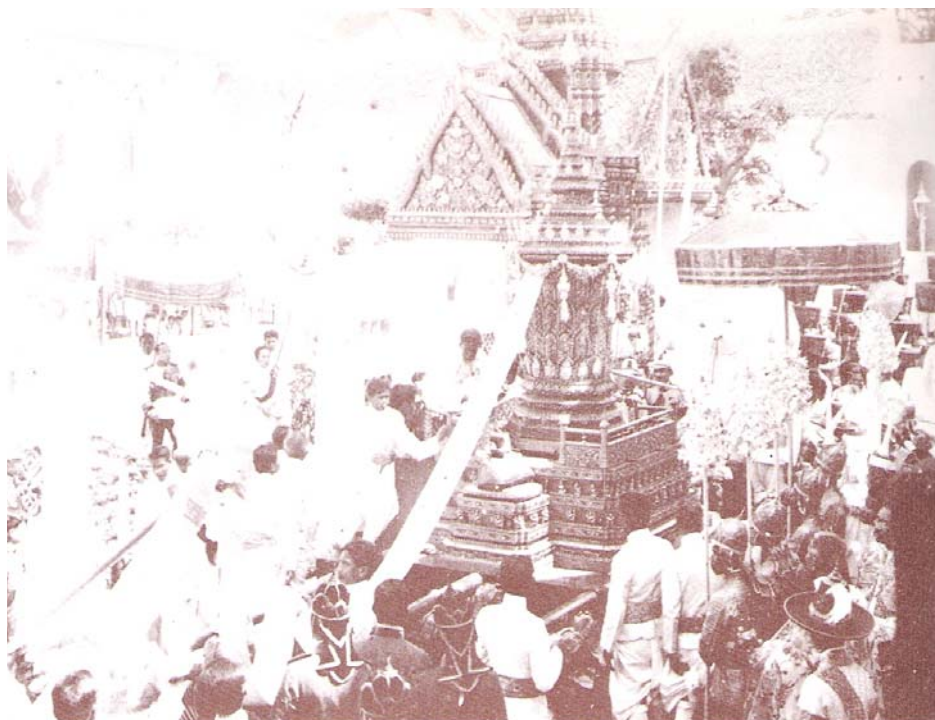
งานพระราชพิธีพระบรมศพ

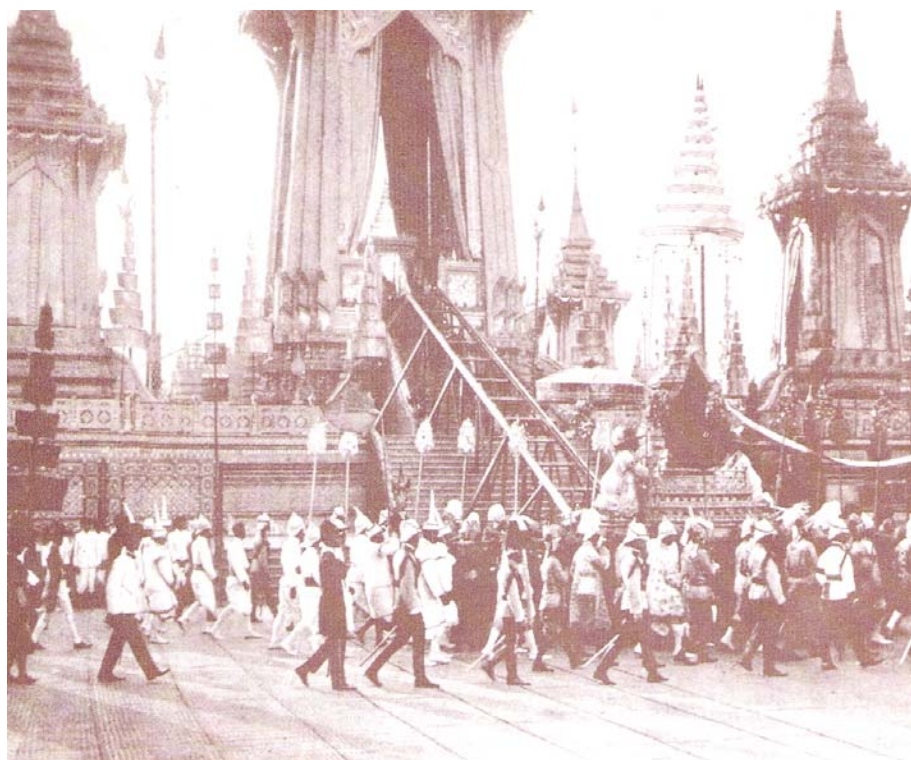
พระบรมศพ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร
ณ พระเมรุพิมาน (พระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาราม)

พระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐาน ณ พระที่นั่งดุสิตมหา
ปราสาทในพระบรมมหาราชวัง

อัญเชิญพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปหน้าวัดพระเชตุพน

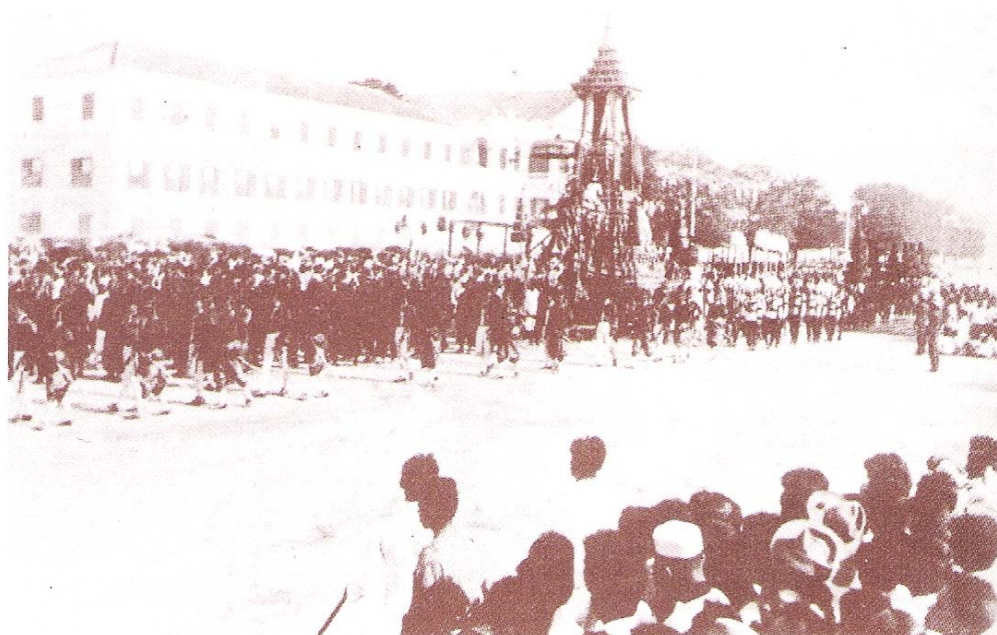

กระบวนแห่อุตราวัฏพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเวียนพระเมรุมาศ

งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘

กระบวนพยุหยาตราพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

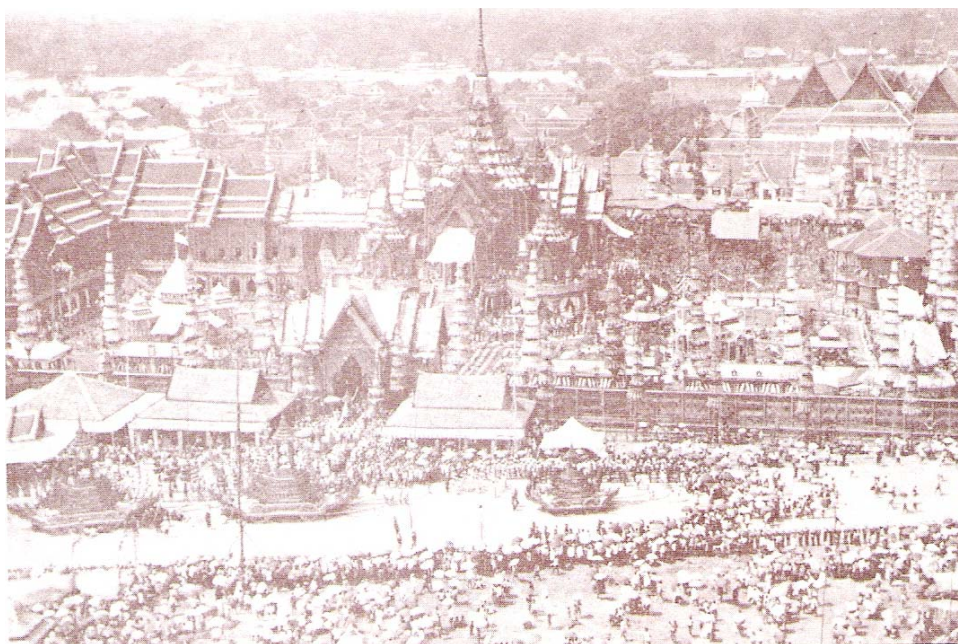
กระบวนแห่พระศพ สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา เวียนพระเมรุ

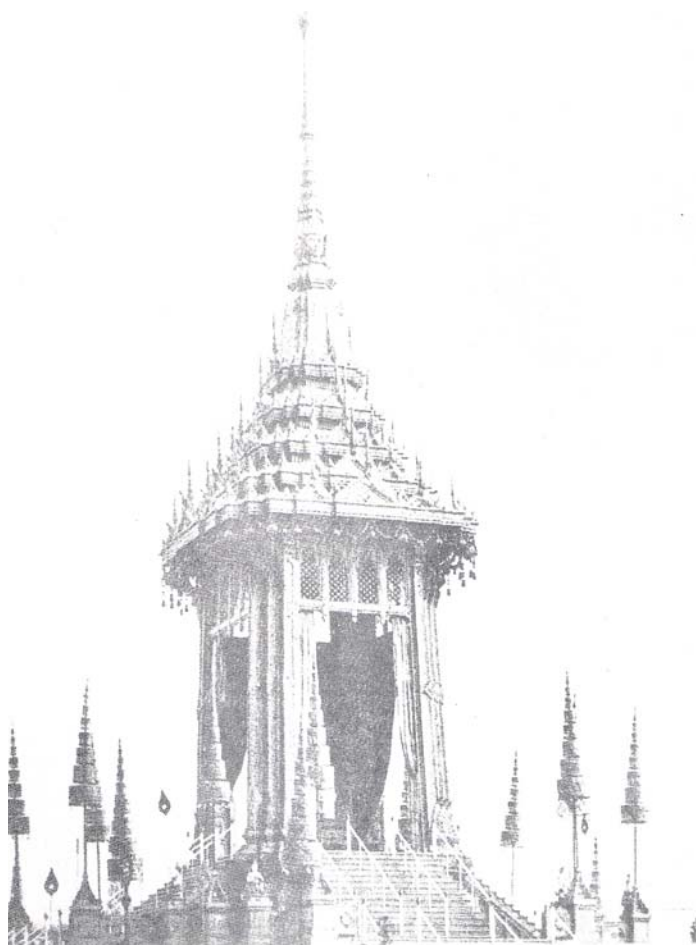
พระเมรุมาศ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถพระพันปีหลวง ในรัชกาลที่ ๖ และ ๗

พระเมรุ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์ราชนิกุล

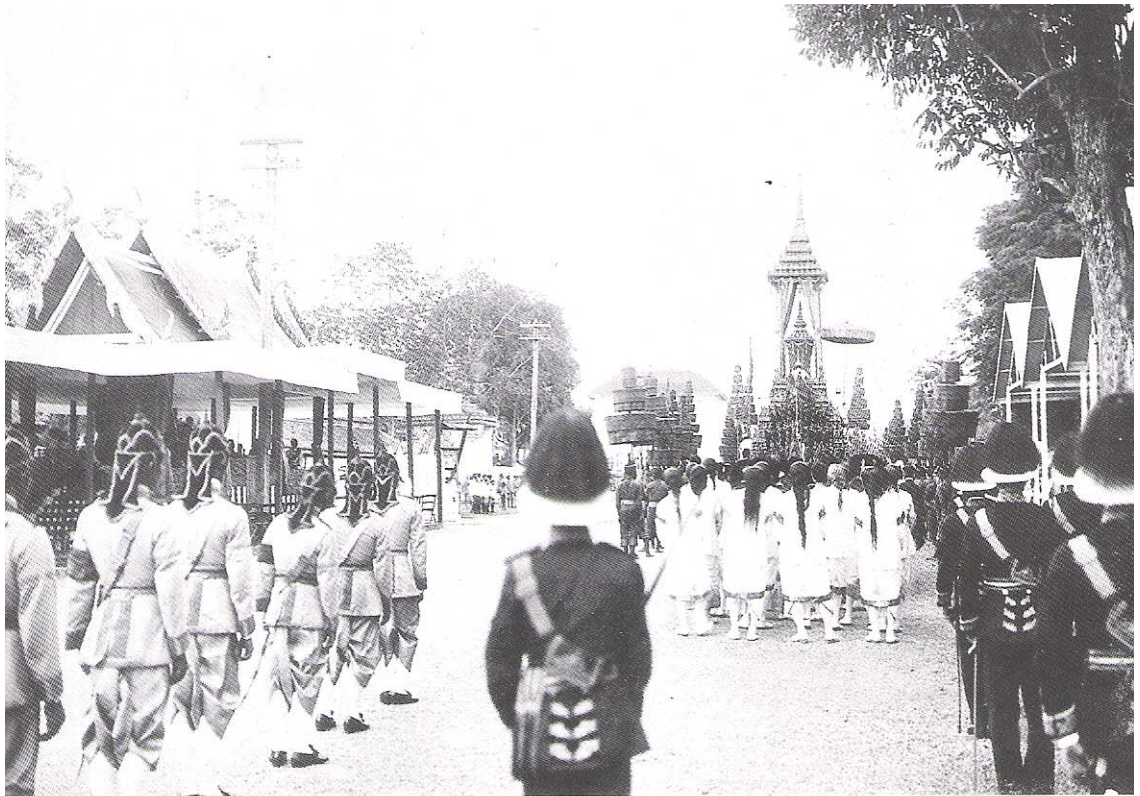
พระเมรุ ๕ ยอด สมเด็จพระเจ้าฟ้าพรหมมุนี (กรมพระเทพนารัตน์) และสมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์
ณ ท้องสนามหลวง (วัดถูกก่อสร้างที่เหลือจากงานพระเมรุเป็นต้นกำเนิดให้เกิด “โรงพยาบาลศิริราช”)

พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ รูปบุษบก ยอดบุษบกปติยอศพรหมจักร

พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๙ รูปบุษบก

กระบวนแห่เชิญพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗
เคลื่อนจากพระบรมหาราชวังสู่พระเมรุมาศ บริเวณท้องสนามหลวง

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ – ชื่อสกุล	นายพีระยศ แก้วปัญญา
วัน เดือน ปีเกิด	20 พฤศจิกายน 2514
สถานที่เกิด	อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	299/11 หมู่ 5 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	หัวหน้าภาควิชาช่างทองหลวง
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	- กาญจนภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง - กาญจนภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง วิทยาเขตศาลายา
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2530	มัธยมศึกษาตอนต้น จากโรงเรียนปทุมพิทยาคม จังหวัดอุบลราชธานี
พ.ศ. 2532	ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ จากวิทยาลัยอาชีวศึกษาอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี
พ.ศ. 2534	ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง กรุงเทพฯ
พ.ศ. 2536	ระดับปริญญาตรี (ศษ.บ.) ศิลปกรรมเอกจิตรกรรมไทย จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล (ศูนย์กลางราชมงคลจังหวัดปทุมธานี)
พ.ศ. 2551	ระดับปริญญาโท (กศ.ม.) ศิลปศึกษา จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กรุงเทพฯ